

E-ISSN 2458-908X

SEFAD

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Selcuk University Journal of Faculty of Letters

46

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer Reviewed Journal

Yıl/Sayı: 2021 Kış 46

Year Issue: 2021 Winter 46

<http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/index>

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
(SEFAD)

SELÇUK UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Sayı / Issue: **46**
Kış / Winter • Aralık / December **2021**
e-ISSN **2458-908X**
KONYA

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (SEFAD)

SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

Yılda iki defa yayımlanan **uluslararası hakemli, yaygın süreli** bir dergidir.

International peer-reviewed, widespread periodical published twice a year.

Sayı / Issue: **46**

Kış / Winter • Aralık / December **2021**

e-ISSN 2458-908X

SEFAD'ın tarandığı dizinler / SEFAD is indexed by: **Acar Index** (Akademik Araştırmalar İndeksi), **Arastirmax**, **Cosmos Impact Factor**, **DOAJ** (Directory of Open Access Journals), **EBSCO** (Elton B Stephens Company), **ERIH PLUS** (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences), **ESCI** (Emerging Sources Citation Index), **ESJI** (Eurasian Scientific Journal Index), **İSAM** (TDV İslam Araştırmaları Merkezi), **MLA** (Modern Language Association), **ResearchBib** (Academic Resource Index), **Root Indexing**, **SIS** (Scientific Indexing Services), **SOBIAD** (Sosyal Bilimler Atf Dizini), **TEİ** (Türk Eğitim İndeksi), **TÜBİTAK ULAKBİM TR DİZİN**.

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına **Sahibi /**
Owner on behalf of Selçuk University Faculty of Letters
Prof. Dr. M. Ali Hacıgökmen (Dekan)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Editör) / Editor in Chief
Dr. Öğr. Üyesi Yurdagül Kılınç (Selçuk Ü)
Yönetici Yardımcı Editör / Managing Assistant Editor
Arş. Gör. Hüseyin Özil (Selçuk Ü)

Alan Editörleri ve Yardımcı Editörler / Field Editors and Assistant Editors

Alan Editörleri / Field Editors	Yardımcı Editörler / Assistant Editors
Doç. Dr. Murat Karademir (Selçuk Ü) [Sanat Tarihi, Arkeoloji]	Doç. Dr. Fatma Kalpaklı (Selçuk Ü) [İngilizce Sorumlusu / English Editor]
Doç. Dr. Perihan Ölker (Selçuk Ü) [Türk Dili ve Edebiyatı]	Arş. Gör. Hüseyin Özil (Selçuk Ü) [Dizin Sorumlusu/Index Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Altındış (Selçuk Ü) [Batı Dilleri ve Edebiyatları]	Arş. Gör. İlhami Aydın (Selçuk Ü) [Dizgi / Composition]
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Gizem Avcıoğlu [Doğu Dilleri ve Edebiyatları]	Dr. Habibe Salğar (Selçuk Ü) [Format ve Ön İnceleme Sorumlusu/Manuscript Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Döndü Çavdar [Tarih]	Arş. Gör. Hatice Aksoy (Selçuk Ü) [Teknik Sorumlu/Technical Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Yurdagül Kılınç (Selçuk Ü) [Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji]	Arş. Gör. Elif Ceren Cemilgil (Selçuk Ü) [Tanıtım Sorumlusu / Publicity Editor]
Dr. Nilgün Aydın [Türk Dili ve Edebiyatı]	Arş. Gör. Seçil Yücedağ (Selçuk Ü) [Tanıtım Sorumlusu / Publicity Editor]

Kapak: ©Canva

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (SEFAD)
SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül Kılınç
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Alaeddin Keykubat Kampüsü
42130 Selçuklu / KONYA/TÜRKİYE

İletişim / Contact

Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül Kılınç 0 332 223 14 85
Arş. Gör. Hüseyin Özil 0 332 223 13 00
Arş. Gör. İlhami Aydın 0 332 223 13 00
Arş. Gör. Seçil Yücedağ 0 332 223 14 58

Faks: 0 332 241 01 06
E-posta: selcukedebyat@gmail.com
Web: <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad>

Yasal Sorumluluk / Legal Responsibility

Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumlulukları yazarlara aittir.
Scientific and legal responsibilities pertaining to the papers belong to the authors.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.
Bu derginin içeriği Creative Commons Atınlr-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

YAYIM KURULU / EDITORIAL BOARD

Assistant Prof. Abdelnaser Aljahani	Sultan Qaboos University
Associate Prof. Martyn Bone	University of Copenhagen
Prof. Dr. Alfred J. Andrea	University of Vermont
Prof. Dr. Ayça Berna Ülker Erkan	İzmir Demokrasi Ü
Prof. Dr. Ayşe Canatan	Ankara Hacı Bayram Veli Ü
Prof. Dr. Bedia Koçakoğlu	Akdeniz Ü
Prof. Dr. Cem Şafak Çukur	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü
Prof. Dr. Dipesh Chakrabarty	University of Chicago
Prof. Dr. Doğan Göçmen	Dokuz Eylül Ü
Prof. Dr. Ertekin Mustafa Doksanaltı	Selçuk Ü
Prof. Dr. Ferudun Ata	Selçuk Ü
Prof. Dr. Gisela Prochazka-Eisl	Universität Wien
Prof. Dr. Halil Rahman Açar	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü
Prof. Dr. Hasan Haluk Erdem	Ankara Ü
Prof. Dr. Jonathan Harris	University of London
Prof. Dr. Mohamed Salem Baamer	King Abdulaziz University
Prof. Dr. Nilufer Bharucha	University of Mumbai
Prof. Dr. Ömer Turan	Orta Doğu Teknik Ü
Prof. Dr. Paula García Ramírez	University of Jaen
Prof. Dr. Pinar Batur	Vassar College
Prof. Dr. Richard A. Shweder	The University of Chicago
Prof. Dr. Sabre Abd El – Latif Slim	Fayoum University
Prof. Dr. Scott Slovic	Idaho University
Prof. Dr. Timothy May	University of North Georgia
Prof. Dr. Veli Urhan	Hacı Bayram Veli Ü
Prof. Dr. Władysław Witalisz	Jagiellonian University
Prof. Dr. Abdulrazak Gurnah	University of Kent
Prof. Dr. Anișoara Popa	University of Galati
Prof. Dr. Maggie Gee	University of Bath Spa
Prof. Dr. Maun Ellmann	The University of Chicago
Prof. Dr. Nor Faridah Abdul Manaf	International Islamic University
Doç. Dr. Ahmet Gögercin	Selçuk Ü

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdurrahman Özkan	Necmettin Erbakan Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Cuma	Selçuk Ü -- Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Kâzım Ürün	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ali Temizel	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Bayram Ürekli	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Bedia Koçakoğlu	Akdeniz Ü – Antalya/Türkiye
Prof. Dr. Bernt Brendemoen	University Of Oslo – Oslo/Norveç
Prof. Dr. Beylü Dikeçligil	Erciyes Ü – Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Birsnel Oruç Aslan	Balıkesir Ü – Balıkesir/Türkiye
Prof. Dr. Burçin Erol	Hacettepe Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ertan Özensel	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Fadıl Hoca	Kiril Ve Metody Ü – Üsküp/Makedonya
Prof. Dr. Fehmi Efe	Atatürk Ü – Erzurum/Türkiye
Prof. Dr. Feridun Emecen	İstanbul 29 Mayıs Ü – İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Galip Baldıran	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin Muşmal	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Kayako Hayashi	Tokyo University Of Foreign Studies - Japonya

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof.Dr. Mehmet Kırbıyık	Necmettin Erbakan Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. M. Fatih Köksal	Amasya Üniversitesi – Amasya/Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Öz	Hacettepe Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat	Gazi Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Nuriye Bilik	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Osman Kunduracı	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ömer Bozkurt	Mardin Artuklu Üniversitesi – Mardin/Türkiye
Prof. Dr. Özden Yalçınkaya Alkar	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu	Hacettepe Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Semra Tunç	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Simon J. Bronner	The Pennsylvania State University – ABD
Prof. Dr. Sait Okumuş	Yıldırım Beyazıt Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Timur Kocaoğlu	Michigan State University – ABD
Prof.Dr. Tofiq Abdulhasanli	Azerbaycan Devlet İktisat Ü – Azerbaycan
Prof. Dr. Yunus Koç	Hacettepe Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Asist. Prof. Hadi Jorati	University Of Massachusetts Amherst Usa – ABD
Doç. Dr. Edith Marianne Ambros	Universtät Viena – Avusturya
Doç. Dr. Elisabetta Marino	University Of Rome Tor Vergata – İtalya
Doç. Dr. İbrahim Kunt	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Doç. Dr. Michael R. Hess	Freie Universität Berlin – Almanya
Doç. Dr. Nazan Tutaş	Ankara Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Recep Durgun	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Doç. Dr. Sefer Solmaz	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrazek Ahmed	Ezher Üniversitesi – Mısır
Dr. Alan V. Murray	University Of Leeds Uk – İngiltere
Dr. Öğr. Üyesi Ali Baykan	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Cahit Tosun	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Beyazıt Akman	Ankara Sosyal Bilimler Ü – Ankara/Türkiye
Dr. Jason T. Roche	Manchester Metropolitan University Uk-İngiltere
Dr. Öğr. Üyesi Tahir Aşirov	Zonguldak Bülent Ecevit Ü – Zonguldak/Türkiye

46. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 46

Prof. Dr. Arda Arıkan	Akdeniz Ü.
Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik	Çukurova Ü.
Prof. Dr. Dolunay Şenol	Kırıkkale Ü.
Prof. Dr. Elmas Şahin	Çağ Ü.
Prof. Dr. Elif Özer	Pamukkale Ü.
Prof. Dr. Fahri Temizyürek	Gazi Ü.
Prof. Dr. Fatime Güneş	Anadolu Ü.
Prof. Dr. Firdevs Gümüsoğlu	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Prof. Dr. Gamze Öksüz	Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Halime Ünal Reşitoğlu	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Hatice Güzel	Karamanoğlu Mehmetbey Ü.
Prof. Dr. İbrahim Tüzer	Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Mahmut Akın	Yozgat Bozok Ü.
Prof. Dr. Mehmet Ali Çelikel	Pamukkale Ü.
Prof. Dr. Mustafa Kaçalın	Marmara Ü.

46. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 46

Prof. Dr. Osman Doğanay	Aksaray Ü.
Prof. Dr. Ramazan Korkmaz	Maltepe Ü.
Prof. Dr. Sahure Gonca Telli	Doğuş Ü.
Prof. Dr. Serdar Aybek	Celal Bayar Ü.
Prof. Dr. Tahir Balcı	Çukurova Ü.
Prof. Dr. Yılmaz Koç	Selçuk Ü.
Prof. Dr. Zeki Taştan	Van Yüzüncü Yıl Ü.
Doç. Dr. Aslı Avcı Akçalı	Dokuz Eylül Ü.
Doç. Dr. Badegül Can Emir	Karadeniz Teknik Ü.
Doç. Dr. Bahadır Kılcan	Gazi Ü.
Doç. Dr. Elif Aktaş	Alanya Alaaddin Keykubat Ü.
Doç. Dr. Eren Rızvanoglu	Van Yüzüncü Yıl Ü.
Doç. Dr. Ergün Hamzadayı	Gaziantep Ü.
Doç. Dr. Fatma Kalpaklı	Selçuk Ü.
Doç. Dr. Fatih ERBAY	Akdeniz Ü.
Doç. Dr. Ferhunde Küçükşen Öner	Bartın Ü.
Doç. Dr. Gamze Aksan	Selçuk Ü.
Doç. Dr. Gülşen İstek	Siirt Ü.
Doç. Dr. İsmail Yalçın	Selçuk Ü.
Doç. Dr. Mehmet Özay	İbn Haldun Ü.
Doç. Dr. Muhammet Özdemir	Mersin Ü.
Doç. Dr. Murat Ateş	Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Nurşat Biçer	Amasya Ü.
Doç. Dr. Pınar Güzelyürek Çelik	Yıldız Teknik Ü.
Doç. Dr. Veli Uğur	Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Doç. Dr. Vedi Aşkaroğlu	Giresun Ü.
Doç. Dr. Zeynep Zeren Atayurt Fenge	Ankara Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Banu Erşanlı Taş	Başkent Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Betül Görkem	Erciyes Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Menteşoğlu	Balıkesir Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Ece Saatçioğlu	Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Çapraz	Bolu Abant İzzet Baysal Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Evren Akaltun Akan	Yaşar Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Feyzi Çimen	İstinye Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen Gersil	Manisa Celâl Bayar Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Atay	Mersin Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Çil	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Leyla Hacızade	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi M. Zeki Uyanık	Mersin Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Mahinur Akşehir Uygur	Manisa Celal Bayar Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Eliüşük	Karabük Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çıraklı	Yakın Doğu Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan Öztürk	Necmettin Erbakan Ü.

46. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 46

Dr. Öğr. Üyesi Selin Atalay	İzmir Bakırçay Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Eratalay	Van Yüziüncü Yıl Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Shalala Ramazanova	Ardahan Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Taşkın Soysal	Karamanoğlu Mehmetbey Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Üftade Muşkara	Kocaeli Ü.
Dr. Özlem Deniz Ahlers	Johannes Gutenberg U. Mainz
Arş. Gör. Dr. Perihan Gülce Özkaya	Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Arş. Gör. Dr. Ruhi Can Alkın	Necmettin Erbakan Ü.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

JENERİK / GENERIC	I - XXX
EDİTORYAL / EDITORIAL	XXXI-XXXIV
MAKALELER / ARTICLES	
DİL & EDEBİYAT / LANGUAGE & LITERATURE	
<i>Ahmet Karakuş</i>	Feyzi Halıcı Şiirinin Tasavvuf Bağlamında İncelenmesi 1-22 The Examination of Feyzi Halıcı's Poetry in the Context of Sufism
<i>Arda Arıkan</i> <i>Kıvılcım Uzun</i>	James Clarence Mangan'ın Sûfilerin Mânisi Başlıklı Şiirinin Kur'an-ı Kerim ve Sufilik Bağlamında Metinlerarası Bir İncelemesi 23-42 An Intertextual Analysis of James Clarence Mangan's The Soffees' Ditty in Relation to the Koran and Sufism
<i>Beytullah Karagöz</i> <i>İzzet Şeref</i>	Türkçe Eğitimi Doktora Tezlerine Bütünsel Bir Yaklaşım (1995-2020) 43-68 A Holistic Approach to PhD Theses in Turkish Language Education (1995-2020)
<i>Fatih Erbay</i> <i>Hidayet Duyar</i>	Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türki'sindeki Çağatayca Kelimeler 69-84 Chagatay Words in Kâmûs-ı Turki of Şemseddin Sâmî
<i>Funda Kıziler Emer</i>	Seçilmiş Üç Şiirde İbn'ül Arabî'nin İzleri 85-102 The Traces of Ibn Al-Arabî's in Three Selected Poems
<i>Nazan Coşkun</i>	Gözyaşı Vadisi'nde Kaybetmeye Yazgılılar: Mihail Lermontov ve Demon 103-118 Those Who Are Destined to Lose in The Valley of Tears: Mikhail Lermontov and The Demon
<i>Nurullah Şahin</i>	Dijital Hikâye Uygulamalarının Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisinin Bazı Moderatör Değişkenler Açısından İncelenmesi: Meta Analiz Çalışması 119-138 Investigation of the Effect of Digital Story Activities on Students' Motivations in Terms of Some Moderator Variables: Meta-Analysis Study
<i>Özlem Akyol</i>	An Ecosocial Reading of Slow Violence in Latife Tekin's Manves City 139-152 Latife Tekin'in Manves City Adlı Romanında Yavaş Şiddet Kavramının Ekososyal Bir Okuması
<i>Şerife Bakırcı</i> <i>Derya Yıldız</i> <i>Dilek Ceran</i>	2019 Yılında Yayımlanan Çocuk Kitapları Üzerine Bir İnceleme 153-176 An Investigation on Children's Books Published in the Year 2019
<i>Ülfet Dağ</i> <i>Müge Arslan Karabulut</i>	Hegel'in Romantik ve Sembolik Sanat Anlayışı Çerçevesinde Mary Shelley ve Ahmed Saadavi'nin Eserlerinde Frankenstein'ın Batı'dan Doğu'ya Yolculuğu 177-200 Frankenstein's Journey from the West to the East in the Works of Mary Shelley and Ahmed Saadavi in the Framework of Hegel's Romantic and Symbolic Art
SANATTARİHİ & ARKEOLOJİ / ARTHISTORY & ARCHEOLOGY	
<i>Hazal Orgun</i>	Disiplin ve Ceza'nın Saç Metaforu Üzerinden Neş'e Erdok Resimlerine Yansımaları 201-214 Reflection of Discipline and Punishment on Neş'e Erdok Paintings Through Hair Metaphor
<i>Ramazan Gündüz</i>	Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması 2020 Yılı Çalışmaları 215-236 The Prehistoric Surface Survey of Sugla Lake Vicinity Studies in 2020

SOSYOLOJİ & FELSEFE & PSİKOLOJİ / SOCIOLOGY & PHILOSOPHY & PSYCHOLOGY		
<i>Bayram Sevinç</i>	Risk Toplumunda Proaktif Yaşam Sanatı, Siyasal Mobilizasyon ve Söylem İnşası: MSA National'ın Helal Gıda Aktivizmi Proactive Art of Living in the Risk Society, Political Mobilization and Discourse Construction: Halal Food Activism of MSA National	237-258
<i>Elife Kart</i>	Yeni Yoksulluk ve Hükümlülük: Dışlanma Halinin Çoklu Görünümleri ve Toplumsal İçermenin İmkanları Üzerine New Poverty and Conviction: On Multiple Cases of Exclusion and Possibilities of Social Inclusion	259-288
<i>Esra Banu Sipahi</i>	Kentin İncinebilirleri: Türkiye'de Üniversiteli Kadın Öğrencilerin Suç Korkuları Üzerine Bir Araştırma The Vulnerable of the City: A Survey of Research on Fear of Crime among University Female Students in Turkey	289-318
<i>Gülmelek Doğanay</i>	Egemen Söylemin Bir Aracı Olarak Edebiyat Jules Verne'in Olağanüstü Yolculuklar Anlatısı Literature as an Instrument of Dominant Discourse The Extraordinary Journeys Narrative of Jules Verne	319-336
<i>Yahya Aydın Mustafa Köse</i>	COVID-19 Experience of Higher Education Students in Urban and Rural Areas Yükseköğretim Öğrencilerinin Kentsel ve Kırsal Alanlarda COVID-19 Deneyimi	337-354
<i>Zeynep Başkan Takaoğlu</i>	Fizik Ders Kitaplarında Yer Alan Resimlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından İncelenmesi An Analysis of the Pictures in Physics Textbooks in Terms of Gender Roles	355-378
TARİH / HISTORY		
<i>İlker Dere Zeynep Yasemin Akıncı</i>	Türkiye'de Kurum ve Kuruluşların Yaptıkları Sözlü Tarih Projelerinin Analizi Analysis of Oral History Projects Conducted by Institutions and Organizations in Turkish	379-400
KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM		
<i>İlhami Aydın</i>	Yasa Koyucular ile Yorumcular Legislators and Interpreters	401-408
<i>Alper Öztürk</i>	Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş Contemporary Political Philosophy: An Introduction	409-413

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAYIM POLİTİKASI

- 1- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*nde sosyal bilimlerle ilgili bilimsel nitelikte makale, derleme, çeviri, inceleme, tanıtma yazıları ve bildiri metinleri gibi özgün çalışmalara yer verilir.
- 2- Yayınlanacak yazılarda araştırmaya dayalı olma, alana katkı sağlama, özgünlük, yeni ve farklı gelişmeleri irdeleme şartları aranır.
- 3- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*ne gönderilen yazılar, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş/kabul edilmemiş olmalıdır.
- 4- Kongre ve sempozyum bildirimleri Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde değerlendirme sürecine alınır. Bu tür yazılarda toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.
- 5- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*nin yayım dili Türkçedir. Ancak, yabancı diller bölümüne mensup araştırmacılar kendi alan dillerini kullanabilirler. Bir sayıda yayımlanacak yabancı dildeki makale sayısı, o sayıdaki toplam sayının üçte birinden fazla olamaz.
- 6- Bir araştırma kurumu/kuruluşu tarafından desteklenen çalışmalarda, söz konusu kurumun/kuruluşun ve projenin adı, varsa, tarihi ve sayısı dipnotla belirtilmelidir.
- 7- Yüksek lisans ve doktora tezlerinden üretilen makalelerde **tez danışmanı, tez başlığı ve tez tipi** dipnotla belirtilmelidir. Tezin künyesi Kaynakça'ya da eklenmelidir.
- 8- Yazıların gönderilmesinden yayımlanmasına kadar bütün süreçler elektronik ortamda yürütülür. Bütün işlemler <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad> genel ağ adresi üzerinden gerçekleştirilir.
- 9- Gönderilen bütün yazılarda dil bilgisi ve yazım kurallarına uygunluk, açıklık ve anlaşılabilirlik vb. hususlara riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur. Makale ve yazılarda TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.
- 10- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yayımlanmak üzere gönderilen ve yayıma kabul edilen yazılarda editöryal düzeltmeler yapmak hakkına sahiptir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1- BAŞLIK

- Yazımın içeriğini kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtabilecek nitelikte olmalı, büyük harflerle ve koyu yazılmalı, on beş kelimeyi geçmemelidir.

2- YAZAR BİLGİLERİ

- Makalelerin dergiye ilk gönderiminde yazar(lar)a ait hiçbir kişisel bilgi yer almamalıdır.
- Gönderilen makale sempozyum ve kongre bildirimleri ile tezlerden üretilmişse bu durum, dergi sistemine yükleme esnasında "Yazar Yorumları" kısmında belirtilmeli; makale dosyası üzerinde bu bilgilere yer verilmemelidir.
- Makaleler hakem değerlendirmesinden geçtikten sonra editör tarafından son düzeltmelerin yapılması istendiğinde yazar(lar), makale şablonunda ilgili yere unvan, adsoyad, üniversite/fakülte/bölüm ve e-posta bilgilerini yazmalıdırlar.
- Yüksek lisans ve doktora öğrencileri lisansüstü eğitim gördükleri üniversite, enstitü ve ana bilim dallarını mutlaka belirtmelidirler.
- Makaledeki tüm yazarların ORCID numarası bulunmalı ve bu numara <http://orcid.org/> formatında yazılmış olmalıdır.

3- ÖZ VE ANAHTAR KELİMELEER

- Türkçe öz çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalı; okuyucunun makalenin içeriğini kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine imkân vermelidir.
- Öz, 100-250 kelime arası uzunlukta ve tek paragraf olmalıdır.
- Özün, makale başlığının ve anahtar kelimelerin İngilizceleri de bulunmalıdır.
- Türkçe ve İngilizce dışındaki dillerde yazılan makalelerde –Türkçe ve İngilizceye ek olarak– makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler yer almalıdır.
- Yabancı dildeki öz (abstract)lerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir.
- Anahtar kelimeler makalenin konusunu ve içeriğini en iyi şekilde ifade edebilecek nitelikte olmalı; en az 3, en fazla 5 kelimedenden oluşmalıdır.
- Öz ve anahtar kelimeler uluslararası standartlara uygun olmalıdır. Örneğin TR Dizin Anahtar Terimler Listesi, Medical Subject Headings, CAB Theasarus, JISCT, ERIC vb. gibi kaynaklar kullanılabilir.

4- ANA METİN

- Makaleler, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak 30 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
- Makaleler dergi ana sayfasında bulunan şablon indirilerek bu şablon üzerine yazılmalıdır. Şablon kullanılmadan hazırlanan makaleler ön değerlendirmede düzeltilmesi için geri gönderilecektir.
- Virgül ve noktalı virgül kendilerinden önceki kelimelere bitişik yazılmalıdır. Nokta, soru işareti, ünlem işareti ve iki noktadan sonra bir harflik boşluk bırakılmalıdır.
- Makale, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Yazıda en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.
- Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sıra ile öz, ana metnin bölümleri, İngilizce genişletilmiş özet (Summary), kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri mutlaka bulunmalıdır. “Sonuç”, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı; ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara “Sonuç”ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- **Ana başlıklar:** Tamamı büyük harflerle ve koyu yazılmalıdır.
- **Ara başlıklar:** Tamamı koyu olmak üzere her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı ve başlık sonunda satırbaşı yapılmalıdır.
- **Alt başlıklar:** Tamamı koyu olmak üzere başlığın ilk kelimesindeki birinci harf büyük, sonraki kelime/kelimelerin ilk harfi küçük yazılmalı ve başlık sonuna iki nokta (üst üste) konularak yazıya aynı satırdan devam edilmelidir.
- **Şekil, tablo ve fotoğraflar:** Şekil, tablo ve fotoğraflar yazım alanı dışına taşmamalı, gerekiyorsa her biri ayrı bir sayfada yer almalıdır. Şekil ve tablolar numaralandırılmalı ve içeriğine göre adlandırılmalıdır. Numara ve başlıklar, şekillerin altına, tabloların üstüne gelecek biçimde kelimelerin yalnızca ilk harfleri büyük olarak yazılmalıdır. Tablolar, “WORD” programındaki tablo komutuyla yapılmalıdır. Zorunlu durumlarda ise “EXCEL” tabloları kullanılabilir. Gerektiğinde açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar, şekil ve tabloların hemen altında verilmelidir. Şekil, tablo ve resimler **on sayfayı** aşmamalıdır.
- **Dipnotlar:** Dipnotlar, sadece yapılması zorunlu açıklamalar için kullanılır ve “DİPNOT” komutuyla otomatik olarak verilir. Buradaki atıflar da parantez içinde yazarın soyadı,

eserin yayım yılı ve sayfa numarası gelecek şekilde düzenlenmelidir. **Örnek:** (Kaya, 2000, s. 15)

- **Alıntılar:** Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve alıntının sonunda kaynağı parantez içinde belirtilmelidir. **Beş** satırdan/**kırk** kelimedenden az alıntılar cümle arasında italik olarak, **beş** satırdan/**kırk** kelimedenden uzun alıntılar ise sayfanın sağından 2 ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde italik olarak verilmelidir. Birebir olmayan alıntılarının sonunda sadece parantez içerisinde kaynak gösterilmelidir.
- **Kitap tanıtımı ve çeviriler:** Bu tür yazılarda da “başlık, anahtar kelimeler ve öz”ün İngilizcesi mutlaka bulunmalıdır. Kitap tanıtımlarında yazının başında, tanıtılacak kitabın kapak resmi ve künyesine (basım tarihi, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri bilgileri) yer verilmelidir. Çevirilerde çeviri yapılan kitabın/yayımın künyesi dipnotla belirtilmelidir.
- Çeşitli kaynaklardan veri elde etmeye dayalı tematik çalışmalarda, söz konusu verinin ilgili kaynaklarda taranıp bulunamadığını göstermek bakımından bu kaynaklara “Sonuç” bölümünde işaret edilebilir. Bu kaynaklar sayıca çok fazla ise “Ekler” kısmında da yer verilebilir.

5- İNGİLİZCE GENİŞLETİLMİŞ ÖZET (SUMMARY)

- Makalede çalışmanın sonuç bölümünden sonra makale metninin kelime sayısı olarak yaklaşık %5-15'i kadar İngilizce genişletilmiş özet (summary) bulunmalıdır.
- Genişletilmiş özet, “öz”de olduğu gibi araştırma ile ilgili amaç, problem, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerini içermelidir. Verilen bilgiler “öz”e oranla biraz daha geniş ifade edilmelidir. Araştırma metninde yer almayan herhangi bir bulgu veya sonuç bulundurmamalıdır.
- Genişletilmiş özetle metin içindeki bilgilere göndermede (Örn. Sayfa 3'te belirtildiği gibi) bulunulmamalıdır.
- İngilizce yazılan makalelerde Summary bulunmasına gerek yoktur.
- Genişletilmiş özet, makale için “yayımlanabilir” kararı verildikten sonra gönderilmelidir. İlk gönderimde bulunmasına gerek yoktur.

6- KAYNAK GÖSTERME

Metin içi göndermelerde (atıflarda) ve kaynakça yazımında **APA 6** sürümü esas alınmıştır.

A. Metin İçi Göndermeler (Atıflar)

- Atıflar ilgili kısımdan hemen sonra, parantez içinde yazarın soyadı, eserin/çalışmanın yayım yılı ve sayfa numarası sırasıyla, aralarda virgül “,” kullanılarak verilmelidir. Cümlelerin tamamlandığını gösteren nokta işareti parantezden sonra konulmalıdır.
- Dipnotlar metin içi göndermede (atıfta) bulunmak amacıyla değil, metinde verilen önemli bir bilgiye ek bir bilgi vermek veya bu bilgiyi genişletmek için kullanılmalıdır.
- Metin içi göndermelerde yazar-tarih stili kullanılır; bir başka deyişle, metin içinde uygun noktada yazarın soyadı ve arkasından eserin yayım tarihi verilir.

1. Tek Yazar, Tek Çalışma

- Metin içinde göndermede bulunulacak ilgili kısımdan hemen sonra yazarın soyadı, çalışmanın yayım yılı ve sayfa numarası verilir. Sayfa numarası Türkçe makalelerde “s.”, İngilizce makalelerde “p.” kısaltması ile belirtilir.
Örnek: Emek süreci, çalışanın zihninde oluşan bu tasarı ve tasarımın somut bir çabaya dönüşmesinden ibarettir (Marx, 1999, s. 27).
- Yazarın adı ilgili cümle içinde geçiyorsa parantez içinde tarih ve sayfanın belirtilmesi yeterlidir.

Örnek: Altbach (2001, s. 11), dünyada birçok yükseköğretim sisteminin...

Örnek: Altbach, dünyada birçok yükseköğretim sisteminin...ifade etmektedir (2001, s. 11).

- Cümle içinde yazar ve yayım yılı belirtiliyor ise ayrıca parantez içinde yazar ve tarih verilmez.

Örnek: Konuyla ilgili olarak Üçok'un 2004 yılında gerçekleştirmiş olduğu çalışma örnek gösterilebilir.

- Çalışmanın tamamına göndermede bulunulacaksa parantez içinde yazar soyadı ve yayım yılı yazılır.

Örnek: Aile bireyleri, komşular veya etnik gruplar gibi benzer durumlardaki insanlar arasındaki güçlü bağların oluşturduğu sosyal sermayedir (Harper, 2002).

- Bir paragrafta aynı çalışmaya ikinci defa göndermede bulunulacaksa ikincisinde yazar soyadını vermek yeterlidir, yayım yılını eklemeye gerek yoktur.

Örnek: Frederick W. Taylor (1997), bilimsel yönetimin temelinde, işçi ve yönetimin çıkarlarının bütünleştirilmesi olduğunu savunmaktadır... Taylor, işçilerin ellerinde tuttukları işe ilişkin bilgiyi işveren ile paylaşmayarak bu bilgiyi işten 'kaytarmanın' bir aracı olarak kullanabildiklerini savunmaktadır.

- Atıfta bulunulan kaynak ciltlerden oluşuyorsa cilt numarası, sayfa numarasından önce yazılır ve "C." kısaltması ile belirtilir. İngilizce makalelerde cilt için "Vol." Kısaltması kullanılır.

Örnek: (Okay, 1990, C. 2, s. 30)

2. İki veya Daha Fazla Yazarlı Çalışmalar

- İki yazarlı bir çalışma için her göndermede iki yazarın soyadına da yer verilmelidir. Cümle içinde yazarların soyadları "ve" bağlacı ile bağlanırken parantez içinde ise "&" işareti kullanılır.

Örnek: Şafak ve Öz (2003, s. 15) bu konuda...

Örnek: (Şafak & Öz, 2003, s. 15)

Not: İngilizce makalelerde "ve" bağlacı yerine cümle içinde "and", parantez içinde ise "&" işareti kullanılmalıdır.

- Üç, dört veya beş yazarlı çalışmalara göndermede bulunulurken sadece ilk göndermede tüm yazarların soyadları yazılır. Takip eden göndermeler için ilk yazarın soyadından sonra "vd." kısaltması kullanılır.

Örnek: Paragraf içinde ilk gönderme: Ercan, Bakırlı, Selçuk ve diğerleri (2013, s. 25) bu yaklaşımı sergileyen çalışmaların...

Paragraf içinde ikinci ve sonraki göndermeler: Ercan ve diğerleri (2013, s. 25) bu yaklaşımı sergileyen çalışmaların...

Örnek: Parantez içinde ilk gönderme: (Üçok, Vardar & Aksan, 2004, s. 20)

Parantez içinde ikinci ve sonraki göndermeler: (Üçok vd., 2004, s. 20)

- Altı veya daha fazla yazarı olan çalışmalara göndermede bulunulurken sadece ilk yazarın soyadı belirtilir.

Örnek: Cümle içinde: Şener ve diğerleri (2000, s. 50)

Parantez içinde: (Şencan vd., 2000, s. 50)

Not: İngilizce makalelerde üç, dört, beş, altı veya daha fazla yazarlı çalışmalara göndermede bulunulurken "vd." yerine "et al." kısaltması kullanılır.

- Soyadları ve adlarının ilk harfleri aynı olan farklı iki yazara göndermede bulunurken yazarların ad ve soyadları kısaltılmadan yazılır.

Örnek: (Gözde Doğan, 1996)

(Güleda Doğan, 2010)

3. Tüzel Kişi Yazarlı Çalışmalar

- Eğer bir çalışma tüzel kişiye (devlet kurumları, kuruluşlar, dernekler, çalışma grupları vs.) aitse ad bilgisi göndermede açık ve anlaşılır biçimde yazılmalıdır. Tüzel kişi adı bazı durumlarda kısaltılabilir. Tüzel kişi adı uzunsu ve herkesçe bilinen bir kısaltması varsa ilk göndermede hem tam isim hem de kısaltma kullanılır, sonraki göndermelerde sadece kısaltma kullanılır. Tüzel kişi adı kısaysa ve kısaltıldığında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir nitelikte değilse geçtiği her yerde kısaltılmadan yazılır.

Örnek: Paragraf içinde ilk gönderme: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK, 2015)...

Paragraf içinde sonraki göndermelerde: TÜBİTAK (2015)...

Örnek: Parantez içinde ilk göndermede: (Türk Dil Kurumu [TDK], 2012, s. 38)

Parantez içinde sonraki göndermelerde: (TDK, 2012, s. 38).

4. Yazarı Belli Olmayan Çalışmalar

- Bir çalışmada yazar veya tüzel kişi adı bulunmuyorsa göndermede bulunurken yazar alanında geçen ilk birkaç kelime (genellikle başlıktan) ve yıl kullanılır. Göndermelerde makale başlığı, bölüm başlığı veya web sayfasının adı tırnak içinde; kitap, dergi, broşür veya rapor başlığı ise italik olarak yazılır.

Örnek: ("Osmanlı Döneminde Kahve", 2000, s. 18)

(*Yenilenebilir Enerji İmkânları*, 2000)

5. Soyadları Aynı Olan Yazarların Çalışmaları

- Kaynakçada aynı soyada sahip birden fazla yazar varsa çalışma ister aynı yılda isterse de farklı yılda yapılmış olsun yazar soyadlarından önce adlarının ilk harfi kısaltılarak tüm göndermelerde kullanılır.

Örnek: (A. Demir, 2003, s. 46)... (H. Demir, 2003, s. 27)

6. Birden Fazla Çalışmaya Göndermede Bulunma

- Aynı parantez içinde birden fazla çalışmaya göndermede bulunulacaksa bunlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırada olmalı ve noktalı virgül ile ayrılmalıdır.

Örnek: (Gökyay, 1982, s. 120; Okay, 1990, s. 28; Tuna, 2000, s. 40)

- Bir yazara ait farklı çalışmalara göndermede bulunulacaksa, yayım yılı en eski tarihten itibaren yeni olana doğru bir sıra takip edilir ve yazarın soyadı göndermenin en başına bir defa yazılır.

Örnek: (Kılıç, 2000, 2002, 2004)

- Bir yazarın aynı yıl yaptığı çalışmalar, yıldan sonra a, b, c... harfleri eklenmek suretiyle ayırt edilir.

Örnek: (İlhan, 2003a, s. 25)... (İlhan, 2003b, s. 58)

7. Alıntılan veya Aktaran Kaynaklar (İkincil Kaynaklar)

- Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama bazı güçlükler nedeniyle ulaşılamamışsa, göndermede alıntılan veya aktarılan kaynak belirtilir.

8. Bir Kaynağın Belli Bir Kısımına Göndermede Bulunma

- Bir kaynağın belli bir kısmına göndermede bulunulurken söz konusu ögenin bölüm, sayfa, tablo ve şekil numarası belirtilir. Bu şekilde kaynak bildirirken *sayfa* ve *sayfalar* için "s.", *bölüm* için "Böl.", paragraf için "para." kısaltmaları kullanılır.

Örnek: (Öztürk, 2011, s. 45), (Öztürk, 2012, Böl. 3), (Öztürk, 2012, Tablo 2), (Öztürk, 2019, para. 2),

- Bir çalışmada birbirini izleyen sayfalara göndermede bulunulacaksa sayfa numaraları arasına kısa çizgi (-), farklı sayfalara atıf söz konusu ise virgül (,) konur. İngilizce makalelerde sayfa aralığını belirtmek için "pp." kısaltması kullanılır.

Örnek: Bu sayede hem bireylerin hem de grupların verimliliği artmaktadır (Putnam, 2000, s. 16-19)

Örnek: Buna karşılık, salep ise çoğunlukla bir fakir içeceği idi ve ayrıca askerlerin beslenmesi için kullanıldı (Işın, 2014, s. 23, 24, 30).

9. Kişisel İletişimler

- E-postayla, telefonla, yüzyüze veya başka biçimlerde yapılan kişisel görüşmelere dayalı bilgiler, metin içinde gösterilir, ancak kaynakçaya yazılmazlar.

Örnek: (M. Doğan, kişisel iletişim, 1 Aralık 2001)

10. Ayet ve Hadisler

- Ayetler kaynak gösterilirken sırayla sure numarası ve ayet numaraları verilir.

Örnek: (Kur'an-ı Kerim 5: 3-4)

- Hadisler Concordance usulüne göre kaynak gösterilmelidir.

Örnek: (Buhari, *Es-Sahih*, İman 1)

11. Yasa ve Yönetmelikler

- Yasa veya yönetmeliğin adı ve kabul edildiği yıl parantez içinde verilir.

Örnek: (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961)

- Yasa veya yönetmeliğin ismi çok uzunsa kısaltma yapılabilir.

Örnek: Kanunun adı: İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun
Cümle içinde gönderme: (İnternet Ortamında Yapılan, 2007)

12. Yazma Eserler

- El yazması bir eser kaynak gösterilirken, müellif adından sonra yz. kısaltması konulmalı, katalog numarası ile varak/sayfa numarası belirtilmelidir. Tam künye ise kaynakçada gösterilmelidir.

Örnek: (Ahmedî, yz. 1410, 7b)

- Yazma eserin müellifi bilinmiyorsa eserin adı ve bulunduğu kütüphanedeki katalog numarası yazılmalıdır.

Örnek: (*Mecmua-i Eş'ar*, yz. 13400, 5a)

13. Arşiv Belgeleri

- Arşiv belgeleri kaynak gösterilirken, metin içindeki kısaltma örnekteki gibi olmalı, açılımı kaynakçada verilmelidir.

Örnek: (BCA, Mühimme 15: 25)

14. Yayım Yılı Bulunmayan Basılı Kaynaklar

- Bir basılı kaynakta yayım tarihi bulunmuyorsa bunu belirtmek için “t.y.” kısaltması kullanılır. İngilizce makalelerde ise “n.d.” kısaltması kullanılır.

Örnek: (Akdoğan, t.y., s. 25)

15. Parantez İçindeki Açıklamalarda Gönderme Yapma

- Parantez içinde yapılacak bir açıklama esnasında gönderme yapılması gerekirse tarih için köşeli parantez değil, virgül kullanılmalıdır.

Örnek: (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Doğan, 2010)

B. Kaynakça

- Makalede kullanılan bütün kaynaklar “Kaynakça”ya alınmalı, makalenin konusu ile ilgili olsa dahi, yazıda değinilmeyen belge ve eserler kaynakçaya dâhil edilmemelidir.
- Kaynaklar ana metnin sonunda yazar soyadlarına göre alfabetik olarak verilmelidir. Soyadı Kanunundan öncekiler için yazar adı esas alınmalı, kısaltma yapılmamalıdır.
- Kaynaklar, mutlaka Latin alfabesi ile yazılmış olmalıdır.

1. Kitaplar, Danışma Kaynakları ve Kitap Bölümleri

- Kitap adlarının yazımında başlık ve alt başlıkların sadece ilk kelimeleri ve var ise özel isimler büyük harfle yazılmalıdır. Kitap adları italik yazılır. Yayınevi adlarındaki “Yayınları” kelimesi “Yay.” olarak kısaltılabilir.

a) Tek Yazarlı Kitaplar

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım Yılı). *Kitabın adı* (İtalik). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Pala, İ. (2006). *Kırk güzeller çeşmesi*. İstanbul: Kapı Yay.

b) İki Yazarlı Kitaplar

- İki yazarlı kitaplarda yazar soyad ve adları arasında & işareti kullanılır.

Örnek: Şentürk, A. A. & Kartal, A. (2011). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.

c) Üç veya Daha Fazla Yazarlı Kitaplar

- Yazar sayısı yedi veya daha az ise tüm yazar adları künyede verilir.

Örnek: Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S. & Cunbur, M. (2000). *Fuzulî divânı*. Ankara: Akçağ Yay.

- Yazar sayısı sekiz veya daha fazla ise ilk altı yazarın bilgisi verilerek üç nokta (...) konur, ardından son yazarın bilgisi verilerek bu kısım kapatılır.

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E., Yazar, F., ... Yazar, H. (Yayım Yılı). *Kitabın adı* (İtalik). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

d) Bir Yazarın Aynı Yıl Yayımlanmış Kitapları

- Bir yazarın aynı yıl yayımlanan eserlerini ayırt etmek için “a, b, c...” harfleri kullanılır.

Örnek: Süreyya, C. (1991a). *Şapkam dolu çiçekle*. İstanbul: Yön Yay.

Süreyya, C. (1991b). *Üstü kalsın*. İstanbul: Broy Yay.

e) Tüzel Kişi Yazarlı Kitaplar

- Yazar kısmına tüzel kişi adı kısaltılmadan yazılır. Eğer yayıncı (yayınevi) ve yazar aynı ise yayıncı yerine Türkçe için “Yazar”, İngilizce için “Author” yazılmalıdır.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım kılavuzu*. Ankara: Yazar.

f) Editörlü Kitaplar

- Editörü olan bir kitabın künyesi kaynakçaya yazılırken editör adlarına yazar kısmında yer verilir ve son editörün adından sonra parantez içinde "Ed." kısaltması kullanılır. Editör bilgisi yerine yayıma hazırlayan kişi belirtilecekse yine parantez içinde "Haz." kısaltması kullanılabilir.

Örnek: Kaynar, M. K. (Ed.). (2015). *Türkiye'nin 1950'li yılları*. İstanbul: İletişim Yay.

- Editörlü bir kitaptaki bir bölüme atıf yapılmışsa bunu kaynakçada gösterirken editör adına yazar kısmında değil, ilgili bölümün başlığından sonra yer verilir. Bölüm başlığı italik yazılmaz.

Yazarın Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bölümün başlığı. Editör A. Soyadı & Editör A. Soyadı (Ed.), *Kitabın başlığı* içinde (sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Yücel, C. & Gülveren, H. (2006). Sınıfta öğrencilerin motivasyonu. M. Şişman & S. Turan (Ed.), *Sınıf yönetimi* içinde (s. 74-88). Ankara: Pegem Yay.

g) Çeviri Kitaplar

- Bir kitabın herhangi bir yabancı dilden Türkçeye çevirisi kaynak gösterilecekse kitap adından sonra çevirmenin adı belirtilir ve sonrasında "Çev." kısaltması kullanılır. İngilizce makalelerde "Trans." kısaltması kullanılır.

Örnek: Payot, J. (2019). *İrade terbiyesi* (H. Alp, Çev.). İstanbul: Ediz Yayınevi.

h) Ansiklopedi Maddeleri

- Yazarın Soyadı, A. (Yayın yılı). Maddenin başlığı. *Ansiklopedinin adı* (Cilt no, sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: İpekten, H. (1991). Azmî-zâde Mustafa Hâletî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 4, s. 348-349). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

i) Yazar Adı Belirtilmeyen Kitaplar

- Kitabın adı italik olarak yazar kısmına yazılır.

Örnek: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1977). İstanbul: Dergâh Yay.

j) Kitapların Cilt ve Baskı Numaralarının Belirtilmesi

- Kitap ciltlerden oluşuyorsa cilt numarası kitap adından sonra parantez içinde "C." kısaltması ile belirtilir. Kaçınıcı baskı olduğu belirtilecekse yayınevinden sonra "bs." kısaltması kullanılır.

Örnek: Kabaklı, A. (1992). *Türk edebiyatı* (C. 1-5). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (19. bs.). Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Not: Eğer yayıncı bir üniversite ise ve üniversite adında şehir adı geçiyorsa basım yerinin yazılmasına gerek yoktur.

Örnek: Aybar, S. (2014). *Hareket ve rejî sanatı: Bir yöntem - bir oyun*. Ankara Üniversitesi Yay.

Not: Kaynakçada soyadları ve adlarının ilk harfleri aynı olan farklı iki yazar bulunuyorsa yazar adları künyede köşeli parantez içerisinde verilmelidir.

Örnek: Doğan, G. [Gözde]. (1996)... Doğan, G. [Güleda]. (2010)...

2. Süreli Yayınlar

- Düzenli olarak yayımlanan bilimsel dergi, popüler dergi ve gazeteleri içerir. Yazar sayısı ile ilgili hususlarda kitap kaynakçasının yazımındaki kurallar geçerlidir. Süreli yayımlara ilişkin genel kaynakça düzeni şu şekildedir:

Yazarın Soyadı, A., Yazarın Soyadı, B. & Yazarın Soyadı, C. (Yayım yılı). Yazının başlığı.

Süreli Yayımın Adı, (Varsa) Cilt no(Sayı numarası), sayfa aralığı. (Varsa) DOI numarası.

a) Dergi Makaleleri

- Dergi ciltler hâlinde yayımlanıyorsa;
Örnek: Yıldız, H. (2019). Eski Türkçe ile Yakutçanın karşılaştırmalı söz varlığı: Ünlüyle başlayan sözcükler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 59(1), 233-254. doi: 10.26650/TUDED2019-0010.
- Cilt numarası yoksa;
Örnek: Çaksu, A. (2019). Bir siyasi içecek olarak Türk kahvesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 369-386. doi: 10.21497/sefad.586654.
- DOI numarası bulunmayan bir makaleye internet üzerinden erişim sağlandıysa bu çalışmanın bulunduğu web sayfasının URL adresi verilmelidir.
Örnek: Çelik, B. (2019). 16. Yüzyıl şairlerinden Fakîr ve şîirleri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 787-844. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/estad/issue/48330/593485> .
- Çevrimiçi sunulan içeriğin değişebileceği düşünülüyorsa ilgili makalenin alındığı URL adresinden sonra web sitesine erişim tarihi de belirtilmelidir.
Örnek: Tunca, A. & Durmuş, E. (2019). Büyükannelerin torun büyütme yaşantılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 209-226. <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/article/view/969> . Erişim tarihi: 18.12.2019.
- Popüler dergi makaleleri kaynak gösterilirken yayım yılından sonra ay bilgisine de yer verilir. Bu makalelere internet üzerinden erişim sağlandıysa erişim adresi de yazılmalıdır.
Örnek: Çelik Sezer, İ. (2020, Şubat). Avustralya'daki orman yangınlarında son durum. *Bilim ve Teknik*, 627, 16-17.

b) Gazete Yazıları

- Kaynakçada gazete yazılarının sayfa numaraları verilirken "s." kısaltması kullanılır. Gazete adları italik yazılır.
Örnek: Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). Unutma notları. *Cumhuriyet*, s. 13.
- Gazete yazısına internet üzerinden erişim sağlandıysa ilgili web sayfasının URL adresi verilmelidir.
Örnek: Karaca, S. (2020, 12 Şubat). Kararıyım ve yapacağım. *Yeni Meram*. Erişim adresi: <http://www.yenimeram.com.tr/12-subat-2020-yeni-meram-gazetesi-393458.htm/3>.

3. Tezler

a) Kurumsal Bir Veri Tabanında Yer Alan Tezler

- YÖK tez veritabanından erişim sağlanan tezler örnekteki gibi kaynak gösterilmelidir.
Örnek: Gökçe, U. (2019). *Orhan Veli şiirinde özne ve varoluş sorunsalı* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.

b) Yayınlanmamış Tezler

- Yazarın Soyadı, A. (Yıl). *Tezin başlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi). Kurum adı, Yer bilgisi.

Örnek: Onat, E. (1987). *Çift serili korelasyon üzerinde bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

c) Kişisel Web Sayfalarından Erişilen Tezler

Örnek: Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doktora tezi, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley). Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/publicat.html>.

4. Sempozyum ve Kongre Bildirileri

a) Yayımlanmış Bildiriler

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım Yılı). Bildiri adı. Editör/Hazırlayan A. Soyadı (Ed./Haz.), *Kitabın başlığı* içinde (sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Bilkan, A. F. (2007). Amasya'nın Osmanlı dönemi kültür hayatındaki yeri ve önemi. Y. Bayram (Haz.), *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 611-620). Amasya: Hilal Yay.

b) Yayımlanmamış Bildiriler

- Yazarın Soyadı, A. (Tarih). Bildiri adı. *Etkinliğin Adı*, Etkinliğin Yapıldığı Şehir.

Örnek: Köklü, N. (1996). Üniversite öğrencilerinin istatistik kaygı puanlarına etki eden faktörler. *Devlet İstatistik Enstitüsü Araştırma Sempozyumu*, Ankara.

5. Elektronik Kaynaklar

a) E-kitaplar

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım yılı): *Eserin başlığı*. Erişim adresi.

Örnek: Ayçiçeği, B. (2018). *Behiştî Ahmed'in İskender-nâmesi (İnceleme-Metin)*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206269/behisti-ahmed-iskender-name.html>.

- Kitabın yayım yılı bilinmiyorsa "t.y." kısaltması kullanılır ve siteye erişim tarihi yazılır.

Örnek: Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî Divânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedidivani.html>. Erişim tarihi: 22.12.2015.

b) Web Sitelerinden Yapılan Alıntılar

- Web sitelerinden yapılan alıntılar kaynakçada belirtilirken yazar ve yayım tarihi biliniyorsa siteye erişim adresi yazılır, erişim tarihinin yazılmasına gerek yoktur.

Örnek: Aydınoğlu, İ. (2020, 10 Şubat). Evinizde sevgi ve içtenlik dolu bir yaşam oluşturunuz. Erişim adresi: <https://hthayat.haberturk.com/evinizde-sevgi-ve-ictenlik-dolubir-yasam-olusturunuz-1073174>.

- Yazar biliniyor, ancak tarih belli değilse "t.y." kısaltması kullanılır ve siteye erişim tarihi yazılır.

Örnek: Razon, N. (t.y.). Gencin meslek seçimini etkileyen faktörler. <https://www.ekipnormarazon.com/makalelerimiz/meslek-secimi/gencin-mesleksecimini-etkileyen-faktorler/>. Erişim tarihi: 13.03.2020.

- Yazar bilgisi yoksa yazının başlığı yazar kısmına yazılır ve yine siteye erişim tarihine yer verilir.

Örnek: Çocuk ve gençlerde madde bağımlılığı. (t.y.).
<https://npistanbul.com/amatem/cocukvegenclerde-madde-bagimliliği>. Erişim tarihi:
13.02.2020.

5. Yasa ve Yönetmelikler

- Mevzuatın Adı. (Yıl, Gün ve Ay). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: ...). Erişim adresi.

Örnek: Nükleer İhracat Kontrolü Yönetmeliği. (2020, 13 Şubat). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 31038). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200213-3.htm>.

6. Yazma ve Basma (Matbû) Eserler

- Müellifin adı. *Eserin adı*. Bulunduğu Kütüphane. Koleksiyon, Katalog numarası, Varak/sayfa aralığı.

Örnek: Âsım. *Zeyl-i zübdetü'l-eş'âr*. Millet Kütüphanesi. Ali Emîrî Efendi Koleksiyonu, 132, 1b-45a.

- Basma (matbû) eserlerde yayınevi yerine eserin basıldığı matbaanın adı yazılır. Hicrî tarihler miladî tarihe çevrilmeden yazılır.

Örnek: Ebüzziya Tevfik (1306). *Lûgat-ı Ebüzziya*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası

7. Arşiv Belgeleri

- Arşivin Adı. *Belgenin Adı* (Sayısı).

Örnek: BAO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Name-i Hümayun Defteri* (10).

Atıfta bulunma ve kaynakça yazımına dair bu rehberin hazırlanmasında *Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları* (Şencan & Doğan, 2017) adlı kitaptan ve *Çukurova Üniversitesi SBE Tez Yazım Kılavuzu*'ndan (2015) yararlanılmıştır. Bu rehberde bulunmayan veya belirtilmeyen hususlar için bu iki kaynağa müracaat edilmelidir.

YAYIN ETİĞİ

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD) (E-ISSN 2458-908X), ilgili disiplinde kriterleri karşılayan özgün bilimsel makalelerin yayımlandığı hakemli, akademik bir dergidir. *SEFAD*'ın etik beyanı COPE *Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors* ve COPE *Best Practice Guidelines for Journal Editors* esaslarına dayanılarak hazırlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için <https://publicationethics.org/> adresinden adı geçen kaynaklara müracaat edilebilir.

Bu belgede *SEFAD*'ın yayımcısı, editör ve alan editörlerinin, hakemlerin ve yazarların uyması gereken etik sorumluluklar belirtilmiştir. Tüm paydaşların bu etik ilkeleri takip etmesi beklenmektedir.

1. YAYIMCININ ETİK SORUMLULUKLARI

SEFAD, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi** tarafından yayımlanan bilimsel ve akademik bir dergidir. Adı geçen kurum adına derginin resmî imtiyaz sahibi, aşağıdaki etik sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür:

Editöryal Bağımsızlık

- Yayımcı, *SEFAD* editörünün ve alan editörlerinin makale kabulünden yayıma kadar olan bütün süreçlerde editöryal kararlarında bağımsız hareket etmesini garanti eder.
- Yayımcı veya dışardan herhangi bir fail editöryal bağımsızlığa aykırı bir talepte bulunamaz, yayım sürecine müdahale edemez.

Fikrî Mülkiyet ve Telif Hakkı

- Yayımcı, *SEFAD*'da yayımlanan her makalenin fikrî mülkiyet ve telif hakkını korur. Bununla birlikte yayımlanmış her makalenin kaydını sağlamakla yükümlüdür.
- Yayımcı, her bir makale için spesifik olarak Makale Bilgi alanında telif hakları gözetilmesi gereken material ile ilgili bilgi vermekle yükümlüdür. Makalede telif konusuna bir material var ise yazarından dilekçe alınarak sisteme kayıt edilmelidir.

Dergi İçeriğine Erişim

- Yayımcı, Açık Erişim ilkesi doğrultusunda *SEFAD*'da yayımlanan tüm makalelere kalıcı ve ücretsiz olarak erişim sağlamayı taahhüt eder.
- Makale başvurusu ve yayımı sürecinde yazarlardan maddî ve manevî herhangi bir karşılık talep etmez.

Yayımların Arşivlenmesi

- Yayımcı, çevrimiçi içeriğin arşivlenmesi ve korunması için gerekli tedbirleri alır.

Etik İhlalin Önlenmesi

- Yayımcı, editörler ile birlikte her türlü bilimsel suistimal ve intihal durumunda gerekli tedbiri almakla yükümlüdür.
- Etik ihlal yapıldığının tespiti hâlinde mümkünse bu ihlalin giderilmesi, mümkün değilse düzeltme yayımlanması veya ilgili makalenin yayımdan çekilmesi gibi çözüm yollarına başvurabilir.

2. EDITÖRLERİN ETİK SORUMLULUKLARI

SEFAD'ın editörü ve alan editörleri aşağıda belirtilen etik sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür:

Yayım Kararı

- *SEFAD*'a gönderilen makalelerin hangilerinin yayımlanacağına karar vermek editörlerin sorumluluğundadır.
- Gönderilen makaleler *araştırmaya dayalı olma, özgünlük, alana katkı sağlama, yeni ve farklı gelişmeleri irdeleme* gibi akademik nitelikler dikkate alınarak intihal, dergi kapsamına

ve yayım ilkelerine uygunluk açısından yardımcı editor ve baş editor tarafından ön değerlendirmeye tâbi tutulur.

- Ön değerlendirmesi tamamlanan makalelerin hakem süreci, alan editörleri tarafından başlatılır. Hakemlerin kararı neticesinde, makalelerin akademik yeterliliğine bakılarak, yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.

Tarafsızlık

- SEFAD'a gönderilen makalelerin değerlendirilme sürecinde hakem ve yazar(lar)ın *cinsiyet, etnik köken, dinî inanç, siyasî düşünce, görev yaptığı kurum* gibi özellikleri değerlendirmeye alınmaz.

Gizlilik

- SEFAD'a gönderilen makalelere ait herhangi özel bir bilgi yazar(lar), hakemler, editör yardımcıları, yayım kurulu ve yayımcı dışında hiçbir kimse ile paylaşılmaz.
- Yazar(lar)a ait araştırma verileri korunmalıdır.
- Makalenin yayımlanmasından veya reddedilmesinden sonra da SEFAD gizlik ilkesine uygun hareket eder.

Çıkar Çatışması

- Editörler, SEFAD'a gönderilen bir çalışmada yer alan bilgileri, yazar(lar)ının açık yazılı izni olmaksızın, kendi araştırmalarında kullanamazlar. Aynı şekilde, hakem değerlendirmesinden elde edilen bilgi veya fikirleri de kendi çıkarları için kullanamazlar.
- Editör, yazar ile arasında çıkar çatışması ortaya çıktığı takdirde ön değerlendirmenin yapılmasını ve hakemlik sürecinin yönetilmesini kendi yerine diğer editörlerden veya yayım kurulundan birinin yapmasını istemelidir. Böyle bir durumda Makale Bilgisi alanında bilgi verilmelidir.
- Makaleler konu ile ilgili çıkar ilişkisi bulunabilecek hakemlere gönderilmemelidir.

İvedilik

- Ön değerlendirmesi tamamlanan makaleler bekletilmeden hakem değerlendirmesine gönderilir.
- Hakemlerin kararları bekletilmeden yazarlara bildirilerek yazarların istenen düzeltmeleri yapması sağlanır.
- Editöryal süreçlerde SEFAD'ın belirlemiş olduğu sürelerle uygun hareket edilir.

Değerlendirme Sürecini Yürütme

- Hakemler makale konusuna uygun bir şekilde en yetkin isimler arasından seçilir.
- Hakem belirleme sürecinde yazar ile hakemler arasında çıkar çatışması olup olmadığı gözetilmelidir. Yazar ile hakemlerin aynı kurum veya bölümden olmamasına özen gösterilmelidir.
- Kör hakemlik ilkesine riayet edilmeli, hakemlerin bilgileri gizli tutulmalıdır. Ayrıca, makalelerin hakemlere gönderilmesi esnasında makale dosyasında yazar(lar)la ilgili herhangi bir kişisel bilgi bulunmamasına dikkat edilmelidir.
- Hakemlerin nezaketsiz ve bilimsel olmayan bir şekilde değerlendirmede bulunmalarına müsaade edilmemelidir
- Hakem havuzunun sürekli güncellenerek genişletilmesi için çaba sarf edilmelidir.
- Ret gerekçeleri yazar(lar)a bildirilirken kırıcı olmayan ve küçümsemeyen bir dil kullanılmalıdır.

Yayım Bütünlüğünü Sağlama

- Yayımlanan bir makale ile ilgili etik şikâyetler sunulduğu takdirde yayım tarihinin üzerinden uzun bir süre geçmiş olsa dahi gerekli inceleme yapılır. Makale yazarı ile iletişime geçilerek şikâyet ve iddialara ilişkin bilgi verilir. Soruşturma neticesinde etik

kurallara aykırı hareket edildiği saptanmışsa yayımla ilgili bir hata, tutarsızlık veya yanlış yönlendirme olduğuna dair bir düzeltme notu yayımlanır.

3. HAKEMLERİN ETİK SORUMLULUKLARI

Yayın Kararlarına Katkı

- Hakem değerlendirmesi, akademik yayım sürecinin merkezinde yer alır. Hakem kararları, editöryal kararları vermede editörlere yardımcı olur.
- Hakemler editöryal iletişim yoluyla makalenin geliştirilmesinde yazar(lar)a yardımcı olurlar.
- Çift kör hakemli değerlendirme sistemi gereği yazarlar ile doğrudan iletişime geçemezler. Değerlendirme formları ve raporlar editörler aracılığı ile dergi sistemi üzerinden yazarlara iletilir.

İvedilik

- Makale değerlendirmesi için kendisine talep gönderilen bir hakem, ilgili çalışma için hakemlik yapıp yapmayacağını en kısa sürede editöre bildirmelidir.
- Hakem konu hakkında yeterince bilgi sahibi değilse, makale konusu uzmanlık alanının dışındaysa veya zaman darlığından dolayı süresi içinde değerlendirmeyi bitiremeyecekse gerekçe bildirerek editörü haberdar etmeli ve hakemlikten çekilmeyi talep etmelidir.
- Hakemler, dergi tarafından öngörülen süre içerisinde değerlendirmelerini tamamlamalı, süreci geciktirmemelidir.

Gizlilik

- Değerlendirme için hakemlere gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgiler hakemler tarafından gizli tutulmalıdır.
- Editör yetkilendirmesi olmadığı takdirde makale içeriği başkalarına gösterilmemeli ve başkalarıyla tartışılmamalıdır.
- Hakemler, inceledikleri çalışmaların ilk versiyonlarını değerlendirme sürecinden sonra imha etmelidirler. Makalelerin yalnızca nihai, yani yayımlanmış versiyonlarını kullanabilirler.
- Gizlilik ilkesi, başlık ve özet bilgilerini edinmeleri sebebiyle değerlendirme yapmayı reddeden hakemleri de kapsar.

Nesnellik

- Hakemler değerlendirmelerini objektif olarak yaparlar. Makaleye yönelik eleştiriler nesnel ve dengeli biçimde yapılmalıdır.
- Eleştiriler makaleye yönelik olmalıdır, yazara yönelik kişisel eleştiri yapılmamalıdır.
- Hakemler görüşlerini destekleyici kanıtlarla açık bir şekilde ifade etmelidir.
- Hakemler makaleyi reddederken ilkeli ve gerçeğe uygun davranmalı, gerekçelerini açıkça rapor etmelidir. Gerekçeleri yazmak etik sorumluluktur. Makalenin reddine dair raporda uygun bir dil kullanılmalıdır.
- Hakemler değerlendirmelerini yapıcı ve nazik bir dille yapmalıdır.

Kaynakların Belirtilmesi

- Hakemler makalede atıf olarak belirtilmeyen alıntıları tespit etmişlerse bunları yazara bildirmekle yükümlüdür.
- Hakemler değerlendirdikleri makale ile daha önce yayımlanmış bir çalışma arasında benzerlik veya çakışma olduğunu fark etmişlerse editörü bilgilendirmelidirler.

Çıkar Çatışması

- Hakemler, makalesini değerlendirmekle görevlendirildikleri yazar(lar)la işbirliğine dayalı herhangi bir bağlantılarının olması durumunda değerlendirme yapmayı kabul etmemeli ve durum hakkında editörü bilgilendirmelidir.
- Hakemler değerlendirme için kendilerine gönderilen makalelerin tamamını veya bir kısmını, yazarının açık yazılı izni olmadan, kendi araştırmalarında kullanamazlar. Değerlendirme sürecinde elde edilen her türlü bilgi, veri ve fikirler gizli tutulmalı ve kişisel çıkarlar için kullanılmamalıdır. Bu kural, kendilerine gönderilen makaleyi değerlendirmeyi reddeden hakemleri de kapsar.
- Hakemler, kendi çalışmalarına atıfta bulunmayan çalışmaları kötüleyemez ve makale konusuyla ilgili kendi çalışmaları varsa yazar(lar)ı bu çalışmalara atıfta bulunmaya zorlayamaz.

4. YAZARLARIN ETİK SORUMLULUKLARI

Raporlama

- Özgün makale yazar(lar)ı çalışmasının nasıl yapıldığını ve önemini doğru ve açık bir şekilde belirtmeli, çalışmasının sonuçlarını nesnel bir şekilde sunmalıdır.
- Makale, başka araştırmacıların da benzer çalışmalar yapabilmesine imkân tanıyacak şekilde detaylı olmalı ve yararlanılabilecek kaynaklar belirtilmelidir.
- Gerçeğe aykırı, kasıtlı olarak hata içeren ifadeler SEFAD'ın etik ilkeleriyle bağdaşmaz ve kabul edilemez.

Özgünlük

- Yazar(lar) makalelerinin tamamıyla özgün olduğundan ve makalesinde başka çalışmalardan yararlanmışsa eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunduğu ve alıntı yaptığından emin olmalıdır.
- Her ne şekilde olursa olsun intihal yapmak yayımcılık etiğine aykırı bir davranıştır ve kabul edilemez.

Veri Erişimi ve Saklama

- Yazar(lar), editöryal inceleme veya hakem değerlendirmesi için istenmesi durumunda, araştırmasının ham verilerini herkesin erişimine açabilmelidir. Çalışmasının yayımlanmasından sonra da bu verileri makul bir süre saklayabilmelidir.

Birden Fazla Yerde Yayımlama

- Yazar(lar), makalesini birden fazla dergiye yayımlanmak üzere eşzamanlı olarak gönderemez.
- Daha önce bir dergide yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilerek değerlendirme sürecine alınmış bir makale başka bir dergiye yayımlanmak üzere gönderilemez.
- Daha önce başka bir dergide yayımlanmış makalelerin, belli koşulları sağlaması durumunda, tekrar yayımlanması mümkün olabilir. Bu durumda editor, çalışmanın başka bir dergide daha önce yayımlandığını açıklamalı ve ilk yayının olduğu dergiye atıfta bulunmalıdır.

Kaynakların Belirtilmesi

- Yazar(lar) çalışmalarının belirlenmesinde etkili olmuş kaynakları belirtmelidir.
- Kişisel görüşme sonucu elde edilen bilgiler kaynak kişinin izni olmadan kullanılmamalıdır.
- Çalışma sürecinde kullanılan kaynakların tümü belirtilmelidir.
- Makale konusunu destekleyen ve desteklemeyen sonuçları içeren önceki yayınlar belirtilmelidir.

- Araştırmaya destek verenleri belirterek onlara destekleri için teşekkür etmek etik bir sorumluluktur.

Yazarlık Tanımı

- Makale yazarı olarak listelenen kişiler, makalenin hazırlanmasındaki tüm süreçlerde bizzat rol alarak önemli katkıda bulunanlarla sınırlanmalıdır. Çalışmanın sadece belli aşamalarında katkı sağlayan kişiler varsa bunlar “katkıda bulunanlar” olarak belirtilmeli ve kendilerine teşekkür edilmelidir.
- Makalenin birden fazla yazarı varsa bunlardan biri “sorumlu yazar” olarak belirtilmeli ve bu yazar editör ile iletişim hâlinde olmalı ve yazışmaları yürütmelidir. Sorumlu yazar, diğer tüm yazarların makalenin değerlendirme sürecine alınmasından yayımlanmasına kadar her aşamasına dâhil olmalarını sağlamalıdır.

Çıkar Çatışması

- Yazar(lar) çalışma sonuç ve yorumlarını etkileyebilecek maddî ve manevî herhangi bir çıkar çatışması varsa bunları makale gönderimi sırasında belirtmelidir.

Etik Kurul İzni

- Yazar(lar) kullandıkları verilerin kullanım haklarına, araştırma ve analizlerle ilgili gerekli izinlere sahip olduklarını belgelendirmelidirler.
- Klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalıdır. Bu onay tarih ve kodu ile makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Yayımlanmış Makaledeki Hataların Düzeltilmesi

- Yazar(lar) yayımlanmış oldukları makalede önemli bir hata fark ettiğinde derhâl editörü haberdar etmekle ve düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapmakla yükümlüdür.
- Editör bir makalenin ciddi bir hata içerdiğini kendisi tespit eder veya yazarın dışında başka bir kaynaktan öğrenirse yazar(lar) dergi editörüne çalışmasındaki ilgili kısmın doğruluğunu kanıtlamakla, düzeltme yapmakla veya makalesini geri çekmekle yükümlüdür.

PUBLICATION CODE OF ETHICS

Selcuk University Journal of Faculty of Letters I (SEFAD) (E-ISSN 2458-908X) is a refereed academic journal that publishes only original scientific articles that meet the standards for a given discipline. SEFAD's ethical statement has followed the principles of COPE *Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors* and COPE *Best Practice Guidelines for Journal Editors*. For more detailed information, please refer to the resources mentioned in the following link: <https://publicationethics.org/>

In this document, the ethical responsibilities that SEFAD's publisher, editor-in chief, field editors, reviewers and authors should adhere to are specified. All the stakeholders are expected to comply with these ethical principles.

1. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE PUBLISHER

SEFAD is a scientific and academic journal published by Selcuk University Faculty of Letters. The publisher/official owner of the journal on behalf of the faculty is obliged to fulfill the following ethical responsibilities:

Editorial Independence

- The Publisher ensures that SEFAD's editor and the field editors act independently in their editorial decisions throughout the processes from submission to publication.
- The publisher or any external agent cannot make any request against the editorial independence or interfere in the publishing process.

Intellectual Property and Copyright

- The publisher guarantees for protection of the intellectual property and copyright of each article published in SEFAD. Besides, the publisher is obliged to provide a record of every published article.
- The publisher is obliged to provide information on the material for which copyright should be provided in the Article Information field specifically for each article. If there is any material subject to copyright in the article, it should be registered in the system by obtaining a petition from the author.

Access to Journal Content

- The Publisher is committed to providing a permanent and free access to all articles published in SEFAD in accordance with the Open Access principle.
- The publisher cannot request any pecuniary and non-pecuniary provisions from the authors throughout the publication process.

Archiving of Publications

- The publisher takes necessary measures to archive and protect the online content.

Avoiding Ethical Pitfalls

- The publisher, together with the editors, is obliged to take the necessary measures in case of any scientific abuse and plagiarism.
- If an ethical pitfall is noticed, it should be overcome immediately; if not possible, solutions like publishing a correction or withdrawing the related article can be provided.

2. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF EDITORS

- The editors of SEFAD are obliged to fulfill the following ethical responsibilities:

Decision for Publication

- It is the editors' responsibility to decide which articles will be published in the Journal.
- The submitted articles are subjected to pre-evaluation by the assistant editor and editor-in-chief in terms of plagiarism, compliance with the scope and publication principles of the

journal, taking into account academic qualities such as being research-based, originality, contributing to the field, examining new and different developments.

- The referee process of the articles which meet the criteria of preliminary evaluation is initiated by the field editors. According to the reviews of referees and academic qualification of articles, the field editors give a decision on whether the manuscript is accepted or not.

Impartiality

- During the evaluation process of the articles sent to SEFAD, the characteristics of the referee and author (s) such as gender, ethnic origin, religious belief, political opinion, and the institution they work in are not taken into consideration.

Confidentiality

- No specific information as to the articles sent to SEFAD is shared with anyone else other than the author (s), referees, editors, editorial board and publisher.
- Research data should be protected.
- Even after the article is published or rejected, SEFAD acts in accordance with the principle of confidentiality.

Conflict of Interest

- Editors cannot use the information enclosed in a study sent to SEFAD in their own research without the written permission of the author(s). Likewise, they cannot use the information or views collected from the referee evaluation for their own benefit.
- If a conflict of interest arises between the editor and the author, the editor may ask one of the other editors or editorial board to carry out the pre-evaluation and the management of the refereeing process. In such a case, information should be provided in the Article Information field.
- Articles should not be sent to referees who may have a self-interest in the subject of the study.

Urgency

- Having completed preliminary evaluation, the articles are sent to the referees without delay.
- The decisions of the referees are forwarded to the authors without delay so that the authors make the required corrections.
- In the editorial process, action is taken in accordance with the time regulations previously determined by the SEFAD.

Controlling the Evaluation Process

- The referees are chosen among the most competent names in the related field.
- For the process of referee assignment, it should be considered if there is a conflict of interest between the author and the referees. The authors and referees cannot be at the same institution or the department.
- The principle of blind-review must be followed. The information of the referees must be kept confidential. In addition, it should not be ignored that any personal information regarding the author (s) cannot be sent to the referees.
- Referees should not be allowed to make offensive and non-academic comments.
- The referee list should be constantly updated and efforts should be made to expand it.
- When sending a rejection notification to the author (s), the language should not be offensive and disdainful.

Ensuring Publication Integrity

- When ethical considerations regarding a published article arise, even if it has been a long time since the date of publication, the required examination must be carried out. The authors are contacted and informed about the complaints and allegations.
- If possible, the author of the article is contacted to show the necessary attention to complaints and claims. If a violation has been determined as a result of the investigation, a correction notice is issued stating that there is an error, inconsistency or misleading information in the publication.

3. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE REFEREE

Contribution to Publishing Decisions

- The referee evaluation is at the center of the academic publishing process. Referee decisions assist editors in making editorial decisions.
- Referees assist the author (s) in improving the article through editorial communication.
- By reason of the double-blind peer-reviewed evaluation system, the referees cannot directly contact the authors. Evaluation forms and reports are sent to the authors through editors by using the online system of the journal.

Urgency

- A referee to whom a request has been sent for an article evaluation must inform the editor as soon as possible as to whether he/she will evaluate the article.
- If the referee is not sufficiently expert on the subject, or if the article is out of his/her area of expertise or if he/she cannot finish the evaluation due to the shortage of time, he/she should inform the editor by giving a reason and may request to withdraw from being referee.
- Referees should complete their evaluations within the period determined by the Journal, and should not delay the process.

Confidentiality

- All information regarding the articles sent to the referees for evaluation should be kept confidential by the referees.
- As long as there is no editorial authorization, the article content should not be shown and discussed with others.
- After finishing the evaluation process, the referees must destroy the first versions of the manuscript. They can only use the final, i.e. published versions of the articles.
- The principle of confidentiality includes referees who refuse to evaluate since they have already acquired some information about the manuscript such as title and summary.

Objectivity

- Referees must make their evaluations objectively. Article criticisms should be made in an unbiased and fair way.
- Criticism should be directed towards the article; personal criticism of the author is not allowed.
- Referees should express their views clearly by using supporting evidence.
- When refusing the article, the referees should be principled and truthful; they also should report their reasons clearly. Justified explanation is an ethical responsibility. The appropriate language should be used in the report for the rejection of the article.
- Referees should make their evaluations by using a constructive and kind language.

Citing Sources

- If the referees find out that the required citation rules are not followed in the article, they are obliged to inform the author

- If the referees notice that there is a similarity or overlap between the article they evaluated and a previously published work, they should inform the editor.

Conflict of Interest

- Referees should not agree to evaluate if they have any conflict of interest with the author (s) and they should inform the editor about the case.
- Referees cannot use all or some part of the manuscript sent to them for their own research without written permission of the author. Any information, data and ideas obtained during the evaluation process should be kept confidential and should not be used for personal interests. This rule also applies to referees who refuse to evaluate the article sent to them.
- The referees cannot discredit the work that does not refer to their own work and cannot force the author (s) to refer to them if they have their own work in the related area of the manuscript.

4. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE AUTHORS

Reporting

- Author (s) should accurately and clearly state how their work is carried out, and objectively present its importance and results.
- The article should be detailed in order to allow other researchers to carry out similar studies, and the sources that can be used should be specified.
- Unrealistic and intentionally false statements are not compatible with the ethical code of SEFAD and cannot be allowed.

Originality

- The author (s) must ensure that their articles are completely original and that if they used works of others, they must ensure citing and referencing them completely and accurately.
- Plagiarism is an act against publication ethics and is unacceptable.

Data Access and Retention

- The author (s) should be able to make the raw data of their research accessible to everyone in the case of a request for editorial review or peer review. Authors should be able to retain the data for a reasonable period of time even after the publication.

Multiple Publishing

- The author (s) cannot submit their article for publication to more than one journal at the same time
- An article that was previously published in a journal or sent to the evaluation process for publication cannot be resent to another journal for evaluation.
- It may be possible to republish articles previously published in another journal if they meet certain conditions. In this case, the editor should explain that the work was previously published in another journal and refer to it clearly.

Citing Sources

- Author (s) should cite the sources that contribute to an understanding of the research findings.
- The information obtained as a result of personal interviews should not be used without the permission of the source person.
- All sources used in the study should be cited and referred.
- Previous publications that reveal similar or different results should be indicated.
- It is an ethical responsibility to indicate the supporters of the research and thank them for their contribution.

Authorship Definition

- The persons listed as article authors should be limited to those who make significant contributions by personally taking part in all processes of the preparation of the article. If there are people who contributed only in certain stages of the work, they should be specified as “contributors” and thanked.
- If the article has more than one author, one of them should be specified as the “responsible author” and this author should be in contact with the editor and carry out the correspondence. Corresponding author should ensure that all the other authors are involved in every step of the article from the evaluation process to its publication.

Conflict of Interest

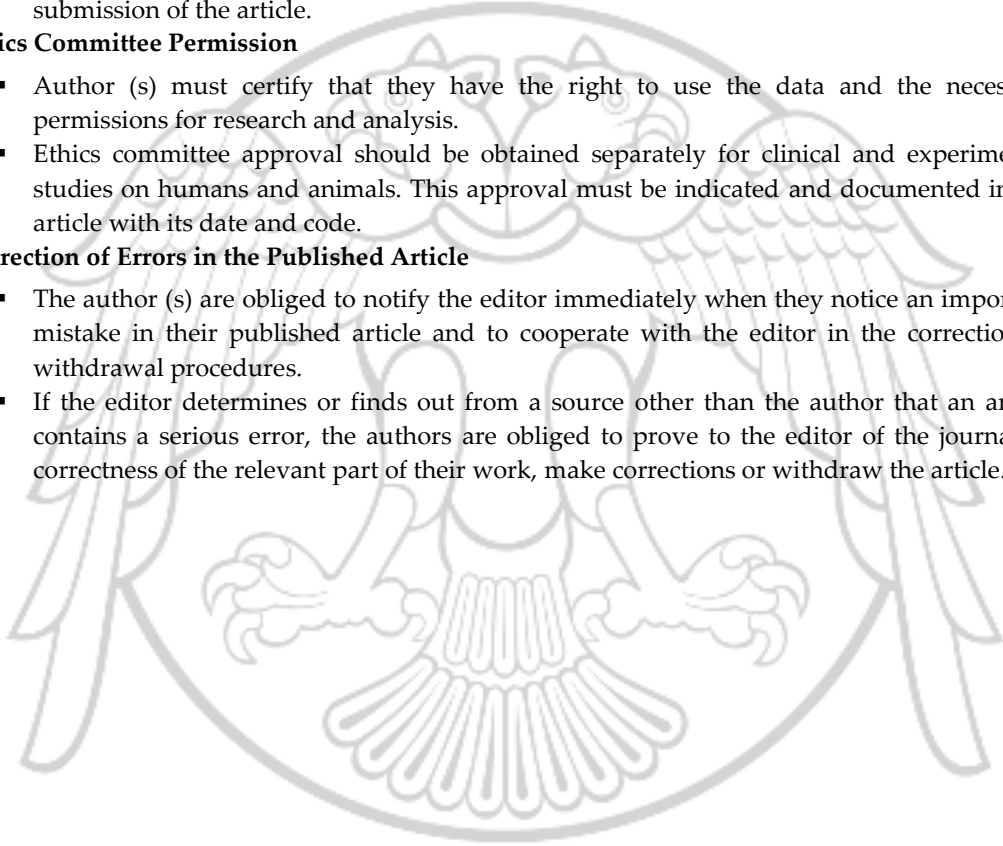
- If there are any pecuniary and non-pecuniary conflicts of interest that may affect the results and interpretations of the study, the author(s) should indicate them during the submission of the article.

Ethics Committee Permission

- Author (s) must certify that they have the right to use the data and the necessary permissions for research and analysis.
- Ethics committee approval should be obtained separately for clinical and experimental studies on humans and animals. This approval must be indicated and documented in the article with its date and code.

Correction of Errors in the Published Article

- The author (s) are obliged to notify the editor immediately when they notice an important mistake in their published article and to cooperate with the editor in the correction or withdrawal procedures.
- If the editor determines or finds out from a source other than the author that an article contains a serious error, the authors are obliged to prove to the editor of the journal the correctness of the relevant part of their work, make corrections or withdraw the article.

EDİTÖRYAL/EDITORIAL

Yurdağül Kılınç
Editör

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin 40. Yılı'nın ikinci sayısını hazırlamaktan ve okuyucularımızla paylaşmaktan dolayı heyecanlıyız. Bu özel yılda SEFAD'da pek çok gelişmeyi yaşadık ama en önemlisi yayın kurulu üyelerimizden Abdulrazak Gurnah'ın "kültürler ve kıtalar arasındaki sömürgeciliğin etkilerini ve mültecilerin kaderini tavizsiz ve merhametli bir şekilde ele alması nedeniyle" 2021 yılı Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmesiydi(<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2021/gurnah/facts/>). Dergimizin yayın kurulu üyesi olmasından dolayı onur ve gurur duyduğumuz Prof. Dr. Gurnah'a dünya edebiyatına katkıları için teşekkür ediyor ve bu üstün başarısından dolayı tebrik ediyoruz.

2020 yılından beri global düzeyde devam eden Covid-19 pandemisi hayatın pek çok alanında olduğu gibi dergilerin yayın sürecini de derinden etkiledi. Zorlu sağlık koşullarına rağmen 2021 yılı içinde yayın başvuru sayımızın artması bizleri geleceğe yönelik hem umutlandırdı hem de çalışmalarımızı daha anlamlı hale getirdi. Başvuru sayısındaki artışı ulusal ve uluslararası yayın kriterlerine uyan, alanına özgün katkı yapabilecek makaleleri tespit edebilmek ve yayınlamak için bir fırsat olarak değerlendiriyoruz. Elbette yılda iki kez yayınlanan bir dergi olarak sınırlı sayıda makaleye yer verebiliyoruz. Makaleler, alan editörlerine ve hakemlere yönlendirilmeden önce dergimizin tabii olduğu uluslararası yayın prensip ve ilkeler gereğince ön değerlendirmeye alınmakta ve gerekli kriterleri yerine getiremeyen makaleler reddedilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki bu ön aşamadaki ret sayımız her geçen sayıda artacaktır. Özgün makale yayınlama ve uluslararası akademik alana nitelikli bir katkı yapmaya yönelik bu çabamızı anlayışla karşılayan tüm yazarlara teşekkür ederiz.

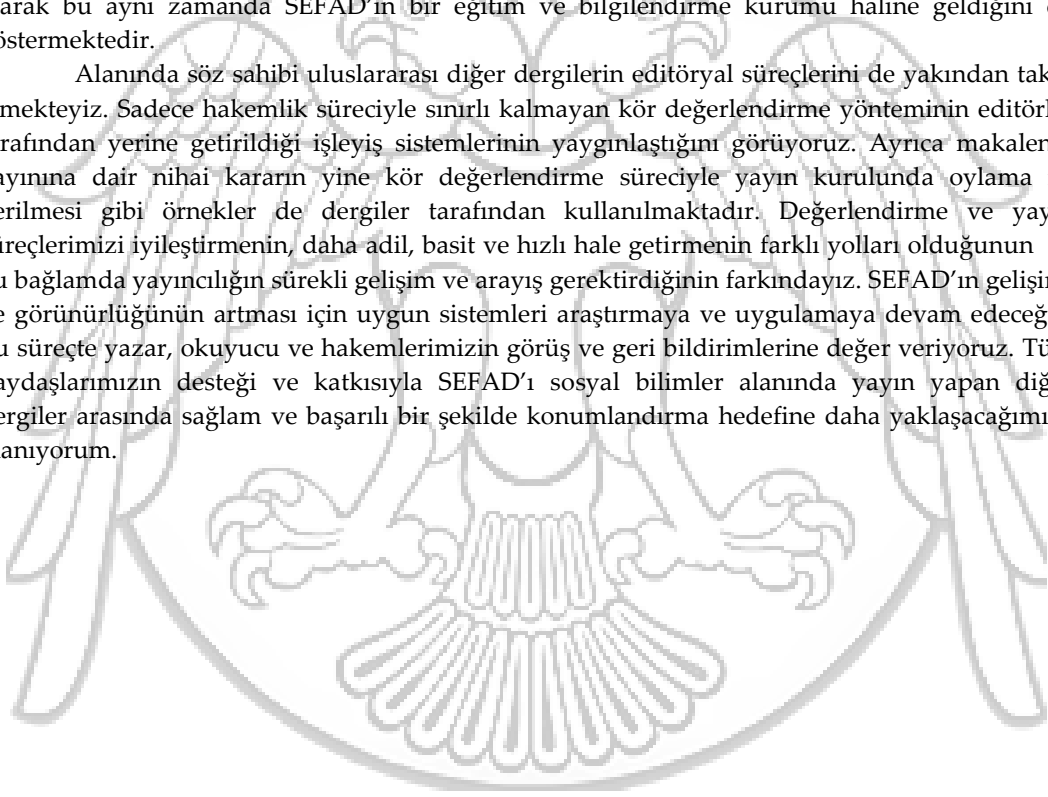
Dergimize yayınlanmak üzere gönderilen başvuru sayısının artmasına paralel olarak değerlendirme ve yayın sürecinin kalitesini yükseltmek ve hızlandırabilmek için derginin editör ekibini de olabildiğince genişletmeye çalışıyoruz. 2022 yılı itibarıyla sosyoloji, psikoloji ve karşılaştırmalı edebiyat alanlarda yeni editörler görev yapmaya başlayacak. Kendileriyle en az altı sayı boyunca hem alanlarının hem de ekip olarak birbirimizin gelişimine katkıda bulunacağımız bir çalışma takvimi planlamaktayız. Alan editörlerinin dergideki rolüne, derginin vizyonu ve gelişmesi açısından değer vermekteyiz. Alan editörleri, makaleyi sadece konu ile ilgili hakemlere yönlendirme yapmanın ötesinde alandaki birikimlerini makalenin gelişimi için yansıtmaya devam edecekler. Özellikle hakem atama süreçlerinde çıkar çatışması olmamasına, yazar ve hakemlerin aynı kurum ve bölümden olmamasına hassasiyet göstermeye devam edeceklerdir. Hakem havuzumuzda değerlendirme süreci başlayan makalenin konusunda doğrudan çalışan bir akademisyen bulunmadığı durumlarda alan editörlerimizi hakem seçimi ve teklifi için Yükseköğretim Akademik Arama web sitesini (<https://akademik.yok.gov.tr>) kullanmaları doğrultusunda teşvik ediyoruz. Tüm editörlerimizin derginin hedeflediği bu standartlara olan bağlılıkları sayesinde gelişimimizin hızla devam edeceğine inanıyorum.

Değerlendirme ve yayın sürecinin tümünde etkinliği ve hızımızı artırabilmek için editör ekibin tüm üyelerine yönelik sorumluluk alanlarını daha net bir şekilde tanımlamaya başladık. Yardımcı editörler, ön inceleme, dizgi- mizanpaj, hakem listelerinin hazırlanması, sayıların online gösterimi ve yüklemelerini tamamlamak gibi pek çok sorumluluğu yerine getirmeye devam edecekler. Bu sayıdan geçerli olmak üzere yönetici yardımcı editör unvanıyla yeni bir

görevlendirme yaptık. Bu pozisyona dergide uzun süredir görev yapmakta olan, farklı dönemlerde farklı süreçleri yöneten ve özellikle teknik konularda baş editöre yardımcı olabilecek tecrübeye sahip bir üyemiz görevlendirildi. Bu görevi üstlenen üyeden daha net şekilde beklentilerimiz ise şunlar: yardımcı editörler arasında koordinasyonu sağlama, alan editörlerine ihtiyaç duyduklarında özellikle teknik destekte bulunma, derginin resmi yazışmalarına destek olma, derginin stratejisini belirlemeye katkıda bulunma, başvuru, ret ve kabul istatistiklerini alanlara göre takip etme ve alan editörleriyle paylaşma. Yönetici yardımcı editör tarafından yerine getirilecek tüm bu görevlerin, SEFAD'ın uluslararası profiline ve gelişimine rehberlik etmesi açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

2021 yazında SEFAD'a ilk defa stajyer eleman görevlendirdik. Stajyerlerimiz 45 sayılık arşivimizi farklı parametrelerde MS Excel programına yansıtmışlar, unvan ve kurum değişikliği olan hakem ve yazarlarımızın bilgilerini güncellemişlerdir. Başvuru olduğu sürece stajyerlerin dergimizin teknik işlerinde çalışmalarına imkan tanımaya devam edeceğiz. 40 yıllık bir dergi olarak bu aynı zamanda SEFAD'ın bir eğitim ve bilgilendirme kurumu haline geldiğini de göstermektedir.

Alanında söz sahibi uluslararası diğer dergilerin editöryal süreçlerini de yakından takip etmekteyiz. Sadece hakemlik süreciyle sınırlı kalmayan kör değerlendirme yönteminin editörler tarafından yerine getirildiği işleyiş sistemlerinin yaygınlaştığını görüyoruz. Ayrıca makalenin yayına dair nihai kararın yine kör değerlendirme süreciyle yayın kurulunda oylama ile verilmesi gibi örnekler de dergiler tarafından kullanılmaktadır. Değerlendirme ve yayın süreçlerimizi iyileştirmenin, daha adil, basit ve hızlı hale getirmenin farklı yolları olduğunun ve bu bağlamda yayıncılığın sürekli gelişim ve arayış gerektirdiğinin farkındayız. SEFAD'ın gelişimi ve görünürlüğünün artması için uygun sistemleri araştırmaya ve uygulamaya devam edeceğiz. Bu süreçte yazar, okuyucu ve hakemlerimizin görüş ve geri bildirimlerine değer veriyoruz. Tüm paydaşlarımızın desteği ve katkısıyla SEFAD'ı sosyal bilimler alanında yayın yapan diğer dergiler arasında sağlam ve başarılı bir şekilde konumlandırma hedefine daha yaklaşacağımıza inanıyorum.

EDİTÖRYAL/EDITORIAL

Yurdağül Kılınç
Editor-in-Chief

We are excited to prepare for the second issue of the 40th anniversary of the Selçuk University Journal of the Faculty of Letters (SEFAD) and to share it with our readers. In this special year, we have experienced many developments in SEFAD, but the most important one was that Abdulrazak Gurnah, one of our editorial board members, was awarded the Nobel Prize for Literature in 2021 "for his uncompromising and compassionate penetration of the effects of colonialism and the fate of the refugee in the gulf between cultures and continents." (<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2021/gurnah/facts/>) We thank Prof. Gurnah, whom we are honored and proud to have as a member of our editorial board, for his contributions to world literature and congratulate him for this outstanding achievement.

The Covid-19 pandemic, which has been going on at the global level since 2020, has deeply affected the publication process of journals, as it has many areas of life. Despite the difficult health conditions, the increase in the number of submissions in 2021 gave us hope for the future and also made our work more meaningful. We consider the increase in the number of applications as an opportunity to identify and publish articles that comply with national and international publication criteria by contributing to their fields. As a biannual journal, we can only publish a limited number of articles. Prior to being directed to the field editors and referees, the articles are taken to the preliminary assessment in terms of format and content, and then the articles not meeting the required criteria are rejected. It seems that the number of rejections at this first stage will increase progressively. We would like to thank all authors for their understanding in this point while our only effort is to ensure that all published articles make substantial contribution to the international level.

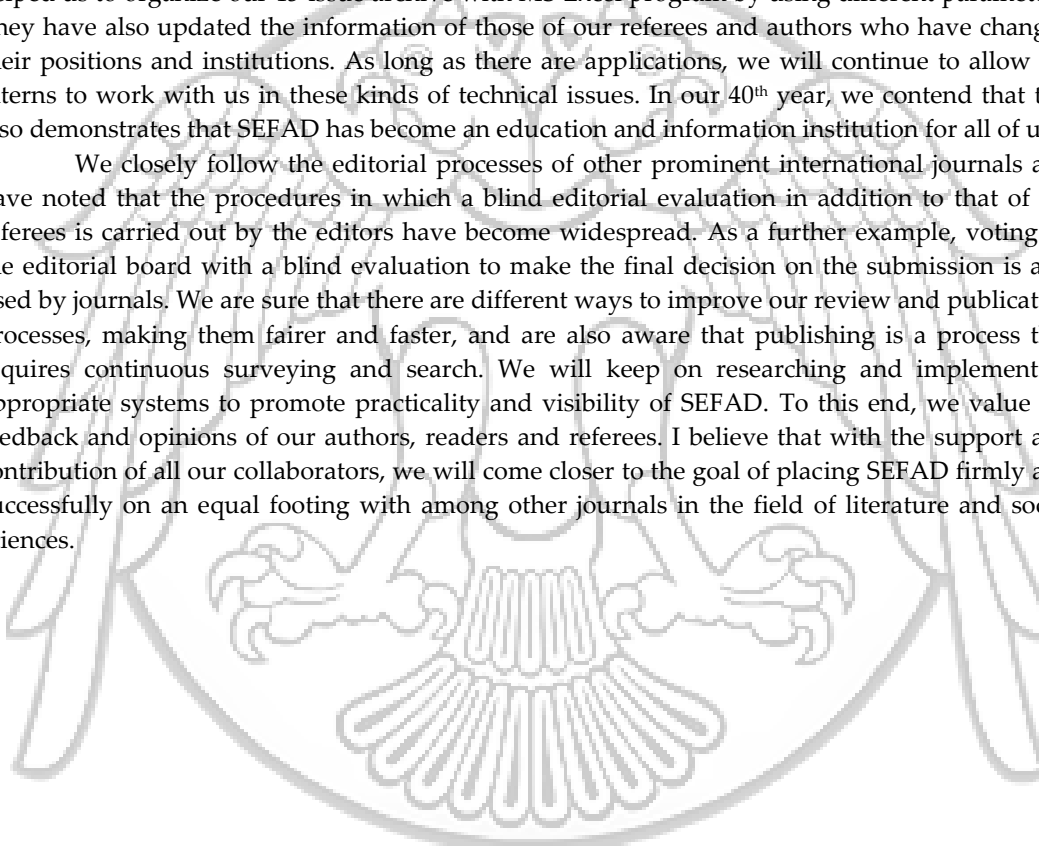
In parallel with the increase in the number of submissions, we are trying to expand the editorial team of the journal as much as possible in order to increase and accelerate the quality of the publication process. As of 2022, new field editors will start to work with us in the fields of sociology, psychology and comparative literature. We are planning a work schedule for at least six issues with them during which they will contribute to the evaluation and advancement of articles in their fields, while we support one another as a team. We value the role of field editors in the journal in terms of our vision and progress. All field editors in SEFAD will continue to reflect their experience in their field for the improvement of the articles, by going beyond only directing the articles to the referees. Particularly they will keep on being sensitive to the absence of conflicts of interest during the processes of referee assignment, and to the contact between authors and referees, by ensuring they are not in the same departments or institution. We encourage our field editors to use the Higher Education Academic Search website (<https://akademik.yok.gov.tr>) for referee selection in cases where there is no referee in our pool working directly on the subject of the article. I believe that our development will continue at a rapid pace thanks to the commitment of all our editors to these standards aimed by SEFAD.

In order to increase the efficiency and speed of the whole evaluation and publication process, we have started to define the areas of responsibility for all members of the editorial team more clearly. Associate editors will continue to fulfill many responsibilities such as pre-review, composition-layout, preparation of referee lists, online display of issues and completing their

uploads. As of this issue, we have created new assignment with the title of executive assistant editor. A member who has been working in the journal for a long time, who manages different processes in different periods and who has the experience to assist the editor-in-chief, especially on technical issues, has been assigned to this position. Our expectations from the member who undertakes this task are as follows: to provide coordination between assistant editors, to provide technical support especially to field editors when needed to support the official correspondence of the journal, to contribute to determining the strategy of the journal, to follow the application, rejection and acceptance statistics according to the fields and to share them with the editors. We believe that all these duties to be performed by the managing assistant editor are significant in terms of guiding the international profile and advancement of SEFAD.

In the summer of 2021, we assigned interns to SEFAD for the first time. The interns helped us to organize our 45-issue archive with MS Excel program by using different parameters. They have also updated the information of those of our referees and authors who have changed their positions and institutions. As long as there are applications, we will continue to allow the interns to work with us in these kinds of technical issues. In our 40th year, we contend that this also demonstrates that SEFAD has become an education and information institution for all of us.

We closely follow the editorial processes of other prominent international journals and have noted that the procedures in which a blind editorial evaluation in addition to that of the referees is carried out by the editors have become widespread. As a further example, voting by the editorial board with a blind evaluation to make the final decision on the submission is also used by journals. We are sure that there are different ways to improve our review and publication processes, making them fairer and faster, and are also aware that publishing is a process that requires continuous surveying and search. We will keep on researching and implementing appropriate systems to promote practicality and visibility of SEFAD. To this end, we value the feedback and opinions of our authors, readers and referees. I believe that with the support and contribution of all our collaborators, we will come closer to the goal of placing SEFAD firmly and successfully on an equal footing with among other journals in the field of literature and social sciences.

Feyzi Halıcı Şiirinin Tasavvuf Bağlamında İncelenmesi

Dr. Ahmet Karakuş
Atatürk Üniversitesi, Ata-Tömer
ahmet.karakuş@atauni.edu.tr

Öz

İslam'ın muhabbete ve aşka dayalı hikemî, ahlaki ve irfani tarafı olarak da tanımlanabilecek tasavvuf, Türk şiirinin birçok evresinde şairler tarafından işlenmiş bir temadır. Modern dönem şairleri arasında da ele alınan tasavvuf, çeşitli ıstılahlar dikkate alınarak Âşık Fezâî mahlasıyla da bilinen Feyzi Halıcı şiirinde de yer almıştır. Manzum ve mensur, kafiyeli ve serbest tarzda şiirleri olan Feyzi Halıcı herhangi bir tarikatla intisabı olmasa da Hz. Mevlânâ ve Mevlevilikten etkilenip tasavvufu şiirinde işleyen çağdaş Türk şairlerindedir. Halıcı şiiri tasavvufi ıstılahlar dikkate alınarak ele alınmıştır. Feyzi Halıcı şiirinde özellikle Hz. Mevlânâ, Yunus Emre, Ahmed Yesevî ve Mevlevî postnişinlerinden Şeyh Galip, çalışmanın tasavvuf büyükleri adındaki alt başlığında verilmiştir. Ayrıca tasavvufta önemli ıstılahlardan olan mürşit ve mürit başlıklarında şeyhlik ve dervişlik ele alınmıştır. Zikir başlığında ise sema'nın şiirde nasıl geçtiği verilmeye çalışılmış, ney ve kudüm gibi Mevlevî zikrinin önemli müzik aletleri Mevlevî enstrümanlar maddesinde işlenmiştir. Tasavvuf için bir başka önemi olan tecelli kavramının yanında nefis ıstılahı da diğer başlıklar olarak verilmiştir. Tasavvufta sülukun nihayeti için dervişin hâli olan aşk ele alınmış, varlık-yokluk kavramlarının Halıcı şiirinde nasıl ele alındığı işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevilik, tasavvuf, ıstılah, şiir, etki.

The Examination of Feyzi Halıcı's Poetry in the Context of Sufism

Abstract

Sufism, which can be defined as the historical, moral and wise side of Islam based on love and affection, is a theme treated by poets in many phases of Turkish poetry. Sufism, also treated among modern period poets, has been included in Feyzi Halıcı's poetry, also known as Âşık Fezâî, by considering various terms. Feyzi Halıcı has poems in verse and prose, rhyme and free style and is not affiliated with any sect, but he is one of the contemporary Turkish poets influenced by Hz. Mevlana and Mevleviyeh and treated Sufism in his poetry. Halıcı's poetry was studied by considering sufistic terms. In his poetry, especially Hz. Mevlânâ, Yunus Emre, Ahmed Yesevî and Şeyh Galip one of the sheiks of Mevlevî, were given under the subtitle of the study named as Sufism elders. Also, sheikhdom and dervishhood were discussed in murshid and disciples title, which are among the important terms in Sufism. In the title of dhikr, it was tried to explain how the sema was mentioned in poetry, and important musical instruments of the Mevlevî dhikr like ney and kudüm were mentioned in the Mevlevî instruments item. Besides manifestation notion, especially important for Sufism, the nafs term was also treated as other titles. In Sufism, love, as the state of dervish for the end of the süluk (spiritual travelling) was discussed and how presence-absence notions are handled in Halıcı's poetry was treated.

Keywords: Mevleviyeh, sufism, term, poetry, effect.

GİRİŞ

Dünya genelinde müntesipleri bulunan ve içtimai bir kurum olan tasavvuf, 'sufilerin mutlak hakikate ulaşmak için aldıkları gönül terbiyesi' olarak ifade edilebilir. Nefahât'a göre sufi ifadesi ilk olarak Süfyân-ı Sevrî'nin çağdaşı Ebû-Hâşim-i Kûfî'ye söylenmiştir (Gölpınarlı, 2004, s. 20). Ayrıca Süleyman Uludağ, tasavvuf ve sufiyye deyimlerinin ilk defa Sünniler tarafından kullanıldığını, Mustafa Kara'nın "Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler" adlı kitabının "Tasavvuf ve 'Tekkeler ve Zaviyeler' Hakkında" şeklindeki tasavvufu ilgili fikirlerini verdiği kısımda (bk. Kara, 2015, s. 13-37) belirtmiştir (Kara, 2015, s. 30).

Bilindiği üzere tasavvuf anlayışında mürşit, mürit, ihvan gibi kavramlar temel istihlaldandır. Uludağ yukarıda belirtilen yazısında sufilerin piri ve tasavvufun ilk şeyhini, tabir yerindeyse vurgusuyla Hz. Peygamber olarak vermektedir (Kara, 2015, s. 24). Bu ifade sufilerin yolunun kitap ve sünnet olduğunu göstermektedir. "İşte tasavvuf dediğimiz, mistik birtakım teoriler temelinde gelişen asıl sufilik akımı ise Abbasilerin ilk yüz yılını takiben bu altyapı üstünde eski İslam öncesi çevre mistik kültürlerle temas sonucu, çok tabii bir şekilde kendiliğinden oluşan bir sentez olarak doğdu" (Ocak, 2016, s. 173-174). Bu, tasavvufun kendisinden önce veya bulunduğu dönemde etkilenmelere maruz kaldığını vermektedir. Bu etkilenmenin sıhhatli oluşu, genel anlamda tasavvufun, özel anlamda ise intisap edilen tarikatın şeri bağlamda kıyası yapılarak kontrol edilebilir. Çünkü asıl öz ve çekirdek İslam'dır.

Tasavvuf haddi zatında, kendi kültürleri üzerine -dışarıdan, üstelik 'medeniyetçe daha aşağı' seviyedeki- gözüpek bedevi Arap fatihleri sayesinde hâkimiyet kuran İslam'ın tevhit inancını fazla yalın ve açık bulan köklü ve yerleşik 'üstün' bir kültürün mensuplarının, bu kültürü galiplerin inancının kalıplarını kullanmak suretiyle o inanç içerisinde tekrar diriltme, yaşatabilme ve koruyabilme çabası olarak, İslam'ın içinde âdeta 'paralel bir din' şeklinde algılanabilir (Ocak, 2016, s. 176).

Burada Ocak'ın kullandığı "paralel din" tabiri veya yorumu yine Ocak'ın "İslam'ın içinde" vurgusundan dolayı tasavvufun İslam ile alakalı bir kurum olduğunu vermektedir. Aksi düşünce yani tasavvufu farklı bir inanç şeklinde görme ise ayet-i kerimenin uyarısını hatırlatmaktadır. Âl-i İmrân Suresi 19. ayet-i kerime olan bu ilahi sözlerde Allah Teala din olarak sadece İslam'ı göstermektedir (Karaman vd., 2015, s. 50). İnananlar için bu emir ise tasavvufun İslam'dan farklı bir çizgide olmamasını işaret etmektedir. Bu işaret, tasavvuf ehli şairlerin de şiirlerini İslami bakış açısıyla yazmaları gerektiğine dinî bir dayanak olarak görülebilir.

Herhangi bir tarikat müntesibi olup şiiri hikmetli söz düşüncesiyle değerlendiren birçok meşhur şairin olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda bu şairlerin şiirleri, dinî tasavvufi olarak sınıflandırılabilir gibi edebî bir vaaz olarak da düşünülebilir. Mistiklik kavramını dört gruba ayıran ve üçüncü grubu sanatkâr mistisizmi olarak ele alan Hilmi Ziya Ülken, bu kavramın sembolik dille belirtilen mistik tecrübeyi verdiğini ifade eder ve bu hususu aynı grup içinde değerlendirir. Alman bediîyatçıların bu durumu manevi hulul olarak isimlendirdiklerini de söyleyen Ülken, ayrıca eski ozanlardan başlayıp Hz. Mevlânâ ve Yunus Emre'ye değin bir kısım Türk mistiğini ise bu grup içinde ele alır (Ülken, 2017, s. 317). Ülken'in vurguladığı tasavvufun bu büyükleri Türk şiirinin birçok safhasında ve dalında olduğu gibi modern Türk şairleri tarafından da gerek pir kabul edilerek gerek etkilenilen örnek şahsiyetler olarak kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde saray sınıfı ve yüksek zümreye ait aristokrat bir tarikat durumuna gelen Mevlevilik (Ülken, 2017, s. 437) çağdaş Türk şiiri içinde de yer almıştır. Yeni Türk şiirinde özellikle de Cumhuriyet sonrasında Mevleviliğin önemli bir yerinin olmasının bir sebebi olarak bu tarikatın gerek basılı kaynaklarla gerek yapılan çeşitli etkinliklerle daha çok gündemde kalması görülebilir. Şairlerin Mevleviliği, Hz. Mevlânâ'yı ve sözlerini ele alan tasavvufi malzemeyi çokça kullandıkları bilinmektedir. Bu malzemeyi niçin kullandıkları sorusu ise şiirleri çalışılan kişilerin -eğer kayıtlarda varsa- yaşamlarının herhangi bir evresinde tasavvuf erbabıyla hemhâl olup olmadıkları, bir mürşide intisap edip etmedikleri, tasavvuf hakkında bilgilerinin olup olmadığı, yaşadıkları çevrenin bu kuruma olan yaklaşımı gibi hususların incelenmesi sonucunda cevaplanabilir.

Genetik bir yatkınlığın çeşitli dallar vasıtasıyla farklı şekiller hâlinde yansımaları olarak düşünülebilecek sanat, yontulup işlenen insanla yapılabilir ve kişinin manen yükselmesiyle kendisinde oluşan latif duygularla beraber hasıl olan incelikler eserlerde görülür (Kılıç, 2013, s. 90). Şiire bu ifadeler bağlamında bakıldığı zaman tasavvufu ele alan şairlerin de bu zerafette olmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Feyzi Halıcı'nın hayatı incelendiği ve şiiri değerlendirildiğinde ise şairin şiiri ve tasavvuf arasındaki bağ görülecektir.

Feyzi Halıcı Şiiri ve Tasavvuf

Tasavvufun Türk toplumunda önemli bir yerinin olması, dinin Türk toplumu içinde değerli olmasındandır. Kutsala olan bağlılıktan dolayı Türkler arasında din adamlarına olan saygının hiçbir zaman eksilmediği bilinmektedir. Bu hürmet, manevi hâllerinden dolayı dervişlere de teşmil edilebilir. Ancak zamanla tekkeler cehaletin yeri olduğu gibi önceden tertemiz olan tekke mimarisi de harabeye döndü. İlk insanı inşirah eden dervişler artık kasvet vermeye başladı. Halefler seleflerinin bıraktıklarını koruyamadı; dergâhlar virane hâline geldi. Cumhuriyet hatta Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi insanları tekkeyi bu şekilde görünce tasavvufu reddettiler. Ecdadından utanan bu nesil suni ecdat buldu ve bu onları tatmin etmedi. Bu insanlar, İslam'a zıt ideolojilerden medet umdular ama umduklarını bulamadılar ve buhrana düştüler (Kara, 2015, s. 34-35). Fakat bu huzursuz ortamla beraber Cumhuriyet döneminde birçok şair tarafından tasavvuf içerikli şiirlerin yazıldığı da bilinmektedir. Bu şairlerden biri de 1924 yılında Konya'da doğan ve burada Çağrı Dergisi'ni çıkaran ayrıca Fezaî mahlasını kullanarak saz şairleri tarzında da yazan Feyzi Halıcı'dır (Necatigil, 2007, s. 213). Şairlerin herhangi bir temayı şiirlerine yansıtmalarının sebeplerinden biri olan etkilenme tasavvuf bağlamında düşünülürse bu, şairin bir tarikata müntesip olmasıyla ilişkili olabildiği gibi iki binli yıllarda bazı çevreler tarafından tasavvufun edebiyat camiasında popüler bir yer kazanması ile de alakalı olabilir. Feyzi Halıcı için düşünüldüğü zaman bu etkilenme, Halıcı'dan aktarılan bilgiye göre şairin Hz. Mevlânâ dergâhının bitişiğinde bulunan Celâl Sokağı'nda yer alan bir evde dünyaya gelmesinin ve yapılan mülakatta ise şairin belirttiği üzere beş-altı yaşlarına kadar bu evde oturmasının (Gönen, 2016, s. 11) çocuk zihninde belirgin bir yer edinmesi şeklinde de tezahür edebilir. Şairin, semazen eğitimi için İstanbul'dan Konya'ya hoca getirmesi ve böylece 18-20 civarında semazen yetiştirmesi hakkında verdiği bilgi (Gönen, 2016, s. 12) ve Halıcı'nın Hz. Mevlânâ ile ilgili anma toplantıları, kongre ve sempozyumlar düzenlemesi (Halıcı, 2005, s. 5) de onun tasavvuftan etkilenip bu içerikte şiirler yazmasına bir başka argüman olarak düşünülebilir. Gönen'in "Âşıkların babası, yaşayan âşıkların üstadı, yanmak için çıra arayan çırakların parlamasına vesile olan yol arkadaşı, eski Konya Senatörü, yazar, şair, âşık, şeyhül âşıkîn ve reis-ül âşık... vb. daha birçok sözle tavsif edebileceğimiz Feyzi Halıcı

üstadımızın...”(Gönen, 2016, s. 11) ifadeleriyle tanıttığı Halıcı'nın şairlik ve âşıklık yönünü ön plana çıkararak övgüyle bahseden bu düşünceleri ise yazarın şaire verdiği değeri göstermektedir. Ayrıca Gönen'in "Yine Sayın Halıcı'ya, derginin adını neden Çağrı olarak verdiğini sorduğumuzda: Hz. Mevlânâ'ya atfedilen 'Ne olursan ol yine gel' çağrısından hareketle derginin adını Çağrı olarak vermeyi uygun bulduğunu söylemiştir" (Gönen, 2016, s. 14) şeklindeki görüşmesi, Halıcı'nın Hz. Mevlânâ sevgisiyle ne kadar ince düşündüğünü gösteren bir diğer argüman olarak görülebilir. Yazar, "Feyzi Halıcı her şeyden önce şairdir, âşıktır. O aslında şiire başlamasını Hz. Mevlânâ yakınında bulunmasına bağlamış...”(Gönen, 2016, 15) sözlerinde de yine Halıcı'nın âşıklığına vurgu yapmakta, şiirinin temelini de Hz. Mevlânâ'yla yani tasavvufi hâl veya düşünceyle bağlantılı olduğunu vermektedir. Bu ifadelerin geneline bakıldığı zaman Halıcı için tasavvufun/Mevleviliğin şiirden öte âdeta bir yaşam biçimi olduğu da söylenebilir. Halıcı'da etkisi belirgin olarak görülen Mevlânâ'dan Abdurrahim Merzifonî Zeyneddin-i Hafî'nin halifesi olan ve bugün için bilinen en eski Mesnevi şerhini yapan Mustafa Muînî, Mesnevi etkisiyle Ney-nâme, Miskin-nâme gibi eserler yazan Halveti Dede Ömer Ruşeni, Hz. Şârih unvanını alan ve önceden Bayramî tarikatına bağlı iken daha sonra Mevlânâ hayranlığından dolayı Mevleviliğe intisap eden Ankaralı İsmail Rûsûhî Dede, Celveti olan ve Rûhü'l-Mesnevî şârihi Bursalı İbrahim Hakkı Efendi, Halveti tarikatının Gülşeni kolunun kurucusu olan ve Mesnevi etkisiyle Ma'nevî adlı eseri yazan İbrahim Gülşenî gibi feyz alan ve Mevlânâ'nın tarikatlar üstü bir şahsiyet olduğunu veren daha birçok örnek bulunmaktadır (Mazıoğlu, 1981, s. 31-32). Günümüzde de -genelleme yapılmadan söylenirse- ayin ismiyle de olsa salt folklorik malzeme yapılan sema'nın çeşitli vesilelerle âşikâr bir şekilde sunulması, bilindiği gibi bu ayinde müziğe yer verilmesi ayrıca bu sunumlarda görülen tarikat kıyafetlerinin ve ritüellerinin günlük yaşamdan farklı olması zikri/sema'yı/gösteriyi/töreni dikkat çekici hâle getirmektedir. Bu hususlardan dolayı da halk arasında ve sanat çevrelerinde Hz. Mevlânâ'nın tanınan bir mutasavvıf ve Mevleviliğin ise bilinen bir tarikat olarak görüldüğü söylenebilir. Bu durumun Cumhuriyet dönemi şairleri için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Son dönem şairlerinden olan Halıcı'nın da "Aşk dedik düştük yola! Güç ve kuvvet dileğimiz, kainatın yaratıcısı Cenab-ı Hak'tan, destur ve ilham, efendimiz Mevlânâ'dan" (Halıcı, 1981, s. 42) ünlemesi, özellikle de "destur" nidası ve bağlılığını vurgulayan "efendimiz" şeklindeki aitlik sözcüğü, şairin Hz. Mevlânâ müntesibi olduğunu düşündürmektedir. Ancak incelediğimiz ilgili kitaplarda Halıcı'nın herhangi bir tarikata bağlı olduğu ibaresinin geçmemesi ve özellikle kız kardeşi Nevin Halıcı tarafından şairin derin bir tasavvuf bilgisi olduğunun fakat herhangi bir tasavvuf yoluna intisabının bulunmadığının bildirilmesi (N. Halıcı, kişisel iletişim, 13 Ağustos 2020) Feyzi Halıcı'nın müntesip olmadığını açıklamakta ve bu bilgiler şairin "...destur ve ilham, efendimiz Mevlânâ'dan" (Halıcı, 1981, s. 42) ifadesinden de anlaşıldığı gibi- bir derviş misali Hz. Mevlânâ'ya hürmet ettiğine dair bir başka dayanak olarak da görülebilir. Halıcı'nın bazı şiirlerini İtalyanca'ya çeviren Anna Masala'nın (bk. Masala, 1987, s. 33-132) şair hakkındaki "Mevlânâ aşkı sayesinde, şair Halıcı kendi insancıl ve sanatsal yolunu bulmaktadır" (Masala, 1987, s. 14) yargısı bize bir yabancıнын gözünden şairin tasavvuftan etkilenmesini vermektedir. Ayrıca

[...]değişik bir fikir, duygu ve vezin yapısı içinde Feyzi Halıcı'nın şiirini programlı bir manifesto içinde hangi akım diye adlandırmak olanaksızdır. Halıcı'yı bir halk şairi olarak tanıtmak yargısı şu an için acele verilmiş sayılacağı

gibi onu bir mistik şair addetmek de büyük bir eksiklik meydana getirir (Masala, 1987, s. 16).

şeklindeki ifadeleri ile Masala, şairi sadece bir grupta veya bir adlandırmanın içinde görmediğini ve onun şiirini geniş bir çerçevede değerlendirmek gerektiğini vurgulamakta bu da yazarın Halıcı'yı büyük şair sınıfına koyma gayretinde olduğunu göstermektedir. Bu, Masala'nın şaire verdiği değer belirsizdir. Ayrıca bu ifadeler, yazar için Feyzi Halıcı'nın belli bir seviyenin üstünde olan bir sanatçı, birçok tarzı şiirinde barındıran üst düzey bir şair olduğunu da vermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğü zaman şairin bu çalışmada ele alınan şiirlerinde şekli açıdan beyit, dördlük, beşlik gibi formların; kafiyeli, serbest ve mensur şekilde çeşitliliğin de fark edildiği gibi şairde duygu bakımından derviş edasının varlığının da yadsınamayacağı görülmektedir. Bu formlar sadece nazım birimi olarak kullanılmamış, şair bu farklılıklarla tasavvufu değişik tarzlarda da kullanma imkânı bulmuştur. Bu imkânla Halıcı, tasavvufi duygularını bir taraftan kafiyelerle, âşık tarzında yazarak karşısında bir dinleyici topluluğu varmışçasına onlara duyurmak ister gibidir. Ayrıca serbest şiirin okuyucuya verdiği kalıplara bağımlı olmama hissi ile şairin tasavvufu rahat bir tonla aktarma gayretinde olduğu da düşünülebilir. Halıcı'nın mensur şiirdeki hem kafiyenin verdiği melodi ile hem de nesrin sohbet havası katan anlatımıyla ise bu sufi düşünceyi okuyucusuna/dinleyicisine huzurlu bir ruh hâliyle de ifade etmek istediği akla gelmektedir. Bu husus, şekil ve muhteva arasında bir bağ olarak görülebileceği gibi şairin hangi tarzda olursa olsun tasavvufun, şiirinin vazgeçilmez bir teması olduğunu da vermektedir.

Tasavvufi Terminoloji Bakımından Şiirlerde Geçen Belirgin Unsurlar

Tasavvuf Büyükleri

Feyzi Halıcı şiirinde özellikle Hz. Mevlânâ olmak üzere Yunus Emre ve Ahmed Yesevî'nin de varlığı belirgin olarak görülmektedir. Birçok eserinde şair, bu tasavvuf büyüklerinden bahsetmektedir. Ayrıca bir Mevlevî büyüğü olan Şeyh Galip de Halıcı şiirinde yer almaktadır.

Halk içinde din ve tasavvuf büyüklerinin vesile kılınarak onların hürmetine Allah Teala'dan bir şeyler istenerek dua edildiği bilinmektedir. Halıcı'nın "Sitem" adlı şiirinde Hz. Mevlânâ, vesile yapılarak şiire girmiştir:

"Tez elden dilerim, bitsin bu acı,
Dost mektuplarıdır derdin ilâcı.
Mevlâna katında oldum duacı,
Huzuruna mahcup gelmedim Kardaş..." (Âşık Fezaî, 1998, s. 80).

Şairin tasavvufi aşkı ele aldığı "Hak Aşıklarına" adlı 11'li şiir ölçüsüyle yazılan âşık tarzı şiirinin ilk dördlüğü olan

"Bereketin bol olduğu yerdeniz,
Aşkın anahtarı elimiz bizim.
Yunus Emrelerden hak âşıklara
Nağmeler iletir, dilimiz bizim..." (Âşık Fezaî, 1998, s. 81).

dizelerinde ise Halıcı'nın şiirinde Hz. Mevlânâ'dan sonra en fazla dile gelen Hak dostu Yunus Emre verildiği gibi "hak âşıklara" ifadesiyle ise ehl-i tasavvuf işlenmiştir. Ayrıca "Bereketin bol olduğu yerdeniz," mısrasının tasavvufun manevi etkisini verdiği

söylemek gerekir. Buradaki “bereket” ifadesi tasavvuf ıstılahlarından olan feyz ve muhabbet olarak da düşünülebilir.

Halıcı'nın “Dörtleme’ler-Şiirler (II)” kitabında verdiği şu bilgilere değinmek gerekir:

Dörtlemeler, yazılmış şiirler değildir. Hepsi de söylenmiş şiirlerdir. Dörtlemeler’in kökeninde Orhun-Yenisey Kitabelerinin ruhu vardır. Bu ruh, Türklerin İslamiyeti kabul edişleriyle büyük bir inançla gelişip, Ahmed Yesevî Hz.nin hikmetlerine gelir dayanır, uzun bir soluk alır. İslamiyetin ‘eşref-i mahlukat’ olan insana bahsettiği yaşama sevinci, Hak gerçeği ile özdeşleşen insan sevgisinden nasibini alır. Rahman ve Rahim olan Cenab-ı Hakk’a ve onun emirlerine tam bir bağlılıkla yoluna devam eder. Dörtlemeler’in manevi gücü ve ilham kaynağı olan Yesevî Hz.nin öğütleri, ihlası, hâl ve hareketi Dörtlemeler’de bir nur halesi olarak yansır (Halıcı, t.y., C. 2, s. 3-4).

Aynı eserde verilen “Pîr-i Türkistan” dörtlemesi bu “nur”un sahibine olan muhabbetin şiiridir:

“İki kardeş, biri Anadolu, biri Türkistan,
Yusuf Hemedanî’den beri dipdiri Türkistan,
Sonsuz yaşama sevincidir tek mil insanlığa,
Seven gönüllerin özlemidir, Pîr-i Türkistan.” (Halıcı, t.y., C. 2, s. 61).

Feyzi Halıcı'nın şiirinde belirgin olan tasavvufi şahsiyetlerden biri de bir Mevlevi dervişinin oğlu olan Galata Mevlevihanesi postnişini, XVIII. y.y. şairlerinden Şeyh Galip’tir ki şair, III. Selim ve kız kardeşi Beyhan Sultan’ın da iltifatlarına mazhar olmuştur (Necatigil, 2007, s. 397). Bu açıklamaların yapılmasının sebebi Halıcı'nın bazı şiirlerinde olduğu gibi “Başlangıç” şiirinde de Şeyh Galip’ten bahsetmesidir. Çünkü şairin mensur şiirlerinden olan “Başlangıç”ta Şeyh Galip ve III. Selim geçmektedir. Ayrıca Şeyh Galip ile şairin divanı’nda dört kaside, beş tarih ve bir terciibent yazdığı Beyhan Sultan arasında bir gönül ilişkisi rivayetinin olması (Ayvazoğlu, 1999, s. 69) bu şiirde geçen “Sûzi Dilâra” tamlamasının Beyhan Sultan için kullanıldığını göstermektedir. Şiirde bir tasavvuf büyüğünün maddi aşkı görülmektedir:

Bir bakarsınız, sevgi bir berrak sudur. Bir nota düşer, ilkin bu berrak suya. küçümencik. Daireler büyür büyür. Aksi sedalarda karşımıza Şeyh Galip çıkar, İkbâl çıkar. Bir yarı gecede tek mil kulak kesilirsiniz. Üçüncü Selim bütün haşmetiyle size aşkın kılavuzluğunu yapar. Bahtımıza bir Sûzi Dilâra çıkar. (Halıcı, 1964, s. 58).

Mürşit

Tasavvuf terimleri arasında en temel ıstıhlardan biri olan mürşit, saliki sülukunda Hakk’a vasil eden rüşd sahibi bir rehber, dervişin nefesine galebe çalmasına yardımcı olan bir vesile olarak görülebilir. Hz. Mevlânâ için mürşit ise Şems-i Tebrîzî’dir.

Mevlânâ tarihe baktığımda Şems’in kişiliğini, aşağıdaki erdemli yüce zatlara yansıtıyordu: İffetin sembolü Hz. Yusuf’a, sabrın sembolü Hz. Yakub’a Allah ile konuşan ve sevgisinden dolayı dağ yerinden oynatan Hz. Musa’ya, sevgiyi temsil eden Hz. İsa’ya ve yine aynı şekilde yaratıcı hakikati temsil eden Hz. Muhammed ve Hallâc-ı Mansûr’a. O, yine Şems’i normal dünya [yaşantısı] stilini temsil etmeyen ve hakikat yolunu izleyen Nuh’a, meleklerle ve diğer birçok keramet ehline benzetiyoordu (Aresteh, 2007, s. 57).

Bunun en temel sebebinin ise ilahi aşk olduğu söylenebilir. Hz. Mevlânâ için bu aşkın muhatabı olan Şems, Halıcı'nın "Hak Aşıklarına" adlı şiirinin

"Katre katre yola vurduk denizi
Ayırd ettik kusurludan temizi.
Yaktı şavkımızı Şems-i Tebrizi
Mevlâna katında dolumuz bizim." (Âşık Fezaî, 1998, s. 82).

şeklindeki mısralarında verilmektedir. Tasavvuf yolunu anlatan ve tasavvufun dervişe doğruyu bulduran manevi bir yol olduğu vurgusunun yapıldığı bu dizelerde Şems-i Tebrîzî tasavvufi bir aşkla, feyzle ve muhabbetle Hz. Mevlânâ'nın manevi yolu dikkate alınarak verilmiştir ki "Mevlânâ'ya göre aşk, EFLÂTÛN'da olduğu gibi ruhun zihnileşmiş olan bir yükselişi değil fakat Nev-Eflâtûnilerde olduğu gibi eşya ve kesretle bütün bağlarını keserek insanı birliğe ve bütünlüğe götüren bir istiğrak [anthousiasme] hâlidir" (Çelebi, 1957, s. 51-52). Burada tasavvufun felsefe mi, değil mi? sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun yanıtı bu makalenin dışında bir husus olduğundan dolayı cevabı tasavvuf tarihçilerine ve felsefecilere bırakmak gerekir. Ancak istiğrak hâli bilindiği üzere diğer tarikatlarda da olduğu gibi Mevlevilikte de feyz ve muhabbetin, mürşidin nazarının, müridin gayretinin neticesi olarak da ifade edilebilir. Bu hâlin Hz. Mevlânâ'nın hem yaşantısında hem de eserlerinde görüldüğü bilinmektedir; yansıması ise Feyzi Halıcı şiirindedir.

Halıcı'nın mürşit ile alakalı bir başka şiiri ise "Meşk"tir. Tasavvufi aşkı, manevi tadı, tarikat yolunu anlattığı bu şiirde salikin sülukunda ilerleyebilmesi için mürşidine bağlılığının gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca Allah Teala'ya vasıl olmak için acı çekmek yani özlem duymak gerektiği de belirtilmektedir. Bunun yanında mürşit vasıtasıyla müridin "elmaya el sürmeyeceği" yani günahlardan alıkoyulacağı da yaratılışa telmih yapılarak bu şiirde verilmektedir:

"Meşk olmaz aşk hırkasını giymeden,
Yol alınmaz ustaya baş eğmeden.
Vuslata özlemle erdim çok şükür,
Bahçede elmaya hiç el değmeden." (Halıcı, t.y., C. [1], s. 30).

Mürit

Tasavvufta tarikat erbabı için ihvan, derviş, âşık, salik gibi isimlendirmelerin yanında mürit kullanımı da yaygındır. Müridin asli görevi seyr-i sülukunu tamamlamaktır. Dervişin içindeki teşvişi öldürmesi sülukunun akıbeti açısından gayet önemlidir. Gayret ve teslimiyetin olmaması, yahut yeterince olmaması, salikin yolunu tamama erdirememesine sebebiyet verecektir "Şeyhin önündeki mürit gassalın önündeki cenaze gibidir, iradesi yoktur; şeyh ona hangi şekil verirse onu muhafaza eder; şeyhte fâni olmak Allah'ta fâni olmanın mukaddimesidir" (Uludağ, 2005, s. 334). Feyzi Halıcı herhangi bir tarikat kapısına girmemiş olsa da (N. Halıcı, kişisel iletişim, 13 Ağustos 2020) şiirinde belirgin olarak görülen tasavvuf izleğinin içinde müritlik kavramına da yer verdiği görülmektedir. Şair "Aşk" adlı mensur şiirinde "su" ve "kab" ile bir benzetme yaparak hem ilahi aşkı hem de mürşit ve müridin manevi hâlini anlatmaktadır:

Aklın bittiği nokta, gerçek aşkın başlangıç noktasıydı. Akıl suyun, içine boşaltıldığı bir kabın şeklini almasını emrediyor, aşk, suya göre kabın şekil değiştirmesini zorunlu

kılıyordu. İlâhi aşkta teferruat yoktu, şekil yoktu, sebep yoktu, bir yalınca sonuç vardı o kadar. (Halıcı, 1964, s. 32).

Şiirde tasavvuf yolunda aklın değil, aşkın önemli olduğu vurgulanmaktadır. Fakat bu, tasavvufun akli kabul etmediği anlamına gelmemelidir. Çünkü tasavvuf ehlinin de tabii olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de akıl vurgusu yapılmaktadır: "De ki: Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir değildir; pis ve kötünün çokluğu tuhafına gitse (yahut hoşuna gitse) de (bu böyledir). Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz ki kurtuluşa eresiniz" (Karaman vd., 2015, s. 117) şeklinde verilen Mâide Suresinin 100. ayeti bu hususa bir örnektir.

Tasavvufta dervişin bağlılığının önemi ve müridin şeyhinin ilim, hilm, fehm gibi hasletlerini elde etmek için çabalaması gerektiği bilinmektedir. "Aşk" şiirinde Halıcı'nın, müşidi "su" ve müridi "kab" şeklinde benzetmesi bu gerekliliktendir. Ayrıca "Aşk"ta tasavvuf için önemli bir kazanım olan müridin müşidine teslimiyetinin olması verilmekte, özellikle de dervişin, şeyhinin teslimiyetini kazanması gerekliliği vurgulanmaktadır. Şairin bir başka şiiri olan "İstanbul Caddesi- Günaydın"ın şu dizelerinde ise "...ilk mevlevî"den bahsedilmektedir:

"İlk musiki, ilk makam, öyle uhrevî
İlk hasretin gönüllerde ilk alevi.
Rüzgâr rüzgâr tennûrede ilk mevlevî
Günaydın!" (Halıcı, 1983, s. 208).

Şiirde "...ilk mevlevî" denilerek Hz. Mevlânâ kastedilebileceği gibi musahibi Şems-i Tebrîzî de verilmiş olabilir. Bazı tarikatların zikir meclislerinde giydikleri kendilerine has kıyafetleri vardır. Bilindiği gibi tennûre de Mevlevilerin sema elbisesidir. Bu şiirde görüldüğü üzere müritlik ıstılahının yanında tarikat giysisi, Mevlevi musikisi, "hasret" kelimesiyle müridin müşidine yahut müşidin Cenab-ı Hakk'a özlemi ve "alev" sözcüğüyle ise manevi aşk anlatılmıştır. Halıcı'nın bir başka mensur şiiri olan "Bir Bir Daha"da da müritlik ve müşitlik verilmekte, mürit naz ile müşidinden tasarruf beklemektedir. Şiirde "nefes" kelimesi kullanılarak müridin manen varlığının müşitte olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca bu şiirde de "tennûre" verilmiş, bu kelimenin yanında "pervane" sözcüğünün kullanımıyla da buradaki mürit ve müşitliğin Mevleviliğe ait olduğu anlaşılmaktadır:

Avcumdasın dudağımdasın. Yönümdesin, yöremdesin. Can körüğüm benim, üfle beni, nefes ver bana! Bir pervaneyim tennûrenin içinde. Vişne reçeli gibi sıcakık, duyuyor musun beni? Hep öyle dur, hep öyle kal! (Halıcı, 1998, s. 58).

Halıcı, "Dörtlemeler"i hakkında şu açıklamayı yaparak tasavvufa meylini göstermektedir:

Kılavuzlarım, asırları musralarıyla, sağlam ve samimi düşünceleriyle kucaklayan iki gönül şairi Mevlânâ ve Yunus Emre oldu. Beş yaşımdan itibaren Konya ve gönül coğrafyasında şiirleriyle, nağmeleriyle, sohbetleriyle onların karıncası oldum. Hep onları dinledim. Onların himmetleriyle bu şiiri söylerken zorlanmadım diyebilirim (Halıcı, 2005, s. 16).

Şair, dörtlemelerinden olan "Dişe Diş" şiirinde de Mevlevi müritliğinden bahsetmektedir:

“Yazmaz bizim defterimiz dişe diş,
Düşünmek ayrı şey, yapmak ayrı iş.
Şükür Mevlâna'nın karıncasıyız.
Gönlümüz Konya ovasınca geniş.” (Halıcı, t.y., C. [1], s. 76).

Dörtlükte geçen “karınca” sözcüğüyle müridin gayretli olması gerektiği vurgusu yapıldığı gibi dervişlik tevazusu da işlenmektedir.

Zikir

Tasavvufi hayatta dervişin vazifelerinden biri de kendi virdinin yanında haftanın belirlenen bir günü yahut günlerinde ihvanlarla dergâhta toplanıp Allah Teala'yı anmak olan zikir çekmektir. Zikir; mürşidin bulunduğu yerde mürşit tarafından, mürşidin olmadığı şehir, ilçe ya da mahallelerde ise mürşidin görevlendirdiği ve tarikatlara göre zakir, zakirbaşı, çavuş, vekil gibi isimlendirme yapılan görevliler tarafından yaptırılmaktadır. Ayrıca zikrin ayakta veya oturarak ya da Mevlevilerde olduğu gibi sema biçiminde yapıldığı bilinmektedir. “Meşrep farkı sebebiyle kimi sufiler cehri/sesli, kimileri de hafi/sessiz zikri tercih etmişlerdir” (Uludağ, 2014, s. 54).

Tasavvufun belirgin bir şekilde görüldüğü Halıcı şiirinde ise Mevlevilik etkisi buna bağlı olarak da sema hâli işlenmektedir.

Sema'nın bütün hareketleri tasavvufi birer semboldürler: Çark atarak sema tevhide işarettir. Sıçramak ulvi âleme ulaşmak şevkinin sonsuz dereceye geldiğine işarettir. Ayak vurmamak nefsinin öldürmeye delalet eder. Kol açmak, vahdete ulaşmaktan dolayı sürurunu göstermektir. Sağ elin avucunun yukarıya açık oluşu feyz-i akdes'e işarettir. Sağ el bu feyzi yukarıdan alır, sol el de aşağıya yani nâsût âlemine verir (Çelebi, 1957, s. 53).

Mevlevilik ve sema denildiği zaman zihinlere Mevlevi dervişinin dönüşü yansımakta, ney, rebab, kudüm gibi sazlar eşliğinde icra edilen tasavvuf musikisi akla gelmektedir. Musiki konusunda mutasavvıflar ve müteşerrifler arasında helal olup olmadığı ihtilafı basit olmayıp musikinin Allah'a yaklaştıran, nefsi tehzib, ruhu tezkiye, kalbi tasfiye, insanı terbiye edici olup olmaması şeklindedir. Aslında bu husus musikinin kişiyi Allah'a yaklaştıran ibadet ve taat olup olmama durumudur. Genel anlamda fakih ve muhaddisler, musikinin bu yönünü reddetmiş, mutasavvıflar ise kabul etmişlerdir. Bir taraftan fıkıhla da meşgul olan Gazzâlî gibi mutasavvıflar tasavvufun görüşünü kabul ederken bir taraftan da İbn Cevzî ve İbn Kayyım gibi sufi yaşantıları da olan fakih ve muhaddislerin ise müteşerriflerin fikirlerini tercih ettikleri ifade edilebilir (Uludağ, 2017, s. 197).

Halıcı'nın “Gelmedin” şiiri okunduğu zaman ilk iki dörtlükte aşk, dünyevi bir meyil gibi görünmektedir (Âşık Fezaî, 1998, s. 26). Ancak mürşide muhabbetin, aşkın, ilahi yolun, bu yola talip olmanın ve zikrin yani sema'nın verildiği üçüncü dörtlükte Hz. Mevlânâ'nın yer alması bu aşkın uhrevi olduğunu vermektedir:

“Aşk burcu yüce Mevlâna,
Yol açık talip olana.
Aşk içre döne dolana
Gelmedin niçin gelmedin?” (Âşık Fezaî, 1998, s. 26).

Dörtlüğün üçüncü dizesinde yer alan “döne dolana” ifadesi, hem aşkın insanı divane edip etrafı kayıtsızca dolaşması hem de dervişin sema etmesi şeklinde tevriyeli

kullanılmakta ve Mevleviliğin zikrini akla getirmektedir. Sema, Halıcı'nın "Rüzgâr Değirmeni" adlı şiirinde de ele alınmaktadır. Bu şiirde mananın insan ruhunu temizlemesi, onu güzelleştirmesi vurgulanmakta, Şems ve Mevlânâ'nın muhabbeti verilmekte, bu muhabbet "güneş" ve "pervaneye" benzetilerek ikisi arasındaki hâl anlatılmaktadır. Şiirin ilgili kısmında "Güneş" hem zahirî anlamı ile hem de "Şems"e benzetilişiyle kullanılmaktadır. Coğrafi bir olay olan Dünyanın dönüşü ise sema yapan Mevlevinin tennuresine benzetilmektedir:

Mânâ; insanın, insan ruhunun fethine doğrudur. Güneş ve pervâne, Şems ve Mevlâna. Daire daire mânâ ekseninde bir sonsuz dönüş. Dünya sonsuz bir tennûre. (Halıcı, 1966, s. 52).

Halıcı'nın "Bu mudur?" adlı tasavvufi şiirinde yer alan şu dörtlükte ise zikrin yani sema'nın şekli tarafı vurgulanarak sema ile Mevlevi dervişinde meydana gelen aşk ve feyz hâli işlenmektedir:

"Bu mu bir mercekten dökülen, nûra,
Bu mu, yedi ufku saran tennûre?
Tanrım, ne mene bir uçan daire
Ateş almış kıpkırmızı, bu mudur?" (Halıcı, 1956, s. 75).

Sema'nın kisvesinin ve şeklinin verildiği bu dörtlükte dikkat çeken bir ifade vardır ki bu "Tanrım" nidasıdır. Halıcı, şair tasarrufuyla tasavvuf ehlinin kullandığı lafzatullah yerine daha çok modern şairlerde ifadesi olan bu yakarışı tercih etmiştir.

Hız. Mevlânâ denildiğinde "Gel" nidası akla gelmektedir. Ancak Yakup Şafak bu rubainin Hız. Mevlânâ'dan ve Baba Efdal'den iki yüzyıl daha öncesinde yaşayan Ebû Saîd'in fikirlerine ve üslubuna daha uygun olduğunu ifade etmekte fakat kaynaklar itibariyle ise rubainin Baba Efdal'e nispetinin daha güçlü olarak görüldüğünü söylemektedir. Ayrıca Şafak, bu şiirin Hız. Mevlânâ'ya ait bir rubai olma olasılığını çok zayıf olarak vurgulamakta, eğer güçlü dayanaklar yoksa, rubailerde özellikle mahlasın olmamasından meydana gelen karışıklıktan dolayı bir rubai için mutlaka şu şairindir hükmünün verilemeyeceğini de belirtmektedir (Şafak, 2009, s. 80). Feyzi Halıcı, "Struga Şiirleri III"te bu nidayı vurgulayarak Mevlevi zikrini vermektedir:

"Başlıyor çağrısı Mevlâna'nın,
Bembeyaz tennûrelerle.
Alev – yalazı bir sevgiyi
<<Gel>> çağrısına bölerken,
Durmak kolay değil..." (Halıcı, 1983, s. 260).

Şiirde geçen "Alev – yalazı bir sevgiyi" mısrası ile ise şair, tasavvufta önemli olan bir başka hususu; aşk, feyz ve muhabbeti burada da işlemektedir.

Mevlevi Enstrümanlar

Dinî bakımdan musikinın helal olup olmadığı meselesi İslam âlim, zahit ve sufilerince çokça konuşulmuş ve tartışılmıştır (Uludağ, 2017, s. 196-208). Mevlevilikte sema sırasında bazı enstrümanlar kullanılmaktadır. Bu durum tasavvufun farklı bir şeriatında olmasından değildir. Çünkü hiçbir tasavvuf kurumunun İslam hukukunun dışına çıkması akait

bakımından düşünülemez. Tasavvufun muhabbet üzere kurulu bir anlayış olmasının yanı sıra tasavvufta sadece insanın değil, hayvanların da Allah'ı zikrettiği inancının olduğu da bilinmektedir. Halıcı'nın "Oluş" şiirinin

"Ve güvercinlerin çırpınışları,
Bunca yakarışlar sebepsiz değil." (Halıcı, 1964, s. 27).

beytinde de görüldüğü gibi ayrıca halk şiiri tarzında yazılan "Güvercinim" şiirinin

"Öyle garip garip eğme başını,
Sana yaşlı durmak suç güvercinim.
Çağır "Hu hu!" diye güzel eşini,
Süzül gökten göğe uç güvercinim!" (Âşık Fezaî, 1998, s. 33).

şeklindeki dizelerinde de verildiği üzere tasavvuftaki hayvanların Allah'ı zikrettiği inancı yer almaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğü zaman bir başka husus olan cemadatin zikri de akla gelmektedir. Bunun da tasavvufta inanılan bir husus olduğu bilinmektedir ki "Kâinatı, Allah Teala'nın bir tecellisi olarak gören mutasavvıfların, bütün seslerde bir musiki ahengi görmeleri şaşılacak bir şey değildir; mistisizmin mantığına göre bu çok tabiidir" (Uludağ, 2017, s. 204). Uludağ'ın bu ifadeleri doğrultusunda bakıldığı zaman Mevlevilikte kullanılan estrümanların amacının insanları coşturmak değil, dervişlerin manen feyzini artırmaya vesile olan vasıtalar olduğu inancı ortaya çıkmakta ve bu estrümanların da Yaratıcı'yı zikrettiği düşüncesi doğmaktadır. Mevlevilikte başta ney olmak üzere kudüm ve rebab gibi aletler kullanılmaktadır. Feyzi Halıcı şiirinde de tarikatlar arasında Mevleviliğe hasredilen ney başta olmak üzere bu entrümanların yer aldığı görülmektedir. "Başlangıç" şiiri bunlardan sadece biridir:

"Bir yeşil kubbeden, naylarla, dolu-naylarla, mısra mısra Hz. Mevlâna çıkar." (Halıcı, 1964, 58).

"Başlangıç"ın bu bölümünde şair âdeta kelimelerle oynamaktadır. "Nay" ile "dolu-nay" arasında bağ kurarak bir tevriye sanatı yapmıştır. Şairin "dolu-nay" ile hem ayın en parlak hâli hem de birçok nay anlamındaki kullanımı bilinçli bir tasarrufudur. Bu sanatla Halıcı nay'a bir değer atfetmiştir.

Müslümanlar için dünyada Mekke ve Medine, Katolik Hıristiyanlar için Vatikan, Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Museviler için Kudüs, Süryani Hıristiyanlar için Şam ve Mardin gibi bazı şehirlerin, tasavvuf erbabı için ise peygamber kabirlerinin olduğu yerlerin ayrıca tarikat pirlilerinin ya da kâmil mürşitlerin hayatta olduğu veya türbelerinin bulunduğu beldelerin kutsiyetinin olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiği zaman Mevleviler için de Hz. Mevlânâ'nın medfun olduğu Konya, mübarek bir belde olarak ifade edilebilir. Halıcı "Başlangıç"ın yukarıda verilen bölümünde bu öneme vurgu yaptığı gibi şiirin "...mısra mısra Hz. Mevlâna çıkar." kısmıyla ise Hz. Mevlânâ'nın

"Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor:

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadıyla kadın / erkek herkes ağladı." (Mevlânâ, 2013, s. 47).

mısralarına telmih yapmaktadır. “Başlangıç”ın şu kısmında ise âşığın sevgiliye muhabbeti, sevdası ve özlemi Mevlevi entrümanı kudüm, Mevlevi giysisi tennure kişileştirilerek verilmiştir:

“...Bu serince tennurelerin söyleyişidir, canı bedenden esirgemiyen.. Hep hasret içinde kalış. Hep kudüm kudüm özleyiş. Bu yalın zamanlardan nota nota dökülüş..” (Halıcı, 1964, s. 58).

Burada özellikle “nota nota” ikilemesinin verilmesiyle tasavvuf ve musiki arasında bağ kurulmuştur.

İnsan, yaratılışının gereği olarak dünyada birçok sıkıntıyla karşılaşmaktadır. Hüzün, bireyin hayatı boyunca çokça hissettiği bir duygudur. Müzik ise bu duygunun melodi olmuş hâlidir. Ney de bu duygunun ses hâline dönüşmüş şekli olarak tarif edilebilir. Halıcı, “Siz” adlı şiirinde neyin sesi ile insanın hüznünlü duyguları arasında bir bağ oluşturmaktadır:

“(Burada bir nay sesi, uzunca)
Biraz mendil, biraz aşk, biraz sızı.
İşte benim kurak topraklarım,
Besleyin yalnızlığınızı..” (Halıcı, 1967, s. 26).

Şiirde “uzunca” sıfatının kullanılması bilinçli bir tasarruftur. Neyin sesinin uzunca oluşu ile hüznün devamlı oluşu arasında şair bir ilişki kurmuştur.

Tecelli

Feyzi Halıcı’nın tasavvuf içeren şiirlerinde şair için bu sufi hayatın ayrı bir yeri olduğu tahlil edilen şiirlerden anlaşılmaktadır. Bu şiirlerde kullanılan tasavvuf ıstihahlarından biri olan tecellinin Cenab-ı Hakk’ın isim, fiil ve sıfatlarının insana, hayvana, cansız nesnelere, kısacası her yere ve her şeye yansması ve Allah Teala’nın varlığını, yansıma ile delillendirmesi olduğu bilinmektedir. Feyzi Halıcı’nın “Yol” adlı şiirinde verilen bu kavram ya da bu delillendirme bir uyarı ve yergi ile şu dörtlükle ifade edilmektedir:

“Hak gerçeği ayan beyan
Ey dost aydınlığa uyan!
Varlığı pekçe görmeyen
Yokluğa avare gider.” (Halıcı, 1964, s. 44).

Halıcı’nın “Niyaz” şiirinde ise tecellinin salikin gayret etmesiyle ve nefsin yedi makamını geçmesi şartıyla görüleceği verilmiştir. Eğer salik nefsini öldürebilirse her yerde ve her şeyde Yaratıcı’nın tecellisini görebileceği vurgusu yapılmıştır:

“Baksan haktır, hangi yana
Bir nazar kıl, yana yana.
Kolayca görünmez mânâ
Yedi tepeyi aşmadan.” (Halıcı, 1964, s. 56).

“Beni Sen Kıl” mensur şiirinde ise tecelli, daha derin bir hâl ile ele alınmaktadır. Burada derviş; Allah Teala’ya aşkıyla, feyzi ve muhabbetiyle yaklaşırken Cenab-ı Hakk’a giderek O’nda O’nunla bir olarak ve Allah Teala’nın oluru ile dervişin O olması şeklinde verilmiştir:

“...Senin tellerinde iki elimde iki kalem seni şekillerken, zor adımlarla seni parsellerken, milim milim heybetine, güzelliğine yelken açarken (işte tam o zaman ben sence sencileyin olurken) beyaz güvercinleri ak kâğıtlardan koyverme üzerime üzerime!” (Halıcı, 1998, s. 41).

Şiirin özellikle “seni şekillerken” kısmı, kulun nefesine Cenab-ı Hakk’ı, O’nun emirlerini, isteklerini, muhabbetini işleme olarak değerlendirilmelidir. “Gel” adlı şiirin

“Sır sendedir, ben kendimde değilsem,
Has bahçene bir dal gibi eğilsem.
Bir hangi kubbede yeşerdin, bilsem,
Ey varlıkta tecelli eden şey, gel!” (Halıcı, 2000, s. 355).

dizelerinin ilk mısrasında Halıcı, dervişteki hâlin Yaratıcı’dan olduğunu belirtmiş, ikinci mısradan Allah Teala yolunda ilerleme arzusunun vermiştir. Üçüncü ve dördüncü mısralarda ise Cenab-ı Hakk’ın cemadatta tecellisini vurgulamıştır. Şairin “Candan Öte” şiirinde ise mürşidin, dervişi tasavvuf için aslolana yani muhabbetullahı çekmesi, Allah Teala’nın kulunu kendine bağlaması işlenmiştir. Ayrıca dervişin veya kulun gözünden dünyanın uzaklaşması yani değerini kaybetmesi kişiyi mürşidin istediği bir derviş, Yaratıcı’nın ise istediği salih bir kul hâline getirmiştir. Bu mertebeye ulaştığı görülen derviş ya da salih kul artık Allah Teala’nın cemadatta tecellisini görmekte, dünya âdeti Cenab-ı Hakk’ı yansıtan bir ayna olmaktadır:

“Yâr kemend atmış boynumdan
Çeker gerçek aşka beni.
Dünya çekilmiş aynımdan
Ayna kılar ışka beni...” (Halıcı, 2000, s. 362).

Nefs

Tasavvufta nefis, yedi makam olarak tarif edilmiştir. Salik, sülukunda mücadele ile bu yedi aşamayı mürşidinin yardımıyla aşma, ilk nefis derecesi olan nefis-i emmâre’den sonra nefis-i levvâme, nefis-i mülhime, nefis-i mutmeinne, nefis-i râdiye, nefis-i merdiyye ve son derece olan nefis-i kâmileye erişip irşad makamına yükselmiş olma (Yılmaz, 2019, s. 234-237) arzusundadır. Nefsi terbiye edip nefsin sekînete ermesi, dervişin manen ilerlemesine bağlıdır. Müridin görevi nefsiyle mücadele etmektir. Bu mücadeleyi başaran mürit, tasavvufi hayatında maddeten ve manen huzura ermiş demektir.

Tasavvufla ilgili edebî eserler ya da tasavvuf etkisinde kalmış herhangi bir metne bakıldığı zaman muhakkak okuyucunun karşısına nefis kavramı çıkacaktır. Bu kavram, Feyzi Halıcı şiirinde de görülmektedir. Şair, “Erzurumluyum” şiirinde Erzurumlu divan ve halk şairlerini sıralamıştır. Halıcı’nın özellikle bu kişileri seçmesi bilinçli bir tasarruftur. Bu şairlerden Nef’î’nin şiiri övme, övünme ve yerme üçlüsüyle özetlenmektedir (Akkuş, 1993, s. 25). Ancak aşağıda aktarılan şiirin son dördünlüğünün tasavvuf içerikli olması bu şairlerin Halıcı tarafından özenle seçildiğini düşündürmektedir. Çünkü “Nef’î, Farsça divanında şiirini tasavvufi aşk çevresinde yoğunlaştırır. Kişiliği ilahi aşka daha yakındır” (Akkuş, 1993, s. 35). Bir başka şair ise Âşık Sümmânî’dir. Sümmânî’nin dinî tasavvufi şiirleri vardır ve bunlar daha çok nasihat özelliği taşımaktadır. Bu şiirlerinde Sümmânî’nin, Emrah’ın etkisinde kaldığı söylenebilir (Albayrak, 2001, 28). Emrah’ın şiirlerinde ise medrese

eğitiminin de tesiriyle dinî ve tasavvufi bilgiler yer almaktadır (Alptekin, 2004, s. 80). Şiirde Erzurumlu nefsi ezmiş ve fenafillaha ermiş bir salık olarak işlenmiştir:

“Canım Nef’î söyler, içim gümrahtır,
Dilim Sümmanîdir, sözüm Emrahtır.
Yolum Hak’tır, özüm fena - fillahtır
Ben Erzurumluyum Erzurumluyum.” (Halıcı, 1983, 251).

Halıcı, “Niyaz” şiirinde ise

“...
Kolayca görünmez mânâ
Yedi tepeyi aşmadan.” (Halıcı, 1964, s. 56).

mısraları ile dervişin “mânâ”ya yani aslolana, Yaradan’a ulaşması için nefis derecelerini aşması gerektiğini vermektedir. Şiirin devamı olan

“Hak âşığı bilen bilir,
Alan nasibini alır.
Gayrı muhabbet mi olur
Kul, nefsiyle barışmadan.” (Halıcı, 1964, s. 56).

dizeleri de yukarıdaki mısralarla alakalıdır. Halıcı yine dervişin muhabbetullahaya ermesi için nefsi Hak yoluna yönlendirmesi, onu ıslah etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. “Nefs” kavramının şiirin son dizesinde verilmesinin amacı, şairin bu tasavvuf ıstılahını vurgulamak istemesidir. Çünkü şiirin önceki dörtlüğünde geçen “Yedi tepeyi aşmadan.” mısrası dikkate alındığında “kulun nefsiyle barışması” hususunun tasavvufi açıdan değerlendirilmesi gerektiği ve buradaki mısranın nefis mertebeleriyle ilişkili olduğu görülecektir. Nefs-i mutmeinne makamını açıklayan şu ifadeler bu mısranın bu mertebeye alakalı olduğuna bir işaret: “Bu nefis, Cenab-ı Hakk’ın tevfi ve inayetiyle sekînet ve yakine mazhar olarak ıztıraplardan kurtulur” (Yılmaz, 2019, s. 235-236). Görüldüğü üzere şiirin bu mısrası bu açıklamayla örtüşmektedir. Çünkü “kulun nefsiyle barışması” huzura ermesi anlamını taşımaktadır. Ayrıca “Hak âşığı” terkibi de şiiri yorumlamak açısından dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bu terkip, şiirin tasavvufi yönünü ortaya çıkarmakta ve kaynağını göstermektedir. Halıcı’nın “Ölüm Duvarı” adlı şiirinin son dizelerinde ise asli hayatın nefsi öldürmekle olacağı verilmekte, manen hayatta kalabilmenin sırrının ise Hz. Mevlânâ’da olduğu büyük harflerle yazılarak vurgulanmaktadır:

“Ölmek, doğmak, bu işte, en büyük mânâ,
Sonsuz yaşamak sırrı sende, MEVLÂNÂ..” (Halıcı, 1964, s. 69).

Halk şiiri tarzında yazılan “Hak Aşıklarına” adlı şiirde ise Feyzi Halıcı, tasavvuf terminolojisinde önemli olan dergâh, himmet, keramet gibi ıstılahları vermekte (Âşık Fezaî, 1998, s. 81-82), manevi ilerleyiş için benliğin yok edilmesi, aklın bir kenara bırakılmasını ifade etmektedir. Şair, maddeten var olan dervişin varlık, benlik duygularından yani nefsinin istediklerinden vazgeçince yok olacağını, bir başka ifadeyle manen olgunlaşmış sülukunda ilerleyeceğini, bu sayede de Allah Teala ile hemhâl olacağını söylemektedir:

“Dostlar meclisine geldik oturduk,

Topraksız tarlada darı bitirdik.

Benlik kavgasında akıl yitirdik

Varlıkta yok oldu, yolumuz bizim." (Âşık Fezaî, 1998, s. 82).

"Yücesin" şiirinde ise şair, bir derviş için çok önemli bir haslet hatta vazife olan tefekkürü işlemekte, müridi aydınlatan hususun aşk olduğunu vermektedir. Ayrıca şair, Cenab-ı Hak katında değerli olmanın yolunun benlik, gurur gibi nefsani duyguların terki ile meydana geleceğini ve kişinin bu nefsani marazlardan kendini soyutlamasıyla günahsız meleklerden daha yüce olacağını vurgulamaktadır. Bu husus "Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık" (Karaman vd., 2015, s. 273) şeklinde meali verilen İsrâ Suresi 70. ayet-i kerimeyi de çağrıştırmaktadır:

"Duy gönülce, tefekkür et, nicesin?

Aşktan uzaksan karanlık gecesin.

Terk edersen bencilliği, gururu,

Hak katında meleklerden yücesin." (Halıcı, t.y., C. [1], s. 63).

Aşk, Feyz ve Muhabbet

Aşk duygusu yaratılışı gereği insanın içinde hep varolagelmiştir. Bu duygu hemen her zamanda ve hemen her şair tarafından şiire tema olmuş, beşerî ve ilahi olarak ayrı ayrı ele alınmış bazen de bu iki farklı yaşantı birlikte verilmiştir. Bu duygu, Halıcı'nın "May Geçidi" adlı şiirinin "IV" numaralı kısmında yer alan

"Bir parça aşk, verir elbet tohuma can." (Halıcı, 1960, s. 30).

dizesinde olduğu gibi bazen beşerî aşk verilerek bazen de Yunus Emre'nin

"Leyla Leyla derken Mevlayı buldum"¹ (Hatipoğlu, 1993, s. 31).

dizesinde görüldüğü gibi ilahi aşka bir vasıta olarak işlenmektedir.

Allah Teala'nın kulundan istediği O'na dua etmesidir. Furkan Suresinin 77. ayetinde bu açıkça beyan edilmiştir: "(Resulüm) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?.." (Karaman vd., 2015, s. 356). Bu ayette belirtildiği gibi Feyzi Halıcı'nın "Ergeç" şiirinde de kulun dua ile ısrar ederek ilahi aşkı Yaratan'dan istemesinin önemi vurgulanmaktadır:

"Sanma sevdiceğim vakit çok geç,

İşte bir ışık geçit, durma geç!

Dile, yüce Hak'tan mutluluğu,

Aşk burcuna kavuşursun ergeç." (Halıcı, t.y., C. 2, s. 48).

Tasavvuf anlayışının mürşit vasıtasıyla salikin ilahi aşka ermesinin yolu olarak görüldüğü bilinmektedir. Bu, mürşide yaratıcılık kutsiyeti oluşturmak değil, dervişe sadece yardım eden konumu vermektir. Çünkü inananlar için Yaratıcı tektir. "Müjde" şiirinde ilahi aşk bu şekilde işlenmekte, tasavvuf yolu ile müridin onurlandırılacağı verilmektedir:

¹ Bu şiir, Mustafa Tatcı tarafından hazırlanmış olan "Divân-ı İlâhiyât" adlı eserin "Âşık Yunus'un veya Başka Yunuslar'ın Şiirleri" kısmında verilmektedir (bk. Yunus Emre, 2014, s. 647-718).

“Ferhat nasıl özlediyse Şirin’i,
Sevdiceğim durma, ara pîrini!
Olacaksın bir gün, dillere destan,
Bütün dünya okuyacak şîrini.” (Halıcı, t.y., C. [1], s. 27).

Halıcı, “Konya” adlı şiirinin şu mısralarında ise zahirî sultanlarıyla bu şehrin tarihinden bahsettiği gibi Hz. Mevlânâ ile de şehrin manevi sultanını vermiş ve O’ndaki ilahi aşka da değinmiştir:

“Sen ney dilinde uhrevî,
Mevlânânın aşk alevi.
Dile getir Keyhüsrevi
Nağmeler sun, Keykubattan.” (Halıcı, 1952, s. 23).

Hz. Peygamber’e olan itaat ve sevgi İslam’ın bir gereğidir. Bu gerek, A’râf Suresi 158. ayette itaat şeklinde emrolunmuştur: “De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın elçisiyim. Ondan başka Tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah’a ve ümmi Peygamber olan Resulüne -ki O, Allah’a ve Onun sözlerine inanır- iman edin ve O’na uyun ki doğru yolu bulasınız” (Karaman vd., 2015, s. 159). Şu hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber’e muhabbet beslenilmesi gerektiği verilmiştir: “Sizden biriniz beni annesinden, babasından, çoluk çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz” (Buhârî, 1422/2001, İman 8). Akait bakımından İslam’ın istediği şeylerin mutasavvıflarca da tasdiği gerekmektedir. Tasavvuftaki tasdik muhabbetle iç içedir. Halıcı’nın “Her Şey” adlı şiirinde ise “Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” (el-Aclûnî, 1351, 164) hadis-i şerifine telmih yapılarak Hz. Peygamber’e olan muhabbet vurgulanarak aşk verilmiştir:

“Şu dağ, beyaz beyaz, şu su mavi mavi,
Aşkın şu bitmek bilmeyen alevi.
Yolların sonunda ne varsa uhrevî
Her şey yüzün suyu hürmetinedir.” (Halıcı, 1964, s. 37).

Varlık-Yokluk

“Ölmeden evvel ölünüz” (el- Aclûnî, 1351, 29) hadis-i şerifi varlık âleminde kulun nefsinin öldürerek dünyevi haz ve heveslerin yokluğuyla manen var olmasını açıklamaktadır. Feyzi Halıcı şiirinde de varlık-yokluk kavramları belirgin bir şekilde verilmektedir. Bunlardan biri de “Yokluk - Varlık” adlı dörtlüktür:

“Can güzel, cana biçilen pahâ güzel,
Hasret hasret kavuşmak Allaha, güzel..
Gerçek, yüce varlığınla yok-olduğum;
Ne yokluk ki bu, varlıktan daha güzel.” (Halıcı, 1964, s. 6).

Bu dörtlükte Halıcı; hasreti yokluk, vuslatı varlık olarak görmektedir. Ayrıca şair, zahiren Cenab-ı Hakk’ın varlığının görünür olmamasına rağmen Allah Teala’nın insanda, hayvanda, cemadatta kısaca her şeyde görünürlüğünü anlayabilme mertebesine ulaşmış yani yokluk içinde varlığa erişmiş biri olarak kendisini vermektedir. Halıcı, “Sevgi Şehidi”

adlı mensur şiirinde de varlık-yokluk kavramlarına, gül ve bülbül mazmunlarını kullanarak değinmektedir:

“Yokluk içinde var olmak, bülbülün endişesi.” (Halıcı, 1998, s. 41).

Bu mısra; âşık-maşuk, mürit-mürşit, kul-Allah arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Burada sevenin sevdiğinde kaybolma arzusu işlenmektedir.

Dünya zahirî varlık yeridir. Manevi ilerleme için dervişin şehvani arzularına gem vurması gerekmektedir. Bu isteklere boyun eğmemesi var olan şehvi unsurların yok olması anlamına gelir. Varlık içinde yokluk yaşama hâli, süluk için ya da genelleştirilme yapılsa kul için gereklidir. Varlık-yokluk bahsi şairin “Yok Ol” dörtlüğünde de geçmektedir:

“Sevdadan öte hasret, vuslattan öte yol,
Bengi-ışık gönülleri çeker nihayete, yol.
Varlık-sedâsına bir-yol kulak verme, ey can
Candan öte ateş dolu bir kubbede yok ol...” (Halıcı, 2000, s. 347).

Bu şiirde bazı sözcükler vardır ki dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlar cinas yapılan “yol”, “ateş” ve “kubbe” sözcükleridir. “Yol” ile tasavvufun, “kubbe” ile dergâhın ve “ateş” ile manevi aşkın verildiği söylenebilir.

SONUÇ

Tasavvuf, birçok modern Türk şairi tarafından işlenmiş bir izlektir. Bu izleğin şiirlerinde belirgin bir şekilde yer aldığı şairlerden biri de halk şiiri tarzında da şiirleri bulunan ve bu şiirlerde de tasavvufi izleğe yer veren Âşık Fezaî mahlaslı Feyzi Halıcı’dır. Şair, herhangi bir tarikata müntesip olmasa da birçok şiirinde Mevleviliğin etkisinde kalarak tasavvuf içerikli şiir örnekleri vermektedir. Feyzi Halıcı şiirinin toplu okunması onun hem modern tarzda hem de halk şiiri tarzında şiirler yazdığını göstermektedir. Şair, “Yaylaya Bir Gelin Geldi” adlı şiir kitabını Âşık Fezaî mahlasıyla yani halk ozanı kimliğiyle yazmıştır. Bu eser bile onun âşık tarzı şiirin 20. yüzyıl temsilcilerinden biri olduğunu göstermesi bakımından yeterlidir. Fakat şairin bu eseri haricinde bu çalışmada çeşitli örneklerle verilen on iki ayrı kitabı daha vardır. Bu kitaplarda şair çeşitli nazım birimlerini kullanarak şiirler yazmıştır. Bu eserler Halıcı’nın âşık kimliğinin yanında modern bir şair de olduğunu göstermekte ve Halıcı, çağdaş tarzın çeşitli biçimlerini de şiirinde kullanmaktadır. Şair bunları yaparak tasavvufu her bir tarz içine yerleştirmiştir. Ancak Feyzi Halıcı şiirinin genel olarak taranması onun salt tasavvufu izlek olarak ele aldığı sonucunu vermemektedir. Çünkü şiirinde zahiri sevgiliye olan aşk da vardır. Bu husus şairin “Başlangıç” adlı eserinde Mevlevi postnişin Şeyh Galip’in beşerî aşkının verilmesiyle görülmektedir. Bunun yanında “Konya” adlı şiirinde –manevi aşk haricinde ama bu aşkla birlikte- Halıcı’nın bazı hükümdarları belirterek bu şehrin tarihine de yer vermesi, onun tasavvuf dışında da bazı hususlara değindiğini göstermektedir. Fakat Halıcı şiirinde ayrı bir yeri olan ve belirgin bir şekilde görülen tasavvufun yoğun bir şekilde şiirlerine sirayeti ise yadsınamaz bir gerçektir.

Bu çalışmada tasavvufi terminoloji dikkate alınarak Feyzi Halıcı’nın şiiri incelenmiştir. Tasavvuf ıstılahı geniş bir alanı kapsamaktadır. Şairin tamamen bu terimleri şiirine yansıtması bir güçlüğü ortaya çıkaracaktır. Çünkü bu bir birikim gerektirmektedir. Bu ise -kesin olmasa da- daha çok intisabı olan ve kitabi olarak tasavvuf bilgisine sahip ve güçlü şairler tarafından yazılabileceği yargısına götürmektedir. Feyzi Halıcı şiiri bu

tasavvufi ıstılahlar çerçevesinde değerlendirildiği zaman makalede ele alınan bütün eserlerin teker teker incelendiğini ve çalışmadaki başlıklarla verilen terimlerin Halıcı şiirinde görüldüğünü belirtmek gerekir. Şairin şiirleri bu terminoloji etrafında yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda şiirlerde Hz. Mevlânâ, Yunus Emre, Ahmed Yesevî ve Galata Mevlevihanesi postnişini Şeyh Galip gibi tasavvuf büyükleri yer almıştır. Ayrıca şeyhlik makamı olan mürşitlik; dervişlik makamı olan müritlik kavramı ele alınmakta, Mevleviliğe özgü zikir yani sema verilmekte, ney ve kudüm gibi Mevlevi enstrümanlar işlenmektedir. Bunun yanında tecelli kavramı şiire katılmakta, nefis makamları vurgulanmaktadır. Bu hususların yanı sıra tasavvuf için elzem bir kavram olan aşk, feyz ve muhabbet hâli görülmekte ve son olarak da varlık-yokluk kavramlarına değinilmektedir. Bu hususlar şairin ele alınan şiirlerinin tasavvufi olduğunu göstermektedir. Bu makalede belirtilen başlıklar içinde örnek verilen ve tasavvufi olarak yorumlanabilecek şiirler tahlil yapılarak incelenmiştir. Feyzi Halıcı şiiri için şunu da söylemek gerekir ki şairde Melami bir tavırdan ziyade onda teslim olmuş ve mutmain bir kalp ile bağlanmış bir dervişin hâli sezilmektedir. Mürşit ise Hz. Mevlânâ'dır. Şair, müntesip olmasa da bu duyguyu içselleştirebilmiştir. Kültüre bağlı olarak, yaşanan şehre ait olan değerler o şehrin mekinleri tarafından kıymetli addedilir. Bu açıdan düşünüldüğü zaman Halıcı'nın Hz. Mevlânâ'ya olan muhabbeti memleketinin tasavvuf büyüğüne olan hürmeti olarak da değerlendirilebilir. Fakat bu kesin bir dille söylenebilecek bir yargı değildir. Çünkü şiirlerinde Hz. Mevlânâ'ya olan muhabbetinde Halıcı'nın samimi bir derviş edasında olduğu görülmektedir.

Tasavvufta teslimiyet ve samimiyet çok önemli değerler olduğu için yazılan eserlerde de bu duyguların yansıtıldığını görmek bir kriter olarak sayılabilir. Bu, Feyzi Halıcı'nın/Âşık Fezaî'nin tasavvuf içerikli şiirlerinde vardır. Fakat müntesip olan bir şairin dergâh deneyiminin ve mürşit terbiyesinin de etkisiyle şiirlerinde verdiği yaşantısal duyguyu yani hâl duygusunu Halıcı'nın intisabının olmamasından dolayı şiirine yansıtamaması, bu bağlamda şairde bir eksikliğin oluşmasına sebep olmaktadır. Neticede Feyzi Halıcı şiiri tasavvufi açıdan sıradanın dışına çıkmış bir şiir olmayıp muhabbetin, özellikle Mevleviliğe ve Hz. Mevlânâ'ya olan sevgi ve bağlılığın ürünüdür.

SUMMARY

Sufism, as a wise institution, is a religious foundation with followers around the world. Sects that have many branches such as Kadiri, Nakşi, Celveti, Halveti, Uşşaki, Rufai, Bektaşî and Mevlevi are a social belief system. Sufism is also discussed in the poem fed by the society. Sufism was treated by poets in many periods of Turkish poetry. This institution was also addressed by many poets of modern Turkish poetry. One of these poets is Feyzi Halıcı. Sufism, which is treated by Sufi poets, has also been handled by poets who are not involved, but have somehow been influenced by Sufism or have traces of Sufism. Feyzi Halıcı is also one of the poets who are not affiliated with any sect, but who clearly shows the influence of the Mevleviyeh in his poems. As a result of our investigations, it was not seen that the poet was affiliated with any sect, and also as a result of our interview with the poet's sister Nevin Halıcı, Nevin Halıcı stated that her brother Feyzi Halıcı was not affiliated but the poet had a deep knowledge of Sufism. The interest and influence of Mevleviyeh is also seen in Halıcı's poems. This effect has been tried to be shown in nine titles related to Sufism as Sufism elders, murshid, disciples, dhikr, Mevlevi instruments, manifestation, nafs, love, and presence and absence. In the title of Sufism elders, especially Hz. Mevlânâ was treated and seen as an occasion in the poem "Sitem". As seen in the poem "Hak Aşıklarına" besides

Hz. Mevlânâ, in the tetralogy Yunus Emre, "Pîr-i Turkistan", Ahmed Yesevî, as given in the poem "Başlangıç", in the III. Selim, Beyhan Sultan, and Seyh Galip, one of the Divan poets of 18th century, were depicted. In addition to Sheikh Galip's poetry, the fact that he was the Sheikh of the Galata Mevlevi lodge is the reason why Sheikh Galip is treated under the title of Sufism elders. Murshid is seen as a spiritual educator for the spiritual advancement of the dervish in Sufism. This issue is one of the elements treated in Halıcı's poetry. There is one thing that the dervish should pay attention to, which is his complete devotion to his master. Halıcı has exemplified this situation in his poem. Another title is the disciple. A complete devotion of the disciple to his master is required. This is necessary for the soundness of the spiritual journey. In the disciple mention, Halıcı treated both spiritual love and murshid's love to it. In addition, the conversation between Hz. Mevlânâ and Şems-i Tebrizi was also treated under this title. The expression "... the first Mevlevi" in the poem "İstanbul Caddesi-Günaydın" was treated in the mention of the disciple, and with this definition the poet can refer to Mevlânâ as well as Şems-i Tebrizi. In his poem, "Dişe Diş", Halıcı is happy as his path is the one Mevlânâ's. The title of dhikr is another sufistic term mentioned by Halıcı. Dhikr is a form of worship peculiar to sects. In some sects, dhikr can be made silently, in some vocal, in others standing and turning. In Mevleviyeh, dhikr is in the form of sema. In this title, Mevlevi dhikr was treated more. In "Struga Şiirleri III", with the "Gel" call attributed to Mevlânâ, Halıcı mentioned Mevlevi dhikr. In the verse of "Aşk içre döne dolana" in the poem "Gelmedin", sema was mentioned. In addition, in the poetry of Halıcı, the Mevlevi dhikr dress, "tennure", is mentioned frequently. Under the title of Mevlevi instruments, instruments such as ney and kudum were considered as a spiritual occasion. In the poem of "Başlangıç" the holiness of ney is explained by making a reference to the first couplet of Mevlânâ's Mesnevi. Manifestation is one of the sufi term that are widely discussed in Sufistic poems. Feyzi Halıcı also used this term in his poetry. In the poem "Niyaz" when the effort of dervish and seven levels of nafs are mentioned, it is a warning that God can see manifesatation in everywhere. The manifestation of God on objects is emphasized in the poem of the poet "Gel". Nafs is an enemy that a dervish must fight in the direction of his travels in Sufism. The disciple uses his efforts to destroy this enemy. By emphasizing that his "essence is a mystery" in the poem "Erzurumluyum", Halıcı announces a holy disciple to reader. In the poem "Niyaz" in the line "Yedi tepeyi aşmadan" the levels of dervish's nafs and the necessity of passing these stages were emphasized. In the poem "Ölüm Duvarı" it is stated that essential life will come true by killing nafs. In the poem "Hak Aşıklarına", the necessity of the disciple to leave the mind aside and destroy his ego is mentioned. In the quatrain of "Yücesin", it is stated that spiritual progress will come true by leaving selfishness.

The mention of "Love" is also important in reading Feyzi Halıcı's poem in a mystical context. Love is the divine love of the disciple to God. In the poem "Ergeç" Halıcı mentioned the creature to insist on prayer and ask love from God. In the poem "Konya", the divine love of Hz. Mevlânâ is mentioned. In the poem "Her Şey" by attributing the event "If you weren't, I wouldn't have created universe.", Halıcı treated the term of love. The last title in Halıcı poetry is the notions of "Presence-Absence". In the poet's quatrain "Varlık- Yokluk", he emphasized that the person will exist spiritually by destroying worldly pleasures, ambitions and desires. The poet has stated that the real presence is formed by disappearing in God. In his prose poem "Sevgi Şehidi", the poet tried to give the notions of presence-absence by using rose-nightingale poetic.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participant.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

SEEHARD

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (1993). *Nef'î dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Albayrak, N. (2001). *Sümmânî*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2004). *Palandöken'in zirvesindeki âşık Erzurumlu Emrah*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aresteh, A. R. (2007). Aşkta ve yaratıcılıkta yeniden doğuş-Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin kişilik çözümlemesi (3. bs.). (B. Demirkol & İ. Özdemir, Çev.). Ankara: Kitâbiyât.
- Âşık Fezaî. (1998). *Yaylaya bir gelin geldi-şiiirler*. Ankara: Aşık Ofset.
- Ayvazoğlu, B. (1999). *Kuşunun son şarkısı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. (1422/2001). *el-câmiu's-sahîh* (Muhammed Züheyr b. Nâsîru'n-Nâsır, Thk.). Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât.
- Çelebi, A. H. (1957). *Mevlânâ ve Mevlevilik*. İstanbul: Nurgök Matbaası.
- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed. (1351). *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs ammeştéhara mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs II*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvuf* (3. bs.). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Gönen, S. (2016). Âşıkların babası Feyzi Halıcı ve hayatı. A. B. Alptekin (Haz.), Feyzi Halıcı ve yirminci yüzyıl âşıkları üzerine araştırmalar I içinde (s. 11-21). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Halıcı, F. (1952). *Masmavi-şiiirler*. İstanbul: Hisar Yayını.
- Halıcı, F. (1956). *İstanbul caddesi-şiiirler*. İstanbul: Şehir Matbaası.
- Halıcı, F. (1960). *Günaydın-şiiirler*. İstanbul: Büyük Kervan Matbaası.
- Halıcı, F. (1964). *Dinle neyden-şiiirler* (2. bs.). Ankara: Mars Matbaası.
- Halıcı, F. (1966). *Gecenin bir yerinde iki ceylân*. Ankara: Mars Matbaası.
- Halıcı, F. (1967). *Selçukya'da aşk-şiiirler*. Ankara: Mars Matbaası.
- Halıcı, F. (1981). *Mevlâna ve Mesnevî*. F. Halıcı (Haz.), *Mevlâna sevgisi içinde* (s. 40-44). Konya: Konya Turizm Derneği Yayınları.
- Halıcı, F. (1983). *Yaşama sevinci-şiiirler*. Ankara: Güven Matbaası.
- Halıcı, F. (1998). *Selçukya güzellemesi-şiiirce*. Ankara: Aşık Ofset.
- Halıcı, F. (2000). *Seçme şiiirler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Halıcı, F. (2005). *Şiiirler-dörtlemeler*. y.y: y.y.
- Halıcı, F. (t.y.). *Dörtleme'ler-şiiirler* (C. [1]). Ankara: Güven Matbaası.
- Halıcı, F. (t.y.). *Dörtleme'ler-şiiirler* (C. 2). y.y: y.y.
- Hatipoğlu, A. (1993). *Besteleriyle Yunus Emre ilâhîleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kara, M. (2015). *Din hayat sanat açısından tekkeler ve zâviyeler* (6. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaman H., Özek A., Dönmez İ. K., Çağrı M., Gümüş S. & Turgut A. (2015). *Kur'ân-ı Kerîm açıklamalı meâli* (3. bs.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2013). *Tasavvufa giriş* (4. bs.). İstanbul: Sufi Kitap.

- Masala, A. (1987). Feyzi Halıcı'nın şiirlerinden seçmeler (A. Masala, Çev.). Ankara: Güven Matbaası.
- Mazıoğlu, H. (1981). Anadolu'da Türk edebiyatının başlamasında ve gelişmesinde Mevlânâ'nın yeri ve etkisi. F. Halıcı (Haz.), Mevlâna sevgisi içinde (s. 30-39). Konya: Konya Turizm Derneği Yayınları.
- Mevlânâ. (2013). Mesnevî-tam metin (13. bs.). (A. Karaismailoğlu, Çev.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Necatigil, B. (2007). *Edebiyatımızda isimler sözlüğü* (24. b.s). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2016). *Türkler, Türkiye ve İslâm-yaklaşım, yöntem ve yorum denemeleri* (14. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şafak, Y. (2009). Mevlânâ'ya atfedilen "yine gel..." rubâisine dair. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 24 (2), 75-80. Erişim adresi: <http://yakupsafak.com/yazilar/46.pdf>. Erişim tarihi: 03.03.2021.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü* (2. bs.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Uludağ, S. (2014). *Tasavvuf ve tenkit*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, S. (2017). *İslâm ve musiki* (2. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2017). *Anadolu kültürü üzerine makaleler* (2. bs.). G. Ülken (Haz.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (2019). *Ana hatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar* (29. bs.). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yûnus Emre. (2014). *Dîvân-ı ilâhiyât* (3. bs.). M. Tatçı (Haz.). İstanbul: H Yayınları.

James Clarence Mangan'ın *Sûfîlerin Mânisi* Başlıklı Şiirinin Kur'an-ı Kerim ve Sûfîlik Bağlamında Metinlerarası Bir İncelemesi

Prof. Dr. Arda Arıkan
Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
ardaari@gmail.com

Kıvılcım Uzun
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
kivilcimuzun@hotmail.com

Öz

James Clarence Mangan (1803-1849) Orta Doğu'nun kültürel ve sosyal atmosferini edebi eserlerine konu etmiştir. Bir kısmının çeviri olduğunu iddia ettiği şiirlerin yanı sıra tamamıyla kendisine ait olan şiirler de mevcuttur. Spiritüalizm ve mistisizme olan ilgisi sonucu Mangan, Orta Doğu merkezli kadim bir inanış olan ve Batı dünyasında sıklıkla İslam mistisizmi olarak adlandırılan Sûfîlik ile de özellikle ilgilenmişti. Aynı zamanda büyük Sûfî öğreticilerinin edebi külliyatına hakimdi ve Sûfî öğretilerini kendi ürettiği metinlerde de kullanmıştı. Bu metinlerden biri olan *Sûfîlerin Mânisi* isimli şiiri, yedi bölüme ayrılmasıyla ve her bölümün kendi içerisinde yarı düzyazı yarı şiir biçiminde sunulmasıyla özellikle dikkat çekicidir. Düzyazı kısımları her seferinde "besmele" ile başlayan şiirin hem içerik hem biçim açısından incelenmeye ve metinlerarası bir okumaya ihtiyaç duyduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, metinlerarasılık bağlamında yürütülen inceleme sonucu şairin yedi bölüme ayırarak her bir bent öncesi verdiği düzyazıların Kur'an'ı Kerim'in belli başlı ayetlerine yapılmış birer anıştırma olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, Sûfîlik, Kur'an-ı Kerim, anıştırma, James Clarence Mangan.

An Intertextual Analysis of James Clarence Mangan's *The Soffees' Ditty* in Relation to the Koran and Sufism

Abstract

James Clarence Mangan (1803-1849) expressed the Middle East's cultural and social atmosphere in his literary works. Except for some poems claimed to be translations, he has written original poetry as well. As a result of his interest in spiritualism and mysticism, Mangan was particularly interested in Sufism, an ancient belief centered in the Middle East and frequently called Islamic mysticism in the West. He also had a grasp of the literary canon of the prominent Sufi teachers, and he used Sufi doctrines in the texts he produced. One of these texts, *The Soffees' Ditty* is exceptionally intriguing with its seven chapters including both prose and verse. Stylistically, prose sections begin with "Bismillah!", which requires further stylistic and intertextual analysis. Hence, the intertextual analysis conducted revealed that each section preceding the verse and written in prose include various allusions to specific verses of the Koran.

Keywords: Intertextuality, Sufism, the Koran, allusion, James Clarence Mangan.

GİRİŞ

Süfilik geleneksel olarak Türk ve İslam coğrafyasını ve dünyadaki diğer inançları etkilediği kadar modern Türk toplumunu ve edebiyatını da etkilemiş olan önemli bir İslam inancı ve pratiğidir (Altındış, 2020). Bir İslam düşünce ekolü olan Süfilik'in 19. yüzyılın hemen tümü Katolik Hıristiyan olan İrlanda'sının edebiyatına güçlü bir şekilde yansımış olduğunun iddia edilmesi ilk başta okuyucuya şaşırtıcı gelebilir; ancak böylesi bir iddia, 19. yüzyıl İrlanda'sının önemli şair ve yazarı James Clarence Mangan'ın (1803-1849) yazını dikkate alındığında sınanabilir bir düzleme kavuşur. Düzyazılarıyla olduğu kadar şiirleriyle de öne çıkan, edebi üretim açısından tüm verimlilik ve ustalığına rağmen yeterince ilgi görmemiş ve çok da araştırılmamış olan Mangan, İrlanda'nın siyasi bunalımlarına eleştirel ve mesafeli olarak yaklaşmış ve belki de bu yüzden İrlandalılar tarafından çekince oluşturan şair ve yazarlar kapsamında yer almıştır. Öte yandan Mangan, ekonomik, siyasi ve kültürel baskılarla İrlanda'yı etkisi altına almak isteyen İngiltere'yi topyekûn reddettiği için de İngilizler tarafından hak ettiği ilgiyi görememiştir. Eserlerinde sıklıkla Orta Doğu'yu konu almasına rağmen ülkemiz de dahil olmak üzere Orta Doğu coğrafyasında da ilgi görmemiş ve eserleri yeterince incelenmemiş olan Mangan, aslında İslam kaynaklarına ve özellikle Osmanlı şairlerine atıflar yapmış ve onların şiirlerini çevirerek yayımlamış bir yazın adamıdır. Bütün bunlara karşın yurt dışında, Mangan'ın yazınının İslam ile olan ilişkisi üzerine yayımlanmış tek bir çalışma dahi elimizde bulunmamaktadır.

Mangan'ın ilk ve en kapsamlı biyografisini yazmış olan O'Donoghue (1897), Mangan'ın dünya edebiyatı kanonundan dışlanmasının sebebinin ancak Mangan'ın hayat öyküsünün derinlemesine bir şekilde öğrenildiğinde anlaşılabilir olacağını ima eder. Orta Doğu'yu konu ettiği şiirlerinde kendini sıklıkla bu coğrafyada yaşayan dinsel inançlar, kültürler ve insanlarla özdeşleştirmiş, adeta onlardan biriymişçesine eserlerini icra etmiş olan Mangan'ın, özellikle Türk ve İslam coğrafyasına olan ilgisi ve bu ilginin eserlerine yansımaları onun Osmanlı sultanlarına adadığı şiirlerinde bile görülmektedir. Son zamanda yayımlanan birkaç çalışma dışında, Mangan'ın eserlerinin eleştirel ve mukayeseli olarak çalışılmamış olması her şeyden önce Avrupa üzerindeki İslam ve Osmanlı etkisinin tam olarak anlaşılmasını da güçleştirmektedir.

Mangan'ın *Sûfilerin Mânisi* (*The Soffees' Ditty*) başlıklı şiiri hem içerik hem de biçim bakımından oldukça özgün bir şiir olup yarı düzyazı yarı şiir formunda yazılmış bir eserdir. Yedi bölüme ayrılan şiirin her bölümü düzyazı formunda yazılmış ahlaki bir öğretiler sunulmakta ve bu öğretiler de Kur'an-ı Kerim'deki sureler gibi besmele ile başlamaktadır. Bu öğretiler zaman zaman kafiyelere dikkat edilerek yazılsa da çoğu kez nazım biçiminde değil; adeta bir sure görünümündedir. Her bir öğreti sonrası söyleyici¹, benzer içerikte bir bent ile Süfilik öğretilerini sunmakta ve bunu Oryantalist bir bakış açısıyla ve belirgin bir ötekiden bahsederek değil, kendini Süfilerle özdeşleştirip 'biz' diyerek yapmaktadır. Mangan'ın tercih ettiği ve aynı zamanda Kur'an-ı Kerim ayet ve surelerine atıflar içermekte olan böylesi bir üslup, söyleyicinin kendisini de bir Süfi olarak yansıtmaya ve dolayısıyla şiirin bir Süfi'nin ağzından söylenmesi açısından da önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada, Mangan'ın *Sûfilerin Mânisi* başlıklı şiiri Kur'an'ı Kerim ayetleri, Süfilik'in bilinen özellikleri ve Genette'in *metinlerarasılık* (İng. *intertextuality*) kuramı çerçevesinde incelenmiştir.

¹ Alanyazında, özellikle Batı Edebiyatı'nda kullanılan 'poetic persona/speaker' kavramı için farklı karşılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada, Kurt (2019, s. 175) tarafından önerilen 'söyleyici' ifadesi kullanılmıştır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Edebiyatı bir yaşantılar, düşünceler ve fikirler birikimi sonucu ortaya çıkan ürünler toplamı olarak ele aldığımızda hiçbir metnin birbirinden tamamen bağımsız bir şekilde gelişmeyeceği fikrine yaklaşmış oluruz. Edebi metin okuma ve anlam çıkarma sürecine bu tür bir yaklaşım getiren çağdaş kuramcılar, birbirleriyle olan ilişkileri çözüldüğü takdirde, metinleri okuma ve yorumlama sürecinin daha anlamlı bir hale geleceğini savunmuş ve “metin okumanın bizi metinsel ilişkiler ağının içerisine soktuğunu” ileri sürmüşlerdir (Graham, 2011, s. 1). Gittikçe popülerlik kazanan ve genellikle postmodern kuram çerçevesinde anılan metinlerarasılık, edebi eserlerin okuma, inceleme ve eleştiri süreçlerine farklı bir bakış açısı getirmektedir. Çoğu kez birden fazla metni birlikte okumaya ve bu şekilde değerlendirmeye sebep olan metinlerarasılık, “birçok çeşit metnin (sözlü, görsel, edebi, sanal) diğer metinlere yapılmış atıflar içermesi” (Childs ve Fowler, 2006, s. 121) gerçeğinden yola çıkarak bu atıflara anlam yükleme çabasına işaret eder. Terim olarak metinlerarasılık, ilk kez 1966 yılında, henüz bir öğrenci olan Julia Kristeva tarafından, Rus kuramcı Mikhaıl Bakhtin üzerine yaptığı bir sunum esnasında ortaya atılmıştır (Becker-Leckrone, 2005, s. 13). Terimi post-yapısalcı bir yaklaşımla ele alan Kristeva daha sonrasında ortaya attığı bu kuramsal yapıyı, *Dilde Arzu: Edebiyat ve Sanata Göstergibilimsel Bir Yaklaşım* başlıklı kitabında kuramsal bir çerçeveye oturtarak şu şekilde tanımlar:

Metin (...) bir üründür ve bu şu anlamlara gelir: Birincisi, metnin yerleştirdiği dil tekrar dağıtılabilen bir yapıdadır (yıkıcı-yapıcı), ve bu nedenle dilbilimsel kategorilerden ziyade mantıksal kategorilerle yaklaşılması gerekir ve ikinci olarak ise metinlerin takası anlamına yani metinlerarasılık anlamına gelir: var olan bir metnin boşluklarında, diğer metinlerden alınmış muhtelif ifadeler keşif ve birbirlerini etkisizleştirir (Kristeva, 1980, s. 36).

Metinlerarasılık kavramı ortaya konulmadan çok önceleri metinler arası ilişki başta edebiyat olmak üzere birçok alanda kendisini elbette göstermiştir; ancak Kristeva'ya kadar bu ilişkileri kuramsal bir çerçevede incelemek mümkün olmadığından, Kristeva'nın ismi bu alanda, özellikle edebi metinlere getirdiği kuramsal yaklaşım açısından son derece önemlidir. Metinlerarasılık zaman içinde yeni terim ve kavramlarla zenginleşmiştir. Örneğin, metinselaşkınlık kavramı “bir metni diğer bir metinle belirgin veya gizli bir ilişki içerisine oturtan her şey” olarak açıklanırken (Genette, 1997, s. 1), bu çerçeveden bakıldığında, Kristeva'nın metinlerarasılık kavramı metinlerin birbirleriyle olan tüm ilişkilerini açıklamakta yetersiz bulunmuştur. Öte yandan, üst-metinsellik kavramının ilkinin metinlerarasılık olarak isimlendiren ve terimi de “bir metnin bir diğerindeki asıl varlığı” olarak açıklayan Genette (1997, s. 1) alıntılama, aşırma ve anıştırma kavramlarını da bu başlık altında inceler. Bu sebeple, Kristeva'dan farklı olarak tanımladığı metinlerarasılık kavramının sınırları ve içeriği daha belirgin olduğundan, Mangan'ın *Sûfîlerin Mânisi* başlıklı şiirinin her bir bölümünün başında düzyazı olarak verilen öğretilerde Kur'an-ı Kerim'e yapılan anıştırmalar, Genette'in metinlerarasılık kavramı çerçevesinde incelenecektir. Böylesi bir çerçeve tek tek anıştırmaların anlamının bulunmasından ziyade, anıştırmaların yekûnunun metindeki anlamlarına ve bu anlamların edebi ve pratik işlevlerine odaklanır. Bu çerçeve, aynı zamanda, incelenen metnin yazarının anıştırmaları kasıtlı olarak bir amaç yüzünden bir araya getirmiş olduğu savı üzerine temellendirilir; çünkü “bir şey, diğer bir metnin içine dâhil edildiğinde o şeyin nasıl bir çerçeve içinde sunulacağına ilişkin birtakım seçenek ve alternatifler vardır; dolayısıyla bu alternatiflerden birinin seçimi, aktarımı yapan

kişinin tasarrufunu yansıtmaktadır” (Özer, 2008, s. 310). Bu yüzden, bir anıştırma ya da alıntı, kasıtlı olarak yazar tarafından kullanıldığında, yazarın metinde hedeflediği bir amacı gerçekleştirmesi amacını taşıdığını gösterir diyebiliriz.

Metinlerarası çalışmaların temel yöntemi incelenen metinde yer alan anıştırmaları bulmak ve kaynak metnin incelenen metinle karşılaştırılarak anıştırmaların ne şekilde ve hangi anlamlarda kullanıldığı üzerine savlar üretmektir. Anıştırma, en yalın haliyle, “Metnin dışındaki bir metinde geçen bir insana, yere ya da olaya atıfta bulunmak” demek olup bazen de “önemli bir fikri özetlemek” (Quinn, 2006, s. 20) amacını taşıyabilir. Bu çalışmada incelenecek olan ve bu çalışmanın da odağını oluşturan anıştırmaları mezkûr eserde bulmak ve sorgulamak metni yorumlama sürecine değer katması açısından oldukça önemlidir. Anıştırma, en basit tanımla, dolaylı bir ima yöntemiyle yapılan atıflara tekabül eder. Bir diğer metinlerarası ilişki biçimi olan alıntı çoğu kez görünür bir şekilde ve hatta tırnak işareti içine alınarak yapılırken, anıştırmada kaynak, yani gönderme yapılan metin, açıkça belirtilmez. Anıştırmalar çoğu zaman örtük olduğundan, bir metnin içerisindeki anıştırmayı belirlemek bazen entelektüel ve bilimsel anlamda bir bilgi birikimi gerektirebilir ve bu sebeple, atıf yapılan metni ve dolayısıyla da anıştırmanın kendisini belirlemek bazen zor olabilir. Anıştırma “yalnızca bir göndergenin yerini tutmaktan öteye giden çağrışımları gerektirmesi açısından dolaylı olan bir atıf” (Irwin, 2001, s. 293) olarak tanımlanırken anıştırmaların tek yönlü çalıştığı belirtilir. Diğer bir deyişle, “Eğer A metni, B metnini anıştırıyorsa, o halde B metni, A metnini anıştırmaz” (Irwin, 2001, s. 289). Edebiyat ve bilimde sıklıkla kullanılan anıştırmalar sadece bu alanlarla sınırlı kalmayıp siyaset, felsefe, sosyoloji, antropoloji gibi daha birçok alanın alanyazınında okuyucunun karşısına çıkmakta ve ilk bakışta fark edilmesi için belli bir alanda bilgi birikimi gerektirmektedir. Konumuz olan mezkûr eserin incelenmesinde önemli bir yer tutan anıştırma kavramının daha etkin bir şekilde anlaşılması için Sûfilik ve Mangan hakkında kısa ve öz bir bilgi vermek yerinde olur.

SÛFİLİK VE MANGAN

Sûfilik hakkında yapılan çalışmalarda Sûfliğin birden fazla kolu olduğu belirtilir ancak yine de bir düşünce ve inanç sistemi olarak Sûfilik başlığı altında toparlanabilen akımların belirgin benzerlikler taşıdıkları da bilinmektedir. Elçibey ve Kemaloğlu'nun (2014) da belirttiği üzere:

Sûfilik ya da sûfizm VIII. yüzyıldan başlamış, günümüze kadar Yakın ve Orta Doğu'da, Kuzey Afrika ülkelerinde toplumun bütün alanlarını oldukça etkileyen bir sosyal güç olmuştur. Dünyanın birçok önemli âlimleri sûfiliği inceleyip, onun birkaç kolunu, tuttuğu yolu, düşünce dizginini açıklasalar da öyle bir ortak sonuca, herkesin kabul edeceği söze gelip çıkmamışlardır (s. 6).

“Sûfî kimdir?” sorusuna yanıt verilirken “kendini saflaştırana Sufî denir” diyen Elçibey ve Kemaloğlu (2014, s. 8), Ömer Sühreverdî'nin Sufî tanımlamasının Sufilik ile ilgili tartışmalarda genel olarak kabul edilebilir olduğundan da bahseder. “Tasavvuf” kelimesinin Yunanca “Sofos” kelimesinden türeyerek Arapça'ya girdiği kabul edilir (Gökpınarlı, 1985, s. 9). Tarihsel süreç içerisinde sözcüğün kullanımına baktığımızda Sûfilik inancını benimseyenlere *derviş* denildiği ve özellikle de ilk dervişlerin üstlerine sadece tek parça bir kıyafet giyerek, hiçbir şekilde mülkiyet edinmeden diyar diyar gezdikleri ve gittikleri yerlerde insanları inançları doğrultusunda bilgilendirmekten başka amaç gütmedikleri görülmektedir. İlk olarak 9. yüzyılda, İran ve Türkistan merkezli olarak Orta Doğu'da ortaya

çıkan Sûfî inancı, bu coğrafyadan önce Afrika'ya, Asya'ya ve sonrasında Avrupa'ya yayılmıştır. Günümüzde ise dünyanın pek çok yerinde giderek popülerlik kazanmış, birçok Türk ve yabancı araştırmacının ilgi konusu olmuştur. Bir semazen olan Celaleddin Rûmî'nin İngilizceye çevrilmiş eserleri ve şiirleri, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde en çok satan eserler arasında sayılmakta (Renard, 2009, s. 2) ve ülkenin çeşitli eyaletlerinde, Sûfî öğretileri üzerine şekillenmiş uygulamalarla meditasyonların yapıldığı toplamda 115 adet Uluslararası Sûfî Merkezi bulunmaktadır (Gowins, 2009, s. 30). *Mesnevi* yapıtıyla hemen hemen herkesçe bilinen Mevlâna Celaleddin Rûmî haricinde önde gelen Sûfîler arasında, Abdal Musa, Cüneyd Bağdâdî, Hacı Bektaş, Gazali, İbn-i Arabi, Yunus Emre, Ahmed Yesevî gibi daha birçok isim sayılabilir.

Bugün birçok kesim tarafından tanınan, eserleri geniş bir okuyucu kitlesi tarafından okunan ve öğretileri yine birçok yerde konuşulup tartışılan Sûfî dervişler hayattayken pek çok eser vermişlerdir. Onların yazıları, kitapları, deyişleri ve kuşaktan kuşağa aktarılan öğretileri, Sûfî inancının tanınması ve günümüze kadar ulaşmasında büyük rol oynamışlardır. Sûfî dervişlerin yazdıklarına bakıldığında hemen hemen her Sûfînin inancını kendi kelimeleriyle tanımladığı görülmektedir. Tasavvuf ve Sûfîliği en erken dönemde tanımlayanlardan biri, 9. yüzyılda yaşamış Fars kökenli bir Sûfî olan Cüneyd-i Bağdâdî'dir:

Tasavvuf, varlığından ölmen, Tanrı ile dirilmendir. Tasavvuf iyi huysudur; iyi huyların ne kadar çoğalursa Tasavvufta o kadar ilerlemiş olursun. Sûfî yer yüzüne benzer; ona her kötü şey atılır, fakat ondan ancak güzel ve temiz şeyler biter; üstünde iyi de gezer, kötü de. Bulut gibidir Sûfî, her yere, her şeye gölge salar; yağmur gibidir, herkesi sular. Sûfîyi dışı bezenmiş gördün mü, bil ki içi harap olmuştur (akt. Gölpınarlı, 1985, s. 11).

Tasavvuf ve Sûfîliği iyiden ve güzelden yana olmak olarak kısaca özetleyen Cüneyd-i Bağdâdî'nin ve diğer Sûfîlerin tanımlarından da anlayacağımız üzere, Sûfî inancının temelinde, insanları Allah yolundan saptıran tüm dünyevi zevklerden uzaklaşıp ruhu terbiye etmeye dayanan ruhani ve psikolojik bir içsel yolculuk yatar. Bu yolculuğun sonunda Sûfîlerin nihai varacağı yer *insan-ı kâmil* olmak, yani mükemmel insan mertebesine ulaşmaktır.

Sûfîlerin Kur'an-ı Kerim ile olan ilişkilerinin ortaya konulması çalışmamızın içeriğinin daha iyi anlaşılması açısından büyük önem teşkil eder. Öncelikle, her ne kadar Sûfîler için daima yol gösterici bir rehber olsa da Kur'an-ı Kerim'de Tasavvuf veya Sûfîlik terimlerinin geçmediği bilinmelidir. Öte yandan, ilk zamanlardan başlayarak önemli Sûfî yorumcuları Kur'an-ı Kerim üzerine oldukça etkili yorumlar yapmışlardır (Renard, 2009, s. 193). Ayrıca yine birçok Sûfî, Kur'an'ın tefsirini yapmış veya edebi eserlerinde Kur'an'dan alıntılar ve araştırmalar yaparak, bu kutsal kitabı öğretilerine temel kaynak olarak göstermişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen ve örneklendirilen ahlak, erdem ve iyilik gibi kavramları, kendilerine özgü öğreti ve felsefe ile birleştirerek hayata geçirmeye çabalayan dervişler, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'den alıntılıyıp ezberden okudukları ayetler sebebiyle coşkun bir ruh hal içine girerler ve böylece bir tür meditasyon durumuna geçerlerdi (Schimmel, 1978, s. 26). Bu nedenle, Sûfîlik ve öğretilerini anlamak ve uygulamak için önce Kur'an-ı Kerim'in öğretilerini anlamak gereklidir. Ancak, Mangan'ın *Sûfîlerin Mânisi* başlıklı şiirinde, Kur'an-ı Kerim ayetlerine yaptığı araştırmaları anlamlandırmadan önce Sûfîliğin tarihi ve Mangan'ın Sûfîlik ile ilişkisinin genel hatlarıyla bilinmesi yararlı olur.

Batı'da çoğunlukla, İslam mistisizmi olarak isimlendirilerek ruhani yönünün altı çizilen Sûfilik, bazı metinlerde Arapça kökenli bir kelime olan *Tasavvuf* olarak da adlandırılır. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*'nde ise Tasavvuf, "İslam'ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzı" olarak tanımlanır. Sûfilik kelimesinin kökeninin nereden geldiğine dair görüşler bugüne kadar birçok tartışmanın konusu olmuştur. Kesin bir sonuca ulaşamamasına rağmen en çok kabul gören açıklamalardan biri kelimenin Arapça kökenli "Sûf" yani "Yün" kelimesinden gelmesidir. Sûfiler, yünden yapılmış kıyafetler giydikleri için bu açıklama ilk bakışta akla yatkın gelse de bazı tarihçiler bu ve buna benzer açıklamaları reddetmişlerdir. Sûfilerin "kendilerini tamamen ibadete adanmış" kişiler olduğu ve "sof (sûf) giymeleri ve herkes gibi gösterişli elbiselerden kaçınmaları" onları diğer gruplardan ayırmaktadır (Soya, 2015, s. 36).

Gösterişten uzak durma ve dünyevî olanı reddetme alışkanlığı salt Sûfilerde değil, Mangan'ın yaşamında da görülür. Şiirleri ile düzyazılarında mistik ve ruhsal unsurlara sıklıkla yer veren ve belki de Sûfilîğe yönelik ilgisi sebebiyle, Kur'an-ı Kerim'i okumuş olduğu anlaşılan James Clarence Mangan, hem imgelem yoluyla hem de biçimsel olarak mistik unsurları eserlerine katarak gizemlerle dolu bir yazın dünyası oluşturmuş ancak böylesi uhrevî bir süreçte açlık, sefalet ve yalnızlık hali ile yaşamıştır ki bu yönüyle yaşam biçimi olarak Mangan'ın bir derviş gibi yaşadığı görülür. Giyim ve yaşam tarzının dışında, Mangan'ın Türkçe, Farsça ve Arapçadan çevirdiğini iddia ettiği birçok şiirinde Sûfî inanç ve öğretilerinden de izler görülür. İrlandalı politikacı ve şair Thomas D'Arcy McGee, Mangan'ın ölümünden kısa bir süre önce yayınladığı bir makalede Mangan'ı dervişlere benzetererek şu ifadeleri kullanır: "Bu şairin, gerçekliğin kötülüğünden ideale yönelen, hazır ancak oldukça mutsuz bir çıkış yolu bulduğu bir gerçektir ve oldukça aşına olduğu dervişlerinkine benzeyen bu ilhamı, afyon yemesinden kaynaklanmaktadır" (akt. O'Donoghue, 1987, s. 109).

Sûfilerin önemli bir özelliğinin "sof (suf) giymeleri ve herkes gibi gösterişli elbiselerden kaçınmaları" (Soya, 2015, s. 36) olduğu yukarıda belirtmiştir. Bu noktada Mangan hakkında önemli bir ayrıntının Mangan'ın kişiliğini anlamamızda ve incelediğimiz şiirin de açılmasında yararlı olacağı kanaatindeyiz. Yaşadığı dönemde, Mangan'ı diğer insanlardan görsel olarak ayıran en önemli unsur kıyafetidir. O'Donoghue'ya (1897) göre eskici bir Yahudi gezgin satıcısından Mangan'ın satın alarak giydiği kıyafet İngiliz dilinde "cloak" olarak geçen bir üstlüktür ki bu kıyafeti gören herkesin şaşıracağı bilinmektedir. Kanımızca bu kıyafet bir nevi pelerinden ziyade bir Orta Doğu kıyafeti olan cübbedir; çünkü o dönemde yaşayan bir İrlandalının gördüğünde şaşıracağı bir üstlüktür bu. Bu açıdan bakıldığında Mangan'ın en azından simgesel olarak giydiği kıyafet yoluyla kendini tasavvuf ehli olarak gördüğü bile söylenebilir.

Yazınında, Orta Doğu coğrafyasına geniş ölçüde yer vererek bu coğrafyanın kültürü ve tarihini şiirlerinde ve düzyazılarında sıklıkla yansıtan Mangan bir şiirinde şöyle der: "Seni alçak Avrupalı! / Rahatsız edemezsin dolayısıyla, / Benim gibi yaşlı bir Müslümanı / Kafasında Kızılbaş türbanıyla." Yesevi geleneğine bağlı Sûfilere verilen isim olan *Kızılbaşlık* veya bugün bilinen ismiyle *Alevilik* bu şekilde Mangan'ın şiirlerinde yer almıştır; ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, şiir söyleyicisinin kendisini bir Kızılbaş addetmesidir ki bu da 19. yüzyılın Katolik İrlanda'sına ters düşen, anakronistik bir yaftalamadır. Mangan'ın 1838'de yazdığı ve Hüdayi'den çevirdiğini söylediği *Passage* veya 1840'ta yazdığı *The Daunishmend's Lamentation* gibi birçok farklı şiirinde, bir Sûfî nidası olan ve Sûfilerin

ibadetlerinde, günlük yaşamlarında ve ruhani şiirlerinde sıklıkla yer verilen “Ya Hu!” seslenişine rastlarız. Şairin 1838’de yazdığı *The City of Truth* başlıklı şiirinde geçen “whom Allah” ifadesi, özellikle sözün cümledeki yeri göz önüne alındığında, “Hu Allah!” nidasını çağrıştırmaktadır (Akgül ve Arıkan, 2019). Bu çalışmada incelenen *Sûfilerin Mânisi* başlıklı şiir şairin teması doğrudan doğruya Sûfilik olan tek şiiri olsa da Mangan diğer birçok şiirinde gerek tema ve içerik, gerekse söz sanatları ve motifler açısından Sûfilige ve Sûfî öğretilerine oldukça fazla yer vermiştir. Ocak 1844’te *Dublin Üniversitesi Dergisi*’nde (*The Dublin University Magazine*) yayımlanan *Literae Orientales* başlıklı makale dizisinin beşincisi olan *Osmanlı Şiiri (Ottoman Poetry)* başlıklı yazısında *Sûfilerin Mânisi* isimli şiirini yayımlamış olan şair, şiirin hemen arkasından okuyucusunu Sûfilik konusunda şöyle bilgilendirmiştir: “Sûfiler, kendilerini aralıksız duaya, çileye ve ilahi kemale ermeye adanmış olan dervişlerin bir koludur ve sıklıkla, (...) tövbekâr bir şekilde nefislerinden feragat etme çabalarında şevk ve sebat sergilerler” (Mangan, 1844, s. 545). Aynı makale içerisinde yayınladığı şiirinde kullandığı temalardan ve sonraki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Mangan, Sûfilik, dervişler ve Sûfî öğretileri konusunda da oldukça bilgi sahibiydi.

İNCELEME, BULGULAR VE TARTIŞMA

Mangan, *Sûfilerin Mânisi* isimli şiirini yedi başlığa ayırmış ve her başlığı numaralandırmıştır. Her bir bölüm önce kafiyesiz yazılmış bir veya iki cümleden oluşan, çalışma boyunca öğreti olarak adlandıracağımız bir düzyazıyla, bu düzyazı bölümlerinin tamamı da tıpkı Kur'an-ı Kerim’de surelerin başladığı gibi “Bismillah!” diyerek besmele ile başlamaktadır. Arkasından gelen uyaklı ve ustaca yazılmış bent ile içerik bakımından ilişkili olan bu bölümler belli başlı bir sureden birebir çeviri olmasalar da işaret ettikleri öğreti ve öğütler bir veya birden fazla ayeti anıştırmaktadır. Besmele ile başlayan ve nadiren uyaklı yazılan bu bölümleri, toplamda altı satırdan oluşan ve her bir satırı 14 hece içeren ve orijinal dilinde aa-bb-cc uyak düzeni ile yazılmış bir bent takip eder.

İlk altı bölümün son bendini sürekli olarak “İşte bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi” olarak bitiren Mangan son bendi ise “Bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi olsun” şeklinde bitirmeyi tercih etmiştir. Burada Mangan’ın “mâni” olarak adlandırdığı ve “biz” diyerek sahiplendiği şiirini “ton” ve “melodi” sözleri ile bir müzik eseri ya da şarkı olarak tasavvur ettiği görülebilir. Bu noktada, geleneksel bazı Ortaçağ İslam akımlarının aksine müziğe önem vermiş bulunan Sûfî pratiğinin müziğe bakış açısını hatırlamakta fayda vardır, çünkü “Ortaçağ’da mûsikinin insanı ibadetten, Allah’ı düşünmekten alı koyduğunu iddia edenlerin tersine Mevlânâ Celâlüddîn Rûmî’nin ve başka Sûfilerin sırf ilâhî sevgi ile vecde gelip, mûsikî ahengi ve ritmi ile semâ ettikleri” bilinmektedir (Üçok, 1968, 155). Mangan’ın şiirini bir nevi şarkı olarak adlandırmasının böylesi bir Sûfî anlayışına benzerlik arz etmesi dikkat çekicidir.

Bu son dizelerde en dikkat çekici kısım ise şiir söyleyicisinin kendisini bir Sûfî gibi yansıtarak mânîyi sahiplenmesi ve “bizim mânimiz” demesidir. Bu son dizelerden anlayacağımız üzere, söyleyici kendini Sûfiler ile özdeşleştirmiş ve Doğu’ya ait bu şiirini Oryantalist bir bakış açısıyla değil, içerden birinin ağzıyla yazmıştır. Ayrıca burada, biçimsel olarak Kur'an-ı Kerim’de Allah’ın “biz” ifadesini kendisini nitelemede kullandığından yola çıkarsak, Mangan’ın Kur'an-ı Kerim’den ne derece etkilenmiş olduğunu görebiliriz. Genel itibarıyla tasavvuf ehlinin öz nefislerini öne koymaktan imtina ederek “ben” yerine “biz” diye kendilerinden bahsettikleri düşünülebilir, ancak “biz” ifadesinin, Mangan’ın adını şiirde zikrettiği Hallac-ı Mansur ile özdeşleşen *En-el Hakk* görüşünün dilsel bir uzantısı

olduğu da iddia edilebilir. Bütün bu bilgiler dikkate alınarak, daha anlaşılabilir olması açısından içeriğine ve uyak düzenine dikkat ederek Türk diline aktardığımız *Sûflerin Mânisi* isimli şiirin içindeki öğreti kısımlarının anıştırdığı sure ve ayetler ile arkasından gelen şiir bentleri, bölüm sırasına uygun olarak incelenecektir.

İncelenen şiir ile tasavvuf düşüncesi ve Kur'an-ı Kerim'in içerik olarak karşılaştırması en belirgin olarak nefis kavramını işaret etmektedir. İnsanların nefislerini terbiye etmeleri Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed yoluyla ve insanları uyarmak amacıyla iletildiğinden, nefis kavramının İslam düşünce ve pratiğinde önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. . Örneğin, Bakara suresi 119. ayette "İnan olsun ki, biz seni hak üzere bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik" (Kur'an-ı Kerim 2: 119) ve A'raf suresi 2. ayette "Bir kitaptır bu; sana indirildi, onunla uyarıda bulunasin diye ve inananlar için bir öğüt ve düşündürme olarak... O halde, bundan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın" (Kur'an-ı Kerim 7: 2) denilmekte ve bu yolla uyarma görevinin önemi belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır. İncelediğimiz şiirdeki söyleyici de şiirde, Sûfî öğretisinin merkezini oluşturan nefisini kontrol etme ve bir amaç uğruna dünyevi tüm zevk ve alışkanlıklardan vazgeçme çabasını böylesi bir uyarının önemli bir unsuru olarak ele alır:

Bismillah! Uyarılmıştın sen, Ey Sûfî!
Kanaatkarlığın, kendi içinde ne kadar harika olsa da,
Seni kâmil yapmayacağı konusunda.

"Bektaşiliğin yanı sıra Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi birçok tarikatın mensubu dervişlerin dünya malından vazgeçmeleri, fakir, mütevâzı bir hayat yaşamaları önemli kavram ve davranışlar arasındadır" (Altier, 2008, s. 105). Sûfî inanç ve pratiğinin merkezinde de insan-ı kâmil mertebesine ulaşma amacının yattığından bahsetmiştik. Mangan'a göre, Sûfîlerin dışardan gözlemlenebilen nefse hakimiyet gayeleri her ne kadar ulu bir gaye olsa da kâmil insan olmak için daha fazlası gereklidir. Kendini bilmek, iç dünyamızı düzenlemek ve terbiye etmek gibi erdemler ile şiirin ilk bölümünde Mangan'ın yazdığı bu satırlarda geçen kanaatkarlık, gösterişten uzak durma ve nefisine hakimiyet gibi konular Sûfîliğin merkezinde olduğu kadar Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla sahip olması öğütlenen erdemlerdendir. Örneğin, Tâ Hâ Suresinde şöyle der: "Buna inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimseler, seni ondan sakın alkoymasın, sonra helâk olursun!" (Kur'an-ı Kerim 20: 16). Benzer şekilde nefesine hâkim olamamakla ilgili bir başka sure ise Rûm Suresidir: "Fakat, zulmedenler bilgisizce nefislerinin arzularına uydular. Allah'ın bu şekilde saptırdığı kimseleri kim doğru yola iletir? Onların hiçbir yardımcıları yoktur" (Kur'an-ı Kerim 30: 29). Davud Peygamber ile ilgili olan Sâd Suresi de yine nefesine hâkim olmanın önemini vurgular: "Ona dedik ki: 'Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır'" (Kur'an-ı Kerim 38: 26). Sûfîliğin, Kur'an-ı Kerim'i bir rehber olarak gördüğü ve öğretilerini de yine bu kutsal kitap etrafında şekillendirdiği göz önünde bulundurulursa, Mangan'ın bir sure gibi başlayan metinlerinin Kur'an-ı Kerim'in belli başlı surelerini anıştırması daha büyük bir anlam taşıyacaktır.

Bu sebeple, öğretisinden hemen sonra gelen kısımda Mangan, bir Sûfî olmak ve bir Sûfî gibi yaşamak için nelerin gerekli olduğunu ustalıkla seçtiği kelimeler ve bu kelimeleri maharetle kullanarak yazdığı satırlarla tek tek sayar okuyucusuna:

Çuhalar, oruçlar, kahveye karşı bir yemin ve gece nöbetleri,
Günahlardan arındırsa da, yapmaz kimseyi bir Sûfî.
Aşırılıktan tamamen uzaklaşmaktan fazlası zorunlu
Uysallık, Yokluk, Cesaret ve Tevazu
Bilgelik, ve Sessizlik, ve Sabır, ve durmaksızın Dua yani,
İşte bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi.

Şiirin bu bendi Mangan'ın Sûfî inanç ve pratiğinden ne anladığını göstermesi açısından çok önemlidir. "Çuhalar, oruçlar ve kahveye karşı bir yemin" diyerek Sûfilerin yaşam tarzlarına atıfta bulunan söyleyici, kendi düşüncesine göre bir Sûfiyi Sûfî yapan tüm özellikleri art arda sıralayarak, aslında bu yolculuğun ruhsal bir yolculuk olduğunun da altını çizmektedir. Daha önce belirttiğimiz "Sûfiyi dışı bezenmiş gördün mü, bil ki içi harap olmuştur" (akt. Gölpınarlı, 1985, s. 11) deyişine paralel olarak süssüz bir yaşamı tercih etmenin bir Sûfî için yeterli olamayacağını savunan Mangan, bu dizelerinde dış görünümünden ziyade içsel zenginliğin ve adanmışlığın yanı sıra savvuf ehlinin sabır ve dua gibi deneyimlerinin de önemini de altını çizer. Bu tarz bir düşünüşün, serbest düşünceye özgürlük getiren ve bireysel adanmışlığa kapı açan tasavvufî görüşlere (Noyan, 1999) uygun olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Sûfiler kendi içsel yolculuklarında da mükemmeliyete, uyuma ve huzura kavuşmalıdırlar. Yine bu dizelerde geçen uysallık, tevazu, sabır gibi erdemler Kur'an-ı Kerim ayetlerinde sık sık altı çizilen erdemlerdendir. Örneğin, Furkân Suresi tevazu göstermek konusunda şöyle der: "Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, 'selâm!' der, geçerler" (Kur'an-ı Kerim 23: 63). Sabır konusunda ise şöyle yazar: "Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (Kur'an-ı Kerim 8: 46). Şiirin bu ilk bölümünde Mangan, Sûfilere öğüdünden sonra yazdığı dizelerde de Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla bahsedilen ve insanı ruhsal olarak olgunluğa erdirtirecek olan meziyetlerin altını çizmektedir. Öte yandan Mangan, bu kısım aracılığıyla şiirini kurguladığı düzlemde, bir taraftan amentüsünü okuyucuyla paylaşır ve bir anlamda Sûfî pratiğinin sınırlarını Kur'an-ı Kerim'in çizdiği bir üslupla yeniden yorumlar.

Şiirin ikinci bölümü günah işlemenin ve günah olduğunu bile bile bir davranışa devam etmekte ısrar etmenin sakıncalarının altını çizer. Yine Besmele ile başlayan bu kısım şöyledir:

Bismillah! Sakının daima yaşamaktan
Tek bir günahın rutin işleyişinde;
Küçükse de günahın kendisi
Sürekli tekrarı yapar onu en feci.

Nisâ Suresi, bahsedilen küçük günahlar ile ilgili: "Eğer size yasaklanan günahların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız" (Kur'an-ı Kerim 4: 31) dese de Mangan'a göre günah küçük de olsa, tövbe edilmediği ve sürekli tekrar edildiği durumda kabul görmez. Bu öğretisi aynı zamanda tıpkı Hûd Suresi'nde de belirtildiği gibi tövbe etmenin önemini anlatır: "Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin ki, üzerinize bol bol yağmur göndersin ve

gücünüze güç katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin” (Kur’an-ı Kerim 11: 52) ve “Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da O’na tövbe edin ki sizi ömrünüzün sonuna kadar güzel bir şekilde yararlandırınsın ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum” (Kur’an-ı Kerim 11: 3). Mangan, Allah’ın merhametinin altının çizildiği çeşitli surelerde öğütlenen, samimiyetle tövbe edildiğinde günahlarının bağışlanacağı inancını kendi kelimeleriyle şiirinde şöyle yansıtmıştır:

Vah haline bir kötülükle diğerini defedenlerin!
Uzak olsun düşüncelerinden bu lanet yanılı, ey kardeşim!
Sök çıkar kalbini, ve tövbe et sahip olduğu ve sevdiği her şeye
Suçlu boşluklarında bir günah beslemektense.
Yama ve tamirdense, yeni kıyafetler giymektir daha asili:-
İşte bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi.

Söyleyici, şiirinin ikinci bendinin üçüncü satırında “Sök çıkar kalbini ve tövbe et sahip olduğu ve sevdiği her şeye” diyerek aynı zamanda dünyevi zevklere tövbe etmenin, dolayısıyla nefesine hâkim olmanın önemini de bir kez daha hatırlatmaktadır. Meryem Suresi, dünyevi zevklerden ayrılamayanlara, nefesine hâkim olamayanlara dair şöyle der: “Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır” (Kur’an-ı Kerim 19: 56). Bu dizeyi ve Meryem Suresini birlikte okuduğumuzda Mangan’ın vermek istediği mesajı yine bir Kur’an-ı Kerim suresini anırtarak iletmiş açıkça görebiliriz.

Şiirinin ikinci bölümüne yine benzer bir giriş yaparak, Sûfiler için de oldukça önemli olan günah ve tövbe konusunu bu şekilde şiirine konu eden söyleyici, şiirinin üçüncü bölümünde ise maddiyattan, maddiyatla birlikte gelen güçten ve dahi bu güce tapınmaktan sakınılması gerektiğinden bahseder:

Bismillah! Ey Sûfi! Gözlerinle her buluştuğunda
Paranın ışıltısı, yüzünü çevir!
Koynunda yılan bile para kesesinden
Senin için daha iyidir.

Özellikle birer gezgin ve öğretmen olan Sûfilerin, üstlerinde sadece bir parça yünden yapılmış giysiyle, diyar diyar dolaşarak insanları aydınlatan ve bilgilerini paylaşan sofular oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla, söyleyicinin bu öğüdünde bahsettiği paraya yüz vermemek ve mülk edinmemek Sûfî öğretisinde önemli bir anlayışa işaret eder. Benzer şekilde Kur’an-ı Kerim de yeryüzünde mülk edinmenin sakıncalarından, Fâtır Suresinde: “(...) İşte bu, Allah’tır, Rabbinizdir. Mülk yalnızca O’nundur” (Kur’an-ı Kerim 35: 13) olarak bahseder. Aynı şekilde, paraya, mala, mülke düşkünlük Haşır Suresi’nde de kesinlikle reddedilerek, bu hırslardan kurtulmanın mükafatlandırılacağı belirtilir: “Her kim nefsinin hırsından, mala olan düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte felaha, kurtuluşa, mutluluğa erenler onlar olacaktır” (Kur’an-ı Kerim 59: 9). Bakara Suresi’nde ise yine bu konuyla ilgili: “Benim ayetlerimi az bir fiyatla, yani dünya menfaati karşılığında satmayın” (Kur’an-ı Kerim 2: 41) denir. Söyleyici, gözünü para hırsı bürümüş insanların önünde sonunda hileye, sahtekarlığa yöneleceğini, dünyevi her türlü zevk ve menfaatten uzak durması gereken bir Sûfinin paraya da yüz vermemesi gerektiğini şu bentle tekrar eder:

Para (dedi Seyyid Alaaddin) bir kanser gibi yer ruhu,
Her kim severse parayı, Ben-Manser'den daha suçlu
Sakınırdın sen, Ey, Sûfî! Geceleri koltuklarından
Kötülükle boğulanlarla dalaşma tuzağından,
İsteme ve yüklenme, uzak tut haraç ve hileyi-
İşte bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi.

Şiirin genelinde örtük alıntı yapan Mangan, daha önce de belirttiğimiz gibi iki kere doğrudan alıntılama yolunu tercih etmiştir. Bunlardan ilkini, yukarıda verilen üçüncü bölümün nazım kısmında görmekteyiz: “Para (dedi Seyyid Alaaddin) bir kanser gibi yer ruhu” satırında geçen şahıs muhtemelen hayatı hakkında kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz Seyyid Alaaddin Ali Semerkandi'dir. Sûfî çevrelerce sıklıkla kullanılan Seyyid lakabı, Hz. Muhammed'in soyundan gelenleri işaret etmesi dışında, *Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*'ne göre: “efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim” gibi anlamlara gelir. Mangan'ın dizelerinde bahsettiği Seyyid Alaaddin Ali Semerkandi'nin Horasan Erenlerinden biri olduğu, Tasavvuf yolunda ilerlediği ve “temel İslam bilimlerinin yanında edebi, felsefi bilgiler de okumuş, mezhep tarafgirliği olmayan, meselelere geniş açıdan bakan bir alim olduğu” söylenmektedir (Yaşar, 2016, s. 262).

Mangan'ın da bu dizelerle, söyleyicisi üzerinden öğütlediği gibi hileden, haraçtan ve her türlü sahtekarlıktan uzak durulması gerekliliği Kur'an-ı Kerim'de de sıklıkla vurgulanmıştır. Özellikle, gözünü para hırsı bürümüş tüccarların daha çok para kazanma hırsı uğruna ölçü ve tartıda hile yapmaları Mutaffifin Suresinde asla hoş görülmez: “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline!” (Kur'an-ı Kerim 83: 1). Kuran'da hile ve her türlü fesatlıktan uzak durmak: “Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat sebebi yapmayın. Sonra sağlamca bastıktan sonra ayaklarınız kayar da Allah yolundan sapmanız sebebiyle kötü azabı tadarsınız. Ahirette de sizin için büyük bir azap vardır” (Kur'an-ı Kerim 16: 94) şeklinde de buyrulur. Bu bentte, bahsedilen ayetleri anıştıran öğütler veren söyleyicinin ikinci dizede bahsettiği ve hile yapanların “ondan daha suçlu” diyerek ismini andığı Ben-Manser, şairin *Dublin Üniversitesi Dergisi*'nde *Literae Orientales* yazı dizisinin beşinci makalesinde belirttiği üzere, önemli Sûfîlerden biri olan Cûneyd-î Bağdâdî'nin öğrencisi ve “En-el Hakk” yani “Ben Hakk'ın kendisiyim” dediği için idam edilen Hallac-ı Mansur'dan başkası değildir. Bahsi geçen metinde ismi tam olarak “Abou-Mogheedh-Huseyn-Ben-Manser-al-Halladj” şeklinde verilen Hallac-ı Mansur ile ilgili olarak “9. yüzyılda yaşamış olan ünlü Arap büyücü ve mistik. Ruhun doğasıyla ilgili, anlaşılamayan metafiziksel dini öğretilerini ilan etme suçundan, Halife Muktedir-Billâh saltanatı tarafından ölüme mahkûm edilmiştir” (Mangan, 1844, s. 543) denilmiştir. Şiirinde parayı sevenlerin, Hallac-ı Mansur'dan daha suçlu olduğu fikrini savunarak, fikirleri ve inancı yüzünden yargılanan Hallac-ı Mansur'un parayı sevenlerden daha masum olmasına rağmen trajik bir ölüme mahkûm edildiğini bir kez daha okuyucuya hatırlatırken şair, aynı zamanda İslam'ın Sûfî çizgide bir yorumlamasını da yapmış olur.

Sûfîlik tarihi ve önde gelen Sûfîler hakkında çokça bilgisi olduğu belirgin olan Mangan, şiirin dördüncü bölümüne de yine besmele ile başlar ve Kur'an-ı Kerim'de sıkça kullanılan iki sıfatla Allah'ı anar:

Bismillah! Yoktur güç ve akıl

Yüce ve Büyük Allah'tan başka! Sen, Ey
Sûfî, kilden bir varlıktan başka hiçsin; dolayısıyla,
Gururundan hoşnut olma!

Birçok surede, Allah'ın sıfatları olarak kullanılan "Yüce" (İng. *high*) ve "Büyük" (İng. *great*) kelimeleri Kur'an-ı Kerim surelerinde Allah'ı anma ve sesleniş için o kadar sıklıkla kullanılıyor ki bu sıfatların da birer anışturma örneği olduğunu söylemek herhalde çok yanlış olmazdı: "Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür" (Kur'an-ı Kerim 2: 255). Tıpkı Kuran'da seslenildiği gibi yaratıcısına seslenen söyleyici, şiirinin dördüncü bölümünde de Sûfilere, insanın yaradılıştan aciz ve zayıf olduğunu hatırlatarak, böbürlenmemelerini öğütler. İnsanların, bir çeşit toprağın su ile karışımıyla oluşan *kilden* (İng. *clay*) yaratıldığı fikri ise yine Kur'an'da sıklıkla belirtilmektedir: "(...) Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni eksiksiz bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun?" (Kur'an-ı Kerim 18: 37). Benzer şekilde, Fâtır Suresi de bu konuya değinir: "Allah, sizi önce topraktan, sonra da az bir sudan yarattı" (Kur'an-ı Kerim 35: 11). Bu sureler gibi başka surelerde de insan yaradılışıyla ilgili benzer bilgiler verilmektedir ve bu şiir bağlamında ele alındığında Mangan'ın insanın yaratılışını Kur'an-ı Kerim'den alımladığı şekilde aktardığı görülmektedir.

Gururun hoş görülmemesi gerektiğini ve tevazu göstermenin önemini şiirinin dördüncü bölümünün girişindeki öğretisinde vurgulayan söyleyici bu satırların arkasından gelen bentte şöyle yazar:

Gururu kenara bırak, ki o ruhun katili:
Kibirli Kırlangıç çamura çok batar ve ıstıraplı bulur her şeyi.
Mütevazı diye ininde elmas hala parıldarken,
Dev gibi duran gurur direğidir yıkılması gereken.
Eğil! ve gittikçe azalsın yükün deveninki gibi
İşte bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi.

Bu satırlarda birden fazla kez yapılan *kişileştirme* ile kırlangıcın, ruhun katili olan gururu yüzünden ıstırap çektiği ve çok değerli bir maden olmasına rağmen yeraltında yatarak tevazu gösteren elmasın bu sebeple hala parıldayabildiği ileri sürülmüştür. İnsanın ruhsal yükü bir deveninkiyle kıyaslanmış ve ancak eğildikçe, mütevazı oldukça bu ruhsal yüklerin azalacağı vurgulanmıştır. Mangan'ın bu dizelerle altını çizdiği gurur ve kibirden uzak durma ve tevazu gösterme gibi kavramlar yine Kur'an-ı Kerim'de insanlığa sıklıkla öğütlenir. Kur'an-ı Kerim'deki bazı sureler kibirli insanlara bunun yersizliğini hatırlatarak, Allah'ın kibri asla kabul etmediği ve sevmediğini vurgular: "Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin" (Kur'an-ı Kerim 17: 37) ve "Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngenini sevmez" (Kur'an-ı Kerim 31: 18). Şiirin ilk bölümünü incelerken tevazu olmak konusunda örnek gösterilen Furkân Suresi gibi, Secde Suresi de mütevaziliğin önemini altını çizer: "Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine bu âyetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar" (Kur'an-ı Kerim 32: 15). Sonuç olarak, Mangan'ın bu satırlarında Sûfilere mütevazı olma yönünde verdiği öğütler, yukarıda belirtilen Kur'an-ı Kerim surelerini ve ayetlerini anıştırmaktadır diyebiliriz.

Tevazu göstermenin erdemini şiirinde birden fazla kez vurgulayan Mangan, beşinci bölümün düzyazı kısmında farklı bir konuya değinir ve şeytana uymak yerine Allah yolundan sapmadan ıstırap çekmenin Allah katında mutlaka mükafatlandırılacağını belirtir. Bu yolu seçmeyenlerin cezası ise elbette cehennemdir:

Bismillah! Şeytan, Ey Sûfi! deneyecek kuşkuz
Seni pek sefil etmeyi. Ama avun; çünkü
Yedi cehennem kapıları kapandı arkalarından
Aşağıya inenlerin buradan.

Bu satırlarda geçen yedi rakamı Kur'an-ı Kerim'de özel bir yere sahiptir ve birçok ayette, birçok farklı konuda sıklıkla tekrarlanmaktadır (*bkz.* Kur'an-ı Kerim 17: 44, 15: 87, 25: 17, 23: 86, 31: 27, 65: 12, 12: 43-48). Göklerin yedi kattan yaratıldığı da yine kutsal kitapta defalarca belirtilmektedir. Mangan'ın son cümlesinde belirttiği, şeytana uyanların gönderileceği ve sonradan kapılarının kapanacağı "yedi cehennem" tanımlaması ise doğrudan Hicr suresini anırtmaktadır: "Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir. Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır" (Kur'an-ı Kerim 15: 43-44). Yedi rakamı İslamiyet dahil birçok din ve kültürde ilahi bir simge olarak kabul edilmektedir (Gezer, 2015, s. 478) ancak burada Mangan'ın cehennemin yedi kapısı niteliğinin direkt olarak Kur'an-ı Kerim'den alındığı ve bu yüzden de bir anırtırma olduğu görülebilmektedir. Bu satırlardan sonra gelen bentte söyleyici, yeryüzünde ıstırap çekenlerin Allah tarafından yalnız bırakılmayacağını altını çizer:

Bitkin mi düştün anılardan, korkulardan ve kuruntulardan ötürü?
Kederlenme! geçmiş devrin Sûfileri ve azizleri de böyleydi çünkü.
Herkes terk etmeli Hayat meskenini, ama gidenler bulamaz
Bir pasaport Cehenneme, gönül yarasından daha işe yaramaz.
Şeytan esir etti, ve İstırap Tanrı'nın azat biçimi-
İşte bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi.

Görüldüğü üzere Sûfileri çektikleri acılardan ötürü teselli etmeye gayret eden söyleyici, çile çekmeyi, ıstırapı ve acıyı Sûfi öğretisinin bir nevi gerekliliği saymaktadır. Ona göre, geçmişteki Sûfiler de acı ve ıstırap içinde yaşamalarına rağmen şeytana uymadıkları ve doğru bildikleri yoldan şaşmadıkları için ahirette ödüllendirilmişlerdir. Bundan ötürü, söyleyici Sûfilere kendilerini yalnız ve terk edilmiş hissetmemelerini, sebat ve sabır göstermelerini öğütleyerek ıstırap ve acının şeytanın oyunu olduğunun altını çizer. Söyleyicinin bu öğüdü Kur'an-ı Kerim'den bazı sureleri anırtmaktadır: "Allah'a verdiğiniz sözü az bir karşılığa değişmeyin. Eğer bilerseniz, şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır. Elbette sabredenlere, yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz" (Kur'an-ı Kerim 16: 95-96). Kutsal kitap ve çeşitli hadislerle vurgulanan ve Mangan tarafından şairane bir dille tekrarlanan bu öğüt, doğru yoldan sapmayıp sabır gösteren insanlara yeryüzünde çekilen acı ve çile karşılığında ahirette mutluluk ve huzur vaat etmektedir.

Şiirin altıncı bölümünün başında, Mangan'ın doğrudan verdiği ikinci alıntı karşımıza çıkar:

Bismillah! İstırap içinde olman senin için daha iyidir.

Süleyman-Bin-Davud'un da dediği gibi,
Kalp, çehrenin üzüntüsüyle iyileşir.

Bu dizelerde geçen Süleyman Bin Davud, Hz. Davud'un oğlu olan ve Kur'an-ı Kerim'e göre İsrailoğullarına gönderilen peygamber Hz. Süleyman'dan başkası değildir. Bilindiği üzere, Süleyman Bin Davud ismindeki *bin*, Arapça *ibn* yani *oğul* kelimesinden türemekte ve bu nedenle aslında ismin anlamı "Davud'un oğlu Süleyman" anlamına gelmektedir. Söyleyicinin Hz. Süleyman'dan alıntılanarak söylediği: "Kalp, çehrenin üzüntüsüyle iyileşir" cümlesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir ancak, Hz. Davud'a indirilen ve Vaiz kitabı olarak da bilinen Zebur'da şu cümleler yer alır: "Üzüntü gülmekten iyidir/Çünkü yüz mahzun olunca yürek sevinir" (Vaiz 7: 3) ki Zebur'da yer alan vaizlerin bir kısmı Hz. Süleyman'a atfedilmiştir ve Mangan'ın bu dizelerinde geçen cümlenin yer aldığı vaiz de bunlardan biridir. Görüldüğü üzere, Mangan bu şiirinde yalnızca Kur'an-ı Kerim surelerine anıştırma yapmakla kalmayıp, Musevilikte kutsal sayılan Zebur'dan da alıntılara yer vermiştir. Bu da Kur'an-ı Kerim'de tekrar tekrar seslenen Kitap ehlinin şair tarafından hatırlanması ve ilahi mesajın kapsayıcılığını işaret etmesi açısından önemlidir.

Altıncı bölümde, Zebur'dan alıntılanan cümlenin yer aldığı yazıdan sonra gelen şiir, bir önceki bölümde yer alan bent ile aynı temaya değinir. Bu bentte de dünyada acı çeken ancak doğru yoldan şaşmayan insanların öteki dünyada huzura erişeceklerinden söz edilir ve inananların sabrederek bu ıstıraplara katlanmaları gerektiği öğütlenir:

Şeyh'in kabrini aydınlatan yalnız bir lamba gibi,
Kasvetli bir müzede saklanmış değersiz bir maden gibi
Gece yarısından önceki parlak ayın sabahla harmanlandığı gibi
Parlar Keder Kadehinde ruhun saf incisi!
Bu dünyada yas tutanlar sonsuz zevklerle bulacak teselli,
İşte bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi.

Hz. Süleyman'dan yaptığı alıntı da bu dizelerde anlatmak istediğine benzer bir içerik taşır. Söyleyici bu dizelerinde birçok kez *teşbih* (İng. *simile*) olarak adlandırılan söz sanatından faydalanarak, şiirin ikinci bölümünde "kardeşim" diye seslendiği Sûfilere "Bu dünyada yas tutanlar sonsuz zevklerle bulacak teselli" diyerek sabrı ve sebatı öğütlemektedir. Mangan'ın şiirinin son, yani yedinci bölümü şu satırlarla başlar:

Bismillah! Tıpkı İnsanoğlunun ne ektiyse onu biçmesi gibi,
düşünceleri ve amelleri de öteki dünyaya
gelir onunla; ve bunların iyi veya kötü olmasına göre
kendisi de sonsuza kadar mutlu veya sefil olur.
İyice düşün bunu; ve bırak her bir fani saat
seni şu korkunç gerçekle daha derinden etkilesin:
Bedeli zamandır ahiretin.

Bu satırların en başında geçen, insanoğlunun yeryüzünde işlediği günahların ve sevapların öldükten sonra ahirete kendisiyle beraber taşınarak bunlara göre yargılanacağı inancı Kur'an-ı Kerim'in şu ayetlerini anıştırır: "İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele" (Kur'an-ı Kerim 2: 25).

Yine aynı surede şu ifadeler yer alır: “Evet, kötülük işleyip suçu benliğini kaplamış ve böylece şirke düşmüş olan kimseler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. İman edip salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır” (Kur'an-ı Kerim 2: 81-82). Elbette ahiret kavramı İslamiyet dahil diğer semavi dinlerde de görülen bir kavramdır. Ancak şiirin bir Sûfi ağzından yazılması ve içerdiği diğer Sûfi öğretileri dışında Kur'an-ı Kerim'de (diğer kutsal kitaplarda olmayan bir şekilde) özellikle kullara “düşünme” ve akıl kullanma yetileri sıklıkça hatırlatıldığı için (Kur'an-ı Kerim 76: 29; Kur'an-ı Kerim 2: 73; Kur'an-ı Kerim 3: 118; Kur'an-ı Kerim 74: 55; Kur'an-ı Kerim 7: 184) Mangan'ın bu dizeleri yazarken ve özellikle de “İyice düşün bunu” derken diğer kutsal kitaplardan ziyade Kur'an-ı Kerim'den esinlendiğini savunmak pek de yanlış olmayacaktır. Şiirde son bölümün öğretisi “Bedeli zamandır ahiretin” cümlesi ile biter ve bu cümle Câsiye Suresindeki şu ayeti anırtmaktadır: “Dediler ki: ‘Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder’” (Kur'an-ı Kerim 45: 24). Mangan'ın ismi geçen ayete yaptığı bu örtük atıf ve ayetin kendisi, beden ve ruhun yok oluşu üzerinde geçen zamandan daha büyük etkisi olan başka hiçbir şey olmadığı için altın çizmektedir.

Bu çalışmanın başında Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf ve Sûfliği iyiden ve güzelden yana olmak olarak açıkladığını belirtmiştir. Mangan da şiirinin son kısmını, iyilik ve kötülüğün çatışmasına ayırır ki bu kısımda bu çatışma hem ‘nimet’ ve ‘lanet’ ve hem de ‘iyi’ ve ‘kötü’ zıtlaşması eksenindedir. Söyleyici şiirini bitirirken, daha önce her bölümün şiir kısımlarını bitirdiği aynı cümleyi biraz değiştirir. “İşte bunlar bizim söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi” demek yerine bir dilekte bulunur ve en başından beri seslendiği Sûfilere geçen zamanın değerini anımsattıktan sonra şiirini şöyle bitirir:

Sarfiyattır hayat sonsuz nimetlere veya lanetlere-
İyi veya Kötü – Ahiret Bankası hangisini öderse.
Sen, o zaman, Ey Sûfî! iyi bak geçirdiğin her anına,
Ellerin coşsun ve mükafatın şahane olsun,
Yüzün duvara baktığında ve sancıların arttığında,
Bunlar *bizim* söylediğimiz mâninin tonu ve melodisi olsun.

Mangan'ın biçimsel olarak şiirlerinin son dizelerini şiirinin tümünün bir özeti ve konu ile ilgili nihai görüşünü aracısız olarak aktarma yeri olarak kullandığı bilinmektedir. Bu son bent de şiirin tümünün bir özeti gibidir. Tek bir dizede söyleyici, geçen zamanın değerini Sûfilere hatırlatmakla kalmamış, ahiret inancının ve öteki dünyadaki deneyimlerin, bu dünyada yapılan iyilik ve kötülükler sonucunda belirleneceğinin de altını bir kez daha çizmiştir. Ancak bu ödeme, “Ahiret Bankası hangisini öderse” denilerek, sır olarak kalan, bilinemez ve sonu Sûfiler tarafından bile kestirilemeyen bir gerçekliğe işaret edilerek geçirilmiştir. Böylesi bir yaklaşım, “Tanrı kavramını sevgi üzerinden” yorumlayan, “Allah'ı, korkulacak değil sevilecek bir kutsal Sevgili, kavuşup birleşilmesi özlenen bir Asli Ruh olarak” tanımlayan tasavvuf düşüncesine de uyan niteliktedir (Mut ve Akkuş, 2016 s. 145). Ayrıca, mutsuz veya ıstıraplı bir ruh halindeyken bu şiirde, söyleyicinin de deyimleriyle mânide geçen öğretilerin hatırlanması ve bu öğretilere inan ve sebatla devam edilmesi gerekliliği Sûfilere son bir kez daha hatırlatılmaktadır. Biçimsel olarak yine bu son kısımda, ömrü acılarla geçmiş olan şair, izlemesi gereken yolun bu olduğunu kendisine de hatırlatmaktadır diyebiliriz.

SONUÇ

Bu çalışmada Mangan'ın Orta Doğu temalı orijinal şiirlerinden biri olan *Sûflerin Mânisi* başlıklı şiir Kur'an-ı Kerim ayetleri ve tasavvuf inancının bilinen özellikleri ile Gerard Genette'in *metinlerarasılık* kuramında belirttiği üzere şiir içeriğinde yer alan anıştırmalar üzerinde durularak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, Mangan'ın mezkûr şiirinde kendisini bir Sûfi yerine koyduğu ve her bir şiir bölümünün başında sunduğu öğretilerin Kur'an'ı Kerim'in belli başlı ayetlerinden türetilmiş birer *anıştırma* (İng. *allusion*) olduğu sonucuna varılmıştır.

Mangan'ın yedi bölüme ayırdığı ve her bölümü kafiye kullanmadan düzyazı formunda yazdığı bir öğreti ile hemen ardından gelen ve belli bir uyak düzenini takip eden altı dizelik bentlerden oluşan şiirinde, Sûfi öğretilerinde *insan-ı kâmil* olmak için gereken sabır, günahlardan arınmak, tövbe etmek, kibirden uzak durmak, mütevazı olmak, mülkiyetten uzak durmak ve zamanın kıymetini bilmek gibi erdemleri ince ince ve ustalıkla adeta bir nakış gibi işlediği dizeleriyle okuyucusuna sunmaktadır. Son tahlilde, Mangan'ın yarattığı şiir söyleyicisinin kendisini bir Sûfi olarak nitelediği, Sûfi'likten ve Sûfi'lerden "biz" diye bahsettiği ve bilinen Sûfi inanç ve pratiğine sahip çıktığı ve bunu yaparken de Kur'an-ı Kerim bilgisinden yararlandığı açıkça görülmüştür.

Mezkûr şiir ile Kur'an-ı Kerim arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek adına metinlerarası bir okuma yapıldığında, şiir söyleyicisinin Sûfi öğretilerini sunarken sıklıkla Sûflerin temel kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in sure ve ayetlerine anıştırma yaptığı sonucuna varılmıştır. Hatta Mangan'ın Kur'an-ı Kerim ile şiiri arasında bağ kurduğu anıştırmaların yanı sıra, şiirinde iki kez doğrudan alıntı yapmış olduğu görülmüştür. Bunlardan biri, önde gelen Sûfilerden biri olan Seyyid Alaeddin Ali Semerkandî'den, diğeri ise Hz. Süleyman'dan doğrudan alıntılanan kısımlardır. Her ne kadar semavi dinlerin kutsal saydığı diğer kitaplarda da benzer temalara ve erdemlere rastlansa da içeriğinde Sûfilik ve Sûfi öğretileri olan bu şiirin içerdiği anıştırmaları belirlemek için öncelikle Sûflerin de rehber aldıkları Kur'an-ı Kerim'e bakmak gerektiği açıktır. Şiirinde kendisini Sûfilerle özdeşleştiren ve şiiri de Sûfi bir kimsenin ağzından söyleyen Mangan'ın Kur'an-ı Kerimaracılığıyla ortaya koyduğu anıştırmalarla Sûfi öğretilerini şiirinde ustalıkla ve şairane bir dille yansıttığı görülmektedir. Mangan, bu yolla, tıpkı önde gelen Sûfi öğreticilerinin de yaptığı gibi şiirinin öğütlediği tüm erdemlere kaynak olarak bir nevi Kur'an-ı Kerim'i göstermiştir.

Dünyada oldukça tanınır olan ve değişen dünyaya ayak uydurmakta sıkıntı yaşayan insanlara yol göstermesi açısından günden güne öğretileri özellikle günümüzde tekrar hatırlanan Sûfiliğin, kâmil insan olma yolunda insanlığa verdiği öğütler bugün de geçerliliğini korumaktadır. Yeryüzünde bir insanın sahip olması gereken erdemleri ve bunu gerçekleştirme yolundaki uygulamaları öğretmesi açısından belki de bugün, Mangan'ın maharetle yazdığı bu şiir, Sûfleri anmak, öğretilerini hatırlamak ve hem dünyada hem ahirette insanlığa yakışan güzel huyları bir kez daha anımsamak açısından da yararlı olacaktır. Bütün bunlara ek olarak Mangan'ın İslam ve tasavvufa ait imge ve söylemleri ile dolu bu şiirini okumak da İslam düşünce ve pratiğinin 19. yüzyıl İrlanda'sının (ve belki de Avrupa'sının) toplumsal şuuruna edebiyat yoluyla ne şekilde katkıda bulunduğu ortaya konulması açısından da oldukça önemlidir.

SUMMARY

James Clarence Mangan (1803-1849) was an Irish writer known to be a Catholic, although no first-hand record exists to suggest his religious ideas and feelings. Mangan's poetry includes some poems he claimed to be translations, most of which carry the names of the poets from the Islamic world. However, some of his works are considered original poems as well. Mangan's verse centers on themes, motifs, symbols, and characters originating from the Medieval period of the Middle East. In this cultural, religious, and social atmosphere dominating his literary works, some of Mangan's poems can be read as though a Muslim poet penned them because of their Islamic content. As his interest in spiritualism and mysticism is visible in his verse, it can equally be argued that Mangan was particularly interested in Sufism and, for some others, in Islamic mysticism. Mangan's verse also shows that he had a grasp of the literary canon of the prominent Sufi teachers, and he used Sufi doctrines in the texts he produced. One of these texts, *The Soffees' Ditty* is exceptionally intriguing with its use of both verse and prose.

The theoretical framework that guided this study was mainly informed by intertextuality. In intertextual studies, researchers often find the allusions and other properties of the texts in a comparative manner. Using these similar text pieces, researchers search for all the possible meanings that can be attributed to them.

The poem is composed of seven chapters. Stylistically, in *The Soffees' Ditty*, all prose sections begin with the writing of "Bismillah!". Such a start to these prose sections requires further stylistic and intertextual analysis to understand its Islamic significance from a classical and traditional perspective. However, our intertextual analysis also revealed that each section preceding the parts in verse but written in prose includes various allusions to the Koran's specific verses. This reading also shows that Mangan's experiential view of Islam is closer to Sufi's rather than a traditional person's. According to this world view, human perfection is the ultimate aim of the believer. This target is also symbolically significant in forming the Sufi order that is attainable as the Sufi disciplines his carnal existence.

Our close reading of the poem showed that the speaker openly identifies himself with Sufis as he writes "we" to point at the believers, Sufis, and himself as a unified group. This use is also significant because Allah, in the Koran, uses "we" to identify himself rather than "I" as the creator. Furthermore, unlike many other poems produced in the period Mangan lived and wrote, the poem refrains from using an Orientalist point of view. The speaker, thus, is a man of the Koran. This narrator lives and speaks within the Sufi order that tells of a unique interpretation of the Koran. Such understanding is based on the genuine love of God rather than exemplifying mere obedience to the supreme being.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Çalışmada katılımcı yer almamaktadır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

SEEFAD

KAYNAKÇA

- Akgül, M. ve Arıkan, A. (2019). Islamic motifs in James Clarence Mangan's poems (1838-1844). IV. *International Social Research and Behavioral Sciences*, Antalya.
- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Altier, S. (2008). Bektaşî ikonografisi üzerine bir deneme: Hacı Bektaş Veli Müzesi'ndeki figürlü keşkül-ü fukaralar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 101-116.
- Altındış, H. (2020). Shaping the way we believe: Sufism in modern Turkish culture and literature. (Der. Alam, S.) *Cultural Fusion of Sufi Islam: Alternative Paths to Mystical Faith* içinde. (s. 115-130). Oxon: Routledge.
- Becker-Leckrone, M. (2005). *Julia Kristeva and literary theory*. China: Palgrave Macmillan.
- Childs, P., ve Fowler, R. (2006). *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. Oxon: Routledge.
- Elçibey, E. ve Kemaloğlu, K. (2014). Bazı Sufî akımları hakkında. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1(4), 1-11.
- Genette, G. (1992). *The Architext: An introduction*. (Lewin, J.E., Çev.) USA: University of California Press.
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the second degree*. (Newman, C. ve Doubinsky, C., Çev.) Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Gezer, S. (2015). Kur'an'da geçen sayısal ifadeler hakkında bazı değerlendirmeler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 477-492.
- Gowins, P. (2009). *Sûfilik: Ruhani yoldaki bilgilerin uygulama teknikleri*. (Yıldız, A. ve Çelebi, A., Çev.) İstanbul: Şira Yayınları.
- Gökpinarlı, A. (1985). *100 soruda tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Graham, A. (2011). *Intertextuality*. New York: Routledge.
- Irwin, W. (2001). What is an allusion? *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 59 (3), 287-297.
- Kristeva, J. (1980). *Desire in language: A semiotic approach to literature and art*. (Gora, T., Jardine, A. ve Roudiez, L.S., Çev.) New York: Columbia University Press.
- Kurt, A. (2019). "Söyleyici" kavramı ve "Nûrusiyâh" şiirinden hareketle şiir çözümleme yöntemlerinde "Söyleyici"nin tespitinin şiiri anlamaya katkısı. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 174-182.
- Mangan, J. C. (1844). Literae Orientales: Ottoman poetry fifth article. *The Dublin University Magazine*, 133(23), 535-550.
- Mangan, J. C. (1996). The soffeas' ditty. (Der. Chuto, J., v.d.) *The Collected Works of James Clarence Mangan (Poems: 1838-1844)* içinde. (s. 353-355). Dublin: Irish Academic Press.
- Mut, H. ve Akkuş, S. (2016). Bir Bektaşî dedebabası Bedri Noyan'a (1912-1997) göre zâhir bâtın ilişkisi. *Usul İslam Araştırmaları*, 25, 133-158.
- Noyan, B. (1999). *Bütün yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik (II. Cilt)*. Ankara: Ardıç.
- O'Donoghue, D. J. (1897). *The life and writings of James Clarence Mangan*. Dublin: Sealy, Bryers & Walker.
- Özer, S. (2008). Hadis metninin anlaşılmasında diğer metinlere referansların önemi ya da hadiste metinlerarasılık ve metinlerarası okuma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII(1), 305-350.

- Quinn, E. (2006). *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*. New York: Fact on File.
- Renard, J. (2009). *The A to Z of Sûfism*. USA: The Scarecrow Press.
- Schimmel, A. (1978). *Mystical dimensions of Islam*. USA: The University of North Carolina Press.
- Soya, H. R. (2015). Walter Benjamin'in mistisizmi ile tasavvuf felsefesine bir bakış. *Kaygı*, 25, 29-41.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. *Seyyid*. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid>
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. *Tasavvuf*. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/Tasavvuf>
- Üçok, B. (1968). *İslâm Tarihi: Emevîler Abbasîler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yaşar, H. (2016). Alaeddin Ali Semerkandi (Karamani)'nin tefsire katkısı. (Der. Şeker, M., Mercan, M., Kaya, Y. ve Uncu, C.) *Karamanoğulları Beyliği* içinde. (s. 260-277). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Türkçe Eğitimi Doktora Tezlerine Bütünsel Bir Yaklaşım (1995-2020)

Doç. Dr. Beytullah Karagöz

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
beytullah.karagoz@gop.edu.tr

Doç. Dr. İzzet Şeref

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
izzetseref@cumhuriyet.edu.tr

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de 1995-2020 yılları arasında savunulan Türkçe Eğitimi doktora tezlerinin araştırma profilinin ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırma, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi verilerine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kapsamını Türkçe Eğitimi alanında tamamlanan toplam 248 doktora tezi oluşturmaktadır. Doktora tezleri yıllık tez üretimi, danışman unvanı, konu alanı, araştırma yöntem ve deseni, tez-yayın oranı ölçütleri çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın verileri, içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, alanda en çok tez 2015 yılında üretilmiştir. Doktora çalışmaları, ağırlıklı olarak Prof. Dr. unvanlı akademisyenlerin danışmanlığında gerçekleştirilmiştir. Tezlerde desen olarak en çok karma araştırma desenleri tercih edilmiştir. Türkçe Eğitimi doktora tezlerinde, 2010 yılından sonra Yabancılara Türkçe Öğretimi konusunun yoğun olarak araştırıldığı tespit edilmiştir. Doktora tezlerinin yarısından fazlasının (%53,22) yayına dönüştüğü belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, doktora tezleri, içerik analizi, bütünsel yaklaşım, yayın.

A Holistic Approach to PhD Theses in Turkish Language Education (1995-2020)

Abstract

This study aims to determine the research profiles of Ph.D. dissertations on Turkish language education submitted between 1995 and 2020 in Turkey. The study examines the main research themes and trends in Ph.D. dissertations with a comprehensive approach. The study is carried out based on the data of the Higher Education Council Thesis Center and analyzes 248 dissertations on Turkish language education. The dissertations are analyzed according to the criteria such as annual thesis production, keywords, subject area, the title of advisor, research method and design, data collection tools, data analysis method, sample selection method, and thesis-publication ratio. The data in the study are analyzed by content analysis to reveal the bibliographic, thematic, and methodological dimensions of the dissertations in detail. According to the results of the study, 2015 is the year that the most dissertations on this subject were produced. The Ph.D. dissertations are mainly submitted under the supervision of professor doctors. Mixed research designs are the most preferred design in dissertations. Since 2010, teaching Turkish to foreigners has attracted great interest in doctoral dissertations. It is clear that more than half of the dissertations (53.22%) have

been published. The *Journal of Mother Tongue Education* is the most preferred media organ for publication in dissertations that have turned into journal articles.

Keywords: Turkish Language education, Ph.D. dissertations, content analysis, holistic approach, publication.

SEFAD

GİRİŞ

Disiplinlerin gelişmesinde anahtar rol üstlenen bilimsel çalışmalardan biri de doktora tezleridir. Doktora tezleri, kariyer başlangıcındaki araştırmacılar tarafından tek yazarlı olarak üretilen çok önemli akademik araştırmalardır (Hall & Burns, 2009; Evans ve diğerleri, 2018; Kousha & Thelwall, 2019). Doktora eğitimi süreci; danışman seçimi, ders aşaması, doktora yeterlilik sınavı, tez önerisi, tez izleme komitesi toplantıları, tez savunma sınavı ve tez teslimi gibi aşamalardan oluşur. Bu sürecin sonunda doktor adaylarının, bilimsel yöntemi bağımsız şekilde uygulama becerisi kazanmaları, sağlam bir araştırma kültürü edinmeleri ve akademik bilgi üretme olgunluğuna ulaşmaları amaçlanır (Kushkowsky ve diğerleri, 2003; Ogunyemi ve diğerleri, 2005; Kumar & Stracke, 2007; Gao, Yu & Luo, 2009; Soler-Monreal, Carbonell-Olivares & Gil-Salom, 2011; Stubb, Pyhäntö, & Lonka, 2012). Dolayısıyla doktora tezi, akademik eğitim sürecinin temel ürünlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Zira doktora tezleri aracılığıyla akademik alanyazında bilimsel bilgi alışverişine ilişkin önemli bilgiler elde edilebilmektedir. Özellikle bilim alanlarındaki mevcut durum ve gelişmeleri takip etmeyi sağlaması, alanın entelektüel yapısına ilişkin veriler sunması, kariyer başlangıcındaki genç araştırmacıların bilgi ihtiyacına yanıt vermesi, bilim alanlarının gelişimini ortaya koyması ve bilimsel bilgi üretimine sürdürülebilirlik kazandırması yönleri ile dikkate alınması gerekmektedir (Kuruppu & Moore, 2008, Serenko ve diğerleri, 2010; Fernández-Cano, Torralbo & Vallejo, 2012; Kot & Hendel, 2012; Larivière, 2012; McCallin & Nayar, 2012; Jones, 2013; Gould, 2016; Bangani, 2018). Bu bağlamda doktora tezleri bilim ekosisteminin önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, üniversitelerdeki lisansüstü eğitim öğretim etkinliklerinin de temel çıktıları olması nedeniyle akademik kadroların oluşumunda belirleyici bir rolü bulunmaktadır (Larivière, Zuccala & Archambault, 2008; Lee, 2008; Trafford & Leshem, 2008; Andersen & Hammarfelt, 2011; Overall, Deane & Peterson, 2011; Finlay ve diğerleri, 2012; Echeverria, Stuart & Blanke, 2015; Geuna, 2015). Bu özellikleri nedeniyle bir bilim alanının gelişme ve ilerleme potansiyelini saptamak için alanda tamamlanan doktora tezlerini sistematik ve kapsayıcı bir biçimde boylamsal olarak farklı açılardan incelemek son derece önemli görülmektedir.

1989 yılında ilk Türkçe Eğitimi Bölümünün Gazi Üniversitesi çatısı altında "Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi" adıyla kurulması ve eğitime başlamasından beri, Türkçe Eğitimi akademik alanı hızlı bir gelişim süreci içerisine girmiştir. 1992 yılında "Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı" ilk öğrencilerini eğitim öğretime kabul etmiştir (Güzel, 2003a). Dört yıllık mesleki eğitim öğretim verilen bölümde Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından Eğitim Fakültelerinin yeniden yapılandırılması kapsamında 1998-1999 öğretim yılında değişikliğe gidilerek Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümüne Ana Bilim Dalı olarak kaydırılmış (Güzel, 2003b); 2016-2017 akademik yılında da Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünde Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı olarak yapılandırılmıştır.

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Eğitim Bilimleri temel alanının alt alanlarından biri olarak öğretmen yetiştirme alanında yer almaktadır. Bu kapsamda öğretmen adaylarının mesleki bilgilerini artırmayı, genel kültür düzeylerini yükseltmeyi ve öğretmenlik becerisi kazandırmayı temel amaç edinmiştir. Bunun yanı sıra 90'lı yılların sonuna gelindiğinde ortaokul Türkçe öğretmeni yetiştirme amacı yanına akademik donanım açısından yetkin bilim insanları yetiştirme amacı eklenmiştir. Bu genel duruma paralel olarak, alanda 2000'li yıllar boyunca bir araştırma altyapısı kurulmaya çalışılmış, alanyazın oluşturan

üniversitelerde çeşitli adlar altında ana bilim dalları kurulmuş ve geliştirilmiştir. Doktora tez sayısının nicelik açısından henüz az olduğu bu dönemde, Türkçe Eğitimi alanının ilk çalışmaları yapılarak alanın bilimsel gelişimi yolunda ilk adımlar atılmıştır. 2005'te ise, çok farklı üniversitelerde Türkçe Öğretmenliği lisans programı açılmış; ayrıca yüksek lisans ve doktora düzeyinde de eğitime başlanmıştır. Dolayısıyla lisansüstü tez üretimi hız kazanmıştır. Bu dönemin alan açısından en büyük ortak özelliği ilk bölümlerin köklü araştırma kurumları olan Atatürk Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi gibi üniversitelerde açılması nedeniyle bu üniversitelerin alan üzerindeki etkisinin son derece belirleyici olduğudur. Bu kurumlar, alanın hem insan kaynağını yetiştirmeye çalışmakta hem de alandaki bilgi üretimi büyük ölçüde bu üniversitelerdeki lisansüstü eğitimlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bugün gelinen noktada ise alanın ontolojik temelleri atılmış (Börekçi, 2015), lisans ve lisansüstü düzeyde kurumsallaşma aşaması tamamlanmış olup Türkçe Eğitimi giderek daha fazla önem kazanan bir alan olmuştur. Son yıllarda Türkçe Eğitimi bilim alanında tamamlanan lisans sonrası çalışmaların belirgin bir ivme kazandığı görülmektedir (YÖK, 2020; n=1691). Buna göre Türkçe Eğitimi alanında tamamlanan doktora tezlerinin alanın müstakil bir bilim sahası olarak gelişiminde etkili bir akademik çıktı olduğu düşünülmektedir. Bu yanıyla, bilim alanındaki gelişmelerin temelini oluşturmaya önemli katkılar sağlayabilir. Dolayısıyla alanda doktora yapan araştırmacılardan alanyazına katkı sunan kaynak bilimsel metinler üretmeleri ve bilime katkı yapan araştırmalar ortaya koymaları beklenmektedir.

İlgili alanyazın incelendiğinde, Türkçe Eğitimi makalelerinin ve lisansüstü tezlerinin eğilimlerini belirlemeye yönelik araştırmalar olduğu görülmektedir (Akaydın & Çeçen, 2015; Eyüp, 2020; Karagöz, & Şeref, 2020). Benzer şekilde Türkçe Eğitimi alanında temel dil becerileri (Coşkun, Balcı & Özçakmak, 2013; Tok ve Potur, 2015); Yabancılara Türkçe Öğretimi (Şeref & Karagöz, 2020); çocuk edebiyatı (Yazıcı, 2013) konularında değerlendirme ve eğilim belirlemeye dönük içerik analizi araştırmaları yapıldığı anlaşılmaktadır. Alanyazında Türkçe Eğitimi alanındaki yönelimleri bilimsel toplantılar üzerinden inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Bozkurt & Uzun, 2015; Şeref & Karagöz, 2019a). Söz konusu çalışmalarda araştırmacılar, Türkçe Eğitimi alanındaki bilimsel toplantılarda sunulan bildirilerin analizine dayanan meta-araştırma çalışmaları yaparak alanın araştırma özelliklerini sistematik olarak değerlendirmiştir. Böylelikle alana özgü akademik toplantıların kuram ve uygulama boyutlarında bilimsel gelişime katkısının önemi tartışılmış ve saptamalarda bulunulmuştur. Yapılan meta-araştırma çalışmaları, Türkçe Eğitimi alanındaki çalışmaların sıklıkla tanımlayıcı (durum belirleme) olduğunu, alana yeni bir anlayış ve yöntem getiren çalışma sayısının azlığını ortaya koymuştur.

Ayrıca Türkçe Eğitimi alanında tamamlanan yüksek lisans tezlerini çeşitli yönlerden ele alan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda Sevim ve İşcan (2012) tezlerde kullanılan anahtar kelimeleri inceleyerek anahtar kelime analizi yapmıştır. Büyükkız (2014) ise içerik analizi yöntemini kullanarak Yabancılara Türkçe Öğretimi tezlerinin yönetsel özelliklerini ve çıktılarını irdelemiştir. Yine alandaki yüksek lisans tezlerini ele alan bir çalışmada Kan ve Uzun (2016), alanda yüksek lisans düzeyindeki tezlerin Yöntem bölümlerinde izlenen dilbilimsel hareket ve adımları incelemiştir. Sevim ve Özdemir-Erem (2012) de yüksek lisans tezlerini akademik yazma ölçütleri bağlamında değerlendirmiştir. Boyacı ve Demirkol (2018) ise alanda tamamlanan doktora tezlerini betimsel olarak incelemiştir. Bununla birlikte bilindiği kadarıyla alanyazında çalışmanın yürütüldüğü tarih itibarı ile

Türkiye’de tamamlanan Türkçe Eğitimi doktora tezlerinin yöntemsel ve yayın eğilimlerini boylamsal olarak inceleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Alanyazındaki boşluk nedeni ile alandaki araştırmacıların bilgi ihtiyacına ilişkin kanıta dayalı bilgi kılavuzları geliştirme bağlamında mevcut araştırmaya belirgin şekilde ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye’de tamamlanan doktora tezlerinin etki ve görünürlük düzeyinin yükselmesi açısından yerleşik alanyazına, yöntem bilgisi ve indeksli bilimsel yayınlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Yurtsever Gülgöz, 1999; Yaman & Atay, 2007; Sipahi ve diğerleri, 2012; Bayramlar ve diğerleri, 2015; Yüksel, İpekçi & Tunçkiran, 2018). Bu bağlamda çalışma, Türkiye’de Türkçe Eğitimi alanında savunulan doktora tezlerinin araştırma belleğine ve entelektüel birikimine ışık tutması, araştırma tekniği altyapısının özelliklerini betimlemesi ve alanın bilimsel gelişiminde tezlerin etkisini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Böylelikle alandaki doktora tezlerine farklı parametreler üzerinden daha ayrıntılı bir bakış açısı sunmak, tezlerin akademik topluluğun bilgi alışverişi üzerindeki etkisini incelemek, nicel ve nitel analizini yaparak alandaki güncel ve öncelikli tartışma alanlarını saptamak (Broadus,1987) ve geçmişi, bugünü ve gelişimi ile ilgili çok yönlü değerlendirmede bulunmak mümkün olabilecektir. Diğer taraftan doktora tezlerinde çalışılan araştırma konularındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilerek alana ilişkin olgu temelli bir araştırma perspektifi çizilebilecektir. Böylelikle alanda çok çalışılmış ya da az çalışılmış konular belirlenerek tez çalışması yürütecek genç araştırmacılara rehberlik yapılacak, araştırma çıktılarının özgünlük ve nitelik kazanmasına katkı sağlanacaktır. Ayrıca araştırma, alanda çalışılmamış analiz birimlerine odaklanarak genelde Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme, özelde Türkçe Eğitimi üzerine yapılacak içerik analizi ve bibliyometri araştırmalarına katkıda bulunacaktır. Zira alanda lisansüstü tezlere odaklanan içerik analizi ve bibliyometri araştırmalarının hiçbirinde tezlerin yayına dönüşme oranlarının incelenmediği anlaşılmıştır. Çalışmaya yön veren araştırma soruları şunlardır:

1. Türkçe Eğitimi alanında 1995-2020 yılları arasında savunulan doktora tezleri için,
 - a. Yıllara göre dağılım nasıldır?
 - b. Danışmanların unvan dağılımı nasıldır?
 - c. Araştırma temalarının dağılımı nasıldır?
 - d. Araştırma desenlerine göre dağılım nasıldır?
 - e. Yayına dönüşme durumu nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

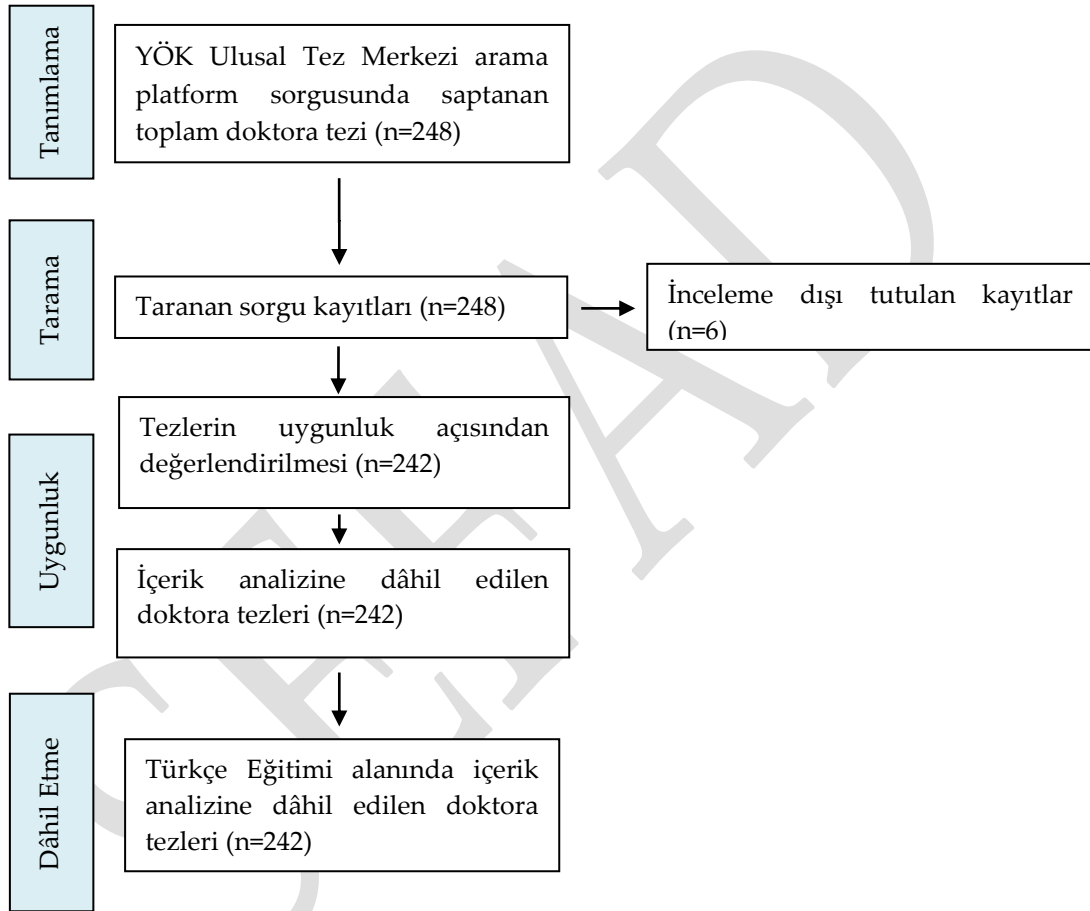
Bu çalışma betimsel bir araştırmadır. Betimsel incelemelerde “Araştırmalarda durum nedir? Neredeyiz? Ne yapmak istiyoruz? Nereye, hangi yöne gitmeliyiz? Oraya nasıl gideriz? gibi sorulara, mevcut zaman kesiti içinde olduğu düşünülen verilere dayanılarak cevap bulunmak istenir” (Kaptan, 1998, s. 59). Çalışmada betimsel araştırma perspektifi ile 1995-2020 döneminde tamamlanan doktora tezleri üzerinden Türkçe Eğitimi alanındaki bilimsel üretim kapsamlı bir anlayışla incelenmeye çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada kullanılan analiz kategorileri, daha önce alanyazında uygulanan çalışmalara dayanmaktadır (Veletsianos & Shepherdson, 2016; Zainuddin & Halili, 2016). Veri toplama aracı olarak yararlanılan bu kategoriler, Web of Science (WoS) atf dizininde

listelenen dergilerdeki araştırmalarda kullanılmış olmasý nedeniyle benimsenmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak gerekli görülen durumlarda benzer ölçütler altında standart değerlendirme yapabilmek için analiz birimleri üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Çalışmada verilerin toplanmasý ve analizi ařamasýnda PRISMA yönergesinde belirtilen yaklaşım izlenmiştir. PRISMA, araştırmalarda yazarların bilimsel yol haritasını belgelemelerine yardımcı olarak incelemelerin sistematik biçimde yürütülmesini sağlar (Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman ve PRISMA Group, 2009) (şekil 1). Bu doğrultuda araştırmada izlenen adımlar aşağıda sıralanmıştır:

şekil 1. Araştırma aşamalarına ilişkin akış diyagramı

Çalışmanın verileri, iki aşamalı bir veri toplama stratejisi ile elde edilmiştir. Birinci aşamada doktora tezleri için arama yapılmıştır. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi arama platformu veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Çalışmada ilk tarama 10 Kasım 2020 tarihinde yapılmıştır. Bu doğrultuda Ulusal Tez Merkezi "Detaylı Tarama" bölümünün altında yer alan Ana Bilim Dalı sekmesinden "Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı", "Türkçenin Eğitimi ve ğretimi Ana Bilim Dalı", "Türkçe ğretmenliği Ana Bilim Dalı" ve "Türkçe Ana Bilim Dalı"; tez türü sekmesinden "doktora" seçilmiştir. Ana bilim dalı özelinde yıl aralığı sekmesinden ilgili tarihler seçilmiştir. Yapılan tarama sorgusunda toplam 248 kayıt elde edilmiştir. Çalışmada 1995-2020 döneminde tamamlanan tezlerin tümü inceleme kapsamına alınmıştır. Araştırmada açık erişime izin verilen ve nitelendirme bilgileri tez yazım standartlarına uygun olan tezler incelenmiştir. Tam

metin erişim izni olmayan, tez kayıt bilgilerinde standart bulunmayan ve tez veri girişleri hatalı olan tezler kapsam dışı tutulmuştur.

İkinci aşamada doktora tezlerinin yayına dönüşme oranları sorgulanmıştır. ERIC (<https://eric.ed.gov/>), Google Akademik, Web of Science (<http://apps.webofknowledge.com/>) ve ULAKBİM TR Dizin (<https://trdizin.gov.tr/>) veri tabanlarında 14 Kasım 2020'de başlanan sorgu taraması 20 Aralık 2020'de tamamlanmıştır. Bu sorgulamada tez başlıkları iki farklı dilde (Türkçe ya da İngilizce) arama platformuna yazılarak arama sorgusuna başlanmıştır. Çalışmanın bulunamadığı durumlarda, yazarın ve/veya tez danışmanının adı platforma girilerek sorguya devam edilmiştir. Tez çalışmasının bir bölümünün yayına dönüştürülebileceği düşüncesi ile tez yazarının varsa (<https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/>) arama motorundaki kişisel sayfası, Google Akademik profili, varsa kişisel blog, akademik sosyal medya hesapları (Researchgate, Academia vb.) gözden geçirilmiştir. Bu taramalara karşılık sonuç yine olumsuz ise tezlerde belirtilen iletişim adreslerinden tez yazarlarına mail, telefon yolu ile ulaşılarak bilgi edinilmiştir. Araştırma kapsamı dışında kalan diğer indekslerde veya herhangi bir dizinde yer almayan dergilerde yayımlanan tezden üretilmiş yayınlar uluslararası herhangi bir dizinde taranıyor ise, "uluslararası makale", ulusal isimli bir dergi ise "ulusal makale" başlığı altında değerlendirilmiştir.

WoS: SSCI (Social Science Citation Index) ve ESCI (Emerging Sources Citation Index), Scopus, ERIC (Education Resources Information Center), uluslararası diğer dizinlerde (MLA, Index Copernicus vb.) listelenen dergilerde yayımlanan makaleler "uluslararası"; ULAKBİM TR Dizin ile ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler ise "ulusal" olarak ele alınmıştır. Kitaplara ait dizin bilgileri de bu doğrultuda değerlendirilmiştir. Dergilerin güncel etki faktörü değerlerine ise (<https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=impact-faktoru>) bağlantı adresinden erişilmiştir.

Veri Analizi

Araştırma sürecinde ulaşılan veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Yazılı metinlerin, eserlerin, resimlerin ve kayıtların içeriğini inceleyen bu yöntem (Creswell, 2016); metin, konuşma, görüntü veya video yoluyla iletişim içeriğindeki eğilimleri belirlemek, sınıflandırmak ve kategorilere ayırmak için kullanılan sistematik bir analizdir (Powell & Connaway, 2004; Krippendorff, 2012). Ayrıca içerik analizi ile yayın kümeleri değerlendirebilmekte; kategori geliştirme, sıklık hesaplama ve yorumlama aşamaları dâhil olmak üzere makalelerin analiz ve yorumlanma süreci dikkatlice tamamlanabilmektedir (Falkingham&Reeves, 1998). Türkçe Eğitimi doktora tezlerindeki örüntü, ilgili alanyazına dayalı olarak araştırmacılar tarafından önceden belirlenen analiz birimleri dikkate alınarak kodlanmıştır.

Tematik analizde kodlama ile ilgili farklılıkları en aza indirmek amacıyla kodlayıcılar arası tutarlılık belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda toplam tez sayısının %20'si olan 48 tez seçkisiz olarak belirlenmiş ve araştırmacılara dağıtılmıştır. Araştırmacılar birbirlerinden bağımsız biçimde Microsoft Excel programı aracılığıyla açık kodlamalar yapmışlardır. Daha sonra oluşturulan kod tabloları karşılaştırılmak üzere bir araya getirilmiştir. Farklı görüşlerin olduğu noktalar tartışılmış, uzlaşmış ve bu doğrultuda kodlar güncellenmiştir. Böylelikle bağımsız olarak gerçekleştirilen ilk analizlerde Miles ve Huberman (1994) formülüne göre %90 kodlayıcılar arası uyuma ulaşılmıştır.

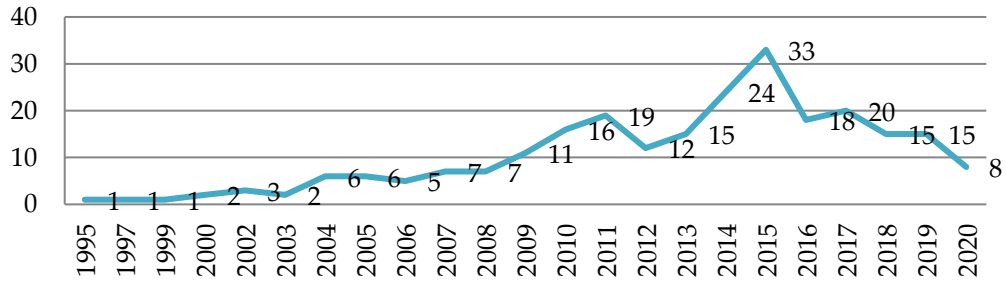
Araştırmada tezlerden çıkarılan makalelerin yayımlanması için tercih edilen dergiler ile dergilere ait etki faktörleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla SPSS 22.0 paket programından (IBM Corp., Armonk, NY, ABD) yararlanılmıştır. Bu bağlamda Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı'nın parametrik olmayan versiyonu Spearman Sıra Farkları Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık için $p < ,05$ değeri kabul edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın kapsamı doğrultusunda ulaşılan bulgular belirlenen değişkenlere göre sıralı olarak aşağıda sunulan başlıklar altında verilmiştir.

Yıllara Göre Dağılım

Tezlerin yıllara göre dağılımları Grafik 1'de gösterilmiştir.

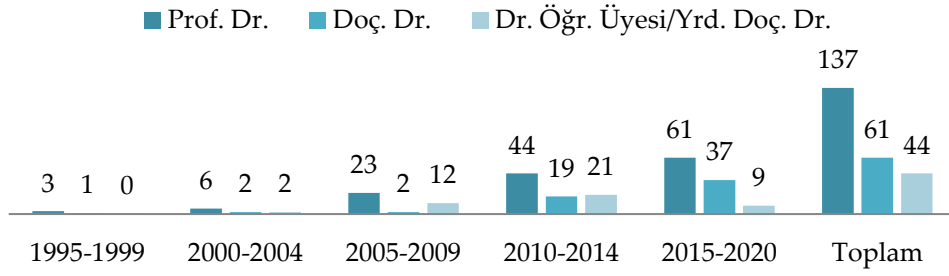

Grafik 1. Doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı

Alanın mevcut durumunu analiz etmek ve geleceğe ilişkin olarak yapılması gerekenler hakkında çıkarımda bulunabilmek amacı ile ilk olarak 1995-2020 yılları arasında tamamlanan tez sayıları incelenmiştir. Böylelikle bilim alanının genel görünümü ve nerede olduğu belirlenmek istenmiştir. Tezlerin tamamlanma yıllarına göre analizi ile başlangıcından bugüne alandaki bilimsel etkinliğe yönelik kapsamlı bir bakış sağlamak mümkün olacaktır. Buna göre Türkçe Öğretmenliği bölümlerinin yeni kurulması ve üniversitelerde Türkçe Eğitimi lisansüstü programlarının az sayıda olmasına bağlı olarak ilk yıllarda üretilen tezler düşük düzeyde yatay bir seyir izlemiştir. İzleyen 5 yıl (2000-2005) tablosunda çok az bir değişiklik meydana gelmiştir. 2005 sonrasında ise doktora tezi üretiminde bir ivme yakalandığı görülmektedir. Her yıl artan bir oranda tez üretimi gerçekleştirilmiştir. Ancak, 2012 yılında bir yavaşlama olduğu görülmüştür. Önümüzdeki evrede 2015 yılı zirve noktası olmuş ve sonrasında belirli düzeyde tez üretilmeye devam edilmiştir. Bu artışın temel nedeni birçok üniversitede Türkçe Eğitimi doktora programının açılması ve çok sayıda genç araştırmacının alanda akademik çalışma yapmaya ilgi göstermesidir. Bu dönemle birlikte Türkçe Eğitimi alanı bilimsel bir araştırma alanı olarak kurumsallaşma yönünde etkinlik kazanmıştır. 2016 ve sonrası dönemde tamamlanan tezlerin oranı nispeten eşittir ve toplam tez sayısının %27.41'lik bölümüne karşılık gelmektedir. Bu bakımdan toplam tezlerin üçte birinin son dört yılda üretildiğini söylemek mümkündür.

Danışman Unvanları

Bu bölümde dönemler hâlinde tez yöneticilerinin unvan dağılımları sunulmuştur.

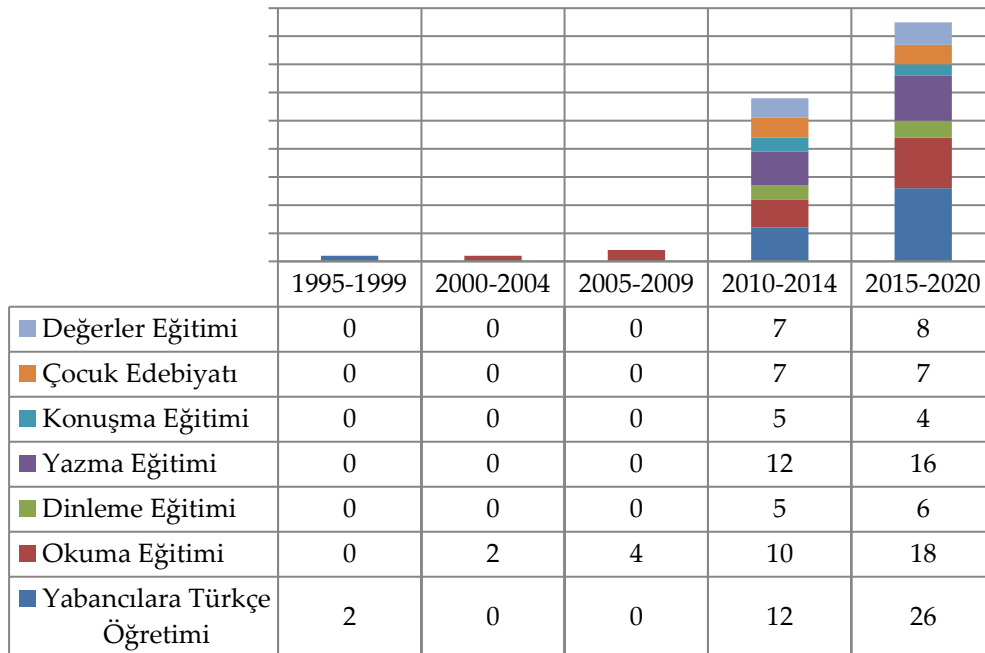

Grafik 2.Doktora tez danışmanlarının dönemlere göre unvan dağılımı

Grafik 2'de tez danışmanlarının dönemlere göre unvan dağılımı verilmiştir. Tezlerdeki danışman unvanlarının dağılımlarına bakıldığında tüm dönemlerde Prof. Dr. unvanlı araştırmacıların daha çok tez yönettikleri anlaşılmaktadır. Prof. Dr. unvanlı araştırmacıların 137, Doç. Dr. unvanlı araştırmacıların 61, Dr. Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr. unvanlı araştırmacıların 44 teze danışmanlık yaptıkları görülmektedir. Buna göre 2005-2009 döneminde üretilen 37 tezin 12'sini Dr. Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr. unvanlı araştırmacıların, 2'sini ise Doç. Dr. unvanlı araştırmacıların yönettiği bulgulanmaktadır. Bu veri, anılan dönemde Türkçe Eğitimi alanında Doç. Dr. unvanlı araştırmacıların niceliksel azlığı ve henüz alanın ilk doktorlarının bilimsel faaliyetlerini Dr. Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr. unvanı ile gerçekleştirmiş olmaları şeklinde açıklanabilir. Bu doğrultuda gözlemlenen bir başka bulguya göre anılan dönemde tezlerin daha çok Filoloji temel alanında uzman olan Prof. Dr. ve Dr. Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr. unvanlı araştırmacıların danışmanlığında hazırlanmıştır. 2010 yılı itibarı ile Türkçe Eğitimi alanında Doç. Dr. unvanlı araştırmacı sayısındaki artış, tez danışmanlarındaki unvan dağılımlarını da etkilemiştir.

Araştırma Temaları

Bu bölümde araştırma temalarının dağılımına yönelik bulgular yansıtılmıştır.

Grafik 3. Doktora tezlerinin araştırma temaları

Grafik 3'te doktora tezlerinin araştırma temaları verilmiştir. İlk dönemlerde üretilen çoğu tezde anahtar kelimelere yer verilmediği görülmüştür. Anahtar kelimelerin olmadığı durumlarda, tezin başlığı ve konusundan hareketle anahtar kelimeler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmacıların süreçte karşılaştıkları bir diğer sorun, anahtar kelimelerin hatalı belirlenmesidir. Bazı tezlerdeki anahtar kelimelerin konu ile ilgisi kurulamamış, bazı anahtar kelimelerin ise çok genel ya da çok özel olduğu gözlenmiştir. Bu anlamda özellikle 1995-2005 döneminde araştırmacıların akademik yazma becerileri açısından sorunlar yaşadıkları ifade edilebilir. Bu durum, o yıllardaki tezlerin Türkçe Eğitimi akademik alanının ilk bilimsel çıktıları olması nedeniyle doğal görülebilir. Ancak anahtar kelimelerin, bilimsel çalışmaları tanımlayan etiket kavramlar olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Dil eğitimi alanı olarak Türkçe Eğitimi akademik alanının temel dil becerileri (okuma, dinleme, konuşma, yazma), Yabancılar Türkçe Öğretimi, çocuk edebiyatı gibi ana çalışma alanları vardır. Alanda araştırma yapan bilim adamları genellikle bu alt alanlara yönelirler. Bugünden bakıldığında çeşitli yayın türlerinde söz konusu alanlarla ilgili çokça çalışmaya rastlanmakta ve yayınların bu alanlarda yoğunlaştığı izlenmektedir. Doktora tezlerinde 2010 yılına kadar farklı türde konu alanlarının ele alındığı görülmektedir. Bu bulgu aslında Türkçe Eğitimi alanında doktora tezleri özelinde belirgin gelişimin 2010 yılından sonra yaşandığını ortaya koymaktadır. Nitekim bu yılla birlikte tez sayısındaki niceliksel artış da bu veriyi desteklemektedir. Diğer bir deyişle tez sayısındaki artış, tezlerdeki tematik gelişime katkı sunmuştur. Bu dönemden sonraki süreçte tezlerdeki konu yelpazesi genişlemiş, bununla birlikte alt konu alanlarında güncel bağımsız değişkenlerin etkisini irdeleyen yeni çalışmalar yapılmıştır.

Doktora tezleri dönemsel değerlendirmeye tabi tutulduğunda ilk beş yıllık dönemde üç tezin olduğu, bu tezlerden ikisinin Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu konunun anılan dönemlerde ilgi görmesi, başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, Türkiye'nin diğer milletlerle iş birliğini geliştirme politikasının Türkçe Eğitimi alanına yansması ile ilişkili olabilir. Nitekim Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) gibi kurumların Türk soylulara Türkçe öğretimi konusunu desteklemesi alanda ciddi düzeyde bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamıştır.

2000-2004 yıllarında daha çok okuma alanı ile ilgili kavramların irdelendiği; bunun dışında öğretmen yeterlilikleri, şiir, değerler eğitimi gibi çeşitli alanlara yönelik tezlerin üretildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu beş yıllık dönemde, araştırmacıların Türkçe Eğitimi akademik alanı için güncel ve orijinal kabul edilebilecek temalara yönelmeye başladıkları, aynı zamanda Filoloji temel alanının öğretilerinden büyük ölçüde etkilendikleri dikkat çekmiştir. Çünkü özellikle okuma ile ilgili araştırmaların, okuma becerisinin öğretiminden daha çok metin inceleme ve değerlendirmeye yönelik olduğu saptanmıştır. Bu durum alanın 2000-2004 döneminde araştırma prensipleri bakımından Filoloji alanından beslendiğini göstermektedir.

Sonraki beş yıllık dönemde doktora tezleri özelinde alanın gelişiminin hızlandığı belirtilebilir. Anahtar kelimelerin dağılımına bakıldığında sözcük öğretimi, söz varlığı, okuma becerisi, dil bilgisi öğretimi, öğretim programı ve ders kitabı, ölçme ve değerlendirme gibi kavramlar dikkat çekmektedir. Diğer yandan çocuk edebiyatı ile ilgili kavramlara da ilk olarak bu dönemde rastlanmaktadır. Özetle bu dönem doktor adaylarının, alanda daha önce tartışılmayan konulara ilgi duydukları, Türkçe Eğitimi alanının Filoloji

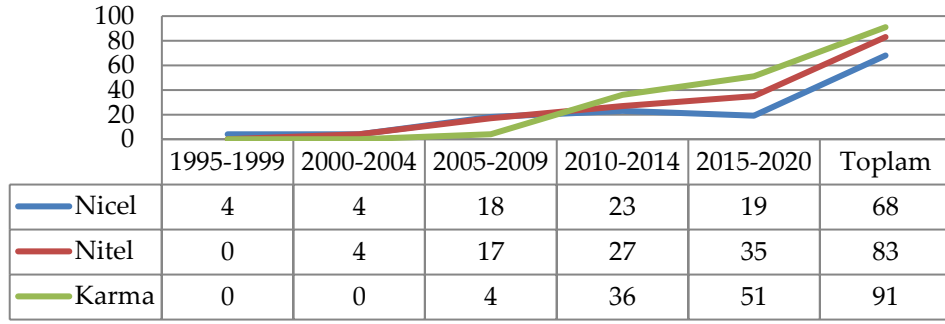
disiplininin etki alanından uzaklaşıp alana özgü çalışma prensiplerini ve araştırma temalarını oluşturmaya başladıkları dönem olarak kabul edilebilir.

2010-2014 döneminde okuma becerisine olan ilginin artarak devam ettiği tespit edilmiştir. Bu dönemde yazma becerisi, konuşma becerisi, dinleme becerisi, Yabancılara Türkçe Öğretimi alt alanlarına ilişkin kavramlar Türkçe Eğitimi alanında tematik zenginliğin oluştuğunu göstermektedir. Bir diğer dikkat çekici durum ise araştırmacıların argümantasyona dayalı dil eğitimi, aktif öğrenme, çoklu zekâ, iletişimsel yaklaşım gibi güncel ve popüler öğretim/öğrenme kuramlarına çalışmalarında yer vermeye başlamalarıdır. Bu çalışmalar, alana konu bağlamında yön çizerken, eğitim öğretimi hedefleyen içeriklerin oluşmasına da olanak tanımıştır. Ayrıca 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsünün Türkçenin eğitimi ve öğretimi konusundaki bilimsel çalışmaları destekleme misyonunu açıklaması, bu dönemde Yabancılara Türkçe Öğretimine duyulan ilgiyi artırmıştır. Türkçe Eğitimi doktora tezlerinde değerler eğitimi konusu da bu dönemde araştırmacıların dikkatini çeken alt alanlardandır. Bu bağlamda doktor adayları romanlar ve çocuk kitapları örnekleminde değer/eğitsel unsur/eğitsel ileti odaklı incelemelere yönelmişlerdir. Bu bulgunun, Millî Eğitim Bakanlığının karakter ve değer eğitimi konusuna önemle yer vermesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu konuda Türkçe Eğitimi alanının araştırma felsefesine yakın olmayan alandaki Filoloji etiketli araştırmacıların da etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Filoloji araştırmacıları, danışmanı oldukları tezlerde çocuk edebiyatı metinlerini değerler eğitimi bakımından incelettirerek tezlerin araştırma yönünü uzmanlık alanlarıyla örtüştürmeye çalışmış olabilirler.

Türkçe Eğitimi akademik alanında 2015-2020 döneminde okuma ve yazma becerileri önceki dönemlere göre daha yoğun olarak irdelenmiştir. Ayrıca araştırmalarda ilgili beceri alanlarında, 21. yüzyıl okuryazarlığı, görsel okuryazarlık, akademik yazma, üstbilişsel okuma ve yazma stratejileri gibi yenilikçi kavramlar üzerinde durulmuş olması, doktor adaylarının güncel konu alanlarına yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Bu dönemde en belirgin tema, Yabancılara Türkçe Öğretimi alt alanıdır. Belirtilen dönemde üretilen 26 tez konusu Yabancılara Türkçe Öğretimidir. Bu veri, son beş yıllık süreçte yaklaşık olarak dört tezden birinde Yabancılara Türkçe Öğretiminin amaçlandığı anlamına gelmektedir. Tez içerikleri düşünüldüğünde araştırmacıların bu yoğun ilgisinin sebebinin, son yıllarda Türkiye'ye lisans ve lisansüstü eğitim görmek amacıyla gelen yabancı öğrencilerin sayısındaki ciddi artış sonucunda oluşan Yabancılara Türkçe Öğretimi uzman ihtiyacı olduğu belirtilebilir. Söz konusu alana duyulan ilginin, Türkiye'ye Suriye, Irak, İran, Afganistan, Somali gibi ülkelerden gerçekleşen göç hareketliliği ile ilerleyen yıllarda daha da artacağını söylemek mümkündür. Yine bu dönemde dikkat çeken bir diğer konu alanı dil bilgisi öğretimidir. Konu ile ilgili tezlerde araştırmacıların, dil öğretimini dil bilimin verilerinden yararlanarak işledikleri; eleştirel söylem çözümlemesi, metindilbilim, göstergebilim temelli dil öğretim içerikleri tasarladıkları ve bu kuramların dil öğretim sürecine etkilerini sorguladıkları görülmüştür.

Araştırma Desenleri

Çalışmanın bu bölümünde tezlerin araştırma desenleri incelenmiş ve ulaşılan bulgular sunulmuştur.

Grafik 4. Doktora tezlerinin araştırma desenleri ve dönemlere göre dağılımı

Grafik 4'te doktora tezlerinin araştırma desenleri ve dönemlere göre dağılımı verilmiştir. Tezlerin desenleri dönemsel olarak incelendiğinde ilk beş yıllık dönemde hazırlanan 4 tezin nicel tarama; ikinci beş yıllık dönemde 8 tezin 4'ünün nicel, 4'ünün nitel; üçüncü beş yıllık dönemde 18 tezin nicel, 17 tezin nitel, 4 tezin karma; dördüncü dönemde 23 tezin nicel, 27 tezin nitel, 36 tezin karma; beşinci dönemde 19 tezin nicel, 35 tezin nitel, 51 tezin karma araştırma desenleri ile tasarlandığı bulgulanmaktadır (Grafik 4). Genel olarak karma araştırma desenlerinin ilk olarak 2005-2009 döneminde kullanıldığı, 2010-2014 döneminde karma araştırma sayısında belirgin bir ivmelenmenin yaşandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca nitel araştırma sayısında istikrarlı bir artış yaşanırken, nicel araştırmaların 2015-2020 döneminde bir önceki döneme göre daha az tercih edildiği görülmektedir. Tezlerde kullanılan alt araştırma desenleriyle ilgili bulgular ilerleyen bölümde sunulmuştur.

Tablo 1. Doktora tezlerindeki alt araştırma desenleri

Nitел							Toplam
Eylem Araştırması	Betimsel Tarama	Doküman İncelemesi	Durum Çalışması	Tarihsel Model	Alan Araştırması	Belirtilmemiş	
16	14	10	6	5	4	28	83
Nicel							Toplam
Tarama	İlişkisel Tarama		DeneySEL				
12	16		23		17		68
Karma							Toplam
Belirtilmemiş	Açımlayıcı Sıralı Desen	Eşzamanlı Üçgenleme	İç İçer Gömülü Desen	Keşfedici Sıralı Desen	Yakınsayan Paralel Desen	Eşzamanlı De sen	
41	16	10	9	7	7	1	91

Tablo 1'de Doktora tezlerindeki alt araştırma desenleri verilmiştir. Nitel araştırma desenlerinden en çok kullanılan desen, eylem araştırması olmuştur. Bu çalışmalarda araştırmacılar, gözlemlenen bir sorunu; öğrenci, öğretmen, veli, okul yöneticileri gibi paydaşların katılımı ve süreci ilgilendiren dokümanların incelenmesi ile betimlemeyi ve çözüm önerileri ortaya koymayı amaçlamışlardır. Eylem araştırmasını betimsel tarama

izlemiştir. Doktor adaylarının, doküman incelemesi (roman, hikâye, vb.) şeklinde planladıkları tezlerde genellikle betimsel tarama modelini kullandıkları saptanmıştır. Diğer yandan 28 tezde herhangi bir desen belirtilmediği, sadece çalışmanın nitel araştırma geleneğine uygun olarak yapılandırıldığı ifade edilmiştir.

Nicel tezlerin 28'i betimsel, 40'ı ise deneyseldir. Betimsel tezlerin 12'si tarama, 16'sı ilişkisel tarama modelindedir. Deneysel tezlerin 23'ü tam deneysel, 17'si yarı deneyseldir. Bu verilerden hareketle nicel tezlerde desen çeşitliliğinin olmadığını, araştırmacıların çoğunlukla benzer modelleri tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

Karma araştırma desenleri doğrultusunda hazırlanan tezlerde en çok açılımlı sıralı desen kullanılmıştır. 41 tezde ise herhangi bir desen belirtilmemiştir. Karma araştırmalarda desen seçimi, nicel ve nitel verilerin nasıl, hangi amaçla ve hangi oranda kullanıldığı ile ilgilidir. Araştırmacıların desen belirlerken bu noktalara dikkat etmeleri gerekmektedir. Ancak karma desenli tezlerin yaklaşık yarısında bu durumun göz önünde bulundurulmadığı belirlenmiştir.

Yayın Sayısı, Yayın Türü ve Dizin

Araştırmacılar tarafından yayına dönüştürülerek yayımlanan doktora tezlerinin yayın türü ve oranları aşağıda listelenmiştir.

Tablo 2. Doktora tezlerinin yayın sayısı, yayın türü ve dizine göre dağılımı

Dönem	Tez Sayısı	Yayın Sayısı	Ulusal Yayın (ULAKBİM TR Dizin)	Ulusal Hakemli Dergiler	Uluslararası Makale (ERIC, Scopus vb.)	Web of Science (SSCI ve ESCI)	Ulusal Kitap	Uluslararası Kitap
1995-1999	3	-	-	-	-	-	-	-
2000-2004	13	4	3	1	-	-	-	-
2005-2009	36	20	10	3	2	-	5	-
2010-2014	87	51	29	7	8	-	7	-
2015-2020	109	57	31	3	15	7	1	-
Toplam	248	132	73	14	25	7	3	-

Tablo 2'de doktora tezlerinin yayın sayısı, yayın türü ve dizine göre dağılımı gösterilmiştir. Doktora eğitimi, uzun ve zorlu bir süreçtir. Bu sürecin sonunda ulaşılan bilgiler bilimsel iletişim açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle tezlerin çok yönlü olarak incelenmesi, akademik ortamlarda paylaşılması ve bilim çevrelerinin bilimsel değerlendirmesine sunulması gerekli görülmektedir. Bu durumda akademik niteliği tez jürisi tarafından onaylanan tezler, bilimsel değeri yönünden bilim dünyasının denetimine açılmış olur. Bu doğrultuda tezlerin bilimsel dergilerde yayımlanması, tezlerin bilimsel kalitesi hakkında dönüt sağlarken, bilimsel bilginin hızla yayılmasına, yeni bilimsel araştırma sonuçlarının akademik dünya ile paylaşılmasına ortam hazırlar (Oliveira ve diğerleri, 2009; Dhaliwal, Singh & Bhatia, 2010). Buna göre tezlerin hakemli dergilerde yayımlanma düzeyi, araştırmaların bilime yaptığı katkıya ve doktora eğitimi sürecinin bilimsel başarısına yönelik ipuçları sağlamaktadır (Lindahl, Colliander & Danell, 2020). Buna karşılık yoğun bir emek ürünü olan tezlerin yayımlanmaması bilim dünyasının yapılan

çalışmalardan haberdar olmasını engellemekte ve entelektüel bilgi alışverişini kısıtlayarak bilimsel ilerlemeye ket vurmaktadır (Demola ve diğerleri, 2009; Donegan, Kim & Lee,2010).

Suber'in (2012, s. 106) de belirttiği gibi bilimsel kurumların yüksek standartlarını ortaya koyan tez ve tezlerin yayımlanarak paylaşılması, akademik kuruma prestij kazandırır ve alandaki diğer araştırmacılara fayda sağlar. Bu bakımdan tezlerin yayımlanması son derece önemlidir. Yayına dönüşmeyen tezler ise kaybedilmiş bilimsel bilgidir (Sprague ve diğerleri, 2003; Hernández-González, De Pano-Rodríguez & Reverter-Masia, 2020). Araştırma kapsamında incelenen 1995-2020 arasındaki 25 yıllık dönemde alanda toplam 248 doktora tezi üretilmiş olup, araştırmada %53,22'lik tez-yayın oranı saptanmıştır. Bu tezlerin 87'si (%35,08) ulusal dizinlerde; 32'si (%12,9) ise uluslararası dizinlerinde yer alan dergilerde makale olarak yer almıştır. Doktora tezlerinin 7'si (%2,8) bibliyometrik atıf veri tabanlarından olan Web of Science'ta yayımlanmıştır. 116 tez ise (%46,7) herhangi bir belge formatında yayımlanmamıştır. Tablo 3'te yayına dönüştürülen tezlerin en sık yayımlandığı hakem denetimli dergilere ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 3. Tezlerin iki ve daha fazlasının yayımlandığı dergiler

Derginin Adı	Makale Sayısı	Dizin	Etki Faktörü*
<i>Ana Dili Eğitimi Dergisi</i>	18	TR Dizin	0,470
<i>Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>	13	Diğer endeksler (Index Copernicus, İSAM)	0,400
<i>Turkish Studies</i>	10	TR Dizin	0,216
<i>Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi</i>	9	TR Dizin	0,405
<i>International Journal of Language Academy</i>	5	Diğer endeksler (MLA)	0,126
<i>Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi</i>	4	TR Dizin	0,382
<i>Ekev Akademi Dergisi</i>	3	TR Dizin	-
<i>Türklük Bilimi Araştırmaları</i>	3	TR Dizin	0,073
<i>Eğitim ve Bilim</i>	3	SSCI	0,882
<i>Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi</i>	2	TR Dizin	0,579
<i>Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi</i>	2	TR Dizin	0,716
<i>International Journal of Languages' Education and Teaching</i>	2	Diğer endeksler (MLA)	0,134
<i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i>	2	TR Dizin	0,077

*SOBİAD 2019 Dergi Etki Faktörü

Türkçe Eğitimi akademik alanındaki araştırmacılar doktora tezlerinden yayın yapmak için 56 farklı dergide makale yayımlamışlardır. Bu durum, alanda tercih edilen dergilerin dağılımı olarak 80/20 kuralına uygun olmadığını göstermektedir. 80/20 kuralı, bir alandaki yayınların %80'inin kaynakların (yayıncıların) %20'si tarafından üretildiği görüşüne dayanmaktadır (Yılmaz, 2005; Nisonger, 2008). Tezlerden 132'si 56 farklı dergide

yayımlanmış, 56 derginin %20'si olan 11 farklı dergide ise toplam 72 yayın yapılmıştır. Bu bulgulara göre alanda çekirdek dergi koleksiyonunun olmadığı söylemek mümkündür.

Yayına dönüşen yayınların dizinlere göre dağılımına bakıldığında, bu yayınların bir kısmı TR Dizin listesinde bulunan ulusal nitelikli hakemli dergilerde yer almış iken bir kısmı uluslararası dizinlerde taranan dergilerde yayımlanmıştır. Sınırlı sayıda araştırmacının SSCI ve ESCI dizinindeki dergilerde yayımlandığı göze çarpmaktadır. Bulgulara göre *Ana Dili Eğitimi Dergisi* alanda en yoğun olarak tercih edilen yayın organıdır. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, kuram ve uygulama boyutunda Türkçe Eğitimi akademik alanında bilimsel kültürün yerleşmesine ve araştırma kalitesinin geliştirilmesine ortam hazırlayan ilk akademik platformdur. Bu anlamda dergi, Türkçe Eğitimi alanyazının gelişmesine katkı sağlamaktadır. Dergide, Türkçenin eğitimi ve öğretimi ile ilgili Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmakta ve temel dil becerileri, Yabancılar Türkçe Öğretimi, çocuk edebiyatı konu alanlarına giren özgün makalelere yer verilmektedir. Derginin yayın hayatına başladığı 2013 ve sonrası dönemde, Türkçe Eğitimi alanında üretilen yayınların düzeyi, alandaki araştırmacıların katkıları sonucunda istikrarlı biçimde artmış ve anlamlı bir düzeye ulaşmıştır. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*'nin Türkçe Eğitimi özelinde yayımlanan ilk akademik yayın organı olması ve alanının ulusal kimliği nedenleri ile bilim ekosisteminde araştırmacılar tarafından yoğun olarak tercih edilmesi anlaşılır bir durumdur. Alanyazında yapılan önceki araştırmalar da, derginin alanın gelişme sürecine etkide bulunduğunu ve alandaki bilgi alışverişinin güçlenmesine yardımcı olduğunu göstermektedir (Karagöz ve Koç Ardıç, 2019; Cin Şeker, 2020). *Ana Dili Eğitimi Dergisi*'nin ardından makalelere sırasıyla *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* ve *Turkish Studies* ev sahipliği yapmıştır. Alan açısından önemli bir işleve sahip olan bu iki yayın organı, alanda bilimsel iletişimi sağlayacak kaynak bir derginin olmadığı ilk yıllarda üretilen bilgilerin paylaşılmasına olanak tanıyarak Türkçe Eğitimi akademik alanının bilimsel ilerlemesine katkıda bulunmuştur.

Bilimsel dergilerin bilimsel performansının önemli göstergelerinden biri de dergi etki faktörüdür (Garfield, 1976). Dergi etki faktörü, bir derginin son bir yılda aldığı toplam atıf sayısının, daha önceki iki yılda yayımlanan makale sayısına bölünmesi ile elde edilir (Ertekin, 2014). Çalışmanın bu bölümünde araştırmacıların, tercih ettikleri yayın organları ile bu yayın organlarının etki faktörleri arasındaki ilişkinin hangi yönde olduğu irdelenmiş ve istatistiksel olarak negatif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (Spearman's $r=,059$, $p=,849$). Bu doğrultuda, araştırmacıların yayın için dergilerin etki faktörü değerlerini dikkate almadıkları görülmektedir. Bununla birlikte araştırmacılar, yayın için etki faktörü yüksek dergileri hedeflemelidirler. Çünkü etki faktörü yüksek dergilerde yayımlanan çalışmalar, görünürlük ve etki katsayısı bakımından önemli bir potansiyele sahiptir.

TARTIŞMA

Bilimsel araştırma sürecinin önemli çıktılarından biri olan doktora tezleri, bilim alanının gelişimine katkı sağlayacak yeni ve özgün akademik bilgi üretiminde ve üretilen bilginin yayılma sürecinin ortaya konulmasında etkin bir role sahiptir (Nieminen ve diğerleri, 2007; Arriola-Quiroz ve diğerleri, 2010; Ferreras-Fernández ve diğerleri, 2016; Morichika & Shibayama, 2016). Bu açıdan bakıldığında bilim alanlarını daha iyi anlamaya ve gelecekteki gelişimi için bir temel oluşturmaya katkı sunmaktadır (Zong ve diğerleri, 2013; Ramos-Pardo & Sánchez-Antolín, 2017; Correia, Paredes & Fonseca, 2018; Kim, Hansen & Helps, 2018). Diğer bir deyişle doktora tezleri alandaki bilimsel etkinliği takip etmeye

yardımcı olmakta ve bilimsel birikime yönelik içgörü sağlamaktadır. Bu doğrultuda günümüze kadar olan dönemde Türkçe Eğitimi alanında tamamlanan doktora tezlerini gözden geçirerek alanın mevcut durumunu betimlemeyi ve gelecekteki tezler için potansiyel araştırma yönlerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, alanda savunulan tüm tezler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışmada çeyrek asırlık bir dönemi bütüncül olarak analiz etmek suretiyle alanyazın temelli gelişmeler sunularak alanının genel durumuna ilişkin bilim tabanlı alan farkındalığının oluşturulmasına katkı yapmaya çalışılmıştır. Böylece alanın gelişmesine yönelik çok yönlü ve detaylı analizler yapılabilecek ve bulgulara göre tez hazırlama ve yayın yapma süreçlerine yönelik bir yol haritası çizmek mümkün olabilecektir.

Alanda lisansüstü programların sayısındaki artışa paralel, yıllar içinde tez sayılarında kademeli olarak bir artış gözlenmeye başlamış; 2015 yılında 25 yıllık süreçteki en yüksek sayıya ulaşılmıştır. Bu yıldan sonra YÖK'ün doktora programları için getirdiği yasal düzenlemelerle tez sayıları keskin bir düşüş kaydetmiştir. Buna karşılık 13 devlet üniversitesinde Türkçe Eğitimi doktora programının aktif olarak yürütüldüğü (YÖK, 2020) düşünüldüğünde gelecek yıllarda tez sayılarında bir artış yaşanacağı söylenebilir.

Tezlerin ağırlıklı olarak Prof. Dr. unvanlı öğretim üyelerinin danışmanlığında hazırlandığı belirlenmiştir. Danışman unvanlarına dair bulgular önceki araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir (Altın, 2004; Tavşancıl ve diğerleri, 2010; Al ve Doğan, 2012; Alpaydın ve Erol, 2017; Aydın, 2017). Bu çalışmalarda da lisansüstü tezlerin çoğunlukla Prof. Dr. unvanlı akademisyenlerin denetim ve gözetiminde hazırlandığı belirtilmiştir. Nitekim nitelikli tez ve araştırma üretimini sağlayan temel dinamiklerden biri de tez danışmanının unvanıdır (Işıksoluğu, 1994). Danışmanın akademik unvanı, bilime yaptığı katkının bir göstergesidir. Buna göre akademik yetkinliğini kanıtlanmış unvanlı araştırmacıların yönetiminde tamamlanan tezlerin nitelik açısından olumlu bir görünüme işaret ettiği düşünülmektedir.

Araştırmacılar, alan içindeki paradigmlar, eğilimler, yöntemler ve teknikler hakkında bilgi sahibi olarak, kendi araştırmalarını tasarlar ve üretirler (Araújo, 2006; Case, 2007; Kwan, 2010; Harley, 2013; Horta & Santos, 2016). Bu açıdan bakıldığında bilimsel iletişimde dikkate alınması gereken temel araştırma parametreleri bulunmaktadır. Konusal analiz, yönetsel eğilimler ve araştırma çıktıları bunlardan bazılarıdır. Doktora tezlerinin konu dağılımı, üç ana zaman diliminin ortaya çıktığını göstermektedir: 1) Dil bilgisi öğretimi, okuma becerisi ve tür öğretimi (1995-2009), 2) Yabancılara Türkçe Öğretimi, yazma becerisi, okuma anlama, çocuk edebiyatı, değerler eğitimi ve dil bilgisi öğretimi (2010-2014), ve 3) Yabancılara Türkçe Öğretimi, okuma becerisi, yazma becerisi (2015-2020). Buna göre tezlerde Yabancılara Türkçe Öğretimi, okuma becerisi ve yazma becerisi yoğun olarak çalışılmıştır. Konuşma ve dinleme becerisinin diğer dil becerileri kadar ilgi görmediğini söylemek mümkündür. Bu bulgular alanyazındaki önceki çalışmaların (Yıldız, 2016; Ceren, Aydın ve Onarıcıoğlu, 2018) sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırma bulgularına göre nitel ve nicel yaklaşımları birleştiren karma yöntem, tezlerde en çok benimsenen araştırma modelidir. Bu sonuç üzerinden Türkçe Eğitimi doktora tezlerinin başlangıcından günümüze yaşadığı yönetsel değişime yönelikdeğerlendirmeler yapılabilir. Buna göre doktor adayları karma desenleri tercih ederek bulguların geçerliliğini artırma, araştırma konusunun kapsamlı resmini ortaya koyma, olguların karmaşık doğasını geniş bir bakış açısıyla betimleme olanağı bulmuşlardır

(Robson, 2015). Bu durum alandaki araştırma altyapısının bir çeşitlilik içinde güçlü bir belleğe ulaştığını göstermektedir. Çalışmanın bu bulgusu, Göçer ve Arslan'ın (2018) bulguları ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca araştırma paradigması bağlamındaki gelişimin nicel ve nitel tezlerde de yaşandığı belirlenmiştir. Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği ilk tezlerde doktor adayları, daha çok betimsel araştırma sistematikliğini kullanmışlardır. 2010 yılı ile birlikte deneysel desenlere yönelim artmıştır. Yine 2010 yılına kadar üretilen nitel tezlerde araştırmacıların çalışmalarını tek yönlü planladıkları, sonraki tezlerin ise daha detaylı bir biçimde tasarlandıkları anlaşılmıştır.

25 yıllık dönemde Türkçe Eğitimi doktora programları ve akademisyenleri, kuruluş ve gelişme dönemini içeren yapılanma süreci içerisine girmişlerdir. Bu süreçte hem alanın ilk lisansüstü programları açılmış hem de alanda bir öğrenme çevresi oluşmaya başlamıştır. Özellikle akademik yükselmelerde uluslararası yayın yapma koşulunun istenmesi ile birlikte araştırmacılar atıf dizinlerinde yayın yapmaya başlamışlardır. 2016 Nisan ve öncesi Doçentlik başvurusu dönemlerinde SSCI, A&HCI ya da eğitimle ilgili uluslararası alan indekslerinde (ERIC, Australian Education Index, British Education Index, Education Full Text (H. W. Wilson) tek yazarlı bir makale yayınlamak yeterli iken 2016 yılı Aralık dönemi ile birlikte uluslararası makale yanında lisansüstü tezlerden yayın üretmek koşulu da getirilmiştir. Yüksek Öğretim Kurulunun getirdiği politika değişikliği ile birlikte alandaki araştırmacılar da başvuru koşullarını sağlamak amacıyla gerek ulusal atıf dizininde taranan gerekse uluslararası atıf dizinlerinde indekslenen dergilerde yayın yapmaya yönelmişlerdir. Ayrıca tezden yayın üretimi salt yükselme kriterlerini sağlama aracı olarak da görülmemelidir. Zira doktora tezi, araştırmacının potansiyeli ve tezin akademik niteliği hakkında ayrıntılı ve güncel bilgi içermektedir. Bu nedenle genç araştırmacıların tanınırlık ve görünürlük kazanmaları açısından tezlerini yayına dönüştürerek bilimsel ağına dikkatine sunmaları yararlı olabilir.

Buna karşılık daha önceki dönemlerdeki bulgulara benzer şekilde (Şeref ve Karagöz, 2019b), Türkçe Eğitimi alanında bilimsel yayınlar için saygın atıf dizinlerinde yayın yapma eğilimi sağlanamamıştır. Tezlerden üretilen yayınlar çoğunlukla Türkiye kaynaklı dergilerde ulusal makale formatında yayımlanmıştır. Web of Science (SSCI/ESCI/A&HCI) atıf dizininde listelenen yayın sayısı oldukça azdır. Uluslararası indeksli dergilerde yayın yapmaya gereken önemin verilmemesi, alan araştırmacılarının dil problemi gibi durumlar bu düşük oranın nedenleri arasında sayılabilir. Aynı zamanda söz konusu bibliyometrik veri tabanında dizinlenen yayınların tamamı Türkiye adresli dergilerde yayımlanmıştır (Tonta, 2017). Bu durum Türkçe Eğitimi alanı ile küresel dil eğitimi alanları arasında yayınlar üzerinden gerçekleşen bilimsel iletişimin niceliğini ve niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakımdan alanda tamamlanan doktora tezlerinin öncelikle önemli bir araştırma çıktısı olarak görülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda doktora tezlerinin akademik değeri yüksek araştırmalar olduğu anlayışı benimsenmeli, saygın dizinlerde yayına dönüşmesi özendirilmeli ve desteklenmelidir. Böylece tezlerin uluslararası indeksli dergilerde yayımlanması doktora çalışmalarının kalitesini artırabilir. Bu durum görünmeyen bilimin özgün ürünlerinden olan doktora tezlerinin bilime daha fazla katkıda bulunmasına ortam hazırlayabilir (Suber, 2012). Böylelikle alanda üretilen kaliteli ve etki düzeyi yüksek yayınların bilimsel iletişime ivme kazandıracağı ve Türkiye'nin dünya bilimsel göstergelerindeki konumunu daha yukarı noktalara taşımaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Türkçe Eğitimi akademik alanının kuruluşundan bu yana 30 yıl geçmiştir. Türkiye’de, 80’li yılların sonunda başlayan ve öğretmen yetiştirme alanlarında özellikle ilgi gören bir çalışma alanıdır. Bununla birlikte, diğer eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alanlarına kıyasla Türkçe Eğitimi alanının araştırma ve uygulama sahası sınırlıdır. Bu bağlamda, genel olarak araştırma alanında ulusal bilim dinamiği egemendir. Bu koşullar çerçevesinde, söz konusu durum alanın küresel dil eğitimi alanyazınına eklemlenme sürecinin yavaş ilerlemesine neden olmaktadır. Esas olarak Türkçe Eğitimi, bir dil eğitimi alanı olduğu için küresel alanyazınla bağlantı kurmaya son derece uygundur. Ancak alandaki doktora tezleri üzerinde böyle bir bakış açısının olduğunu söylemek olanaklı değildir. Kimi tezlerin konu, başlık, yöntem vb. bölümleri açısından yüksek düzeyde benzer olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum çalışmaların özgünlük ve akademik niteliğini sorgulanır hâle getirmektedir. Dolayısıyla üretilen tezler, saygın bilim dergilerinde yayımlanmaya değer kalite ve düzeye erişememektedir. Bu nedenle genç araştırmacılar, küresel dil eğitimi araştırmalarını incelemek suretiyle özgün tez konuları tespit edebilirler. Çünkü seçkin bilim dergileri, bilimsel gelişim ve akademik ilerlemenin odak kaynaklarından biridir. Bu doğrultuda etki değeri yüksek *Modern Language Journal*, *Foreign Language Annals*, *Canadian Modern Language Review*, *IBERICA*, *TESOL Quarterly*, *Language and Education*, *Language Policy* gibi dil eğitimi ve dilbilim dergilerinin takip edilmesi hem alandaki çalışmaların bilime katkısının güçlenmesine hem de alandaki bilim insanlarının küresel bilgi birikiminden etkin biçimde yararlanmasına olanak tanıyabilir. Bu anlayışla hazırlanan tezler ileride bilim çevrelerinde saygı gören dergilerde yayımlanma olanağı bulabilir. Böylelikle Türkçe Eğitimi alanındaki yerellik sorunu aşarak alana küresel bir araştırma alanı kimliği kazandırılabilir. Bu kapsamda politika yapıcılara, araştırmacılara yönelik olarak şu öneriler getirilebilir:

Uluslararası saygın atıf dizinlerinde yer alan yayın sayısının artırılmasına dönük bilgilendirici ve özendirici çalışmalar yoğunlaştırılmalıdır.

Periyodik olarak benzer bir yaklaşımla alandaki doktora tezlerinin gözden geçirilmesi alanın bilimsel durumunu izlemek açısından yararlı olabilir.

SUMMARY

One of the scientific studies that play a key role in the development of academic disciplines is Ph.D. dissertations. They provide information about the structure and organization of scientific subjects. In this respect, they provide a useful basis for understanding research trends and the current status of the subject. This study aims to shed light on the research memory and intellectual background of Ph.D. theses submitted on Turkish Language Education and to reveal the impact of these dissertations on scientific development. In this way, it will be possible to present a more detailed perspective on Ph.D. dissertations on the subject through different parameters and to examine the impact of the dissertations on the information exchange among the academic community. This understanding will enable us to identify the similarities and differences in the research topics examined in the dissertations. So, it will be possible to focus on the points that create an information gap on the subject.

This study reviews the Ph.D. dissertations on Turkish Language Education between 1995 and 2020, describing the current state of the subject and revealing potential research topics for future dissertations. The study provides literature-based developments by

analyzing a quarter-century holistically and creates science-based awareness of the subject. The study also draws a roadmap for dissertation preparation and publication processes thanks to the results achieved for this purpose. So, the study is important to understand the general structure of Ph.D. dissertations on Turkish Language Education and evaluating their publication process, as it reveals the research profile Ph.D. dissertations on Turkish Language Education submitted between 1995-2020 in Turkey. The research questions of the study are:

For Ph. D. dissertations on Turkish Language education submitted between 1995-2020,

- a. How are they distributed over the years?
- b. How is the title of their supervisors distributed?
- c. How are their research themes distributed?
- d. How are they distributed according to their research designs?
- e. How is their process to turn into a publication?

This study is descriptive research. With a descriptive perspective, it examines the research on Turkish Language Education with a comprehensive understanding through Ph.D. dissertations submitted between 1995 and 2020. The researchers collected the data using a two-stage strategy. First, they searched for Ph.D. dissertations. For this, they used the National Thesis Center by the Council of Higher Education as a data source. Then, they investigated the rate of the publication process of the dissertations. Finally, they analyzed the data using content analysis.

The researchers determined that there are 248 Ph.D. dissertations on Turkish Language education. The first dissertation was submitted in 1995. Dissertation production sped up in 2006 and after, with the of researchers with a Ph. D. degree in Turkish education. The main reason for this increase is the opening of Turkish Education Ph.D. programs in many universities and the interest of junior researchers in academic studies on this subject.

Another important result of the study is the fact that the dissertations were mostly supervised by professor doctors. The mixed-method, which combines qualitative and quantitative approaches, is the most widely adopted model in dissertations. Specifically, most of the dissertations have qualitative tools such as interview or observation after data collection with scales or questionnaires, to check whether the findings support each other.

The most popular research topic on the subject is teaching Turkish to foreigners. Especially Yunus Emre Institute's studies on teaching Turkish and Turkish culture are among the key research topics of the dissertations. The support of institutions such as Yunus Emre Institute and the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) to teaching Turkish contributed to the production of scientific studies.

The researchers concluded that reputable citation indexes are less preferred for scientific publications on Turkish education. Dissertation-based publications were mostly published as national articles in journals in Turkey. Journal of Mother Tongue Education, Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute, and Turkish Studies have been the most preferred journals to publish. The Journal of Mother Tongue Education is the main scientific communication channel of Turkish Language education. This journal is a specialized publication on Turkish Language education. The number of publications listed

on the Web of Science (SSCI/ESCI/A&HCI) citation index is quite low. Most publications in this index are in Education and Science journal.

It has been 30 years since the establishment of the Turkish Education academic field. In Turkey, it started at the end of the 80s and has become an area of great interest in teacher training. However, compared to other educational sciences and teacher training fields, the field of research and application of Turkish Education is limited. This situation causes the national science dynamic to dominate in this research field. Therefore, including this field in global language education is progressing slowly. As a language education, Turkish Language Education is very suitable for connecting with global literature. However, it is not possible to say that such a point of view exists on Ph.D. dissertations on Turkish Language education. It is noteworthy that some dissertations are highly similar in terms of subject, title, and method. This situation harms the originality and academic quality of the studies. So, the dissertations submitted do not reach the quality and level that is worth publishing in high-quality science journals.

According to this result, it is recommended that supervisors and Ph. D. students follow high-impact language education and linguistics journals such as *Modern Language Journal*, *Foreign Language Annals*, *Canadian Modern Language Review*, *IBERICA*, *TESOL Quarterly*, *Language and Education*, and *Language Policy*. In this way, the contribution of future studies to science is strengthened and scientists benefit from global information effectively. So, the locality problem in Turkish Language education can be overcome and the field can turn into a global research discipline.

As a result, this study is a scientific example that examines the structure and content of all-time Ph.D. dissertations in Turkish Language education and publication processes of these dissertations. It also serves as a model to apply its analyses to future studies using similar methods.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Çalışma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinin 10.12.2020 tarihli ve 2020/19, 1-12 onay numaralı kararı ile Etik Onay almıştır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	The study received Ethical Approval from Tokat Gaziosmanpaşa University with the approval number of 2020/19, 1-12 and the date of 10.12.2020.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No copyrighted material has been used.

KAYNAKÇA

- Akaydın, Ş. & Çeçen M. A. (2015). Okuma becerisiyle ilgili makaleler üzerine bir içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 40(178), 183- 198.
- Al, U. & Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 349-369.
- Alpaydın, Y.& Erol, İ. (2017). Türkiye’de eğitim ekonomisi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 45(45), 23-41.
- Altın, N. (2004). Eğitim programları ve öğretim alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin analizi (Ankara, Gazi ve Hacettepe Üniversitesi). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Andersen, J. P. & Hammarfelt, B. (2011). Price revisited: on the growth of dissertations in eight research fields. *Scientometrics*, 88(2), 371–383. doi:10.1007/s11192-011-0408-8.
- Araújo, C. A. (2006). Bibliometria: evolução histórica e questões atuais. *Em questão*, 12(1), 11-32.
- Arriola-Quiroz, I., Curioso, W. H., Cruz-Encarnacion, M.& Gayoso, O. (2010). Characteristics and publication patterns of theses from a Peruvian medical school. *Health Information & Libraries Journal*, 27(2), 148-154.
- Aydın, B. (2017). Yükseköğretim kurulu tez merkezinde (yöktez) yiyecek içecek işletmeciliği alanında kayıtlı bulunan tezlerin bibliyometrik analizi. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 2(1), 23-38.
- Bangani, S. (2018). The impact of electronic theses and dissertations: a study of the institutional repository of a university in South Africa. *Scientometrics*, 115(1), 131-151.
- Bayramlar, H., Karadağ, R., Kanra Gürtürk, A. Y., Öçal, A., Dağ, Y., & Sarı, Ü. (2015). Publication patterns of ophthalmology residency dissertations in Turkey. *European Journal of General Medicine*, 12(3), 213-216.
- Boyacı, S. & Demirkol, S. (2018). Türkçe eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 512-531.
- Bozkurt, B. Ü. & Uzun, N. E. (2015). Türkçenin eğitimi-öğretimine ilişkin bir alanyazını değerlendirmesi: uluslararası bilimsel toplantılarda eğilimler/yönelimler, *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1/2, 1-15.
- Börekcı, M. (2015). Bir bilim alanı olarak Türkçe ve Türkçe Eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II, 405-414.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of “bibliometrics”. *Scientometrics*, 12(5-6), 373-379.
- Büyükkız, K. (2014). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında hazırlanan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 203-213.
- Case, D. O. (2007). *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs, and behavior*. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier/Academic Press.
- Ceren, D., Aydın, M. & Onarıcıoğlu, A. S. (2018). Okuma eğitimi üzerine yapılan tezlerde eğilimler: Bir içerik analizi çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2377- 2392

- Cin Şeker, Z. (2020). Ana Dili Eğitimi Dergisi'nde yayınlanan makalelerin anahtar kelimeleri üzerine betimsel bir analiz. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 797-811.
- Correia, A., Paredes, H., & Fonseca, B. (2018). Scientometric analysis of scientific publications in CSCW. *Scientometrics*, 114(1), 31-89.
- Coşkun, E., Balcı, A. & Özçakmak, H. (2013). Trends in writing education: An analysis of postgraduate theses written in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 1526–1530.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni*. (Çev. Ed. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- DeMola, P. M., Hill, D. L., Rogers, K., & Abboud, J. A. (2009). Publication rate of abstracts presented at the shoulder and elbow session of the American Academy of Orthopaedic Surgery. *Clinical Orthopaedics and Related Research*, 467(6), 1629-1633.
- Dhaliwal, U., Singh, N., & Bhatia, A. (2010). Masters theses from a university medical college: Publication in indexed scientific journals. *Indian journal of ophthalmology*, 58(2), 101.
- Donegan, D. J., Kim, T. W., & Lee, G. C. (2010). Publication rates of presentations at an annual meeting of the American Academy of Orthopaedic Surgeons. *Clinical Orthopaedics and Related Research*, 468(5), 1428-1435.
- Echeverria, M., Stuart, D., & Blanke, T. (2015). Medical theses and derivative articles: dissemination of contents and publication patterns. *Scientometrics*, 102(1), 559-586.
- Ertekin, C. (2014). Bilimsel araştırma ve bilimsel performans ölçümü. *Türk Nöroloji Dergisi*, 20(2), 32-36.
- Evans, S. C., Amaro, C. M., Herbert, R., Blossom, J. B., & Roberts, M. C. (2018). "Are you gonna publish that?" Peer-reviewed publication outcomes of doctoral dissertations in psychology. *PloS one*, 13(2), e0192219.
- Eyüp, B. (2020). Türkçe öğretmenleri ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin eğilimleri: Bir içerik analizi (2000-2019). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 536-558. DOI: 10.29000/rumelide.843489.
- Falkingham, L.T. & Reeves, R. (1998). Context analysis—a technique for analysing research in a field, applied to literature on the management of R&D at the section level. *Scientometrics*, 42(2), 97-120, available at: <https://doi.org/10.1007/BF02458351>
- Fernández-Cano, A., Torralbo, M., & Vallejo, M. (2012). Time series of scientific growth in Spanish doctoral theses (1848–2009). *Scientometrics*, 91(1), 15-36.
- Ferreras-Fernández, T., García-Peñalvo, F. J., Merlo-Vega, J. A., & Martín-Rodero, H. (2016). Providing open access to PhD theses: Visibility and citation benefits. *Electronic Library and Information Systems*, 50(4), 399-416. doi:10.1108/PROG-04-2016-0039
- Finlay, C. S., Sugimoto, C. R., Li, D. F., & Russell, T. G. (2012). LIS dissertation titles and abstracts (1930–2009): where have all the library gone? *Library Quarterly*, 82(1), 29–46. doi:10.1086/662945.
- Gao, S. J., Yu, W. Z., & Luo, F. P. (2009). Citation analysis of PhD thesis at Wuhan University, China. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 33(1), 8-16.
- Garfield, E. (1976). Journal citation reports. Current contents. 7-20. <http://www.garfield.Library.upenn.edu/essays/v2p558y>.

- Geuna, A. (2015). Global mobility of research scientists: The economics of who goes where and why. Amsterdam: Elsevier
- Gould, J. (2016). What's the point of the PhD thesis?. *Nature News*, 535(7610), 26.
- Göçer, A. & Arslan, S. (2018). Türkiye'de dil bilgisi öğretimi üzerine hazırlanan lisansüstü tezler hakkında bir meta-analiz çalışması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 107- 122.
- Güzel, A. (2003a). Eğitim fakültelerinde Türkçe öğretmenliği bölümünün kuruluşu ve hedefleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 7.
- Güzel, A. (2003b). Türkçenin eğitimi-öğretimi bölümlerinde kurulması gerekli görülen anabilim dalları hakkında yeni projelerimiz. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 13-86.
- Hall, L. & Burns, L. (2009). Identity development and mentoring in doctoral education. *Harvard Educational Review*, 79(1), 49-70.
- Harley, D. (2013). Scholarly communication: cultural contexts, evolving models. *Science*, 342(6154), 80-82.
- Hernández-González, V., De Pano-Rodríguez, A., & Reverter-Masia, J. (2020). Spanish doctoral theses in physical activity and sports sciences and authors' scientific publications (LUSTRUM 2013–2017). *Scientometrics*, 122(1), 661-679.
- Horta, H.,& Santos, J. M. (2016). The impact of publishing during PhD studies on career research publication, visibility, and collaborations. *Research in Higher Education*, 57(1), 28-50.
- Işıksoluğu, M. (1994). Tezler ve danışmanlık. *Eğitim ve Bilim*, 18(94), 57-66.
- Jones, M. (2013, July). Issues in Doctoral Studies-Forty Years of Journal Discussion: Where have we been and where are we going?.In Proceedings of the Informing Science and Information Technology Education Conference (pp. 83-104).Informing Science Institute.
- Kan, O.& Uzun, G. (2016). Türkçe Eğitimi alanındaki yüksek lisans tezlerinin yöntem bölümlerine ilişkin sözbilimsel yapı özellikleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 331-343.
- Kaptan, S. (1998). Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri (11. Baskı). Ankara: Tek Işık Web Ofset
- Karagöz, B. & Koç Ardıç, İ. (2019). Ana Dili Eğitimi Dergisi'nde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(2), 419-435.
- Karagöz, B. & Şeref, İ. (2020). Yazma becerisiyle ilgili makaleler üzerine bir inceleme: Web of Science veri tabanında eğilimler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(1), 67-86.
- Kim, S., Hansen, D., & Helps, R. (2018). Computing research in the academy: insights from theses and dissertations. *Scientometrics*, 114(1), 135-158.
- Kot, F. C. & Hendel, D. D. (2012). Emergence and growth of professional doctorates in the United States, United Kingdom, Canada and Australia: A comparative analysis. *Studies in Higher Education*, 37(3), 345-364.
- Kousha, K. & Thelwall, M. (2019). Can Google Scholar and Mendeley help to assess the scholarly impacts of dissertations?. *Journal of Informetrics*, 13(2), 467-484.
- Krippendorff, K. (2012). Content analysis; An introduction to its methodology (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Kumar, V. & Stracke, E. (2007). An analysis of written feedback on a PhD thesis. *Teaching in Higher Education*, 12(4), 461-470.
- Kuruppu, P. U. & Moore, D. C. (2008). Information use by PhD students in agriculture and biology: A dissertation citation analysis. *Libraries and the Academy*, 8(4), 387-405.
- Kushkowsky, J. D., Parsons, K. A. & Wiese, W. H. (2003). Master's and doctoral thesis citations: analysis and trends of a longitudinal study. *Libraries and the Academy*, 3(3), 459-479, doi:10.1353/pla.2003.0062
- Kwan, B. S. C. (2010). An investigation of instruction in research publishing offered in doctoral programs: The Hong Kong case. *Higher Education*, 59(1), 55-68.
- Larivière, V. (2012). On the shoulders of students? The contribution of PhD students to the advancement of knowledge. *Scientometrics*, 90(2), 463-481.
- Larivière, V., Zuccala, A. & Archambault, É. (2008). The declining scientific impact of theses: Implications for electronic thesis and dissertation repositories and graduate studies. *Scientometrics*, 74(1), 109-121.
- Lee, A. (2008). How are doctoral students supervised? Concepts of doctoral research supervision. *Studies in Higher Education*, 33(3), 267-281.
- Lindahl, J., Colliander, C., & Danell, R. (2020). Early career performance and its correlation with gender and publication output during doctoral education. *Scientometrics*, 122(1), 309-330.
- McCallin, A. & Nayar, S. (2012). Postgraduate research supervision: A critical review of current practice. *Teaching in Higher Education*, 17(1), 63-74.
- Miles, M. B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. (2nd Edition). SAGE Publications.
- Moher D, Shamseer L, Clarke M, Ghersi D, Liberati A, Petticrew M, et al. Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) statement (2015). *Systematic Review*. 2015;4(1).
- Morichika, N. & Shibayama, S. (2016). Use of dissertation data in science policy research. *Scientometrics*, 108(1), 221-241.
- Nieminen, P., Sipilä, K., Takkinen, H. M., Renko, M., & Risteli, L. (2007). Medical theses as part of the scientific training in basic medical and dental education: experiences from Finland. *BMC Medical Education*, 7(1), 51.
- Nisonger, T. E. (2008). The "80/20 rule" and core journals. *The Serials Librarian*, 55(1-2), 62-84.
- Ogunyemi, D., Bazargan, M., Norris, K., Jones-Quaidoo, S., Wolf, K., Edelstein, R. & Calmes, D. (2005). The development of a mandatory medical thesis in an urban medical school. *Teaching and Learning in Medicine*, 17(4), 363-369.
- Oliveira, L. R. S., Figueiredo, A. A., Choi, M., Ferrarez, C. E. P. F., Bastos, A. N., & Netto, J. M. B. (2009). The publication rate of abstracts presented at the 2003 urological Brazilian meeting. *Clinics*, 64(4), 345-349.
- Overall, N. C., Deane, K. L., & Peterson, E. R. (2011). Promoting doctoral students' research self-efficacy: Combining academic guidance with autonomy support. *Higher Education Research & Development*, 30(6), 791-805.
- Powell, R. R. & Connaway, L. S. (2004). *Basic research methods for librarians* (4th ed.) Westport, CT: Libraries Unlimited.

- Ramos-Pardo, F. J. & Sánchez-Antolín, P. (2017). Production of educational theory doctoral theses in Spain (2001–2015). *Scientometrics*, 112(3), 1615-1630.
- Robson, C. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (Çev. Ed. Şakir Çınkır ve Nihan Demirkasimoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Serenko, A., Bontis, N., Booker, L., Sadeddin, K. & Hardie, T. (2010), A scientometric analysis of knowledge management and intellectual capital academic literature (1994-2008). *Journal of Knowledge Management*, 14(1), 3-23.
- Sevim, O. & İşcan, A. (2012). Türkçenin eğitimi ve öğretimi alanında yapılan yüksek lisans tezlerinde geçen anahtar kelimelere dönük bir içerik analizi. *Turkish Studies*, 7(1), 1863-1873.
- Sevim, O. & Özdemir-Erem, N. H. (2012). Türkçe Eğitimi alanındaki yüksek lisans tezlerinin başlıklarına ve özetlerine eleştirel bir bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), 174-186.
- Sipahi, H., Durusoy, R., Ergin, I. Ş. I. L., Hassoy, H., Davas, A., & Karababa, A. O. (2012). Publication rates of public health theses in international and national peer-review journals in Turkey. *Iranian Journal of Public Health*, 41(9), 31.
- Soler-Monreal, C., Carbonell-Olivares, M., & Gil-Salom, L. (2011). A contrastive study of the rhetorical organisation of English and Spanish PhD thesis introductions. *English for Specific Purposes*, 30(1), 4-17.
- Sprague S, Bhandari M, Devereaux PJ, et al. (2003). Barriers to full-text publication following presentation of abstracts at annual orthopaedic meetings. *JBJ*, 85(1), 158-163.
- Stubb, J., Pyhäntö, K., & Lonka, K. (2012). The experienced meaning of working with a PhD thesis. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56(4), 439-456.
- Suber, P. (2012). Open access. Cambridge, MA: MIT Press. Erişim adresi: https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/10752204/9780262517638_Open_Access.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Şeref, İ. & Karagöz, B. (2019a). A bibliometric profile of literature of Turkish language education teaching: A case study of 9th International Language Education-Teaching Conference. *European Journal of Alternative Education Studies*, 4(1), 106-124.
- Şeref, İ. & Karagöz, B. (2019b). Türkçe Eğitimi akademik alanına ilişkin bir değerlendirme: Web of Science veri tabanına dayalı bibliyometrik inceleme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 213-231.
- Şeref, İ. & Karagöz, B. (2020). Citation analysis of graduate theses on teaching of Turkish as a foreign language (1988-2019). *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49(2), 1145-1183.
- Tavşancıl, E., Çokluk, Ö., Çıtak, G. G., Kezer, F., Yıldırım, Ö. Y. ve Bilican, S. (2010). Eğitim bilimleri enstitülerinde tamamlanmış lisansüstü tezlerin incelenmesi (2000–2008). Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu.
- Tok, M. & Potur, Ö. (2015). Trends of the academic studies in writing education area (2010–2014 years). *Journal of Mother Tongue Education*, 3(4), 1-25.
- Tonta, Y. (2017). TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programının değerlendirilmesi. Ankara: TÜBİTAK ULAKBİM. Retrieved November 18, 2020, from http://ulakbim.tubitak.gov.tr/sites/images/Ulakbim/tonta_ubyt.pdf

- Trafford, V., & Leshem, S. (2008). *Stepping stones to achieving your doctorate: By focusing on your viva from the start: Focusing on your viva from the start*. McGraw-Hill Education (UK).
- Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing & Health Sciences*, 15(3), 398-405.
- Veletsianos, G., & Shepherdson, P. (2016). A systematic analysis and synthesis of the empirical MOOC literature published in 2013–2015. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(2), 198-221..
- Yaman, H., & Atay, E. (2007). PhD theses in Turkish sports sciences: A study covering the years 1988–2002. *Scientometrics*, 71(3), 415-421.
- Yazıcı, N. (2013). Çocuk edebiyatı alanında üniversitelerde yapılan lisans sonrası çalışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-1), 441-452.
- Yıldız, D. (2016). Uluslararası dil dergilerinde yayımlanan makalelerin amaç/konu ve yöntem açısından incelenmesi, *GEFAD/GUJGEF*, 36(2): 399-425.
- Yılmaz, M. (2005). 80/20 kuralı. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(3) 308-320.
- YÖK. (2020). YÖK Ulusal Tez Merkezi: 'Türkçe Eğitimi'. Retrieved October 27, 2020, from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yurtsever, E. & Gülgöz, S. (1999). The increase in the rate of publications originating from Turkey. *Scientometrics*, 46(2), 321-336.
- Yücel-Toy, B. (2015). Türkiye'deki hizmet öncesi öğretmen eğitimi araştırmalarının tematik analizi ve öğretmen eğitimi politikalarının yansımaları. *Eğitim ve Bilim*, 40(178).
- Yüksel, M., İpekçi, T., & Tunçkiran, A. (2018). Publication rates of dissertations written in medical faculties of Turkey in the field of urology between the years 2008, and 2011, and citation analysis: A cross-sectional study. *Turkish Journal of Urology*, 44(4), 341.
- Zainuddin, Z. & Halili, S. H. (2016). Flipped classroom research and trends from different fields of study. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(3), 313-340.
- Zong, Q. J., Shen, H. Z., Yuan, Q. J., Hu, X. W., Hou, Z. P., & Deng, S. G. (2013). Doctoral dissertations of Library and Information Science in China: A co-word analysis. *Scientometrics*, 94(2), 781-799.
- <http://apps.webofknowledge.com/>
- <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=impact-faktoru>
- <https://eric.ed.gov/>
- <https://trdizin.gov.tr/>
- <https://yuzukibinbursu.yok.gov.tr/doktora-istatistikleri>
- <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/view/searchResultviewListAuthorAndScFields.jsp#>

Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'sindeki Çağatayca Kelimeler

Doç. Dr. Fatih Erbay
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fatiherbay@akdeniz.edu.tr

Öğr. Gör. Hidayet Duyar
Selçuk Üniversitesi
Türk Dili Bölümü Başkanlığı
hidayetduyar@selcuk.edu.tr

Öz

İlk baskısı 1901 tarihinde İdam gazetesi tarafından yapılan ve birçok yönden Türk sözlükçülüğünün yapı taşı durumundaki Kâmûs-ı Türkî, Şemseddin Sâmî'nin en önemli eserlerinden biridir. Bugüne kadar Türk dili ve tarihi alanında birçok çalışmaya temel olan Kâmûs-ı Türkî hâlâ üzerinde Türkologların çalışması gereken kaynak eserlerden biridir. Çalışmamızda Arnavutlar arasında Sami Fraşeri olarak tanınan ve çok sevilen Osmanlı aydını Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî adlı sözlüğünde Çağatayca notu düşülerek verilen kelimeleri inceledik. Bu kapsamda Kâmûs-ı Türkî'yi tarayarak Çağatayca notu düşülen kelimeler çıkarılmıştır. Bu kelimeler sözlükteki madde başlarına göre değil, Şemseddin Sâmî'nin madde içerisinde belirttiği imla ile çalışmaya aktarılmıştır. Çalışmamızda genel olarak Şemseddin Sâmî'nin Çağatayca anlayışını da ortaya koymaya çalıştık. Bu yüzden onun sözlüğün başında verdiği İfade-i Meram kısmında Doğu Türkçesi ve Çağatayca ile ilgili olan fikirlerini belirterek bu çerçevede sözlüğüne aldığı kelimelerin diğer Çağatayca sözlüklerdeki şekil ve anlam özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kâmûs-ı Türkî, Şemseddin Sâmî, Çağatay Türkçesi, Sami Fraşeri, sözlükçülük.

Chagatay Words in Kâmûs-ı Turki of Şemseddin Sâmî

Abstract

Kâmûs-ı Türkî, which was first published by İdam newspaper in 1901 and which is the building block of Turkish lexicography in many ways, is one of the most important works of Şemseddin Sâmî. Kâmûs-ı Türkî, which has been the basis for many studies in the field of Turkish language and history, is still one of the source works on which Turcologists should work. In our study, we examined the words by deducting the note in Chagatay language in the dictionary of Kâmûs-ı Türkî of the Ottoman intellectual Şemseddin Sâmî, who is known as Sami Frashëri among Albanians and is very popular. In this context, words with a note in Chagatay were removed by scanning Kâmûs-ı Türkî. These words were transferred to the study not according to the headings in the dictionary, but with the spelling stated by Şemseddin Sâmî in the article. In our study, we tried to reveal Şemseddin Sâmî's Chagatay understanding in general. Therefore, in the section İfade-i Meram, which he gave at the beginning of the dictionary, he tried to reveal the form and meaning features of the words he took into his dictionary in other Chagatay dictionaries by stating his ideas about Eastern Turkish and Chagatay.

Keywords: Kâmûs-ı Türkî, Şemseddin Sâmî, Chagatay Turkish, Sami Frashëri, lexicography.

GİRİŞ

Türk sözlükçülüğü, Kâşgarlı Mahmud ile başlayıp farklı coğrafyalarda farklı yazım şekilleriyle günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı sahasında ise Tanzimat'la evrilerek ilk defa Batılı tarzda sözlükçülük deneyimine geçmiştir.

Tanzimat dönemine kadar Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı sahalarında ortaya konan sözlükler, daha çok Arapça ve Farsçanın madde başı olarak verildiği Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe veya Arapçadan ve Farsçadan tercüme yoluyla aktarılan sözlüklerdi. Yani Tanzimat'a kadar olan sözlükler, Doğu dillerinden Osmanlı Türkçesine yapılan tercümelereydi. Türkçenin söz varlığı bu döneme kadar ciddiye alınmamış ve sözlüklere de girmemişti. Türkçe kelimelerin madde başı olduğu bir sözlüğe –Lehçe-i Osmânî hariç- Türk milleti, Kâmûs-ı Türkî'ye kadar sahip olamamıştır (Yavuzarslan, 2004, s. 189-190). Sözlüğüne "Türkî" adını veren Şemseddin Sâmî, birçok yazardan farklı olarak Türkçenin söz varlığını ortaya koymuş, dilimizin Türkçe olduğunu belirtmiş ve dilin o günkü görünümünü başarılı bir şekilde çalışmasına yansıtarak kendisinden sonra ortaya konan eserlere kılavuzluk etmiştir (Aksan, 1998, s. 116).

Şemseddin Sâmî'nin Çağatayca Anlayışı

Aydın insan, içinde bulunduğu topluma karşı kendisini sorumlu hisseden kişidir. Şemseddin Sâmî'nin 1872 yılında İstanbul'a gelişiyle (ayrıntılı bilgi için bk. Uçman, 2010, s. 520) başlayan bu serüveni, ömrü boyunca devam etmiştir. Şemseddin Sâmî, bütün eserlerini de bu kapsamda kaleme almış bir aydındır.

Yazar Türkiye'de Şemseddin Sâmî olarak tanınırken anavatanı olan Arnavutluk'ta "Sami-Fraşeri" bilinmektedir. Bu durum iki ülkedeki tarih yazımının ve bu aydın şahsı kendi uluslarının milliyetçiliğine mal etme çabasının ürünü olarak görülebilir (Işık, 2006, s. 10). Ancak Şemseddin Sâmî'nin esas tanınması ile kabulü, Türkçeciliği ve Türk sözlükçülüğüne verdiği katkılarla olacaktır. Kâmûs-ı Türkî'nin girişinde yazar tarafından kaleme alınan "İfade-i Meram" bölümü kendisinden sonra gelecek sözlükçülere bir bildiri niteliğindedir.

Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî'nin "İfade-i Meram" kısmında Batı Türkçesi ile Doğu Türkçesini ayrıntılı olarak karşılaştırarak değerlendirmiştir. Ancak farklılıkları zikretmeden önce üzerinde durduğu esas konu Doğu ve Batı Türkçesinin aslında bir dil olduğudur. Aralarındaki farkın, ayrı bir dil algısı oluşturacak ölçüde olmadığını, dil içerisinde birer lehçe durumunda kullanıldıklarını beyan etmiştir:

Şark Türkçesi ile Garb Türkçesi arasındaki fark, zannolunduğu gibi, İtalyanca ile Latince veyâ İspanyolca ile Fransızca arasındaki fark kadar, ya'ni bu iki Türkçeden her birini diğerinden büsbütün ayrı ve kendi başına bir lisân 'addetdirecek derecede olmayıp, bu fark ancak Şimâlî ve Cenûbî Almanca veyâ Toskana İtalyancasıyla Napolitan İtalyancası yâhûd Mısır 'Arabçasıyla Mağrib 'Arabçası arasındaki fark derecesindedir ve Şark Türkçesiyle Garb Türkçesi bir tek lisândır, ikisi de Türkçedir (Kâmûs-ı Türkî, s. 4).

Şemseddin Sâmî'nin eserinin girişinde verdiği bilgiler bir manifesto niteliği taşımaktadır. Ona göre yedi-sekiz asır boyunca Doğu ve Batı Türkçesini konuşanlar arasındaki irtibat kesilmiş, birbirinden habersiz kalmışlardır. Bunun neticesinde de bazı şahsiyetler ihmal veya cahilliklerinden dolayı Doğu ve Batı Türkçelerini ayrı dil gibi göstermeye çalışmıştır. Ancak dilin bu iki şubesi hakkında araştırılıp tetkik edildiğinde itibari ve doğal olmayan yazım farkı ortadan kaldırıldığında her ikisinin de aslında tek bir dil

olduğu ortaya çıkacaktır. Doğu ve Batı Türkçelerinin hangisinin değiştiği, hangisinin asıl şekliyle kaldığı sorununda ise Şemseddin Sâmî, Doğu Türkçesinin eski hâliyle devam ettiği ancak Batı Türkçesinin yüzyıllar boyunca değişimlere uğrayarak şimdiki hâlini aldığı görüşündedir (Kâmûs-ı Türkî, s. 4). Karşılaştırılmalarına gelindiğinde Doğu Türkçesi telaffuz ve ifade olarak kaba, Batı Türkçesi ise çok daha incedir. Fakat kural olarak Doğu Türkçesi doğru, Batı Türkçesi ise galattır. Arapça ve Farsçadan aldığı kelime ve yapılar sayesinde Batı Türkçesi daha geniş ise de Türkçe kelime ve tabirler hususunda Çağatayca, Osmanlıcadan çok daha zengindir. Yazım ve telaffuz farklılıkları ortadan kaldırıldığında her iki Türkçenin de tek bir dil olduğu anlaşılacaktır (Kâmûs-ı Türkî, 5).

Şemseddin Sâmî'ye göre Çağataycada Türkçe birçok kelime bulunmaktadır. Osmanlıcada ise, Türkçe bu kelimeler yakın zamana kadar gerek şair ve ediplerimizin eserlerinde gerekse Anadolu'daki halk arasında kullanılmaktaydı. Türkçe birçok kelime Osmanlıcada unutulmuş yerlerine Arapça ve Farsçaları tercih edilmiştir. Ancak Çağataycayı kullananların Türkçeciliği sağlam olduğundan dolayı, Türkçe kelimeler, Türkçenin beşiği ve asli yeri olan Türkistan'da korunmuştur (Kâmûs-ı Türkî, s. 5).

Batı Türkçesinde soydaşlarımızın anlamadığı birçok kelime mevcuttur. Ancak bunların çoğu yabancı dillerden dilimize giren kelimelerdir. Bu noktada yapılması gereken Doğu Türkçesinde yer alan Türkçe kelimelerin gerekli ve önemli olanların Batı Türkçesine aktarılmasıdır (Kâmûs-ı Türkî, s. 7-8).

Çalışmamızda Şemseddin Sâmî'nin Çağatayca anlayışını da ortaya koymaya çalıştık. Ona göre Osmanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi [چغتایچه]/[چغتایچه] arasında birçok kelime farklılıkları bulunmaktadır. Şemseddin Sâmî, Çağatay dilini Uygur yazı dilinin bir halefi olarak görmektedir ve ona göre Çağatay edebi sahası içerisinde 13. yüzyılla 16. yüzyıl arasında mükemmel bir edebiyat ve yazı dili vücuda getirilmiştir. Sözlüğün çağatayca maddesinde Çağataycanın, Uygurcanın halefi olduğunu da belirtmiştir.

Daha önce konu ile ilgili olarak Deniz Abik (2009) tarafından yapılan çalışma Şemseddin Sâmî'nin sözlüğündeki onbeş harf dikkate alınarak yürütülmüştür. Bu çalışmada ise Kâmûs-ı Türkî'de geçen tüm Çağatay Türkçesine ait kelimeler dikkate alınmıştır.

Çalışmada İzlenen Yöntem

a. Çalışmamızı Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî adlı sözlüğündeki Çağatayca olarak belirtilen kelime ve yapılarla sınırlandırdık. Bu çerçevede Şemseddin Sâmî'nin Çağatayca olarak gösterdiği kelimeleri madde başı yaparak bu kelimelerin Çağatayca diğer sözlüklerdeki şekil ve anlamları karşılaştırılmıştır. Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si transkripsiyonlu olarak verilmemiş, kolay okunacak şekilde Arap harflerinden Latin harflerine aktarılmıştır.

b. Kâmûs-ı Türkî'de madde başı olan kelimeleri biz de madde başı olarak aldık. Ancak Şemseddin Sâmî'nin Çağatay Türkçesinde kelimenin nasıl olduğunu belirttiği durumları [Ç.] biz de madde başına getirdik. Örnek olarak; Şemseddin Sâmî "esirgemek" madde başının içeriğinde [Aslı "esremek" ve Çağatay imlâsınca "اسراق" "اسراغاماك"] şeklinde verdiği açıklamaya binaen biz de çalışmamızda madde başı olarak yazarın Çağatayca şeklini verdiği "asramak" biçimini aldık. Buna ilaveten madde başı kelimenin, Çağataycadaki Arap harfli şekli verildiyse çalışmamıza dâhil ettik. Kelimenin Osmanlıcadaki Arap harfli yazılışı çalışmamızın içeriğiyle bağlantılı olmadığı için burada göstermeyi uygun görmedik. Bu

bakımdan bazı madde başlarında Arap harfli yazılış görülürken bazı madde başlarında Arap harfli şekil Şemseddin Sâmi tarafından verilmediği için biz de vermedik.

c. Madde başı olarak aldığımız kelimenin Osmanlıcadaki şekillerini ve örneklerini çalışmamıza eklemedik. Eğer Çağatay Türkçesindeki şekil ve örnekleri verilmişse bunların gösterilmesini, çalışmanın yöntemine daha uygun bulduk.

ç. Madde başı olarak aldığımız kelimelerin Kâmûs-ı Türkî’de yer alan açıklaması önce verilmiş olup * işaretinden sonraki açıklamalar tarafımızca taranmış Çağatayca sözlüklere aittir.

Kâmûs-ı Türkî’de Çağatayca Olarak Gösterilen Kelimeler

Yazdığı sözlükle Türkçenin söz varlığına hizmet etmeyi amaçlayan Şemseddin Sâmi, sadece dilde yaşayan kelimeleri tespit ve açıklamakla kalmamış Anadolu Türkçesinin unutulmuş veya terkedilmiş eski sözlerine de yer vermeye çalışmıştır (Abik, 2009, s. 100). Şemseddin Sâmi ayrıca doğu ve batı Türkçeleri arasındaki ayrılıkların aslında küçük ses farklılıkları olduğunu tespit ederek az bir çalışmayla bu farklılıkların giderilebileceği fikri ile eseri kaleme almıştır. Dolayısıyla Sibiryâ’dan Rumeli’ye tek bir dil olduğundan hareketle sözlüğünü oluşturmuştur. Eserde Çağatayca olarak verilen kelimelerin mantığını da burada aramak yerinde olacaktır.

ağnamak Ağınmak, yere yatıp hayvân gibi debelenmek. * **ağnamak**: Toprağın ağnaması, ağnamak (HA 31). || **ağna-**: (Seng./a. 43r).

ağız1. Yeni doğuran hayvânın ilk sütü, süt başı, libâ’. 2. Bal ve yağın kaymağı zübdesi. * **ağuz**: Ağız sütü (VWTD I/173) || **ağuz**: Henüz doğuran hayvânın ilk virdiği sütü ve pelesi (LÇ 16). || **ağuz**: Yeni doğum yapanın ilk süt sağımına derler, Farsçada fele ve firşe, Arapçası ise libâ’dır. (HA 31). || **ağuz**: Arapçada libâ’ ve Farsçada felle ve firşe denilen, doğumdan üç dört gün sonra gelen ilk yoğun süt (Seng./b. 328).

alar [آلار]:Ç. Anlar ve onlar yerine zamîr-i gâ’ibin cem’inde müsta’meldir. * **alar**: onlar ve ism-i işaretdir (HA 33). || **alar**: İşaret zamiridir: Onlar (Seng./b. 330).

aldamak [آلداتمق]: 1. Hile ve hud’a ile kandırmak, iğfâl etmek. 2. Oyun etmek, dolandırmak. 3. Yalan söylemek, aslı olmayan şeyi vâkî’ ve doğru gibi geçirmek. 4. Sözünde durmamak, va’ad ve ta’ahhüdünü tutmamak. [Türkî-i kadîmde ve Çağataycada “aldamak” fi’ili vardır, bizce metrûk olup yerini bu lügat tutmuştur.] * **alda-**: Aldatmak, dolandırmak, hile yapmak; yalan söylemek (VWTD I/413). || **aldamak**: Âl [hile, tuzak] ve firib [aldatma] itmek (LÇ 19). || **aldamak**: Aldatmak (HA 33). || **alda-**: (Seng./a. 48r).

ant [Ç. Ant] 1. Yemîn, kasem, half, sevgend. 2. Adak, nezir, ‘ahd. * **ant**: Ant, yemin, kasem (VWTD I/237). || **ant**: And, kasem, ‘ahd, peymân [yemin, ant], sevgend [yemin] (LÇ 22). || **ant**: Söz, yemin (HA 36). || **ant**: Yemin (Seng./b. 332).

asığ¹ Fayda, kâr, temettu’, nef’. * **asığ/ asıık**: Fayda, yarar (VWTD I/542) || **asığ**: Nef’, fâ’ide, temettu’, ticâret (LÇ 13). || **asığ**: Fayda (HA 30). || **assığ/assıık**: Fayda (Ab. 902). || **asığ**: Fayda, yarar; Batı Türkçesinde ası şeklinde kısaltılmıştır (Seng./b 334).

¹ Assığ kelimesi ası madde başında yer almaktadır (Kâmûs-ı Türkî, s. 38).

asığlanmak² Kâr ve temettu' etmek, fâ'idelenmek, müstefid olmak. * **asığlan-**: (<asığ+la+n-) Fayda sağlamak; kullanmak; uygulamak; ticaret yapmak (VWTD I/542). || **asığlanmak**: Kâr, intifâ' [faydalanmak], ticâret etmek (LÇ 13).

asığlıg ["assi"dan] Kârlı, müfid, temettu'lu, nâfi'. * **asığlıg/asığlık**: Faydalı, yararlı (VWTD I/542). || **asığlıg**: Kârlu, menfa'atlı, fâ'idelü (LÇ 13). || **asığlıg**: Faydalı (HA 30). || **asığlık**: Faydalı (Ab. 901). || **asığlıg**: Faydalı, yararlı (Seng./b. 334).

asramak [Aslı "esremek" ve Çağatay imlâsınca "اسرامق" "اسراغاماك"] 1. Korumak, saklamak, hıfz etmek. 2. Rahm edip, vikâye, muhâfaza, himâye, sıyânet etmek: Allah esirgesin. 3. Dirîğ etmek, acıyıp vermemek, kıyamamak, imsâk etmek. * **asra-**: Beslemek; büyütmek; destek olmak (VWTD I/545). || **asramak**: Beslemek, hıfz, himâye, vikâye, sıyânet etmek, korumak (LÇ 12). || **asramak**: Korumak (HA 29). || **asra-**: (<Moğ. asara-) Saklamak, korumak (Ab. 901). || **asra**: (Seng./a. 39v).

aşarı ["aşmak"dan. [يَاشِر] ve [يَاشور] da yazılır.] 1. Hadden mütecâviz, pek ziyâde olan: Aşırı derecede cesûr. 2. Bir şeyin ötesinde bulunan, mâ-verâda olan: Deniz aşırı yer. 3. Birini atlayıp diğerini kullanmakla vâki' olan, birer fâsıla ile vukû' bulan. * **aşarı**: Çok fazla, çok daha fazla, aşan. (VWTD I/590). || **aşarı**: Pek çok, pek ziyâde (LÇ 13).

aşukmak [أَشُقَمَق]: 'Acele ve şitâb etmek * **aşuk-**: Acele etmek, acelesi olmak. (VWTD I/597). || **aşukmak**: 'Acele ve şitâb etmek [acele etmek] (LÇ 14). || **aşukmak**: acele etmek (HA 30). || **aşuk-**: Acele etmek, ıztırıp çekmek, emek çekmek (Ab. 902). || **aşuk-**: (Seng./a. 41r).

aşukturmaTa'cîl etmek. [Ç. Aşukmak, aşukturma müsta'meldir.] * **aşuktur-**: (<aşuk+tur-) Acele ettirmek. (VWTD I/598) || **aşukturma**: Ta'cîl etmek [acele ettirmek] (LÇ 14) || **aşukturma**: aşukmak fiilinin ettirgen hâlidir (HA 30). || **aşuktur-**: (Seng./a. 41v).

at [آت]1. Binek ve koşu ve yük için kullanılan ma'rûf çâr-pâ hayvân-ı mûnis, beygir, feres, esb: Binek atı, koşu atı, yarış atı, Arap atı. 2. Bu hayvânın enenmemiş erkeği, iğdiş ve kısrağ mukâbili, hisân.(Çağatayca "ad" yerine de "at" kullanılır.) * **at**: 1. At (hayvan) iğdiş edilmiş at. 2) Soylu at. Tapcağ at - tapcağ at "Soylu av atı" (VWTD I/441). || **at**: Feres [at, kısrağ], esb [at, beygir] (LÇ 3). || **at**: at, satranç taşlarından biri (HA 23). || **at**: Aygır (Ab. 902). || **at**: Genel anlamda at (Seng./b. 335).

bar [بار]: Ç. Var. * **bar**: 1. Var, mevcut. 2. Mevcut, elde, hazır. 3. Bütün, tüm, hepsi (VWTD IV/1472.) || **bar**: Var, mevcûd, bûd [var olma], hest [var olma] (LÇ 67). || **bar**: Var, mevcut (DTO 145). || **bar**: Var, şöhret, ün, Burhan-ı Katı'da birçok Farsça anlama sahiptir (HA 63). || **bar**: Var (Ab. 907). || **bar**: Var (Seng./b. 340).

barça [بارچه]: Ç.Bütün, cümle, hep. * **barça**: (<bar+ça) Hep, bütün (VWTD IV/1487). || **barça**: Hep, bütün (DTO 145). || **barça**: Tüm (HA 63). || **barça**: Cümlesi, bütünü, hepsi (Ab. 907). || **barça**: Hepsi, barı da aynı anlamdadır (Seng./b. 340).

barmak [بَارَمَق]:Ç. [Çağatayca: Barmak] 1. Gitmek, yetişmek, vusûl bulmak 2. Baliğ olmak 3. Müncer, müntehî olmak, netîcelenmek 4. Yanaşmak, takarrub etmek, mürâca'at eylemek 5. İntikâl etmek, anlamak, fehm etmek 6. Dalmak, kendini vermek 7. Kıymak, cür'et etmek, acımamak, çekinmemek. * **bar-**: 1. Yürümek, gitmek, atla gitmek, varmak. 2. Bazen zarf-fiil ekleriyle kaynaşarak yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. (VWTD IV/1474). ||

² *Asılanmak* maddesinde yer almaktadır (Kâmûs-ı Türkî, s. 38).

barmak: Yürümek, gitmek; yoldan gitmek (DTO 146). || **bar**: Emir olarak git (HA 63). || **bar-**: Varmak, gitmek (Ab. 907). || **bar-**: (Seng./a. 120r).

başlıg [Ç. Başlıg] Re'is, âmir. * **başliğ**: Başlı olan; başta olan; sivri uçlu (VWTD IV/1559); başlık: 1. Kuvvet, iktidar, otorite. 2. Başlık. 3. Başlı, baş sahibi (VWTD IV/1559). || başlıg: Baş, başkan, kumandan (DTO 151) || **başliğ**: Re'is, âmir, ser-gerde [reis], kumandar, riyâset [başkanlık], başlu, depelü, ligâm ve licâm [dizgin ve gem], serdâr [başkan], ser-gerde [reis] (LÇ 69). || **başliğ**: Serdar, amir, kumandar (HA 65). || **başliğ**: Serdar, reis (Seng./b. 342).

batmak [باتمق]: Çağataycada ef'âl-i mu'âveneden olup devâm ve istimrâr beyân eder: *bağırıp batmak* = Bağırıp yatmak, durmak. * **batmağ**: Batmak (HA 62).

bitimek [بيتمك]: Yazmak, ketb ü tahrîr etmek. [El-yevm Çağataycada müsta'meldir. Asıl ketb ü tahrîr ma'nâsına bu lügat mevzû' olup, yazmak ise aslı yapmak ve bast u tebsît etmek ma'nâsına mevzû' ve isti'âreten tahrîr ma'nâsıyla müsta'meldir.]* **biti-**: Yazmak (VWTD IV/1775) || **bitimek**: Yazmak (DTO 182). || **bitimek**: Yazmak, bitimek, tahrîr ve terkîm itmek (LÇ 89) || **bitimek**: Yazmak (HA 74). || **biti-**: Yazmak (Ab. 911). || **biti-**: (Seng./a. 143r).

bulmak [بولمق]: Bulur. [Ç. lisânında olmak yerine fi'il-i isnâdî gibi kullanılır.] Arayarak veyâ tesâdüfî bir şeye nâ'il ve destres olmak. * **bolmak/bulmak**: olmak, bulmak (HA 73). || **bul-**: Bulmak (Ab. 915). || **bul-**: (Seng./a. 138r).

Çağatay [چغتای]: yâhûd[چغتای] Türkistân ve Mâverâünnehir ya'ni Buhârâ ve Hîve hanlıklarıyla Taşkent ve Semerkant cihetlerinde sâkin kavme ve oralarda söylenilip yazılan şarkî Türk lisânına verilen isim olup, oralarda pederî tarafından mansûb-ı hâkim bulunmuş olan Çağatay bin Cengiz'in nâmına mensûbdur. Çağatay lisânı eski Uygur lisânının halefi olup, 600'den 900 târîhlerine dek edebiyâtı mükemmel bulunmuş ve o vakitten imlâsı ve kavâ'idi takarrür etmiştir.* **Çağatay**: Cengiz Han'ın ikinci oğlunun adı; Maveraünnehir ve Hotan ve Kâşgar ve Beşbalıg'tan Karakorum'a kadar onun saltanatı altındaydı ve Çağatay ulusu ona mensuptur ve onlara *Çağatay* denilir (Seng./b. 357).

Çağatayca [چغتایجه]: yâhûd[چغتایجه] Çağatay lisân ve tarzında olan: Çağatayca lisân, kitâb, şi'ir. = Çağatay lisânı, Türkî-i Şarkî, yeni Uygur lisânı. = Çağatay lisânında veyâ tarzında: Çağatayca söylemek.

dağı [داغی]: [Eski ve Çağatayca imlâsı: [داغی] Dağı] Hem, kezâlik: Bunu ben dahi bilmiyorum; bundan dahi anlaşılıyor, muhtasar olarak "de" sûretinde de kullanılır: Bunu ben de bilmiyorum – Vaktiyle 'âdetâ harf-i 'atf olarak "ve" ma'nâsıyla ve cümlelerin başında da kullanılırdı: Dahi bî-rûh iken kâlib-ı âdem. – "daha" yerine de vaktiyle "dahi" kullanılırdı: Bir dahi bunu yapmayın. = Ve dahi, hem de, bir de. * **dağı**: Dahi, ayrıca (VWTD III/1614); **tağî**: Dahi, de, da (VWTD III/788) || **tağı**: Dahi, ve, ile (DTO 201). || **dağı**: Diğer, dahi (HA 111). || **dağı**: Dahi (Ab. 929). || **dağı**: Dahi, tağı ve dağı da denilir (Seng./b. 368).

düğün [دوگون]: [Aslı: "tüg günü" zîrâ eski Türkler o gün hâne ve haymelerini bayrak yerine tüglerle donatırlardı. Hâlâ Çağataycada "tüg yapmak" ve "tüy günü" denir.] Bir adamın evlendiği veyâ bir çocuğun doğduğu veyâ sünnet olduğu gün icrâ olunan şenlik, velîme, sûr, cem'iyet: Filânın düğününde, düğün yapmak; *sünnet düğünü* = Hitân cem'iyeti. || *düğün evi* = Gürültülü ve kalabalık mahal. * **tüğün**: Düğüm, bağ (VWTD III/1539). || **tüğün**: Düğüm, bağ (DTO 242). || **düğün**: Düğüm, düğün (HA 113). || **tüğün**: Düğüm (Ab. 1026). || **düğün**: Toy, düğün (Seng./b. 373).

ebre³ Bulut renginde ve daha doğrusu Ç.*ebre* = Ruba yüzü, kürk kabı] Hâre gibi dalgali veyâ damarlı (kumaş kâğıt vesâ'ire) = i. Cüz' ve defter kabı yapmak için kullanılan renkli kâğıt. * **ebre**: Kumaşın ön yüzü, elbisenin ön yüzü (VWTD I/934). || **ebre**: Câme ve libâsın kaşı, yüzi (LÇ 2).

egek [Aslı: Eğek. Ç. [اڭك] Egek] Ma'den vesâ'ire yontmağa mahsûs ince dişli âlet, törpü, sühân. * **ekkek**: Eğe, törpü (VWTD I/677). || **ekkek**: Dörpi, mışkal [cila yapan ve parlatan alet], sühân [eğe, yontma aleti], ege (LÇ 17). || **égék**: eğe, törpü (HA 57). || **égék**: Eğe (Ab. 932). || **égék**: Arapçada mibred denilen törpü; Batı Türkçesinde kısaltılarak ege denilir (Seng./b. 373).

ellik [Aslı ve Ç.ellik] Beş def'a on, yüzün yarısı, hamsîn, pencâh: Elli gün, elli koyun. * **ellik/elik**: Elli sayısı (VWTD I/824). || **illik**: Lâm'ın şeddesi ve kesri ile elli / 50 (HA 59). || **ellig**: Elli sayısı (Abg. 933). || **ellik**: Elli, 50 (Seng./b. 375).

ılığ [Ç. ılığ] Az sıcak, soğuğu kırılmış, nîm-germ: Ilık su. [Isıtılmış mâyi' ve ale'l-husûs su hakkında müsta'mel olup, meselâ ılık hava denilmez.] * **ılığ** ve **ılık**: Ilık, Anadolu Türkçesinde bir tür çalgı aletinin ismidir, kemançe (HA 60). || **ılığ**: Ilık, Sıcak (Ab. 945). || **ılığ/ılık**: Ilık (Seng./b. 386).

ırağ [Eski ve Ç. imlâsı ırağdır] Uzakda bulunan, uzak, bâ'id. Dûr. * **ırağ/ıraç**: Uzak, irak (VWTD I/1457). || **ıraç**: Uzak (DTO 102).

éger [اڭي] iger.] Binmek için atın üzerine konulan şey, serc, zîn: Ata éger vurmak; Tatar, 'Osmânlı, yarım 'Osmânlı, Frenk, Kırım égeri.* **éger/eger**: Eyer (VWTD I/1425). || **éger**: Eger, zîn [binek hayvanlarına vurulan eyer], serc [eyer] (LÇ 54). || **éger**: Kâf-ı Fârisî ile "eyer, dolanmak ve dolandırmak'tan emir" (HA 57). || **éger**: Eyer (Ab. 932). || **éger**: Arapça serc denilen, eyer (Seng./b. 373).

igrık 1. Eyerin altında keçe kaplı ağaç. 2. Suların çevrindisi, küçük girdâp. [Çağataycada buna "igrık" dahi derler ve "igrim" burc ve bârû ma'nâsına da gelir.] * **egrık**: Girdap (VWTD I/705) || **égrık**: Şu civrindisi, girdâb (LÇ 56). || **égrık**: Anadolu Türkçesinde su havuzu, girdap (HA58) || **égrık**: Suyun döne döne akması (Ab. 932). || **égrık**: Batı Türkçesinde girdap (Seng./b. 374).

él [Aslı ve Ç. İl.] İnsânın tutmak, işlemek, asılmak gibi işlerde kullandığı iki 'uzvun beheri, yed, dest, sağ el, sol el. ['Umûmiyyet üzere omuzdan tırnak uçlarına dek ve bilhâssa kol ve bileğin gayrı olan aşağı kısmı ya'ni bilek mafsaldan i'tibâren avuçla parmakları şâmil olan cihete denilir.] * **el**: El, kol (VWTD I/806). || **él**: El, yed [el], dest [el] (LÇ 57). || **él**: El, halk, gurup, yıl, emir olarak al, uysal, Farsçada hîl denen küçük kervan, Süryanicede Tanrı'nın adlarından biri (HA 58). || **él**: El (Ab. 933). || **él**: El; élik de denilir ve él ile élik bileğe kadar olan kısımdır ve çol ise omuza kadar olan kısımdır (Seng./b. 374).

emes Kevn ve sayrûret beyân eden "imek" masdar-ı gayr-ı müsta'melinden muzâri'-i menfî olup, bizce müsta'mel değil ise de Çağatayca da "imes" imlâsıyla kullanılıp, değildir ve olmaz demektir. * **emes**: 'Değil' anlamındadır. a) Nitelik itirazı bildirir. b) Gerçeklik itirazı bildirir. c) Geçmiş zaman ve gelecek zaman sıfat-fiiliyle birleşerek yeni bir yapı oluşturur (VWTD I/952). || **imes**: Degil, yok, lâ [olumsuzluk edatı], hayır, nî [nefy edatı] (LÇ 61). || **imes/imestür**: Değil (HA 60). || **emes**: Olmaz (Ab. 934). || **imes/imestür**: (Seng./a. 114v).

³ Kelime yanlış okuma sebebiyle gölge kelime (Ghost Word) olmalıdır.

ërkeç [Aslı: irkeç. Ç. [ايركج] Érkeç] Erkek keçi, teke, keçi aygırı. * **irkeç**: Erkek keçi, teke, erkeç (VWTD I/1465). || **irkeç**: Keçi aygırı (LÇ 49). || **ërkeç/erkeç**: Sürünün başında giden üç yaşındaki erkek keçi; Batı Türkçesinde *kösem* denilir (Seng./a. 376).

ërkek ["irmek" den⁴ aslı: [ايركك] Érkek. Ç. [ايركك] Érkek.] 1. İnsân ve hayvânın iki cinsinden birincisine mensûb olanı, doğurtmak ve peder olmak hâssa ve kuvvetini hâ'iz olanı, dişi mukâbili, zeker, ner: Erkek adam, erkek çocuk, erkek kedi. 2. Güçlü, kuvvetli tüvânâ: Erkek bir adam. 3. Sert, kolay eğilip bükülmez, dürüş: Erkek demir, erkek ifâde. 4. Koca, zevc: Bu kadının erkeği yanında değil midir? 5. Bir çift teşkil eden iki şeyden eşine geçecek bir çıkıntısı olanı veyâ diğeri içine girecek sûrette bulunanı: Erkek kopça, anahtar. * **erkek**: [ايركك] (< er+kek) Erkek, erkek vasıflarına haiz kişi (VWTD I/777). || **irkek**: Erkek, recul [yetişkin erkek, er kişi], merd (LÇ 49). || **irkek**: Erkek (HA 55). || **ërkek**: Erkek, erkek insanlar için müzekker ve erkek atlar için fahl denilir (Seng./a. 379).

iş [Ç. imlâsı "iş" [ايش] 1. Bir çift teşkil eden iki şeyin beheri, çiftin beher teki. 2. Bir şeye tamâmıyla benzer ve her cihetçe mu'âdil olan, misl, mânend, 'adîl, hemtâ. 3. Müsâvî, akrân, küfüv. 4. Arkadaş, refik, zevceynden beheri. 5. Dost, muhibb, yâr * **iş**: 1. İş, vazife, görev; mesele; meşguliyet. 2. Savaş, meydan muharebesi. 3. Melodi, ezgi; müzik parçası. || **iş**: 'Amel [iş, çalışma], şugl [iş, meşguliyet], kâr [iş, güç, amel], rezm [cenk, savaş], harb, fi'l [amel, iş] (LÇ 52). || **iş**: İş, savaş (HA 56). || **ês**: Eş, yoldaş, akran, emsal, iki kulpun birbirine irtibatı (Ab. 938). || **iş**: Cenk (Ab. 949).

köp [كوب]: [Çağataycada] Hep, bütün, cümle. * **köp**: Çok, fazla (VWTD II/1309) || **köp**: Çok, keğir [çok], bisyâr [çok, fazla], vâfir [çok, bol] (LÇ 255). || **köp**: Çok (HA 160). || **köp**: Çok (Ab. 968).

kuyaş [Aslı: Gün, güneş, Çağatayca kuyaş] Bulduğumuz kürre-i arz ile sâ'ir seyyârâtın tâbî' oldukları necm ki bize kurbiyyeti cihetiyle pek büyük görünüp tâli' oldukda sâ'ir nücüm görünmez ve gündüz olur, gün, şems, âfitâb, mihr, hürşid: Güneş doğmak, çıkmak = Tulû' etmek, güneş batmak. * **kuyaş**: Güneş (VWTD II/903) || **kuyaş**: Güneş, şems, âfitâb, hürşid, mihr, munîr, zukâ [güneş], beyzâ [parlak] (LÇ 242). || **kuyaş**: Güneş (HA 153). || **kuyaş**: Güneş (Ab. 971).

kuzgun [فوزغون]: [Uygurcada "kuz" ve "kuzak" gölgelik ve karanlık demektir.] Pek iri kara karga. * **kuzgun**: Kuzgun, karga (VWTD II/1021). || **kuzgun**: Bir tur leş kargası, kuzgun (DTO 430). || **kuzgun**: Büyük ve siyah karga (HA 150).

+lar, +ler Çağataycada dâ'imâ "لار" yazılır hâlbuki yalnız kalın heceli kelimelerde böyle yazılmak iktizâ ederdi.] Edât-ı cem' olup isimlerle kinâyelerin ve fi'illerin gâ'ib sîğalarına 'ilâve olunur: Deniz, denizler; adam, adamlar; kim, kimler; yazdı, yazdılar; gelir, gelirler "vav" ile hitâm bulan zamîr ve ism-i işâretlerde bu edâtdan evvel bir "nun" girer: Bu, bunlar; şu, şunlar; o, onlar. [Anlar yazılması kâ'idesizdir]

mu [Çağataycada "mu" yazılır.] İstifhâm edâtı olup edevâtdan başka kelimenin kâffe-i aksâmına ilhâk olunur. * **mu/mü**: istifham harfi (HA 172). || **mu**: Soru parçacığı (Ab. 976).

Uğan [اوغان]: Eski Türk müşriklerinin en büyük ma'bûdu olup fezâ ve kâ'inatdan kinâye idi. El-yevm Çağataycada Rabb ve Allâh ma'nâsıyla müsta'meldir. = Bu lügatin eski Yunanîlerin en kadîm ve en büyük ma'bûdu olan ve muhît-i kül veyâ bahr-ı muhît

⁴ Her ne kadar Şemseddin Sâmî kelime kökünü ir- fiilinden geldiğini belirtse de böyle olmadığı bilinmektedir.

ma'nâsına da gelen (oğın Ωγην) ile olan müşâbeh-i lafziyye ve ma'neviyyesi pek garîbdir. "okyanus" da bundan müştâkdir. * **Uğan**: Tanrı, İlah. (VWTD I/1007). || **Uğan** ve **Uğun**: Şâhib, Nâzır, Allâh, Hudâvend-gâr [sahip] (LÇ 35). || **Uğan**: Tanrı (HA46). || **Uğan**: Allah, Tanrı, Hüda (Ab. 1030).

olturmak [Aslı ve Ç. Olturmak] Ayakları toplayıp mak'adın üzerine yerleşmek, bedenini yalnız yukarı kısmı kâ'im olacak sûrette vaz'iyet almak, ku'üd etmek: Yere oturmak, sandalye üzerine oturmak. * **oltur-**: 1. Oturmak, oturmuş olmak. 2. Bir yerde oturmak, yaşamak, kalmak (VWTD I/1090). || **olturmak**: Bir yerde sâkin, muķim olmak [bir yerde ikamet etmek] (LÇ 38). || **olturmak**: Oturmak (HA 48). || **oltur-**: Oturmak (Ab. 980).

onlar/anlar Ç. Onlar, anlar. * **anlar**: "Onlar" anlamına gelmektedir. (HA 21).

oşal/oşol Şu, işbu [Ç. Oşal, oşul kullanılır.] * **oşal/oşul**: (< oş+o!) Bu, şu (VWTD I/1150). || **oşal/oşul**: O, şu, ol (LÇ 34). || **oşal/uşal/oşol**: O (HA 46). || **oşal /oşol**: O nesne, o kimse (Ab. 983).

ota [آؤ]: ["o"dan ism-i işâretiyle mekân beyân eden "te" yâhûd "ta" edâtından mürekkep, Ç. Ota] Uzakda, uzakça, mahallin ba'îdine işâret içindir, karîbine işâret için olan "beri" mukâbili.* **ota**: Rumeliler *öte yaka* ve *öte yan* "o taraf" anlamında kullanırlarmış (HA 39).

oprük ["obrumak"dan = Ç.Öprük.] Çukurlu, çukurları olan, engebelik, mücevvef, muka'ar: Obruk bir tarla. * **obruk**: Obruk, alçak bölge, dağlar arasındaki uzun ve dar geçit, boğaz, dağ geçidi, çatlak ve yarık bölge (VWTD I/1164). || **obruk**: Obruk, içinde su biriken çukur yer, kuyu (Bdg. I: 108).

obrulmek [Ç. Öprülmek] Çukurlanmak, oyulmak, çukur çukur olmak. * **öprülmek**: Oyulmak, çökeltmek (LÇ 24).

öy [Aslı:öy, iv, yiv. Ç. öy.] 1. Nev'-i beşerden beher 'â'ilenin ayrı olarak ikâmetine mahsûs mahall ki taş ve keresteden veyâ tahtadan olur, hâne, beyt, dâr, mesken: Kârgîr ev, ahşap ev; bir katlı, iki katlı ev. 2. Küçük... * **öy**: 1. Ev, Orta Asya'da bulunan Türk ve Moğolların karakteristik yuvarlatılmış çadırı. 2. Aile. 3. Satranç tahtası (VWTD I/1171). || **öy**: Hâne, ev, beyt [ev], hayme [çadır] (LÇ 42); || **öy**: Ev, mesken; çadır (Vamb. 228). || **öy**: Ev (HA 51). || **öy**: Ev (Ab. 988).

palaz [پلاز]: Ç. Yavru ve çocuk demek olan "bala"dan müştak olmak muhtemeldir.] Su kuşlarıyla güvercin gibi diğer ba'zı tuyûrun pilici: Kaz, ördek, güvercin, hindi palazı. = sıf. Semiz, yağlı, tombul. *

salığ⁵ Tevzî' olunmuş yıllık vergi, sâlyâne. * **salığ**: 1. Vergi. 2. Duyuru, ilan (VWTD IV/359). || **salık**: Vêrgü (LÇ 182). || **salığ** ve **salık**: Kendi ülkende yabancı orduya gösterilen ilgi (HA 119).

salık Haber, peygâm. ["salmak"dan. —Ç. Salık. — metrûk ise de şâyân-ı ihyâ kıymetdâr lûgat-i cinsiyemiz cümlesindedir. * **salık** (< sal+ık) 1. İşaret, belirti, iz. 2. Atılan mızrak (VWTD IV/359). || **salık**: İşaret, belirti, iz; görev; mızrak, kargı (DTO 341). || **salığ** ve **salık**: Ayak izi, nişan; savaş aleti (HA 119).

⁵ *Salgın* maddesinde verilmiştir (Kâmûs-ı Türkî, s. 810).

sasıĝ Ç. Nemden küf ve çürük kokan: Sası sası kokuyor. = i. Rutûbetden gelen küf ve çürük kokusu. * **sasıĝ/sasıĝ**: Çürük, kokmuş (VWTD IV/396). || **sasıĝ**: Pis kokulu, curuk (Vamb. 292). || **sasıĝ**: Çürük, bozulmuş (DTO 336). || **sasımaĝ**: Pis koku vermek, kokmak (HA 118). || **sasıĝ**: Pis koku (Ab. 992).

satĝun⁶ Ç. Akçe verip bir mâl ve mülk alma, satma mukâbili * **satĝun**: Alış-veriş, ticaret (VWTD IV/381). || **satĝun**: Alış-veriş, ticaret, satış (Vamb. 292). || **satĝun**: Satun (LÇ 177). || **satĝun**: şatun demekdür (LN 574).

savacı Ç. Savacı. 1. Haber veren, haber götüren, muhbir. 2. Müjde götüren, müjde îsâl eden, mübeşşir. [Beşîr ma'nâsıyla ve o makâmda isti'mâl olunur esâmî-i Türkiyyedendir.] * **savçı**: Peygamber (VWTD IV/432). || **savçı**: Peygamber; aracı (DTO 344). || **savçı**: Meb'ûs, mersül, tavassu' idici, mâbeynci, kılavuz, meyâne-rû, meyâneci, görici (LÇ 183).

sayın ["saymak"dan⁷ Ç. Sayın] Seçme, güzîde, müntehâb, mümtâz. * **sayın**: (< Moĝ.) İyi, güzel; güçlü (VWTD IV/294). || **sayın**: İyi, seçkin, Bâbûr Han ibni Coçi Han'ın lakabı, Maraĝa şehri civarında bir kale ismidir (HA 122).

sıra [Yu. Σειρά] 1. Dizi, sâff. 2. Tertîb, nizâm 3. Sınıf, mertebe, rütbe, menzile 4. Hat, satır 5. Dershâne ve ona mümâsil yerlerde oturmak üzere tahtadan boyuna kanepa, uzun rahle, mastaba 6. Nöbet, mu'ayyen ve mahsûs vakit veyâ derece 7. Fırsat, tesâdüf, münâsib vakit ve hâl 8. Siyâk ve sibâk, geliş 9. 'Adem-i intihâb, rast gele alma, mümtâz olmayan. 10. Ittirâd, boyuna uzanma. Bu lûgat Çaĝataycada dahi "sıra" imlâsıyla müsta'mel olduğundan, bizce Rumcadan me'hûz olmadığı gibi, eski lisân-ı Yunânîde de mevcûd bulunmak hasebiyle, Rumcaya dahi Türkçeden geçmiş olması melhûz olmadığı hâlde, biri elsine-i Tûrâniyeden ve diğeri zümre-i Âriyâniyeden olan bu iki lisânda 'aynen tesâdüfû garâ'ibdendir. Bu iki lisânda bu kabîiden tesâdüfler çok olup bu hâl lisâniyyûnun nazar-ı dikkatini celb etmeĝe şâyândır. * **sıra**: Sıra (VWTD IV/701). || **sıra**: Şaf, sıra, dizi, silk [dizi, sıra], tertîb, şatır, muttasıl [aralıksız], nesak [tertip], nizâm, kânûn (LÇ 197). || **sıra**: birbirinin yanına dizilmiş ve sıralanmış her şey, ordu sıraları, kitâp satırları veya ipe dizilmiş möhreler gibi (HA 128).

tan [Aslı ve Ç. [تَان] Tan. [طَان] yazarlar da vardır. [Sabah, çın-sabâh, fecr, şafak: *tan* atmak = Şafak sökmek; *tan yeri* = Tulû'-ı şems tarafı, maşrık; *tan yeri ağarmak* = Şafak atmak. * **tañ**: Tan, şafak (VWTD III/804). || **tañ**: Tan, şafak (Vamb. 256). || **tañ**: Sabahleyin (HA 82). || **tañ**: Ertesi gün, sabah (Ab. 1005).

te [ت]: [te, tâ'] Elifbâ-yı Türkînin dördüncü harfi, asıl şekli bir haç şeklinden 'ibâret olup ism-i aslîsi olan "tav" dahi haç demektir ki 'Arabîsi "tevâ"dır. Elsine-i ecnebiye elifbâlarındaki şekl-i hâzır "t" dahi şekl-i aslîsini andırıyor, ba'dehu 'Araplar sür'atle yazarken haçın iki bacağına birleştirerek (ت) yazmışlar ve mu'ahharan bu şekli almış olan (ت)den tefrîk için üstüne iki nokta 'ilâve etmişler ve nihâyet (ت) şeklini alıp (ت)den ve 'Arabîye mahsûs olan (ت)den ancak nokta ile fark olunmuşdur, ma'a-hâza hâlet-i vakfda (ت) okunan tâ-i te'nîs yine eski şeklinde yazılmakda kalmışdır. Fârisî ve Türkiyyü'l-asl kelimelerde ise yalnız (ت)şekli müsta'meldir. 'Arabîde iki noktalı olmasına binâ'en "tâ-i müsennât" ve noktaları üstten olması i'tibâriyle "tâ-i fevkâniye" dahi denilir. Eski tertîb-i aslîde ya'ni ebced tertîbinde son harf olup, 'Arabîye mahsûs olan (تخذ, ضغط) harfleri 'ilâve

⁶ Şatun maddesinde verilmiştir (Kâmûs-ı Türkî, s. 800).

⁷ Her ne kadar Şemseddin Sâmî kelime kökünü say- fiilinden geldiğini belirtse de böyle olmadığı bilinmektedir.

olundukda, yirmi ikinci harf kalmış; ve ebced hesâbında 400 rakamına 'alâmet olmuşdur. Türkiyyü'l-asl kelimelerin sonundaki (ت) harekelenince, ekseriyâ (د) olur. Art, arda, ardi; kurt, kurdun, kurda gibi. Bizim Garb Türkçemizin imlâ-i sakîminde kalın harekeli (ت)ler ekseriyâ (ط)ile yazılıyor, hâlbuki (ط)nın telaffuzu 'Arabîye mahsûs olup Türkçede (ط)bulunmadığından, bu imlâlar yanlışdır: Meselâ taş, tuz, oturmak, tapmak gibi kelimelerin, Çağataycada olduğu gibi "تاش", "توز", "اوتورمق", "تاپمق" yazılması iktizâ eder.

teker [تكر]:[Ç. Tekrûmek, devirmek, çevirmek, yuvarlamak; ve tekrük = Yuvarlak, müdevver demektir] Yuvarlanmayı tasvîr edip "meker" mühmeliyle itbâ olunur. * **tekir**: 1. Yuvarlak, toparlak. 2. Daire, çember (VWTD III/1020). || **tekir**: Daire, çember, halka (Vamb. 270). || **tegrek**: Daire, çember, halka (VWTD III/1038). || **tigrek**: Daire, çember, halka (Vamb. 270).

Türk [ترك]:Ar. Etrâk. Esâsen Asya kıt'asının şimâl-i garbî cihetinde münteşir bir büyük ümmet ki oradan tevârîh-i muhtelifede cihangîrlikle ve kişver-küşâlıkla cenûb ve garba doğru yayılarak Avrupa'nın dahi şark-ı cenûbi cihetlerine sokulmuşlardır, şu'ubât-ı muhtelifeye münkasım olup kable'l-İslâm (Uygur) ve el-yevm (Çağatay) ve ('Osmanlı) şu'beleri lisân-ı edebîye nâ'il olmuşlardır. * **Türk**: 1. Türk. 2. Türkçe, Türklerle ilgili her şey. 3. Cesur, sert. (VWTD III/1559). || **Türk**: Türk, Türkmen; Osmanlı (Bdg. I: 351). || **Türk**: Yafes ibni Nuh'un oğludur. Türkler arasında Yafes oğlan diye tanınmış (HA 86).

us [Ç.Us.] 1. 'Akıl, zekâ, firâset, idrâk, fitnat, hûş, hîred. 2. Edeb, terbiye, hüsn-i hareket. 3. Yavaşlık, hilm. * **us**: Us, akıl, zeka (VWTD I/1741). || **us**: 'Akıl, zekâ, ferâset [anlayışlılık], hûş [akıl, zekâ], idrâk (LÇ 33). || **us**: Anadolu Türkçesinde akıl (HA 45).

uşaq [اوشاق]:[Ar. "uşşâk"dan zann olunmuş ise de asıl Türkçede uşaq, ufak ve küçük demek olup uşatmak, uşalmak gibi fi'illeriyle berâber el-yevm Çağataycadamüsta'meldir.] 1. Çocuk, tıfıl 2. Delikanlı, şâbb, genç: Rumeli, Anadolu uşaqı. 3. Hizmetçi hâdim etbâ'. * **uşaq/uşaq**: 1. Ufak taneli. 2. Küçük, ufak, alçak boylu (VWTD I/1773). || **uşaq**: Hürd [ufak, küçük] ve rîze [ufak parçalar] (LÇ 34). || **uşaq/uşaq**: Küçük, ufak (HA 46) ||

uygur [اويغور]:Büyük bir Türk kabilesi ki Mâverâünnehr'in şimâl ve şark cihetlerinde münteşir olup en evvel temeddün eden ve hatt isti'mâl ederek Türkçeyi yazan bunlar olmakla, eski Türkçe Uygur lisânı ve yazısı Uygur hattı nâmıyla şöhret bulmuşdur. Cengiz Han'dan sonra İslâm'a gelen Moğollarla karışıp (Çağatay) nâmını almışdır. * **Uygur**: Uygur, Uygurlar. *Men Uyğurnıñ kağanı pola men*"Ben Uygur halkının kağanıyım. (VWTD I/1598). || **Uygur**: Tavâ'if-i Etrâkdan bir kabîle ismidir (LÇ 43).||**Uygur**: Ağuz Han ile babası ve amcaları arasında din ve millet açısından sorun çıktığı zaman akrabalarından bazıları Ağuz Han'ın tarafını tuttular ve ona hizmet ettiler böylesine onlara "bize katıldı" anlamında olan uygur lakabı taktılar ve "Zafer mane"nin yazarı şöyle yazmış: Uygur kelimesi anlam olarak "katılmak ve birbiriyle sözleşmek" demektir (HA 51)..

SONUÇ

Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'sinde Çağatayca ibaresi düşülmüş kelimelerin Şeyh Süleyman Efendi'nin sözlüğünde karşılaştığımız açıklamalarla örtüşmesi, bazı kelimelerde birebir aynı açıklamanın verilmesi sebebiyle Şemseddin Sâmî'nin Şeyh Süleyman Efendi'den etkilendiği ve sözlüğünde de ondan yararlandığı sonucunu çıkarabiliriz. Kâmûs-ı Türkî'den 18-20 yıl kadar önce basılan ve yazıldığı dönemde büyük

etki uyandıran Lugat-ı Çağatay, Şemseddin Sâmî'nin de dikkatinden kaçmamıştır, diyebiliriz.

Çalışmamız kapsamında Kâmûs-ı Türkî'de Çağatayca olduğu belirtilen 63 kelime/yapı üzerinde durulmuştur. Bu unsurların çoğu kelime olsa da çokluk eki, soru eki, edatlar gibi Şemseddin Sâmî'nin Çağatay Türkçesinin içerisinde değerlendirdiği yapılar da yer almaktadır.

Şemseddin Sâmî'nin Çağatayca olarak belirttiği bazı kelimelerde hatalar da görülmektedir: bulmak gibi... Çağatay Türkçesinde bul- fiilinin yerine tap- fiilinin kullanıldığını, bul- kullanımının bir Oğuz özelliği olduğunu biliyoruz. Ancak bu hataların sözlüğün genişliği düşünüldüğünde çok küçük kaldığını söyleyebiliriz.

Çalışmamızda Şemseddin Sâmî'nin Çağatayca anlayışını da ortaya koymaya çalıştık. Ona göre Osmanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında birçok farklılıklar bulunmaktadır. Şemseddin Sâmî, Çağatay dilini Uygur yazı dilinin bir halefi olarak görmektedir ve fikrine göre 13. yüzyıla 16. yüzyıl arasında mükemmel bir edebiyat ve yazı dili vücuda getirmiştir. Hatta Çağatayca için "yeni Uygur lisanı" diyerek Uygur Türkçesinin devamı olduğunu belirtmiştir.

Kâmûs-ı Türkî'deki Çağatayca kelimeleri incelediğimiz bu çalışmayla Şemseddin Sâmî'nin sözlüğünü oluştururken Çağatayca kelimeler için kaynak olarak yararlandığı metinler de tespit edilebilir duruma gelmiştir.

Kâmûs-ı Türkî'de Çağatayca ibaresiyle verilen kelimelerin Çağatay sözlükleriyle karşılaştırılması neticesinde bu kelime ve yapıların bazı sözlüklerde aynen bazı sözlüklerde ise küçük ses değişiklikleriyle yer aldığını tespit ettik. Ayrıca Şemseddin Sâmî'nin bu kelime ve yapılar için verdiği anlamın da Çağatayca sözlüklerde yer aldığını gördük.

Deniz Abik tarafından Türkçe kelimelerin çokça bulunabileceği onbeş harf dikkate alınarak tamamlanan değerli çalışma (Abik, 2009) bize de ilham kaynağı olmuştur. Çalışmamızda onun yol gösterdiği hususlara dikkat ederek Kâmûs-ı Türkî'de geçen tüm Çağatay Türkçesine ait kelimeler incelenmeye çalışılmıştır.

Şemseddin Sâmî'yi aynı dönemde sözlük kaleme almış Ahmet Vefik Paşa ve onun sözlüğü Lehçe-i Osmanî'sinden ayrı değerlendirmek hatalı olacaktır. Ahmet Vefik Paşa, Şemseddin Sâmî'den bir süre önce yayımladığı sözlüğünde Şemseddin Sâmî'de olduğu gibi-Doğu Türkçesi ile ilgili kelimeleri belirtmiştir. Sözlüğünün önsözünde ise Uygur, Kıpçak, Çağatay gibi Türk dilinin kollarını oluşturan yazı dillerine ait eserlerin de basılarak lehçelerarası karşılaştırmaya tabi tutulması talep etmiştir (A. Vefik Paşa, 1306). Bu bakımdan Lehçe-i Osmanî kendinden önceki ve sonraki sözlüklerden büyük ölçüde ayrılır. Lehçe-i Osmanî'den etkilenen Kâmûs-ı Türkî'de de bu fikirlerin genişleyerek yer aldığını biliyoruz.

Şemseddin Sâmî'nin sözlüğüne Doğu Türkçesi/Çağatayca kelimeleri alması veya bu tarihî lehçedeki kullanımını göstermesini iki temel sebebe bağlayabiliriz. Bunlardan ilki kendisinden önce sözlük kaleme alan Ahmet Vefik Paşa (Lehçe-i Osmanî) ve Şeyh Süleyman Efendi (Lugat-ı Çağatay ve Türkî-yi Osmanî)'nin etkisidir. İkinci sebep ise Şemseddin Sâmî'nin sözlüğünün önsözünde verdiği bilgilerde gizlidir. Burada Şemseddin Sâmî Batı Türkçesinde yabancı asıllı anlaşılamayan kelimelerin yerine Doğu Türkçesindeki karşılıklarını kullanma isteğidir (Kâmûs-ı Türkî, s. 7-8). Ancak yazarın bu noktada başarılı olduğunu söylemek zordur. Zira ele aldığı maddelerin hepsi zaten Türkçe kelimelerdir.

SUMMARY

In our study, we examined the words by deducting the note in Chagatay language in the dictionary of Kâmûs-ı Türkî of the Ottoman intellectual Şemseddin Sâmî, who is known as Sami Frashëri among Albanians and is very popular. In this context, words with a note in Chagatay were removed by scanning Kâmûs-ı Türkî. These words were transferred to the study not according to the headings in the dictionary, but with the spelling stated by Şemseddin Sâmî in the article. In our study, we tried to reveal Şemseddin Sâmî's Chagatay understanding in general. Therefore, in the section İfade-i Meram, which he gave at the beginning of the dictionary, he tried to reveal the form and meaning features of the words he took into his dictionary in other Chagatay dictionaries by stating his ideas about Eastern Turkish and Chagatay.

We can deduce the phrase that Şemseddin Sami uses Chagatai in his Kâmûs-ı Türkî. We can say that *Lugat-ı Çağatay*, which was published 18-20 years before *-ı Türkî* and aroused great excitement at the time it was written, did not escape the attention of Şemseddin Sâmî.

As a result of the comparison of the words given with the phrase Chagatai in Kâmûs-ı Türkî with the Chagatai dictionaries, we have determined that these words and structures appear in some dictionaries exactly, and with minor phonetic changes in some dictionaries. We also saw that the meaning given by Şemseddin Sâmî for these words and structures is also included in Chagatai dictionaries.

With this study, in which we examine the Chagatai words in Kâmûs-ı Türkî, the texts that Şemseddin Sami used as a source for the Chagatai words while creating his dictionary have also become detectable.

It would be wrong to evaluate Şemseddin Sâmî separately from Ahmet Vefik Pasha, who wrote the dictionary in the same period, and his dictionary, *Lehçe-i Osmanî*. Ahmet Vefik Pasha, in his dictionary published a while before Şemseddin Sâmî, stated the words related to Eastern Turkish as in Şemseddin Sâmî. In the preface of his dictionary, he requested that the works belonging to written languages that form the branches of the Turkish language such as Uyghur, Kipchak, and Çağatay should also be printed and subjected to interdialectal comparison (A. Vefik Pasha, 1306). In this respect, *Lehçe-i Osmanî* differs greatly from the dictionaries before and after it. We know that these ideas are also enlarged in Kâmûs-ı Türkî, which was influenced by the *Lehçe-i Osmani*.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı bulunmamaktadır.
Mali Destek:	Çalışma için mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

SEFAD

KAYNAKÇA

- Ab. [Abuşka] Kaçalin, M. (2011). *Niyâzi Neyâyî'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar El-Luğātu'n-Nevâ'iyye ve'l-İstîşhādātu'l-Cağatâ'iyye Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası*. Ankara: TDK Yayınları.
- Abik, D. (2009). Şemseddin Sami'nin canlandırılmasını önerdiği doğu Türkçesi kelimeleri ve eski kelimeler üzerine. *MTAD*. 6/2, 98-116.
- Ahmed Vefik Paşa (1306) (m.1888/1889). *Lehce-i Osmânî* (2. bs.). İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Aksan, D. (1998). Türklerde sözlükçülük. *Kebikeç*. 6, 115-118.
- Akün, Ömer Faruk (2003). *Lehce-i Osmânî. İslam Ansiklopedisi* (c. 27, s. 127-128). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Atalay, B. (1950). *Senglah*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka lügati veya Çağatay sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Bdg. Budagov, L. (1869-1871). *Sravnitelnyy slovar Turetsko-Tatarskih nareciy*. S. Peterburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Borovkov, A. K. (1961). *Bada'i al lugat*. Moskva: Akademiya Nauk SSSR.
- DTO Courteille, P. de (1870). *Dictionaire Turc oriental*. Paris: A L'imprimerie Imperiale.
- Güzeldir, M. (2002). *Abuşka lügati (Giriş-Metin-İndeks)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- HA [Hülâsa-i Abbâsî] Miandoab, N. Z. (2010). *Muhammed bin `Abduş-Şabûr-ıHöyî, Hülâşâ-i Abbâsî (İnceleme-Çeviri-Dizin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Işık, S. (2006). *Edebiyatçı yönüyle Şemseddin Sami*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). MS Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- LÇ Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhari (1882). *Luğat-ı Çağatay ve Turki-yi'Osmânî*. İstanbul.
- SD Eraslan, K. (1999); *Mevlâna Sekkâkî divanı*. Ankara: TDK Yay.
- Seng./a Clauson, Sir G. (1960). *Senglax, A Persian guide to the Turkish language by Muhammad Mahdi Xan*. London: E.J. W.Gibb Memorial Series.
- Seng./b.Akdemir, Y. (2020). *Senglâh'ın tematik sözlüğü (isimler)*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Şemseddin Sâmî (1317-1318). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Şemsettin Sami (2020). *Kâmûs-ı Türkî*. (Haz. Hidayet Duyar- Mevlüt Gülmez) Konya: Palet Yayınları.
- Uçman, A. (2010). Şemseddin Sâmî. *TDV-İA*.38, 519-523.
- Vámb. Vámbéry, A. (1867). *Cağataische sprachstudien*. Leipzig: Philo Press.
- VWTD Radloff, W. (1960). *Versuch eines wörterbuches der Turk-dialecte*. I-IV, s'-Gravenhage: Mouton&Co.
- Yavuzarslan, P. (2004). Türk sözlükçülük geleneği açısından Osmanlı dönemi sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 44/2, 185-202.

Kısaltmalar

Ar. Arapça

Ç. Çağatayca

Moğ. Moğolca

Yu. Yunanca

SEFAD

Seçilmiş Üç Şiirde İbn'ül Arabî'nin İzleri

Doç. Dr. Funda Kıziler Emer
Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü
fkiziler@sakarya.edu.tr

Öz

“Küresel köy”e dönüşen çokkültürlü, çokdilli postmodern dünyamızda, ulusal filolojilerdeki akademik çalışmaların bile karşılaştırmalı yazın çalışmalarına dönüştüğü gözlenmektedir. Özellikle milenyuma girilmesiyle birlikte tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de komparatistik ve onun alt dalı olan imgebilim çalışmaları, daha çok tek ulus, tek dil, tek kültür ve tek yazın odaklı monolojik çalışmalar yürüten ulusal filolojik incelemelerin önüne geçerek dikkat çekici bir ivme kazanmıştır. Bu karşılaştırmalı çalışma da yazınlar, kültürler ve disiplinlerarası bir araştırma alanı olan komparatistiğin alanına girer. Bu çalışmada ünlü Avusturyalı şair Rainer M. Rilke'nin (1875-1926) *Das Stundenbuch* (1899-1903) adlı şiir kitabındaki “Das Buch Vom mönchischen Leben”in 36. şiiri, modern Türkçe şiirinin en önemli şairlerinden biri olan Necip F. Kısakürek'in (1904-1983) *Çile* (1962) adlı şiir kitabındaki “Allah ve İnsan” başlıklı şiiri ve son olarak, postmodern dönem Türkçe şiirinin öncü şairlerinden olan Hilmi Yavuz'un (1936-) *Çöl Şiirleri*'ndeki “çöl, yollar, hurka” adlı şiirleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın amacı; farklı zaman ve uzamlarda, farklı şairler tarafından, farklı dillerde (biri Almanca diğerleri Türkçe) kaleme alınmış olan bu şiirlerin İbn'ül Arabî'nin (1165-1240) tasavvuf felsefesiyle olan bağlantılarını açığa çıkarmaktır. Yapılan literatür araştırmasının sonucuna göre, dünya yazınından seçilmiş üç ayrı şiirde İbn'ül Arabî'nin “vahdet-i vücûd” öğretisinin izlerini sürmeyi hedefleyen bu çalışma, özgün bir komparatistik çalışmasıdır ve tematolojik karşılaştırma türüne girmektedir. Çalışmada temel olarak karşılaştırma, yorumbilgisi ve metinlerarasılık yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rilke, Kısakürek, Yavuz, Arabî, komparatistik.

The Traces of Ibn Al-Arabî's in Three Selected Poems

Abstract

In our multicultural and multilingual postmodern world which turns into a “global village”, it has been observed that even the academic studies in national philologies around the world have been changed into the comparatistic. Comparatistic studies and its subbranch imagology studies in our country have gained a remarkable momentum by getting ahead of national philological studies, which mostly focus on one nation, one language, one culture, and one literature. This comparative work also falls under comparatistic, which is an interliterary, intercultural and interdisciplinary research area. In this study, the 36th poem of "Das Buch Vom mönchischen Leben" in the poetry book *Das Stundenbuch* (1899-1903) by the famous Austrian poet Rainer M. Rilke (1875-1926) was compared with the poem "God and Man" in the *Anguish* (1962) by Necip F. Kısakürek (1904-

1983), one of the most competent poets of Turkish modernist poetry and with "desert, roads, cardigan" in the *Desert Poems* (1996) by Hilmi Yavuz (1936-), one of the pioneers of postmodern Turkish poetry. The purpose of this study is to reveal the connections of these poems, written in different times and spaces, by different poets, in different languages (in German and in Turkish), with the philosophy of Sufism of Ibn al-Arabî (1165-1240). According to the results of the literature research, this study, which aims to trace the "wahdat al-wujud" teaching of Ibn al-Arabî's in three different poems selected from world literature, is an original comparatistic study and falls under the thematological comparison type. Comparison, hermeneutic and intertextuality methods were used in the study.

Keywords: Rilke, Kısakürek, Yavuz, Arabî, comparatistic.

SEEHAD

GİRİŞ

Yazınbiliminin uluslararası çalışma alanlarından biri olan komparatistik; yazın kuramları, yöntemleri ve yazın tarihi gibi konulara odaklanan genel yazınbilimiyle, farklı metinler, diller, kültürler, sanatlar ve medyalar arasındaki çokkatlı ilişkileri inceleyen karşılaştırmalı yazınbiliminin bileşimini sunar (Zemanek, 2012, s. 12). Ulusal filolojik incelemelerdeki dilsel ve kültürel sınırları aşan bir disiplin olarak öne çıkan “(k)omparatistik, diğer filolojilerin bittiği yerde başlar; ulusal filolojiler sınırlarına vardığında, o harekete geçer” (Corbineau-Hoffmann, 2000, s. 11). Tek tek yazınların geleneksel biçimde incelenmesi ulusal-filolojik sayılırken, incelemeye tek yerine (en az) çiftle başlayan komparatistik “diyalojik” (Zima, 2011, s. 98) ve “ulusal üstü” (“supranational”) bakış açısıyla ırasallaşır. Onu ulusal filolojilerden ayıran; bu bakış açısıyla insanlığa ortak aklı, manevi bilinci, daha doğrusu “farklılıktaki birliği” (Dyserinck, 1981, s. 15) ortaya çıkarma çabasıdır.

Kökeni Antikite'ye dayanan, ancak XIX. yüzyıl Fransa'sında bilimsellik kazanan komparatistiğin “(g)örevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı” (Aytaç, 2003, s. 7) noktalarını saptayıp yorumlamaktır. Farklı yazın, dil ve kültür ürünü olan metinlerin “biçim, içerik, konu, motif, gelişim, etkilenme, benzerlik ve ayrıcalıklar” açısından karşılaştırılması biçiminde yürütülen komparatistik çalışmaları, “ulusal edebiyat içerisinde bir eser(in) başka bir eserle veya aynı yazarın farklı dönemlerde yazılmış eserleri(nin)” (Baytekin, 2006, s. 112) kültürlerarasılık bağlamında karşılaştırılmasıyla da gerçekleştirilebilir. Günümüzün “global köy”e (Mc Luhan'dan aktaran Harvey, 1997, s. 327) dönüşen postmodern dünyasında, farklı yazın ve kültürlerin ortak noktalarını, insanlığa ortak aklı ve ortak manevi mirası öne çıkararak dünya barışına hizmet etmeyi amaçlayan komparatistiğin özel bir yeri vardır.

Komparatistiğin alanına giren bu çalışmada da ikisi Türkçe, biri Almanca olmak üzere, iki farklı yazın, dil ve kültür ürünü olan üç şiir – tasavvuf felsefesiyle kesişim noktaları açısından – karşılaştırılmıştır. Bunlar; yüzyıl dönümü Almanca şiirinin öncülerinden Prag doğumlu Rainer M. Rilke'nin, *Das Stundenbuch* adlı kitabının 36. Şiiri (1972, s. 31), Cumhuriyet sonrası Türkçe şiirinin usta kalemlerinden Necip F. Kısakürek'in *Çile* adlı ünlü kitabındaki “Allah ve İnsan” adlı şiiri (2019, s. 42) ve (post)modern dönemin yetkin temsilcilerinden Hilmi Yavuz'un *Çöl Şiirleri*'ndeki “çöl, yollar, hırka” (1997, s. 44-45) adlı şiirleridir. Şiir karşılaştırmalarının ortaklıkları “en çabuk ve en çarpıcı biçimde” yansıtabildiği için her zaman ilgi çektiğini belirten Yüksel Özoğuz'a göre, “(h)ele bu yazarlar başka başka kültürlerden geliyorsa, böyle bir karşılaştırma kültürler arasındaki farkı ya da beklenmedik benzerlikleri en şaşırtıcı biçimde ortaya çıkartabilir” (1999, s. 101). Bu çalışmada da Hıristiyan ve Müslüman kültürlerinin şaşırtıcı biçimde buluşmasına tanıklık edilir.

Çalışmanın çıkış noktası, bu üç şiirin Endülüslü doğumlu büyük Müslüman bilgini İbn'ül Arabî'nin (1165-1240) tasavvuf felsefesinde bulunduğu savıdır ve amacı da farklı zaman ve uzamlarda, farklı şairler tarafından, farklı dillerde kaleme alınmış bu şiirlerin Arabî'nin düşünceleriyle ilişkisini açığa çıkarmaktır. Karşılaştırmanın dayandığı tematik ortaklık bağlamında çalışma, “tematolojik karşılaştırma” (Beller, 1970, s. 37-38; Zima, 2011, s. 349) türüne eklenmektedir. Tanrı-âlem-insan ilişkisini izlekselleştiren bu şiirlerin ortak noktasının (*tertium comparationis*) bu öğreti olduğu savından hareketle, farklı yazınlar ve kültürler arasındaki ortaklıkları aydınlatmayı hedefleyen bu çalışmada temel olarak

karşılaştırma, yorumbilgisi (hermeneutik) ve metinlerarasılık yöntemleri kullanılmıştır. Seçilmiş şiirlerin Arabî'nin geliştirdiği tasavvuf felsefesiyle diyalojik ilişkisini aydınlatmada özellikle metinlerarasılık yönteminden yararlanılmıştır. Metinlerarasılığın kuramsal alt yapısını, yazınsal üretimin "başkasına ait sözcüklerle dolu bir dünyada" ve aslında "çoktan işgal edilmiş" (Bakhtin'den aktaran Todorov, 2001, s. 57-58) sözcükler arasında gerçekleştiğini savlayan Mikhail Bakhtin'in (1895-1975) "diyalojizm" kuramı oluşturur. Kavram 1960'larda, - yazını dönemin sosyo-ideolojik yapısıyla karşılıklı bir söyleşimsellik içinde değerlendiren bu kuramı göstergebilimle buluşturan - Julia Kristeva tarafından geliştirilmiştir (Pfister, 1985, s. 1-11). Metinlerarasılığı yazınsallığın temel ölçütü sayan Kristeva'ya göre "(h)er metin bir alıntılar mozaigi gibi oluşur, her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür" (Aktaran Aktulum, 2014, s. 35). Metinlerarasılık; "önceki bir metnin onu taklit eden, dönüştüren, açık ya da kapalı bir biçimde ona gönderen bir başka metinde yinelenmesi" (Aktulum, 2004, s. 304) anlamına gelen bir tür "yenidenyazma" (*réécriture*) işlemi" (Aktulum, 2014, s. 16) şeklinde özetlenebilir. Kristeva'dan sonra Roland Barthes ve Gérard Genette gibi Fransız yazınbilimciler tarafından farklı noktalara ağırlık verilerek geliştirilen metinlerarasılık kuramları (Aktulum, 2014, s. 34-75) arasında en yaygınlık kazananı, burada da kullanılan Genette'nin metinlerarasılık yöntemidir.

Şimdiye dek Rilke ve Kısakürek'in şiirlerindeki imgesel evreni inceleyen (Cuma, 2002) bir doktora teziyle, Rilke ve Yavuz'un poetikalarını karşılaştıran bir makale (Taşdelen ve Uzağan, 2016, s. 591-604) yayımlandığı saptanmıştır. Ancak bu üç şiirin daha önce bir başka çalışmada bir araya getirilip Arabî'nin öğretisi ekseninde incelenmemiş olması, çalışmanın özgünlüğünü tanıtlar. İslamofobinin yine dünyayı etkisi altına aldığı bugünlerde, Avrupa'nın göbeğinden çıkmış Rilke gibi usta bir şairin İslamiyete derin ilgisine - ki "Mohammeds Berufung" (1974, s. 157) adlı şiiri bunun en açık kanıtıdır (Schimmel, 1975, s. 183-206; Kıziler Emer, 2014, s. 199 vd.) - değinerek, onu Türkçe şiirin iki usta kalemiyle diller, yazınlar ve kültürlerarası bir zeminde buluşturması çalışmanın önemini ortaya koyar.

İbn'ül Arabî'nin Öğretisine Özet Bakış

Akla dayalı Yunan felsefesinin karşısında "tasavvufi ya da mistik felsefe", hikmete dayalı "bir gönül felsefesi []" (Cevizci, 2012, s. 210) kuran Gazzalî'nin (1058-1111) açtığı yolda ilerleyen İbn'ül Arabî, "vahdet-i vücûd" öğretisiyle tasavvuf ilmini zirveye taşımıştır. "Filozof-sufî" diye nitelendirilen Arabî'nin öğretisi; Kur'an-ı Kerim, Hadis ilmi, Meşşai felsefesi, İşrakîler, Hıristiyan gnostisizmi, Yeni Eflatunculuk ve Philon felsefesi gibi çeşitli kaynaklardan beslenmiştir (Affî, 2011, s. 29-31). Ancak bu öğretisi, "kaynağı tamamıyla İslami olan felsefi bir tecrübe" olmasıyla irasallaşır. İslam onunla "tabir caizse, intihal olmayan kendi öz felsefesine kavuşmuş(tur)" (Kılıç, 2019, s. 173). Oryantalist Annemarie Schimmel (1922-2003), evrenin yaratılışına ilişkin dizgesel bir kuram sunmasıyla kozmogonik, insan-evren-Tanrı ilişkisini açıklamasıyla teozofik bir irası olan Arabî'nin öğretisini şöyle özetler: "Kadir-i Mutlak, yalnızlığı içinde özlemle iç çekmiş [nefes-i rahmani] ve hadise göre "gizli bir hazineydim, bilinmek istedim, bu yüzden dünyayı yarattım" diyerek tecelliyatına ayna olması için yaratılışı gerçekleştirmiştir" (2012, s. 285).

Arabî, çıkış noktası "Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim" kutsal hadisi olan vahdet-i vücûd öğretisini *Fusûsu'l Hikem*'de şöyle açıklar: "Hak, sayısız güzel isimleri bakımından emrin tümünü içeren kuşatıcı bir varlıkta isimlerini tek tek görmek ve o varlık vasıtasıyla kendi sırrının kendisine görünmesini istedi." Adeta "ruhsuz bir beden", "cılâsız

bir ayna gibi" yaratılan âlem içinde Hz. Âdem, O'nun "isimlerini ya da kendisini görmek üzere" yarattığı âlem aynasının "cilâsı" ve "ruhu" olmuştur (2006, s. 25). "Hak karşısında insan, göz için görmeyi sağlayan gözbebeği [*insan'ül ayn*] gibidir." Hakkın (cilâlanmış) bir ayna gibi kendisi aracılığıyla baktığı "âlemde insan, yüzükteki kaş gibidir." O'nun kendi ruhundan üfleyerek yarattığı, "sûretindeki her isim(in)" bizzat yaratılışında ortaya çıktığı varlık olarak insan, "kuşatıcılık ve toplayıcılık rütbesin(e)" (26) sahiptir. Kendisini zâhir ve bâtın diye nitelendirerek âlemi, şahadet ve gayb âlemi olarak yaratan Allah'ın yeryüzündeki "halifesi", "âlemin sûretini ve Hakkın sûretini" toplama gizilgücüne sahip olan insan'dır. Bu halifelik "ancak insan-ı kâmil için geçerli olabilir" (30-31) ki bunun simgesi, "zuhur eylemi(nin) onunla başladığı gibi yine onunla bitti(ği)" (235) Hz. Muhammed'dir.

Arabî Tanrı-âlem-insan ilişkisini, varlığı zorunlu (biricik hakikat) olan Vücûd'dan (vahdet) olanaklı olan mevcuda (kesret) yönelimle açıklar; kabaca "varlığın birliği" anlamına gelen "vahdet-i vücûd" öğretisi "yaratılışı tecelliden ibaret sayar. Allah'ın esma ve sıfatlarının birer veçhi olan arketipler (ayânü's sabite) Allah'ın Ak'l'ında bilkuvve mevcuttur. Allah, bunlara sonradan varlık verir ve bunlar mütecellî varlıklar haline gelirler." Ancak "gizli hazine gibi" bilkuvve haldeki mevcudiyetin, O'nun bilinme arzusuyla bilfiil hale gelmesiyle vücûd bulan âlem, Platon'un "gölgeler âlemi" gibi "arketiplerin gölgesinden ibarettir" (Nasr, 2011, s. 318). Arabî'ye göre varlık (vücûd) en alt dereceden en üst dereceye dek "asıl, ayn, öz itibariyle bir bütün" olsa da bulunulan derecenin gerektirdiği "tezahürün farklı zâhiri görünüşlere bürünmesinden dolayı göze sanki farklıymış gibi" (Kılıç, 2019, s. 76) görünür. ("O, âlemin ayn'ıdır" demek, "O âlemlerle aynıdır" demek değil, O "âlemin aslı, hakikati []" demektir). İlahî tecelli evrendeki her zerrede farklı yüzle karşımıza çıkmasına karşın, "vücûd aslında bölünmez, ezeli ve daimidir." Çünkü O'nun görüngü dünyasındaki "tezahürü ve tekâsürü Zâtıyla değil ancak sıfatları vasıtasıyla olmaktadır" (74). Bu nokta vahdet-i vücûd'u panteizmden ayırdığı için vurgulanmalıdır. Bu öğretiye göre panteizmdeki gibi "Âlem= Vücut değildir ve olamaz" (166).

Kesretteki birliği imleyen bu düşünceye göre, Allah sıfatları açısından halk, Zâtı açısından Hak'tır; "(m)ahlûkat, fiili varoluşunda Allah ile özdeş değil, yalnızca O'nun sıfatlarının yansımalarıdır" (Schimmel, 2012, s. 285). [Ayrıca Spinoza'nın *natura naturans* (yaratıcı doğa) ve *natura naturata* (yaratılmış doğa) ayrımı da bu öğretden izler taşır. *Ethica*'nın, Tanrı sevgisini araştıran kısmı adeta vahdet-i vücûd'un çıkış noktası olan hadisi açıklar: "Bu sevgi Tanrı'nın sonsuz olmasından kaynaklanmaz, [...] Tanrı'nın insan zihninin özü sayesinde açıklanabilmesinden kaynaklanır; yani zihnin Tanrı'ya duyduğu akli sevgi, Tanrı'nın kendisini sevmesine neden olan sonsuz sevginin bir bölümünü oluşturur" (2013, s. 354)]. İlahilik anlamına gelen "(u)lûhiyyet her varlığın gizli, iç (bâtın) yüzüne, beşeriyet, nasûtiyyet ise onun görünen, dış (zâhir) yüzüne", yani "cevher" ve "araza" karşılık gelir. Sonuç olarak bu öğretiye göre O'nun tecellisi evrende "ancak mertebe-i insanda kemale ulaşır" (Kılıç, 2019, s. 75).

Şiirlerin Karşılaştırılması

"Bütün inanç biçimlerinin bir heyulası haline gel;
çünkü Allah, belirli bir inancın sınırlayamayacağı
kadar büyük ve yücedir" (Arabî, 2006, s. 119).

Simgeciğin ve Yeni-Romantizm akımlarının en seçkin temsilcilerinden biri sayılan Rainer M. Rilke, şiir başta olmak üzere öykü, roman, drama, deneme, günce ve mektup gibi

farklı türde sayısız metin kaleme almış, ayrıca sekiz yabancı dilden Almancaya çeviriler yapmıştır. Doğusundan batısına neredeyse tüm dünyayı gezen Rilke'nin çok kültürlü ve çok dilli özgür bir sanatçı yaşamı sürdürmesi, yaşamına olduğu gibi, metinlerine de uluslar üstü bir boyut katmıştır (Engel ve Lamping, 1999, s. 7-16). Türkiye'de özellikle *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (1910) adlı tek romanıyla ünlenen Rilke'nin (Kıziler Emer, 2020, s. 219-243); genel olarak *conditio humana*'ya, (tensel ve tinsel anlamda) aşk'a, yaşamın ve ölümün anlamı gibi temel varoluş sorunlara odaklanan, birçoğu dünya şiirinin unutulmazları arasına giren şiirleri, *Duineser Elegien* (1912-1922) ve *Die Sonette an Orpheus* (1922) adlı son dönem yapıtlarında zirveye ulaşır.

Şairin ilk önemli kitabı sayılan *Das Stundenbuch* (1899-1903) 1905'te yayımlanır. Paris deneyimlerini ve Rusya gezisi izlenimlerini yansıttığı bu şiirlerinde Rilke, asırlardır ["Tanrı'nın etrafında tavaf ediyorum"] ("Ich kreise um Gott") (1972, s. 11) diyen lirik ben'i aracılığıyla Tanrı'nın yansımalarının izini sürer. İlk Rusya gezisini (1898) Lou A. Salomé ve onun İranistik profesörü eşi Friedrich Carl Andreas'la yapan şairin – kendisini ileride birkaç kez okuyacağı Kur'an'la da tanıştıran (Solbrig, 1982, s. 281) – bu profesör aracılığıyla İbnül Arabî'nin öğretisiyle tanıştığı varsayılabilir. Bu varsayım ünlü *Duino Ağıtları*'ndaki melek imgesiyle güçlü bir kanıtla ulaşır. Nasıl ki – "Ağıtlardaki meleğin Hıristiyanlığın meleğiyle hiçbir ilişkisi yoktur. (Daha çok İslamiyetin meleğiyle ilişkilidir)" (Aktaran Kıziler Emer, 2014, s. 182) diyen – şairin *Duino Ağıtları*'ndaki meleği Hıristiyanlığın meleği olmayıp Kur'an-ı Kerim ve Arabî'nin vahdet-i vücud öğretisi üzerinden İslamiyetle ilişkiliyse (Kıziler Emer, 2014), bu kitabında rahip lirik ben'i aracılığıyla aradığı da "Hıristiyanlığın tanrısı değildir" (Sayın, 2009, s. 8). Şiirlerin *Dua Saatleri Kitabı* başlığının, içinde günün belli saatlerinde edilen duaların bulunduğu 15. yüzyıl Fransa'sında yaygınlaşan dua kitaplarıyla (*livre d'heures*) benzerliğine değinen Haehnel'e göre, bu şiirleri Hıristiyanlık doğrultusunda okumak kadar, din dışı bakış açısından okumak da bunlardaki dinselliği kavrayamaz: ["Burada resmi, kurumsallaşmış Hıristiyanlığa karşı ideolojik bir eleştiri yönelten, Hıristiyan olmayan, "gelenekten farklı" bir dinsellik söz konusudur"] ve bu şiirlerin ["mistik ve panteist gelenekleri gündeme taşınması rastlantı değildir"] (1986, s. 31-32). "Tanrı(nın) öldü(ğü)" (Nietzsche, 2012, s. 366), meleklerin uçmaz olduğu – Serafimlerin "ağırlaşmış kuşlara", "kuş yıkıntılarında, penguenlere" (Rilke, 2009, s. 102) benzediği – karanlık bir çağda, yaşamak için adeta "ekmek gibi gereksin(diği)" (89) Tanrı'yı aramaya çıkan bir rahip olan lirik ben, "Rahip Yaşamı Kitabı"ndan, "Hacılık"ın ve "Fakirlik ve Ölüm Kitabı"na doğru yol alır.

Şiirlerin bütününde Hıristiyanlık motifleri başat konumda olsa da hacılığın anlatıldığı 2. Kitaptan itibaren "Tiflis ve Taşkent"te yüzlerinde "İslamın tavırları olan Hıristiyanlar(ın)" (115) belirmesi, 3. Kitapta kilise, manastır betimlemeleri ve çan seslerine, dağların "minaresi" ve "ezan" (125) sesi motiflerinin eklenmesiyle art alandaki İslamiyet imgesi belirginleşir. Burada her türlü arzudan – ki bu, "Beklemek yok öteki dünyayı [...] ve dünyaya hizmet ederken arınmak" (111) dizelerindeki gibi, dünyevi arzuların yanı sıra "öteki dünya nimetlerine kavuşma arzusunun yokluğunu da içerir" (Schimmel, 2012, s. 137) –, nefis'ten kurtulmayı imleyen fenâ mertebesiyle aynı anlamda kullanılan "fakirlik" (*faqr*) kavramının aynı zamanda "sufizmin ideali" (Schimmel, 2010, s. 97) olması önem taşır. "Yalnızca mutlak *fakr* ile yaratılabilen dünya, Ganî olan Allah'ın tecellilerine kap olur" diyen Schimmel (2012, s. 139) bunu şöyle açıklıyor:

Tasavvufî hayatın temel tutumu fakr'dır (fakirlik). Kuran'da (Sure 35: 15) Allah'a muhtaç olan insanla, Ganî [Zenginliği Sınırsız] ve Hamîd [Övgüye Layık] olan Allah bir tezatlık oluşturmaktadır; fakirlik kavramının kökeni burada yatar. [...] Fakirlik, hadise göre "fakru fahri", "fakirlik övüncümdür" diyen Peygamber'in sıfatlarından biriydi (136).

Lirik ben'in yolculuğunda karşılaştığı Hıristiyanları Müslümanlara benzettiği "çeşmenin etrafında, uzatırlar ellerini/ düz çanaklar gibi, onların içine/ su dolar bir ruh gibi" (Rilke, 2009, s. 115) dizesi, – "Fakr tamam olduğunda Allah kalır" hadisindeki gibi – sufizmde fakirliğin, "Allah'ın tecellilerine kap" olmak anlamına gelmesiyle örtüşür. Nitekim Heselhaus'a göre Rilke burada ["Muhammedî hac sabahı(nı)"] betimlemiştir ve bunun anlamı da ["Rusların öte dünya odaklı dindarlığından yüz çevirerek doğanın ve doğa kanunlarının anlamını kavramaya yönelmektir"] (Aktaran Haehnel, 1986, s. 37).

Burjuva düzeninin dışı yaldızlı içi boş yaşamına karşı "malı mülkü ve zamanı" (Rilke, 2009, s. 147) terk eden azizlerin, ermişlerin, fakirlerin övgüsüyle, – Nietzsche'nin üstinsan'ının doğuşunu muştulayan "büyük ögle!"sine (2012, s. 614) karşılık – "fakirliğin Büyük Akşam Yıldızı'nın (Rilke, 2009, s. 149) doğuşuyla biten şiirlerde olağanüstü bir kardeşlik havası eser: Rilke, yaptığı manevi yolculuğun sonunda, babasının servetini reddedip üzerindeki giysilerine dek her şeyi terk ederek "cırılçıplak, piskopusun kaftanına doğru yürüyen" Hıristiyanlığın en büyük azizlerinden Franz von Assisi'yi (1181-1226) ve hatta "bülbüllerin[] esmer kardeşi" (2009, s. 147) diye – "yoksulluğu tasavvufî yoksulluğun örneği" olup kendisine "Ezeli ve Ebedi Bahçenin Bülbülü" (Schimmel, 2012, s. 237) denen – Hz. Peygamber'i andıran figürlerin eşlik ettiği bir dinsel kardeşlik vizyonu yaratarak, "TANRIM, birçok hacı birden olmak isterdim" (Rilke, 2009, s. 114) diyen lirik ben'inin dileğini gerçekleştirir.

Şiirlerindeki lirik ben gibi dünyadaki "tüm sokakların hacısı" (Zweig, 1927, s. 13) olan Rilke'nin dinlerarası hoşgörüyü davet eden bu dizelerinin, ilahi aşk'ı amentüsü kılan Arabî'nin öğretisiyle bağlantıları 36. şiirde çok belirginleşir ki bu çalışma, "Das Buch Vom mönchischen Leben" (1899), "Das Buch Von der Pilgerschaft" (1901) ve "Das Buch Von der Armut und vom Tode" (1903) alt başlıklarıyla yayımlanan bu şiirlerin ilk kitabına, aslında – ve altmış yedi şiirden oluşan (1972, s. 11-54) – bu kitaptan da, metinlerarasılık dokusunun en belirgin olduğu 36. şiire sınırlandırılmıştır. Kitabın genelinde de lirik ben, Arabî'nin çıkış noktası olan hadisteki gibi "Gizli bir hazine" olan Tanrı'yı arar sürekli: "UZUN geceler boyu kazıp durdum seni ey hazine" (Rilke, 2009, s. 121); "Görüyorsun, durmadan arayan biriyim" (70). *Bilinmek* arzusuyla evreni yaratan Tanrı'yı anla(t)mak arzusuyla yanıp tutuşur: "çağıldayarak Hıristiyanlık'ın kıyısında,/ Anlatmak istiyorum seni, görmek her yanını ve betimlemek [...]" (75). Arabî'ye göre bir ayna gibi "toplayıcı varlık" olan insanın kemale erip Hakkın tecellilerini yansıtmaması, ilkin kişinin "eşyayı Allah ile görmesi" ve "Vücûd-ı Hakkı bilmesi(yle)" (Konevi, 2009, s. 159) gerçekleşir ki, bu şiirlerde bunun birçok açılımına rastlanır. Tanrıya "sen ey nesnelere nesnesi" (Rilke, 2009, s. 38) diye seslenen lirik ben, O'nun duyulur dünyanın her bir zerresinde farklı yüzlerle tezahür ettiğini keşfeder: "SENİ buluyorum tüm bu nesnelere, / [...] / tohum olur güneşlenirsin sen en küçüğünde, / gösterirsin kendini büyüklerinde en yüce biçimde" (39).

"EMEKÇİLERİZ biz: Çömezler, müritler, ustalar, / inşa ediyoruz seni" diyen Rilke'nin (2009, s. 43) lirik ben'inin, insan elinde sürekli yeniden inşa edilen Tanrı'sı (bkz. 2009, s. 34, s. 41, s. 43, s. 62, s. 67, s. 68, s. 78), "Hak benim mucidim/ Bileyim ki ben de O'nu icat edeyim"

diyen Arabî'nin Tanrı tasavvuruyla örtüşür (2006, s. 83). Arabî'nin felsefesinde "(i)nsanın yaratılmasının gayesi, Hakkın, esmâî ve sıfatî kemallerinin bilinmesidir" diyen Afifî'ye göre, burada "bütün ilimlerin üzerinde olan zata değil, itikatlardaki ilaha işaret edilmektedir [...], insan Allah'ı yaratmaz, sadece inancındaki ilahı yaratır" (2011, s. 149-150).

Arabî'nin âlemden ayrı olmayıp ona özdeş de olmayan, ancak "tenzih ve teşbih" (2006, s. 95, 116) yoluyla kavranabilen Allah tasavvuru gibi, Rilke'nin şiirlerinde de ilahi tecellinin sayısız çoğulluna karşın "vücûd aslında bölünmez": "Çünkü görünür her birine başka bir Tanrı/ sonunda ağlamaklı, anlayıncaya dek/ [...] yanılısamalardan sonra, / yüzlerce kişinin her birinde başka biçimde/ tek bir Tanrı'nın dalgalandığını" (2009, s. 50) ya da: "bir dalgasın sen hep yine de/ tüm nesnelere üzerinden akıp giden. [...] / bütün nesnelere meylettiği/ güçlü ışığına dayanılmayan" (88) ve "Nesnelerin anlamısın sen, / [...] / kendini başkalarına hep başka türlü sunan" (108) dizeleri buna kanıttır. Arabî'ye göre ilahi isimlerin yansımalarına evrendeki en uygun varlık olan insanın, Hak karşısında "göz için görmeyi sağlayan gözbebeği" konumunda olması, Rilke'nin "gizli tanıştığını yalnızlığının/ ve ben kaşın altındaki o gözüm..." (68) ve "istiyorum daima seni tüm varlığıyla yansıtmak" (33) dizelerinde karşımıza çıkar.

Yüksel Özoğuz'un çevirisiyle Rilke'nin 36. şiiri şöyledir:

Ne yaparsın, Tanrı'm, ben ölürsen? / Senin testinim ben (ya kırılırsam?) / Senin içkinim ben (ya bozulursam?) / Giysilerimin ben, mesleğin, / benimle her şeyini kaybedersin. / Benden sonra kalmaz evin, içinde/ sözcüklerin, sıcak ve yakın, seni selamladığı. / Kayar gider yorgun ayaklarından/ kadife sandaletlerin, benim benliğim/ Kocaman manton düşer omuzlarından. / Bakışın, sıcak yanağımla, / bir dua rahlesi gibi karşıladığım, / gelir, arar beni, uzun uzun/ ve gün batımında bırakır/ kendini kucağına yabancı taşların. / Ne yaparsın, Tanrı'm? Kaygı duyarım (2009, s. 52).

Toplamda dört kıtadan – tek dizelik son kıta şiirin özetini sunar – oluşan şiirin geneline bakıldığında, Tanrı-insan ilişkisinin konu edildiği gözlenir. İkinci ve üçüncü kıtalarda Tanrı insan kılığında betimlenmiştir. Hıristiyanlığın inanç esaslarından teslis (Baba-Oğul-Kutsal Ruh şeklindeki üçlü birlik) öğretisi ve enkarnasyon (Tanrı'nın Hz. İsa'nın bedenine bürünmesi) inancı dikkate alınır, burada Hıristiyanlığa parodistik bir gönderme yapıldığı savlanabilir. "Hacılığın Kitabı"nda lirik ben'in Hıristiyanlığın teslis öğretisine karşı "baba mı demeliyim sana? / Bin kere ayırmaktır bu kendimi senden. / Benim oğlumsun sen" (2009, s. 93) dizelerinde "kurumsallaşmış Hıristiyanlığa" (Haehnel, 1986, s. 36) itiraz bu okumayı berkitir.

Şiirin ilk ve son dizeleri lirik ben'in duasında Tanrıya yönelttiği "NE yaparsın, Tanrı'm, ben ölürsen?" ve "Ne yaparsın, Tanrı'm? Kaygı duyarım" şeklindeki retorik sorulardan oluşur. Bu dizelerin betimlediği insana muhtaç Tanrı tasavvuru, geleneksel Tanrı-insan ilişkisini tersine çevirir. Ancak ne *Das Stundenbuch*'un bütünlüğünde ne de Arabî'nin öğretilerinde, düzenlamsal olarak insanın Tanrı'yı yaratması söz konusudur. Arabî'ye göre "Gerçek Varlık, isimleri bakımından değil, yalnızca zatı ve hakikati bakımından Allah" olup O'nun "zâtı âlemlere muhtaç olmadığı gibi", "isimlere de muhtaç" değildir (2006, s. 109). 36. şiirin metaforik anlamda Tanrı inşası ve insana benzer Tanrı tasavvuru, – ki bu tasavvur ilkin Feuerbach'ın insanın yabancılaşıp dışsallaştırdığı kendi güçlerini yansıttığı insanbiçimci Tanrıyı (2015, s. 65) anırtırsa da, Arabî'nin felsefesiyle

bağlantıları daha güçlüdür – herkesin aslında “kendi zihninde yarattığı ilaha” inandığını belirten Arabî'nin “inanılan ilah” ya da “özel rab” (119) kavramıyla açıklanabilir:

Bilmelisin ki, 'Allah' diye isimlendirilen şey, zatı itibarıyla mutlak bir, sıfatları bakımından 'bütün'dür. Her varlığın Allah'tan payı, kendi 'özel rabbi'dir. Bütünün ona ait olması imkânsızdır. Fakat Hakkın mutlak birliğinde kimsenin bir payı yoktur. [...]
mutlak birlik bölünme kabul etmez (2006, s. 92).

Nitekim Arabî'nin, “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır” [2: 15] ayetine dayanarak geliştirdiği herkesin Rabbine dair, onun “vasıtasıyla Hakka” yöneldiği bir inancı olduğu savını içeren “inanılan ilah” (2006, s. 119) kavramı, Rilke'nin bu sıra dışı dua-şairlerinde, “her birine başka bir Tanrı'nın görüldüğü “yüzlerce kişinin her birinde başka biçimde/ tek bir Tanrı'nın dalgalandığını(n)” (2009, s. 50) idrakiyle yankılanır.

Lirik ben'in Tanrının “testisi”, “içkisi”, “giysisi”, “mesleği”, “evi”, “sözü”, ayağındaki “sandaletleri” gibi gereksindiği her şeyin bizzat kendisi – “die Samtsandale, die ich bin” (Rilke, 1972, s. 31) – olduğunu ifade etmesi, hiçbir şeye muhtaç olmayan Tanrı tasavvuru bakımından heterodoksal bir görünüm sergiler. Ancak Tanrı'yı aramaya çıkan bir rahip olan lirik ben'in bu ifadeleri adeta, “Hakkın hüviyetinin kulun organ ve güçlerinin aynı” olmasını imleyen “Ben [bana yaklaşan kulumun] kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü, kendisiyle tuttuğu eli, kendi ile yürüdüğü ayağı olurum” (Arabî, 2006, s. 113, 114) hadisinin tersten okumasını sunar: Bu durumda yüzeydeki aykırılık aşılır; insana – “şahdamarından daha” [50: 16] – çok yakın olan bir Tanrı tasavvuru ortaya çıkar: “Hak, bazı kimselerin görmesi, işitmesi olur” (2006, s. 108). Lirik ben'in “kendi zihninde yarattığı” bu Tanrı imgesi ve akıl almaz bir yakınlık içindeki Tanrı-insan ilişkisi, derin semantik düzlemde karşılıklı olarak birbirinin anlamı ve aynası olan Tanrı ve insan ideleri yaratır ki bu veriler, Rilke'nin Arabî'nin öğretisiyle kurduğu diyalojik ilişkiyi açıklığa kavuşturur. (Lirik ben'in, [“çok yakınında”] bulunan [“komşu Tanrı”] diye seslendiği Tanrıyla aralarında yalnızca [“incecik bir duvar”] olup bunun kendisinin ya da onun ağzından çıkacak tek bir çağrıyla yok oluvereceğini (1972, s. 13) söylemesi Yaratan-Yaratılan ilişkisinin “şahdamarından” yakınlığını berkitir).

Rilke de bu şiirinde, Arabî'nin öğretisindeki gibi “bilinmek” isteğiyle insanı yaratan bir Tanrı tasarlamıştır. Arabî'ye göre Hak insanı “tecellilerine kap” olup *bilinmek* için yaratmıştır. Rilke, “biz Hak içiniz”, “Hakkın zuhuru benim varlığımda/ Hak bizimle zuhurda, kap olduk ona” (Arabî, 2006, s. 83) diyen Arabî'nin dizelerine bu şiiriyle karşılık verir adeta. Özellikle şiirin “Senin testinim ben (ya kırılırsam?)” dizesinde geçen “testi” (der “Krug”) ibaresi, insanın ilahi isimlerin tecelligahı olması bağlamında okunabilirliğini berkitir. Şiirde, “Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim” kutsal hadisini temel alan Arabî'nin öğretisiyle örtük gönderme yoluyla kurulan semantik bağlantı en çok, insanın Tanrı açısından – *bilinmek* isteyen varlığının *bileni* olarak – anlam kurucusu olduğunu imleyen “ölürsem [...] [anlamını yitirirsin]” – “mit mir verlierst du deinen Sinn” (Rilke, 1972, s. 31) – dizesinde belirginleşir.

“Hak över beni, ben de O'nu/ Hak tapar bana, ben de O'na/ [...] Bilirim O'nu, görürüm aşikâr/ Nasıl olur da duymaz bana ihtiyaç/ İzni veren, mutlu eden ben; bana muhtaç/ İşte bundandır Hak benim mucidim/ Bileyim ki ben de O'nu icat edeyim” diyen Arabî'nin (2006, s. 83) dizeleri ve Rilke'nin 36. şiiri; Tanrının da insanı gereksindiğini, *bilinmek* için insana muhtaç olduğunu, her ikisi arasındaki kopmaz bağı vurgulamaları

açısından birbiriyle önemli ölçüde örtüşür ki burada Rilke, Arabî'nin dizelerine açık göndermede bulunur. Arabî'ye göre tek "Gerçek Varlık, isimleri bakımından değil, yalnızca zata ve hakikati bakımından Allah" olup O'nun "zata âlemlere muhtaç olmadığı gibi", "isimlere de muhtaç" değildir (2006, s. 109).

Nitekim Rilke'nin şiirlerindeki Arabî izlerini irdeleyen ilk araştırmacı olan Schimmel, 36. şiirin bu dizelerinin, öğretisinin merkezinde ["kendini tanımak için insanı gereksinen acı çeken Tanrı düşüncesi"] bulunan Arabî'nin düşünceleriyle benzerliğine dikkat çeker ve hatta bu şiirlerdeki birçok dizeyi ["Arabî'nin ya da onun ardıllarının dizelerinin çevirisi olarak"] nitelendirir (1975, s. 197). Görüldüğü gibi metinlerarası ilişkiler açısından bu şiirde içerik düzleminde Arabî'nin öğretisine açık veya kapalı birçok göndermede bulunulmuştur. Yaratan-Yaratılan ilişkisinin "şahdamarından" yakınlığı bağlamında yapılan göndermelerle okuru Arabî'nin düşünceleriyle buluşturan Rilke, Genette'nin "ortakbirliktelik ilişkileri" bağlamında belirlediği "açık metinlerarası biçimi olan gönderge" (Aktulum, 2014, s. 82) ve "kapalı-anlatım, kapalı-sezdirim" yoluyla "anıştırma" (89) tekniklerini, "türev ilişkileri" bakımındansa "parodi" (94) tekniğini kullanarak Arabî'ye çok sayıda gönderme yapmıştır.

Şimdi iki Türkçe şiiri Arabî'nin öğretisinin yansımaları bakımından bu şiirle karşılaştırmaya geçelim: Rilke'yle aynı yüzyılda yaşayıp onun gibi Paris havasını solumuş olan Necip F. Kısakürek, Cumhuriyet dönemi "Türk şiirinde 1923 Kuşağı şairi olarak" nitelendirilir. Nakşibendî şeyhi Seyyid A. Arvâsî (1932-1988) ile tanışmasından sonra bohemlikten mistisizme yönelen yaşamı ve poetikasıyla "tek başına bir ekol" (Çalışkan, 2016, s. 70) oluşturan Kısakürek'e göre "sanat, Allah'ı aramak(tır)" (2019, s. 39). "Allah'ı sır ve güzellik yolundan arama(k)" (474) anlamına gelen şiirin amacı; "merkezi vahdete doğru, iç içe remz ve sır helezonlarından kayacak, harikulâde çevik ve ince bünyenin heykeltıraşlığıdır" (477). Onun simgeci şiire yakın, "mistik bir karakter gösteren" (Okay, 1987, s. 60) poetikası "en genel insan, tabiat ve yaradılış problemlerini derinden derine araştı(rır) ve onun gaybdaki sırlı cevaplarını" (Karakoç'tan aktaran Ünal, 2014, s. 46) arar. Rilke'nin ve Kısakürek'in şiirlerinin yoğun mistik imgelerle Tanrıyı arama çabasında buluştuğunu saptayan Cuma, Kısakürek'in bir açıklaması olmasa da, Rilke'nin şiirlerini okuyup etkilenmiş olabileceğini (2002, s. 335) belirtir.

Rilke gibi farklı yazın türlerinde metinler yazmış, çok yönlü ve üretken bir sanatçı olan Kısakürek, şairliğinin yanı sıra dergi ve gazete yazarlığı da yapmıştır. 1980'de Kültür Bakanlığı tarafından kendisine "Büyük Kültür Armağanı" verilip Türk Edebiyatı Vakfı tarafından "Türkçenin Yaşayan En Büyük Şairi" unvanıyla onurlandırılan Kısakürek'in, *Örümcek Ağı* (1925) ve – "Kaldırımlar Şairi" unvanını kazandığı – *Kaldırımlar* (1928) adlı şiir kitaplarıyla başlayan şairlik serüveni, *Sonsuzluk Kervanı* (1955) ve günümüze dek çok sayıda baskısı yapılan *Çile* (1962) ile zirve noktasına varmıştır (Okay, 1987, s. 4-8). Kısakürek'in, başlangıçta dünyevi olana yönelimin başat olduğu şiirlerinde, özellikle *Çile* ile birlikte mistik-metafizik ıra gittikçe daha çok öne çıkar. Uç'un söylemiyle *Çile*'de "göklere çıkan merdivenin" yerini söyleyen Kısakürek, bir yıl sonra "Ben şairim, gâibi kurcalayan çilingir" diyerek, "şairliğini bilim adamı ile peygamber arasında bir yere yerleştirir" (2012, s. 74). İnceleme konusu olan "Allah ve İnsan" başlıklı şiir, bu kitabın "Allah" (2019, s. 16-61) adlı ilk bölümünde yer alır:

Allah ve İnsan

Seni aramam için beni uzağa attın!

Âlemi benim beni kendin için yarattın! (1972, s. 42)

Necip Fazıl Kısakürek'in şiiri yalnızca iki dizeden oluşur; aynı vezinde olup birbirini izleyen iki dizeden oluşan bir beyittir bu. Bu şiirde semantik açıdan son derece yalın, ama ünlem işaretlerinin gösterdiği gibi, o derecede de coşkulu ve heyecanlı bir dil kullanılmıştır.

"Allah ve İnsan" başlığından anlaşıldığı gibi, burada Yaratan-Yaratılan ilişkisi sorgulanır ki bu, 36. şiirle bu şiir arasındaki tematik ortaklığı ortaya koyar. Tıpkı Rilke'nin şiirindeki gibi burada da Tanrıyı arayan insanın arketipi olarak lirik ben, "Sen" diye – tüm evrenin Yaratıcısı olan – Allah'a seslenir. Ancak O'ndan uzaklara atılmışlıktan ötürü serzeniş dolu bir sesleniştir bu. Diyalojik görümlü bu monologda lirik ben'in Allah'a seslenişi, bu dizeleri tıpkı Rilke'nin şiiri gibi sıra dışı bir dua haline getirir.

Allah'ın insanı, kendisini araması için yarattığını imleyen ilk dize, "bilinmek" isteyen Tanrı imgesi üzerinden doğrudan Arabî'nin vahdet-i vücûd öğretisine açılır. "Âlemi benim beni kendin için yarattın" şeklindeki ikinci dize de insanın O'nu araması, bilmesi, O'na ayna olması amacıyla yaratıldığını bildirir ki bu, "âlemin vücûda geliş sebebinin bir aşk eylemiyle" (Kılıç, 2019, s. 199) gerçekleştiğini düşünen Arabî'nin öğretisiyle ilk dizede kurulan metinlerarasılık dokusunu berkitir. Metinlerarasılık bağlamında her iki dizede de tıpkı Rilke'nin şiirinde olduğu gibi; insanı, *bilinmek* için yaratan Tanrı imgesi aracılığıyla Arabî'nin öğretisine açık bir gönderme yapılmıştır. Burada şair, "bir metinden alıntı yapılmadan okuru doğrudan bir metne" (Aktulum, 2014, s. 82) yönlendiren "gönderge" tekniğini kullanmıştır.

Kitabın bu bölümünün diğer şiirlerindeki "Allahım, eşyanın hicâbındasın! [...] Aynalarda sensin, seni gösteren" (Kısakürek, 1972, s. 33), "yakınımız yoktur Allah'tan gayrı" (41), "yok, Allah'tan başkasıyla yakınlık" (49), "Neye baksam aynı şey, neyi görsem aynı şey.../ Olan sensin, hey gidi Hakikat Sultanı hey!" (55) ve "Sana şahdamarından daha da yakın Allah" (58) dizeleri de Kısakürek'in Arabî'nin öğretisiyle diyalojik ilişkisini yansıtır. Ancak bu şiirler arasında bunu en net biçimde yansıtan, burada incelenen şiirdir. Beş yüzden fazla metni olup "Hatem-ül Evliya" ve "Şeyhü'l Ekber" diye anılan Arabî'den saygıyla söz eden Kısakürek, onu "anlamayanların [...] maalesef dalâlette []" (1996, s. 169) olduğunu yazar. "Kâinatın en ince ve esrarlı meselesi olan «Vahdet-i Vücut» dâvası(nın)" (171), "Batı (panteizm)iyle hiçbir münasebeti" olmadığını vurgulayan şair, "Batı (panteizm)i tabiatta görür – hâşâ – Allahı... Ve tabiatı putlaştırır sadece... Burada böyle değil... [...] Sakın küfre götürmeyin!" diye uyararak, Arabî'ye "küfür isnadı küfürdür!" der (168). Görüldüğü gibi Kısakürek şiirini Rilke'nin şiiriyle (dolaylı olarak) buluşturan, işte bizzat bu öğretilerdir.

Karşılaştırma konusu olarak seçilen üçüncü şiir, Cumhuriyet döneminde başladığı yazın serüvenini günümüz postmodern Türkçe yazınının seçkin bir temsilcisi olarak sürdüren Hilmi Yavuz'a aittir. Tıpkı Kısakürek gibi şair, yazar, gazeteci, eleştirmen kimlikleri olan Yavuz'un "geleneği modern tarzda söyleme isteği, ilk şiirlerinden itibaren kendini gösteren bir olgudur" (Kanter, 2004, s. 27). İçerik ve biçim düzleminde hem divan ve halk hem de avantgard batı şiirinden izler taşıyan mozaiklerden oluşan poetikasıyla Yavuz, "Yunus Emreler'in, Pir Sultanlar'ın, Yahya Kemaller'in, Ahmet Haşimler'in, elden ele devrettiği şiir meşalesini taşıyarak" (28), geleneği ustaca modernle buluşturur. Batılılaşma sürecinde arka plana atılan Doğu ile Batı dünyaları arasında – *Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu* (1982) adlı konferans-metinlerinde – "çifte kanat metaforuyla" bir denge kurmaya

çalışan (Taşdelen, 2014, s. 104) Kısakürek gibi, o da şiirlerinde bu iki kültür arasında köprü kurmaya çalışır.

“Şiir ve Entelektüel Tarih” başlıklı yazısında modern Türkçe şiirin, “hem Doğulu hem Batılı, hem geleneksel hem de modern olabil(meleri)” bağlamında “sahih şairler” olan Yahya Kemal ve Ahmet Haşim’le başlayıp “Nazım Hikmet ve Necip Fazıl üzerinden, Behçet Necatigil ve Asaf Hâlet Çelebi’ye ulanarak bir ‘sahih’ soykütüğü” oluşturduğunu belirten Yavuz, geleceği gelenekle modernî kaynaştırmakta görür: Ona göre Türkçe şiir, “hem Batılı ya da modern şiiri hem de Doğulu ve geleneksel Osmanlı şiirini, yani ikisini birden, metinlerarasılık dolayımında edinerek, temellük ede(n)”, kendi düşün tarihiyle hesaplaşarak “geleneksel olanı modern olanla bir aradalık içinde” (1987, s. 90-92) sunmalıdır ki, kendi poetikası da bu temele dayanır. Türkçe yazının “en belirgin metinler arası” (Kolcu, 2009, s. 455); (Tonga, 2010, s. 204-222) şairi olan Yavuz’un 70’lerde başladığı şiir kariyeri, Yeditepe Şiir Ödülünü aldığı *Doğu Şiirleri* (1978) ve Sedat Simavi Yazın Ödülünü kazandığı *Zaman Şiirleri* (1987) ile taçlanır. Onun poetikasını irasallaştıran ve post-modern kılan; Doğu ve Batı dünyasının yazın, teoloji, mitoloji, felsefe vb. alanlarındaki kült metinlerinin yanı sıra resim, müzik ve sinema sanatlarıyla metinler, disiplinler, sanatlar arası bağlamda güçlü bir diyalojik ilişki kurmasıdır.

Rilke ve Kısakürek’te gözlemlendiği gibi varoluş ve inanç sorunsalı ekseninde – “varoluşa duyarlı” (Taşdelen ve Uzağan, 2016, s. 602) – mistik yönelimli bir poetikası olan Yavuz, inceleme konusu edilen bu şiirini, Rilke’den 97, Kısakürek’ten 24 yıl sonra kaleme almıştır. Şiirin bulunduğu *Çöl Şiirleri* adlı kitap, Rilke’nin kitabı gibi üç kitaptan oluşur: Birinci Kitap: Teslis (1996, s. 9-19), İkinci Kitap: Tesniye (21-33), Üçüncü Kitap: Tevhid (35-45). Şiirlerin tıpkı Rilke’deki gibi Tanrı’yı arayan lirik ben’in yolculuğunu izlekselleştirmesi ve mistik yolculuk motifini Teslis’le Hıristiyanlıktan başlatması, bu şiirler arasında hem biçem hem içerik düzleminde benzerlik olduğunu gösterir ki bu, metinlerarası türev ilişkilerinden “öykünme”ye (Aktulum, 2014, s. 106) karşılık gelir.

Kitabın ana başlığındaki “çöl” uzamı, içindeki şiirlerin başlıklarından başlayarak tüm dokusuna nüfuz etmiştir. Kadim inanışlardan bu yana kutsalın tezahür alanı olarak çöl, bir “yer hiyerofanisi” (Eliade, 2014, s. 245) sunar. Kutsal Kitaplara yoğun göndermeler içeren kitabın konusu şairin kendi söylemiyle “Çoktan (Kesret’ten, Üç’ten, Teslis’ten) Tek’e (Vahdet’e, Bir’e, Tevhid’e) doğru bir seyir, bir yolculuk(tur)” (1999, s. 128). İlk kitap Hıristiyanlığın üçlü birlik inancı olan “Teslis” başlığını taşır. Eski Ahit’in *Exodus*’uyla (Çıkış) başlayıp (1996, s. 10-11) Yeni Ahit’e çok sayıda açık göndermeyle sürer. İkinci kitap – Eski Ahit’in “Yasa’nın Tekrarı” kısmını imleyen – Tesniye’de, eşyanın sırrını arayan lirik ben’in yolu “doğur cübbeni Cüneyd” (22) dizesinde (Cüneyd Bağdadî’ye) tasavvufa varır. “Yüz dini” anlamına gelen Hurufiliğe (Kocabıyık, 2006, s. 51-60) gönderme yapan “Yüzümdeki çöl” adlı şiirinde “yüzümle kimin yüzü gibiyim?” (30) diye sorgulayan, “çöl lalesi”nde kalbinin aynasına eğilip bakınca ilkin kendini, sonra O’nu gören (32-33) lirik ben, Yaratan-Yaratılan arasındaki akıl almaz yakınlığı imleyerek Arabî’nin öğretisine kavuşur.

İnceleme konumuz olan şiirin bulunduğu üçüncü kitap, lirik ben’in yolculuğunun son durağıdır. Allah’ın bir olduğu inancını imleyen “Tevhid” başlığıyla İslamiyetin, semavi dinlerin son kutsal kitabının dünyasına girilir. “Çöl öyküsü”ndeki “gül” ve “aşk” (36) motifleri, Hz. Peygamberi ve ilahi aşkı simgeler. “Çöl ve ay”da “iki menzil arasındaki bir menzil”den geçerek “beni öl! ...” (37) diye nefsini öldüren lirik ben, “çölde zaman”da “üşüyor, öyle derin üşüyor ki, hırkası/ hırkamla örtüşüyor” (38) dizesinde Cebrail’den aldığı

ilk vahiyden sonra üşüyerek üstünün örtülmesini isteyen Hz. Muhammed'e ve "hırka" ile singelenen tasavvufa yakınlığı dillendirir. "Çöl ve söz"deki "[...] görüldü/ nakışları dünyanın, Sen, baştanbaşa..." (39) dizeleriyle, tek gerçek varlığın Allah olduğunu savunan Arabî'nin öğretisinin lirik özetini sunar. Çölün kırılan uzamından (41) hakiki zaman boyutuna geçerek "Tevhid"le "sağalt(ılıp)" "dirilt(ilme)" yakarısında bulunur (43).

Çıkış'la başlayan Çöl Şiirleri'nin kapanış şiiri "çöl, yollar, hırka"dır. Bu şiirin üçüncü kitabın yedinci şiiri olması şairin sayı mistisizmiyle de oynadığını imler. Şiirin savsözü "ene'l mâsivâ! ..." (44) şairin, arifin "Ene'l Hak" iddiasına tenzih-teşbih ilişkisiyle karşı çıkan Arabî'ye (2006, s. 89) yakınlığının açık göstergesidir. "Ben Aşk Dininin müntesibiyim" diyen Arabî'ye göre "Mâsivânın, yani Allah'tan gayrı şeylerin – hangi vücûd mertebesinde olurlarsa olsunlar bu manada bir vücûdları yoktur." Çünkü tek "gerçek vücûd sahibi Allah(tır)" (Kılıç, 2019, s. 174).

Lirik ben, "vahdet-i vücûd" un sırrına ermiş, nefisini öldürmekle girdiği bu manevi yolculuğunun sonuna gelmiştir: "'tecrid' denildikte: yollar, hırka..." dizesi, seyri süluktaki insanın halvetini anlatır. Anlam taşıyıcısı şifreler konumundaki "yol" ve "hırka" motifleri "ince yol, iğne iplik" (44) ile birleşir ve yolcunun "tevhit hedefine ağır ağır ulaşınca kadar farklı makamlardan geçerek ilerlediği yol(u)" (Schimmel, 2012, s. 115) imler. Nitekim seyri sülukta kendisini "dünyadan tecrit" eden yolcu, "yün(den)" bir "derviş hırkası" (119) giyer: "tıftık" ten dokunmuş "baha/ biçilmez kumaş" (Yavuz, 1997, s. 45) bunu simgeler.

Oluş'un – var ve yokoluş'un – her iki yakasıyla, yolun kendisiyle bir olarak "yolculuktuk, gitmek için giyindik" diyen lirik ben, son iki dizede açıkça Rilke'nin¹² 36. şiiriyle hesaplaşır: "ben ölürsem yapayalnız kalacak olan Allah'a.../ ben ölürsem yapayalnız kalacak olan Allah'a..." (45) dizeleri, Rilke'nin şiirinde "NE yaparsın, Tanrı'm, ben ölürsem?" diye soran lirik ben'le söyleşir. Yavuz, içerik ve biçim düzleminde baştan itibaren örtük bir diyalog kurduğu Rilke'nin dua-şiirleriyle bağlantısını iki kez yinelenen bu dizelerde kasıtlı olarak açığa çıkarır. Burada Broich'in ["başka metinlere yaptığı göndermeler adeta devasa bir mozaik oluşturan"] postmodern metinlerde tipik olduğunu belirttiği ["açık gönderme"] (1985, s. 32) yapılmıştır.

Dua-şiirlerindeki lirik ben Tanrı'ya "Sen çöllerdeki mucizesin, / seyyahların başına gelen" (Rilke, 2009, s. 80) diye seslenirken, Yavuz'un şiirlerinde "çöl" uzamı şiirlerin tümüne sirayet etmiştir. Rilke'nin şiirinde gezgin bir rahip olan lirik ben'i, burada "hırka"nın simgelediği gibi gezgin bir sufi almıştır. Ancak her ikisinin çıkış noktası da Hıristiyanlıktır. Yavuz, Rilke'nin de bu üç kitaptan oluşan şiirleriyle İbn'ül Arabî'nin menziline girdiğini açığa çıkarmaya girişmiştir adeta.

SONUÇ

Rainer M. Rilke, Necip F. Kısakürek ve Hilmi Yavuz simgeci akımla, yoğun mistik-metafizik unsurlarla, Kutsal Kitaplardan izlerle donatılmış poetikalarıyla, insanın varoluş sorunsalı ekseninde doğu ve batı dünyaları, daha doğrusu tümçüleyin bir insanlığın manevi dünyası arasında iletişim kurma çabalarıyla öne çıkar. Farklı zaman ve uzamlarda, farklı kültürlerde yetişmiş olsalar da Arabî'nin öğretilerine yakınlık duyup metinlerinde yansımaları bundan kaynaklanır.

Bu çalışmada saptanan veriler şöyle özetlenebilir:

1- Rilke 36. şiirinde Genette'nin kuramı çerçevesinde "ortakbirliktelik ilişkileri" bakımından, hem açık gönderme "gönderge" hem de kapalı gönderme biçimlerinden olan "anıştırma" tekniklerini, "türev ilişkileri" bakımındansa "parodi" tekniğini kullanarak İbn'ül Arabî'nin öğretisiyle diyalojik bir ilişki kurar.

2- Kısakürek "Allah ve İnsan" başlıklı şiirinin iki dizesinde de tıpkı Rilke gibi, bilinmek için insanı yaratan Tanrı imgesi aracılığıyla Arabî'nin öğretilerine "gönderge" tekniğiyle açık göndermeler yapar.

3- Yavuz "çöl, yollar, hırka" adlı şiirinin savsözünden itibaren Arabî'nin "vahdet-i vücûd" öğretisiyle iletişime geçer. Kendisini dış dünyadan "tecrid" edip *nefsini* öldürmekle girdiği manevi yolculuğunun sonuna gelen lirik ben "hırka"sını giyerek kemale erer.

Necip Fazıl Kısakürek'in Rilke'nin şiirinden etkilendiğine dair elimizde somut bir veri yoktur. Kısakürek'in şiirinde Rilke'ye açık bir gönderme yaptığı saptanamasa da İbn'ül Arabî'nin "vahdet-i vücûd" anlayışı çerçevesinde bakıldığında, iki şiir arasında dolaylı olarak güçlü bir semantik bağlantı kurulduğu saptanmıştır. Oysa Rilke'nin poetikasından etkilenen Hilmi Yavuz, bu şiirinde Arabî'nin tasavvuf felsefesiyle ilişkisini açıkça sergilemesinin yanı sıra, kendi şiirini Rilke'nin şiiriyle biçem ve içerik düzleminde 'öykünme'ye karşılık gelen benzerliklerle dokumuş ve üstelik son dizelerinde de bunu açıkça ifşa etmiştir.

Sonuç olarak "farklılıktaki birliği" açığa çıkarmayı amaçlayan bu karşılaştırmada; iki farklı yazın, dil, din ve kültür ortamının ürünü olan seçilmiş üç şiirde, çeşitli metinlerarasılık teknikleri yoluyla, insanın kendini inancın tek yüzüyle sınırlandırıp diğerlerini ötekileştirmesine karşı çıkan İbn'ül Arabî'nin "varlığın birliği" anlamına gelen "vahdet-i vücûd" öğretisiyle diyalojik bir ilişkinin gerçekleştirildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu şekilde başlangıçta ortaya atılan hipotez; yani Tanrı-âlem-insan ilişkisini sorgulayan bu şiirlerin Arabî'nin tasavvuf felsefesi ekseninde bulunduğu savı doğrulanmıştır: İnsanlığın varoluş sorunsalına her çağ ve kültür için benimsenebilir yanıtlar sunan vahdet-i vücûd öğretisi, bu üç şiirdeki Tanrı arayıcısı lirik ben'lerin yollarının kesişim noktasıdır.

SUMMARY

In today's postmodern world, where international and intercultural relations are of great importance, the commonality of different literatures and cultures, and consequently, the common sense of humanity, has a special place in the command of world peace. Comparatistic is a gateway to the world of different nations, minorities, communities, individuals and genders, which are of different languages, religions and cultures, through literature, as a gateway to the *other* or *Alterity* in general, the development of a common spiritual consciousness and thus it has potential to serve world peace. Comparative science, which has an international character because it works in the field of interliterature, interlanguage and intercultural, after World War II, that is, from the second half of the 20th century, it perfectly coincides with the radical reflexivity towards colonial western modernity, the postmodern and postcolonial thought that has become inherited with sensitivity to the other.

In this study, which is one of the most popular sciences of our age, comparatistic, it is witnessed to a surprising meeting of Christian and Muslim cultures through German and Turkish poems. The subject of the study; the 36th poem of "Das Buch Vom mönchischen

Leben" in the poetry book *Das Stundenbuch* (1899-1903) by the famous Austrian poet Rainer M. Rilke (1875-1926), is a comparison of the poems of "Allah ve İnsan" ("God and Man") (1972) in the poetry book called *Çile (Anguish)* (1962) by Necip F. Kısakürek (1904-1983), and Hilmi Yavuz (1936-), one of the pioneers of postmodern period Turkish poetry, named "çöl, yollar, hırka" ("desert, roads, cardigan") in *Çöl Şiirleri (Desert Poems)* (1996). The starting point (hypothesis) of that study is the theory of Ibn al-Arabî (1165-1240), in which these three poems come together in his Sufism philosophy (tasawwuf), which has a cosmogonic and theosophical character.

Rilke's poetry book *Das Stundenbuch*; he combined three books, titled "Das Buch Vom mönchischen Leben" (1899), where pilgrimage is told, "Das Buch Von der Pilgerschaft" (1901), in which the life of the priest is told, and "Das Buch Von der Armut und vom Tode" (1903), which describes the concepts of poverty and death. This study is not limited to the whole of the poet's first book, but to his 36th poem, in which the intertextuality texture is most open with the theory of Arabî, the great Muslim scholar born in Andalusia, called "Shaykh al-Akbar" and "Ibn Aflatûn" (son of Plato). The second poem chosen as the subject of comparison is Necip F. Kısakürek's poem "Allah ve İnsan". This poem is included in the first part of Kısakürek's book called *Çile*, named "Allah". Other poems here are also mentioned in general terms, and this poem, which reflects Arabî's philosophical Sufism most clearly, has been focused on.

The third poem chosen as the subject of study is Hilmi Yavuz's poem "desert, roads, cardigan". Here, H. Yavuz establishes a dialogic relationship with Rilke's poems by creating parallels in both the structure and content plane. The reason why this poem was chosen as the subject of study; especially in this last poem of the book, the poet's dialogue with the theory of Arabî and Rilke's poems is especially clear.

This study, which aims to reveal the similarities and analogies in poems, by tracing the theory of "wahdat al-wujud", which especially in his book *Fusus al Hikam (Bezels of Wisdom)* signifies the unity of being or existence, in these selected poems written by different poets and different languages at different times, falls into the thematological comparison type.

In this study, which is basically carried out with comparison and hermeneutical interpretation methods, the dialogic relationship of three selected poems with the Sufism philosophy of Arabî was illuminated by the method of intertextuality. Nowadays, when Islamophobia is increasing its influence again, the fact that a great poet like Rainer M. Rilke, who is considered one of the masters of world poetry, is close to Islam and Sufism, brings him together with two master poets of Turkish poetry on an intercultural basis, reveals the originality and importance of this work.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

SEEFAD

KAYNAKÇA

- Afifî, E. A. (2011). *Fusûsul'l hikem okumaları için anahtar*. (E. Demirli, çev.). İstanbul: İz Yayınları.
- Aktulum, K. (2004). *Parçalılık- metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınları.
- Aktulum, K. (2014). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Arabî, İ. (2006). *Fusûsul'l hikem*. (E. Demirli, çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Aytaç, G. (2003). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bakhtin, M. (1970). *La poétique de dostoievski*. Paris: Seuil. Alıntıl原因: Todorov, T. (2001). *Poetikaya giriş*. (K. Şahin, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Baytekin, B. (2006). *Karşılaştırmalı ve uygulamalı edebiyat bilim*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Beller, M. (1970). "Von der stoffgeschichte zur thematologie. Ein beitrage zur komparatistischen methodenlehre." *Arcadia* 5 (1-3): 1-38.
- Broich, U. (1985). Formen der intertextualität. In: U. Broich & M. Pfister (Hg.). *Intertextualität-formen, funktionen, anglistische fallstudien*. (s. 31-17). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Cevizci, A. (2012). *Orta çağ felsefesi tarihi*. Bursa: Asa Yayınları.
- Corbineau-Hoffmann, A. (2000). *Einführung in die komparatistik*. Berlin: Erich-Schmidt Verlag.
- Cuma, A. (2002). *Rainer maria rilke ve necip fazıl kısakürek'in şiirlerinde imgesel anlatım biçimleri*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, A. (2016) "Necip fazıl kısakürek'in 'çile' adlı şiiri ve çözümlemesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9 (42): 68-107.
- Dyserinck, H. (1981). *Komparatistik eine einföhrung*. Bonn: Bouvier Verlag.
- Eliade, M. (2014). *Dinler tarihine giriş*. (L. Özcan, çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Engel, M. & Lamping, D. (1999). Einleitung. In D. Lamping & M. Engel (Hg.). *Rilke und die weltliteratur*. (S. 7-16). Düsseldorf-Zürich: Artemis & Winkler.
- Feuerbach, L. (2015). *Tanrıların doğuşu*. (O. Özügül, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Haehnel, K. (1986). *Rainer maria rilke*. Berlin und Weimar: Aufbau Verlag.
- Heselhaus, C. (1962). *Deutsche lyrik der Moderne. Von Nietzsche bis ivan goll. Die rückkehr der bildlichkeit der sprache*. Düsseldorf, 1962. Alıntıl原因: Haehnel, K. *Rainer Maria Rilke*.
- Kanter, F. (2004). "Geleneği modernleştiren şair: hilmi yavuz". *Ada Dergisi* 3: 27-28.
- Karakoç, S. (1997). "Necip-fazıl şiiri I-II-III". *Edebiyat yazıları II-dişimizin zarı*. İstanbul: Diriliş Yayınları Alıntıl原因: Ünal, H. (2014). *Tahlil- tahrir- inşa*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2019). *Şeyh-i ekber. İbn'ül arabî düşüncesine giriş*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Kısakürek, N. F. (2019). *Çile bütün eserleri*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- (1996). *Batı tefekkürü ve islâm tasavvufu*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kıziler Emer, F. (2014). *Duino ağıtları (rainer m. rilke) ile bir meleğin yakarışı/ dualar (hertha kraeftner) adlı yapıtlarda melek imgesi*. Konya: Çizgi Yayınları.
- (2020). Ein überblick über die Rilkes dichtung und deren rezeption in der türkei anhand einer minor-bibliographie. In A. O. Öztürk & C. Sakallı & M. T. Öncü (Hg.). *Rezeption der deutschsprachigen literatur in der türkei-I*. (S. 219-243). Berlin: Logos Verlag.
- Kocabıyık, E. (2006). *Aynadaki narkissos*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Kolcu, Ali İ. (2009). *Cumhuriyet edebiyatı-I şiir*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Konevi, S. (2009). *Tasavvuf metafiziği*. (E. Demirli, çev.). İstanbul: İz Yayınları.
- Kristeva, J. (1969). *Séméiotiké: recherches pour une sémanalyse*. Paris: Seuil. Alıntıl原因: Aktulum, K. *Metinlerarası ilişkiler*.
- Mc Luhan, M. (1966). *Understanding media: the extensions of man*, New York: Signet. Alıntıl原因: Harvey D. (1997). *Postmodernliğin durumu*. (S. Sarman, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Nasr, S. H. (2011). *İslamda bilim ve medeniyet*. (N. Avcı, çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nietzsche, F. (2012). *Also sprach zarathustra. Gesammelte Werke*. (S. 363-614). Köln: Anaconda Verlag.
- Okay, O. (1987). *Necip fazıl kısıakürek*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özoğuz, Y. (1999). "Bir motif-üç şiir". *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* 11: 101-112.
- Pfister, M. (1985). Von bachtins "dialogizität" zu kristevas "intertextualität". In U. Broich & M. Pfister (Hg.). *Intertextualität- formen, funktionen, anglistische fallstudien*. (S. 1-30). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Rilke, R. M. (1972). *Das stundenbuch*. Frankfurt a.M.: Insel Verlag.
- (1950). *Briefe aus den jahren 1914 bis 1926*. Bd. II. Wiesbaden: Insel Verlag.
- (2009). *Dua saatleri kitabı*. Çev. Yüksel Özoğuz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (1974). *Neue gedichte*. Frankfurt a.M.: Insel Verlag.
- Sayın Ş. (2009). "Önsöz". Rilke, R. M. *Dua saatleri kitabı*, s. 7-8.
- Schimmel, A. (1975). Ein Osten, der nie alle wird. Rilke aus der sicht einer orientalistin. In I. Solbrig & J. W. Storck (Hg.). *Rilke heute I. Beziehungen und wirkungen*. (S. 183-206). Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- (2012). *İslamın mistik boyutları*. (E. Kocabıyık, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- (2008). *Sufismus. Eine einföhrung in die islamische mystik*. München: C.H. Beck Verlag.
- (2010). *Die religion islam*. Stuttgart: Reclam Verlag.
- Solbrig I. (1982). "Gedanken über literarische anregungen zur verfremdenden engelkonzeption des mittleren und spaeten rilke". *Modern Austrian Literature* 15 (3/4): 277-290.
- Spinoza B. D. (2013). *Ethica*. (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Taşdelen, V.& Uzağan, A. (2016). "Rainer maria rilke ve hilmi yavuz'un poetikaları üzerine bir karşılaştırma denemesi". *Turkish Studies*. Vol. 11 (10): 591-604.
- Taşdelen, V. (2014). "Batı tefekkürü ve islam tasavvufu'nda çifte kanat metaforu". *Erdem* 66: 104-115.
- Tonga, N. (2010). "Rengârenk bir gökkuşağı: hilmi yavuz'un şiirlerinde metinlerarası ilişkiler". *Hilmi Yavuz Akademik Sempozyumu Bildirileri*. (s. 204-222). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Gözyaşı Vadisi'nde Kaybetmeye Yazgılılar: Mihail Lermontov ve Demon

Dr. Öğr. Üyesi Nazan Coşkun
Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
nazan_coskun@artvin.edu.tr

Öz

Demon, Rus edebiyatının isyankar dehası olarak kabul edilen Mihail Yuryeviç Lermontov'un (1814-1841) yirmi yedi yıllık kısa yaşamının on yılı boyunca üzerinde çalıştığı eseridir. Eserin ana teması ilk bakışta İncil'de geçen düşmüş melek, cennetten kovulan şeytanın dünyevi aşkla yeniden doğmaya dayanan ancak yenilgiyle sonlanan yaşamından bir kesite dayanıyor gibi görünür. Zira insan ve şeytanın yolu ilk günahla kesişir ve şeytan, Âdem ile Havva'nın bilgi ağacı meyvesini yemesini sağlayarak insanoğlunun dünyevi yaşamını başlatır. İnsan, cennetten kovularak dünya denen "gözyaşı vadisine" gönderilir. Tanrısal yaratımın tacı olan insan ile isyandan önce baş melek olan bu iki varlığın beraber girdikleri düşünüş yolu, eserde kurtuluş yolu ile bir kez daha kesişir. Ancak detaylı bir inceleme, eserin bu dar çerçeveye yerleştirilmesinin düşünsel, toplumsal-politik içeriğini kısırlaştırdığını gözler önüne serer. İncil teması burada felsefi açıdan anlamlı bir çatışmayı kapsayan dışsal bir çerçeve olarak yer alır. Zira eser; yazar ve kahraman özdeşliğinde Lermontov'un içinde yaşadığı çağ ve evrene yönelik bireysel dünya duyumsayışına dair derin izler barındırır. 1830'lu yıllar Rusya'sında birey ve toplumsal yapı arasındaki çelişkiler keskinleşir. Bireyin kendini gerçekleştirme imkânının olmadığı toplumsal gerçeklik, Lermontov ve kahramanı Demon için sürgün bir ruh olarak dolaştıkları gözyaşı vadisini sembolize eder. Çalışmamız kapsamında bu sonuca Lermontov'un Demon adlı eseri bağlamında dünya denen gözyaşı vadisinde şeytanın yazgısı, yazar-kahraman ve gözyaşı vadisinin Lermontov için mekânı olan Çar I. Nikolay Rusya'sı ekseninde incelenmesi yapılarak ulaşılmıştır. Kahraman ile yazar arasında özdeşlik kurma noktasından hareket edilmiş, değerlendirmeler dini ve toplumsal çerçeveden iki farklı yaklaşımla gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lermontov, Rus Edebiyatı, Demon, Rusya, Çar I. Nikolay.

Those Who Are Destined to Lose in The Valley of Tears: Mikhail Lermontov and The Demon

Abstract

Demon, the poem of Mikhail Yuryevich Lermontov (1814-1841), often who is regarded as rebellious genius of Russian literature, took ten years of the writer's short twenty-seven-year life to complete. The main theme of the work, at first glance, seems to be based on a fragment of the life of the fallen angel, who was expelled from heaven, based on rebirth with earthly love but that ends in defeat. When the man and the devil's paths crossover in the

original sin, the devil initiates the earthly life of man by making Adam and Eve eat the fruit of the tree of knowledge. Man is expelled from heaven and sent to the "valley of tears" called earth. The paths of the downfall of these two beings, of man, who is the crown of divine creation, and the one who was an archangel before the rebellion, coincides once again with the path of salvation in the work. However, a detailed examination reveals that placing the work in this narrow frame weakens its intellectual, socio-political content. The biblical theme functions here as an external framework which encompasses a philosophically meaningful conflict. Moreover, the work, due to the close identity between the author and protagonist, contains deep traces of Lermontov's individual sense of the world towards the period and the universe that he lived in. In Russia of the 1830s, the contradictions between the individual and the social structure deteriorated. The social reality, in which the individual has no opportunity to realize himself, symbolizes the valley of tears where Lermontov and his protagonist demon wander as exiled spirits. Within the scope of our study of Lermontov's *Demon*, the conclusion was reached by examining the fate of the devil in the valley of tears called the world, the writer-hero and Russia of Tsar Nicholas I as the valley of tears for Lermontov. Having started from establishing an identity between the protagonist and the author, the two different approaches within a religious and social framework are used to carry out the evaluations.

Keywords: Lermontov, Russian Literature, *Demon*, Russia, Tsar Nikolas I.

GİRİŞ

*Gökle barışmak istiyorum,
Sevmek istiyorum, yakarmak,
İnanmak iyiliğe
(Lermontov, 2019, s. 98).*

İlahi dinlerde şeytan; düşmüş melek imgesinde kötülük, baştan çıkarma gibi olgularla ilişkili olarak karşımıza çıkar. Antik mitolojide insan ruhuna özgü oldukça farklı özellikleri simgeleyen şeytan, çileci Hristiyan ahlakı çerçevesinde bütünsel olarak olumsuz bir imgeye dönüşür. Cennet ve yeryüzü arasında dolaşan ve insanın Tanrı'larla iletişim kurmasına yardım eden gizemli ruhlar, kötülüğün ruhlarına evrilirler (Loginovskaya, 1977, s. 14). Tanrısal yaratımın tacı olarak kabul edilen insan ile düşüşten önce baş melek olan şeytanın yollarının kesişmesi, şeytanın Tanrı'ya başkaldırmaya dayanan ilk günahından sonra insanoğlunu da ilk günaha sürüklemesi ile başlar. İnsanoğlunun ilk günah hikâyesinde baştan çıkarıcı yılan olarak karşımıza çıkan şeytan, Âdem ile Havva'yı bilgi ağacı meyvesini yemesi için ikna ederek cennetten kovulup yeryüzüne gönderilmelerine neden olur. Bilgi ile günahın özdeşleştirildiği ilk günah öğretisine göre yeryüzündeki kötülüğün temel nedeni de insanoğlunun itaatsizliği ile başlayan bilgi ile özdeş tutulan Tanrı'dan yabancılaşma sürecidir. Âdem ile Havva'yı bilgi ve özgürlük vaadi ile kandıran şeytan, insanoğlunun dünyevi tarihini başlatmış olur. Zeynep S. Balıkçoğlu'nun sözleriyle; "tarih insanın cennetten kovulduğu an başlar. İnsan cennetten kovulmasıyla kendi yarattığı olmayan bir sonsuzluktan, kendi yarattığı olan bir sorumluluğa geçer" (Balıkçoğlu, 1994, s. 22).

Şeytan ve insan arasındaki kadim ilişki, Hristiyanlığın oldukça güçlü bir gelişim süreci geçirdiği Ortaçağ'da belirgin bir görünüm kazanır. "Erken ortaçağdan itibaren ilk günah ile ilişkili olarak insanlığın şeytanın gücü altında olduğu konusunda ortak bir düşünce hâkim olur" (Russell, 2018, s. 144). Ancak Hristiyanlığın kurtarıcı figürü İsa, çarmıhta yitirdiği dünyevi bedeni ile insanoğlunun ilk günahının kefareti öder ve insanlığı şeytanın hâkimiyetinden kurtarır. Bu durumda doğrudan şu soru ortaya çıkar: İsa'nın ölümünden sonraki dünyada kötülük, şeytan yok olmuş mudur? Hayır! Peki, o zaman ilahi dinlerin iyi Tanrı ile dünyevi kötülük sorunu üzerine söylemlerindeki çelişkiyi aşmak nasıl mümkün olacaktır. Teodise kapsamında yer alan bu sorun, Hristiyan teolojisi bağlamında iyi Tanrı ve özgür iradeyi kötüye kullanan insan açıklamasıyla çözümlenir. Özgür iradeyi kötüye kullanan insan, bedene hapsolarak yeryüzünde yaşamaya mahkûm edilir. Nitekim Norman Hampson, insanın ilk günahından sonraki yeryüzü yaşamını "dünya denen gözyaşı vadisinin yanlışlarla dolu yollarında yürümek" (Hampson, 1991, s. 62) olarak tanımlar. Lermontov'un Demon adlı eseri bağlamında dünya denen gözyaşı vadisinde şeytanın yazgısı yazar-kahraman ve gözyaşı vadisinin Lermontov için mekânı olan Çar I. Nikolay Rusya'sı olarak karşımıza çıkar.

Lermontov ve Demon: Kaybedenlerin Hikâyesi

Yirmi yedi yıllık kısa yaşamında pek çok şiir, roman ve poema kaleme alan Lermontov, Demon adlı eseri üzerinde neredeyse bütün bir hayatı boyunca çalışır. Yazar, 1829 yılında henüz on beş yaşında bir delikanlı iken kaleme almaya başladığı, sekiz farklı versiyona sahip olan eserini 1839 yılında tamamlar. Lermontov'un çağdaşlarından Nikolay Gogol, şairin Demon üzerinde bu kadar uzun süre çalışmasını "baştan çıkarıcı bir şeytanın üzerindeki gücünü fark eden şair adeta ondan bir ayetle kurtulmak istercesine bu imgeyi pek çok kez yeniden betimler" (Gogol, 1952, s. 402) sözleriyle açıklar. Lermontov'un tüm

yaratıcılığı boyunca sürececek olan şeytan ile yolculuğu, 1829 yılında kaleme aldığı Benim İblisim (Мой демон) adlı şiiri ile başlar.

*Kötülük meclisidir onun dünyası.
Dumanlı bulutların arasında uçarken
Irmakların köpürdeyişi, meşelerin hışırtısı
Ve yomsuz fırtınalardır hoşuna giden.*

...

*Tüm yakarışları çevirirken geri
Seyreder akan kanı umursamazca
Çağıldamasını yüce hislerimin
Boğar tutkularının sesiyle
Ürkütür uysal esin perimi benim
Dünyasal olmayan gözleriyle(Lermontov, 2014, s. 148).*

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü üzere bu şiirde şeytan imgesi, döktüğü kanı umursamazca seyreden bir kötülük ruhu olarak betimlenir ve şairin şeytana olan yaklaşımı başka bir dünyaya ait gözlerle esin perisini ürküten bir varlık olarak olumsuzluk arz eder. Lermontov'un şeytanla uzun yolculuğunun anlatımı olarak ele alınabilecek Demon, yazarın en gizemli ve karmaşık eseri olarak kabul edilir, bu doğrultuda eserin düşünsel içeriğine, ana temasına yönelik söylemler de çeşitlilik arz eder. Eserin düşünsel içeriğine yönelik temel yargı; John Milton'un Kayıp Cennet, Johann Goethe'nin Faust, George Byron'un Kabil, Alfred de Vigny'nin Eloa adlı eserleri gibi geniş bir yelpazeyi kapsayan İncil'de geçen düşmüş melek olarak şeytan imgesinin Lermontov ruhunda yeniden işlenişi, başka bir ifade ile bilinen bir temanın yeniden ele alınışıdır (Bkz. Udodov, 1973). Bu yaygın kanı, eserin içeriği göz önünde tutulduğunda doğrudur. Ne var ki eseri bu dar çerçeveye sıkıştırmak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Nitekim eserde İncil'de geçen hikâyeye yönelik doğrudan bir söylem bulunmamaktadır, ana tema bu konuyu çağırırsa da düşüşün nedeni sisler içindedir, şeytan daha çok cennetten yeryüzüne düşmüş sefil yazgısı olan bir melek olarak betimlenir ve insani özellikleri oldukça baskındır (Andreyevski, 1913, s. 173-200). Eser "Kederli İblis, sürgün ruh/ Günahkâr dünyanın üzerinde uçuyordu" (Lermontov, 2019, s. 67) dizeleri ile başlar. Burada kederli sıfatının altının çizilmesi gerekir. Zira hangi şeytan bu sıfatla anılabilir ki. Nitekim araştırmacı A. Jestkova, kederli Demon imgesi, beyhude bir biçimde barış, kendisiyle ve dünyayla uzlaşma arayan insan ruhu kavramına daha yakındır der ve bu nedenle, Lermontov kahramanına "sürgün ruh" dediğinde, İncil'de geçen şeytan ya da şeytana yakın olan diğer karakterlerini temel almak gerekmediğini belirtir (2014, s. 66-71). İncil'de yer alan konu burada yalnızca geniş, felsefi açıdan anlamlı bir çarpışmayı içeren dış kabuk olarak mevcuttur (Loginovskaya, 1977, s. 22). Bu doğrultuda şairin yaratıcılığı ve yaşam mücadelesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde eserin analizini İncil teması bağlamından ziyade şeytanın yazgısını, yazar-kahraman ve söz konusu dönemin Rus gerçekliği çerçevesine yerleştirmek önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Lermontov'un içinde yaşadığı çağ değerlendirilirken kahraman ile yazar arasında özdeşlik kurma noktasından hareket edilecektir.

1814 yılında Moskova'da dünyaya gelen Lermontov'un dünya duyumsayışı, 1825 yılında tahta geçen Çar I. Nikolay Rusya'sının toplumsal ekonomik koşulları çerçevesinde oluşur. Çar I. Nikolay, Dekabrist ayaklanması ile başa geçtiği üzere oldukça sert bir yönetim politikası izler. İdamlar, sürgünler, her türlü düşünsel hareketin önünde engeller yaratma, ağır sansür yasaları Nikolay Rusya'sının başlıca özellikleri arasında yer alır. Lermontov,

gençlik yıllarından itibaren Nikolay Rusya'sının toplumsal politik düzenine karşı ateşli bir protesto ve isyana girişir. Bu isyanın en güçlü örneği şairin hem bir şair olarak doğuşunu başlatan hem de ölüm yolunu açan ünlü Şairin Ölümü (Смерь поэта) adlı şiiridir. Aleksandr Puşkin'in 1837 yılında düelloda öldürülmesi ile bu olayın arkasındaki politik entrikayı bilerek öfkeyle zehir zemberek dizeler kaleme alan şair, sürgünle alır cevabını. Bu bağlamda Lermontov'un içinde yaşadığı düzenle savaşmak için isyankâr mücadele yolları arayışları, acı veren hayal kırıklıkları ile ilişkilidir. Şair, pratik bir sonuç bulamayan yılmaz protestosunu, görkemli isyancının görkemli imgesine - Demon'a yönlendirir (Nikoleva, 1956, s. 152). Demon, Tanrı'nın ve onun kusurlu yaratımının, yeryüzündeki yaşamın düşmanıdır tıpkı Lermontov gibi. Lermontov'u Demon ile özdeşleştirmeye dayanan yaklaşımımızın ilk izleri eser üzerine çalışmaya başladığı 1829 yılında kaleme aldığı Dua (Молитва) adlı bir diğer şiirinde de yansıma bulur:

*Tanrım suçlama beni yalvarırım
Yalvarırım linçleme*

....

*Bana dar geliyor diye dünya
Ve sana sokulmadığım için korkumdan
Ve sık sık günahkâr şarkılarımla
Yakardığım sen olmadığından*(Lermontov, 2019, s. 2).

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü üzere Lermontov, ne Tanrı'nın insanoğlunu gönderdiği yeryüzü ve gözyaşı vadisi ile uyuşmakta ne de bu yaratımın sahibine yaklaşmaktadır. Derin bir yalnızlığa mahkûmdur. Lermontov'un zihni, gençliğinden itibaren insanların olağan yolundan sapar. Dünyaya onların gözleriyle değil, farklı gözlerle bakar. Hırsları onun tutkuları ile uyuşmaz, hedefleri ona yabancısıdır, sevinçleri ve kederleri farklıdır (Viskovatıy, 2004, s. 142). Araştırmacı Sakulin, şeytani ilkenin tüm güçlü insanlarda var olduğu düşüncesinden hareket ederek Demon'un hikâyesinin büyük ölçüde Lermontov'un kendi itirafı olduğunu söylemenin abartılı olmayacağını ileri sürer (1914, s. 1-55). Eserde Demon'un hikâyesi cennet yaşamına dair anımsayışlarla başlar. Günahkâr dünyanın üzerinde uçarken temiz bir ruh, baş melek olduğu günleri anımsar. Bu anımsayış içinde "Bilmek tutkusuyla her şeyi/ Sonsuz dumanlar arasından/ İzlerdi fırlatılmış gezegenlerin/Enginliğinde göz eden kervanları" (Lermontov, 2019, s. 67) dizeleri oldukça önemlidir. Bu dizelerde Demon'un bilmek tutkusunun altını çizmek gerekmektedir. Zira insanın ilk günahının kökenini oluşturan bilgi ağacı meyvesine gönderme olarak kabul edilebilir. Demon'u şimdi içinde yaşadığı dünyaya sürükleyen bilgi, dünyevi trajedisinin de başlangıcını oluşturur. Demon'un cennet yaşamını betimleyen öğeler; inanç ve sevgidir, kötülüğü, kuşkuyu bilmeden huzur içinde bir yaşam sürdürmektedir. Eser Demon'un yeryüzündeki yolculuğunun kederli betimi ile devam eder:

*Çoktandır lanetli, başıboş geziyordu
Sığınaksız dünya çölünde:
Çağlar birbiri ardına geçiyordu,
Dakikalar tek düze bir sırayla
Birbirini nasıl izlerse*(Lermontov, 2019, s. 68).

Demon, bir taraftan dünyevi yaşamı "Korkak ve soğuk insanların /Dar çevresinde susarak solmak" olarak tanımlar diğer taraftan güçlü bir arzuyla bu hayata katılmak ister. Ne var ki bunu gerçekleştirmenin nesnel olarak imkânsızlığının da bilincindedir. Bu bilincin yarattığı çelişki, trajik, gururlu bir umutsuzluğa dönüşür. Böylece sağlam ve kibirli

konumunda bir çatlak oluşur. Varoluşunun içsel tutarsızlığının, çelişkinin bilincine varır, onu yaşamdan ayıran bireysel isyanın anlamsızlığını ve yararsızlığını kabul eder. Hem dünya hem de cennet kendi yasalarına göre işlemekte, Demon'a ihtiyaç duymamaktadır oysa Demon'un onlara ihtiyacı vardır. Bu duygular içinde Demon kederle cennetteki günlerini anımsar ve soğuk bir kıskançlıkla dünyaya bakar. İçsel çelişkiler Demon'un düşüncelerini harekete geçirir, yeniden hem dünyayla hem de cennetle bağ kurmak ister. Ancak ne ruhundaki kötülük tohumunu ve her iki dünyaya olan kibirli nefretini aşma ne de mücadeleden vazgeçme gücüne sahiptir. Böylece Demon'un karşısına birbiri ardına üç manzara çıkar: önce görkemli Kafkas dağ manzarası, sonra Gürcistan'ın renkli vadileri ve son olarak Demon'un Tamara'nın dansını gördüğü Gudal sarayı. Demon'un hikâyesinin mekânının Kafkasya olması şair ve kahraman özdeşliğinde ayrıca önem taşımaktadır. Lermontov, Kafkasya doğası ile küçük bir çocukken büyükannesinin onu tedavi amacıyla buraya getirmesi ile ilk kez tanışır ve Kafkasya şairin yaşamının vazgeçilmez mekânlarından biri, özellikle de sürgün mekânı olur. Lermontov uzmanı Viskovatıy'ın sözleriyle "Kafkasya uzak, vazgeçilmez bir vatan imgesine" (Viskovatıy, 2014, s. 29) dönüşür Lermontov için. Bu anlamda Lermontov'un vazgeçemediği, huzur bulduğu Kafkasya, kahramanının da yeniden doğuş umudunun mekânı haline gelir.

Demon'un Tamara'yı gördüğü ilk an, Gudal sarayında düğün hazırlıklarının yapıldığı zamana rastlar. İki dünyaya da kendisini bir yabancı olarak duyumsayan Demon, evlenmek üzere olan Tamara'yı gördüğü an ona âşık olur ve yeniden doğuş ışığını bir Kafkas güzeli olan Tamara'da bulmaya çalışır. Uzaktan bakıldığında, bu ahenkli yaşam, akıldan arındırılmış cennet mutluluğunun görüntülerine benzer. Demon'u Tamara'da cezbeden şey her şeyden önce canlı, bütünsel yaşam imgesidir yani Demon'un kaybettiği şeydir. Lermontov'un kendisini yabancı duyumsadığı Nikolay gerçekliğindeki kurtuluş, yeniden doğuş ışığına baktığımızda ise tıpkı Demon'da olduğu gibi güçlü bir yâdsıma ve mücadele arzusu karşımıza çıkar. Araştırmacı Ulrich Foht, Demon ile Lermontov'u özdeşleştirmeye dayanan incelememizi Demon ile 1830'lu yıllar Rus aristokrasisini özdeşleştirmeye dayanan bir genellemeye vardırıır. Foht'a göre Çar I. Nikolay Rusya'sının toplumsal ekonomik koşullarında Rus aristokrasisi eski baskın konumundan yoksun bırakılır, toplumsal olarak izole edilir, kültürel ve maddi gücünü belirli ölçüde korusa da yeni konumundan memnun değildir, kendi içine kapanmış, kibirli bir umutsuzluğa kapılmış durumdadır. Foht, bu süreci kapitalist gelişme ile ilişkilendirerek aristokratik monarşinin yerini burjuvazinin ihtiyaçlarını dikkatle dinleyen bürokratik bir monarşiye bırakması ile açıklar. Ancak Rus soyluların hala kültürel ve ekonomik olarak büyük bir güce sahip olması, tarihsel sahneden inişlerinin de yavaş yavaş gerçekleşmesini sağlar. Kendilerini "dışlanmış" olarak duyumsayan bu tabaka, koşullara adapte olma, mistisizme sığınma gibi çeşitli kaçış veya kurtuluş yollarına başvurur. Foht'a göre "dışlanmışların" mücadele yollarından biri de Demon ile sembolize edilen Rusya'nın yazgısına dair tartışmaların teorisyenleri, ideologları rolüne bürünmektir. 1830'lu yılların önde gelen düşünürlerinden biri olan P.Çadayev'i bu kategoride değerlendiren araştırmacı, Demon ile düşünür arasındaki özdeşlikte geçmişe duyulan özlemin altını çizer: Demon'un tüm çabasına tek bir özlem nüfuz eder - geçmişin geri dönüşüyle içsel bütünselliğe erişmek (Foht, 2013, , s. 755-781.s. 107-146). Tamara'ya onu sevmesi için yalvarır zira karşılıklı aşk içinde sadece geçmişe dönmenin sevincini bulmak ister:

Beni iyiliğe ve göklere

Döndürebilirsin tek bir sözcükle;

*Senin aşkının kutsal örtüsüne
Bürünüp çıkarım Tanrı huzuruna;
Yeni bir melek gibi, yeni bir ışıktadır(Lermontov, 2019, s. 91).*

Foht'un bu düşünceleri, Lermontov'un da üyesi olduğu 1830'lu yıllardaki Rus soylu aydınları için kısmen doğrudur. Geçmişe dönüş, tüm soylu aydınların paylaştığı düşünce olmasa da Çaadayev örneği konumuz bağlamında önemlidir. Çaadayev de tıpkı Demon ve Lermontov gibi mahkûm olduğu gerçekliğe karşı çıkar, onunla teorisyenlik bağlamında mücadeleye girer ancak Çaadayev'in geri dönüş vurgusu, Foht'un sözünü ettiği ülkenin siyasi yaşamında yer alma isteği gibi toplumsal-politik bir alana sığdırılmaz sadece. Düşünür, Rusya tarihini "başlangıçta vahşi bir barbarlık, sonra kaba bir batıl inanç, daha sonra sonuç olarak ulusal egemenliğin miras aldığı katı ve alçaltıcı bir yabancı hâkimiyeti" (Çadayev, 2009, s. 92) sözleriyle karakterize eder ve felsefesinin merkezine Tanrı ile bütünleşmeyi koyar. Nitekim bu çerçeve, Foht'un Demon ile Çaadayev'in mücadelesini özdeşleştirme düşüncelerine çok daha derin bir temel sağlar. Zira Demon'un özlem duyduğu geçmiş ile Çaadayev'in arzuladığı geçmiş, aynı kaynaktan beslenir: ilk günahattan önce Tanrı ile bütünselliğin olduğu yaşam. Bir diğer araştırmacı Loginovskaya da Foht ile benzer düşüncelerden yol çıkarak Lermontov'un eseri ile 1830'larda ve 1840'ların başlarındaki Rus düşüncesi arasındaki bağa vurgu yapar. Araştırmacıya göre burada daha yüce, sembolik bir düzlemde Demon'un deneyimlerine de yansıyan bir zihin durumunun açığa çıktığını anlamak için özel bir kavrayışa ihtiyaç yoktur, geçiş dönemi insanların karakteristik ruh halidir vurgulanan. Bu ruh hali en geniş anlamıyla Büyük Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarını takip eden süreçte- başlangıçta güçlü bir umut ve hayallerin yükselişinden sonra – insanlığın özgürlük ve mutluluk hayalini gerçekleştirme yetisine duyulan inancın sarsılması ile karakterize olan dönemi ifade eder.

Dar manada Rusya açısından değerlendirildiğinde bu çağ, ortak Avrupa tarihsel sürecinin özünü derinden anlayan ilerici, düşünen aydınların Avrupa ile aynı hayal kırıklığını yaşamasının yanı sıra, aynı zamanda Rus toplumsal tarihinin Dekabrist ayaklanması gibi belirli olayların neden olduğu yeni hayal kırıklıklarını da kapsayan bir dönemi ifade eder. Zira Dekabrist ayaklanmasından sonraki toplumsal-politik koşullar, Rusya tarihinin en zorlu koşullarının olduğu dönemi kapsar. Napolyon savaşları ile Avrupa'nın çehresini aşan ortak insanlık onuru fikirleri, Fransız devrimi fikirleri, Rusya'da güçlü bir yankı bulur ve Dekabrist hareketi yaratır. Dekabristler her ne kadar anavatana doğrudan bir fayda sağlayamadan idamlarla, sürgünlerle heba edilmiş olsalar da Rusya'nın zihinsel gelişiminde yeni bir çağı açarlar. Demon'da ifade edilen bu hayal kırıklığı ile biçimlenen atmosfer ve dünya duyumsanıdır (1977, s. 65-66). Demon'un yazarı Lermontov da bu atmosferde nefes almaya çalışan ve içinde yaşadığı çağ ve insanlara derinden bağlı, bir birey ve yazardır. Nitekim söz konusu dönemin önde gelen düşünürlerinden Aleksandr Hertsen, Lermontov'a dair şöyle yazar:

Lermontov, onu içinde yaşadığı çağa bağlayan yüreğindeki tüm tellerin sonsuz bir güçle çınlayan, yaratıcı dehası bireysel izlenimleri, deneyimleri ve düşüncelerinden bütünsel olarak kopamayan doğaldandır. Bu tür doğalar genellikle yerleşik toplumsal yaşam formlarının dağıldığı, toplumda şüphecilik ve ahlaki çözümlenin hüküm sürdüğü geçiş dönemlerinde ortaya çıkar. Görünüşe göre insanlığın en saf idealleri bu doğalarda kendine bir sığınak bulur, onların ağzından ilan edilir. Toplumun ahlaksızlıklarını damgalayarak

kendi yaralarını, hatalarını ve iç mücadelelerini ortaya çıkarırlar aynı zamanda bu çürümüş dünyayı kurtarıp iyileştirirler...(Hertsen, 1989, s. 136-137).

Bu çerçevede bir bütün olarak bakıldığında Demon, iki dünyaya da ait olamayan isyankâr bir ruh olarak genel bağlamda dönemin Rus aydınlarını özelde Lermontov'un kendisini yansıtır. Ancak bu özdeşlikte Demon'un isyanı, Lermontov'un çağdaşlarına yönelik eleştirileri dikkate alındığında Lermontov'a çok daha yakındır. Lermontov, 1838 yılında kaleme aldığı "Kaygıyla bakıyorum bizim kuşağa!" dizeleriyle başlayan ünlü Düşünce (Дума) şiirinde çağdaşlarını iktidar karşısında umarsızlığa kapılmış tutsaklar olarak tanımlar:

*Utanç verici bir umursamazlığımız var iyiye ve kötüye,
Solup gidiyoruz kavgaya girmeden daha;
Yüz kızartıcı korkaklarınız tehlikeyi görünce
Ve iğrenç tutsaklarınız iktidar karşısında (Lermontov, 2019, s. 25).*

Lermontov'un çağdaşlarına yönelik serzenişleri Demon'un Tamara'ya açıkladığı dünyevi yaşam ve insanlara yönelik düşüncelerinde de duyumsanır:

*Nedir ki onlar? Ne anlamı var
Yaşamlarının ve çabalarının?
Geçip gittiler ve geçip gidecekler!(Lermontov, 2019, s. 95).*

Lermontov ve Demon'un sözlerinde açıkça hissedilen eylem ve mücadele arzusudur. Ne var ki Demon'un kurtuluş mücadelesi çelişkilerle ilerleyecektir. Tamara'nın aşkının kutsal örtüsü ile yeniden Tanrı'nın huzuruna çıkmaktan söz etmesi, trajik bilincinin anlık yansımalarından biridir sadece. Zira Demon'un bilincinin anlık yansımaları oluşturan yeniden doğuş işareti sonrasında: "Ve unutmak istediysen de/ Tanrı izin vermedi buna/ Zaten unutulabilir miydi ki?" (Lermontov, 2019, s. 74) dizeleri Tamara ile buluşmanın Demon için yeni bir hayatın başlangıcı olmayacağına dair ufak bir ipucu içerir. Bu cümlelerde gururlu ruhun Tanrı'ya olan bağımlılığı kabul etmediği ve yeniden doğma arzusu alevlense bile önceki şeytani yaşam deneyimini unutmak istemediği duyumsanır. Bu duyumsayışa rağmen Demon'un Tamara ile karşılaşmasıyla aşkın kasvetli ruhunu ısıtacağı, aydınlatacağı, iyilik tapınağını bulacağına dair bir umut belirir. Kahraman tam bir yeniden doğuşa hazır gibidir bir adım ve başka bir dünyaya taşınacak, yalnızlıktan, hayal kırıklığından, can sıkıntısından, kötülükten, nefretten uzak yeni bir hayatı öğrenecektir (Yuryeva, 2012, s. 26).

*Dilsiz çölünü ruhunun
Sevinçli bir ses doldurdu
Ve kavradı yeni baştan
Kutsallığını sevdanın
İyiliğin, güzelliğin!(Lermontov, 2019, s. 73).*

Bu dizelerdeki vurgu, eserin ilerleyen kısımlarında güçlenir, Tamara'ya ulaşmak için manastıra giden Demon, bir an için tövbe kapısına yaklaşır, kayıtsızlıkta katı olan kalbi için ani bir seçim söz konusu olur, tövbenin ilk adımı atılır:

*Ve olmayacak şey! Işığın sönmüş gözlerinden
Ağır bir gözyaşı damlamaktadır (Lermontov, 2019, s. 88).*

Demon, ruhunun asırlık hasretini sonlandıracak adeta bir hediye olan dönüşüm mucizesini kabul etmeye hazır gibidir:

Ve giriyor hüccesine Tamara'nın

*Sevmeye hazır, iyi olmaya;
İstenen zaman gelmiş gibidir
Başlamak için yeni bir yaşama* (Lermontov, 2019, s. 89).

Ne var ki yeni bir yaşama adım atmaya hazırlanan Demon'u Tamara'yı koruyan melek karşılar ve şöyle seslenir ona:

*Tedirgin ruh, günahkâr ruh
Yarı gece karanlığında
Seni kim çağırdı buraya?
Kendine hayran bulamazsın,
Kötülük şimdiye kadar
Ayak basmadı buraya!
Benim sevgimde, tapmağında
Suçluluğun izini bırakma!
Söyle kim çağırdı seni?* (Lermontov, 2019, s. 89).

Koruyucu melekle karşılaşan Demon'un yeniden doğuş süreci bir anda kesintiye uğrar, tekrar kötü bir ruha dönüşür ve bakışları kıskançlıkla tutuşarak Tamara üzerinde bütünsel egemenliğini ilan eder:

*Geç kaldın sen koruyucu.
İkimizin de üzerinde
Hükmün geçmez artık senin,
Gurur dolu o kalbin üstüne
Kendi damgamı vurdum ben;
Burada senin kutsallığın
Yer bulamaz artık kendine
Egemen de benim seven de* (Lermontov, 2019, s. 90).

Tövbe, Demon'un doğasında yoktur. Nitekim Yuri Mann: "Şeytan, tövbe etmeden, yani şeytani özünde hiçbir şeyi değiştirmeden cennetle uzlaşmak ister" (Kumruş, 2007, s. 131-135) der. Lermontov için de durum aynıdır. Genç şair içinde yaşadığı gerçekliğe boyun eğmeden, hiçbir uzlaşmaya girmeden yeni bir yaşam peşinde koşar. Nitekim Gümüş çağ dönemi Rus edebiyatının önde gelen şair ve edebiyat eleştirmenlerinden Dimitri Merejkovski, Lermontov için "Rus edebiyatında tamamen itaat etmeyen tek bir isim vardır-O da Lermontov'dur" (Merejkovski, 2013, s. 405-406) sözleriyle şairin isyankâr ruhunun altını çizer. Demon ile Lermontov özdeşliğinde içinde yaşanan gerçekliğin reddinin yanı sıra Tanrı'nın, Tanrısal düzenin reddi teması da gündeme gelir. Lermontov'u bu bağlamda eleştiren ilk isimlerden biri düşünür Vladimir Solovyov'dur. Düşünür, Demon imgesi bağlamında Lermontov'u Friedrich Nietzsche ve üstün insan öğretisinin öncüsü olarak kabul eder. Solovyov, "Lermontov'un şiirine hâkim olan ve kısmen diğer biçimlerle karışık halde bulunan ana dürtülerin nihai manası Nietzsche'nin zihninde açıkça ayrı bir imgeye büründüklerinden beri bizim için tamamen şeffaf hale geldi" (Solovyov, 1991, s. 379) sözleriyle Lermontov'un yaratıcılığındaki Demon imgesinin Nietzsche ve üstün insan öğretisi ile olan bağına vurgu yapar. Düşünürü göre her rasyonel eleştirinin görevi, eleştirinin öznesinin sahip olduğu ve çarpıttığı hakikati bulmaktır. Bu doğrultuda Lermontov'daki çarpıtma başka bir ifade ile yanılısma, kendisini üstün insan olarak görme eğilimidir. Bu eğilimin ilk görünümünü şairin düşüncelerinin bütünsel olarak kendisine

yoğunlaşmış olması ele verir. Solovyov, bu konuda Puşkin ile bir karşılaştırma yaparak şöyle açıklar düşüncelerini:

Lermontov'un dehasının ilk ve ana özelliği, sıra dışı bir gerginlik ve düşüncenin, duyguların kişinin kendisi üzerinde korkunç bir güçle yoğunlaşmasıdır. Puşkin kendinden bahsettiğinde, sanki başka bir şeyden bahseder; Lermontov ise başka bir şeyden bahsettiğinde, düşüncesinin sonsuz mesafeden kendisine dönmeye çalıştığı hissedilir, derinlerde sadece kendisiyle meşguldür ve hep kendine döner (Solovyov, 1991, s. 384).

Solovyov, Lermontov'un Demon imgesi ile ilgilenmesini de doğasındaki şeytani öğelerle ilişkilendirir ve görüşlerini desteklemek için Lermontov'un çocukken çiçekleri koparması, sinekleri öldürmesi gibi kötülüğe olan meykinden söz eder. Şairin yaşam yolunu ve eserini analiz eden Solovyov, Lermontov'un yaşamı boyunca şeytani doğa ile hassas, zayıf bir şekilde hissedilen ilahilik arasında mücadele durumunda olduğu sonucuna varır. Lermontov'un şeytani olandan uzaklaşmamasına, onu içine çeken şeytani kibir neden olur. Düşünürü göre Demon'un ilahi olanın güzelliğini hissettiği ve Tamara'nın sevgisiyle bunun için çabaladığı eserde ortaya konan bu çatışmadır. Ne var ki kızı koruyan melekle tanışmanın ve yenilginin yaralı gururu, Demon'un sonunda kötülüğün yolunu tutmasını sağlar. Lermontov'un Demon'unu bu şekilde ele alan Solovyov, şaire özgü felsefeyi fatalist felsefe olarak adlandırır. Bir diğer araştırmacı Nikoleva da Demon'un fantastik imgesi, Lermontov için hayattan tatminsizliğin sembolü, yaşamın tüm olumsuz yönlerine, insanların zayıflığına, sersemliğine ve bayağılığına karşı bir isyan ve böylesine kusurlu bir dünya yaratan Tanrı'ya karşı bir protestodur der. (Nikoleva, 1956, s. 155). Değerlendirmelerini Lermontov'a şeytani doğa bağlamında yaklaşılarak gerçekleştiren Solovyov'un düşünceleri, şairin yaşamını içinde yaşadığı gerçekliği değiştirme tutkusuna adanması, özgürlük ve hümanist ideallere olan bağlılığı göz önünde tutulduğunda kabul edilemezdir. Ruhunda şeytani öğeler barındıran bir şair, idealleri uğruna sürgünlerle tamamlayabilir mi kısa ömrünü? Serflik sistemine dayanan toplumsal düzenin değişmesine güçlü bir arzu duyabilir mi? Evet, Lermontov ile Demon'u özdeşleştirir ve bu özdeşlik en açık ifadesini eserin şu dizelerinde bulur:

*Kendin için yaşamak sadece
Kendi kendine sıkılıp durmak
Ve bu sonu olmayan savaşta
Ne zafer kazanmak, ne uzlaşmak! (Lermontov, 2019, s. 93).*

Ancak Lermontov, Demon'un aksine, Solovyov'un eleştirilerinin aksine, kendisi için yaşamaz, yaşayamaz. Ama tıpkı Demon gibi ne zafer kazanır ne de içinde yaşadığı gerçeklikle uzlaşır. Melekle giriştiği mücadeleyi kaybedip hayallerine lanet okuyan yenilmiş sürgün ruh gibi o da planlı bir düelloda, uzlaşmadığı yaşamdan zafer de kazanmadan erken yaşta ayrılır.

Kaybedişin Sorgulanması

Peki, neden yenilir bu iki isyankâr ruh, yazar neden kahramanı ile aynı yazgıyı paylaşır? Dini bakış açısından yaklaştığımızda bu sorunun cevabı Tanrı'dan kopan hiçbir bireyselliğin başarıya ulaşamayacağı yönündedir. Nitekim Rus din felsefesinin başlıca temsilcilerinden biri olan Solovyov'a göre Lermontov'un üstün insan yolu aslında Tanrı insanın saptırılmasıdır. Lermontov, insanlığın hakiki üstün insanlığa yani Tanrı insanlığa, girme yolunda önder olma misyonunu doğru anlayamaz, bu yüzden yok olur. Hristiyanlığı anlamaz çünkü itaat etmek istemez. Düşünürü göre Lermontov'u ebedi yıkımdan kurtarmak

imkânsızdır. Solovyov'un Lermontov'a yönelik bu sert eleştirilerini değerlendiren Merejkovski, bu öfkenin nedenini Dostoyevski'nin Puşkin Konuşması'nda coşkuyla haykırdığı "Ey başını önüne eğ mağrur insan!" (Dostoyevski, 2009, s. 31) sözleriyle ilişkilendirerek açıklar. Eleştirmene göre itaat ve tevazu Ruslara doğanın ve tarihin öğrettiği temel özelliklerdir ve Rusya'nın toplumsal tarihsel yapısının bir parçası olan Rus edebiyatı da bu temelde itaatkâr bir edebiyattır. Puşkin isyan ettiğinde Çar I.Nikolay'a bir kaside yazarak itaat eder, Gogol isyan ettiğinde Ölü Canlar'ın ikinci cildini yakıp toprak köleliğini kutsayarak itaat eder, Dostoyevski isyan ettiğinde sürgüne gönderilir ve itaatin vaizi olarak geri döner. Lermontov ise sonuna kadar isyan eder ve onu yenilgiye, ölüme mahkûm eden de bu özelliği olur. Merejkovski'ye göre Demon'un "Gökle barışmak istiyorum" sözleri itaat etmek istemeyen Lermontov'un itirafıdır ve Tanrı mücadelesinde Tanrı oğlu olma çabasını gösterir. Ancak Lermontov, sınırı aşip başarılı olamaz zira bunu başarmak için Hristiyanlığı kabul etmek, hatta aşmak gerekmektedir. Lermontov'un trajedisini de Hristiyanlığın üstesinden gelememesi oluşturur(Merejkovski, 2013, s. 422-423).

Dini bakış açısından Demon'un yenilgisinin açıklaması ise sonsuza dek lanetlenme bağlamında yapılabilir. Nitekim araştırmacı Korovin, "Demon'un trajedisini oluşturan şey Tamara ile hayallerini hayata geçirememiş olması değildir, yeniden doğuşunun mümkün olmaması, kötü doğasını aşamamasındadır" (Korovin, 1973, s. 196) sözleriyle Demon'un kurtuluşunun imkânsızlığının altını çizer. Peki, sonsuza dek lanetle mühürlenmiş Demon yenilirken onun yoluna giren Tamara neden kurtuluşa ulaşır? Tamara'nın Demon ile olan ilişkisi adeta ilk günahın, bilgi ağacı meyvesinden ısırılmasını çağırır. Nitekim Demon Tamara'ya şeytanın ilk insanlara vaat ettiği bilgi ve bilinç ile özdeş olan farklı bir yaşamı var eder:

Bırak zavallı dünyayı kendi yazgısına;

Gururlu bir bilinç derinliği

Kazandıracığım karşılık olarak sana(Lermontov, 2019, s. 100).

Demon ile bilgi ağacı meyvesini ısırarak Tamara ruhunun eski bütünselliğini yitirir. Tamara'nın ruhu birbiri ile ezeli zıtlık içinde olan iki kökenin savaş alanı haline gelir. Çıkış yolunu dünyevi yaşamdan uzaklaşıp manastıra gitmekte bulan Tamara için manastır, içsel çelişkilerden kaçma arzusunu sembolize eder. Ama beden ve ruh arasında eşit derecede dramatik bir ayrışmaya neden olur bu kaçış. Manastır ruh için kurtuluş getirir, ama beden için bir tabut olur (Korovin, 1973, s. 197). Tamara ruhunu saf-temiz tutmak ister, zira kötü bir ruh tarafından sınanmış aydınlık bir köken hâkimdir onda. Demon'da ise aksine yeniden doğmak için çabalayan kötü bir köken hâkimdir. Böylece eser boyunca karakterlerin baskın özelliklerinin değişmeden kaldığı gözlenir. Tamara ve Demon'un kaderini dramatik bir şekilde yeniden inşa eden çelişkilerin farklı doğası, karşılıklı çekim ve itiş belirler. Tamara, içsel mücadele ile dış dünyadan izole olurken Demon dünyaya karışır. Sonuçta Tamara kurtulur, melekler eşliğinde cennete gider, Demon ise kurtuluş umudunu yitirerek yeniden lanetler savurur. Demon'un yenilgisinin temel nedeni kötü doğasını aşamaması, yeniden doğuş yoluna Tamara'nın evleneceği adamı öldürerek yine bir kötülükle başlamasıdır. Oysa Tamara, Demon için gerçekten acı çeker. Zira bu acı ile Demon'un tüm çabasına rağmen mahrum kaldığı saf iyiliğe olan inancını, muhafaza eder.

Eserin sonunda şeytanın hayallerinin gerçekleşmemesi ancak Tamara'nın melekler eşliğinde cennete götürülmesinden, Hristiyan teolojisi bağlamında insana Tanrı'yla birleşme, yabancılaşmadan kurtulmanın bahşedilmiş olmasına rağmen şeytanın sonsuza dek

lanetlendiği sonucunun yanı sıra kurtuluşun bütünsel iyilik ve tövbe ile mümkün olduğu, iyiliğin her daim kötülüğe karşı zafer kazanacağı sonucu da ortaya çıkar. Araştırmacı O. Yuryeva bu noktada önemli bir soru sorar: Peki okur neden kötüye karşı iyinin zaferinden kayıtsız şartsız sevinmesine engel olan bir kedere kapılır? Yuryeva'nın bu soruya verdiği yanıt, yazar kahraman özdeşliğinin bir kez daha altının çizilmesidir: Demon ve yazar arasında derin bir bağ vardır zira Demon'un sözlerinde, yazarın duygu ve düşünceleri, dünyaya, insan doğasına, dünyadaki ve insandaki iyiyle kötü arasındaki ilişkiye dair fikirleri okunur. Demon imgesinde somutlaşan evrensel kötülük, şair için dünyevi kötülükten, dünyevi yaşamı, insan yaşamını dolduran kayıtsızlıktan, kıskançlıktan, nefretten, anlamsızlıktan, hiçlikten daha evladır (Yuryeva, 2012, s. 32-33).

Kahramanların yenilgisine Lermontov'un dünya duyumsayışı, toplumsal politik görüşleri ve içinde yaşadığı çağın koşulları bağlamında bir cevap arandığında Demon'un mücadelesinin trajik sonucu ile yerine getirilmemiş, hayal kırıklığına uğramış umutlar çağıyla sıra dışı ilişki karşımıza çıkar. Dönemin aydınları öylesine bir hayal kırıklığına, yenilgiye mahkûm edilmişlerdir ki Lermontov'un çağdaşı olan Nikolay Stankeviç, "Zavallı, hasta, talihsiz çağ!" diye haykırır ancak "Ne var ki öyle güzellikler öyle bir hümanizm var ki yaralarında inanmamak mümkün değil iyileşip yeniden doğacağına dünyanın" (Akt. Udodov, 1973, s. 397) sözleriyle tüm karamsarlığa rağmen bir yeniden doğuş ışığına tutunur. Düşünürün sözünü ettiği "yeniden doğuş" motifi, buna dair umutlar, tüm çaresizliğe ve trajik duruma rağmen Lermontov'un Demon'unun içeriği ile kesişir. Dönemin bir diğer düşünürü Mihail Bakunin "Büyük fırtınalar, şimşekler sarsılmış dünya, senden korkmuyorum, seni küçümsüyorum, zira ben bir insanım! Ben bir insanım ve bir Tanrı olacağım" (Bakunin, 1987, s. 70) sözleriyle adeta Lermontov'un Demon'u ile birlikte Tanrısal düzene isyan eder.

SONUÇ

Dekabrist ayaklanması sonrası dönemi oluşturan 1830-40'lı yıllar Rusya'sında birey ve toplum sorunu çok daha keskin bir hal alır. Birey bu karanlık, umutsuz çağda hiç olmadığı kadar baskılanır, yasaklarla zulüm görür. Bu koşullarda birey sorunu insan onuru ve hakları iddiası merkezi sorun haline gelir. Özgürlüğe dayanan bireysellik, kaçınılmaz olarak içinde yaşanan toplumsal yapı ile çatışmayı, bütünsel bir yadsımayı beraberinde getirir. Zira insanın onu çevreleyen gerçekliğin yenilenmesi ve uyumu için mücadele etmesi dışında kişisel yaşamın bütünlüğünü ve uyumunu elde etmesi imkânsızdır. Ancak Lermontov'un içinde yaşadığı koşullar onu yenilgiye mahkûm eder. İçinde yaşadığı toplumsal gerçeklik; Lermontov'un yeniden doğuş, yeni bir yaşam hayalinde kanatlarını kırar her daim. Yazar tıpkı kahramanı Demon gibi sürgün bir ruh, bir seyyah gibi dolaşır yeryüzünde ve ölüme yürüdüğü ikinci sürgüne giderken kaleme aldığı "Elveda Kirli Rusya" dizesiyle gözyaşı vadisine ilk vedasını gerçekleştirmiş olur.

SUMMARY

Man's first encounter with the Devil, also called the Demon, the disgraced angel of the divine religions, is predicated on the phenomenon of original sin. The devil persuaded Adam and Eve to eat the fruit of the tree of the knowledge by promising them knowledge and freedom, and so caused mankind to be expelled from heaven through this tempting. This became the beginning of man's history on earth. In this sense, the relationship between the Devil and man is quite old, and in the Middle Ages, when Christianity went through a

solid development process; with respect to the original sin, it became a prevalent idea that humanity was under the rule of the Devil and was led by evil. In line with this idea, human beings had to walk on a path full of wrong doing sin the "valley of tears called the earth" under the control of the Devil.

In the poem the *Demon* written by the Russian writer Mikhail Yuryevich Lermontov, which is the subject of our study, the fate of the Devil in the valley of tears called earth, is reflected through the poet, the protagonist, and Tsar Nicholas I's Russia, which is the setting determined by Lermontov to signify the valley of tears. Lermontov works on the *Demon* for ten years of his life, and this work is considered as the author's most complex and contradictory work. The basic interpretation of the work indicates that the image of the Devil referred as the disgraced angel in the Bible, which was examined in a wide range of works such as *Paradise Lost* by John Milton, *Faust* by Johann Goethe and *Eloa* by Alfred de Vigny, is reconsidered in the spirit of Lermontov. Although this common perspective is in line with the content of the work, it wouldn't be a correct approach to discuss the *Demon* in such a narrow framework. When the poet's creativity and the struggle for survival are considered as a whole, it is of great importance to conduct the analysis of the work regarding the fate of the devil within the context of the author-protagonist relationship and the Russian reality of the period in question, rather than evaluating it as a biblical theme. In this sense, identifying the protagonist with the author was the starting point while evaluating the period in which Lermontov lived.

The way Lermontov senses the world is shaped within the framework of the social-economic conditions of Russia governed by Tsar Nicholas I, who took over the throne in 1825. Together with the Decembrist revolt, during his reign, Tsar Nicholas employs a very harsh administration policy. Executions, deportations, inhibiting any intellectual movements, heavy censorship laws are among the main features of Nicholas's Russia. Lermontov, starting from his youth, engages in a fierce protest and uprising against the socio-political order of Nicholas's Russia. However, the young poet is faced with exiles in response. In this context, Lermontov's search for unruly ways to fight the order in which he live turns out to be painful disappointments. The poet refers to the *Demon*, the magnificent image of the glorious rebellion, for his indomitable protest, which ends up with no practical results. The *Demon* is the enemy of God and his imperfect creation as well as the life on earth, just like Lermontov.

In the work, the *Demon*'s story begins with his reminiscences of life in heaven. As he flies over the sinful world, he remembers the days when he was a pure soul and an archangel. Elements depicting the heavenly life of the *Demon* are faith and love, and he lives a peaceful life with no knowledge of evil or suspicion. The work continues with the gloomy depiction of the *Demon*'s journey on earth. While the *Demon* defines earthly life as "Fading in silence around the narrow sphere / of cowardly and cold people" on the one hand, he wishes, on the other hand, to join this life with a strong desire. However, he is also aware of the objective impossibility of realizing this. The contradiction created by this awareness turns into a tragic and proud despair. Inner contradictions evoke the *Demon*'s thoughts; he wishes to reconnect with both the earth and heaven. Feeling like a stranger to both worlds, the *Demon* falls in love with Tamara, who is about to get married, the moment he sees her, and tries to find the light of his rebirth in Tamara, a Caucasian beauty. When we look at the light of his salvation and rebirth in the reality of the context of Nicholas, to which

Lermontov perceives himself as alienated, we encounter a strong desire for rejection and struggle, as in the *Demon*. Taken as a whole, the *Demon*, as a rebellious spirit who cannot belong to either world, reflects the Russian intellectuals of the period in general and Lermontov himself in particular. In this identification, however, the *Demon's* rebellion is much closer to that of Lermontov, given Lermontov's criticism of his contemporaries. As a matter of fact, Lermontov describes his contemporaries as desperate prisoners in the face of power in his famous poem *Duma* written in 1838 which starts with the line "In sorrow I gaze upon my generation!"

In the identification of the *Demon* with Lermontov, as well as the rejection of the reality lived in, the rejection of the God and the divine order comes to the fore. One of the first names to criticize Lermontov in this context was the philosopher Vladimir Solovyov. The philosopher regards Lermontov as the forerunner of F. Nietzsche and the Nietzscheism in the context of the *Demon* image. The ideas of Solovyov, who made his evaluations by approaching Lermontov in the context of demonic nature, are unacceptable considering the poet's dedication to his passion to change the reality in which he lives and his commitment to freedom and humanist ideals. Can a poet with demonic elements in his soul complete his short life with exiles for the sake of his ideals? Can he have a strong desire to change the social order based on serfdom? Yes, Lermontov and the *Demon* are identical. Lermontov, just like the *Demon*, neither gains a victory nor comes to terms with the reality in which he lives. Just like the defeated, exiled soul who has lost his fight with the angel and cursed his dreams, he leaves life, with which he could not reconcile, at an early age in with a planned duel, without a victory. So why are these two rebellious souls defeated, why does the author share the same fate as his protagonist? From a religious point of view, the answer to this question is that no individuality that breaks with God can succeed. From a religious aspect again, the *Demon's* defeat can be explained in the context of eternal damnation. "The *Demon's* tragedy is not that he failed to realize his dreams with Tamara, but that his rebirth was not possible, that he could not overcome his evil nature". When an answer is sought for the protagonist's defeat within the context of the ways Lermontov senses the world, his socio-political views, and the conditions of the period in which he lives, an extraordinary connection appears with the period of expectations that is unfulfilled as a tragic result of the *Demon's* struggle and filled with disappointments. The problem of the individual and the society becomes much more acute in Russia in the 1830s and 40s, which constitutes the post-Decembrist revolt period. In this dark, desperate age, the individual is oppressed and persecuted by prohibitions more than ever. In these circumstances, the problem of the individual and claims of human dignity and rights become the central concern. The individualism which is based on freedom inevitably brings about conflict with the existent social structure and a wholistic denial together with it. However, Lermontov is destined to be defeated by the circumstances in which he lives. The social reality Lermontov faces always damages his wings carrying his dreams of rebirth and a new life. Lermontov, like his protagonist the *Demon*, wanders the earth like an exiled soul, a traveller, and makes his first farewell to the valley of tears with his line "Farewell Unwashed Russia " that he wrote on his way to his second exile on which he embraces death.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant.
Financial Support:	No financial support from any institution or Project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Andreyevski, S. A. (1913). *Literaturniye oçerki*. Peterburg: Novoye vremya.
- Bakunin, M. (1987). *İzbranniye filosofskiye soçineniya i pisma*. Moskva: Mıysl.
- Balıkçioğlu, Z. (1994). *Kötülük tekilcilik postmodernizm*. İstanbul: Mitos Yayınları.
- Çaadayev, P. (2009). *Filosfskiye pisma*. Moskva: Terra.
- Dostoyevski, F. (2009). *Puşkin konuşması* (T. Ağaoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foht, U. (2013). *Demon Lermontova kak yavleniye stilya*. M.YU. Lermontov Pro et Contra, Peterburg: Russkoy Hristiyanskoy gumanitarnoy akademi.
- Gogol, N. (1952). *Polnoye sobraniye soçinenii v 14 tomah Tom 8 Stati*. Moskva: AN SSR.
- Hampson, N. (1991). *Aydınlanma çağı* (J. Parla, Çev.). İstanbul: Hürriyet V. Yayınları.
- Hertsen, A. (1989). *M. YU. Lermontov v vospominaniyah sovremennikov*. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Jestkova, A. (2014). Religioznye motiviy v poeme M. YU. Lermontova *Demon*, *Jurnal Aktualniye voprosiy sovremennoy filologii i jurnalistiki*. Vıypusk 13, 66-71.
- Korovin, V. İ. (1973). *Tvorçeski put M.YU. Lermontova*. Moskva: İzdatelstvo Prosveşeniye.
- Kumıyş, V. (2007). Nekotoriye osobennosti postroeniya obraza Demona v poeme M. YU. Lermontova *Demon*. *Vestvik Kostromskogo gosd. Universiteta*.3, 131-135.
- Lermontov, M. (2014). *Benim İbilisim. Lermontov Profil* (K. Yükseler. Çev.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Lermontov, M. (2019). *Hançer seçme şiir ve manzumeler* (A. Behramoğlu, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Loginovskaya, E. (1977). *Poema M.YU. Lermontova Demon*. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Merejkovski, D. (2013). *M.YU. Lermontov poet sverh çeloveçestva*. M.YU. Lermontov Pro et Contra. Peterburg: Russkoy Hristiyanskoy gumanitarnoy akademi, 400-439.
- Nikoleva, M. F. (1956). *Mihail Yuryeviç Lermontov Jizn i tvorçestvo*. Moskva: Gosudarstv. İzdatelstvo.
- Russell, J. B. (2018). *Lucifer Ortaçağ'da Şeytan*. (A. Fethi Çev.). Ankara: Panama Yayıncılık.
- Sakulin, P. N. (1914). *Zemliya i nebo v poezii Lermontova*. *Venok M.YU. Lermontovu: Yubileyniy sbornik*, Moskva: Dumnov.
- Solovyov, V. (1991). *Filosofiya iskusstva i literaturnaya kritika*. Moskva: İskusstvo.
- Udodov, B. T. (1973). *M.YU. Lermontov hudojestvennaya individualnost i tvorçeskiye protsesiy*. Voronej: Voronejskogo Universiteta
- Viskovatıy, P. A. (2004). *Jizn i tvorçestva M.YU. Lermontova*. Moskva: Gelios ARV.
- Yuryeva, O.YU. (2012). *Tvorçeski put M.YU. Lermontova 1814-1841*. İrkutsk: FGBOU.

Dijital Hikâye Uygulamalarının Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisinin Bazı Moderatör Değişkenler Açısından İncelenmesi: Meta Analiz Çalışması

Doç. Dr. Nurullah Şahin
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
nsahin.86@gmail.com

Öz

Öğrencilerin problem çözme, işbirlikli çalışma, kendini etkili bir şekilde ifade edebilme, yazma, eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık, teknolojiyi etkin kullanma, kendi öğrenmelerini gerçekleştirme gibi üst düzey becerilerini geliştiren ve doğası gereği yapılandırmacı anlayışa uygun bir yöntem olarak ön plana çıkan dijital hikâye anlatımı; son dönemlerde eğitim öğretim süreçlerinin vazgeçilmez öğretim materyali olarak dikkat çekmektedir. İlgili alanyazın tarandığında dijital hikâye kullanımının konu edinildiği onlarca çalışmaya rastlanılabilir. Bu çalışmaların neredeyse tamamının ifade ettiği sonuçlardan biri de dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin akademik başarı, tutum, motivasyon, direnç gibi durumlarını pozitif yönde etkilemesidir. Bu çalışmada, meta-analiz kullanılarak, dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisinin araştırıldığı deneysel çalışmalardan elde edilen sonuçların sentezlenmesi ve böylelikle daha genel geçer sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır. İlgili deneysel çalışmalara; Web of Science, ERIC, EBSCOhost, ULAKBİM TR Dizin, Google Akademik ve YÖK Tez veri tabanlarında; “dijital hikâye, dijital öykü, motivasyon, digital story, digital storytelling, motivation” anahtar kelimeleri kullanılarak ulaşılmıştır. Analizlerin Comprehensive Meta Analysis (CMA) programı ile yapıldığı çalışma, %95 güven aralığında rastgele etkiler modeline göre gerçekleştirilmiş ve ortalama etki büyüklüğü 2,070 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin motivasyonları üzerinde mükemmel düzeyde olumlu bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Dijital hikâye ve diğer öğretim yöntemlerinin kullanıldığı öğrenme öğretme süreçlerinde öğrencilerin motivasyonları arasındaki farklılıklar yayın türü ve öğretim kademesi moderatör değişkenlerine göre analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar her iki moderatör değişkenin de çalışmaların etki büyüklükleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital hikâye, dijital öykü, motivasyon, meta-analiz, eğitim.

Investigation of the Effect of Digital Story Activities on Students' Motivations in Terms of Some Moderator Variables: Meta-Analysis Study

Abstract

Digital storytelling, which stands out as a method suitable for constructivist approach by its nature, has attracted attention as an indispensable teaching material of education

processes in recent years as it develops students' high-level skills such as problem-solving, collaborative working, effective self-expression, writing, critical thinking, digital literacy, using technology effectively, realizing their own learning. When the relevant literature is reviewed, dozens of studies on the use of digital storytelling can be found. One of the results expressed by almost all of these studies is that digital storytelling practices positively affect students' academic achievement, attitude, motivation, and resistance. In this study, using meta-analysis, it was aimed to synthesize the results obtained from experimental studies that investigated the effect of digital storytelling practices on students' motivation, and thus to reach more common results. Relevant experimental studies were found by using the keywords "dijital hikâye, dijital öykü, motivasyon, digital story, digital storytelling, motivation" on Web of Science, ERIC, EBSCOhost, ULAKBİM TR Index, Google Academic, and YÖK Thesis databases. The study, in which the analyzes were carried out with the Comprehensive Meta Analysis (CMA) software, was carried out according to the random effects model at a 95% confidence interval and the average effect size was calculated as 2,070. This result shows that digital story applications have an excellent positive effect on students' motivation. The differences between students' motivations in learning-teaching processes using digital stories and other teaching methods were analyzed according to the moderator variables of the type of publication and the teaching level. The results obtained showed that both moderator variables made a significant difference in the effect sizes of the studies.

Keywords: Digital story, digital storytelling, motivation, meta-analysis, education.

GİRİŞ

Dijital Hikâye ve Motivasyon

Yazılı kaynakların ortaya çıkmasından çok daha önceki dönemlerde bile var olduğu bilinen hikâye anlatma geleneği, gelişen ve ilerleyen teknoloji ile birlikte çok daha farklı zeminlerde ve boyutlarda karşımıza çıkmaya başlamıştır. Dijital ortama taşınan hikâye anlatmanın hedef kitle üzerindeki etkisinin de böylelikle artacağı düşünülmüştür. Nitekim dijital ortama taşınan hikâye anlatımı; yazılı, görsel ve işitsel iletişime imkân sunmakta ve böylelikle verilmek istenilen mesajın daha kalıcı hâle gelmesine yardımcı olmaktadır. Geleneksel hikâye anlatımının çoklu ortam elemanlarıyla birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan dijital hikâye anlatımı; kişisel hikâyeler, tarihteki olaylar gibi konularda bilgi aktarımının sağlanması için metin, müzik, grafik, seslendirme, video gibi öğelerin birleştirilerek oluşturulduğu birkaç dakikalık hikâyelerdir (Balaman, 2016; Banazewski, 2005; İnceelli, 2005; Jakes & Brennan, 2005; Meadows, 2003; Mellon, 1999; Robin, 2006).

Son dönemlerde farklı disiplinlerdeki kullanım alanları oldukça artan dijital hikâye; genel olarak multimedya araçları veya kaynakları kullanılarak bilginin paylaşıldığı kısa, bireysel ve çoklu ortam hikâyeleri olarak tanımlanmaktadır (Meadows, 2003 ve Yüksel, 2011). Reinders (2011) ise, dijital hikâyeyi geleneksel hikâye anlatımının elektronik biçimi olarak değerlendirir ve metin, ses, müzik, video, fotoğraflar, ekran görüntüleri, diğer resimler ve bunlardan başka dijital medya öğeleri gibi unsurlardan en az ikisinin mutlaka dijital hikâyelerde bulunması gerektiğini ifade eder.

Kişisel dijital öyküler, eğitici dijital öyküler ve tarihî dijital öyküler olmak üzere üç türünden bahsedilen dijital hikâyenin öğeleri şunlardır (Lambert, 2006):

1. Bakış Açısı
2. Etkileyici Bir Soru
3. Duygusal İçerik
4. Ekonomi
5. Seslendirme
6. Müzik
7. Hız Denetimi / Ritim

Bu bileşenlerden ilk dördü hikâyenin içeriği ve yazımı ile ilgili iken diğerleri hikâyenin oluşumu ile ilgilidir. Robin ve Pierson (2005) ise, dijital hikâye anlatımının eğitsel amaçlar için kullanımını sağlamak adına bu 7 bileşene “Hikâye Amacı”, “Görüntü Kalitesi” ve “İyi Dilbilgisi ve Dil Kullanımı” bileşenlerini ekleyerek 10 bileşenden bahsetmişlerdir.

Hikâyelerin belli bir amaç için dijital olarak anlatılmasını ifade eden dijital hikâyenin temelleri 1970 ve 1980’li yıllarda ABD’de atılmıştır ve o zamandan beri öğretmenler ve öğrenciler tarafından kullanılmaktadır. 1994’te San Fransisco’da kurulan Dijital Medya Merkezi kurucularından biri olan Joe Lambert’in öncülük ettiği araştırmalar ile gittikçe yaygınlık kazanmıştır. 1998’de Berkeley’e taşınan Dijital Medya Merkezi, Dijital Hikâye Anlatımı Merkezi’ne dönüşmüş ve çok daha sonraki dönemlerde dijital hikâye anlatımı ile ilgili becerileri öğreten birimlerin temelini oluşturarak uluslararası birçok kurum ve kuruluş ile birlikte çalışmıştır (Center for Digital Storytelling, 2020). Dijital hikâye ile ilgili önemli kuruluşlardan bir diğeri ise, Bernerd Robin tarafından Houston Üniversitesi’nde kurulan ve

dijital hikâyeyi eğitsel amaçlarla kullanmayı hedefleyen Eğitimde Dijital Hikâyelerin Kullanımı Merkezi (The Educational Uses of Digital Storytelling) isimli merkezdir. 1990'lardan itibaren Dijital hikâye kullanımı gün geçtikçe artmıştır. Türkiye'de ise son dönemlerde kullanım sıklığı artan dijital hikâye uygulamaları, ekonomik ve kolay ulaşılabilir olması sebebiyle eğitim öğretim süreçlerinde çok daha fazla tercih edilen bir öğretim materyali konumuna gelmiştir (Bull & Kajder, 2004; Lambert, 2003).

Öğretim materyali olarak kullanılacak dijital hikâyelerin 2 ila 10 dakika arasında bir uzunluğa, en az bir sayfalık bir senaryoya ve 20-25 arasında bir fotoğrafa sahip olması beklenir (Haliloğlu Tatlı, 2016; Jakes & Brennan, 2005; Menezes, 2012)

Dijital hikâye sürecinin en önemli unsurlarından biri teknolojidir. "Teknoloji, insan hayatını kolaylaştırmak, düzene koymak, onu daha anlamlı kılmak için vardır, gereklidir ve vaz geçilmezdir" (Alyılmaz, 1997, s. 33). Günümüz teknolojisi, öğrencilere kendi hikâyelerini oluşturma fırsatı vermektedir ve bu eğitim öğretim faaliyetleri açısından düşünüldüğünde öğrencinin duyuşsal becerileri üzerinde çok olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Dijital hikâye yöntemi öğretmenler ve öğrenciler için etkili bir eğitsel araç olmakla birlikte öğrencilerin bilgiyi organize etme, orijinal fikirler oluşturma, kendi duygu ve düşüncelerini etkili bir şekilde ifade etme, eleştirel düşünme, yazma, dijital okuryazarlık, teknoloji okuryazarlığı, problem çözme gibi üst düzey becerilerini geliştirmelerine olanak ve ortam oluşturur (Chung, 2007; Dörner, Grimm & Abawi, 2002; Frazel, 2010; Hung, Hwang & Huang, 2012; Ohler, 2013; Robin, 2006).

Günümüzde bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve değişimler, yaşamın her alanında olduğu gibi eğitim alanında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikleri eğitim öğretim süreçlerinde kullanılan araç, gereç, materyal ve yöntem-teknikler üzerinde açıkça görmek mümkündür. Bu bağlamda karşımıza çıkan önemli yöntemlerden biri de dijital hikâye yöntemidir. Dijital hikâye anlatımı farklı birçok alanda kullanılmakla beraber eğitsel amaçları gerçekleştirmek için eğitim öğretim süreçlerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Doğası gereği çağdaş eğitim anlayışları açısından uygun bir yöntem olan dijital hikâye farklı branş öğretmenleri tarafından her yaştan ve her kademedeki öğrencilerin öğrenmeleri için kullanılan popüler bir pedagojik araç hâline gelmiştir (Garcia & Rossiter, 2010 ve Göçen, 2014). "Dijital öyküleme yöntemi günümüz dijital nesline kalıcı ve verimli bir eğitim sunabilmek, onları bu eğitime aktif bir katılımı dâhil edebilmek, eğitim ve öğretimde sürekliliği ve canlılığı devamlı kılmak ve yaşadığımız yüzyılın, yetiştirilen nesilden beklediği özellikler ile öğrencileri buluşturmak için kullanılacak bir yöntemdir" (Çakıcı, 2018, s. 23).

Öğrencinin aktifleşmesini sağlayarak öğrenci merkezli bir eğitim modeli oluşturmayı hedefleyen dijital hikâye yöntemi, eğitim öğretim süreçlerinde kullanıldığında öğrenci katılımını artıran, derin ve proje tabanlı öğrenmeyi sağlayan, öğrenmeyi daha kalıcı hâle getiren ve öğrenme ortamına teknoloji entegrasyonunu sağlayan önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Barret, 2009 ve Çakıcı, 2018).

Howell ve Howell (2003) eğitim öğretim süreçlerinde dijital hikâyeleri kullanmanın yararlarını şöyle sıralamaktadır:

1. Öğrencilerin duygularını, düşüncelerini, fikirlerini, tecrübelerini ve kültürlerini eğlenceli bir biçimde başkalarıyla paylaşma ortamı oluşturur.

2. Dijital hikâyeleri kullanan öğrenciler kendi öğrenmelerini gerçekleştirebilme bağlamında önemli bir mesafe kat eder.
3. Öğrencilerin bağımsız ve aktif olmaları noktasında dijital hikâyeler önemli bir yöntemdir.
4. Öğrencilerin dil gelişimi ve teknolojik araçları kullanma noktasındaki yeterlilikleri dijital hikâyeler aracılığıyla artar.
5. Medyayı eleştirel bir gözle inceleme becerisi kazanırlar.
6. Öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını artırmada, dijital hikâye anlatımının katkısı çok büyüktür.
7. Öğrencilerin yaratıcı yazma becerileri artar.
8. Öğrencinin yazma, akıcı konuşma ve eleştirel okuma gibi konulardaki dil kullanım becerisi gelişir.

Tüm bunlar dijital hikâye kullanımının eğitim öğretim süreçlerinde öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerini göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Dijital hikâye yöntemiyle ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda bu yöntemin öğrencilerin derse karşı olan ilgilerini, tutumlarını ve motivasyonlarını artırdığı vurgulanmaktadır. Kendi hikâyelerini yazma ve bunları başkalarıyla paylaşma fırsatını bulan öğrencilerin derse karşı olumlu tutum ve motivasyona sahip olması da doğaldır.

Meta-Analiz

“Meta-analitik etki analizi kısaca meta-analiz, daha önceden yapılmış bağımsız çalışmaların sonuçlarının istatistiksel olarak bütünleştirilmesi için kullanılan istatistiksel yöntem ve tekniklerdir. Çok sayıda farklı çalışmanın sonuçlarını özetlemede kullanılan analitik bir teknik olarak bakılsa da, bir araştırma yapma yöntemi olarak da düşünülmektedir” (Bakioğlu & Özcan, 2016, s. iii). Aşağıda verilen bazı tanımların konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir:

“Meta-analiz, bireysel çalışmalardan elde edilen deneysel bulguların birleştirilmesi, sentezlenmesi ve yorumlanması amacıyla kullanılan istatistiksel prosedürler uygulamasıdır” (Wolf, 1986’dan *akt.* Bakioğlu & Özcan, 2016, s. 5).

“Birçok küçük bireysel çalışma sonuçlarının bir ya da birden daha fazla istatistiksel yöntem kullanılarak birleştiren ve daha fazla bilgi veren bir analiz tekniğidir” (Olkın, 1999’dan *akt.* Bakioğlu & Özcan, 2016, s. 5).

Temel olarak analizlerin analizi ya da analizlerin birleştirilmesi gibi anlamlara gelen meta-analizin kullanım alanları sağlık bilimleri ile başlayıp zamanla birçok bilim dalını içine alacak kadar yaygınlaşmıştır. Duruma Türkiye perspektifinden bakıldığında ise kaynak yetersizlikleri ve bazı yanlış görüşler gibi sebeplerden ötürü meta-analizin Türkiye’de arzu edilen kullanım alanına hâlâ ulaşamadığı görülmektedir. (Dinçer, 2014; Lipsey & Wilson, 2001; Schulze, 2007).

Tıp bilimleri başta olmak üzere sosyal bilimler ve eğitim bilimleri gibi bilim alanlarında da gittikçe yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayan meta-analiz yöntemi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gün geçtikçe yaygınlaşmakta ve meta-analizle ilgili çeşitli yayınlar literatürdeki yerini almaya başlamaktadır (Bakioğlu & Özcan, 2016; Dinçer, 2014).

Araştırmanın Amacı

Alanyazında dijital hikâyenin öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini araştıran deneysel çalışmalar azımsanmayacak kadar yer bulmasına rağmen bu çalışmalardan elde edilen analiz sonuçlarını birleştirerek yeni yorumların ve araştırmaların yapılmasını sağlayacak meta analiz çalışmalarına rastlanılmamıştır. Bu sebeple, dijital hikâye temelli etkinliklerin kullanılarak işlendiği derslerin diğer öğretim yöntemleri ile işlenen derslere göre öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisi ile ilgili daha güvenilir ve genel yargılara ulaşabilmek amacıyla böyle bir meta-analiz çalışmasının yapılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda, bu meta analiz çalışmasının amacı; dijital hikâye temelli etkinlikler kullanılarak işlenen derslerin öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini belirlemektir, şeklinde ifade edilmiştir. Bu temel amaç düzleminde aşağıdaki araştırma problemlerine cevap aranmıştır:

1. Dijital hikâye uygulamaları ile işlenen dersler ile diğer öğretim yöntem tekniklerinin kullanılarak işlendiği derslerde, öğrencilerin motivasyonları arasında fark var mıdır?
2. Dijital hikâye uygulamaları ile işlenen dersler ile diğer öğretim yöntem tekniklerinin kullanılarak işlendiği derslerde, öğrencilerin motivasyonları arasındaki fark, meta analize dâhil edilen çalışmaların yayın türüne (makale-tez) göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Dijital hikâye uygulamaları ile işlenen dersler ile diğer öğretim yöntem tekniklerinin kullanılarak işlendiği derslerde, öğrencilerin motivasyonları arasındaki fark, meta analize dâhil edilen çalışmaların örneklem gruplarında yer alan öğrencilerin öğrenim kademelerine (anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite) göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada; dijital hikâye temelli etkinliklerin öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini araştıran deneysel çalışmalardan elde edilen analizlerin birleştirilmesi amacıyla meta-analiz yöntemi kullanılmıştır. Meta-analiz, belirli bir konuyla ilgili bazı kriterler dikkate alınarak yapılmış çalışmalardan elde edilen nicel verilerin istatistiki yollarla birleştirilmesi ve her bir çalışmaya ait etki büyüklüğü değerinin hesaplanması şeklinde tanımlanabilir (Cohen *vd.*, 2011; Dinçer, 2014; Durlak & Lipsey, 1991; Hedges, 2007; Salkind, 2007).

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri; Web of Science, ERIC, EBSCOhost, ULAKBİM TR Dizin, Google Akademik ve YÖK Tez veri tabanlarında; “dijital hikâye, dijital öykü, motivasyon, digital story, digital storytelling, motivation” anahtar kelimeleri kullanılarak 2020 yılının Haziran ayında toplanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda dijital hikâye temelli uygulamaların öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini araştıran 83 adet çalışmaya ulaşılmıştır.

Bu meta-analiz çalışması kapsamında incelenen deneysel çalışmalar aşağıdaki kriterlere göre seçilmiştir:

1. Araştırmalar, 2000 – 2020 yılları arasında yapılmış olmalıdır.
2. Araştırmaların yayın dili Türkçe ya da İngilizce olmalıdır.

3. Araştırmalar, lisansüstü tez ya da bilimsel makale yayın türlerinde yayımlanmış olmalıdır.
4. Araştırmalarda kullanılan ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirliklerini gösteren bilgilere yer verilmiş olmalıdır.
5. Araştırmalardaki deney gruplarında yer alan öğrencilerle dijital hikâye yöntemi, kontrol gruplarında yer alan öğrencilerle ise diğer öğretim yöntemlerinden biri kullanılarak derslerin işlenmiş olması gerekmektedir.
6. Araştırmalarda dijital hikâye kullanımının öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisi araştırılmış olmalıdır.
7. Her bir çalışmaya ait etki büyüklüğü değerini hesaplayabilmek için lazım olan istatistiki bilgilere (aritmetik ortalama, standart sapma, örneklem büyüklüğü, ön test – son test korelasyon bilgileri, p değeri, p değeri, u değeri vb.) ilgili çalışmada yer verilmiş olmalıdır.

İlk tarama sonucunda ulaşılan araştırmalar, bu ölçütlere göre tekrar incelenmiş ve 73 çalışma (makale ve tez) bu ölçütleri karşılamadığı için meta-analiz çalışmasının dışında bırakılmıştır. Yapılan elemeler neticesinde, kriterlere uyan toplam 10 farklı araştırma meta-analize alınmıştır. Bu çalışmalardan birinde, dijital hikâyenin birden fazla duruma yönelik motivasyon üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmüştür ve her bir duruma yönelik motivasyon ayrı bir araştırma olarak ele alınıp meta analize dâhil edilmiştir. Böylelikle meta analiz kapsamına alınan bu 10 çalışmadan (makale ve tez) yola çıkılarak, dijital hikâyenin öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisinin konu edinildiği, toplam 11 farklı araştırmanın meta analizde etki büyüklükleri hesaplanmıştır.

Verilerin Kodlanması

Meta-analize başlamadan önce, dijital hikâye yöntemi ile ilgili gerçekleştirilen makale ve lisansüstü tez çalışmalarının betimleyici özelliklerini görebilmek için bir kodlama formu oluşturulmuştur. İlgili formda yer verilen bilgiler şöyledir:

1. Araştırmanın başlığı, yazarı, yayınlanma yılı ve yayın türü
2. Araştırmanın gerçekleştirildiği ders alanı
3. Araştırmada çalışılan tema
4. Araştırmada kullanılan desen, yöntem, teknik
5. Araştırmadaki deneysel işlemlerin süresi
6. Araştırmada çalışılan örneklem büyüklüğü
7. Araştırmada çalışılan örneklem grubunun öğrenim düzeyi ve sınıf seviyesi
8. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarına ilişkin güvenilirlik ve geçerlik bilgilerine yer verilip verilmediği

Kodlama sürecinde hatalı veri girişini önlemek ve yapılan kodlamanın güvenilirliğini sağlamak için ilgili kodlamalar, Türkçe eğitimi alanında doçent iki akademisyen tarafından gerçekleştirilmiş ve süreç sonunda fikir ayrılıklarının olduğu yerlerde ise akademisyenler bir araya gelerek görüş ayrılığı yaşadıkları kısımlarla ilgili ihtilafları gidermişler ve görüş birliği sağlamışlardır. Yapılan kodlamalar sonunda güvenilirlik hesaplanırken Miles ve Huberman (1994)'nın formülünden faydalanılmıştır. Yapılan hesaplamalar neticesinde, gerçekleştirilen kodlamalar %95 oranında güvenilir bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma süresince yapılan hesaplamalar ve analizlerde, Comprehensive Meta Analysis (CMA) yazılımı kullanılmıştır. İlk olarak gerçekleştirilecek meta-analizin modelini (sabit etkiler / rastgele etkiler) belirlemek için homojenlik testi yapılmıştır. Bu doğrultuda meta-analiz çalışması kapsamında incelenen araştırmaların homojenliği Q değeri, p değeri ve I² istatistiği ile ayrı ayrı analiz edilmiştir. Her bir çalışmaya ait etki büyüklüğü değeri ve varyans değeri araştırmacı tarafından tek tek hesaplanmış ve CMA programına veri girişi yapılırken etki büyüklüğü ve varyans değerlerinin girilerek ortak etki büyüklüğü değerinin hesaplanabileceği format seçilmiştir. Çalışmalara ait etki büyüklüğü değerleri Cohen's d katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. %95 güven aralığında gerçekleştirilen tüm hesaplamalar sonucunda ortaya çıkan etki büyüklüklerinin önemi yorumlanırken Cohen *vd.* (2011)'nin ölçütleri dikkate alınmıştır (Dinçer, 2014).

$0 \leq$ Etki büyüklüğü değeri $\leq 0,20$ (Zayıf Etki),

$0,21 \leq$ Etki büyüklüğü değeri $\leq 0,50$ (Küçük Etki),

$0,51 \leq$ Etki büyüklüğü değeri $\leq 1,00$ (Orta Etki),

$1,00 >$ Etki büyüklüğü değeri (Güçlü Etki)

Çalışmanın yayın yanlılığı ise; huni grafiği, Rosenthal'ın güvenli N istatistiği, Orwin'in güvenli N istatistiği ve Mullen, Muellerleile ve Bryant'ın (2001) yayın yanlılığı direnç formülü ile ayrı ayrı analiz edilmiştir.

BULGULAR

Dijital hikâye uygulamalarının, öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini konu edinen bu meta-analiz araştırmasında, 11 çalışma (makale-tez) meta-analize dâhil edilmiştir. İlgili çalışmalara ait tanımlayıcı veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. Dijital Hikâye Uygulamalarının Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisini Araştıran Çalışmalara İlişkin Tanımlayıcı Veriler

		Frekans	Yüzde
Çalışma Türü	Makale	6	%54,54
	Lisansüstü Tez	5	%45,45
Çalışmanın Yapıldığı Yıl	2020	1	%9,09
	2018	1	%9,09
	2017	2	%18,18
	2016	1	%9,09
	2014	2	%18,18
	2013	2	%18,18
	2012	2	%18,18
Örneklem Grubunun Öğrenim Düzeyi	5. Sınıf	3	%27,27
	6. Sınıf	2	%18,18
	9. Sınıf	2	%18,18
	10. Sınıf	1	%9,09
	Lisans 2. Sınıf	2	%18,18
	Yabancı Diller Yüksekokulu Hazırlık	1	%9,09

Örneklem Büyüklüğü	$31 \leq N \leq 50$	2	%18,18
	$51 \leq N \leq 70$	2	%18,18
	$71 \leq N$	7	%63,63
Uygulama Süresi	$1 \leq S \leq 10$	7	%63,63
	$11 \leq S \leq 20$	3	%27,27
	$21 \leq S$	1	%9,09
Toplam		11	%100

Tablo 1'e göre 5'i lisansüstü öğrenim tezi (%45,45) ve 6'sı makale (%54,54) yayın türünde olan 11 araştırma yapılan meta-analize alınmıştır. Bunların yayınlandıkları yıllara bakıldığında; 2017, 2014, 2013 ve 2012 yıllarında 2(%18,18)'şer; 2020, 2018 ve 2016 yıllarında ise 1(%9,09)'er çalışma yapıldığı görülmektedir. Araştırmaların örneklem gruplarının öğrenim düzeyleri incelendiğinde; 3 (%27,27) araştırmanın 5. sınıf öğrencileri, 2(%18,18)'şer araştırmanın 6. sınıf, 9. sınıf ve lisans 2. sınıf öğrencileri, 1(%9,09)'er araştırmanın ise 10. sınıf ve Yabancı Diller Yüksekokulu hazırlık sınıfı öğrencileri ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Meta-analiz kapsamında analiz edilen araştırmaların örneklem büyüklükleri incelendiğinde; 11 çalışmanın 7'sinin (%63,63) örneklem grubundaki öğrenci sayısı, $71 \leq N$ aralığında yer almaktadır. Geriye kalan 4 çalışmanın 2'sinin (%18,18) örneklem grubundaki öğrenci sayısı $51 \leq N \leq 70$ aralığında, diğer 2'sinin (%18,18) örneklem grubundaki öğrenci sayısı ise $31 \leq N \leq 50$ aralığında yer almaktadır. 11 çalışmanın uygulama süreleri incelendiğinde, toplam 7 adet (%63,63) çalışmanın uygulama süresinin 1 - 10 hafta arasında bir zaman dilimini kapsadığı görülmektedir. Geriye kalan 4 çalışmanın 3'ünün (%27,27) uygulama süresi 11 - 20 hafta arasında yer alırken 1'inin (%9,09) uygulama süresi ise 21 haftadan daha fazla bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Dijital Hikâye Uygulamalarının Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Meta-analize alınan 11 araştırmanın her birine ait etki büyüklüğü değerleri araştırmacı tarafından hesaplanmıştır. Çalışmalarda farklı türlerde sunulan istatistikî verilerden (deney ve kontrol gruplarının örneklem büyüklükleri; t değeri; p değeri, U değeri gibi istatistikî bilgiler; ağırlık ortalamalar ve standart sapmalar) faydalanılarak her bir çalışmaya ait etki büyüklüğü değeri hesaplanmıştır¹. Meta-analiz çalışmasına dâhil edilen araştırmalar vasıtasıyla elde edilen örneklem büyüklüğü aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

Tablo 2. Meta-analize Dâhil Edilen Araştırmalar Vasıtasıyla Elde Edilen Deney ve Kontrol Gruplarının Toplam Örneklem Büyüklükleri

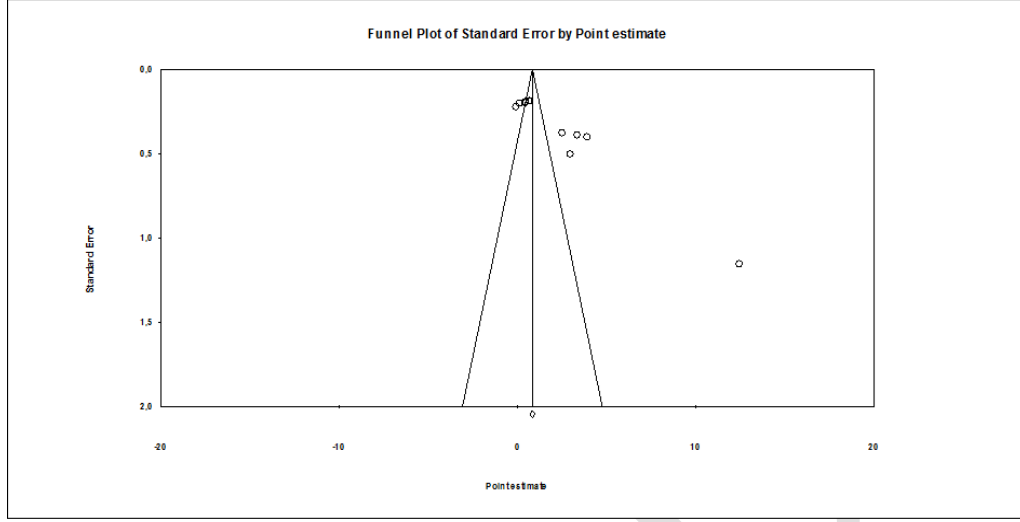
Meta-Analize Alınan Çalışmalar Vasıtasıyla Ulaşılan Örneklem Büyüklükleri	
N (DENEY)	N (KONTROL)
453	453

Tablo 2'ye göre meta-analiz çalışmasında 453'ü deney grubu 453'ü kontrol grubu olmak üzere toplamda 906 öğrenciye ulaşılmıştır.

Meta-analizin ortalama etki büyüklüğü değeri hesaplanmadan önce çalışmanın yayın yanlılığı tespit edilmiştir. Yapılan meta-analiz çalışmasının yayın yanlılığı tespit edilirken

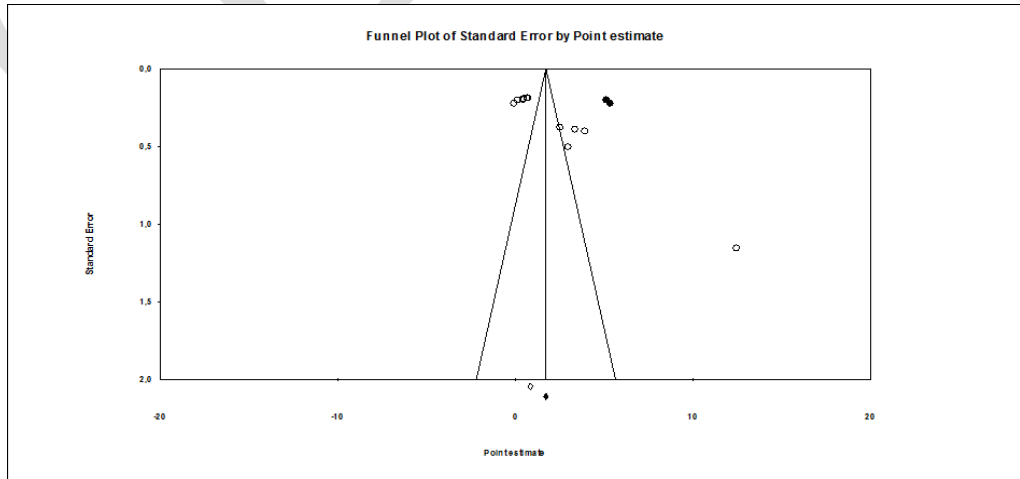
¹Çalışmalara ait etki büyüklüğü değerleri hesaplanırken https://www.psychometrica.de/effect_size.html ve <https://campbellcollaboration.org/research-resources/effect-size-calculator.html> internet sitelerinden faydalanılmıştır.

huni grafiğiden (funnel plot) faydalanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde elde edilen huni grafiği Şekil 1’de gösterilmiştir:

Şekil 1. Yayın Yanlılığını Gösteren Huni Grafiği (Funnel Plot) Motivasyon

Şekil 1, meta-analize alınan çalışmaların birçoğunun huni grafiğinin dışında toplandığını göstermektedir. Ayrıca araştırmaların, dikey çizginin sağ ve sol taraflarına dağılımının da simetrik yapıda olmadığı görülmektedir. Tüm bunlar, yapılan meta-analiz çalışmasının yayın yanlılığına sahip olabileceğine işaret etmektedir. Huni grafiği daha simetrik bir görünüme kavuşturabilmek ve yapılan meta-analizin yayın yanlılığı hakkında daha net ifadeler kullanabilmek için Duval ve Tweedie’nin kırp ve doldur yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre huni grafiğin simetrik bir yapıya kavuşabilmesi için huninin sol tarafında yayın yanlılığına sebep olan bazı çalışmaları dengeleyebilmek adına huninin sağ tarafına 2 adet yapay çalışma eklenmiştir. Duval ve Tweedie’nin kırp ve doldur yönteminin kullanılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni huni grafiği aşağıda dikkatlere sunulmuştur.

Şekil 2. Duval ve Tweedie’nin Kırp ve Doldur Yöntemi Kullanılarak Oluşturulan Huni Grafiği (Funnel Plot) Motivasyon

Duval ve Tweedie'nin kırp ve doldur yöntemine göre; simetriyi sağlayabilmek için eklenmesi gereken yapay çalışma sayısının az olması yapılan meta analizin yayın yanlılığının da az olması anlamına gelmektedir. Burada huni grafiğe eklenen 2 adet çalışma, yapılan meta analizde yayın yanlılığının olmadığını, olsa bile bu yanlılığın çok az olduğunu ifade etmektedir

Gerçekleştirilen meta-analiz çalışmasının yayın yanlılığı ile ilgili daha net ifadeler kullanabilmek için güvenli N istatistiğinden faydalanılmıştır. Rosenthal'e ait olan bu formül ile yapılan analizler neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3. Dijital Hikâye Yönteminin Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisini Araştıran Meta-Analiz için Yapılan Rosenthal FSN Hesaplaması

Yanlılık Durumu	
Gözlenen Çalışmalar İçin Z Değeri	16,15708
Gözlenen Çalışmalar İçin P Değeri	0.000
Alfa	0.05
Yön	2
Alfa İçin Z Değeri	1.95996
Gözlenen Çalışma Sayısı	11
FSN	737

Tablo 3'e göre hesaplanan güvenli N sayısı 737'dir. Bu sonuç, 2,070 olarak hesaplanan ortak etki büyüklüğünün istatistiksel açıdan anlamsız olabilmesi için sıfır etki düzeyine sahip 737 adet çalışmanın daha meta analize alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sonuç, hesaplanan ortak etki büyüklüğü değerinin yayın yanlılığına karşı dirençli olduğunu göstermektedir.

Meta analiz sonuçlarının yayın yanlılığı Orwin'in güvenli N istatistiğine göre de incelenmiş ve elde edilen sonuçlara göre; 2,070 olarak hesaplanan ortak etki büyüklüğü değerinin istatistiksel açıdan anlamsız olabilmesi için sıfır etki düzeyine sahip 908 adet çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmüştür. Orwin'in güvenli N istatistiğinden elde edilen sonuçlarda yapılan meta analiz çalışmasının sonuçlarının yayın yanlılığına sahip olmadığını göstermektedir.

Çalışmanın yayın yanlılığı, Mullen, Muellerleile ve Bryant (2001)'in, $N/(5k+10)$ formülüne göre de analiz edilmiştir. İlgili hesaplamalar neticesinde $[737/(5*11+10)=11,338]$ ortaya çıkan sonucun 1'den büyük olması, yapılan meta-analizin yayın yanlılığı taşımadığı şeklinde yorumlanabilir.

Gerçekleştirilen meta-analiz çalışmasının yayın yanlılığına sahip olmadığı farklı istatistiki yöntemlerle tespit edildikten sonra, dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini gösteren ortalama etki büyüklüğü değeri hesaplanmıştır.

İki farklı modelde (sabit etkiler modeli ve rastgele etkiler modeli) yapılabilen meta-analiz çalışmalarında kullanılacak modele karar verilirken meta analize dâhil edilen çalışmaların homojen yapıda mı yoksa heterojen yapıda mı olduğuna bakılır. Meta-analize alınan araştırmalar homojen yapıda ise sabit etkiler modeli, heterojen yapıda ise rastgele etkiler modeli kullanılır. Çalışmada hangi modelin kullanılacağına karar vermek için meta analiz kapsamına alınan 11 araştırmaya heterojenlik testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4. Sabit Etkiler Modeline Göre Ortalama Etki Büyüklükleri ve Güven Aralığı Alt-Üst Değerleri

Model	Ortalama Etki Büyüklüğü Değeri (ES)	Etki Büyüklüğü İçin %95 Güven Aralığı		Standart Hata (SE)	Homojenlik Değeri (Q)	df (Q)	p	I ²
		Alt Sınır	Üst Sınır					
		Sabit Etkiler Modeli	0,835					

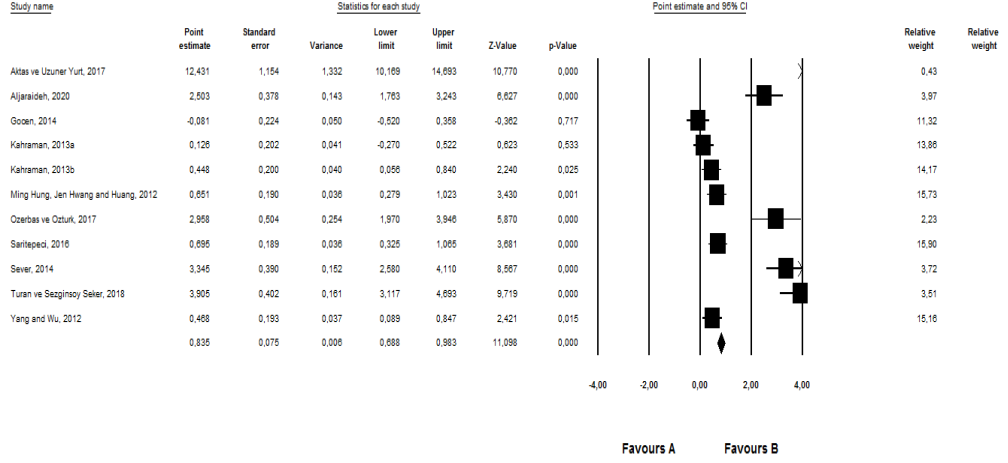
Tablo 4'e göre sabit etkiler modelinde gerçekleştirilen hesaplamalar sonucunda Q değeri 275,782 olarak tespit edilmiştir. χ^2 tablosuna göre; %95 anlamlılık düzeyinde 10 serbestlik derecesinin kritik değeri 18,307'dir. Buna göre; Q değerinin (275,782) 10 serbestlik derecesinin ki-kare dağılımının kritik değerinden (df=10 için $\chi^2 = 18,307$) büyük olduğu görülmektedir. Tüm bunlar, meta-analize alınan çalışmaların heterojen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ayrıca %96,374 olarak hesaplanan I² değeri de meta analiz kapsamına alınan çalışmaların heterojen bir şekilde dağıldığına işaret etmektedir. Son olarak p değerinin 0,000 olduğu görülmektedir. p değerini 0.05'ten küçük olması, meta-analiz kapsamında incelenen araştırmaların arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Böylelikle yapılacak meta-analize alınan çalışmaların heterojenliği, p değerinden yola çıkılarak gösterilmiştir. Meta-analize alınan çalışmaların heterojen yapıda olması, meta-analizin rastgele etkiler modeline göre hazırlanıp yorumlanması gerektiğini ortaya koymuştur.

Tablo 5. Rastgele Etkiler Modeline Göre Ortalama Etki Büyüklükleri ve Güven Aralığı Alt-Üst Değerleri

Model	Ortalama Etki Büyüklüğü Değeri (ES)	Etki Büyüklüğü İçin %95 Güven Aralığı		Standart Hata (SE)	Homojenlik Değeri (Q)	df (Q)	p	I ²
		Alt Sınır	Üst Sınır					
		Rastgele Etkiler Modeli	2,070					

Tablo 5 incelendiğinde rastgele etkiler modeline göre gerçekleştirilen analiz sonucunda ortalama etki büyüklüğü değeri (ES), 0,415 hata (SE) ile 2,070 olarak hesaplanmıştır. Etki büyüklüğünün %95 güven aralığında alt sınırı 1,257, üst sınırı 2,883'tür. Bu sonuçlar, Cohen ve diğerlerine (2011) göre yorumlandığında, dijital hikâye etkinliklerinin öğrencilerin motivasyonlarını artırma noktasında mükemmel düzeyde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ortalama etki büyüklüğü değerinin pozitif olması (+2,070), işlemin deney grubu lehine olduğunu göstermektedir. Meta-analiz kapsamında etki büyüklüğü değeri hesaplanmış çalışmaların rastgele etkiler modeline göre oluşturulmuş dağılımını gösteren orman grafiği (forest plot) Şekil 3'te gösterilmiştir:

Meta-Analiz (Motivasyon)

Şekil 3. Meta-Analiz Kapsamında Etki Büyüklüğü Değeri Hesaplanmış Çalışmaların Rastgele Etkiler Modeline Göre Oluşturulmuş Dağılımını Gösteren Orman Grafiği (Forest Plot)

Şekil 3'e göre güven aralığı en geniş olan çalışma Aktaş ve Uzuner Yurt (2017) iken güven aralığı en dar olan çalışma ise Sarıtepeci (2016)'dır. Çalışmaların meta-analiz sonucu üzerindeki ağırlıklarına ilişkin analizlerin sonucunda da en büyük ağırlığa sahip çalışmanın %15,90 oran ile Sarıtepeci (2016), en küçük ağırlığa sahip çalışmanın ise %0,43 oran ile Aktaş ve Uzuner Yurt (2017) olduğu görülmektedir. Diğer çalışmalar ise, meta-analiz sonucu üzerinde çeşitli oranlarda ağırlık yüzdesine sahiptir.

Meta-analize alınan çalışmalar içerisinde en küçük etki büyüklüğü değerine sahip çalışma -0,081 ile Göçen (2014) iken en büyük etki büyüklüğü değerine sahip çalışma ise, 12,431 ile Aktaş ve Uzuner Yurt (2017)'dir. Etki büyüklüklerinin geneline bakıldığında ise, meta-analize alınan 11 çalışmanın 10'unun pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, dijital hikâye yöntemi kullanılarak işlenen derslerin deney grupları lehine bir etki oluşturduğunu göstermektedir.

Dijital Hikâye Yönteminin Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisinin Moderatör Değişkenlere Göre İncelenmesi

Bu bölümde, dijital hikâye ve diğer öğretim yöntemlerinin öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkilerinin karşılaştırıldığı araştırmaların meta analize tabi tutulması ile elde edilen etki büyüklüğü değerinin; yayın türü ve öğretim kademesine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Bu bağlamda ilk olarak yayın türü moderatör değişkeninin öğrencilerin motivasyonları üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı incelenmiş ve ilgili sonuçlar Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6. Dijital Hikâye Yönteminin Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisinin Yayın Türü Moderatör Değişkenine Göre İncelenmesi

Yayın Türü	N	Ortalama Etki Büyüklüğü Değeri (ES)	Etki Büyüklüğü İçin %95 Güven Aralığı		Standart Hata (SE)	Homojenlik Değeri (Q)	df (Q)	p	.05 Güven Düzeyi X ²
			Alt Sınır	Üst Sınır					
Makale	6	3,431	1,856	5,006	0,804	8,264	1	0,004	3.841
Lisansüstü Tez	5	0,847	0,057	1,636	0,403				

Tablo 6 incelendiğinde, yayın türü moderatör değişkeninin etki büyüklüğü değeri üzerinde anlamlı farklılığa sebep olduğu ($p < .05$) belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerin motivasyonları; çalışmaların yayınlandığı yayın türüne göre farklılaşmaktadır. Ortak etki büyüklüğünün en yüksek olduğu yayın türü alanı 3,431 ile makale yayın türü iken tez yayın türünde ise etki büyüklüğü 0,847'dir. Hem makale hem de tez yayın türlerinde yayınlanan araştırmalara ait orta etki büyüklüğü değeri anlamlıdır ve elde edilen sonuçlar deney grubu lehinedir.

İkinci olarak öğretim kademesi moderatör değişkeninin öğrencilerin motivasyonları üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı incelenmiş ve ilgili sonuçlar Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7. Dijital Hikâye Yönteminin Öğrencilerin Motivasyonları Üzerindeki Etkisinin Öğretim Kademesi Moderatör Değişkenine Göre İncelenmesi

Öğretim Kademesi	N	Ortalama Etki Büyüklüğü Değeri (ES)	Etki Büyüklüğü İçin %95 Güven Aralığı		Standart Hata (SE)	Homojenlik Değeri (Q)	df (Q)	p	.05 Güven Düzeyi X ²
			Alt Sınır	Üst Sınır					
Ortaokul	5	2,091	0,938	3,245	0,588	12,810	2	0,002	5.991
Lise	3	0,352	0,127	0,576	0,115				
Üniversite	3	5,030	0,717	9,342	2,200				

Tablo 7 incelendiğinde, öğretim kademesi moderatör değişkeninin etki büyüklüğü değeri üzerinde anlamlı farklılık yarattığı ($p < .05$) belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerin motivasyonları; öğrenim gördükleri öğretim kademesine göre farklılaşmaktadır. Ortak etki büyüklüğünün en yüksek olduğu öğretim kademesi üniversitedir. Onu sırasıyla ortaokul ve lise izlemektedir. Ortak etki büyüklükleri tüm öğretim kademelerinde anlamlı ve deney grubu lehinedir.

SONUÇ

Dijital hikâye yönteminin, öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini konu edinen bu meta-analizde, 11 araştırmanın etki büyüklüğü değeri hesaplanmıştır. Meta-analize alınan 11 çalışmanın 10'unun etki büyüklüğü değerinin pozitif olması, dijital hikâye uygulamalarının deney grubunda yer alan öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık oluşturduğunu göstermektedir. Bu sonuç; dijital hikâye etkinlikleri ile işlenen derslerdeki

öğrencilerin motivasyonlarının, diğer öğretim yöntemine göre işlenen derslerdeki öğrencilerin motivasyonlarına göre daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Buna göre, dijital hikâye yönteminin diğer öğretim yaklaşımlarına göre çok daha pozitif bir öğrenme ortamı sağladığı söylenebilir.

Meta analiz kapsamına dâhil edilen araştırmaların homojenlik testi sonucunda elde edilen veriler, araştırmaların heterojen bir yapıya sahip olduklarını göstermiştir. Bu nedenle meta-analize alınan araştırmalar rastgele etkiler modeline göre incelenmiş ve 11 araştırmaya ait ortalama etki büyüklüğü değeri +2,070 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, mükemmel düzeyde bir etkiye işaret etmektedir. Bu sonuçtan hareketle dijital hikâye yönteminin diğer öğretim yöntemlerine göre öğrencilerin motivasyonları üzerinde mükemmel düzeyde etkili olduğu söylenebilir. Etki büyüklüğü değerinin yönünün pozitif olması, mükemmel düzeydeki bu etkinin derslerin dijital hikâye yöntemi ile işlendiği deney grubu öğrencilerinin lehine olduğunu göstermektedir.

Yapılan meta analiz neticesinde hesaplanan ortak etki büyüklüğü değerinin yayın yanlılığına sahip olup olmadığını tespit edebilmek için araştırma kapsamında incelenen çalışmaların huni grafikteki dağılımları incelenmiş ve çalışmaların birçoğunun huni grafiğinin dışında toplandığı tespit edilmiştir. Yayın yanlılığının olmaması için oluşturulan huni grafiğinin simetrik bir yapıya sahip olması beklenir. Burada oluşturulan grafik incelendiğinde huni grafiğin simetrik yapısını bozan bazı çalışmaların olduğu görülmüştür. Bu durum meta analiz sonuçlarının yayın yanlılığına sahip olabileceğini gösterir. Fakat bu konuda daha kesin sonuçlar elde edebilmek için yayın yanlılığı formülleri kullanılarak gerekli hesaplamalar yapılmış ve elde edilen sonuçlar, yapılan meta analizin yayın yanlılığına karşı dirençli olduğunu göstermiştir.

Dijital hikâye yönteminin öğrencilerin motivasyonları üzerindeki etkisini meta analiz kullanarak tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmada, moderatör değişken olarak yayın türü ve öğretim kademesi değişkenleri belirlenmiştir. Öğrencilerin motivasyonları arasındaki farklılıklar bu moderatör değişkenlere göre analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar; her iki değişkeninin de çalışmaların etki büyüklükleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturduğunu göstermiştir.

Öğrencileri merkeze alan ve birden fazla duyu organını aynı anda harekete geçiren yapısıyla dijital hikâye yöntemi, çağdaş eğitim anlayışlarına uygun bir yöntem ve son dönemlerde üzerinde çokça araştırma yapılan bir konu alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital hikâyenin, öğrencilerin motivasyonları üzerinde mükemmel düzeyde ve pozitif bir etkiye sahip olması, bu yöntemin okullarda farklı branş derslerinin öğretiminde kullanılması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Farklı yöntem ve tekniklerle harmanlanmış ve zenginleştirilmiş dijital hikâye uygulamalarının, öğrencilerin motivasyonları üzerinde çok daha pozitif etkiler oluşturacağı aşikârdır.

Alanyazın incelendiğinde dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin motivasyonlarına olan genel etkisinin araştırıldığı meta-analiz çalışmalarının yapılmadığı görülmüştür. Bu meta analiz çalışması, alanyazındaki eksikliği bir noktaya kadar giderebilecektir ve dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin farklı duyuşsal becerileri (güdülenme, konsantrasyon, direnç vb.) üzerindeki etkilerini araştıran başka meta analiz çalışmalarına da yol açacaktır.

Dijital hikâye ve artırılmış gerçeklik gibi öğrencileri merkeze alan ve onları teknoloji ile bir araya getiren yöntemlerin okullarda kullanımı çağdaş eğitim sistemlerinde büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin dijital hikâye ve artırılmış gerçeklik gibi modern öğretim yöntemleri konusunda kendilerini geliştirmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Eğitim öğretim süreçlerinden sorumlu kurumların ise, öğretmenleri bu doğrultuda yetiştirecek hizmetiçi eğitimlere ve kurslara yer vermeleri ve öğretmenlere bu bağlamda fırsatlar sunmaları gerekmektedir. Ayrıca geleceğin öğretmenleri olan eğitim fakültesi öğrencilerinin de bu alandaki eksikliklerini gidermek için gerekli derslere müfredatta yer verilmesi bu bağlamda önemli bir adım olarak görülmektedir.

SUMMARY

Introduction

The digital story, arising out of the cohesion of traditional storytelling and computer technologies, has started to be used actively in education processes just like in many other fields. The digital story method, which aims to create a student-centered education model by enabling the student to become active, is an important method that increases student participation, provides deep and project-based learning, makes learning more permanent and provides technology integration to the learning environment (Çakıcı, 2018 and Barret, 2009). All of these are also noteworthy in terms of showing the positive effects of the use of digital stories on students in educational processes.

It is emphasized that in many studies on the digital story method, this method increases students' interests, attitudes, and motivations towards the course. It is also natural that students who have the opportunity to write their own stories and share them with others have a positive attitude and motivation towards this class. In this context, the purpose of this meta-analysis study is stated as determining the effect of classes taught using digital story-based activities on students' motivations.

Method

In this study, the meta-analysis method was used to synthesize the results of experimental studies that investigated the effect of digital story-based activities on students' motivations. The research data were gathered on April 2020 by using the ULAKBİM TR Index, ERIC, Web of Science, EBSCOhost, Google Academic and YOK (Council of Higher Education) Thesis databases, using the keywords "dijital hikâye, dijital öykü, motivasyon, digital story, digital storytelling, and motivation". The Comprehensive Meta-Analysis (CMA) software was used in all the analyses required throughout the research.

Conclusion and Recommendations

In this study, which investigates the effect of classes taught with the digital story method on students' motivations, the effect size values of 11 studies within the scope of meta-analysis were calculated. It was determined that the effect size value of all 11 studies included in meta-analysis was positive. This indicates that the digital story method makes a significant difference in favor of the experimental group.

The data obtained as a result of the homogeneity test of the studies included in the scope of meta-analysis showed that the studies have a heterogeneous structure. For this reason, the studies included in the study were analyzed according to the random effects

model, and the average effect size value of 11 studies was calculated as +2,070. This value indicates a excellent effect when interpreted according to Cohen et al. (2011).

In this study, which aims to determine the effect of digital story method on students' motivations by using meta-analysis, the type of publication and teaching level were determined as the moderator variables. The differences between students' motivations were analyzed according to these moderator variables. Obtained results showed that both variables made a significant difference on the effect sizes of the studies.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Çalışma, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin 18.06.2020 tarihli ve 90 onay numaralı kararı ile Etik Onay almıştır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	The study received Ethical Approval from Agri Ibrahim Cecen University with the approval number of 90 and the date of 18.06.2020.
<i>Informed Consent:</i>	The purpose of the study is explained to the particants and their informed consent was obtained.
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders.

KAYNAKÇA

*Meta-analize dâhil edilen çalışmalar

*Aktas, E. & Uzuner Yurt, S. (2017). Effects of Digital Story on Academic Achievement, Learning Motivation and Retention among University Students. *International Journal of Higher Education*, 6(1): 180-196.

*Aljaraideh, Y. A (2020). The impact of digital storytelling on academic achievement of sixth grade students in English language and their motivation towards it in Jordan. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21(1): 73-82.

Alyılmaz, C. (1997). Teknoloji ve dil. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8, 33-36.

Bakioğlu, A. & Özcan, Ş. (2016). *Meta-analiz*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Balaman, F. (2016). The effect of digital storytelling technique on the attitudes of students toward teaching technologies. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 6(2), 147-168, <http://dx.doi.org/10.14527/pegegog.2016.009>.

Banaszewski, T. M. (2005). *Digital storytelling: supporting digital literacy in grades 4-12* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Georgia Institute of Technology, Atlanta.

Barret, H.C. (2009). How to create simple digital stories. 17.05.2020. <https://electronicportfolios.org/digistory/howto.html>

Bull, G. & Kajder, S. (2004). Digital storytelling in the language arts classroom. *Learning & Leading with Technology*, 32(4), 46-49.

Center for Digital Storytelling Website. (2020, 13 Nisan). [Çevrim-içi: <http://www.storycenter.org/history/>] Erişim tarihi: 13 Nisan 2020.

Chung, S. K. (2007). Art education technology: Digital Storytelling. *Art Education*, (602), 17-22.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2011). *Research methods in education (7. bs.)*. New York: Routledge.

Çakıcı, L. (2018). *Dijital öykü temelli matematik öğretiminin öğrencilerin akademik başarı motivasyon ve matematik etkinliklerine yönelik tutumları üzerine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Diñer, S. (2014). *Eğitim bilimlerinde uygulamalı meta-analiz*. Ankara: Pegem Akademi.

Dörner, R., Grimm, P. & Abawi, D. F. (2002). Synergies between interactive training simulations and digital storytelling: a component-based framework. *Computers & Graphics*, 26(1), 45-55.

Durlak, J. A. & Lipsey, M. W. (1991). A practitioner's guide to meta-analysis. *American Journal of Community Psychology*, 19(3), 291-332.

Frazel, M. (2010). *Digital storytelling guide for educators*. Washington, DC: International Society for Technology in Education.

Garcia, P. & Rossiter, M. (2010). Digital storytelling as narrative pedagogy. *Proceedings of society for information technology & teacher education international conference*, 1091-1097.

*Göçen, G. (2014). *Dijital öyküleme yönteminin öğrencilerin akademik başarıları ile öğrenme ve ders çalışma stratejilerine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

- Haliloğlu Tatlı, Z. (2016). Dijital öyküleme. A. İşman, H. F. Odabaşı ve B. Akkoyunlu (Eds.), *Eğitim Teknolojileri Okumaları 2016* içinde (ss. 219-236). Ankara: Salmat Basım Yayıncılık.
- Hedges, L. V. (2007). Meta-analysis. C. R. Rao ve S. Sinharay (Ed.), *Handbook of statistics 26: Psychometrics* içinde (s. 919-953). Oxford: Elsevier
- Howell, D. & Howell, D. (2003). What is your digital story? *Library Media Connection*, 22/2, p40, 2p.
- <https://campbellcollaboration.org/research-resources/effect-size-calculator.html>
- https://www.psychometrica.de/effect_size.html
- *Hung, C. M., Hwang, G. J. & Huang, I. (2012). A project-based digital storytelling approach for improving students' learning motivation, problem-solving competence and learning achievement. *Educational Technology & Society*, 15(4), 368-379.
- İnceelli, A. (2005). Dijital hikâye anlatımının bileşenleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(3), 132-142.
- Jakes, D. S & Brennan, J. (2005). Capturing Stories, Capturing Lives: An Introduction to Digital Storytelling. Retrieved April 28, 2020, from http://www.jakesonline.org/dst_techforum.pdf
- *Kahraman, Ö. (2013). *Dijital hikâyecilik metoduyla hazırlanan öğretim materyallerinin öğrenme döngüsü giriş aşamasında kullanılmasının fizik dersi başarısı ve motivasyonu düzeyine etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Lambert, J. (2003). *Digital storytelling cookbook and traveling companion*. Berkeley, CA: Digital Diner.
- Lambert, J. (2006). *Digital storytelling cookbook (2nd ed.)*. Berkeley, CA: Digital Diner Press. Retrieved from <http://redcrossyouth.org/wp-content/uploads/2012/03/cdscookbook.pdf>
- Lipsey, M. W. & Wilson, D. B. (2001). *Practical meta-analysis*. USA: Sage Publications.
- Meadows, D. (2003). Digital Storytelling-Research-based Practice in New Media. *Visual Communication*, 2(2), 189-193.
- Mellon, C. A. (1999). Digital storytelling: Effective learning through the internet. *Educational Technology*, 39(2), 46-50.
- Menezes, H. (2012). Using digital storytelling to improve literacy skills. Paper presented at the International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age. Retrieved from ERIC database. (ED542821)
- Miles, M. B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook. (2nd Edition)*. Calif. : SAGE Publications.
- Mullen, B., Muellerleile, P. & Bryant, B. (2001). Cumulative meta-analysis: A consideration of indicators of sufficiency and stability. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(11), 1450-1462.
- Ohler, J. (2013). Digital storytelling in the classroom. *New media pathways to literacy, learning, and creativity. (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- *Özerbaş, M. A. & Öztürk, Y. (2017). Türkçe dersinde dijital hikâye kullanımının akademik başarı, motivasyon ve kalıcılık üzerinde etkisi. *TÜBAV Bilim*, 10(2): 102-110.

- Reinders, H. (2011). Digital storytelling in the foreign language classroom. *ELTWO Journal*, 3, 1-9. Retrieved from <http://blog.nus.edu.sg/eltwo/2011/04/12/digitalstorytelling-in-the-foreign-language-classroom-2/>
- Robin, B. R. (2006). The educational uses of digital storytelling. [Online].(12.05.2020), <http://digitalstorytelling.coe.uh.edu/articles/Educ-Uses-DS.pdf>
- Robin, B. R. & Pierson, M. E. (2005). A multilevel approach to using digital storytelling in the classroom. *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference*. Phoenix, AZ, USA, 2005. [Çevrim-içi: <http://faculty.coe.uh.edu/brobin/homepage/SITE2005-article.htm>], Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020.
- Salkind, N. J. (2007). *Encyclopedia of measurement and statistics*. California: SAGE Publications.
- *Saritepeci, M. (2016). *Dijital hikâye anlatım yönteminin sosyal bilgiler dersinde etkililiğinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schulze, R. (2007). The state and the art of meta-analysis. *Zeitschrift für Psychologie / Journal of Psychology*, 215(2), 87-89.
- *Sever, T. (2014). *An investigation into the impact of digital storytelling on the motivation level of students* (Unpublished Master of Academic Thesis), Çanakkale Onsekiz Mart University Institute Of Educational Sciences, Çanakkale.
- *Turan, T. & Şeker Sezginsoy, B. (2018). The effect of digital stories on fifth-grade students' motivation. *Journal of Education and Future*, 13, 65-78.
- *Yang, Y.-T. C. & Wu, W.-C. I. (2012). Digital storytelling for enhancing student academic achievement, critical thinking and learning motivation: A year-long experimental study. *Computers and Education*, 59, 339-352.
- Yüksel, P. (2011). *Okul öncesi eğitiminde dijital öykü anlatımının kullanılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

An Ecosocial Reading of Slow Violence in Latife Tekin's *Manves City*

Öğr. Gör. Dr. Özlem Akyol
Pamukkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
ozlemakyol12@gmail.com

Abstract

Ecocriticism is an increasingly heterogeneous movement under which a variety of approaches fall. One of these approaches is Ecosocialism which expands the critical scope towards environmentally serious social issues within cities. The theory combines revolutionary and green perspectives to promote equality and living in harmony with nature in a classless society. At this point, Rob Nixon's innovative concept 'slow violence' of which effects are not immediate but dispersed time and space has been frequently associated with Ecosocialism. Through ecosocial lenses, slow violence can be considered as a common threat for environment and society since the theory perceives both as cheap resources gradually exploited for profit. The environmental and social effects of such violence strikingly appear in Latife Tekin's *Manves City*¹ (2018) in which a post-industrial small town and its inhabitants' tragic lives are portrayed. Based on Tekin's socialist and green perspectives which are frequently adopted in her literary works, *Manves City*, in which exploitative attitude of employers towards nature and workers and the gradual extinction of nature in parallel with the degradation in domestic life of local people are discussed as essential themes, lends itself Ecosocial criticism. In analyzing the novel through ecosocial lenses, the paper also aims to reveal the interacting relation between environmental and social degradation through Tekin's depiction of slow violence.

Keywords: Ecosocialism, slow violence, Rob Nixon, Latife Tekin, *Manves City*.

Latife Tekin'in *Manves City* Adlı Romanında Yavaş Şiddet Kavramının Ekososyal Bir Okuması

Öz

Ekoeleştiri altında birçok farklı yaklaşımın toplandığı gittikçe çok unsurlu hale gelen bir akımdır. Bu yaklaşımlardan bir tanesi de eleştirel boyutunu şehirlerdeki çevresel bakımdan kritik konulara kadar genişleten Ekososyalizm teorisidir. Teori, sınıfsız bir toplumda doğa ile uyum içinde yaşamayı ve eşitliği ön plana çıkarmak adına devrimsel ve çevreci bakış açısını ortak bir noktada birleştirir. Bu anlamda, Rob Nixon'un ürettiği o anda etkisi hissedilmeyen ancak zaman ve mekâna yayılan "yavaş şiddet" kavramı sıklıkla ekososyalizm ile ilişkilendirilir. Ekososyalist bakış açısından bakıldığında yavaş şiddet toplum ve çevre için ortak bir tehdit olarak düşünülebilir çünkü bu bakış açısı hem toplumu hem de çevreyi kar elde etmek için giderek daha fazla sömürülen ucuz kaynak olarak görür.

¹ It is not possible to find the English translated versions of *Manves City*. Therefore, the right of the translation of the Turkish extracts into English is reserved for me.

Bu tür bir şiddetin sosyal ve çevresel etkileri endüstri devrimi sonrası küçük bir kasabayı ve orda yaşayan insanların trajik hayatlarını resmeden Latife Tekin'in *Manves City* (2018) adlı romanında çarpıcı bir şekilde ortaya koyulur. Tekin sosyalist ve çevreci düşüncelerini edebi eserlerinde sıklıkla yansıtır. Bu anlamda işverenlerin işçilere ve doğaya karşı olan sömürgeci tutumunun ve yerel insanların özel hayatlarındaki çöküşe paralel olarak gittikçe yok olan doğanın ana tema olarak işlendiği *Manves City* romanı ekososyal eleştiriye açıktır. Bu çalışma romanı Tekin'in "yavaş şiddet" tasviri üzerinden ekososyal bakış açısından okuyarak sosyal ve çevresel çöküşün karşılıklı ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Ecososyalizm, yavaş şiddet, Rob Nixon, Latife Tekin, *Manves City*.

INTRODUCTION

Ecosocialism has been an issue addressed by an increasing number of literary studies in recent years. It is an approach which combines the ideas of ecology and socialism. Ecosocialists assume that people in the modern world cannot make decisions favoring nature without considering profit calculations. In this sense, capitalism which aims to expand profit without considering social and ecological consequences and propagates the infinite and expansive pattern of production and consumption, is at the critical target of Ecosocialism. Capitalism is triggered by the Industrial Revolution which is one of the vital factors behind globalization process. While globalization's driving force is the capitalist world economy, its implications have been recently felt in many different fields such as politics, environment, lifestyles and society. The process which is seen as a new phase in modernity development (Giddens, 1990) gradually causes fragmentation in culture, identity and locality though many believe in its homogenizing impact. Kovel and Lövy both known as founders of the theory define globalization as "the form of imperialism [...] with its disintegrative effects on societies" (2001, p. 1). Yet, it has developed inadequate critical attitude toward the destructive relationship of industrial civilization with nature. Moreover, the theory promoted the idea of human's absolute mastery over nature. Such perspectives contradict any severe theoretical and practical consideration of environmental issues such as overuse of natural resources or inadequate attention to nonhumans' intrinsic values.

However, at the threshold of the 21st century, as the threats about the planet resulting from the current production pattern and consumption grew, it required that Marxist theory break radically with technical and financial paradigm of industrial civilization which disregards the preservation of environment. The growing threats for ecological balance have led to emergence of catastrophic scenarios on the human species' survival. At this point, ecologists would be wrong if they imagined they could handle the ecological issues without Marxist criticism of capitalism since "An ecology that does not recognize the relation between 'productivism' and the logic of profit is destined to fail or, worse, to become absorbed by the system" (Lövy, 2005, p. 17). Also, as consumerism is a significant threat to environmental preservation, Marxism favoring use-value could be placed in ecological paradigm. Therefore, a productive space has been created by ecosocialists who are aware that workers and their associations cannot be separated from any radical change on behalf of ecological thought and are an integral part for the formation of a new socialist and environmental society.

For the last 40 years, Ecosocialism has developed thanks to the works of critical theorists and authors like Raymond Williams, Rudolf Bahro, Andre Gorz as well as other prominent figures such as James O'Connor, Barry Commoner, Ian Angus, John Bellamy Foster, Joel Kovel, Jorge Riechman, Jean-Marie Harribey, Michael Lövy, Frieder Otto Wolf, and many others. They publish mostly in the journals named *Capitalism Nature Socialism* and *Ecologia Politica*. Their common aim is to indicate that Ecosocialism leads to the emergence of ecologically rational and democratically controlled society in which the use-value of any product is favored. In parallel to all these ecosocial premises, there is another concept called "slow violence," a global phenomenon which is rooted in the colonizing period and affects societies and their environments. Since the literary scholar Rob Nixon published the book *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor* in 2011, the phenomenon has become one of the most frequently applied and cited concepts in the ecocritical studies. He describes the

idea as “calamities that are slow and long lasting, calamities that patiently dispense their devastation while remaining outside our flickering attention spans and outside the purview of a spectacle-driven media” (Nixon, 2011, p. 6). This large-scale, structural and extensive form of violence, which is elaborated in Nixon’s book, is complicated to grasp instantly for the human mind. Therefore, he argues that “to engage slow violence is to confront layered predicaments of apprehension, to apprehend—to arrest, or at least mitigate—often imperceptible threats require rendering them apprehensible to the senses through the works of scientific and imaginative testimony” (Nixon, p. 14). In this sense, literary studies render the unnoticed threats visible within this paradigm. In reality, the violence that Nixon speaks of mostly goes unnoticed in many parts of the world since it usually affects the countries located in global South which is an emerging term referring to the politically or culturally marginalized regions mostly with low income. This is the intersection where the concept of slow violence and the theories of Ecosocialism meet. In the literary narratives, including the experiences of people from global South, temporally and spatially extensive effects of slow violence could become apprehensible through the lenses of Ecosocialism.

Starting from this point of view, in *Manves City*, Latife Tekin focuses on a countryside community that has recently evolved into a labor society due to newly built factories in the region. This transformation induces great traumatic changes in communal and individual basis and irreparable damage to the environment of “Erice,” which renders the town into a sacrifice zone. This zone is called with the eponymous word Manves City which is also defined as apos-industrial town. The first sign of capitalism is giving this local place in Turkey an English name, which signifies the global power of the system. The novel basically revolves around the story of Ersel, who is an ex-factory worker and just released from the prison. He has difficulties in adapting to the new version of Erice after many years spent in the prison. Although it is a real challenge to find a job for him, he starts working in a farm as a milker with the help of the man he has met in the prison. Simultaneously, he starts searching for his step-daughter Eda, who has been missing for a long time. Eda has never physically appeared in the narrative but has been depicted through memoirs of other characters. After being lost, she has been exposed to sexual harassments many times until her dead body is found in the wilderness. Ersel’s quest for Eda and his own identity is accompanied with Nergis’s nostalgic memoirs related through her writings in a local newspaper. Therefore, by means of various perspectives, Tekin tries to depict the changing panorama of the town which is in the middle of industrialization process. She puts extra emphasis on the gradually devalued environment and the locals’ lives disturbed by global capitalism and exploitation. The twofold damage as a result of this devaluation manifests the effects of slow violence. In *Manves City*, the violence is, as Nixon puts, depicted as “accretive and attritional” in such a way that Manves holding, which is portrayed as a repercussion of mechanization process and capitalism, not only corrupts sequential structure of nature but also domestic and social values in Erice. Accordingly, Tekin narrates the people who have to bear witness to the morally and ecologically corrupted town and their miserable lives smashed under the wheels of capitalism. The intermingling relation of social and ecological corruption will be apparent when Ecosocial critical theories are adopted to the novel.

Environmental Degradation in Erice

For the last two decades, the social, political and technological developments have substantially affected countries and social groups. Although these developments mostly

upgrade the life standards of populations, they have adverse effects on low socioeconomic groups in different parts of the world. Erice is one of these places where technological and industrial advancements offer new business opportunities but are unable to rise the locals' life standards parallelly. Manves City used to be a natural place in the countryside and was populated by local people with great hopes for the future. After new factories are built by the holding, the industrialization period begins in Erice causing the emergence of working class which has not been heard there before. From now on, the class distinction is saliently marked there. There is a clear-cut distinction between the working class and the class who has the privilege in terms of family life, education level, political participation, and involvement with criminal justice system. The inversely proportional relation of these classes clearly manifests the social inequality caused by capitalism. As an ecosocialist John Bellamy Foster states "[A]ccumulation of capital was at the same time the accumulation of a laboring population, much of which remained unemployed and underemployed. Accumulation of wealth at the top of society was thus mirrored in the relative misery, toil, and dispossession at the bottom of society, upon which the entire system of capital rested" (Foster, 2020, p. 182). In the past, to improve workers' condition, the working class was protected by the rules that enabled them the right to organize, to be paid a minimum wage, to have limits on their working days, to have social security and more. Those rules were guaranteed by unions. However, the new millennium is like a monumental turning for reflection and assessment in business world with the effect of advanced technology. Accordingly, the number of labor unions and their strength over employers are on decline.

The workers in factories are forced to group within themselves and the groups compete each other harshly since their wages will be determined according to their performances in production. "The workers' passion to earn more money by upgrading their performance grades leads to a competition among groups, the rivalry escalated by bullying and teasing is getting more violent every month and turns into hostility" (Tekin, 2018, p. 16). The pressure over workers is exercised very systematically. The employers of Manves holding have developed an implementation initialized as WDEW. "For the workers who are forced to work till drop and smashed under the burden of the work and the debts, factories have turned into hell with the implementation called "Worker Doing Every Work" (Tekin, p. 14). The workers are exposed not only physical but also psychological oppression. "They were given unlivable lives; it is in vain how much they have devoted themselves to their work, the moment they are fired from work they will become worthless even for themselves" (Tekin, p. 19). Ersel used to be a worker before he was sentenced for five years for the crime that he had been vainly blamed. That time was the beginning of the industrialization process in Erice. On his return, he finds Erice transformed into a new formation. Alongside the environmental change of the town, the system which was relatively respectful to labour rights has already evolved into a new order. In this sense, the suicide of Ersel's father, who used to be an ex- unionist, embodies that the established order has already vanished and the new system has been settled among the workers. In this system, the workers happen to find themselves in the rat race. They are deprived of most of their rights at work as well as they have to abandon some social and moral values in their lives.

Such devolution is not immediately effective and perceptible, instead it has belated effects which are dispersed time and space. Manves holding, the embodiment of capitalism, systematically and incrementally manipulates the workers' lives by setting oppressive rules

which also affect social and domestic codes in the society. This oppressive system overlaps with Rob Nixon's notion of "slow violence" that is mostly employed in environmental studies. However, given that environmental themes have intermingled with social, political sciences and humanities in the past few decades, slow violence manifests itself in the big transformation of Erice with respect to ecological and social tribulations. According to Nixon's claim, the people who are exposed to slow violence more are mostly impoverished ones. Impoverishment includes numerous local variations under the taxonomy of gender, race, ethnicity, class, region, religion or generation. In respect to Erice, the slow violence is exercised over the class distinction. Since the industrial process started in Erice, Manves holding has exploited the working class in accordance with its own benefits and ignored the workers' needs and left them impoverished. Nixon claims that such communities are often assailed by a restrictive and oppressive authority to sustain and strengthen its existence in the system. Moreover, the accretive effects of capitalism on the society are frequently accompanied by environmental deformation as seen in Erice. As Ecosocialism claims "ecological destruction is not accidental feature of capitalism, it is built into the system's DNA. The system's insatiable need to increase profits - what's been called the ecological tyranny of the bottom line - cannot be reformed away" (Angus, 2007, p. 1). In the same vein, the spatial and dispersed effects of capitalism are explicitly featured in Erice's environment. According to Nixon, the most common examples of slow violence are "petro-imperialism, the mega-dam industry, out-sourced toxicity, [...] forces that disproportionately jeopardize the live hoods, prospects, and memory banks of the global poor" (2011, p. 5).

For example, in order to produce more energy for the factories, Manves holding constructs a dam in Pırasa Ovası. The landowners have to sell their fields, farms and gardens since "Manves Dam all swallowed this fertile valley" (Tekin, 2018, p. 59). The construction of the dam has already upset the natural balance. The author describes the change with these words, "[...] the spring of water flowing to the fountain once abounded with fish, people went there to vow, the fish were jumping around, there were nice smelly trees, and now they kept the water, Nergis has told, they did not let the water run down, the dam has been built" (Tekin, p. 59). Moreover, although there have been sets of environmental laws and standards that regulate mining operations in national basis, in Erice "[...] there emerged families who can have a mining license as easy as having a taxi license, they have been talking about families who have already stored rolls of licenses in their so-called License Library" (Tekin, p. 87). In this circumstance, Manves holding has already become a monopoly controlling the natural resources for its own benefits.

Not only the natural resources are exploited in Erice but also the environment has been corrosively affected. The town which used to be an agricultural center with its fertile lands has turned into a dull place parceled by Manves holding in order to erect new factories. In the narrative, Tekin also uses the epistolary format to inform the readers about what has happened to Erice. Ersel's old friend Nergis writes letters to him when he was in prison. She writes "It necessarily means that the time has already come to ask where we head for if there left too little place for two ploughs in Pırasa Ovası which has been called as green sea by our ancestors" (Tekin, 2018, p. 44). The change is so distinctive that the panorama of the town has been evolved into the place that is completely unfamiliar to the locals. "The plain has been covered by factory buildings which are located as if they were green houses, the fields are arranged like the order of army huts, no one has considered to spare a tiny green place for the one who wants to enjoy the scenery. A helicopter has taken

off and disappeared among the clouds, its whirring in the sky has echoed on the hillsides" (Tekin, p. 66). Nothing remains the same in Erice and the locals seem to adapt to this new formation without giving any reaction. At this point, Nixon states "As such, impoverished resource rebels can seldom afford to be single-issue activists, their green commitments are seamed through with other economic and cultural causes as they experience environmental threat not as a planetary abstraction but as a set of inhabited risks, some imminent, others obscurely long term" (2011, p. 4). Because of oppressive practices exercised over Erice's people by capitalist forces, it becomes more difficult for them to perceive the global environmental degradation and the ecological threats in planetary level. Accordingly, many environmental disasters go unnoticed in Erice.

Societal Tribulations in Erice

In the narrative, most of the people work for the capitalist institution, Manves holding which wants to garner the highest possible profit from Erice by paying the least attention to the environment. In Joel Kovel's words, the holding literally turns the environment "into a fresh source of profit" (2007, p. 176). In the same vein, another ecosocialist, Löwy asserts that "[R]ationality limited by the capitalist market, with its short-sighted calculation of profit and loss, stands in intrinsic contradiction to ecological rationality, which takes into account the length of natural cycles" (2005, p. 19). As such, Manves holding with its self-centered tunnel vision has already destroyed ecological balance. Ecosocialists believe that the recent environmental disasters arising from the destruction of ecological balance have rooted in societal tribulations. Erice becomes a place with lots of societal problems since the foundation of Manves holding. In the novel, the social problems are reflected through various narrators whose incompatibility with Erice's big transformation is clear.

The workers' petitions and letters of complaint are among the different narration types that Tekin has employed in the narrative. They are usually about the poor working conditions. "We have burnt mouth and hands; we do not want to drink tea with paper cup. You cannot force us work only with four olives and a tomato in the night shift" (Tekin, 2018, p. 17). Due to the principle of highest production rate, the workers are restricted in terms of their basic needs. "They do not care our objection about the 15-minute toilet permission. The time is not enough to relax and we cannot meet our basic needs" (Tekin, p. 35). These messages reflect Tekin's socialist perspective and also provide an insight about the workers' condition. The workers not only demand an enhancement for their conditions but also their petitions mirror the changing face of the society. "We want a dance course. [...] We complain about the constant failure in the headphones of the robot supervisor. [...] The ones who have tattoos are not let to work overtime. [...] Surveillance cameras are also a problem. Their number have been risen from 60 to 70, we cannot breathe. [...] We ask for a psychologist" (Tekin, p. 75-6). The holding, then, turns out a kind of mirror on which the transformation arising from the capitalist practices and the modern changes of the 21st century can be reflected.

Nergis's columns for a local newspaper telling the unfair practices of the employers and the ecological destruction in Erice revive the narration by adding a sincere tone of the first-person narrator. These texts include poetic expressions. Such a sentimental tone leaves a deep impression on the reader and also saves the novel from being a dull narration. Through Nergis's words, Tekin also succeeds to meet her feminist perspective with ecological issues:

No one is a seed planted on this land but here's where we have blossomed. [...] If you rewind your lives you'll find your childhood but not the natural wonder of Erice which gives you these days. The dreams of all from the young to the old are entrusted to the women. Can you compare the one who lays the tablecloth under the cherry tree and the other laying it on the concrete floor? Who cares whether the world is revolving or not after the women's alter, wish fulfilling spring Three Gutters dry up (Tekin, 2018, p. 33).

Socialist ecofeminism claims a connection between the exploitation and degradation of the natural world and the oppression and subordination of women. At this point, *Manves City* can be marked as a novel which is also adequate to such criticism.

As a branch of ecofeminism, socialist ecofeminism argues that woman is also exploited in the production-economy system as so nature is. Socialist ecofeminists “perceive the systems of capitalism and patriarchy as interactive, mutually reinforcing, and inseparable for the purposes of feminist analysis” (Carlassare, 2000, p. 5). Because of the multifaceted and intertwining connection of patriarchy and capitalism in the issue of women’s oppression, socialist ecofeminists perceive both systems as one. Their argument is based on women’s secondary position and underpaid labour in patriarchal capitalism. Referred to the analogy between woman and nature in a way that nature has been given subordinate position as a result of anthropocentrism, it is not surprising that capitalism has been exercising more privileged practices for men. In this respect, an ecofeminist Ariel Salleh puts forward that “[c]ontinued capital accumulation and the expanding hegemony of transnational operations deepens nature's and women's subjection” (1995, p. 22). In the novel, the capitalist patriarchy reinforces women’s subordination. In the letter written by a female worker to the human resources of the factory, the patriarchal hegemony in the work domain becomes apparent. The woman has been sexually harassed since her fiancé was fired due to the physical and verbal conflict he has had with a foreman. The foreman who has been insistently harassing the woman also threatens her to dismiss from her current position. “What if he drags me to the air conditioner room in the night shift, I cannot get rid of him. Since he is the foreman and also the imam in the factory, he never takes the blame on himself. When I ask not to write my name on the night shift list, he says you deal me first then I can figure your problem out” (Tekin, 2018, p. 33). Therefore, she is not only exposed to sexual harassment but also has to renounce the overtime pay that is given to the night shift workers. The capitalist patriarchal mindset similarly exploits nature attributing both women and nature the role of “other” while casting the role of “self” for itself. According to socialist ecofeminists, in this hierarchical dualism, the reason of environmental degradation and women’s oppression lies.

The systematical and technological changes of 21st century have deep repercussions on a communal and individual basis in post-industrial towns. From a sociological perspective, one of these impacts is alienation which can be defined as a feeling of helplessness, purposelessness and estrangement as a result of being unable to find accomplishment in one’s work. The idea was encapsulated in Karl Marx early writings claiming that “the agrarian, handicraft economy” was being replaced by “industry machine manufacture” (Britannica, 2015, p. 504). Before the Industrial Revolution, work was more imaginative and modifiable, for example, craftsmen worked based on their own schedule and had a total control on what and how they made it. Similarly, agricultural work varied according to the seasons and the product was vitally important, which made the work meaningful.

Conversely, factory workers do not have so much control on the production process, working hours or the finalized product because of the involvement of technology. They are supposed to perform repetitive tasks producing something that is not necessarily vital for them but creates fortune for their employers. Workers become alienated to employers and each other due to the class distinction and harsh competition, the new form of collaboration (Kellner, 2006). Therefore, as Marx claims, work becomes “dehumanized” and no longer includes enthusiasm of self- realization. (Fulcher & Scott, 2003).

The alienation problem at work causes societal tribulations which primarily affects family life. The changes at work urged by capitalist practices gradually penetrate the family life. As the pillar of society, family no longer performs the role of maintaining the well-being of its members and plays its typical role as a support system. Moreover, it becomes the core of the problem. The concept of family is undermined and its structure has been shattered. The town abounds with broken families. The relatives in Erice are depicted through step relationship since almost all people have stepmother, father, aunt or uncle. For example, Ersel lives with his stepfather, Serco is Ersel’s step uncle, Vedanur is Eda’s step aunt and Çiğdem is Nergis’s stepsister. Also, Çiğdem has a stepmother in law. As Tekin well states “Everybody has a step relation with one another in Erice [...] if you get in any quarter, you’ll find heaps of relatives, all of them are step” (Tekin, 2018, p. 27). Tekin reflects the psychological problems stemming from such relations through Zeynur, who elopes with Serco. Serco is Zeynur’s husband, Ersel’s step uncle. At this point, Zeynur’s diary which is found and started to be read by Ersel appears as another way of narration. Zeynur’s writings reveal the psychological state of a person from a broken family. Her alcoholic father has gone bankrupt many times. Her mother is a control freak and has to look after three stepdaughters each of whose mothers are different. In such a case, Zeynur has a lot of flaws in her character which lead her making wrong decisions and creating big communication gaps with other people. In her diary, she writes “Now I know, I was having panic attacks at that time, the idea of hurting my daughter on the edge of going insane is a terrible feeling. As they say I wish it did not happen even to my enemy. [...] There are some people passing by you while walking on the street, but you may never know they have been already dead; they are not zombies or such. They are only creatures in the human disguise” (Tekin, p. 89-91). To her horror, Eda, Zeynur’s daughter from her first husband, gets lost and later is heard to have been found dead in the middle of nowhere.

In the novel, there are many examples of physical violence in the family. Ersel has been exposed to violence many times by his alcoholic father. He even develops an attitude towards cats since they remind him his father, who feeds them with liver. “[h]is father often brings bloody liver wrapped in a piece newspaper. Its smell sometimes hits his face like a ton of bricks. He never takes pity on Ersel as much as he does on the cats, he almost watches for an opportunity to beat Ersel, that’s why he does not like cats pretty much” (Tekin, 2018, p. 63). However, the violence Ersel has been exposed many times is beyond the effect of the physical harm of a kick or a punch. It evokes shame and anger dispersed across time and space. “Slow violence” as a concept, lends itself to this situation. It is required not to rely on the superficial definition of violence “as a highly visible act that is newsworthy because it is event focused, time bound and body bound” (Nixon, 2011, p. 3). Instead, it is needed to rethink “how the temporal dispersion of slow violence affects the way we perceive and respond to a variety of afflictions-from domestic abuse to posttraumatic stress [...]” (Nixon, p. 3). Considering Ersel’s case, arresting symbols and images adequate to the belated effects

of slow violence continuously haunt him throughout the story. In the same vein, such domestic afflictions turn into transgenerational traumas in a way that bury their roots and make their reasons difficult to find out and address. At this point, Zeynur's daughter Eda, who has been inherited many traumatic experiences, no longer bears the afflictions in her life and faces with a very tragic death at the end of the novel.

In Erice where the human relations are complicated and degenerated, it is not surprising that the relationship between human and nonhuman has also been dislocated. The ecosocialist Jorge Riechmann, on this point, often uses metaphors in order to manifest the world in which natural relationships are disrupted. He puts forward "the farmer's relationship with the seed has been dislocated, the shepherd dog's with sheep's, [...] the cotton's to the spinner's, the equation's with the trajectory's, the miner's with mining's, [...] of the worker's to the marketplace's" (2007, p. 59). In the same vein, humans' natural bond with the nonhuman has been broken and the reason of this fracture is shown as the advanced technological practices in the novel. On being released from the prison, Ersel starts working in a farm. Azim, the bailiff, is assigned to explain Ersel which tasks he is responsible from. He says "[t]he work has been already automatized, it flows mechanically, I don't get what to teach you, the meadow is surrounded by electric fence, once the cows get in the meadow they cannot get out. There is no need for human to herd the cows anymore, here's an electrical shepherd" (Tekin, 2018, p. 96). The effect of advanced technology is also felt at workplace. Because of the fast mechanization process, there will be less need for human labour in Manses City. Through the conversation between Ogün, the vet of the farm and Ersel, it becomes apparent that the construction of a new unmanned factory is quite near and accordingly the rise in the number of the unemployed is assured. "They bought anywhere from here to our farm, they will erect a dark factory, unmanned with zero energy consumption, robots will make production" (Tekin, p. 60). In so doing, the job opportunity in Erice diminishes, which causes a harsh competition rather than collaboration on the contrary to Riechmann's statement which tells "to cooperate, not compete, made us human" (2009, p. 240). In this way, the people in Erice are left hopeless and become alienated each other. Based on the ecosocial idea that it is impossible to consider societal tribulations and ecological problems separately and also the former causes the latter, the destruction of the environment in Erice can be viewed as an extension of the system of dominance, competitiveness and individualism on which the dynamics of capitalism and production hinged.

In her column for the local newspaper, Nergis, once for all, writes about hope for the future. In her article entitled "Farewell Spring, Welcome Summer, she cherishes a new hope after losing her deep-rooted expectations for a prosperous future that she has ascribed to spring. She reproaches spring for not reacting against harassers, hunger, impoverishment, injustice, tricks in politics. As the symbol of rebirth or renewal, Nergis expects spring to stop all the afflictions around Erice and to start a new life where hopes for the future can flourish. However, after being frustrated by spring, Nergis relies on summer to fulfil her expectations. She writes:

Farewell to you spring, you just turn back and go with a sour expression on your face. Before going, turn and take look at Erice, have you ever offered something nice to the people of this town? I can silence my heart but it has been on my conscience ever since. I will all speak out your tasks that you owe to this society but you keep avoiding. [...] What

good are you then if you did not give a hand for those who are struggling to decrease the inflation? If you could not wipe out the shame from the face of people who fed up with harassment and rape? [...] (Tekin, 2018, p. 105-15).

As a matter of fact, Nergis puts the blame on the season since she is unaware of the fact that the spring in her childhood is not the same and also is unable to fulfil people's expectations anymore. When she recalls her earlier memories, it becomes clear that the spring in her mind is completely different. "Spring has a particular place in the calendar of their friendship, when they remember each other, the bitter scent of purple red flowers is refined in the air. Their life story not only belongs to morning but also to spring" (Tekin, p. 25). On the contrary to the romantic and promising depiction of the spring from her past, the current spring deserves Nergis's condemnation and she welcomes to the summer as the new representative of her hopes. Tekin, in effect, tries to draw attention to the change in the environment by juxtaposing two different reflections of spring. The underlying reason of Nergis's frustration is the big transformation in Erice embodied in the abstraction of spring. As stated earlier, the modern changes in the 21st century have caused the big transformation in terms of social and ecological paradigms. In this sense, it is capitalism that locates Erice on track of the socioecological chaos. As Kovel asserts "capitalism requires continual growth of the economic product, and since this growth is for the sake of capital and not real human need, capital's effect is the continual destabilization of an integral relationship to nature" (2007, p. 2). The fact that all ecosystems have physical limits, which contrasts with the idea of everlasting expansion intrinsic to capitalism causes ecological conflicts and the impoverishment of social stability as such in Erice.

CONCLUSION

Manves City portrays a place in which the exploitation of labour and the environment go hand in hand. The novel reveals that the two are reciprocally influential. This creates a scope for ecosocial criticism which stands against both industrial capitalism and globalization. The environmental degradation and societal tribulations are profoundly interrelated and could be read as different manifestations of the same structural force. The former mostly results from pervasive industrialization which disregards the fact that natural resources are not finite due to its infinite expansive pattern of production and consumption. The latter is derived from globalization which has disintegrative effect on societies in terms of culture, morality, identity and locality. Both serve for a single force; the expansion of the industrial capitalist system. It is the central dynamic in Latife Tekin's *Manves City* which depicts the post-industrial town Erice's big transformation. The environmental and societal tribulations make the novel prone to ecosocialist criticism that gives the priority to social and ecological wellbeing. Capitalism corrupts the representational systems of societies in the global South. Accordingly, *Manves* holding breaks down all social codes like moral values, class systems, kinship and religious beliefs, which leads to societal tribulations in Erice. These changes have belated effects overlapping the idea of slow violence that is mostly exercised in regions with low income. The accretive and attritional effects of slow violence are saliently marked on individual and communal basis in Erice. All the characters are frustrated with life in different ways in the narrative; the feeling of being lost and despair always lurks in the air for Ersel, Zeynur has gone mad and Nergis is surrounded by the longing for nostalgia that she cannot get rid of despite her strong hopes for a better future. As another main character, Erice, which is cast a stereotypical role of post-industrial town,

has gone through a big environmental transformation. The ecological balance is dislocated in the town with irreparable consequences. The environmental disasters are mostly disregarded by the people in Erice whose green commitments fall behind their economic and social afflictions. Therefore, the society and the environment are being gradually corrupted under the guise of the advancements that are launched by industrial capitalism and globalization. Despite this corruption, in *Manves City*, Latife Tekin flourishes a hope for salvation. She associates the hope for enhancement in the society and the environment with Eda, who has gone missing from the beginning of the novel. Ersel believes that he can survive if he finds and saves Eda. In his survival, there also lies the hope for Erice's future. Unfortunately, these hopes fade away when her naked body with a tattoo of bird and flower on her left shoulder is found. Her dead body not only manifests the climax of societal tribulations in Erice but also the loss of hope for the environmental remediation. A crucial insight of *Manves City*, then, reveals the fact that the industrialization of the world, the dominance of industrial institutions on workers and the corruption of the environment are intimately linked in the reflection and praxis of the global capitalism.

SUMMARY

Ecosocialism aims at combining environmental thinking with socialist perspective in order to have a classless and more equal society which is in harmony with nature. In this study, the theory is accompanied by another concept, "slow violence" coined by Rob Nixon. This way of violence has effects which are not immediate but dispersed time and space. Ecosocialism which criticizes the gradual exploitation of society and nature can overlap with the concept of "slow violence." Defined herself as a socialist author, Latife Tekin portrays the environmental and social effects of slow violence in *Manves City* where a post-industrial small town and its inhabitants' tragic lives are portrayed. The novel reveals that the exploitation of labour and environment has some analogies as both could be read different reflections of the same global economic system named capitalism. These reflections can be mainly observed on society and environment as the readers can do in *Manves City* which depicts Erice's transformation into a post-industrial city. Firstly, societal tribulations especially in underdeveloped countries, are derived from capitalism. Similarly, Manves holding, a local corporate, disrupts the social codes like moral values, religious beliefs, familial bonds but creates clear cut distinctions among social classes. This transformation has belated effects on the people's lives in Erice which is described in the novel as a region with low income. In individual and communal sense, the accretive and attritional influences of slow violence are saliently noticed. All the main characters in the story go through hard times psychologically; Ersel feels desperate and lost, Zeynur loses her sanity, and Nergis is trapped in her nostalgic feelings in spite of her strong hope for a better future. Erice, which is cast another character in the story, also goes through an environmental transformation as a post-industrial town. The environmental order is upset with irreversible consequences in Erice. About this environmental degradation, the people in Erice whose green commitment falls behind their financial and social anxieties.

Therefore, the society and the environment are simultaneously corrupted under the guise of the improvements that are introduced by capitalism. Despite the degradation in society and environment, in *Manves City*, nevertheless, Latife Tekin evokes a hope for salvation. This hope is embodied by Eda, the stepdaughter of Ersel. She is mentioned as a lost girl throughout the story. Ersel believes that he can also survive if he finds and saves

Eda. Besides, he assumes that the future of Erice depends on her survival. However, this hopeful expectation dramatically disappears when Eda's naked body with a tattoo of bird and flower on her left shoulder is found. The body not only reveals the climax of societal degradation but also the end of the hope for environmental remediation. To this end, a close gaze at *Manves City*, manifests the fact that environmental corruption and social inequality and tribulations are all interrelated within the context of global capitalism.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participant.
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Angus, I. (2007) Three meanings of ecosocialism. *Online Magazine*, <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1366>. Retrieved on 19. 12. 2014.
- Carlassare, E. (2020). Socialist and cultural ecofeminism, allies in resistance. *Ethics and the Environment*. 5 (1), 89-106.
- Industrial Revolution. (2021). In Encyclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/Industrial-Revolution>.
- Foster, J. B. (2020). *The return of nature, socialism and ecology*. New York: Monthly Review Press.
- Fulcher, J., & Scott, J. (2003). *Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*, Standford: Standford University Press.
- Kellner D. (2006). New technologies and alienation, some critical reflections. Langman, L., & Kalekin-Fishman, D (Ed.), *The evolution of alienation, Trauma, promise, and the millennium*. (pp. 47-67). Lanham: Md, Rowman & Littlefield Publishers.
- Kovel, J. & Lövy, M. (2001). An ecosocialist manifesto. http://www.iefd.org/manifestos/ecosocialist_manifesto.php. Retrieved on 16. 03. 2012.
- Kovel, J. (2007). *The enemy of nature, the end of capitalism or the end of the world?* London: Zed Books.
- Löwy, M. (2005). What is Ecosocialism. *Capitalism nature socialism*. 16 (2), 15-24.
- Nixon, R. (2011). *Slow violence and the environmentalism of the poor*. USA: Harvard University Press.
- Riechmann, J. (2007). *Conversaciones entre alquimistas*. Barcelona : Tusquets Print.
- _____ (2009). *La habitación de Pascal. Ensayos para fundamentar éticas de suficiencia y políticas de autocontención*. Madrid, Los Libros de la Catarata Print.
- Salleh, A. (1995). Nature, woman, labor, capital, living the deepest contradiction. *Capitalism nature socialism* 6 (1), 21-39.
- Tekin, L. (2018). *Manves city*. Istanbul: Can Press.

2019 Yılında Yayımlanan Çocuk Kitapları Üzerine Bir İnceleme

Şerife Bakırcı
Türkçe Öğretmeni
serifebakirci77@gmail.com

Doç. Dr. Derya Yıldız
Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K. Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
deryacintasyildiz@gmail.com

Doç. Dr. Dilek Ceran
Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K. Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
dlkcrn@yahoo.com

Öz

Bu çalışmanın amacı en çok çocuk kitabı yayımlayan yayınevlerinden olan 2019 yılında Can Çocuk ve Günışığı Yayınlarında 5. ve 8. sınıflar için basılan kitapları bazı iç ve dış yapı özelliklerine göre incelemektir. Araştırmada toplamda 367 kitap incelenmiştir. Araştırmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesidir. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılarak frekans ve yüzde verilmiştir. Araştırma sonucunda; 5. sınıflar için tavsiye edilen kitapların daha çok olduğu, kitapların daha çok orta boy basıldığı, hikâye edici türlerin ağırlıkta olduğu, en çok 0-20 kez baskı yapan kitapların olduğu, birey ve toplum temasının en çok tercih edilen tema olduğu, yerli eserlerin çeviri eserlerden çok olduğu, kitaplarda en çok siyah-beyaz resim kullanıldığı ve çeviri eserlerde Avrupalı ve Amerikalı yazarların tercih edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk kitapları, dış yapı, iç yapı, yayınevi.

An Investigation on Children's Books Published in the Year 2019

Abstract

The aim of this study is to examine the books published for the 5th and 8th grades in 2019 by Can Child and Günışığı Publishing, which is one of the publishing houses that publish the most children's books, according to some internal and external structure features. A total of 367 books were examined in the research. The method of the research is document analysis, one of the qualitative research methods. In the analysis of the data, frequency and percentage were given by using descriptive analysis. As a result of the research; It is seen that there are more books recommended for 5th graders, the books are mostly published in medium size, narrative genres are dominant, there are books that print 0-20 times at most, the theme of individual and society is the most preferred theme, local works are among the translated works. It has been determined that black and white images are used mostly in books and European and American authors are preferred in translated works.

Keywords: Children's literature, children's books, external structure, internal structure, publishing.

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, bir çocuğun dünyayı anlamlandırmasında önemli rol üstlenmektedir. Değer aktarımı, kendi kültürünü ve diğer kültürleri tanıma, problem çözme becerisi kazanma, üst düzey beceriler geliştirebilme vb. çocuk edebiyatının başlıca faydalarıdır. Çocuğu hayatla tanıştıran kitaplar, bu doğrultuda en önemli araçlardan biridir.

Çocuk edebiyatı; çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını yansıtan ölçüde, çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren dönem edebiyatıdır (Şirin, 2007, s.16). Kısacası çocuk için edebiyattır. Asutay'a (2012, s. 25) göre çocuk edebiyatının temel taşıyıcısı çocuk kitabıdır. Bu nedenle çocuk kitaplarının yazımında daha dikkatli ve hassas davranılmalıdır. Çocuğun gelişim dönemi mutlaka göz önünde bulundurulmalı, konu ona göre seçilmeli ve işlenmelidir.

Şentürk (1999, s. 42) çocuğun gelişim çağını; 0-2 yaş bebeklik evresi, 2-6 yaş ilk çocukluk evresi, 6-11 yaş son çocukluk evresi, 11-14 yaş ilk ergenlik evresi, 14-18 yaş ise ergenlik evresi olarak sınıflandırır. Santrock (1998, s. 84) özellikle ilk ergenlik evresinde çocuğun yetişkinliğe doğru adım atma dönemine girdiğini ve kimlik arayışı içinde olduğunu ve bununla birlikte çocuk özelliklerini de devam ettirdiğini belirtir. Bu bakımdan özellikle bu dönem çocuk gelişimi açısından her yönden desteklenmelidir.

Çocuk gelişimi açısından bilmemiz gereken en önemli noktalardan biri de çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun kitaplar seçmektir. Resimli kitaplar, şiirler ve diğer edebi eserleri dikkatli olarak seçip çocuklarla paylaşmak gerekir (Gönen, Balat, Uyanık, 2002, s. 268). Farklı gelişim dönemleri farklı kitap özellikleri gerektirir. Dolayısıyla çocukların gelişim özellikleri ile kitapların iç ve dış yapı özellikleri arasında doğrudan bir ilişki vardır (Hetherington ve Parke, 1993, s. 102; Kiefer-Hepler vd. 2006, s. 60; Yağcı, 2007, s. 65). Bu bakımdan her gelişim dönemine uygun iç ve dış yapı unsurlarını içeren zengin bir çocuk edebiyatına sahip olmanın önemi ortadadır.

Ülkemizde çocuklara yönelik kitaplar çıkaran çok sayıda yazar ve yayınevi vardır (Asutay, 2012, s. 18). Çocukların kitaba ulaşmasının en yaygın yollarından biri de internet sitelerinden alışveriştir. Öğrenci ve veliler internet sitesi yoluyla kitabın genel özelliklerini görebilir ve kitabı temin edebilir. Güncel olması ve erişimin kolay olması sebebiyle elektronik bilgi kaynakları, kullanıcılar tarafından oldukça fazla düzeyde kullanılmaktadır (Al ve Tonta, 2007, s. 211). Çocuğa uygun kitaplara ulaşmanın yollarından biri de belli yayınevlerini takip etmektir. Bu yayınevlerinin kolay ulaşılabilir olması kitaplarının iç ve dış yapı özellikleri bakımından incelenmesini ve çocuklara uygunluklarının belirlenmesini gerektirir.

Çocuk kitaplarının başlıca faydalarından biri de çocuğa farklı kültürleri tanıtmaktır. Çocuklar çeviri eserler yoluyla diğer ülkelerdeki yaşam tarzını görebilir ve bu yolla farklılıklara saygı göstermeyi de öğrenmiş olur. Mert, Albayrak ve Serin (2013, s. 66) çeviriler sayesinde, toplumlar arasında köprüler kurulduğunu belirterek çocukların, yerli yazarlara ait nitelikli kitapları okuyarak kendi kültürlerini tanımaları ve çeviri eserlerle de farklı dünyaları tanımaya başlamalarının zenginlik olduğunu dile getirir. Kartal ve Bilgin (2017, s. 491) de çeviri eserler aracılığıyla çocukların farklı kültürlerle buluşmasının sağlanacağını ifade eder. Kendi kültürünü diğer kültürlerle karşılaştırabilmesi için de çeviri kitaplar iyi bir fırsattır. Trim'e (2004, s. 77) göre çocukluk ve ilk gençlik dönemleri düşünce stratejileri ile

kavram bilgisinin arttığı, geniş ve çok boyutlu düşünmenin başladığı zamanlardır. Yani bu dönemlerde çocuk edebiyatının önemi büyüktür.

Bir eser yapısal özellikleri açısından iki başlıkta incelenebilir: dış - iç yapı. Dış yapısal özellikleri kitabın boyutu, kullanılan kâğıdın niteliği, kapak, sayfa düzeni, harfler olarak sıralanabilir. Çocukları okumaya heveslendirecek bir tasarımla hazırlanan kitaplar, çocukların kitaba ilgi duymalarını sağlar (Maltepe, 2009, s. 400). İç yapı özellikleri ise genel olarak konu, tema, kahramanlar, dil ve üsluptur. Kantemir'e (1998, s. 22) göre dil, kitabın değerini ortaya koyan en önemli iç yapı unsurlarından birisidir. Sever (1995, s. 14), yazar ve yayınevinin çocuk gelişim özelliklerine uygun iç ve dış yapı ölçütlerini kullanmalarının gereğini vurgular.

Çocuk edebiyatı yayınlarıyla ilgili alan yazındaki araştırmalar incelendiğinde genellikle resimli çocuk kitapları (Brookshire, Scharff ve Moses, 2002; Dirican ve Dağlıoğlu, 2014; Gönen ve Balat, 2002; Gül ve Atay, 2018; Kara, 2012; Veziroğlu ve Gönen, 2012) iç ve dış yapı özellikleri (Demircan, 2006; Gönen, Katrancı, Uygun ve Uçuş, 2011; Karademir, 2009; Kartal ve Bilgin 2017; Özgider 2010; Tok, 2007;), amaç, işlev ve ilkelere uygunluk (Lüle, 2007; Şirin, 2000; Temizyürek, 2003), inceleme (Alabaş, 2018; Mert, Albayrak ve Serin 2013; Urgan ve Demir, 2016), illüstrasyon (Sarı, 2006), şiir (Önkaş, 2009), çocuk edebiyatı tarihi (Sınar, 2006), okumaya etkisi (Aytaş, 2003), çocuk kitabı seçimi (Boutte, Hopkins ve Waklatsi, 2008; Saracho ve Spodek, 2009; Švab ve Žumer, 2015), çok kültürlü edebiyat ve genç ergenler (Landt, 2006), çeviri çocuk kitapları (Yıldız, 2016) üzerine çalışmalar yapıldığı saptanmıştır. Ancak çocuk kitabı yayımlayan yayınevlerinin kitaplarının incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada internette kolay erişilebilir olmaları dolayısıyla çok sayıda kitap yayımlayarak çocuklara ulaşan bu yayınevlerinden olan Can Çocuk ve Günışığı Yayınlarının 2019 yılında yayımladıkları çocuk kitaplarının bazı iç-dış yapı özelliklerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada aşağıdaki problemlere cevap aranması amaçlanmıştır:

1. Can Çocuk ve Günışığı Yayınlarında 5. ve 8. sınıf düzeyinde kaç farklı kitap basılmıştır?
2. Her iki sınıf düzeyi için de kaç kitap tavsiye edilmiştir?
3. Kitapların sayfa sayılarına ve boyutlarına göre dağılımı nasıldır?
4. Kitapların türlerine göre dağılımı nasıldır?
5. Kitapların baskı sayısına göre dağılımı nasıldır?
6. Kitapların temalarına göre dağılımları nasıldır?
7. Kitapların yazarlarına ve çevirmenlere göre dağılımı nasıldır?
8. Kitapların yabancı yazarlarının milliyetine göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, verilerin sayılarla ifade edilmediği işe vuruk bir araştırmadır (Hughes, 2014, s. 2). Çalışmada araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizine dayanan doküman incelemesi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 59). Nitel araştırmadaki doküman analizi verilerin anlamlandırılmasında en etkili yöntemlerden biridir (Bowen, 2009, s. 35).

Çalışma Grubu

Araştırmanı veri kaynağı, olasılık dışı (amaçlı) örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme ile en çok çocuk kitabı yayımlayan Can Çocuk Yayınları ve Günışığı Yayınları'nın internet sitesinde 2019 yılı Aralık ayına kadar basılmış ve satışa sunulmuş olan kitaplardır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yönteminde araştırma pratiklik kazandırma amaçlanır ve erişilmesi kolay bir durum seçilir (Tavşancıl-Aslan 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 74). Bu yayınevlerinin seçilme sebebi en çok çocuk kitabı yayımlayan yayınevlerinden olmalarıdır. Yayınevlerinin internet sitelerinde 5. ve 8. sınıflar için tavsiye edilen kitaplar tespit edilmiş ve bazı dış ve iç yapı özellikleri açısından karşılaştırılmıştır. 5 ve 8. sınıfların seçilme sebebi yayınevlerinin kitap tavsiyelerinin 5 ve 8. Sınıf olarak sınıflandırılması ve ortaokulun ilk ve son yıllarını kapsamıyla kitap okuma alışkanlığının kazanılmasında önemli dönemler olmasıdır. Çalışmada; Kartal ve Bilgin'in (2017, s. 496) yaptıkları araştırmada çeviri ve Türkçe eserlerin yayımlandığı yayınevlerine göre sıklık dağılımında en çok yayın kitap yayımlayan yayınevleri arasında olan Can Çocuk Yayınları ve Günışığı Yayınları seçilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada verilerin toplanmasında doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, olgu ya da olaylarla ilgili yazılı materyallerin analizini içermektedir. Verilerinin analiz edilmesinde ise betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler, belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 80).

Geçerlik ve Güvenilirlik

Nitel araştırmada geçerlik, araştırma bulguların doğruluğu; güvenilirlik ise tekrarlanabilirlik esasına dayanır (Krefting, 1991, s. 218; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 255). Araştırmanın güvenilirliği için bulgular, dört alan uzmanı tarafından kontrol edilmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmanın geçerliliğini artırmak için ise çalışma materyali, araştırmanın modeli, verilerin toplaması, verilerin analizi ve bu süreçte yapılanlar ayrıntılarıyla verilmiş ve bulgular benzer çalışmalarla ilişkilendirilmiştir.

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde, Can Çocuk Yayınlarında ve Günışığı Yayınlarında 5. ve 8. sınıflar için tavsiye edilen kitapların dış - iç yapı ölçütlerine yönelik elde edilen bulgular sunulmuştur.

En Çok Kitap Basılan Sınıf Düzeyi: 5. Sınıf

Tablo 1. Yayınevlerinin sınıflara göre yayımladıkları kitap sayısı

Sınıf	Can Yayınları	Günışığı Yayınları	Toplam F (%)
5. Sınıf	151	135	286 (%77,9)
8. Sınıf	39	42	81 (%22,1)
Toplam	190	177	367

Tablo 1'deki verilere göre 2019'da toplamda 367 çocuk edebiyatı eseri yayımlandığı saptanmıştır. Bu eserlerden Can Yayınlarında, toplamda 5. sınıflar için 151 kitap; 8. sınıflar için 39 kitap tavsiye edilmiş ve yayımlanmıştır. Günışığı Yayınlarında ise 5. sınıflar için 135, 8. sınıflar için 42 kitap tavsiye edilmiştir. En fazla Can Yayınlarında 5. sınıflar için, en az ise yine Can Yayınlarında 8. sınıf için kitap basıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Her iki sınıf düzeyi için tavsiye edilmiş kitap sayısı

CAN	GÜNIŞIĞI
17	7

Tablo 2’de her iki sınıf düzeyi için de tavsiye edilmiş kitapların sayısı görülmektedir. Can Yayınları 17 eseri, Günışığı Yayınları ise 7 eseri iki sınıf düzeyi için de önermektedir. Can Yayınlarında **Oliver Bantle**’ın “Kofi veya Bağışlanma Sanatı”, **Muharrem Buhara**’nın “Ara Güler: İyi Fotoğrafçı Dikiş Makinesiyle de Resim Çeker”, **Antoine de Saint-Exupéry**’nin “Küçük Prenses”, **Süleyman Bulut**’un “Büyük Atatürk’ten Küçük Öyküler” serisi, **José Mauro de Vasconcelos**’un “Kristal Yelkenli” eserleri; Günışığı Yayınlarında Zeynep Cemali’nin “Ankara”, Ayhan Bozırat’ın “Sokakta Tek Başına”, Azra Erhat’ın “Troya Masalı”, Necati Güngör’ün “Sessiz Yürek” eserleri bu duruma örnektir.

151-200 Sayfa Aralığında Orta Boy Kitaplar

Tablo 3. Kitapların sayfa sayısı dağılımları

SAYFA ARALIĞI	CAN YAYINLARI		GÜNIŞIĞI YAYINLARI		TOPLAM f (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
0-50	-	-	25	-	25 (%6,8)
51-100	53	-	13	-	66 (%17,9)
101-150	45	10	38	12	105 (%28,6)
151-200	32	15	47	13	107 (%29,1)
201+	21	14	12	17	64 (%17,4)

Bulgular incelendiğinde, Can Yayınlarında 0-50 sayfa aralığında hiç kitap basılmadığı görülmektedir. Günışığı Yayınlarında ise 5. sınıflar için 25 eser yayımlanmıştır. Günışığı Yayınlarındaki 25 eser, **Brigitte Labbé**’nin “Çıtır Felsefe Dizisi”ndeki eserleridir. 51-100 sayfa aralığında 8. sınıflar için hiç kitap basılmamış olup 5. sınıflar için Can Yayınlarında 53, Günışığı Yayınlarında 13 olmak üzere toplamda 66 eser yayımlanmıştır. 101-150 sayfa aralığında Can Yayınlarında 5. sınıflar için 21, 8. sınıflar için 14; Günışığı Yayınlarında 5. sınıflar için 12, 8. sınıflar için 17 toplamda ise 105 kitap yayımlanmıştır. 151-200 sayfa aralığında Can Yayınlarında 5. sınıflar için 32, 8. sınıflar için 15; Günışığı Yayınlarında 5. sınıflar için 47, 8. sınıflar için 13 toplamda 107 adet kitap basılmış olup en fazla bu sayfa aralığındaki kitapların basılmış olduğu saptanmıştır. 200’ün üzerinde sayfaya sahip olan 64 kitap basılmıştır. Bunlardan 21’i Can Yayınlarında 5. sınıflar, 14’ü 8. sınıflar için; 12’si Günışığı Yayınlarında 5. sınıf, 17’si 8. sınıftaki öğrenciler için yayımlanmıştır.

Tablo 4. Kitapların boyutları

BOYUTLAR	CAN YAYINLARI		GÜNIŞIĞI YAYINLARI		TOPLAM f (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
12 x 18	-	-	83	24	107 (%29,1)
12,5 x 19,5	141	37	-	-	178 (%48,2)
12,8 x 19,8	1	-	-	-	1 (%0,2)
12,9 x 17,8	1	-	-	-	1 (%0,2)
13 x 18	-	-	25	-	25 (%6,8)
13,5 x 18	-	-	-	1	1 (%0,2)
13 x 19,5	3	-	25	17	42 (%11,4)
13,5 x 21	1	-	-	-	1 (%0,2)

14 x 21	1	1	-	-	2 (%0,5)
14,5 x 21,5	-	1	-	-	1 (%0,2)
16 x 24	3	-	-	-	3 (%0,8)
20 x 15	-	-	1	-	1 (%0,2)
20 x 23	-	-	1	-	1 (%0,2)

Tablo 4 incelendiğinde kitapların en çok 12,5 x 19,5 cm boyutlarında olduğu görülmektedir. Bu boyutlarda toplamda 178 kitap basılmıştır ve tamamı Can Yayınlarında yayımlanan kitaplardır. Bunu 107 kitapla 12 x 18 boyutlarında basılmış kitaplar takip etmektedir ve tamamı Günışığı Yayınlarında yayımlanmıştır. En büyük kitabın boyu da 20 x 23 olup Günışığı Yayınlarında basılan [Mine Soysal](#)'ın "Ala Çocuk Yollarda" adlı eseridir.

Hikâye Edici Metinler

Tablo 5. Kitapların türlerine göre dağılımları

TÜR	CAN YAYINLARI		GÜNIŞIĞI YAYINLARI		TOPLAMf (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
Roman	78	24	4	11	117 (%35)
Şiir	1	-	4	-	5 (%1,3)
Öykü	26	3	43	7	79 (%21,5)
Deneme	-	-	-	2	2 (%0,5)
Tekerleme	-	1	-	-	1 (%0,2)
Biyografi	5	2	-	-	7 (%1,9)
Fantastik	1	-	-	-	1 (%0,2)
Bilim Kurgu	8	-	-	-	8 (%2,1)
Masal	7	1	-	-	8 (%2,1)
Serüven	11	1	-	-	12 (%3,2)
Gezi	1	-	-	-	1 (%0,2)
Destan	2	-	-	-	2 (%0,5)
Gülmece	1	-	-	-	1 (%0,2)
Anlatı	1	-	1	1	3 (%0,8)
Polisiye	1	-	-	-	1 (%0,2)
Belgesel Öykü	5	4	-	-	9 (%2,4)
Anı-İzlenim	-	1	-	-	1 (%0,2)
Psikoloji	1	3	-	-	4 (%1)
Genç Roman	-	-	-	17	17 (%4,6)
Çocuk Roman	-	-	83	2	85 (23,1)
Seçki Şiir	-	-	-	1	1 (%0,2)
Öykü Şiir	-	-	1	-	1 (%0,2)
Karikatür	-	-	2	-	2 (%0,5)
Deyim-Öykü	1	-	-	-	1 (%0,2)
Fıkra	1	-	-	-	1 (%0,2)

Tablo 5 incelendiğinde en çok kitap basılan türün roman olduğu görülür. Bu türde toplamda 117 kitap basılmıştır. Öykü türünde ise toplamda 79 adet kitap olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra genç roman ve çocuk roman türlerinde toplamda 102 kitap yayımlanmıştır. En çok kitap basılan diğer tür ise 49 kitapla öyküdür. En az kitap basılan

türler ise tekerleme, fantastik, gezi, gülmece, polisiye, anı-izlenim, seçki şiir, öykü şiir, deyim-öykü ve fıkradır.

0-20 Kez Basılan Kitaplar

Tablo 6. Baskı sayılarına göre kitap sayıları

BASKI SAYISI	CAN YAYINLARI		GÜNEŞİĞİ YAYINLARI		TOPLAM f (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
0-20	101	33	96	37	267 (%72,7)
21-40	40	5	32	4	81 (%22)
41-60	9	1	4	1	15 (%4)
61-80	1	-	-	-	1 (%0,2)
81-100	-	-	-	-	- (%0)
101+	-	-	2	-	2 (%5)

Tablo 6 incelendiğinde kitapların en çok 0-20 baskı yaptığı görülmektedir. Bu sayıyı 81 kitapla 21-40 baskı yapmış kitaplar takip eder. 61-80 kez basılmış 1, 101'in üzerinde baskı yapmış 2 kitap varken; 81-100 kez basılmış kitap yoktur.

En Çok Tercih Edilen Tema: Birey ve Toplum (%42,2)

Tablo 7. Temalarına göre kitap sayıları

TEMALAR	CAN YAYINLARI		GÜNEŞİĞİ YAYINLARI		TOPLAMf (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
Hayal Gücü ve Gizemler	2	-	-	-	2 (%0,1)
İletişim	42	13	55	17	127 (%11,6)
Birey ve Toplum	79	13	52	11	155 (%14,1)
Hayal Gücü	66	5	-	-	71 (%6,2)
Kişisel Gelişim	14	10	-	17	41 (%3,7)
Toplum Hayatı	26	12	-	-	38 (%3,4)
Sevgi	20	3	-	-	23 (%2,1)
Bilim ve Teknoloji	9	1	1	1	12 (%0,9)
Zaman Ve Mekân	47	9	41	26	123 (%11,2)
Okuma Kültürü	7	2	1	1	11 (%1)
Değerlerimiz	20	7	1	-	28 (%2,5)
Duygular	26	13	40	26	105 (%9,6)
Hak ve Özgürlükler	10	11	40	11	72 (%6,5)
Kültür Ve Miras	12	4	-	-	16 (%1,4)
Sağlık Ve Çevre	26	1	1	-	28 (%2,5)
Oyun Ve Spor	8	-	1	-	9 (%0,8)
Eğitsel Ve Sosyal Etkinlikler	12	4	-	-	16 (%0,9)
Güzel Sanatlar	6	1	-	-	7 (%0,6)
Doğa Ve Evren	21	7	23	4	55 (%5)
Güzel Ülkem Türkiye	9	4	-	-	13 (%1,1)
İletişim Becerileri	1	-	-	-	1 (%0,09)

Duygular	Ve	5	2	2	-	9 (%0,8)
Hayaller						
İnsanlar,	Yerler	Ve	2	2	-	4 (%0,36)
Çevreler						
Kurumlar	Ve	1	-	-	-	1 (%0,09)
Sosyal Örgütler						
Alışkanlıklar		3	6	-	-	9 (%0,8)
Yenilikler	Ve	2	-	-	-	2 (%0,18)
Gelişmeler						
Kavramlar	Ve	8	4	2	-	14 (%1,2)
Çağrışımlar						
Sanat		6	-	6	-	12 (%1)
Çevre		2	1	1	-	4 (%0,36)
İnsanlar		1	-	-	-	1 (%0,09)
Millî Kültür		1	-	7	5	13 (%1,1)
Dünyamız	Ve	2	-	-	-	2 (%0,18)
Uzay						
Zaman, üreklilik		1	1	-	-	2 (%0,18)
ve Değişim						
Üretim, Tüketim		1	-	-	-	1 (%0,09)
ve Verimlilik						
Erdemler		-	-	36	4	40 (%3,6)
Çocuk Dünyası		-	-	14	-	14 (%1,2)
Sağlık ve Spor		-	-	6	-	6 (%0,5)
Vatandaşlık		-	-	5	-	5 (%0,5)

Tablo 7’de yayımlanan kitapların temaları belirlenmiştir. Yayınevlerinin internet sitelerinde bir kitabın birden çok temayı kapsadığı saptanmıştır. En fazla kullanılan tema 155 kitapta bulunan “birey ve toplum” temasıdır. Bu temayı 127 kitapta kullanılmasıyla “iletişim” teması, 123 kitapta kullanılmasıyla “zaman ve mekân” teması, 105 kitapla kullanılmasıyla “duygular” teması takip etmektedir. En az kullanılan temaların ise “üretim, tüketim ve verimlilik, insanlar, kurumlar ve sosyal örgütler, iletişim becerileri” olduğu görülmektedir. Bu temalar yalnızca 1’er kitapta kullanılmıştır.

Yerli Yazarlar

Tablo 8. Yayınevlerinin çeviri ve yerli yayımladıkları kitap sayısı

	CAN YAYINLARI		GÜNIŞIĞI YAYINLARI		TOPLAM f (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
Yerli	92	19	81	34	226 (%61,5)
Çeviri	59	20	54	8	141 (%38,4)

Tablo 8’deki bulgular incelendiğinde, toplamda 226 eserin yerli olduğu ve 141 eserin çeviri yoluyla edebiyatımıza kazandırıldığı görülmektedir. En fazla yerli eser Can Yayınlarında 5. sınıf için 92 adet yayımlanırken en az Can Yayınlarında 8. sınıf için 19 adet yayımlanmıştır. En fazla çeviri eser ise Can Yayınlarında 5. sınıf için 59 adet yayımlanırken en az Günışığı Yayınlarında 8. sınıf için 8 adet yayımlanmıştır.

Tablo 9. Yazarlara göre kitap sayıları

YAZARLAR	CAN YAYINLARI		GÜNIŞIĞI YAYINLARI		TOPLAMF (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
Adnan Binyazar	2	3	-	-	5(%1,3)
Ahmet Büke	1	-	-	-	1 (%0,2)
Ahmet Köklügiller	2	1	-	-	3 (%0,8)
Aslı Der	-	-	6	2	8 (%2,1)
Aslı Tohumcu	3	-	-	-	3 (%0,8)
Altay Öktem	2	-	-	-	2 (%0,5)
Ayhan Bozırat	-	-	1	1	2 (%0,5)
Ayşe Sarısayın	2	-	-	-	2 (%0,5)
Aytül Akal (Der)	-	1	-	-	1 (%0,2)
Azra Erhat	-	-	1	1	2 (%0,5)
Barış İnce	1	-	-	-	1 (%0,2)
Behçet Çelik	-	-	1	1	2 (%0,5)
Behiç Ak	-	-	9	-	9 (%2,4)
Bilgin Adalı	11	-	-	-	11 (%2,9)
Burçak Gürün	1	-	-	-	1 (%0,2)
Muraben					
Cahit Ökmen	-	-	1	-	1 (%0,2)
Cemil Kavukçu	2	-	-	1	3 (%0,8)
Çetin Öner	3	-	-	-	3 (%0,8)
Çiğdem Sezer	-	-	1	1	2 (%0,5)
Deryal Arya	-	-	1	-	1 (%0,2)
Doğan Gündüz	1	-	-	-	1 (%0,2)
Fadime Uslu	-	-	2	-	2 (%0,5)
Fakir Baykurt	-	-	1	-	1 (%0,2)
Füsün Çetinel	-	-	2	1	3 (%0,8)
Gaye Boralıoğlu	-	-	-	1	1 (%0,2)
Gökçe Ateş Aytuğ	-	-	2	-	2 (%0,5)
Göknül Özkök	4	-	-	-	4 (%1)
Gülçin Alpöge	1	-	-	-	1 (%0,2)
Gülsevin Kırıl	-	-	7	-	7 (%1,9)
Hacer Kılıcıoğlu	-	-	5	1	6 (%1,6)
İrem Uşar	-	-	2	-	2 (%0,5)
İshakReyna (Der)	-	-	-	2	2 (%0,5)
İsmet Bertan	-	-	2	4	6 (%1,6)
Kadri Öztopçu	-	-	-	1	1 (%0,2)
Koray Avcı Çakman	2	-	-	-	2 (%0,5)
Leyla Ruhan Okyay	-	-	1	-	1 (%0,2)
Melek Özlem Sezer	1	-	-	-	1 (%0,2)
Mina Tansel	2	3	-	-	5 (%1,3)
Mine Soysal	-	-	1	2	3 (%0,8)
Muharrem Buhara	1	1	-	-	2 (%0,5)
MuhsineHelimoğlu					
Yavuz	1	-	-	-	1 (%0,2)

Müge İplikçi	-	-	2	-	2 (%0,5)
Necati Güngör	-	-	5	2	7 (%1,9)
Necati Tosuner	-	-	3	-	3 (%0,8)
Necdet Neydim	-	-	2	-	2 (%0,5)
Neslihan Önderoğlu	-	-	-	2	2 (%0,5)
Nihan Temiz	1	-	-	-	1 (%0,2)
Ömer Açıık	-	-	4	1	5 (%1,3)
Ömer Seyfettin	-	-	-	1	1 (%0,2)
Pakize Özcan	-	-	-	1	1 (%0,2)
Samed Behrengi	2	-	-	-	2 (%0,5)
SemihGümüş (Der.)	-	-	-	1	1 (%0,2)
Sevgi Saygı	-	-	5	-	5 (%1,3)
Sevim Ak	26	3	1	-	30 (%8,1)
Sevin Okyay	1	1	-	-	2 (%0,5)
Suzan Geridönmez	-	-	1	5	6 (%1,6)
Süleyman Bulut	9	3	-	-	12 (%3,2)
Şükran Farımaz	1	-	-	-	1 (%0,2)
Tarıık Dursun K.	1	1	-	-	2 (%0,5)
Tolga Gümüşay	-	-	1	3	4 (%1)
Turgay Fişekçi	-	-	1	-	2 (%0,5)
Turgut Erbek	1	1	-	-	2 (%0,5)
Yiğit Bener	3	-	-	-	3 (%0,8)
YeşimSaygın	-	-	3	-	3 (%0,8)
Armutak					
Zeynep Cemali	-	-	6	1	7 (%1,9)
Aharon Appelfeld	1	1	-	-	2 (%0,5)
André Maurois	1	-	-	-	1 (%0,2)
Andrew Clements	-	-	5	-	5 (%1,3)
Angela Nanetti	-	-	2	-	2 (%0,5)
Anna Gavalda	-	-	1	-	1 (%0,2)
Antonie De Saint-Exupéry	1	1	-	-	2 (%0,5)
Bernadette Costa-Prades – Roland Beller	1	1	-	-	2 (%0,5)
Beverly Cleary	1	-	-	-	1 (%0,2)
Bianca Pitzorno	-	-	1	-	1 (%0,2)
Brigitte Labbé	-	-	25	-	25 (6,8)
Björn Sortland-Timo Parvela	3	-	-	-	3 (%0,8)
Bryndís Björgvinsdóttir	1	-	-	-	1 (%0,2)
Charles Dickens	1	-	-	-	1 (%0,2)
Charles Ogden	-	-	2	-	2 (%0,5)
Chiara Lossani	-	-	1	1	2 (%0,5)
Christine Nöstlinger	-	-	3	2	5 (%1,3)

Claude Roy	1	-	-	-	1 (%0,2)
Clive Barker	-	-	2	-	2 (%0,5)
Cynthia Lord	-	-	1	-	1 (%0,2)
David Almond	-	-	2	1	3 (%0,8)
Dominique Torr�s	1	1	-	-	2 (%0,5)
Dyan Sheldon	-	-	1	-	1 (%0,2)
Elvira Lindo	2	-	-	-	2 (%0,5)
Emmanuelle Rigon – Marie	-	1	-	-	1 (%0,2)
AuffretPericone Emmanuelle Rigon –					1 (%0,2)
Sylvie Baussier	-	1	-	-	
Erich K�stner	2	-	-	-	2 (%0,5)
Frances Hodgson Burnett	-	1	-	-	1 (%0,2)
Fyodor Mihaylovi�					
Dostotevski	1	-	-	-	1 (%0,2)
Giani Rodari	5	-	-	-	5 (%1,3)
Gillian Cross	-	-	-	1	1 (%0,2)
Hans Magnus Enzensberger	-	1	-	-	1 (%0,2)
Homeros	1	-	-	-	1 (%0,2)
Ingvar Ambj�rnsen	1	-	-	-	1 (%0,2)
Isabel Allende	-	1	-	-	1 (%0,2)
James Kr�ss	-	-	-	1	1 (%0,2)
Jean-Claude Mourlevat	1	-	-	-	1 (%0,2)
Jo Hoestlandt	-	-	1	-	1 (%0,2)
Johann Wolfgang Von Goethe	1	-	-	-	1 (%0,2)
Jon Scieszka	-	-	3	-	3 (%0,8)
Kathryn Erskine	-	-	-	1	1 (%0,2)
Jos� Mauro De Vasconcelo	2	1	-	-	3 (%0,8)
Laura S. Matthews	-	-	1	-	1 (%0,2)
Lev Tolstoy	1	-	-	-	1 (%0,2)
Lewis Carroll	-	1	-	-	1 (%0,2)
Luca Novelli	-	1	-	-	1 (%0,2)
Luigi Ballerini	-	-	1	-	1 (%0,2)
Luis Sep�lveda	1	-	-	-	1 (%0,2)
Marcel Aym�	1	-	-	-	1 (%0,2)
Margaret Davidson	1	-	-	-	1 (%0,2)
Mark Twain-Philip Stead	1	-	-	-	1 (%0,2)
Martine Murray	1	-	-	-	1 (%0,2)
Miriam Halahmy	-	1	-	-	1 (%0,2)

Nicholas Gannon	-	1	-	-	1 (%0,2)
Oliver Bantle	-	1	-	-	1 (%0,2)
Oscar Wilde	1	-	-	-	1 (%0,2)
Paul Biegel	-	1	-	-	1 (%0,2)
Renne Goscinny	5	-	-	-	5 (%1,3)
René Guillot	1	-	-	-	1 (%0,2)
Road Dahl	14	-	-	-	14 (%3,8)
Roberto Piumini	1	-	-	-	1 (%0,2)
Rodman Philbrick	-	-	-	1	1 (%0,2)
Sarah Weeks	-	1	-	-	1 (%0,2)
Silke Lambeck	-	-	1	-	1 (%0,2)
Silvia Roncaglia	-	-	1	-	1 (%0,2)
Susanna Tamaro	-	1	-	-	1 (%0,2)
Ted Hughes	1	-	-	-	1 (%0,2)
Tina Vallés	-	1	-	-	1 (%0,2)
Victor Hugo	1	-	-	-	1 (%0,2)
Wolfgang Korn	-	1	-	-	1 (%0,2)

Tablo 9'daki bulgulara incelendiğinde hangi yazarın hangi sınıf düzeyi için kaç kitap yazdığı saptanır. Yerli yazarlardan en fazla kitabı yayımlanan 35 kitapla Sevim Ak'tır. Onu 12 kitapla Süleyman Bulut, 11 kitapla Bilgin Adalı takip etmektedir. Yabancı yazarlardan en fazla kitabı yayımlanan ise 25 kitabının Türkçeye çevrilmesiyle Brigitte Labbé'dir. Onu 14 kitapla Road Dahl takip eder. Her iki yayınevini de kitabını yayımladığı tek yazar Sevim Ak'tır.

Tablo 10. Çevirmenlerin frekanslarının dağılımına yönelik bulgular

ÇEVİRMEN	CAN YAYINLARI		GÜNIŞİĞİ YAYINLARI		TOPLAMf (%)
	5. SINIF	8. SINIF	5. SINIF	8. SINIF	
Akşit Göktürk	1	-	-	-	1 (%0,7)
Alain Malaton	1	1	-	-	2 (%1,4)
Aslı Anar	-	-	-	1	1 (%0,7)
Azade Aslan	-	-	27	-	27(%19,1)
Bahadır Argönül	-	-	1	-	1 (%0,7)
Bahar Ulukan	1	-	-	-	1 (%0,7)
Banu Aksoy	-	-	2	-	2 (%1,4)
Can Sözer	1	-	-	-	1 (%0,7)
Celâl Üster	5	-	-	-	5 (%3,5)
Cem Akaş	2	-	-	-	2 (%1,4)
Cemal Süreya-	1	1	-	-	2 (%1,4)
Tomris Uyar	-	-	-	-	-
Ceylan Harman	1	-	-	-	1 (%0,7)
Deniz Canefe	3	-	-	-	3 (%2,1)
Demet Elkâtip	-	-	2	-	2 (%1,4)
Deryal Arya	-	1	-	-	1 (%0,7)
Devrim Denizci	-	1	-	-	1 (%0,7)
Ebru Tüzel	3	-	-	-	3 (%2,1)
Elif Ersavcı	-	1	-	-	1 (%0,7)

Emrah İmre	-	1	-	-	1 (%0,7)
Eray Canberk	1	-	-	-	1 (%0,7)
Esra Özdoğan	1	-	-	-	1 (%0,7)
Eren Candey	5	1	-	-	6 (%4,2)
Hilmi Çeltikçioğlu	-	-	-	1	1 (%0,7)
İlknur Özdemir	-	1	-	-	1 (%0,7)
İnci Kut	1	1	-	-	2 (%1,4)
İpek Şoran	1	-	-	-	1 (%0,7)
Kezban Akcalı	1	-	-	-	1 (%0,7)
Kutlukhan Kutlu	1	-	-	-	1 (%0,7)
Leylâ Gürsel	1	-	-	-	1 (%0,7)
Lale Akalın	2	-	-	-	2 (%1,4)
Mahir Ünsal Eriş	1	-	-	-	1 (%0,7)
Mehmet A. Arıduru	-	-	-	1	1 (%0,7)
Merve Erol	-	-	2	-	2 (%1,4)
Mine Kazmaoğlu	-	-	12	2	14 (%9,9)
Murat Argon	1	-	-	-	1 (%0,7)
Mustafa Özen	-	1	-	-	1 (%0,7)
Nazlı Tancı	-	-	1	-	1 (%0,7)
Nihal Yeğınobalı	2	-	-	-	2 (%1,4)
Nilüfer Uğur Dalay	-	-	3	-	3 (%2,1)
Orçun Türkay	1	1	-	-	2 (%1,4)
Ömrüm Erdaş	1	-	-	-	1 (%0,7)
Pınar Savaş	2	-	-	-	2 (%1,4)
RasimEmirosmanoğlu	-	1	-	-	1 (%0,7)
Roza Hakmen	1	-	-	-	1 (%0,7)
Saadet Özen	3	3	-	-	6 (%4,2)
Saliha Nazlı Kaya	-	2	-	-	2 (%1,4)
Selehattin Dilidüzgün	-	-	1	-	1 (%0,7)
Sema Tuksavul	-	-	1	-	1 (%0,7)
Semih Özcan	1	-	-	-	1 (%0,7)
Suzan Geridönmez	-	-	3	2	5 (%3,5)
Süheyla Kaya	-	1	-	-	1 (%0,7)
Şebnem Sunar	1	-	-	-	1 (%0,7)
Şehsuvar Adil	1	1	-	-	2 (%1,4)
Tahsin Yücel	1	-	-	-	1 (%0,7)
Tolga Darcan	1	-	-	-	1 (%0,7)
Tomris Uyar	-	1	-	-	1 (%0,7)
Tuğçe Özdeniz	1	-	-	-	1 (%0,7)
Tülin Sadıkoğlu	1	-	-	-	1 (%0,7)
Ülkü Tamer	1	-	-	-	1 (%0,7)
Vivet Kanetti	4	-	-	-	4 (%2,8)
Yelda Gürlek	1	-	-	-	1 (%0,7)
Zeyyat Selimoğlu	1	-	-	-	1 (%0,7)

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde 62 farklı çevirmenin eserlerinin frekansları görülmektedir. En fazla çeviri yapan yazar 27 kitapla Azade Aslan'dır. Çevirdiği tüm

kitaplar Güneşçi Yayınevi tarafından 5. sınıflar için tavsiye edilmektedir. Onu 14 kitapla Mine Kazmaoğlu takip etmektedir. Üçüncü sırada 6 kitapla Saadet Özen ve Eren Candey, dördüncü sırada 5 kitapla Celâl Üster ve Suzan Geridönmez takip etmektedir. Diğer yazarların genel olarak 1 eser çevirdikleri görülmektedir.

Avrupalı ve Amerikalı Yazarlar

Tablo 11. Yazarların milliyetlerine göre dağılımları

ÜLKE	YAZAR SAYISI f (%)
Fransa	15 (%20,8)
Birleşik Krallık	12 (%8,5)
ABD	11 (%7,8)
İtalya	8 (%5,6)
Almanya	7 (%4,9)
İspanya	3 (%2,1)
Avusturya	2 (%1,4)
Norveç	2 (%1,4)
Rusya	2 (%1,4)
Hollanda	2 (%1,4)
İsrail	1 (%0,7)
Finlandiya	1 (%0,7)
İzlanda	1 (%0,7)
Yunanistan	1 (%0,7)
Peru	1 (%0,7)
Brezilya	1 (%0,7)
Şili	1 (%0,7)
İrlanda	1 (%0,7)

Tablo 11'deki bulgular incelendiğinde en çok çeviri yapılan ülkenin 15 yazarla Fransa olduğu görülmektedir. İkinci sırada 12 yazarla Birleşik Krallık, üçüncü sırada 11 yazarla ABD, dördüncü sırada 8 yazarla İtalya ve beşinci sırada 7 yazarla Almanya vardır. Sadece bir yazarından tercüme yapılmış olan 8 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin yazarlarının eserlerinin Türkçeye çevrilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler incelendiğinde yazarların çeşitli ödül ve nişanlar almış olmaları, eserlerinde seçtikleri temaların evrensel olması dikkat çeker. Örneğin Fransız yazar Brigitte Labbé, Ocak 2019'da Fransa'nın en önemli devlet nişanı olan Légion d'Honneur'e layık görülmüştür. Avusturyalı yazar Christine Nöstlinger ise 1973'te Alman Gençlik Edebiyatı Ödülü'nü kazanmış, 1984 Hans Christian Andersen Ödülü ve 2003 Astrid Lindgren Anna Ödülü'ne (ALMA) de layık görülmüştür.

Siyah-Beyaz Resimler

Tablo 12. Kitapların resimlerine göre dağılımları

	CAN YAYINLARI		GÜNEŞÇİ YAYINLARI		TOPLAM f (%)
	5.SINIF	8. SINIF	5.SINIF	8. SINIF	
Renkli Resimli	42	8	21	-	71 (%19,3)
Siyah-Beyaz Resimli	100	22	31	2	155(%42,2)
Siyah-Beyaz Fotoğraflı	4	4	-	-	8 (%2,1)
TekRenk Resimli	-	-	15	-	15 (%4)

Resimli(Belirtilmemi)	-	-	7	4	11 (%2,9)
Resimsiz	5	5	61	36	107 (%29.1)

Tablo 12'deki verilere göre renkli resimli şekilde basılan toplamda 71 kitap vardır. En fazla 155 adetle siyah-beyaz resimli eser basılmış olduğu görülmektedir. Siyah-beyaz fotoğraflı 8 eserin tamamı Can Yayınları tarafından basılmıştır. Tek renk resimli 15 kitabın tamamı Günışığı Yayınlarında 5. sınıflar için yayımlanmıştır. Resimleyeni belli olup renkli mi, siyah-beyaz mı tek renk resimli mi olduğu belirtilmemiş 11 kitabın tamamı Günışığı yayınları tarafından yayımlanmıştır. Resimsiz olarak yayımlanan 107 eser saptanmıştır.

TARTIŞMA

Can Çocuk ve Günışığı Yayınlarında 2019 yılında basılmış olan kitaplarını bazı iç ve dış yapı özelliklerine göre incelemeyi amaçlayan bu çalışmadaki bulgular incelendiğinde 2019'da toplam 367 çocuk edebiyatı eserinin yayımlandığı saptanmıştır. Bu eserlerden Can Yayınlarında, toplamda 5. sınıflar için 151 kitap; 8. sınıflar için 39 kitap tavsiye edilmiş ve yayımlanmıştır. Günışığı Yayınlarında ise 5. sınıflar için 135, 8. sınıflar için 42 kitap tavsiye edilmiştir. En fazla Can yayınlarında 5. sınıflar için, en az ise Can Yayınlarında 8. sınıf için kitap basıldığı görülmektedir. Tok (2007), yaptığı araştırma sonucunda çocuk edebiyatının kendini geliştiren, yeni eserlerle zenginleşen bir yapıya sahip olduğunu ve kültürel zenginliklerimizi çocuklarla buluşturmanın, onların düşüncelerine sunmak ve onlarla bu birikimleri paylaşmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda çocuk edebiyatı için basılan kitaplar çok olsa da sayısı artırılabilir. Elde edilen bir başka bulguya göre her iki yayınevinde de basılan ortak kitap ya da kitaplar yoktur. Dikkat çeken bir başka husus ise her iki yayınevinde de 8. sınıf öğrencileri için basılmış olan kitapların 5. sınıf öğrencileri için basılmış olan kitaplara oranla çok daha az olmasıdır. Bunun sebebi merkezî sınavlar olabilir fakat kitap okumak her yaş grubu için elzemdir. Bu sebeple 8. sınıflar için yayımlanan kitap sayısı artmalıdır.

Veriler incelendiğinde Can Yayınları 17 eseri, Günışığı Yayınları ise 7 eseri iki sınıf düzeyi için de önermektedir. Can Yayınlarında Oliver Bantle'ın "Kofi veya Bağışlanma Sanatı", Muharrem Buhara'nın "Ara Güler: İyi Fotoğrafçı Dikiş Makinesiyle de Resim Çeker", Antoine de Saint-Exupéry'nin "Küçük Prenses", Süleyman Bulut'un "Büyük Atatürk'ten Küçük Öyküler" serisi, José Mauro de Vasconcelos'un "Kristal Yelkenli" eserleri; Günışığı Yayınlarında Zeynep Cemali'nin "Ankara", Ayhan Bozırat'ın "Sokakta Tek Başına", Azra Erhat'ın "Troya Masalı", Necati Güngör'ün "Sessiz Yürek" eserleri bu duruma örnektir. Mills'e (2016) göre değerler çocuk edebiyatıyla aktarılmaktadır. Dolayısıyla farklı yaş gruplarında aktarılması gereken değerler, bunların ifade ediliş biçimleri ve buna bağlı olarak tavsiye edilen kitaplar da farklı olmalıdır. 5. ve 8. sınıf öğrencilerinin farklı gelişim dönemlerinde olduğu göz önüne alınırsa, bir kitabın her iki sınıf düzeyi için de uygun olabilmesi zor görünmektedir. Bu kitapların düzeyi yeniden gözden geçirilmelidir.

Verilere göre Can Yayınlarında 0-50 sayfa aralığında hiç kitap basılmadığı görülmektedir. Günışığı Yayınlarında ise 5. sınıflar için 25 eser yayımlanırken 8. sınıf için hiç yayım yapılmadığı görülmektedir. Günışığı Yayınlarındaki 25 eser, Brigitte Labbé'nin "Çıtır Felsefe Dizisi"ndeki eserleridir. 51-100 sayfa aralığında 8. sınıflar için hiç kitap basılmamış olup 5. sınıflar için Can Yayınlarında 53, Günışığı Yayınlarında 13 olmak üzere toplamda 66 eser yayımlanmıştır. 101-150 sayfa aralığında Can Yayınlarında 5. sınıflar için 21, 8. sınıflar için 14; Günışığı Yayınlarında 5. sınıflar için 12, 8. sınıflar için 17 toplamda ise 105 kitap

yayımlanmıştır. 151-200 sayfa aralığında Can Yayınlarında 5. sınıflar için 32, 8. sınıflar için 15; Günışığı Yayınlarında 5. sınıflar için 47, 8. sınıflar için 13 toplamda 107 adet kitap basılmış olup en fazla bu sayfa aralığındaki kitapların basılmış olduğu saptanmıştır. 200'ün üzerinde sayfaya sahip olan 64 kitap basılmıştır. Bunlardan 21'i Can Yayınlarında 5. sınıflar, 14'ü 8. sınıflar için; 12'si Günışığı Yayınlarında 5. sınıf, 17'si 8. sınıftaki öğrenciler için yayımlanmıştır. Kartal ve Bilgin'in (2017) yaptığı araştırmada İyi Kitap Dergisi'nin Çocuk Kitaplığı bölümünde tanıtılan eserlerin önemli bir bölümünün 10-130 sayfa olduğu (en sıklıkla sırasıyla 91-130; 51-90; 10-50 sayfa) sonucuna ulaşılmıştır. Şenol ve diğerlerinin (2017) yaptığı araştırmada 143 eserin sayfa sayısının 1-121 arasında değiştiği, bu eserlerin %50'sinin 31-90 sayfa olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Can ve Günışığı Yayınlarında basılmış olan eserler incelendiğinde eserlerin önemli bir bölümünün 101-200 sayfa olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın verileri alan yazındaki diğer çalışmalar ile karşılaştırıldığında bu sayfa aralıklarının 5-8. Sınıflar için uygun olduğu söylenebilir.

Bulgular incelendiğinde kitapların en çok 12,5 x 19,5 cm boyutlarında olduğu görülmektedir. Bu boyutlarda toplamda 178 kitap basılmıştır ve tamamı Can Yayınlarında yayımlanan kitaplardır. Bunu 107 kitapla 12 x 18 boyutlarında basılmış kitaplar takip etmektedir ve tamamı Günışığı Yayınlarında yayımlanmıştır. En büyük kitabın boyu da 20 x 23 olup Günışığı Yayınlarında basılan Mine Soysal'ın Ala Çocuk Yollarda'dır. Özgider'in (2010) yaptığı araştırmada Türkiye'de 2008 yılındaki çocuk kitaplarının biçimsel özellikler açısından kitaplar, boyut ve şekil olarak benzer özellikler gösterdiği gözlemlenmiştir. Gönen vd. (2011), yaptığı çalışmada örnekleme alınan çocuk kitaplarının büyük çoğunluğunun (%74) 13.5x19.5 boyutunda olduğu görülmüştür. Bu oran araştırma sonuçlarına benzer biçimdedir ve öykü/roman türü çocuk kitapları için uygun bir oran olarak görülmektedir.. Ancak Mennanoğulları'nın (2008) yaptığı çalışmada çocukların farklı büyüklükteki kitapları karıştırmaktan ve okumaktan zevk aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan nadiren de olsa farklı büyüklükte kitap basımının çocuklara ilgi çekici geleceği söylenebilir.

Veriler incelendiğinde kitapların en çok 0-20 baskı yaptığı görülmektedir. Bu sayıyı 81 kitapla 21-40 baskı yapmış kitaplar takip eder. 61-80 kez basılmış 1, 101'in üzerinde baskı yapmış 2 kitap varken; 81-100 kez basılmış kitap yoktur. Gönen'e (2011) göre ülkemizde çocuklara yönelik yayın yapan yayınevlerinin açılması ve sayılarının artması çocuk edebiyatı için oldukça önemlidir. Bu sonuçlar bize daha çok yeni kitapların basıldığını göstermektedir. Bu da çocuk edebiyatının gelişimi ve kendini yenilemesi için önemlidir.

Bulgulara göre en çok kitap basılan türün roman olduğu görülür. Bu türde toplamda 117 kitap basılmıştır. Öykü türünde ise toplamda 79 adet kitap olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra genç roman ve çocuk roman türlerinde toplamda 102 kitap yayımlanmıştır. En çok kitap basılan diğer tür ise 49 kitapla öyküdür. En az kitap basılan türler ise tekerleme, fantastik, gezi, gülmece, polisiye, anı-izlenim, seçki şiir, öykü şiir, deyim-öykü ve fıkradır. Öykü-şiirler, Gülsevin Kırıl'ın bilinen tekerlemeleri öyküleştirdiği eseridir. Seçki şiirler, yazar İshak Reyna'nın çağdaş edebiyatımızdan seçtiği 53 şairin 159 şiirini bir araya getirdiği antolojik eseridir. Fırat (2008); romanın, çocuğa okuma alışkanlığı kazandırma, dünyaya eleştirel bir gözle bakabilme, olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurabilme vb. davranışların kazandırılmasında kullanılan önemli bir edebi türdür olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda roman türünde basılmış olan kitap sayısına yeterli denilebilir. Ancak diğer türlere de önem verilmeli, o türlerde basılan kitap sayısı artırılmalıdır. Urgan ve Demir'in (2016) yaptığı araştırmada özellikle öykü ve masal türünde kitap sayısının çok olduğu; fakat

şiir, oyun, deneme, fıkra türlerinde çok az eser olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar ortaokul dönemindeki çocuklar için önemli olsa da diğer türler ihmal edilmemelidir. Özellikle şiir, gezi, anı vb. türlerinde daha çok kitap yazılmalı ve basılmalıdır.

Araştırmada yayınevlerinin internet sitelerinde bir kitabın birden çok temayı kapsadığı saptanmıştır. En fazla kullanılan tema 155 kitapta bulunan “birey ve toplum” temasıdır. Bu temayı 127 kitapta kullanılmasıyla “iletişim” teması, 123 kitapta kullanılmasıyla “zaman ve mekân” teması, 105 kitapla kullanılmasıyla “duygular” teması takip etmektedir. En az kullanılan temaların ise “üretim, tüketim ve verimlilik, insanlar, kurumlar ve sosyal örgütler, iletişim becerileri” olduğu görülmektedir. Bu temalar yalnızca 1’er kitapta kullanılmıştır. Gönen’in vd. (2011) yaptığı araştırmada elde edilen bulgulara göre çocuk kitaplarında en çok toplumsal kurallar, aile, ahlaki konular ve arkadaşlık-dostluk konularının ele alındığı saptanmıştır. 5-8. Sınıflardaki çocukların gelişimsel özellikleri ve değer aktarımı önceliği dikkate alındığında bu verilerin uygun olduğu ifade edilebilir.

Bulgular incelendiğinde, toplamda 226 eserin yerli olduğu ve 141 eserin çeviri yoluyla edebiyatımıza kazandırıldığı görülmektedir. En fazla yerli eser Can Yayınlarında 5. sınıf için 92 adet yayımlanırken en az Can Yayınlarında 8. sınıf için 19 adet yayımlanmıştır. En fazla çeviri eser ise Can Yayınlarında 5. sınıf için 59 adet yayımlanırken en az Günışığı Yayınlarında 8. sınıf için 8 adet yayımlanmıştır. Kartal ve Bilgin’in (2017) araştırmasında tanıtılan çeviri eserlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde çeviri eserlerin oranının 2011 senesinin dışında Türkçe eserlerin oranından yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Demircan’ın (2006) yaptığı çalışmada da TÜBİTAK’ın yayımladığı 36 çocuk kitabının sadece bir tanesinin çeviri olmadığı saptanmıştır. Ancak bu verilerin aksine bu çalışmada yayınevlerinde yerli eserlerin çeviri eserlerden daha çok basıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum yerli çocuk edebiyatımız adına olumlu olarak görülmelidir.

Bulgulara göre yerli yazarlardan en fazla kitabı yayımlanan 35 kitapla Sevim Ak’tır. Onu 12 kitapla Süleyman Bulut, 11 kitapla Bilgin Adalı takip etmektedir. Yabancı yazarlardan en fazla kitabı yayımlanan ise 25 kitabının Türkçeye çevrilmesiyle Brigitte Labbé’dır. Onu 14 kitapla Road Dahl takip eder. Her iki yayınevinin de kitabını yayımladığı tek yazar Sevim Ak’tır. Uzuner ve Şimşek’in (2016) yaptığı araştırmada Sevim Ak’ın kitaplarının öğrencilere tavsiye edilebilir nitelikte olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yazarların titizlikle seçilmiş olduğu ve bazılarının ödüllü olması göze çarpmaktadır. Kartal ve Bilgin’in (2017) yaptığı araştırmada İyi Kitap Dergisi’nin yazar seçiminde çocuk edebiyatı ilkelerine dikkat etmenin bir ölçüt olduğu belirlenmiştir. Can Çocuk ve Günışığı Yayınlarında da kitabı basılan yazarların çeşitli başarıları ve ödülleri vardır.

Veriler incelendiğinde en fazla çeviri yapan yazar 27 kitapla Azade Aslan’dır. Çevirdiği tüm kitaplar Günışığı Yayınevi tarafından 5. sınıflar için tavsiye edilmektedir. Onu 14 kitapla Mine Kazmaoğlu takip etmektedir. Üçüncü sırada 6 kitapla Saadet Özen ve Eren Candey, dördüncü sırada 5 kitapla Celâl Üster ve Suzan Geridonmez takip etmektedir. Diğer yazarların genel olarak 1 eser çevirdikleri görülmektedir. Mert, Albayrak ve Serin’in (2013) araştırmasında evrensel kültür öğelerinin karşılıklı etkileşiminin önemine değinilmiştir. Bu bağlamda çeviri eserlerin önemi artmaktadır. Çocukların daha fazla kültürle tanışabilmesi adına çeviri eser sayısı artmalıdır. Schaffner (2004), çeviri yapılan kitaptaki ifadelerin, çocuklara uygun değilse çevirirken müdahaleler yapılabileceğine dikkat çekmiştir. Shavit’e (1981) göre çocuk edebiyatında metne müdahale eden bir çevirmen aşağıda belirtilen iki temel noktadan hareket eder: (i) Toplumun, “çocuk için neyin iyi

olduğu"na dair düşüncelerine göre, metni çocuk için uygun ve yararlı hale getirmek için düzenleme yapmak (ii) Çocuğun anlama düzeyine ve okuma yeteneğine göre olay örgüsünde, karakterlerin oluşumunda ve dil kullanımında düzenleme yapmaktır. Araştırma sonuçlarında hareketle çevirmene düşen görevin oldukça önemli olduğu belirtilebilir.

Bulgular incelendiğinde en çok çeviri yapılan ülkenin 15 yazarla Fransa olduğu görülmektedir. İkinci sırada 12 yazarla Birleşik Krallık, üçüncü sırada 11 yazarla ABD, dördüncü sırada 8 yazarla İtalya ve beşinci sırada 7 yazarla Almanya vardır. Sadece bir yazarından tercüme yapılmış olan 8 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin yazarlarının eserlerinin Türkçeye çevrilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler incelendiğinde yazarların çeşitli ödül ve nişanlar almış olmaları, eserlerinde seçtikleri temaların evrensel olması dikkat çeker. Örneğin Fransız yazar Brigitte Labbé, Ocak 2019'da Fransa'nın en önemli devlet nişanı olan Légion d'Honneur'e layık görülmüştür. Avusturyalı yazar Christine Nöstlinger ise 1973'te Alman Gençlik Edebiyatı Ödülü'nü kazanmış, Aralarında 1984 Hans Christian Andersen Ödülü ve 2003 Astrid Lindgren Anma Ödülü'ne (ALMA) de layık görülmüştür. Şirin (2000), çocuk edebiyatı kültürünün dünya çocuklarını ortak edebiyat zevkine ulaştırmakta olduğunu belirtmiştir. Değerlerin ortak olduğu göz önüne alınırsa çocukların diğer ülke çocuklarıyla da empati kurabilmeleri, tüm insanların eşit olduğunun farkına varabilmeleri için çeviri eserler önem arz etmektedir. Lenox (2000); çocuk edebiyatı eserlerinin, farklı kültürlerdeki insanlar için anlayış geliştirmedeki etkisi üzerine yaptığı çalışmada farklı kültürlerle ilgili okunan eserlerin anaokuluna giden çocukların farklılıkları kabullenme becerisini geliştirdiğini saptamıştır. Çocukların farkı kültürleri tanıması ve farklılıklara saygı duymayı öğrenmesi için de çeviri eserler okumalıdır. Çeviri eserlerin çoğunun Amerika ve Avrupa'dan olduğu göze çarpmaktadır.

Verilere göre renkli resimli şekilde basılan toplamda 71 kitap vardır. En fazla 155 adetle siyah-beyaz resimli eser basılmış olduğu görülmektedir. Siyah-beyaz fotoğraflı 8 eserin tamamı Can Yayınları tarafından basılmıştır. Tek renk resimli 15 kitabın tamamı Günışığı Yayınlarında 5. sınıflar için yayımlanmıştır. Resimleyeni belli olup renkli mi, siyah-beyaz mı tek renk resimli mi olduğu belirtilmemiş 11 kitabın tamamı Günışığı Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Resimsiz olarak yayımlanan toplamda 107 eser saptanmıştır. Gönen ve Balat (2002) yaptığı çalışmada resimli kitaplar, şiirler ve diğer edebi eserlerin dikkatli olarak seçilip çocuklarla paylaşmak gerektiğini ortaya koymuştur. Anderson (2010), çocuklara kitap okunurken onların öykünün resimlerden anlatıldığını düşündüğünü ifade eder. Ateş, Çetinkaya ve Yıldırım'ın (2012) yaptığı çalışmada öğrenciler, kendi seçtikleri, eğlenceli, bol resimli, duygularına hitap eden kitaplarla okumayı daha çok seveceklerini belirtmiştir. Gönen vd. (2011) yaptığı çalışmada incelenen kitaplarda yüksek oranda (%93) resim bulunduğu, resim bulunan kitapların neredeyse yarısının (%52,5) siyah beyaz resimler içerdiği saptanmıştır. Sarı (2006), kitaplarda yer alan resimlerin, yorumlama görevini yerine getirerek yapılacak işleri gösterdiğini belirtmiştir. Brookshire vd. (2002) yaptığı çalışmada çocukların canlı ve gerçeğe yakın resimler bulunan kitapları tercih ettikleri, resimlerin çocuğun okuma ilgisini etkilediği, resim ve metin ilişkisi olan kitapların çocukların anlamasını kolaylaştırdığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Araştırma sonuçları çocuk edebiyatı eserleri için resimlemenin önemini ortaya koymaktadır. Özellikle 5. sınıflar için tavsiye edilen eserlerde resim oranı artmalıdır.

SONUÇ

Sonuç olarak çocuk edebiyatı eserleri yayımlanırken tavsiye edilen sınıf seviyesinin gelişim dönemi özellikleri dikkate alınmalı, bu kitapların dış ve iç yapı özellikleri buna göre belirlenmelidir. Kitap okumak her yaşta önemli olduğundan her yaşa ve sınıf düzeyine uygun kitaplar basılmalı, çeşitliliği artırılmalıdır. Çeviri eserler çocuğun farklı kültürleri tanınmasında etkilidir ve ülkeler bu doğrultuda seçilir. Bulgulardan hareketle şu öneriler ileri sürülebilir:

1. 8. sınıflar için tavsiye edilen kitapların sayısı artırılmalıdır.
2. Hem 5. hem 8. sınıf için tavsiye edilen kitapların düzeyleri yeniden gözden geçirilmelidir.
3. Öykü ve roman dışındaki türlerde basılan kitap sayısı artırılmalıdır.
4. Avrupa ve Amerika dışındaki kıtalardaki ülkelerin eserlerinden de çeviri yapılmalıdır.
5. 5. sınıflar için tavsiye edilen eserlerde resim oranı artmalıdır.

SUMMARY

Children's literature plays a critical role in how a child interpret the world. The major benefits of children's literature are learning his/her culture and other cultures, gaining problem-solving skills, developing high-level skills etc. Books provide children an introduction to life, and they are one of the most significant tools in this direction. One of the most important points that we need to know about child development is to choose books which are suitable for age and development stage of children. It is necessary to choose picture books, poems and other literary works carefully and share them with children. Different stages of development require different characteristics of books. Therefore, there is a direct relationship between development characteristics of children and internal and external structure features of books. In this respect, significance of having a literature which is rich in internal and external structure features and suitable for each development stage is apparent. One of ways of achieving books suitable for a child is to follow certain publishers. Achieving these publishers easily requires investigation of these books in terms of internal and external structure features and determining their suitability for children. In this regard, the purpose of this study is to investigate internal and external structure features of the children's books published in 2019 by Can Çocuk Publishing and Günışığı Publishing that are among the publishers that have published many books because of being achieved on the net easily. In the study, finding answers to the following questions was purposed: 1- How many different books at the level of grade 5 and grade 8 were published by Can Çocuk Publishing and Günışığı Publishing? 2- How many books were recommended for both grade levels? 3- How is the distribution of the books by number of pages and size? 4- How is the distribution of the books by genre? 5- How is the distribution of the books by the number of edition? 6- How is the distribution of the books by their themes? 8-How is the distribution of the books by writer and translators? 9- How is the distribution of the books by nationalities of foreign authors?

Data source of the research is, through convenience sampling which is a purposive sampling method, the books published and sold by December 2019 on the websites of Can Çocuk Publishing (<https://www.cancocuk.com/>) and Günışığı Publishing which published the most children's books. The reason of selecting these publishers is that these are among

those which have published the most children's books. The books that are recommended for grade 5 and 8 on the websites of the publishers were determined and they were compared in terms of some of their external and internal structure features. The reason for selecting grade 5 and grade 8 is that the publishers confine their book recommendations to grade 5 and grade 8, and the first and the last years of secondary school are significant stages for developing a reading habit. In the study, Can Çocuk Publishing and Günışığı Publishing which are among those publishers publishing the most books in the frequency distribution by publishing establishments which publish works in translation and Turkish works were selected. 367 books were reviewed in the research. The method of the research is document review, which is one of the qualitative research methods. Frequency and percentages were given by using the descriptive analysis to analyse the data. For the reliability of the research, the findings were controlled and evaluated by four domain experts. To increase the validity of the research, the research model, study material, data collection, data analysis and things done in this process were given in detail and the findings were associated with similar studies. In consequence of the research, considering the data, it has been detected that 367 works in total from children's literature were published in 2019. Among these works, 151 books for grade 5 and 39 books for grade 8 were recommended and published by Can Publishing. Günışığı Publishing recommended 135 books for grade 5 and 42 books for grade 8. It is seen that the most books were published for grade 5 by Can Publishing and the least books were published for grade 8 by Can Publishing. Among domestic writers, with 35 books, Sevim Ak is the one whose book has been published at most. Süleyman Bulut with 12 books, Bilgin Adalı with 11 books follow her.

Among foreign writers, Brigitte Labbé whose 25 books have been translated into Turkish is the writer having the most published books. Road Dahl follows her with 14 books. Sevim Ak is the only writer whose book was published by both publishers. Azade Aslan with 27 books is the writer who has translated the most books. All of the books translated by Azade Aslan have been recommended by Günışığı Publishing. With 14 books, Mine Kazmaoğlu follows her. Saadet Özen and Eren Candey follow them on the third rank with 6 books, Celâl Üster and Suzan Geridönmez follow them on the fourth rank with 5 books. It is seen that other writers have translated 1 book in general. It has been detected that the books have been published in medium size, mostly they were written in narrative genre, there are books which have been published 0-20 times at most, the theme of individual and society is the most preferred theme, the number of domestic books is more than the number of foreign books, black-white pictures are used at most in the books and European and American writers are preferred in books in translation. Consequently, developmental stage of the recommended grade level must be considered while publishing books of children's literature, and internal and external structure features must be determined according to this. Since reading books is significant at every age, books which are suitable for every age and grade level must be published and their varieties must be increased. Books in translation are effective on children's learning about different cultures and countries are chosen in this direction. Considering this fact, the following suggestions can be asserted: the number of books recommended for grade 8 must be increased. The level of books recommended for grade 5 and grade 8 must be reviewed. The number of books published in genres other than narration and novel must be increased. Works of countries in continents other than Europe and America must be translated. The rate of pictures recommended for grade 5 must be increased.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı bulunmamaktadır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Al, U. ve Tonta, Y. (2007). Tam metin makale kullanım verilerinin bibliyometrik analizi. S. Kurbanoglu, Y. Tonta ve U. Al (Yay. Haz.). *Değişen dünyada bilgi yönetimi sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 209-217). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-sempozyum2007-4.pdf>
- Alabaş, R. (2018). Çocuk Haftası dergisi ve çocuk eğitimi açısından incelenmesi, *Kastamonu Education Journal*, 26(5), 1765-1784.
- Anderson, N. A. (2010). *Elementary children's literature: infancy through age 13*. (3rd. Edition). USA: Pearson Education.
- Asutay, H. (2012). *Gençlik edebiyatı ve ilköğretim romanı*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Ateş, S., Çetinkaya, Ç. ve Yıldırım, K. (2012). Öğretmen, ebeveyn ve öğrencilerin görüşlerine göre ilköğretim öğrencilerinin okuma çevreleri. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(2), 377-394.
- Aytaş, G. (2006). Okuma gelişiminde çocuk edebiyatının rolü. *TÜBAR*, 8, 155-160.
- Boutte, G. S., Hopkins, R. ve Waklatsi, T. (2008). Sık okunan çocuk kitaplarındaki perspektifler, sesler ve dünya görüşleri. *Early Education and Development*, 19(6), 941-962.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. Erişim adresi: <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Brookshire, J., Scharff, L. F. V. & Moses, L. E. (2002). The influence of illustrations on children's book preferences and comprehension. *Reading Psychology*, 23(4), 323-339. Can Yayınları. Erişim adresi: <https://www.cancocuk.com/>
- Dağlıoğlu, H. E. ve Çamlıbel, Ç. Ö. (2009). Okul öncesi çocuklarına yönelik yayınlanan hikâye kitaplarının şiddet ve korku öğeleri açısından incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 510-534.
- Demircan, C. (2006). TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 12-27.
- Dirican, R. ve Dalıoğlu, H. E. (2014). 3-6 yaş grubu çocuklarına yönelik yayımlanan resimli hikâye kitaplarının bazı temel değerler açısından incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(2), 44-69.
- Fırat, H. (2008). Çocuk romanlarında sosyal yaşama yönelik eğitsel öğeler. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 20, 87-102.
- Gönen, M. (2011). Türkiye'de okul öncesi çocuk edebiyatı. *Uluslararası okul öncesi eğitim kongresi*, İstanbul.
- Gönen, M. ve Balat, U. G. (2002). Çocuk kitaplarına yeni bir yaklaşım: İnternet'te resimli çocuk kitapları. *Türk Kütüphaneciliği*, 16(2), 163-170.
- Gönen, M., Katrancı, M., Uygun, M. ve Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim birinci kademe öğrencilerine yönelik çocuk kitaplarının, içerik, resimleme ve fiziksel özellikleri açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 205-265.
- Gül, M. K. ve Atay, M. (2018). Resimli çocuk kitaplarında değerler analizi: 2014 yılında basılmış kitaplar üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *ULEAD 2018 Annual Congress: ICRE*, 40-47.
- Günüşiği Kitaplığı. Erişim adresi: <http://gunisigikitapligi.com/>

- Hetherington, E. M., R. D. Parke (1993). *Child psychology: a contemporary viewpoint*. 4th Ed. America: McGraw-Hill.
- Hughes, C. (2014). An introduction to qualitative research, department of sociology, University of Warwick. Erişim adresi: <https://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/hughes/researchprocess/>.
- Kantemir, R. (1998). Çocuk kitaplarının yapısal özellikleri ve çocuk kitaplarına eleştirel bir yaklaşım. *Ana Dili Eğitimi ve Çocuk Kitapları Sempozyumu 20-21 Şubat 1997 Bildiriler İçinde* (s. 21-23). Ankara: Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi.
- Kara, C. (2012). Çocuk kitabı seçiminde resimlemelerle ilgili olarak ebeveynin dikkat etmesi gereken başlıca unsurlar. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 225-232.
- Karademir, F. (2009). Edebî özellikleri açısından çocuk kitap adları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 41-65.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2017). İyi Kitap Dergisi'nin çocuk kitaplığı bölümünde tanıtılan eserlerin çok yönlü analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(4), 483-500.
- Kiefer, B., Hepler, S. vd. (2006). *Children's literature*. New York: McGrawHill Companies.
- Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: the assessment of trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45(3), 214-222.
- Landt, S. M. (2006). Çok kültürlü edebiyat ve genç ergenler: fırsat kaleidoskopu. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 49(8), 690-697.
- Lenox, M. (2000). Storytelling for young children in a multicultural world. *Early Childhood Educational Journal*, 28(2), 97-103.
- Lüle, E. (2007). Yedi farklı çocuk kitabının çocuk yazını ilkelerine uygunluğunun değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(14), 17-30.
- Maltepe, Saadet (2009). Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatı ürünlerini seçebilme yeterlilikleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 398-412.
- Mennanoğulları, B. (2008). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin çocuk hikâye kitaplarının tipografik özellikleri ile ilgili görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Mert, O., Albayrak, F. ve Serin N. (2013). Çeviri çocuk kitaplarının kültür aktarımı açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(3), 58-73.
- Mills, C. (2016). Ethics and children literature. Claudia Mills (Ed.), *Ethics and children literature* içinde. (1-41). New York: Routledge.
- Önkaş, N. A. (2009). Çocuk edebiyatı kitaplarında şiirin yeri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 23, 1-12.
- Özgider, D. S. (2010). *Türkiye ve İngiltere'de çok satılan çocuk kitaplarının biçimsel ve içerik özellikleri açısından karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Santrock, J. W. (1998). *Child development*. 8th Edition. North America: McGrawHill.
- Saracho, O.N., Spodek, B. (2009) Ailelerin çocuk edebiyatı kitapları seçimi. *Erken Çocukluk Eğitimi J* 37, 401-409. <https://doi.org/10.1007/s10643-009-0365-5>
- Sarı, N. (2006). *Çocuk kitapları illüstrasyonları üzerine bir araştırma ve bir örnekleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Schaffner, C. (2004). Political discourse analysis from the point of view of translation studies. *Journal of Language and Politics*, 3(1), 117150.

- Sever, S. (1995). Çocuk kitaplarında bulunması gereken yapısal ve eğitsel özellikler. *Abece Dergisi*, 107, 14-15.
- Shavit, Z. (1981). Translation of children's literature as a function of its position in the literary polysystem. *Poetics Today*, 2(4), 171-179.
- Sinar, A. (2006). Türkiye'de çocuk edebiyatı çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(7), 175-225.
- Švab, K. ve Žumer, M. (2015). Çocuk resimli kitaplarını seçmek için kütüphane kataloğunun değeri. *Cataloging Classification Quarterly*, 53(7), 717-737.
- Şahin, G. (2014). Okul öncesi dönem çocuk kitaplarında görsel bir uyaran olarak resim. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 1309-1324.
- Şenol, F. B., Yükselen, A., Üstündağ, A. ve Ay, A. (2017). 7-12 yaş çocuklarına yönelik çocuk kitapların içerik, resimleme ve fiziksel özellik açısından incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 55, 441-456.
- Şentürk, H. (1999). *Eğitim psikolojisi*. Isparta: Tuğra Matbaası.
- Şirin, M. R. (2000). *99 soruda çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Şirin, M. R. (2006). İlk ve ortaöğretim öğrencileri için 100 temel eser: Türkçe-edebiyat öğretimi, çocuk ve gençlik edebiyatı. 2. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, Ankara.
- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk edebiyatına eleştirel bir bakış- Çocuk edebiyatı nedir ne değildir?*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yay.
- Temizyürek, F. (2003). Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatının önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 161-167.
- Tok, M. (2007). *Mevlâna'nın Mesnevi'sindeki hikâyelerin çocuk edebiyatı açısından değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Trim, M. (2004). *Growing and knowing a selection guide for children literature*. München: Die Deutsche Bibliothek.
- Ungan, S. ve Demir, E. (2016). Günümüz çocuk edebiyatı yazarları ve eserleri üzerine bir inceleme. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 1(1), 40,65.
- Uzuner, Y. S. ve Şimşek, T. (2016). Sevim Ak'ın öykülerinin eğitsel değerleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(4), 474-488.
- Veziroğlu, M. ve Gönen, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarının M.E.B. okul öncesi eğitim programındaki kazanımlara uygunluğunun incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37, 163.
- Yağcı, Y. (2007). Çocuk ve gençlerin kitaba ulaşmasındaki köprüler. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(1), 62-71.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, D. (2016). Popüler çeviri çocuk romanlarının içerik bakımından incelenmesi. *SEFAD*, (36), 435-466.

Hegel'in Romantik ve Sembolik Sanat Anlayışı Çerçevesinde Mary Shelley ve Ahmed Saadavi'nin Eserlerinde Frankenstein'ın Batı'dan Doğu'ya Yolculuğu

Dr. Ülfet Dağ

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü
ulfetdag@selcuk.edu.tr

Dr. Müge Arslan Karabulut

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü
mugearslan@selcuk.edu.tr

Öz

Mary Shelley'nin *Frankenstein* ve Ahmed Saadavi'nin *Frankenstein Bağdat'ta* isimli eserlerinin konu edinildiği bu çalışmada, eserler Hegel'in sanat ayırma çalışmasından yola çıkılarak analiz edilmiştir. Hegel klasik, romantik ve sembolik olarak ayırdığı sanat anlayışını Batı ve Doğu paradigmasında değerlendirmiş ve batıyı romantik sanat, doğuyu simgesel sanat olarak belirlemiştir ve bu belirlemelere dayanak oluşturan özellikleri dile getirmiştir. Hegel'in bu belirlemesinden yola çıkarak *Frankenstein* eseri batıyı yani romantik sanatı *Frankenstein Bağdat'ta* doğuyu yani sembolik sanatı temsil ettiği örnekler doğrultusunda açıklanmıştır. Ayrıca eserlerin ortak noktası olan Frankenstein, 19. yüzyıldan günümüze edebiyat ve sinema çevresinde zaman ve coğrafi sınırlar olmaksızın geçerliliğini yitirmeyen bir konudur. Bilim aşığı ve ölümsüzlüğü bulmaya çalışan bir doktorun yarattığı bu yaratık, 200 yıllık bir zaman zarfında Irak topraklarında bilinçli bir şekilde yeniden doğan bir sembol olmuştur. Her iki eserde de yaratık, yaratıcılarının onu yaratım amaçlarından sapıp kendi belirlediği yolda ilerlemiştir. Söz konusu yaratık, yapay ancak ruhu olan bir yaratık olarak okurun karşısına çıkmaktadır. Bu noktada Hegel'in ruh beden diyalektliğini de farklı bir şekilde somutlaştırır. Ancak çalışmanın ana konusu karakter üzerinden ilerlememiştir. Amaç, Hegel'in sembolik ve romantik sanat anlayışına dair belirlediği özelliklerin eserlerde tespit edilmesi ve örneklerle sunulmasıdır. Bu bağlamda romantik ve sembolik sanat özellikleri çerçevesinde diyalektik felsefe, içsellik ve tinsel öznellik, tanrı algısı ve din, ölüm ve insanın iç savaşımı gibi izlekler eserlerde örneklerle irdelenmiştir. Söz konusu noktalardan hareketle romantik batılı Frankenstein'ın doğuya ait özelliklerle sembolik rol değişiminin Hegel'in sanat ayırmasının izlerini taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hegel, sembolik sanat, romantik sanat, diyalektik, Frankenstein.

Frankenstein's Journey From the West to the East in the Works of Mary Shelley and Ahmed Saadavi in the Framework of Hegel's Romantic and Symbolic Art

Abstract

In this study, the works named *Frankenstein* by Mary Shelley and *Frankenstein in Baghdad* by Ahmed Saadavi have been analyzed based on Hegel's art distinction. Hegel evaluated his understanding of art which he distinguished as classical, romantic and symbolic, in the paradigm of the West and the East and determined the West as the romantic and the East as symbolic art. On the basis of this determination of Hegel, it has been expounded in line with examples that *Frankenstein* represents the west that is the romantic art, *Frankenstein in Baghdad* represents the east that is symbolic art. In addition, Frankenstein, which is the common point of the works, is a symbol that has not lost its validity in the literature and cinema from the 19th century to the present day without time and geographical limits. This being created by a doctor, who is science lover and trying to find immortality, has become a symbol. This symbol reborn consciously in Iraqi lands over a 200-year period. In both works, creature deviates from genesis purposes and begins to follow its own path. The aim of this study is to determine to what extent the features suggested by Hegel regarding the symbolic and romantic understanding of art exist in the Works with examples. In this context, dialectical philosophy, internality and spiritual subjectivity, perception of god and religion, death and self struggle are studied within the framework of romantic and symbolic art features. Based on these points, it has been determined that the romantic western Frankenstein and the symbolic role change with eastern themes bear the traces of Hegel's art distinction.

Keywords: Hegel, symbolic art, romantic art, dialectics, Frankenstein.

GİRİŞ

Mary Shelley tarafından kaleme alınan ve ilk baskısı 1818'de yayımlanan Frankenstein gotik bilimkurgunun en bilinen örneklerinden biridir. Eser, temelde genç bilim insanı Victor Frankenstein'ın bilimsel deneyi sonucu yarattığı yaratığın hikâyesini konu edinir. Victor Frankenstein'ın hikâyesi denizci Robert Walton'ın kız kardeşine yazdığı mektuplar üzerinden anlatılmıştır. Tüm olay mektuplar aracılığıyla okura ulaşırsa da anlatıcılar değişir. Okur, Victor Frankenstein'dan çocukluğu, gençliği, bilime olan ilgisi çerçevesinde olay örgüsünü dinler. Bu bilim adamının kendi elleriyle yarattığı bir yansıması olan Frankenstein'dan ise okura oluşumu, gelişimi, hayatla ilk teması ve kendi tabiriyle tanrısının onu terk etmesi ve bunun sonucunda yaşadığı olumsuzluklar ile ilgili bilgi sunulur. Eserde yaratıcı da yaratılan da bu anlatımlarla kendilerini ve çevrelerini, duygu ve aklı, arzular ve eylemleri sorgulama imkânı bulur. Victor'un yarattığı ortaya çıkarmasındaki temel amaç ölümsüzlüğü bulmaktır ancak sonuçta ölümlüyle yüzleşir. Ölümün diyalektiği böylece somutlaştırılmıştır. Yaratımının sonuçlarıyla yüzleştikçe canavardan nefret eder.

Shelley'nin eserini kaleme aldığı 19. yüzyılda "çılgın bilim adamı" (mad scientist) konusu batı edebiyat dünyasında üzerinde ağırlıklı durulan konulardandır. Özellikle kimya üzerine yapılan araştırmalar laboratuvarlarda deneysel çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Böylece o dönemlerde bunu da eleştirmek adına edebiyat dünyasında bu konu ağırlıklı olarak işlenir hale gelmiştir. Shelley de bu bağlamda o dönemde bu konuyu kaleme almıştır (Schummer, 2008, s. 58). Dönemin bilim ve felsefe alanındaki görüşlerinden etkilenerek bu tarz bir romanı kaleme alması yazarın kendi dönemini yansıttığının göstergesidir. Shelley dönemindeki evrim teorisi tartışmalarından, bilimsel deneylerden etkilenmiş ve "bilimkurgunun önemli bir temasının ilk örneğini vermiştir: araştırmaları ve buluşları kendini aşan bilimadamı örneği" (Baudou, 2005, s. 21). Bu dönem aynı zamanda bilginin sınırlarının zorlandığı ve bilimsel hızlanmanın zirveye ulaştığı bir dönemdir. Dönemin doğa filozofları elektrik ve yaşam arasında bir bağlantı olduğuna dair teoriler üretmektedir (Seed, 1982, s. 333). Yazar, döneminin pozitif bilimleri ışığında kurmacayla birleştirdiği eserine felsefi derinliğini yine pozitif bilim eleştirisi üzerinden sağlamıştır. Hammond'a göre Frankenstein, bilimin riskleri ve tehlikeleri, modernite ve onu takip eden teknolojik gelişmelerin bir sembolü olarak yorumlanır. Victor Frankenstein'ın yarattığı bu canavar teknolojinin şeytanlaştırdığı bir meta olarak karşımıza çıkar. Tüm bu değerlendirmeler ışığında Frankenstein modası geçmiş bir hikâye değildir. Shelley'nin romanı, bilim ve teknolojinin doğasını, yönünü, ürünlerini ve sonuçlarını belirlemede sosyal ilişkilerin rolünü de vurguladığından hep güncel kalır. Eser aslında modernite ve bilim karşıtı anlayışlara meydan okur ve ne tür bir sosyo-doğanın kim tarafından, hangi amaçlarla ve hangi koşullarda üretilmesi gerektiğine dair önemli sorunsalları ortaya çıkarır. Shelley'nin korkusu 21. yüzyıl biyoteknolojisinde giderek daha ön plana çıkar çünkü farklı insan cesetlerinden aldığı vücut parçalarını birbirine diken bir bilim adamının hikâyesi olarak insan klonlama gibi günümüzün birçok genetik mühendisliği arayışlarını güçlü bir şekilde 19. yüzyılda hayal eder (2004, s. 182). Yazarın bilimsel anlamda geleceği hayal etmesinin yanı sıra yarattığı Frankenstein ile farklı anlamlara gelebilecek bir sembol de oluşturur. Bugün Shelley'nin bu hikâyesi birçok yorum ve uygulama üzerine inşa edilen modern mit olarak tanımlanmaktadır. Bu şekilde tanımlanması hikâyenin çok yönlülüğü, önemi ve giderek artan popülaritesinin kanıtıdır. Bu açıdan günümüzde de bilimsel çalışmaların farklı açılardan konusu olmaya devam etmektedir. Frankenstein, 18. yüzyılın romantik hareketi,

eko-merkezcilik, ekoloji ve aydınlanma karşıtı felsefelerinin bir sembolüdür ve doğrudan tarihsel ve ideolojik bağlantıları vardır. Frankenstein'ın temelinde romantiklerin bilim ve medeniyetin getirdiği insanlıktan çıkma korkusu vardır (Hammond, 2004, s. 186). Yani aslında yazar bilim üzerinden bir çeşit bilim eleştirisi de yapmakta, bilimi diyalektik bir gözle serimlemektedir. Özellikle aydınlanmayla beraber her şeyin ölçütü olan aklın sınırlarının zorlanmasıyla ortaya çıkabilecek durumları da romantik bir bakış açısıyla dile getirmektedir.

Eserin düşünce ikliminde romantizm ve aydınlanmanın yanı sıra öznellik kavramının sorgulanması da yer almaktadır. Yaratık, temsili bir nesnedir ve ölümü sembolize eder. Yaratığın bedeni, kesin bir kökeni olmayan sayısız başka bedenden oluşan melez bir bütündür. Dahası iç dış diyalektiğiyle beden ruh sorgulamasına olanak tanır. Bunun dışında bedende iki farklı kişilik ortaya çıkmaktadır. Özellikle roman hakkında düşüncelerini ifade eden eleştirilenler arasında canavar/yaratık ve Frankenstein'ın tek bir varlığın iki parçası olduğuna dair geniş bir fikir birliği vardır (Seed, 1982, s. 333). Diyalektik döngü içerisinde insanı birey olarak sorgulatan, iyi-kötü, güzel-çirkin ve akıl-duygu ikileminde değerlendiren eser içerisinde iyiyi yansıtan Victorken kötünün payı ise yaratığa düşmektedir.

Öte yandan bu konuya farklı bir boyut kazandıran yazarlardan birisi Iraklı yazar Ahmet Saadavi'dir. Saadavi *Frankenstein Bağdat*'ta isimli eseriyle dönemini, bulunduğu coğrafyayı, kendi insanını, doğuyu batılı bu konuyla şekillendirmiştir. Frankenstein'a doğu motifleriyle bezenmiş yeni bir alan açarak izleği bilim ve aklın ötesine taşımış ve konunun kendi dönemiyle yeniden güncelleştirilmesine katkı sağlamıştır. Eser, 2013 yılında kaleme alınmış ve 2014 yılında Uluslararası Arap Kurgu Ödülü'ne layık görülmüştür. Saadavi, gerçek Bağdat'ın gotik doğasını vurgulamak için eserinde hayaletler ve astrologları kullanır. Bunun nedeni Bağdat'ın gerçekliği, rejimin zulmü ve A.B.D. yüzünden artan milis şiddeti nedeniyle savaşın doğaüstü gibi görünmesidir. Saadavi, Bağdat'taki yaşamın doğasını vurgulamak ve Iraklıların katlanmak zorunda olduğu günlük teröre dikkat çekmek için stratejik olarak gotik türü kullanır. Olay örgüsü, 2003 A.B.D. işgali ve kaotik sonrasının hemen ardından 2005 Irak'ında geçer. Bu tarih önemlidir çünkü 2005 yılının Ağustos ayında, binden fazla Şii vatandaşı, haç için Bağdat'taki İmamlar Köprüsü'nden geçtiği sırada köprüde bir intihar bombacısının olduğu söylentilerinin yayılması üzerine yaşanan panik ve kaos nedeniyle ezilmiş ya da boğulmuştur. İntihar bombacısının kimliği belirlenmemiş veya bulunamamıştır (Teggart, 2019, s. 13). Eserin olay örgüsü de intihar bombacısının eylemiyle başlar.

Saadavi'nin eserinde Bağdat'lı Frankenstein, patlamaların arasından farklı beden parçalarının bir araya getirilmesiyle yaratılmış bir yaratık olarak karşımıza çıkar. Hadi tarafından bir araya toplanan beden parçalarına, bedenini kaybetmiş bir ruhun eşlik etmesiyle, kendince görevi "adaleti" sağlamak olan ve kendisine "İsmi Nedir" denilen bu yaratık, adaletsiz bir şekilde öldürüldüğünü düşündüğü kişilerin beden parçalarıyla hayata tutunur ve onların ölçerini almaya çalışır. Ruh ile beden arasındaki ilişki belirsizdir. Ait olduğu zamana ve yere özgü izlekler içerisinde iyi-kötü, güzel-çirkin, masum-suçlu, haklı-haksız belirsizliğinde iyiyken kötüye evrilir. Güvenlik güçleri tarafından aranan bu yaratığın onu yaratan hikâye anlatıcısı Hadi olduğu düşünülür ve o cezalandırılır. Bunun altında yatan en önemli neden yaratan ve yaratılan özdeşliğidir. Eser içerisinde bu özdeşliğe atıfta bulunan ifadeler söz konusudur (Saadavi, 2010, s. 201). Bağdat'ın sokaklarında dolaşan bu yaratık aslında Irak'taki yaşamın panoramasını semboller eşliğinde ortaya çıkarır. Yani

Shelley'nin Frankenstein'ı hala dönemi ve toplumu yansıtan bir sembol görevi görmektedir. Shelley'den 200 yıl sonra Irak'ın gerçekliklerini ifade etmek için bu eseri kaleme alan yazar da romanındaki Frankenstein'ı Irak'ın mevcut sorunlarının yoğun bir sembolü olarak tanımlar. Saadavi'ye göre kendi romanı Shelley'ninkinden bilgi arayışı, doğal ve yapay yaşam, bilim ve etik gibi konularda farklılık göstermektedir. Bu çok doğaldır çünkü zaman farklıdır. Bilim ve etik gibi konuların algısı değişmiştir. Saadavi, Batı'ya özgü bir konuyu alarak kendi kültürüne özgü konularla ve deneyimlerle melez bir biçim yaratıp (Teggart, 2019, s. 3-4), geçmiş güncelleleştirip batı dünyasında ele alınan bilim ve akıl merkezci konumundan uzaklaştırarak somutla soyutu doğuya özgü motiflerle iç içe sokar.

Shelley'nin öyküsünün temelini yaşamın özünü keşfetme olasılığıyla ilgili felsefi bir tartışma oluşturur ancak daha sonra eser, bilimsel, politik veya sosyal bakımdan birçok şekilde yorumlanmıştır. Bağdat'taki Frankenstein, Irak'la ilgili meseleleri ele almak için Frankenstein unsurunu ödünç alan ilk Arap romanı olma özelliği taşır. Yazar, hem Amerikan askeri müdahalesinin sonuçlarını hem de 2003'te Saddam Hüseyin'in düşüşünü göstermek için Frankenstein benzeri bir canavar yaratmıştır ki Shelley'den ödünç aldığı tek unsur da canavarlığın yaratılmasıdır (Abdalkafor, 2018, s. 1). Bu da *Frankenstein*'daki korku atmosferinin Irak'ta hissedilmesine sebebiyet verdiği gibi canavarın bir sembol olarak kullanıldığını açıklamaktadır.

Bir canavarın sembol olarak kullanılmasında ikilikler ön plana çıkar. Bağdat manzarasına doğüstü bir varlık eklenmesi Bağdat'ı hem sıradan hem de sıradışı hâle getirmektedir. Bağdat'taki Frankenstein, duygusal olduğu gibi adalet arayışında bir o kadar da amaçlarına ulaşmak için acımasızdır. Eser, hem Irak gerçeğinden bir kaçış hem de onu düşünmenin yeni bir yolunu sunmaktadır (Metz, 2018). Bu noktada da diyalektik bir düzlemde ilerler.

Saadavi'nin canavarı, özellikle yaratılışı ve arayışı açısından onu Shelley'ninkinden farklı kılan yeni bir şekle bürünür. Yine de ortak bir noktaları vardır: intikam. Shelley'nin Frankenstein'ındaki canavarlığı yaratan şey, Dr. Victor Frankenstein'in yaratığını reddetmesi ve canavarın sonradan intikamını tetikleyen izolasyonudur. Yani arkadaş olmaya çalıştığı insanların hepsi korku ve cehaletten ona sırt çevirdiği için tecrit edilir. Böylelikle, Shelley'nin Frankenstein'ı canavarın kendisiyle ilişkili olarak öteki temasını ele alır ve sonunda canavarın insanlık dışı olması onu insanlıktan ayırır. Yabancı düşmanlığı nedeniyle, istemeden izole edilmiş bir öteki haline getirilir. Buna karşın Saadavi'nin canavarı sıradan insanların gözünde bir kahraman olarak kabul edilse de Irak hükümeti tarafından bir suçlu olarak görülür. Shelley'nin Frankenstein'ı intikamını yaratıcısından alırken, Saadavi'ninki diğer kurbanlar adına onların iyiliği için intikam alır (Alhashmi, 2020, s. 91).

Saadavi, Frankenstein aracılığıyla aslında şunların cevabını arar: yaşamın tanımı ve değersizleştirilmesi, ölüm ve ölümün arkasındaki amaç ve anlam. Yazarı bu arayışa iten şey içinde yaşadığı toplumdaki deneyimleridir. Bu deneyimler esere savaşla parçalanmış, işgal edilmiş, sefil ve istismara uğramış Irak halkının birbirlerine destek vermek için bir araya gelmemeleri aksine yıkımlara destek vermeleridir. Birebir eserde de buna vurgu yapılmaktadır.

Çalışmada her iki eser diyalektik idealizmin en önemli temsilcilerinden Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in romantik ve sembolik sanat anlayışı bağlamında analiz edilecektir. İki eseri bu çalışmaya konu eden noktaları Hegel'in sanat ayrımıdır. Hegel'in

dönemlere ve dönemler içerisinde yaşanan olaylara göre sınıflandırdığı sanat biçimleri içerisinde Batı romantik Doğu ise sembolik sanat anlayışı içerisinde değerlendirilir. Sanatçının eserinde döneminden ve toplumundan izler taşıdığını (Hegel, 1835-1838, s. 304) ve onun yarattığı sanat yapıtının da kendi günceliyle ilişkili olduğunu (Hegel, 1835-1838, s. 682) savunan Hegel'in anlayışı uyarınca, çalışmada Shelley'nin eseri romantik sanat özellikleri Saadavi'nin eseri de sembolik sanat özellikleri bakımından irdelenecektir.

Hegel'e göre sanat tinsel olanın şekillendirilmesi bağlamında doğa ve tarihi aşar ve gerçeğin önemli bir parçasını oluşturan duysal alanla ilişkilidir. Modern insanın kendisini tanımladığı, bir bakıma sınırladığı alanla alakalıdır. En önemlisi insanın özgür akılsallığının, yani insanın kendisini üretme ve tanıma etkinliğinin bir parçasıdır (Şiray, 2019, s. 80-83). Bu da demektir ki sanat, bir fikir ve duysal bir malzemenin bir araya gelmesinden ibarettir (Şiray, 2019, s. 87). Bu açıdan da her sanatçı kendi fikir ve duysal malzemesini kendi toplumuna ve dönemine özgü materyallerle süsler.

Hegel, tarih-felsefik hatta tarih-kültürel bir yaklaşımı somutlaştırır (Bertram, 2007, s. 125). Sanatçı sanat eserini yerelden yola çıkarak hazırlar, yerele dair izler taşır. Eserin anlaşılması için yerele ait izleklerin değerlendirilmesi çok önemlidir ancak sanatçı yarattığı sanat eseriyle yerelden yola çıkarak aynı zamanda evrensele ulaşır. Farklı toplumlar ve kültürler için her anlamda, her dönemde ve yerde bir bilgi kaynağı olur. Karakter de bu evrensel ve yereli birleştiren unsurdur (Hegel, 1835-1838, s. 305; Kula, 2011, s. 116). Onun estetik kuramında geçmiş örnek olarak günceli şekillendirir. Bu bakış açısıyla değerlendirilecek olursa, seçilen eserler içerisinde ele alınan olay örgüsü Frankenstein konusu üzerinden bir geçmiş ve günümüz, dönem ve toplum sorgulamasıdır. Shelley, bu bağlamda geçmişi de sorgulayarak ele alınan dönem içerisinde felsefi bir toplum değerlendirmesi sunar. Bilimi ve akli anlatının merkezine yerleştirerek bunlara karşıt bir eleştiri geliştirmeye çalışır. Saadavi ise başlığında da vurguladığı üzere Frankenstein konusunu kendi dönemine ve toplumuna uyarlar. Yani geçmişten gelen bir konu olan Frankenstein Saadavi'nin eserinde yeniden şekillenir.

Çalışmada, Hegel'in sembolik ve romantik sanat biçimleri olarak doğuya ve batıya atfettiği sanatsal üretim biçimleri, seçilen eserlerde Hegel'in anlayışına uygun irdelenmeye çalışılacaktır.

Hegel'in Sanat Anlayışı Çerçevesinde Sembolik ve Romantik Sanat

Hegel tarihselin ışığında güncel göre şekillenen bir roman anlayışına sahiptir. Bu bağlamda zamana ve zamanın olaylarına göre şekillenen üç sanat anlayışı belirler: sembolik, klasik ve romantik sanat. Yani sanatın ayrılaşması belli zaman dilimleri içerisinde gerçekleşir. Sanat zamana bağlı şekillenir (Hebing, 2009, s. 49). Bir başka ifadeyle Hegel'in İdeal (Ideal) ve İde (Idee) kavramları sanat ayrılaşmasını da belirler (Bertram, 2007, s. 85). İdeal'in farklı biçimlenmesi ona göre farklı sanat biçimlerini oluşturur (Hegel, 1835-1838, s. 346). İdeal temelinde bazı sanat biçimlerinde tinsel, bazı sanat biçimlerinde duysal ağır basar, bazı sanat biçimlerinde ise her ikisi de belli bir uyum içerisinde ortaya çıkar (Bertram, 2007, s. 85). Hegel'in ayrılaştırdığı sanat biçimlerinde ideal çerçevesinde bir çaba, ulaşma ve aşma söz konusudur (Hegel, 1835-1838, s. 349; Cuma, 2019, s.46). Yani Hegel, tüm sanat tarihini idenin malzemeyle nasıl bütünleştiğine bağlı olarak kendilerine özgü idealleriyle öne çıkan üç ana döneme ayırır (Hebing, 2009, s. 50). Hegel'in genel diyalektik kuramına uygun olarak sanat biçimleri arasında da diyalektik bir ilişki vardır. Hepsi ardıl birbirine evrilir. Birinin içinde bir diğerinden öğeleri bulmak mümkündür (Hegel, 1835-1838, s. 355-

366). Sembolik sanat, ağırlıklı olarak mimaride, klasik sanat heykelde ve romantik sanat da içinde barındırdığı tinsel derinlikle resim, müzik ve edebiyat da somutlaşır (Cuma, 2019, s. 47). Bu bölümde romantik ve sembolik sanatın belirgin özelliklerine yer verilecek, sonraki bölümlerde söz konusu sanat anlayışları ayrı ayrı ele alınarak eserler içerisinde örneklerle değerlendirilecektir.

Hegel, sembolik sanat anlayışını ön sanat (Vorkunst) olarak niteler ve doğuya atfeder (Hegel, 1835-1838, s. 349). Bu aşamada İde, kendi içinde hala soyut ve belirsiz olduğundan sanat içerisinde gerçek ifade biçimini arayış içerisinde. Bu nedenle uygun görünüşü kendinde bulup, ortaya çıkaramaz, onu dışarıda, doğada ve insani olgularda arar ve bulur (Hegel, 1835-1838, s. 347). İçeriğe daha doğrusu tini dışı vuran uygun biçim bu sanat biçiminde bulunamamıştır. Yani içeriğe uygun biçim eksiktir. Biçim içerik uyumsuzluğu söz konusudur. Bunun için içeriğe, tinin dışavurumuna uygun biçim arayışı devam etmektedir (Hebing, 2009, s. 51). Sürekli bir biçim içerik, iç dış uyum arayışı ve çatışması söz konusudur (Hegel, 1835-1838, s. 366). İde sonsuz bir öznel içinde (Hegel, 1835-1838, s. 348). Bu da çok anlamlılığı kuvvetlendirir. Doğu panteizminde Hegel'e göre tanrı herşeydir, herşey tanrıdadır. Olumsuz şeyler acı, keder kaderin kaçınılmaz sonudur. Doğu bunu kabullenir (Hegel, 1835-1838, s. 427).

Sembolik sanatın arayış içerisinde olduğu biçim içerik uyumu klasik sanat biçiminde gerçekleşir. İçeriğe uygun biçim birbirleriyle ideal bir bütünlük oluşturur (Hegel, 1835-1838, s. 348, 486; Hebing, 2009, s. 51). Klasik sanat sembolik sanattaki biçim içerik, tinsel duyuşal, anlam biçim arasındaki uyumsuzluğu giderir (Hegel, 1835-1838, s. 487). Sembolik sanat ve romantik sanat arasında bir geçiş oluşturan, ikisi arasında bir birleşme noktası olan sanat biçimidir. Ara sanattır ve en yüce sanattır. İde tinsel bireysellik olarak biçim içerik birliğiyle ortaya çıkar (Hegel, 1835-1838, s. 348). Öz bilinç ortaya çıkma aşamasıdır çünkü içsel ile dışsal, duyu ile tin, içerik ile biçim uyumlu bir bütünlük oluşturur. Yunan sanatı klasik sanatın en güzel temsilidir. Öz bilinçli öznel özgürlük Yunan sanatında çok belirgindir. Klasik sanat anlayışında sanatçının konumu da değişir. O da artık ne istediğini iyi bilen özgür bir sanatçıdır. Klasik sanatçının önünde içerik nettir, hazırdır, bu malzemeyi sanatçı içeriğe uygun biçimi belirleyerek kendi işler (Hegel, 1835-1838, s. 491-495).

İlk olarak romantik sanatta tin kendini tin olarak var eder, böylece mutlak sonsuzluğun ve özgürlüğün tadını çıkarır. Tin ilk olarak bu sanat biçiminde duyuşal bir oluşumdan değil, tinsel içsellikten ve kendine dönüşten beslenir (Hebing, 2009, s. 52; Hegel, 1835-1838, s. 587). Tin artık öz bilince ulaşmıştır ve bağımsızdır (Kula, 2011, s. 93). İçsel ön plandadır, tinsel olan içe geri döner ve kendini tanır. Özgür varlık/birey, özgürlük ve özerk içsellik temelinde sanat şekillenir. Kısacası romantik çıkış noktası mutlak içsellik ve buna uygun biçimin yine tinsel öznellikte aranmasıdır ki böylece bağımsızlık ve özgürlük elde edilir (Hegel, 1835-1838, s. 587-588). Romantik sanatta insan sadece insani karakteri içinde sınırlı arzusu ve sonlu amacıyla salt bir insan olarak ortaya çıkmaz aynı zamanda bilen, tekil ve tümel tanrının ta kendisidir. Romantik sanatta ölüm olgusu olumsuzun olumsuzlaşması bağlamında somutlaşır. Yani ölüm serimlenirken yaşam-ölüm diyalektiği göz önünde bulundurulur. Okur, güzelden çok, güzel olmayanla yüzleşir. (Hegel, 1835-1838, s. 590-592; Kula, 2011, s. 298). Hegel tüm bu özelliklerle donatılmış batı sanatını hatta kendi ifadesiyle Hristiyan batı sanatını da romantik sanat anlayışı içerisinde ele alır (Hegel, 1835-1838, s. 426; Soppa, 2010, s. 116; Jaeschke, 2018, s. 127).

Hegel'in tin dahası ruh ve beden diyalektiği bağlamında değerlendirdiği birey, sanat eserlerinde sadece insan karakterlerde irdelenebilir. Robot, yapay zekâ, otomat, yaratık vb. kahramanlar kendini olumsuzlayarak yeni bir ben oluşturmaya uygun varlıklar değildir. Bu açıdan Hegel estetiği bağlamında bir karakter çözümlerken bunun bedene ve ruha sahip, tını olan bir insan olması çok önemlidir (Gültekin, 2018, s. 34). Bu açıdan çalışmada şu nokta vurgulanmalıdır: Frankenstein bir konu (Stoff) ve bir sembol (symbol) olarak ele alınacaktır, değerlendirilecek olan söz konusu eserlerin Hegel'in sanat anlayışı kuramına göre analiz edilmesidir. Frankenstein üzerinden bir karakter analizi amaçlanmamaktadır. Kaldı ki Frankenstein da eserlerde salt ruhsuz ya da öz bilinçsiz bir yaratık olarak ortaya çıkmaz. İnsan değildir ancak tam olarak hayvan olarak da nitelendirilemez. İnsanüstü güçlere sahiptir ancak insani özellikleri de içerisinde barındırır.

Mary Shelley'nin *Frankenstein* Eserinin Hegel'in Romantik Sanat Anlayışı Çerçevesinde Analizi

Hegel'e göre, batıya atfedilen romantik sanatın temel ilkesi, tının kendi özünün ve başkalarının ayırımına varmak suretiyle, özgürleşerek ve bitimsizleşerek, nesnellik kazanmasıdır. Tin artık burada dışsallığından sıyrılır ve içsellikine geri döner. Dış gerçekliği kendisine uygun bir şekilde belirler. Tin böylece öz bilincine ulaşır (1835-1838, s. 586; Kula, 2011, s. 297). Çalışmanın bu bölümünde *Frankenstein* Hegel'in romantik sanat anlayışı bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Romantik sanat bir aşma hâlidir. Klasik sanatta dengelenen iç dış diyalektiği, romantik sanatta dışsaldan hareketle yine içe dönüş itkisiyle hareket eder. Tin dışsallığından çıkar, içsellikine geri döner ve dış gerçekliği kendisine uygun bir şekilde belirler. Tin böylece öz bilincine ulaşır. Romantiğin hakiki içeriği, mutlak içselliktir. Böyle bir içsellikçe denk düşen biçim, öznel özgürlüğün ve özerkliğin kavranması anlamında tinsel özneliktir (Hegel, 1835-1838, s. 587). Hegel'in bu değerlendirmesi de Dr. Frankenstein'da görünürleşir. Bu bilim adamı yaratımını tinsel özneliği sonucunda biçimlendirir. İçsel olarak kurguladığı yapay insanına bir beden ve ruh bahşederek bir biçim verir. Verdiği biçim onda korku yaratsa da aslında bu kendi yansıması olarak onun tinsel iç dış diyalektik algısının bir sonucudur.

Eserin ana kahramanı Victor Frankenstein, tını ile duyguları arasındaki diyalektiği derinden yaşar. Tını aşarak kendi içseline yaşadığı yolculukta özünü ortaya çıkarır. Kararlı başladığı ve hayali olan yarattığı yaratır, sonuçlarıyla yüzleştiğinde tını onu duygularını sorgulamaya ve kendi içine dönmeye yöneltir. Böylece tınıni, duygularını aşar ve onun için varlığının sonuna kadar devam eden bir sorgulama aşaması başlar: "Mükemmelliğe sahip bir insan, her zaman soğukkanlı ve huzurlu bir zihni koruyabilmeli, zevklerin ya da geçici heveslerin bu sükûneti bozmasına asla izin vermemeli. Bilime giden yolun da bu kuralın dışında olduğunu düşünmüyorum" (Shelley, 2013, s. 53).

Eserde bilimin baskın bir yeri vardır. Her şey bilime olan tutkuyla başlar; "çünkü hiçbir şey zihne, değişmeyen bir amaca –ruhun odaklandığı bir amaca- doğru yürümekten daha huzur verici olamaz" (Shelley, 2013, s. 8). Bilgi ve erdem arayışı Victor Frankenstein için çok önemlidir. Onun için yeryüzü, çözmek için yanıp tutuştuğu bir gizem olarak ortaya çıkar ve o "yeni şeyler keşfetme arzusu"yla "yerin ve göğün sırları" peşine düşer. Bununla ilgili eser içerisinde şunu dile getirir: "Merak, doğanın saklı kanunlarını öğrenmek için azimle çalışma, bunlar bana sunulduğunda mutluluktan kendimden geçişim, hatırlayabildiğim en eski hislerim arasındalar" (Shelley, 2013, s. 32). Felsefi, edebi ve bilimsel

düzlemde çabalayan Victor, kendini yalnız ve dışlanmış bir birey olarak toplum dışında konumlandırır. Doğal olanla yapay olanı diyalektik alımlar. Doğayı anlamaya çalışırken onu aşar (Deakin, 2015, s. 158). Onun doğayı öğrenme ve onu aşma merakıyla kendini bilime adanması, bilime dair eski ve yeni her şeyi öğrenme, keşfetme arzusu, önceki bilim adamlarının verilerinden hareketle tüm araştırmalarını yürütmesi Hegel felsefesini anımsatır: Tarih geleceği belirler ve onu aşmak esastır (Shelley, 2013, s. 45-46). Bunun yanı sıra Hegel'in diyalektik felsefesine uygun olarak eserde bilim ve sanat diyalektiği Victor Frankenstein ve sevgilisi Elizabeth üzerinden somutlaştırılmıştır. Burada bile Victor Frankenstein zıtlıklarla uyumu sağlayarak kendini aşan bir portre çizer. Bilimle ilgilenir ancak kadere de inanır (Shelley, 2013, s. 38, 70).

Hegel'e göre iç dış diyalektiği sanatın ve varoluşun her aşamasında esastır (Hegel, 1835-1838, s. 681). Bu şekilde bir diyalektik ona göre bireyi de sanat içerisindeki kahramanı da tümel değerlendirmeyi ön görür. Bireyi birey yapan dış ve iç görünüşü ve eylemleridir (Tätigkeit) ve eser kahramanı da aynı şekilde değerlendirilmelidir (Hegel, 1807, s. 162). Shelley'nin eserinde bilim adamının yaratığa bahsettiği dış görünüş aslında onu değerlendirmeye yetmez çünkü yapay yaratılmış olsa da insanî özelliklerle donatılmaya çalışılmış bir varlıktır. Bu nedenle Hegel'ci bakış açısına göre ruh ve beden, iç ve dış diyalektiği doğrultusunda değerlendirilmelidir. Yaratık insanları ve kendisini iç dış diyalektiği bağlamında değerlendirirken şöyle anlatır: "Eşek ile süs köpeği arasındaki farkın aynıydı farkımız. Yine de eminim ki iyi niyetli, yardımsever eşek tavırları ne kadar kaba olsa da dövülmekten ve lanetlenmekten daha iyi bir muamele hak ediyordu" (Shelley, 2013, s. 126). Diğer insanların onu sadece dış görünüşüne göre değerlendirmesini eleştirerek şöyle söyler:

Çok nazikler, dünyadaki en mükemmel varlıklar. Lakin ne yazık ki bana karşı önyargılılar. İyi huylu bir insanım, bugüne kadar hayatımı zararsız ve bir dereceye kadar da eğlenceli geçirdim. Fakat korkunç bir önyargı adeta gözlerine perde çekiyor, beni hisli ve kibar bir arkadaş olarak değil, tiksindirici bir canavar olarak görüyorlar (Shelley, 2013, s. 148).

Ruh- beden ya da iç ve dış diyalektiği çerçevesinde karakter özellikleri de Hegel tarafından ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Ona göre karakter kararlarının arkasında durur, yaptıklarını savunabilir ancak bu şekilde sağlam ve canlı bir karakter olur. Böyle karakterler kendini, eseri ve yazarı tikelliğe ulaştırır. Hegel karakterin bu özelliğini "özel kendinelik" (Subjektives Fürsichsein) olarak açıklar. Tikel karakter somuttur, belirgindir, kararlıdır. Kararlarını başkalarına bağlamaz, sonucu ne olursa olsun aldığı kararlar kendine döner, kararlarının olumlu olumsuz sonuçlarını kendi göğüsler (Hegel, 1835-1838, s. 276-277). İncelenen eser içerisindeki hemen hemen tüm karakterler bu yapıya uygundur. Dr. Frankenstein çocukluğundan beri "her anında sabretmeyi, yardım etmeyi ve kendini kontrol etmeyi" bilen bir yapıya sahiptir (Shelley, 2013, s. 29), bilim uğruna birçok olumsuz durumla karşılaşır. Umduğu ve karşılaştığı sonuçlar birbirine uymaz. Öyle ki düşüncelerinin gidişatı felaketine sebep olan o "ölümcül dürtüyü" ortaya çıkarır (Shelley, 2013, s. 35). Ancak yine de sonuçlarla kendisi yüzleşir. Başarısızlıklarını kendi deneyimsizliği ve hatası olarak görür (Shelley, 2013, s. 37). Kendi elleriyle fiziki olarak normal standart insan ölçülerine uymayan birini yaratmıştır ve sevdiğini "günahkâr sanatının [...] talihsiz kurbanları" olarak niteler (Shelley, 2013, s. 95). Yaratık Frankenstein bile yaratımı kendi elinde olmasa dahi var oluşundan sonraki yaptığı her şeyi dahası her olumsuz şeyi geçerli sebepleri olduğu gerekçesiyle yine kendi isteğiyle yaptığını kabullenir. Onu bu hale getiren başta yaratıcısı ve

insanlardır. Buna rağmen yaptıklarının kendi eylemleri olduğunu belirtir (Shelley, 2013, s. 108). Yaratıcısının ona merhamet etmeyişiyle o da merhametsiz bir hale dönüşmeyi tercih eder (Shelley, 2013, s. 155-156). Bununla birlikte, Hegel karakter noksanlığının ya da zayıflığının ortaya çıkış biçimini şu şekilde belirler: “Özerk güçler olarak ortaya çıkan gizemli şeyler, korkunç yaratıklar, falcılık” vs. yani bu tür karanlık güçler bireyi ele geçirir ve yönetirse birey, birey olmaktan çıkar. Tini hastalandıran bu şeyler sanattan çıkarılmalıdır” (Hegel, 1835-1838, s. 279). Frankenstein’ın bir yaratık olarak bu eser içerisinde kendi kararları dışında yönetebildiği hiçbir varlık yoktur. O kendinden sorumludur. Yaratıcısı Dr. Frankenstein bile onu yönetemez. Bu açıdan daha önce de ifade edildiği gibi o yapay bir yaratık olarak Hegel’in belirttiği ve sanatı ve tini bulandıran o korkunç yaratıklardan farklıdır. Duyularını ayırt edebilir, öğrenme ve sorgulama yetisine sahiptir. Zamanla çevreden edindiği gözlemlerle birlikte diğer canlı türlerini birbirinden ayırabilir. Aynı şeyin zıt etkiler yaratması karşısında duyduğu şaşkınlığı deneyimler. Mesela yoksulluğu görür ve insanların neden mutsuz olduğunu sorgular ya da okura paylaşım ve empati konusunda değerlendirmeler sunar. İletişim ve dil üzerine de değerlendirmeler yapar. Çevresinde yer alan insanların dilini öğrenir. Toplum ve sosyal hayat üzerine okuduklarıyla dünyayı anlamlandırmaya çalışır. Olaylar arasında neden sonuç ilişkileri kurar (Shelley, 2013, s. 113-142).

Olaylar arasındaki pozitif bilim bağlamında tinsel bir neden-sonuç ilişkisi romantik sanatta, “doğanın tanrısızlaştırılması” olarak ortaya çıkar. Bir başka anlatımla romantik sanatta doğal etmenler ve oluşlar, sanatsal değerlerini yitirmiştir (Hegel, 1835-1838, s. 594; Kula, 2011, s. 297). Öyle ki eserde Dr. Frankenstein yapay bir şekilde insan yaratımını denemiş ve başarmıştır. Doğa ya da doğal olan yerine yapay olanın anlatımı söz konusudur. Eserde kendisini bilim adamının kulu olarak nitelendiren (Shelley, 2013, s. 107) insani bir yaratım sorgulanmaktadır. Söz konusu yaratım insanlarla aynı tabiatta olmayan ancak düşünebilen, öğrenebilen ve sorgulayabilen yapay bir insandır (Shelley, 2013, s. 132-133). Diğer sanat anlayışlarında olduğu gibi romantik sanatta da tanrısal olan sanatın konusunu oluşturur ancak burada diğerlerinden farklı olarak tanrısal olan nesnelleştirilebilir, belirli hale getirilebilir, bireyselle ve öznellekle birlikte dünyevi olanın kapsamına girebilir (Hegel, 1835-1838, s. 686). Yani romantik sanatta insan sadece insani karakteri içinde sınırlı arzusu ve sonlu amacıyla salt bir insan olarak ortaya çıkmaz, aynı zamanda bilen tekil ve tümel tanrının ta kendisidir (Hegel, 1835-1838, s. 590). Romantik sanatta tanrı toplulukla karşı karşıya gelir (Şiray, 2019, s. 84). Öyle ki Dr. Frankenstein eserde yaratıcı rolünü üstlenir, “cansız varlıklara hayat” verebilen “bir hayvanı insan kadar karmaşık ve mükemmel hâle getirme” yeteneğine sahip “insan yaratan” (Shelley, 2013, s. 50-51) bir karakter olarak anlatılır. Bireye yaratım rolünün biçilmesiyle tanrısal olan nesnelleştirilmiştir. Yaratımıyla alakalı her noktada değerlendirme ve eleştiri yapabilen “yeni bir türün yaratıcısı ve kaynağı” söz konusudur. Bu yaratımla bilim adamı kendi fikrini ve arzularını da dışsallaştırmayı başarmıştır. Birey olarak tanrının işine müdahale etmiş, “çürümeye mahkûm edilmiş bedenlere de yeniden hayat” vermiştir (Shelley, 2013, s. 51-52).

Romantik sanatta tanrısal olan da tin sayesinde anlamlandırılır. Tin kendi özünün ve başkalarının ayırımına vararak, içselliğini keşfederek, böylece özgürleşerek ve bitimsizleşerek nesnellik kazanır (Hegel, 1835-1838, s. 586; Kula, 2011, s. 297). Romantik sanatın ortaya çıkardığı özgür varlık ve birey, özgür ve özerk içsellik ve içsel öznellik eser içerisinde Dr. Frankenstein’ın sorgulamalarında somutlaşır. Romantiğin çıkış noktası mutlak içsellik ve buna uygun biçimin yine tinsel öznellikte aranmasıdır. Böylece bağımsızlık ve

özgürlük elde edilir (Hegel, 1835-1838, s. 588). Özgür varlık olarak Dr. Frankenstein yaratımını ortaya çıkarır, sorgular, özerk içsellikle içe döner ve kendiyle baş başa tüm olanları ve sonuçlarını gözden geçirir. Yaratım sürecinde özgürce kendi istekleri ve bilimsel birikimi doğrultusunda yaratımını şekillendirir. "İki sene boyunca, sadece cansız bir bedene hayat aşlamak için" uğraşır (Shelley, 2013, s. 55). Böylesi bir yaratım sürecinde göze çarpan nokta yeni bir yaşam için ölüme duyulan gerekliliktir, yani ölüm-yaşam diyalektiklidir. Romantik sanatta buna bağlı olarak ölüm farklı konumlandırılır. Ölüm olgusu olumsuzun olumsuzlaması (Negation der Negation) anlamını kazanmıştır, yani ölümün olumsuzluğu tersten olumluluğa dönüşmüştür. Ölüm kendine, özüne dönüşü, dışsal var oluşun yok olup içsel var oluşa yönelen bir dirilişi gösterir (Hegel, 1835-1838, s. 593). Bu özelliğe uygun olarak eser ölüm kavramı üzerinden yaşam kavramını okura sorgular. Yaşam ölüm diyalektiği çok net serimlenmiştir. Dr. Frankenstein'a göre de yeni bir yaşam bitmişin üzerine inşa edilir ve bu nedenle yaratmak için ölümün sırrına erişmek gerekir. Araştırmaları sırasında "insanoğlunun mükemmel bedeninin nasıl alçaltılıp harap hale getirildiğini [...] çürüyen ölü bedenlerin, yüzünde çiçekler açan her canlının sonu olduğunu" görür (Shelley, 2013, s. 48-49). Onun hayat verdiği yaratık aslında onu ölümle tanıştırır, etrafındaki birçok insanı kaybeden bilim adamı ölümü yaşamın kıyısında değerlendirir (Shelley, 2013, s. 74). Bu bilim adamının ulaşmak istediği şey "hastalığı insanoğlunun bedeninden uzaklaştırıp, insanı ölüm dışında her şeye karşı dayanıklı kılmayı" keşfetmektir (Shelley, 2013, s. 36). Yaptığı bir çeşit mücadeledir. Doğal olanı bilimle alt etmeye çalışırken aslında yaşamın sırrına erişir. Bu da onu dışsal doğadan içsel doğasına yönlendirir.

Romantik sanat tarzında insanın iç hesaplaşması anlatılır (Hegel, 1835-1838, s. 595). Dr. Frankenstein'ın ve hatta yaratığın kendiyle hesaplaşması, iç savaşımı eserin romantik sanatı hatırlatan bir diğer yönüdür. Dr. Frankenstein eserde sürekli eyleminin sonuçlarından ötürü hayal kırıklığına uğramasının onda yarattığı korkuyu sorunsallaştırır ve "vicdan azabı" ile sürekli başa çıkmaya çalışır (Shelley, 2013, s. 98). Yaratık da aynı hesaplaşmayı varlığıyla ilgili yapar: "Lanet olsun, [...] beni yaratana! Neden yaşıyorum! O anda düşüncesizce bana bahsettiğin varlığımın kıvılcımını neden söndürmedin?" (Shelley, 2013, s. 151). Tüm yaşadıklarını ironik olarak "iyiliğinin karşılığı" olarak değerlendirir (Shelley, 2013, s. 157). Böylelikle kendiyle hesaplaşan bir karakter anlayışı eserlerdeki kahraman algısını da değiştirir. Yenilmez kahramanlar değil, boyun eğen kahramanlar yazınsallaştırılmıştır. İnsan, özü ve içselliği ile dünyayla karşı karşıya gelir ve bunları biresimlemeye uğraşır. Bu yüzden, tüm insanlık romantik sanatın bitimsiz içeriği durumuna getirilir (Hegel, 1835-1838, s. 595). Bu bağlamda Shelley eseriyle aslında tüm insanlığı görüleştiren, ele alır ve sorgular. Mesela Dr. Frankenstein bir bilim adamı olarak en çok da ölümle yüzleştğinde, yaratımının beklenen sonuçlara ulaşmayışını sorgularken dünyeviliği kabullenir. Sevdiği insanların kendi yaratığının ellerinden ölümüne şahit olurken yine durumu kabullenmek zorunda kalır (Shelley, 2013, s. 49). Diğer yandan yaratık Frankenstein da ölümsüzlüğüne, yapaylığına rağmen dünyayla yüzleşir ve dünyeviliğe yenilir. İnsanoğlundan yola çıkarak iyilik karşısında kötülüğü değerlendirir (Shelley, 2013, s. 131).

Dünyeviliğin algılanışı, iyi-kötü, yaşam-ölüm, gerçek-yapay gibi karşıtlıklar bir din ya da inanç ekseninde karşımıza çıkar ancak buradaki din algısı, kişinin düşünce ve eylemlerine taşınmıştır. Romantik sanatta din, duyuşsal gerçeklik içinde yaşanan anda görülür ve anlatılaştırılır. Bir başka anlatımla, din saltlaştırılmaz ve ebedileştirilmez (Kula,

2011, s. 297). Öyle ki Victor Frankenstein eserde tanrı rolünü üstlenir. Yaratık bilim adamını tanrısı, kendisini de onun kulu olarak nitelendirir (Shelley, 2013, s. 108). Kendi için bir dişi yaratılmasını isterken ruhunun eksik kısmını yani animasını tamamlamak ister. Din ile bilimi aynı noktaya getiren bir yaklaşımla olaylar serimlenir. Bu yaratan yaratılan ilişkisi makro boyuttan mikro boyuta, doğadan topluma geçişle birlikte antropomorflaşmış bir hâli gözler önüne sererken mitik çağlara da göndermede bulunur. Prometheus'un kilden yarattığı insanı Dr. Frankenstein bilimle yaratır, sadece kullanılan unsurlar farklılaşmıştır.

Doğüstü bir tanrının yarattığı insanla insanın yarattığı bir yaratık yazınsallaştırılma aşamasında güzel algısını da değiştirmiştir. Romantik sanat tarzında güzelden çok güzel olmayana yer verilir (Kula, 2011, s. 298). Yaratık Frankenstein'in çirkin tasviri bunun en net belirginleştirilmesidir. Yüzü korkunç ve dev gibi olan çirkin bir yaratık etrafında olay örgüsü şekillenir. Yazar güzeli değil çirkinden hareketle güzeli sorgular. Bu açıdan Frankenstein çirkinin somutlaştırımıdır. Söz konusu "korkunç yaratık" (Shelley, 2013, s. 60) şu şekilde dışsallaştırılmıştır:

Sarı derisi, altındaki kas ve damarları güç bela örtebiliyordu, saçları dalgali ve parlak siyah, dişleri inci gibi bembeyazdı. Yerleştirildikleri kül beyazı yuvalarla neredeyse aynı renkte olan sulanmış gözleri, buruşuk derisi ve dümdüz siyah dudakları da tüm bu güzelliklere eklenince oldukça korkunç bir görüntü meydana geldi (Shelley, 2013, s.55).

Eser içerisinde güzel olan da çirkin olanla birlikte yazınsallaştırılmıştır. Yaratığın çirkinliğini keşfettiği an güzel bir bedenle karşılaştığı ya da güzeli deneyimlediği andır:

Çocuğa bakarken göğsünde parlayan bir şey gördüm. Elime aldım, çok güzel bir kadın resmiydi. Ruhumdaki kötülüğe rağmen, yüreğimi yumuşatıp beni cezbedi. Bir an için uzun kirpikleriyle çevrelenmiş kara gözlerine, güzel dudaklarına hazla baktım ama hemen öfkem geri geldi. Hatırladım ki böylesine güzel bir varlığın bahşedeceği mutluluktan ebediyen mahrum bırakılmıştım ve güzelliğine bakakaldığım kadın beni görünce, muhtemelen tüm sevecenliği, tiksinti ve korkuya dönüşecekti (Shelley, 2013, s. 159).

Romantik güzellik, içsel güzelliğin ön planda olduğu bir hal alır (Hegel, 1835-1838, s. 596-597). Bu açıdan özellikle ilk bölümlerde çoğu yerde yaratığın çirkinliği ancak erdem, ahlak ve iyilik konusundaki kişisel değerlendirmelerine yer verilir. Yaratık Frankenstein'in dışsal çirkinliği aslında içsel güzelliğini ve iyiliğini barındırır. Romantik güzellik onun içselinde biçimlenmiştir. Mesela tek beklentisini diğer insanlardan ona karşı nazik ve anlayışlı davranmalarındır. Dışsala göre eylediği her kötü şey aslında özündeki içseli yok saydırtamaz, bu onun her söyleminden anlaşılır: "Ben yardımsever ve iyi yürekliydim, ızdırabım beni bir şeytana çevirdi" (Shelley, 2013, s. 108). Yapılan olumsuz eylemleri de çevresel faktörlerin ona deneyimlettiği olgulara bağlı bir savunma mekanizması olarak değerlendirir (Shelley, 2013, s. 115). Güzel hayaller içerisinde insanların içine çıktığında karşılaştığı olumsuz yaklaşımla "öfke ve intikam hırsıyla" dolar, "yakalandığı ağı yırtan vahşi bir hayvan"a dönüştüğünü, "halinden anlayan kimse olmadığı için, ağaçları köklerinden söküp atmak, her yere zarar verip ortalığı birbirine katmak, sonra da bu harabe karşısında eğlenmek" istediğini itiraf eder (Shelley, 2013, s. 151). Kimse tarafından kabullenememe hissi yarattığı derin bir üzüntüye ve hayal kırıklığına boğar. O ana kadar her şeye sevgiyle yaklaşan yaratık artık bir şekilde zarar verme isteğiyle yanıp tutuşur, hırsını ancak bu şekilde üzerinden atabilecektir (Shelley, 2013, s. 154). Tüm bu noktalar göz önünde bulundurulduğunda Hegel'in romantik sanata atfettiği özellikler bu eserde

gözlemlenebilmektedir. Öte yandan Hegel'in sembolik sanat anlayışı bağlamında Frankenstein, sadece batıdan doğuya değil romantizmden sembolizme de yol kat eder.

Ahmed Saadavi'nin Frankenstein Bağdat'ta Eserinin Hegel'in Sembolik Sanat Anlayışı Çerçevesinde Analizi

Hegel'in bakış açısıyla sembolün tüm sanat eserinin içine işlediği, sanat eserinin sembol üzerinden şekillendiği daha sanat aşamasına bile gelememiş bir anlayışın ürünüdür. Simgesel ya da sembol klasik ve romantik sanat anlayışları içerisinde de yer alır. Ancak burada olduğu kadar sanat eseri içerisinde baskın değildir. Çünkü burada tamamen sembol üzerinden her şey şekillenir. Ayrıca diğer sanat anlayışlarında buradakinden farklı olarak anlam ve biçim (Bedeutung und Gestalt) arasında belli bir ilişki varken simgesel sanatta anlam ve biçim arasındaki ilişki belirsizdir. Bu sebeple bu sanat biçimi sembol üzerinden net ve tek tip bir yorumla elverişli tanımlanamaz (Hegel, 1835-1838, s. 350-360).

Hegel'e göre doğu simgeseldir. Simgesel olduğu için doğu sanatında kullanılan imgelerin "düşünsel derinliği yoktur. Bu imgeler yalın ve yüzeyseldir". (Kula, 2011, s. 167; Hegel, 1835-1838, s. 681). Diğer sanat biçimlerinin oluşumunu sağlayan ve diğerleriyle diyalektik bir ilişki içerisinde olan bu sanat biçiminin düşünsel derinliği aslında belki de Hegel'in bu oryantalist bakış açısıyla göz ardı ettiği çoğulluğundan gelir. Öyle ki Hegel'e göre sanatın başlangıç noktasını oluşturan bu anlayış diğer sanat anlayışlarına da zengin bir malzeme sağlar.

Sembolik sanat, çıplak doğayı ve doğal dışsallığı yeğler ve dikkat çekici unsuru, anlamın ya da idenin belirsiz ve soyut olması, içerik ile biçimin uygunlaşmamasıdır (Hegel, 1835-1838, s.364). İde, kendi içinde hala soyut ve belirsiz olduğundan sanat içerisinde gerçek ifade biçimini arayış içerisinde. Bu nedenle uygun görünüşü kendinde bulup, ortaya çıkaramaz, onu dışarıda, doğada ve insani olgularda arar ve bulur. Dolayısıyla, ide sürekli olarak anlatımını ve biçimlendirmesini arar. İde sürekli bir arayış içerisinde (Hegel, 1835-1838, s. 347). Söz konusu eserde ideye karşılık gelen, Frankenstein sembolü olarak kullanılan belirsiz ve soyut İsmi Nedir'dir. Hegelci bakış açısıyla belirsiz ve soyut, biçim ve içerik diyalektiği belirginleşmemiş ide bu aşamada özgünleşemez, tikelleşemez. Dolayısıyla hakiki ide olamaz. Simgesel sanat biçimi, böylece yalnızca bir görselleştirme aracı olarak kalır (Kula, 2011, s. 293). Eser, Saadavi'nin bakış açısından Frankenstein sembolü üzerinden Irak'ın görsel bir yansımasıdır:

Bağdat emniyetine ait iki tanker gelerek 1. Sokak'ın girişini kapattı. Yanlarında bir Amerikan askeri polisi bulunan beş Irak polisi silahlarıyla birlikte araçtan indi. Toplaşan kalabalığı tankerlerin arkasına doğru uzaklaştırdılar. Sokak sabahtan beri boştu. Ahalinin çoğu sessiz ve korku dolu bakışlarla evlerinin sokağa bakan cumbalı pencerelerinden seyretmekle yetindiler (Saadavi, 2018, s. 77).

Eserde sembolik Frankenstein da belli bir ruha ve bedene hatta bunların oluşturduğu bir bütünlüğüne sahip olmadığından dolayı belirsizdir:

Bize ceset hikâyesi anlat.

Hadi, onları 'İsmi Nedir'in hikâyesi', diyerek düzeltti. Kendi elleriyle yaptığı yaratığa verdiği isim buydu: İsmi Nedir. Zira o sadece bir ceset değildi. Ceset, bir kişiye gönderme yapar, belli bir varlığa işaret ederdi. Bu yüzden ona ceset denemezdi (Saadavi, 2018, s. 94).

Yaratığa ceset bile denilememesi onun belli bir ruh ve bedene sahip olamamasından, belirsizliğinden kaynaklanır. O, ne canlının ne de cesedin içeriğini doldurabilir, herhangi bir şekilde adı konmamış bir varlıktır. Bu nedenden dolayı biçimlendirilmemiş ide, kendine uygun birebir içerik oluşturamaz (Hegel, 1835-1838, s. 366). Onu meydana getirenin dahi çözümlenemediği İsmi Nedir için kendini tanımlamak da zordur (Saadavi, 2018, s. 139).

Bu belirsizliğin bir sonucu olarak Hegel'e göre doğuda tuhaf, grotesk ve beğenilsiz şeyler üretilir (Kula, 2011 s. 293). İsmi Nedir için de bu durum geçerlidir. Oldukça çirkin bir dış görünümüne sahiptir: "Çenenin iki yanına bir yara gibi açılmış geniş bir ağız, çirkin bir görünüm, alın boyunca dikiş izleri ve yanakların hemen ortasında kocaman bir burun" (Saadavi, 2018, s. 97). Bedeni ve ruhu olsa da kendini herhangi bir şekilde tanımlayamayan bu yaratık ancak ruhunu taşıdığı kişinin intikamını alma ve onun ruhunu sükkûnete erdirmeye yoluyla varlığının bilincindedir. Bu durum dar bir ortamda yani kendisi ve onu meydana getiren kişi tarafından bilinmektedir. Durum daha geniş bir ortama yayıldığında farklı görüşlere sebep olmuştur. İsmi Nedir'in ortaya çıkmasına sebebiyet veren olay, bombalar altındaki Irak'ın sokaklarından birinde meydana gelen bir patlamadır. Bu patlama aynı zamanda o günden sonra gündemi meşgul edecek olaylar silsilesinin de başlangıcıdır. Bahsi geçen otelinin önündeki patlamada hayatını kaybeden güvenlik görevlisi Hasib'in ruhu olay yerinde vücudunu arar ancak bulamaz çünkü büyük ihtimalle cesedi parçalanmıştır. Hasib'in ruhu mezarlığa gittiğinde orada başka bir ruhla karşılaşır ve bu ruh ondan ya kendi cesedini ya da başka bir ceset bulması gerektiğini söyler. Ancak böyle bütün olabilecektir. Bunun üzerine Hasib'in ruhu kendi bedenini bulamaz ancak başka bir beden bulur. Bulduğu bedenin içinde ruh olmadığını keşfeder ve bütünleşmeyi hisseder: "Cesedi boydan boya saran o ağır ve dingin havayı içinde hissetti. O an iyice anladı ki bu bedenin bir ruhu yoktu. Tıpkı kendisinin sadece bir ruhtan ibaret olup bedeninin olmadığını gibi" (Saadavi, 2018, s. 47).

Görüldüğü gibi soyut ide kendini ifade edebilmek için kendine ait olmasa da bulduğu herhangi bir bedene nüfuz etmiştir ve bu şekilde kendini ortaya çıkarmaya, var etmeye çalışmıştır. Burada Hegel'in sembolik sanat anlayışındaki biçim-içerik diyalektiği dikkat çeker. İçeriği daha doğrusu tını dışı vuran uygun biçim bu sanat biçiminde bulunamamıştır. Yani içeriğe uygun biçim eksiktir. Biçim içerik uyumsuzluğu söz konusudur. Bunun için içeriğe, tının dışı vurumuna uygun biçim arayışı ve çatışması devam etmektedir. Sürekli bir biçim-içerik, iç-dış uyum arayışı ve çatışması söz konusudur (Hegel, 1835-1838, s. 366; Hebing, 2009, s. 51). Eserde bu arayış parçalılıktan kaynaklanmaktadır. Bedene ait ruhlar, ruha ait bedenler iç içe geçmiştir: "Ona göre İsmi Nedir kurbanların beden parçalarının, başka bir kurbanın ruhuna eşlik etmesi ve diğer bir kurbanın ismini almasıyla oluşmuştur. Ölümüne sebep olanlardan intikamlarının alınmasıyla huzura erecek ruhların bir karışımıydı. Bir intikam, bir öç alma yaratığı" (Saadavi, 2018, s. 140). Görüldüğü gibi farklı beden parçalarından oluşan bir bütünlük, dışsal bağlamda bir isim konamamasına ve İsmi Nedir olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Hegel açısından bu durum dışı dönüklük, tuhaflık ve uygunsuzluk olarak ortaya çıkar ve "Ide" sonsuz bir öznellik içindedir (Hegel, 1835-1838, s. 348). Eserde "tuhaf yaratığa" bir isim verilememesi belki de dışsalın fazla parçalılığı içinde o parçalılığa uymayan tek bir ruhun da olmamasıdır ya da içsel çokluğun dışsal çoklukla uygunsuzluğudur. Eserde bu "yaratığın" iç-dış diyalektiğine uygun bir bütün oluşturamaması ona verilen isimlerde, ona biçilen rollerde de farklılığa sebebiyet vermiş ve çok anlamlılığını kuvvetlendirmiştir. Oğlunu savaşta kaybeden Ümmü Danyal için yaratığın ismi Danyal'dir. Onu oğlu yerine koyar. İsmi Nedir, polis tarafından İsmi Olmayan

Adam, basında Suçlu X ve Mahmud tarafından Frankenstein (Saadavi, 2018, s. 282, 313, 299) olarak adlandırılır. Bu da okura tinin dışı vurumundaki çatışmayı ve sürekli arayışı gözler önüne serer. Kendisine farklı isimler verilmesinin yanı sıra kendi ağzından dile getirdiği şu sözler "Farkında olmadan bir teröristin cesedinden parça alınmış olabilirdi. Kendimi iyi hissetmiyordum" (Saadavi, 2018, s. 166) içinde bulunduğu durum ve çatışmayı göstermektedir. Yani yaratık arayış içinde kendiyile ve çevresiyle çatışır.

Hegel'e göre sembolik sanatta anlam ile ifade (Bedeutung und Ausdruck) boyutunda sembolün dikkat çekici üç aşaması vardır. Sembol her şeyden önce bir göstergedir (Zeichen). Anlam ile ifade, göstergeyken henüz örtüşmemiştir. Bu açıdan bu aşamada göstergeden herkes farklı şey anlayabilir, onun sadece gösterge olması önem teşkil eder. İkinci aşamada, gösterge sembol haline gelmiştir. Bu aşamada gösterge ile ifade edilen şey arasında bir bağ vardır. İçeriğe uygun anlamı gösterge ortaya çıkarır. Artık öyle sıradan bir gösterge değildir. İfadesinden yola çıkarak anlamıyla ilgili bağlantılar kurulmaya çalışılarak göstergeden belli çıkarımlar yapılır (Hegel, 1835-1838, s. 350-352). Üçüncü olarak sembol anlamı ve ifadesi arasında belli bir bağ olsa da bu bağı aşabilir, toplumsal çerçevede yeni ve farklı anlamlar edinebilir, yani sadece tek bir şeyi ifade etmez, birçok şeye karşılık gelebilir (Hegel, 1835-1838, s. 352). Frankenstein'ın bir sembol olduğu düşüncesinden hareketle, eserde Hegel'in sembol tanımlamasını değerlendirdiğimizde bu aşamalar özellikle sembolün birinci ve üçüncü aşaması eserde belirgin bir şekilde somutlaşmıştır. Anlamla ifadenin örtüşmediği, herkesin farklı bir şey algıladığı ve böylelikle sembolün tek bir şeye değil birden çok şeye karşılık geldiği görülmektedir. Özellikle farklı bakış açılarından ona birçok isim verilmesi bunun göstergesidir.

Hegel, sembolün özelliklerini yukarıdaki şekliyle belirlerken üç tür sembolizmden söz eder. Bunlar; bilinçsiz sembolik, yüce sembolik ve bilinçli semboliktir. Bilinçsiz sembolik, var olanın biçim ve içerik ayrımının yapılmadığı sembolün anlamlandırılmadığı, anlam ve ifade arasındaki bağ konusunda bilinçli bir çıkarım yapılamayan aşamadır (Hegel, 1835-1838, s. 367). Eserde farklı isimler verilen, farklı kişiliklerin yerine koyulan, görüntüsü ve anlamı sürekli sorgulanan yaratık ele alındığında biçim-içerik, anlam-ifade aşamasında net bir anlamlandırma yapılamadığı için Frankenstein bilinçsiz sembolik olarak değerlendirilebilir: "Yaşlı kadın seslenişiyile farklı insanların kalıntılarında bir araya gelmiş cesedin ve cesedini kaybetmiş otel güvenlik görevlisinin ruhundan oluşan tuhaf bileşimi ayağa kaldırmış, 'Danyal' demesiyle birlikte bilinmezlik âleminden çıkarmıştı" (Saadavi, 2018, s. 61). Bilinmezlik âleminden Danyal ismiyle çıkarılması yaşlı kadın tarafından ona yüklenen anlamla mümkün olmuştur ancak burada tamamen yaşlı kadının evlat acısını bu yaratık üzerinden dindirmesi söz konusudur. Kişisel anlamlandırma boyutunda kadın için yaratık oğlu oluvermiştir, oğlunu sembolize etmektedir. Ancak burada anlam ve ifade örtüşmemektedir çünkü o, Danyal değildir ama bir taraftan da Danyalmış gibi davranmaktadır. Çünkü kendini öyle tanıtmak toplumsal anlamda ona yaşam olanağı sağlar. Böylece, eserdeki "Danyal ya da biz ona yeni versiyonu diyelim" (Saadavi, 2018, s. 64) ifadesi anlam ve ifadenin değişkenliğini gösterir. Burada da doğal olan tinselleştirilir, tinsel olan da duyusallaştırılır ancak bu dolaysız dolayımından kaynaklı sembol tam olarak neye karşılık gelir bilinemez. Tinsel ile doğal, anlam ile içerik arasındaki net ve kesin ayırım ve belirlilik gerçekleşmediği için söz konusu bu sembolizmde Hegel'e göre sembol, sanat olarak kendini ortaya koyamaz (1835-1838, s. 368-369, 372-373). Anlam-ifade diyalektiğinde söz konusu durumu aşan, dışsal çerçevesiyle içeriğinde yine gizemli bir anlamsal derinliği

saklayan sembol, sanat eserinde yüce bir biçim alır. Bu aşamayı Hegel yüce sembolik olarak niteler. Hegel'in panteizmle de bağlantılı bir şekilde doğunun mistiğini ve öznel derinliğinde Hristiyan mistiğini bu kategoride değerlendirildiği görülmektedir (1835-1838, s. 369). Eserde Saadavi'nin Büyük Şehit Aziz Gurgis'in hikâyesinde verdiği alıntıda bu tarz bir sembolizm görülüleştirilmiştir. Eserdeki cesedin namı diğer Frankenstein'in beden parçalarının bir araya getirilmesine gönderme yapar nitelikte bir anlam oluşturmuştur: "Kral, Aziz'in bedeni parçalara ayrılıp ölene dek zeytin sıkacağına konulması emrini verdi. Daha sonra onu şehrin dışına attılar. Fakat İsa Efendimiz parçaları tekrar bir araya getirip ona hayat verdi. Yürüyerek tekrar şehre geri döndü" (Saadavi, 2018, s. 5). Bilinçli sembolikte, biçim ve içerik arasındaki uyum açık şekilde ifade edilir ve bunun için çaba gösterilir. Tinsel ve doğal olan ve içerik ve biçim arasındaki sembol bağlamında ilişki biraz daha netleşmiştir ancak soyutluk devam etmektedir. Ayrışma başlamıştır ancak karşıtlık sürer. Soyut ve öznel bir gizem sembolik sanat boyunca devam eder (Hegel, 1835-1838, s. 371-372, 401). Yaratığın bizzat kendi ağzından açıkladığı durumundan bilinçli sembolik özellikleri ortaya çıkar. Etrafında, onu takip eden, ona tapan bir grup insanın gözünden kendisinin nasıl algılandığını aktarır. Bunlar; Düşman, Küçük Deli, Büyük Deli ve En Büyük Deli'dir. Yaratık açısından bunlar onun aradığı, ona inanan ve işini kolaylaştıracak insanlardır (Saadavi, 2018, s. 200). Yaratık ise onların gözünde farklı anlamlandırılmıştır. Düşman'ın gözünde "ona karşı yanlış yapanlardan alınacak intikamı temsil ediyordum", adaletin ayaklar altında ezildiğine ve asla tahakkuk etmeyeceğine kanaat etmiş. Şu anda benim yanımda yüce bir hizmeti yerine getiriyor" (Saadavi, 2018, s. 155) olduğunu dile getirir. Yine Küçük Deli için Frankenstein şunu sembolize eder:

Kral I. Faysal'dan Amerikan işgaline değin Irak devletinin üretmekte başarısız olduğu örnek vatandaş tipi yok mu, işte o benim. Çünkü ben, farklı etnik kökenden, ırktan, kabileden ve sosyal sınıftan bir sürü insan karışımıyım. Geçmişte bir örneği daha olmayan bu imkânsız karışımın temsilcisiyim. Ona göre ben, ilk gerçek Irak vatandaşıyım (Saadavi, 2018, s. 155).

Düşman ve Küçük Deli için daha dünyevi bir sembolken diğer iki takipçisi Büyük Deli ve En Büyük Deli gözünden de daha uhrevi bir sembol hâline gelmiştir: "Büyük Deli beni bütün dinlerin müjdelediği kurtarıcıdan önce gelen muazzam yıkım makinesi olarak görüyor. Yoldan çıkmış, sapkın insanlığı ben yok edeceğim. Bana görevimde yardımcı olmak suretiyle beklenen kurtarıcının gelişini çabuklaştırdığı inancında" (Saadavi, 2018, s. 155). Yine En Büyük Deli için de kurtarıcıdır ve En Büyük Deli buradan kendisine de pay çıkarır: "En Büyük Deli'ye göreyse ben kurtarıcıyım. Yakın bir gelecekte sonsuz sıfatlarımdan bir kısmının ona geçeceğine inanıyor. Ona kalırsa, yeryüzü ve ülke tarihinin şu kritik ara dönemini anlatacak satırlarda kendi adı, benim adımla birlikte anılıp ölümsüzleşecek" (Saadavi, 2018, s. 155-156). Kendisine verilen bu sembolik anlamlarda ifade ve anlam boyutunda netlik kazanılmış olsa da arayış devam eder, soyut ve öznel bir gizem varlığını sürdürür. Kişiler sembolün anlamını çokanlamlı olarak kendileri belirler.

Sembolik sanatta sembol anlamının yanı sıra ölüm de önemli bir yer tutar. Hegel ölümü sembolik açıdan iki yönlü alır. Ölüm yaşamın fiziksel sonlanması açısından doğal bir olumsuzlamadır ancak sembolik sanata uygun bir şekilde ölümle varlık bir yandan sona ermiş olsa da bir yandan kendine dönüşür. Ölüm yeniden canlanmadır, kendinde sonsuz ve tanrısal olma demektir. Ölümün iki anlamlılığın kast edilen doğal olanın yok olması, dahası geçip gitmesi, ama daha yüce olanın tinsel olanın doğuşudur (Hegel, 1835-1838, s. 403). Eserde ölümün iki anlamlılığının en büyük sembolü yine İsmi Nedir olmuştur. Ölüm

ve yaşam çizgisinde ona yeniden hayat veren ve olayı hikâyeleştiren eskici Hadi'dir. Hadi hikâyeyi kendisini dinlemeye gelen gazetecilere anlatır. O dönemde Bağdat'ın sokaklarında sıkça patlamalar meydana gelir. Patlamalar halk tarafından sıradanlaşmıştır, onların rahat tavırları bunu gözler önüne serer (Saadavi, 2018, s. 60). Yine bir patlamanın ardından ambulansların ölü ve yaralıları toplaması, itfaiyecilerin ortalığı toparlaması sırasında Eskici Hadi de ortamı gözetlemektedir ve Irak'ın gündemini değiştirecek olay da burada başlamaktadır. Ölüm sorunsalı ve Hadi'nin bulunduğu burun, bombalarla kuşatılmış, yıkık dökük Irak'ın panoramasını yansıtan bir sembol olarak ortaya çıkar (Saadavi, 2018, s. 29). Eskici Hadi'nin bulunduğu bir cesetten kopan burundur. Elinde çuvalıyla sokakta gezerken etrafın cesetler tarafından kaplandığını görür. Bir ceset dikkatini çeker. Cesette kurumuş kan lekeleri, çürükler göze çarpmaktadır ancak cesedin yüz kısmında eksik bir parça vardır yani cesedin burnu koparılmıştır ve yerinde yoktur. Hadi, çuvalını açarak içindeki burnu çıkarır ve cesedin burun boşluğuna koyar. Burun bu cesede aitçesine tam yerine oturur. Yani burun bu cesedin bedenine entegre edilir: "Onu Adli Tıp'a teslim etmek istiyordum. Tastamam bir cesetti ve insanlar ona bir çöp muamelesi yapıp sokağın ortasında öylece bırakıp gitmişlerdi. O bir insan evladıydı ey ahali! Bir insan evladı!" (Saadavi, 2018, s. 34). Cesette eksik olan parçanın burun olması da Gogol'ün ünlü *Burun* öyküsünü hatırlatır niteliktedir. Gogol'ün öyküsünde burun, kimliği, gelecek kaygısı, yoksul toplumdaki çarpık düşünceleri gösteren bir alegori olarak kullanılmıştır (Samier ve Lumby, 2010, s. 365). Yazarın bu eserde burnu bilinçli olarak kullandığını hatta bunun Hegel'in kuramına göre bilinçli sembolizm bağlamında ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Saadavi de kendi toplumunun işgal nedeniyle kimliğini kaybetmekle karşı karşıya olduğunu, toplumun her gün patlayan bombalarla geleceğe dönük karamsar duygulara sahip olması, toplumda zıt kutupların çatışması ve insanların kendi bağımsızlıkları için bir araya gelememelerindeki eksiklik burun aracılığıyla alegorik bir şekilde eleştirmektedir. Ceset, Irak toplumunun, burun da o toplumda olan eksikliklerin sembolü olmuştur. Psikanalist açıdan burun, iğdiş edilmeyi göstermektedir (Todorov, 2012, s. 76). Böylece Irak toplumunun da her türlü bağımsızlık, gelecek umudu ve birleşmeden iğdiş edildiğini söyleyebiliriz. Tüm bunların yanında eksik bir uzuv beden bütünlüğünü bozan bir tamamlanmamışlığa işaret eder. Ceset eksik burun yerine dikilmeden ölmüş de olsa bütünlük ihtiyacını yerine getiremez. Bunu bilen Hadi cesedi kendine ait olmasa da başka bir burunla tamamlar. Hadi'nin yaptığı Hegel'e göre doğu panteizminin bir göstergesi olarak bir yaratım değildir. Çünkü doğu panteizmine göre daha önce de ifade edildiği gibi yaratma sadece tanrıya özgüdür. Hadi'nin burada yaptığı sadece aracı olmaktır. O tanrı değildir, yaratmak ona mahsus değildir. O ancak yaratıma aracı olabilir. Bu sürekli vurgulanır. İnsan bir şey yaratamaz. Bu bağlamda İsmi Nedir Hadi'yi gökyüzündeki babasının "iradesi için bir araç olarak" nitelendirir (Saadavi, 2018, s. 151). Beden ve ruh diyalektiği bu noktada çözülür. Cesetlerdeki bedenler ve ruhlar birbirinden farklı kişilere aittir. Mesela İsmi Nedir'de bu birleşme tek bir amaç doğrultusunda gerçekleşir, adaleti sağlamak: Evet, Ebu Zeydun'u öldürmüştü, ama bu Danyal Teydaros'un intikamı içindi randevu evinde öldürdüğü subay ise Hadi'nin parmaklarını ve diz kapaklarını aldığı bir kurbana karşılıktı. İntikamlar alınana dek görevi sürecek" (Saadavi, 2018, s. 142).

İmkânsız olsa da İsmi Nedir her parçada, her uzuvda kendini aramaktadır ancak farklı parçalar aynı içeriği ya da duyguyu oluşturmaz çünkü her parçanın hikâyesi farklıdır ve her parça öcü alınınca bedeni terk edecektir. Son kişinin öcünün alınmasıyla görev bitecektir (Saadavi, 2018, s. 157). İçeriğine uygun olmasa da bir biçim arar ancak bu arayış

SEFAD, 2021; (46): 177-200

ölümsüz olma adınadır. Önceleri vücudundaki parçaların ait olduğu masum kişilerin intikamını alırken artık sırf kendi yaşama kaygısı için masumları öldürmeye başlar: “İki yeni gözü takmayı başardım. Etrafımı görebiliyordum. Masum yaşlı adamın cesedine baktım. Aradığım gerçek belki de buydu. Bu adam, Rabbin bana gönderdiği kurbandı. Adı da ‘Gece Ölecek Masum’” (Saadavi, 2018, s. 171). Görüldüğü gibi artık evrildiği aşama yaptıklarına tanrısal bir anlam yüklemektir. Tanrının kendisine gönderdiği kurbanla yaşama amacını ilahi bir boyuta taşır. Aslında öldürdüğü kişiyi Rabbin gönderdiği kurban olarak algılaması kadercilik anlayışını da ortaya çıkarır ve okuru yine Hegel’in doğu panteizmine götürür. Hegel’in doğuya atfettiği özelliklerden biri de kadercilik anlayışıdır. Olumsuz şeyler ve acı keder kaderin kaçınılmaz sonudur (Hegel, 1835-1838, s. 427). Eserde geçen “biz diğerleri gibi Rabbe şart koşamayız. Sen bunu yaparsan, ben de böyle yapacağım diyemeyiz (Saadavi, 2018, s. 69) cümlesi Doğu’nun kaderci anlayışını ispatı niteliğindedir.

Kadercilik anlayışı İsmi Nedir için bir kutsallık arz eder. Her şeyin tanrıdan geldiğini, kendisinin de bu yolla kutsal bir amaca hizmet ettiği algısına sahiptir: “Uzun zamandır buradayım. Benden önce çok kimselerin geldiğini de biliyorum. Geçmiş çağlarda yeryüzüne, buraya geldiler. Zor zamanlarda görevlerini yerine getirip gittiler. Benim onlardan bir farkım yok, olmasını da istemiyorum (Saadavi, 2018, s. 165). Görev bilinci içerisinde kendisinin de gönderildiğini düşünen İsmi Nedir kendisine bu yolla kurtarıcılık vasfı yükler ve Hadi’yi kendi ve tanrı arasındaki bağ olarak görür: “Şu sefil eskici gerçekten benim babam mı? Gökyüzündeki babamın iradesi için sadece bir araç [...]. Ben zavallı insanların çağrılarına bir cevap, bir karşılığım. Ben kurtarıcıyım, beklenenim, rağbet edilenim ve bir şekilde umut beslenen” (Saadavi, 2018, s. 151). Eskici Hadi tesadüfen beden parçalarını bir araya getirmemiştir. İşin temelinde tanrının inayeti vardır. Hadi ve İsmi Nedir arasında geçen şu konuşma da Hadi’nin bu süreçteki rolünü ortaya çıkarır:

Sen sadece bir geçiş, bir vesilesin Hadi. Düşün, tarih boyunca kaç aptal anne baba dâhilerin ve büyük insanların dünyaya gelmesine sebep oldu. Anne babanın güç yetiremeyeceği, onları aşan işler bunlar. Sen sadece bir araçsın. Hayat denilen şu satranç tahtasında piyonları hareket ettiren kaderin gizli eline giydiği şeffaf bir eldiven (Saadavi, 2018, s. 138).

Bu düşünce zamanla İsmi Nedir’in tabir-i caizse müritleri arasında da yaygın bir inanış hâline gelmiştir: “Büyük Deli kutsal kitabını yazdırmakla meşguldü. Kutsal kitabında, Tanrı’nın yeryüzünde cisimleşmiş görüntüsü olduğumu söylüyor, kendisinin de bu görüntüye açılan kapı olduğunu ifade ediyordu. Takipçilerine beni görmek haram kılınmıştı” (Saadavi, 2018, s. 163). Tanrısal ve kutsallık anlayışıyla İsmi Nedir’in dış görünümü ya da yaptıklarından dolayı tanrı ile bir hesaplaşmaya girişmediği görülmektedir. Doğu toplumunda birey olmaya giden yol tanrıyla bütün olma anlayışından geçmektedir. Her ne olursa olsun, çirkin, biçimsiz, tuhaf, cinayet işleyen biri de olsa bu duruma isyan etmez aksine iyi yanlarını görerek itaat eder. Sembolik sanat anlayışındaki soyutluk ve panteist düşünce biçimi, tanrısalın ağır basması Saadavi’de astrolog ve kâhinlerin devlet işleri ile ilgili konulara dâhil olmasıyla serimlenir. Astroloji ve kehanet devlet işlerini yönlendirir. İzleme ve Takip idaresi olarak adlandırılan kurum astrolog ve kâhin ekibinden gelen tahminlerle ilerler. Bu tahminlerin olayları önlemesi veya pratik bir yarar sağlaması ise belirsizdir (Saadavi, 2018, s. 7-8). Bunun dışında eserde kutsanmış olduğu düşünülen bir kadın söz konusudur: İlişva (Ümmü Danyal). Komşularına göre yaşadıkları yerde Ümmü Danyal gibi “mübarek kimseler olmasa Allah burayı çoktan yerin dibine geçirmişti” (Saadavi, 2018, s. 16).

İnsanlar tarafından farklı algılansa da İsmi Nedir'in görevi adalet ve iyiliktir ancak bu durum zamanla değişir. Onun iyilik ve adalet arzusu yerini zamanla sadece var olma hırsına dönüştürür. Çünkü onun için "Bir insan kendi canı için savaşmayacaksa ne için savaşacaktı" (Saadavi, 2018, s. 303). Bu düzlemde eserde iyilik kötülüğe evrilir:

Oysa İsmi Nedir'in başka bir fikri vardı: Bedeni ne kadar çabuk dağılırsa bu beladan o kadar çabuk kurtulmuş olacaktı. Biraz daha yaklaştı Hadi'ye. 'Hepsi bu değil. En kötüsü, insanların aleyhime yaydıkları kötü sözleri duymak. Beni suç işlemekle itham ediyorlar. Farkında değiller, bu ülkedeki tek adalet benim (Saadavi, 2018, s. 144).

Eserde çok katmanlı bir anlatım düzlemi vardır. Hadi başından geçenleri gazetecilere uydurulmuş hikâye olarak aktarsa da aslında cesedi alıp evine götürmüştür ancak yeni tamamladığı cesedin evde olmadığını görür, artık durum Hadi'nin kontrolünden çıkmıştır ve ceset varlığıyla alakalı kontrolü kendi eline almıştır. Bundan sonra hikâyenin kalanını tamamlayacak olan cesettir. Zaten "bombalı eylemlerde can verenlerin organlarından derlenen çıplak bir cesedin hikâyesine" (Saadavi, 2018, s. 64) neredeyse kimse inanmadığı için de yalancı Hadi olarak adı çıkmıştır.

Eser içerisinde karakterler sürekli bir başkası tarafından onlara sunulan görevler doğrultusunda ilerler. Gazeteci Mahmud, eskici Hadi ve İsmi Nedir bile kendilerine verilen görevleri yerine getirmeye çalışır. Bu açıdan kendi istekleri doğrultusunda edebilecekleri hareket alanları kısıtlıdır (Saadavi, 2018, s. 114). Bu durum Hegel'in kuramına göre zayıf karakterleri imler çünkü Hegel'de karakter kararlarının arkasında durur, yaptıklarını savunabilir, ancak bu öznel kendinelik ile sağlam bir karakter olur. (Hegel, 1835-1838, s. 276-277). İsmi Nedir öldürdüğü insanları kendine yüklenen misyonla açıklar, kendi iradesi dışında bu eylemleri gerçekleştirdiğini dile getirir (Saadavi, 2018, s. 140). Saadavi'nin yeniden hayat verdiği Frankenstein ya da İsmi Nedir, yazarın kendi toplumunu yansıtmada önemli bir sembol olarak karşımıza çıkmıştır. Hegel'in doğuya ve sembolik sanata ait belirlemelerinin de bu eserde belirgin bir şekilde ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Sanatı, bağlı bulunduğu dönemin ve yerin etkisine göre sembolik, klasik ve romantik sanat olarak üçe ayıran Hegel, doğunun sembolik sanat, batınınsa romantik sanat içerisinde yer aldığı ifade eder ve bu sanat anlayışlarına denk düşen özellikleri belirler. Bu çalışmada Mary Shelley'nin *Frankenstein* eseri Romantik sanat anlayışı, Saadavi'nin *Frankenstein Bağdat'ta* eseri Sembolik sanat anlayışı çerçevesinde irdelenmiştir.

Hegel'e göre her sanatçı eserinde döneminden ve toplumundan izler taşır. Söz konusu çalışma içerisinde Shelley'de ve Saadavi'de kendi dönemine ve toplumuna ait izlekler somutlaştırılmıştır. Shelley'de 19. yüzyılın bilimi ve bilime yönelik eleştiriler esere içkindir. Saadavi'de döneminin toplumsal ve politik kaosu Frankenstein sembolü üzerinden şekillenir. Bir başka ifadeyle Shelley döneminin ağırlık noktası olarak bilimi ve onun olumsuz sonuçlarını ele alırken, Saadavi ise kendi döneminin ve ülkesinin 21. yüzyılın temel problemi olarak toplumsal ve politik yaşamın ve dahası inanç olgusunun geldiği noktayı gözler önüne serer.

İki eserde yaratıklar olduğu kadar onların yaratıcıları da önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar geri planda gibi olsalar da ölümsüzlüğün peşinde koşan ve bunun için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Dr. Frankenstein batılı düşünce tarzını yansıtırken, Hadi 21.

yüzyıl Irak toplumunun yansımasına aracılık eder ancak her iki yaratıcı da acı gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalır ve bedeller öder.

Shelley'nin 19. yüzyılda ele alıp işlediği bir konuyu Saadavi 21. yüzyıla uyarlamış, yeniden değerlendirmiş ve batıdan aldığı bir konuyu doğuya ait öğelerle kendi eserinin malzemesi yapmıştır. Hegel'in sanat anlayışları arasında öngördüğü diyalektik ilişkiye uygun bir şekilde konu, romantik sanat anlayışı özelliklerinin yoğun bir şekilde görüldüğü bir eserden sembolik sanat anlayışı öğelerinin ağır bastığı bir sanat eserine geçiş yapmıştır. Saadavi'de tasvirler ağırlıklı olarak dış görünüme yönelik ilerler içsel ağır basan tek duygu korkudur. Shelley'de ise içsel temelde her şey yazınsallaştırılır.

Tarihsel düzlem içerisinde konular eskimez, güncelleştirilir. Burada da batıda işlenen bir konu sembol ağırlıklı olarak iki yüzyıl sonra doğuda yeniden yazınsallaştırılmıştır. Bu durum eserler içerisinde zaman ve toplum yansımalarını tespit etmeyi mümkün kılmıştır. Shelley'nin canavarından farklı olarak Saadavi'nin canavarı öteki ve tek bir benlik değildir. Birçok farklı benlik bileşimidir. Bu bağlamda toplumun eklektik yapısını da temsil eder. Bu eklektik yapı Frankenstein'a benzerliğiyle onu Avrupa'ya, yaşadığı topraklar olarak da Orta Doğu'ya bağlar. Böylelikle zaman ve mekân bağlamında batı ve doğu, edebiyat aracılığıyla birbirine yakınlaştırılmıştır. Saadavi'nin mesaj kaygısı onu iki yüzyıl öncesine götürmüş ve edebiyat da bu mesajın aktarıcısı görevini üstlenmiştir.

Sonuç olarak Hegel'in anlayışı çerçevesinde çalışmanın konusunu oluşturan İngiliz ve Iraklı yazar tarafından kaleme alınan eserlerde ortak bir sembolün hem dönemlerini, hem sanat anlayışlarını hem de toplumlarını yansıttığı görülmüştür. Batılı Frankenstein, dönemindeki bilimi din, doğa ve romantizm ekseninde eleştirirken, doğulu Frankenstein kendi toplumunu, dönemini ve insanını yansıtan bir sembol şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu sembolik kullanım bir mesaj kaygısı taşımaktadır. Genelinde romantik ve sembolik sanatın izlerini, tikelinde de diyalektik felsefe, tinsel öznellik, insanın iç savaşı, tanrısallık, ölüm ve din algısının içinde yaşanan dönem ve şartlar itibarıyla kendi iklimlerinde bir sembol aracılığıyla nasıl aktarıldığını böylelikle edebiyatın ve sanatın toplumun aynası olduğu gözlemlenmiştir.

SUMMARY

In this study, *Frankenstein* by Mary Shelley and *Frankenstein in Baghdad* by Ahmed Saadawi were analyzed in line with Hegel's understanding of art. Hegel distinguished the art as classical, romantic and symbolic which he also considered it particularly with regard to East- and West- Dialectics. Western is representative of romantic, Eastern is symbolic art. So *Frankenstein* has the characteristics of Western and romantic art, *Frankenstein in Baghdad* has the characteristics of Eastern and symbolic art. The common point of the works, Frankenstein, has been the subject of art and literature from the 19th century to the modern world. Ahmed Saadawi uses Frankenstein as a symbol to express the situation in Iraq.

In this study, the works have been analyzed in the context of the art understanding that Hegel attributed to the East and West. First, the romantic art and period features of *Frankenstein* have been determined. Inner-Outer-Dialectics transform from outer to inner in romantic art. Spirit (geist) leaves its externality and returns to its internality. Spirit reaches its self-consciousness by determining its external reality in a suitable way. Dr. Frankenstein shapes his creature with spiritual subjectivity. It constructs the artificial human internally. He then gives it form with body and soul. Although the form of the creature frightens, this is

actually its spiritual inner outer dialectical perception and reflection. The focus of the work is the mad scientist who was the predominant subject of 19th century literature. This is not an coincidence. The 19th century is a period when chemistry and other positive sciences and experiments are intense. However, the risks and dangers of science, modernism and technological developments make up the philosophical depth of this work. The most important role in keeping the work up-to-date is social relations as well as science and technology. The work opposes anti-scientific understandings and questions the dynamics in the formation of social nature.

In the context of the dialectical relationship in Hegel's understanding of art, the idea of creating an artificial person has shifted from romantic art to symbolic art. According to Hegel, symbolic art is pre-art and belongs to the East. In symbolic art, the idea is in itself ambiguous and abstract. It is in search of a form of expression. Since it cannot find the appropriate appearance in itself, seeks it in nature and human phenomena. Because the form suitable for the substance is missing, there is a form and substance mismatch. For this reason, there is a constant form-substance harmony and conflict. The idea, which is in infinite subjectivity, makes polisemy emerge. The symbolic Frankenstein is also ambiguous because it does not have a certain soul and body, or even the integrity of these. *Frankenstein in Baghdad* symbolizes the East and symbolic art according to Hegel's art distinction. Frankenstein or What's Its Name is a symbol in the context of expressing the existing problems of society. It is used as a symbol that reflects the social, political, religious and military situation of Iraq after the American invasion. Although the name Frankenstein is mentioned twice in the work, the creature is physically amorphous, shapeless and incompatible just like Frankenstein. The work, adorned with Eastern motifs, is gothic to reflect the panorama of real Baghdad. It begins with the action of the suicide bomber. Frankenstein from Baghdad, which consists of different body parts, is born after a bomb action. His main purpose for existence is to bring justice to everyone. He clings to life with the body parts of those he thinks have died unfairly. What's Its Name represents innocent people and injustice. The creature, dispenser of justice in the streets of Baghdad, is the current symbol of Iraq 200 years after Shelley. The author expresses that his novel is different from the Shelley's. This difference is knowledge, natural life, science and ethics. Saadawi adapts the subject to his own culture and updates the past, presenting it with oriental motifs. Within the framework of Hegel's symbolic and romantic art understanding, *Frankenstein* has features of romantic West; *Frankenstein in Baghdad* sustains symbolic Eastern traces.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı bulunmamaktadır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

SEFAD

KAYNAKÇA

- Abdalkafor, O. (2018). Frankenstein and Frankenstein in Baghdad: The Sovereign, Homo Sacer and Violence. *Postcolonial Text*, 13, (3), 1-16.
- Alhashmi, R. (2020). The grotesque in Frankenstein in Baghdad: between humanity and monstrosity. *International Journal of Language and Literary Studies*, 2 (1), 90-106.
- Baudou, J. (2005). *Bilim-kurgu*. (İ. Bülbüloğlu, çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bertram, G. W. (2007). *Kunst. eine philosophische Einführung*. Stuttgart: Philipp Reclam.
- Cuma, A. (2019). Komparatistik ve estetik: Kant, Schiller ve Hegel'in estetik anlayışlarının karşılaştırmalı edebiyat bağlamında analizi. *Genel ve Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışmaları*. İçinde (s. 17-73) Konya: Çizgi Kitabevi.
- Deakin W.G. (2015). The contingent limits of romantic myth-making. İçinde: Hegel and the english romantic tradition. Londra: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137482181_6.
- Gültekin, G. (2018). Hegel'in efendi-köle diyalektiği çerçevesinde Spartacus filmi üzerine düşünceler. *SineFilozofi*, 3 (5), 25-44. DOI: [10.31122/sinefilozofi.400677](https://doi.org/10.31122/sinefilozofi.400677)
- Hammond, K. (2004). Monsters of modernity: Frankenstein and modern environmentalism. *Cultural Geographies*, 11 (2), 181-198.
- Hebing, N. (2009). *Unversöhnbarkeit. Hegels Ästhetik und Lukács' Theorie des Romans*. Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Ruhr.
- Hegel, G. W. F. (1807). *Phänomenologie des Geistes*. <http://www.zeno.org/Lesesaal/N/9781484031810?page=0> 26.10.2020.
- Hegel, G. W. F. (1835-1838). *Vorlesungen über die Ästhetik*. <https://www.lernhelfer.de/sites/default/files/lexicon/pdf/BWS-DEU2-0170-04.pdf> 09.12.2020.
- Jaeschke, W. (2018). Die romantische kunst. In: Birgit Sandkaulen (Hrsg.) G. W. F. Hegel (125-150.) *Vorlesungen über die Ästhetik*. Berlin/Boston: De Gruyter,
- Kula, O. B. (2011). *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı II*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Metz, S. (2018). Fiction of dystopian times: Ahmed Saadawi's 'Frankenstein in Baghdad'. Los Angeles Review of Books. Erişilebilir: https://lareviewofbooks.org/article/fiction-dystopiantimes-ahmed-saadawis-frankenstein-baghdad/#_006.04.2021.
- Saadavi, A. (2018). *Frankenstein Bağdat'ta*. (S. Şahin, çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Samier, E. Lumby, E. J. (2010). Alienation, servility and amorality: relating Gogol's portrayal of bureaupathology to an accountability era. *Educational Management Administration & Leadership*, 38 (3), 360-373.
- Schummer, J. (2008). Frankenstein und die literarische figur des verrückten Wissenschaftlers. İçinde: Betsy van Schlun & Michael Neumann (Hg.): *Mythen Europas: Schlüsselfiguren der Imagination*, Bd. 6 ('Das 19. Jahrhundert'), Regensburg: Pustet 58-79. Erişilebilir: http://www.joachimschummer.net/papers/2008_Frankenstein_Neumann-et-al.pdf 12.11.2020
- Seed, D. (1982). Frankenstein- parable of spectacle?'. *Criticism*, 24 (4), 327-340.
- Shelley, M. (2013). *Frankenstein*. (N. Güler, çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

- Soppa, S. (2010). *Scheiternde subjektivität: das unglückliche Bewusstsein bei Hegel und Kierkegaard*. Berlin: Logos Verlag.
- Şiray, M. (2019). G. W. F. Hegel'in Estetik Üzerine Dersleri ve Sanatın Sonuna İlişkin Tezler. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 0 (2) , 79-89.
- Teggart, H. (2019). Frankenstein in Baghdad: a novel way of understanding the Iraq war and its aftermath". *International ResearchScape Journal*, 6, 1-30.
- Todorov, T. (2012). *Fantastik edebi türe yapısal bir yaklaşım*. (N. Öztokat, çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

SEFAD

Disiplin ve Ceza'nın Saç Metaforu Üzerinden Neş'e Erdok Resimlerine Yansıması

Arş. Gör. Hazal Orgun
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü
horgun@selcuk.edu.tr

Öz

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, dünyanın neredeyse tamamında toplumsal cinsiyet kalıplarına bağlı ayrımcılıklarla, baskılarla mücadele etmektedir. Bu baskıların en yoğun olduğu unsurlardan biri ise görünüşleri üzerine oluşmuş beklentilerdir. Dergi kapaklarına yakışır incecik fizikler ve bu "mükemmel" bedenleri süsleyen uzun saçlar en genel güzellik kalıpları olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun saç ve kadın binlerce yıl içerisinde öyle özdeşleştirilmiştir ki kadının kısa saçlı olması ya da erkeğin uzun saçlı olması doğal olmayan bir görünüm olarak görülmüştür. Neş'e Erdok, Disiplin ve Ceza isimli serisinde, kadının saç ile ilgili toplumun söz söylemesi üzerine durmuştur. Sanatçı, tarihsel ve dini kökenleri bulunan, kadınların saçları üzerinden cezalandırılmaları temasını kendisine temel almıştır. Disiplin ve Ceza ismini verdiği serisinde yer alan eserlerinde kadınların bedenlerine teklifsizce uzanan ellerin, kadınların bedenlerine müdahalelerini konu etmiştir. Çalışmamızda öncelikle saç, saç kesme ile cezalandırmanın tarihsel ve dini kökenleri üzerinde durulmuştur. Seriyi oluşturan altı resim dış ve iç yapıları ile tek tek incelenmiştir. Sonuç olarak ise bu resimler ile topluma hissettirilmek istenen mesajlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Neş'e Erdok, disiplin ve ceza, kadın, Türk resmi.

Reflection of Discipline and Punishment on Neş'e Erdok Paintings Through Hair Metaphor

Abstract

Women, who compose the half of the world's population, struggle with discrimination and oppression based on gender stereotypes almost all around the world. One of the most intense element of these pressures is the expectations formed on their appearance. The most general beauty patterns are the thin bodies worthy for magazine covers and the long hair adorning these "perfect" bodies. Long hair and women have been so identified over thousands of years that it has been seen as an unnatural behavior for women to have short hair or men to have long hair. Neş'e Erdok, in her series titled Discipline and Punishment, emphasized that the society's spoke about women's hair. The artist is based on the theme of historical and religious origins of punishing women with their hair. In her works, she depicted the interventions of the hands unconstrainedly reaching out to the bodies of women. In this study, firstly, the historical and religious roots of punishment

with hair and hair cutting are dwelled upon. Then, the six paintings that make up the series were examined one by one with their outer and inner structures. In conclusion, the messages that are intended to be felt by the society are emphasized with these pictures.

Keywords: Neş'e Erdok, discipline and punishment, woman, Turkish painting.

SEEHEAD

GİRİŞ

Disiplin ve ceza kavramları, insanın toplu yaşama geçişiyle birlikte ortaya çıkmış olmalıdır. TDK'ye göre disiplin; "bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyması durumu, sıkı düzen, düzence, düzen bağı, zapturapt" ve "kişilerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin bütünü" anlamlarına gelmektedir (Disiplin, 2006). Ceza ise; "uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım" ve "suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü yaptırım" anlamlarına gelmektedir (Ceza, 2006). Hem disiplinin hem de cezanın oluşması için belirlenmiş toplumsal kalıplar, düşünceler, uygun bulunan ve bulunmayan davranışların belirlenmiş olması gerektiği bu tanımlardan anlaşılmaktadır. Bu kalıplar kimi zaman süreç içerisinde toplumun yaşayışıyla paralel olarak oluşmaktadır. Kimi zaman ise çeşitli otoriteler tarafından belirlenir ve bu belirleme gücü otoritenin "suçun" cezası da otoritenin keyfine göre belirlenir. Disiplin ve Ceza adını verdiği serisinde Neş'e Erdok da otoritenin kadını disipline etme ve cezalandırmasını yansıtmak istemiştir.

Sanatçı, 26 Ağustos 1940 yılında Üsküdar'da dünyaya gelmiştir (Erten, 2017, C. I. s. 14). Erdok, küçük yaşlarda resme başlayan ilgisi sonucunda, 1959 yılında Akademi'ye kabul edilmiş ve ilk senesindeki galeri eğitiminde¹ Sabri Berkel ve o zaman Berkel'in asistanı olan Neşet Günal'ın öğrencisi olmuştur. İkinci senesinde atölye hocası olarak Bedri Rahmi Eyüboğlu'nu seçmiştir. Ancak Eyüboğlu'nun Amerika'ya gitmesi sebebiyle Eyüboğlu'nun atölyesi Neşet Günal'a devredilmiştir. Galeri döneminden tanıştığı hocasını daha yakından tanıma fırsatı bulan Erdok'u, Günal her zaman yönlendirme ve yol göstericiliği ile etkilemiştir (Erten, 2017, C. I. s. 35-37). 1967 yılında, dönüşünde Akademi'de asistan olması amacıyla, devlet bursuyla Fransa'ya gönderilmiştir. 1972 yılında Neşet Günal'ın yanında asistan olarak başlamış ve Akademi'de resim bölümündeki ilk kadın asistan olmuştur (Aktansoy, 2006). İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde müdürlük de yapmış olan Mihri Müşfik'ten sonra, Akademi içerisinde Erdok'a kadar başka bir kadın atölye hocası da olmamıştır. Akademinin ataerkil yapısı içerisinde Erdok, büyük emekler sonucunda bu sürece bir son vermiş ve Akademi içerisinde önemli bir varlık göstermiştir (Erten, 2017, C. I. s. 86). Yaşamı boyunca resim yapma tutkusunu hiçbir zaman rafa kaldırmayan sanatçı, 1959 yılında öğrenci olarak girdiği Akademi'den 2007 yılında emekli olarak ayrılmıştır (Erten, 2017, C. I. s. 109).

Sanatçıyı, ilk gençlik ve Akademi yıllarında en çok etkileyen ressamlar Modigliani, Lautrec, Matisse ve Degas olmuştur. 1965-66 yılları arasında, burslu olarak gittiği İspanya'da ise El Greco, Goya ve Velazquez gibi sanatçıları incelemiş ve bu sanatçılardan etkilenmiştir (Erten, 2017, C. I. s. 40, 47-48). Sanatçının eserlerinde görülen iri ve hafifçe deforme edilmiş figürler, hocası Günal'ın etkisini de hissettirmektedir. Ancak Erdok bu konu hakkında "Resimlerini göstermezdi Neşet Bey. Biz öğrenciyken resimlerinin hiçbirini görmedik. (...) Onun bir dünya görüşü vardı, insana bakışı vardı, resme bakışı vardı. Bunlardan ve insan olarak varoluş biçiminden etkilendik." demiştir (Aktansoy, 2006).

Erdok, kendisini hiçbir zaman toplumsal gerçekçi bir ressam olarak tanımlamamıştır. Bununla birlikte Erdok zamanın ruhuyla paralel şekilde, çağdaşı birçok sanatçı gibi, güncel

¹ Galeri eğitimi, Akademi'ye giren öğrencilerin yalnızca desen çalıştıkları, boya kullanmadıkları dönemdir. Birinci yılın sonunda galeri eğitimini tamamlayan öğrenciler atölyelere ayrılırlar (Erten, 2017, C. I. s. 35).

yaşamın bir parçası olan sorunları toplumsal ve gerçekçi bir bağlamda işlemiştir (Berksoy, 1998, s. 129). Yine de yaptığı resimler ve işlediği konulardan, Erdok'un toplumsal olaylara ve gerçeklere son derece duyarlı olduğu anlaşılmaktadır. Belki de bu durumun bir sonucu olarak, Tansuğ'un (2012, s. 287) da belirttiği gibi sanatçı oldukça duyarlı bir figür anlayışına sahiptir. Soyut resim ile figüratif resim çarpışmasının en yoğun olduğu dönemlerde dahi figüratif ifadeden yana olan tavrını her zaman sürdürmüştür. Erdok, bu tutumu şu cümlelerle ifade etmiştir.

Soyut resim de yapılır, figür resmi de. Ama bunların iyisi vardır, kötüsü vardır. Daha kolay olur ya da daha az insancıl demek istemiyorum. Ama olayın hoş görülme tarafları da olabilir: Soyut resmi yapan ressamın 'canım izleyen baksın da bunlardan ne anlarsa anlasın, herkes başka bir şey anlayabilir' demesi bana uzak geliyor. Ben biraz doğrudan ilişki kurmaya çalışıyorum. (Elkatip, 1993, s. 16).

Erdok eserlerinde, toplumsal sorunlara duyarlılığından kaynaklanan pek çok tema seçmiştir. Sıradan insanların, sokak satıcılarının, vapur yolcularının, dilencilerin, kadınların, çocukların, ezilen alt sınıfın resimlerini yapmıştır. Saça müdahale vasıtasıyla beden bütünlüğüne yapılan müdahale ve bunun sonucu olarak kişiliğin iğdiş edilmesi teması da sanatçının bu toplumu tüm çıplaklığıyla tuvale yansıtmaya tercihinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1984 tarihli *Berber* isimli resmi, sanatçının bu tema üzerine kurguladığını ilk eseridir ve bu tema 1990'lı yılların sonuna kadar çokça tekrarlanmıştır (Erten, 2017, C. I. s. 142).

DİSİPLİN VE CEZA'NIN SAÇ METAFORU ÜZERİNDEN NEŞ'E ERDOK RESİMLERİNE YANSIMASI

Saç, Antik dönemlerden itibaren hem gücün hem de güzelliğin sembolü olarak görülmüştür. Örneğin; birbirinden farklı pek çok bölgede yaşayan ilkel kabilelerin inançlarına göre, ruh bedenden ayrılmadan önce geçici olarak güvenli bir yere konabilir. Bu yer bir saç kılı dahi olabilmektedir. Bir kimsenin saçı kesilince güçlerini kaybetmesi yine hem mitolojik hikâyelerde hem de Eski Ahit hikâyelerinde görülmektedir (Öztürk, 2008, s. 8-9). Özellikle uzun saçların önemli bir güzellik ve süs unsuru olarak görülmesinin kökenleri de oldukça eski zamanlara dayanmaktadır.

Eski ve Yeni Ahit'te kadınların saçlarının uzun olması ya da hangi durumlarda kesilmesi, örtülmesi gerektiği ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse; *"Doğanın kendisi bile size erkeğin uzun saçlı olmasının kendisini küçük düşürdüğünü, kadının uzun saçlı olmasının ise kendisini yücelttiğini öğretmiyor mu? Çünkü saç kadına örtü olarak verilmiştir."* (Yeni Ahit 1. Korintliler 11:14-15). *"Ama başı açık dua ya da peygamberlik eden her kadın, başını küçük düşürür. Böylesinin, başı tıraş edilmiş bir kadından farkı yoktur. Kadın başını açarsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtsün."* (Yeni Ahit 1. Korintliler 11:5-6). *"Ey Yerusâlim, saçını kes de at ve çıplak tepeler üzerinde mersiye oku; çünkü Rab, gazap ettiği milleti kendisinden attı ve bıraktı."* (Eski Ahit Yeremya 7:29).

Düşmanlarına karşı cenge çıkacağı ve Allah'ın Rab onları senin eline vereceği ve onları esir olarak götürüleceği zaman, esirler arasında bakılışı güzel bir kadın görüp onu arzu eder ve karı olarak kendine almak istersen; o zaman onu evinin içine getireceksin; ve o başını tıraş edecek ve tırnaklarını kesecektir; esirliğin esvabını üzerinden atacak ve senin evinde oturacak ve babasına anasına tam bir ay ağlayacak ve ondan sonra

kendisine yaklaşacaksın ve onun kocası olacaksın ve o senin karın olacak. (Eski Ahit Tesniye 21:10-13).

Bahsi geçen örneklerden, kadınların saçlarının kendi istek ve arzuları dışında kesilerek cezalandırılmalarının, bu durumun bir aşağılama unsuru olarak kullanılmasının mitolojik ve dini kökenleri bulunduğu anlaşılmaktadır. 20. yy'la birlikte bu cezalandırma yöntemi bir süre için yeniden ortaya çıkmıştır. 1923 yılında Fransız birliklerinin Rhineland'ı işgalinden sonra, Fransızlarla ilişki yaşayan kadınlar saçları kesilerek cezalandırılmışlardır. Benzer bir şekilde II. Dünya Savaşı sırasında ari ırktan olmayanlarla ya da çiftliklerde çalışan yabancılarla birlikte yatmakla suçlanan kadınlar, halka açık alanlarda saçları kesilerek, kazınarak cezalandırılmışlardır. Normandiya Çıkarması'ndan sonraki süreçte ise düşmanla birlikte olan kadınların bu şekilde teşhir edilerek cezalandırılmaları yaygınlaşmıştır (Beevor, 2009).

Fotoğraf 1: Fransa-Montélimar'da düşmanla birlikte olduğu için saçları kesilerek cezalandırılan bir kadın, 1944 (<https://www.nzz.ch/international/die-befreiung-beginnt-mit-einer-hexenjagd-frankreichs-geschorene-frauen-ld.1305283?reduced=true>)

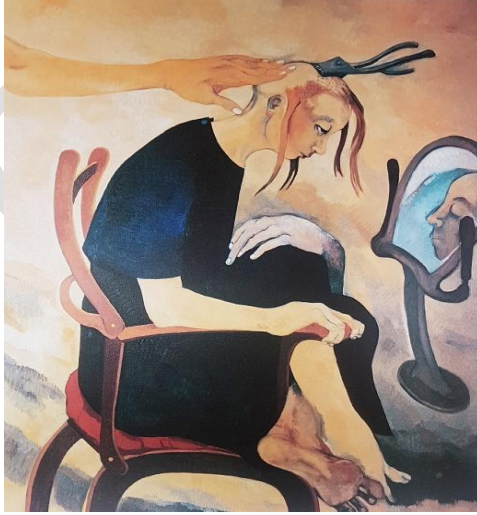
Erdok'un, 1980'li yılların ilk yarısından itibaren üretmeye başladığı Disiplin ve Ceza serisi, sanatçının bu cezalandırma ya da disipline etme yöntemine dair hayatından edindiği gözlemlere dayanmaktadır. Komşularının deli evlatlarının saçlarını rızası olmadan kesmeleri, yurtdışında gözlemlediği rahibelerin, kadınlıklarından uzaklaşmak ister gibi, saçlarını kestiklerini görmesi, bir filmde kadınların saçlarının kesilerek sokak ortasında cezalandırıldıklarını görmesi bu gözlemlerinden birkaçı olarak öne çıkmaktadır (Erten, 2017, C. I. s. 142). Aynı zamanda kadına bedeniyle, saçıyla, namusuyla, sosyal yaşantısıyla parçası olduğu aileyi temsil etmesini gerektiren negatif bir sorumluluk yüklenmiştir. Kadının herhangi bir "yanlış" davranışının bütün aileye, sülaleye utanç ya da leke getireceği kabulü, kadının bütün karar ve hareketlerinin sınırlandırılmasına yol açmış ve güçlü dışsal baskılar altında yaşamasına sebep olmuştur (Kandiyoti, 2015, s. 81). Saç, özellikle de uzun saç, erkek egemenliğiyle belirlenmiş normatif değerler sonucunda kadının kadınsılığının en önemli ifadelerinden biri haline gelmiştir. Saçın, kişinin izni olmadan kesilmesi, kadının özne olamayışının, yalnızca erkeklere tanınan özne olma koşullarında bir nesne haline getirildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kayalı, 2013, s. 21). Sanatçı bu

konuyu seçme sebebini “Çünkü saç kişinin karakterini yansıtır. Zorla saç kesimi ise kişiliğe zorla bir müdahaledir.” diyerek özetlemiştir (Yılmaz, 2011, s. 106).

Sanatçı, serinin ilk örneklerini 1985 yılında üretmeye başlamıştır. 1990'lara kadar ürettiği örnekler hem kompozisyon hem de renk paleti kullanımı olarak birbirlerine daha benzer özellikler taşımaktadır. Bu durumun sanatçının renkleri akılcı kullanma tercihinin bir sonucudur. Serinin resimlerinde genel olarak hâkim renkler kıvılcı-kahverengi-kırmızı tonları olarak görülmektedir, bunlara ek olarak siyah oldukça çarpıcı olarak kullanılmış, yer yer ifadeyi güçlendirmek adına sarı-turuncu-mavi gibi canlı ve sıcak renklerden de faydalanılmıştır.

Resimlerde siyah rengin en etkili ve lekese kullanımı, figürlere giydirilen kuaför önlüklerinde görülmektedir (Resim 5 hariç). Bu önlüklerin siyahlığı yer yer maviler, kırmızılar ile hafifçe kırılmıştır. Önlükler kadın figürlerin vücut hatlarını tamamen örtmektedir. Saçları kesilerek “kadınlıklarından” uzaklaştırılan figürler, vücut hatları da ortadan kaldırılarak iyice cinsiyetsizleştirilmişlerdir. Bu siyah önlükler aynı zamanda bir matem rengi olarak siyahın kullanımı ile de örtüşmektedir. Resimlerde betimlenen kadınlar, kesilen saçlarına, müdahale edilen kişisel haklarına, ellerinden alınan “kadınsılıklarına” yas tutarcasına sanatçı tarafından siyahlara büründürülmüşlerdir.

Seride yer alan bütün resimlerin en dikkat çekici ortak özelliği ise saçları kesen kişinin, yani cezalandırma/disipline etme işini yapan figürün resimde fiziksel bir varlık gösterilmemesi, yalnızca el ya da ellerinin gösterilmesidir. Otoriteyi, gücü temsil eden bu ellerin, fiziksel bir bedene, tasvire ihtiyaç duyulmadan verilmesi önemlidir. Resmin anlam gücü bu şekilde saç kesme eylemine yüklenmiştir. Saçı kesen kişinin fiziksel varlığı ya da tasviri ise önemsizdir. Kişinin özel alanına teklifsizce uzanan bu ellerin temsil ettiği iktidar gücünün bir bedene ya da yüze, kısacası bir kişiselleştirmeye ihtiyacı kalmamıştır.

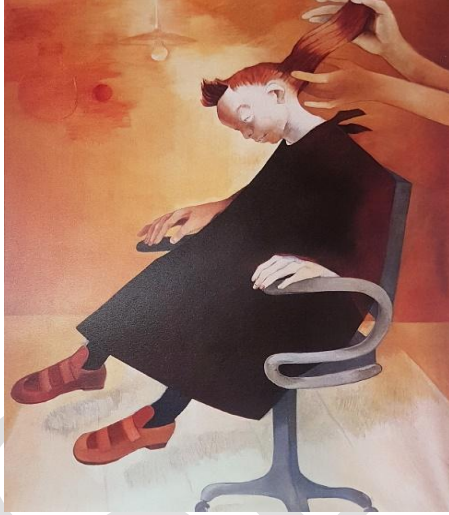

Resim 1: Neş'e Erdok, Disiplin ve Ceza, tüybu, 160x130 cm, 1985, Gülsüm Soydan Koleksiyonu (Erten, 2017, C. II. s. 355) (© Neş'e Erdok)

1985 tarihli ilk örnekte (Resim 1), sarı-kahverengi-siyah tonlarında mekânsız bir fon önüne yerleştirilmiş bir sandalye, bu sandalyede oturan bir kadın, bir ayna ve kadının saçlarına uzanmış bir el görülmektedir. Kadın figürün saçını kesen kuaför makasını kontrol eden bir el olmayışı, cansız bir nesneye bir irade yüklenmiş olması ise dikkat çekicidir.

Bedeni dolayısıyla akıldan uzakta tutulan kadının karşısında, irade yüklenmiş cansız bir nesnenin konumlandırılması bu bağlamda bedensizleşen erkek aklının bir yansıması gibidir (Kayalı, 2013, s. 15). Figürün sağ ve sol uzuvları farklı renk ve biçimde tasvir edilmiştir. Sağ kol ve bacağı ten renginde, daha naif bir şekilde betimlenmesi figürün naif, insansı çaresizlik ve kabullenişini göstermektedir. Bu anlatım figürün boynu bükük duruşu, kol ve bacaklarını toplayarak sinmiş bir pozisyonda oturması ve yüzündeki umutsuz ve kendini bırakmış ifade ile birleşerek güçlü bir anlatım dili oluşturmaktadır. Daha karanlık, deforme olarak tasvir edilen sol tarafı ise durumu kabullenişinin altında, içinde yatan öfke, kızgınlık gibi negatif duyguların bir ifadesi olarak gözükmektedir.

Resimde mekânı belirleyecek bir perspektif çizgisinin kullanılmaması, figürün karşısında konumlandırılan aynanın havada süzülüyor gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Aynadaki yansıma ile figürün ifadesi ve saçları arasında da farklar görülmektedir. Figürün gözleri açık, ifadesi daha mutsuz ve yüzüne düşen birkaç tutum saç görülmekteyken; yansımada gözleri kapalı, ifadesi daha kabullenmiştir ve hiç saç gözükmemektedir. Sanatçının bu tercihi, aynadaki yansımanın anı değil de bir adım sonrasını yansıttığı hissiyatını oluşturmaktadır.

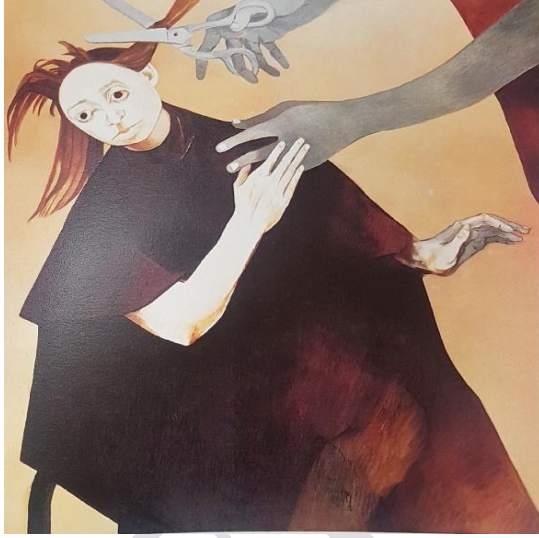

Resim 2: Neş'e Erdok, Disiplin ve Ceza, tüy, 1985, Hale Arpacioğlu Koleksiyonu (Erten, 2017, C. II. s. 356) (© Neş'e Erdok)

1985 yılında yapılan ikinci resmin (Resim 2) kompozisyonu Resim 1'i anımsatmaktadır. Kompozisyon, sarı-kırmızı-kızıl tonlarının baskın olduğu, kapalı bir mekânda kurgulanmıştır. Zemin ve duvarın bir çizgi ile ayrılması, zemindeki döşemenin dokusunun verilmesi, üst-sol tarafa yerleştirilmiş tek ampullü avize ile mekân oluşturulmuştur. Mekâna yerleştirilmiş bir sandalye üzerinde bir kız çocuğu oturmaktadır. Figürün, serinin geri kalanında tasvir edilen kadınlara göre yaşının küçük olduğu anlaşılmaktadır. Bedenin gerisi olmayan otoriterinin ellerini çocuğun saçlarına uzanmış ve kesmek için hazırlar gibi bir tutamı tutmaktadır.

Resme hâkim olan sıcak renklere rağmen, konunun ağırlığı ve soğukluğu hissedilebilmektedir. Bu duygusal ağırlık, figürün pozisyonu, ellerini konumlandırması ve üçte ikisi görünen yüzündeki ifade ile sağlanmıştır. Bedeni olmayan ellerin resme sağ taraftan dahil olması da tedirginliğe katkı sağlamaktadır. Resim 1'de olduğu gibi bu resimde de sağ ve sol el arasında renk, biçim farklılığı ve deformasyon tercihi görülmektedir. Bir

yandan güçsüzlükten doğan boyun eğişini ifade eden ten rengi ve daha zarif olan eli, diğer yandan ise direnmek isteyen daha koyu renkli ve iri eli görülmektedir. Sandalyenin kollarına yerleştirilmiş bu ellerden koyu renk olan sağ el, harekete geçmek istercesine daha havada, sadece parmak uçları kolçağa dokunur vaziyette tasvir edilmiştir. Kız çocuğunun suratında tedirginlikle karışık bir umutsuzluk görülmektedir. Bu çaresizlik, daha çocuk yaşlardan itibaren kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olamayan tüm kadınların yansıması gibidir. Oysaki, kadının özgür olabilmesinin ilk adımı önce bedeni üzerindeki denetim hakkını kendi eline alabilmesidir (Kayalı, 2013, s. 18). Resimde, bu umutsuzluk ve kız çocuğunun karşı koyacak kuvveti olmamasından kaynaklanan çözümsüz bir kabulleniş duygusu izleyici aktarılmaktadır.

Resim 3: Neşe Erdok, Disiplin ve Ceza, tüy, 152x135 cm, 1985, Demsa Koleksiyonu (Erten, 2017, C. II. s. 357) (© Neşe Erdok)

Resim 3'te hardal tonlarına çalan soğuk bir sarı fon tercih edilmiştir. Mekânsız fonun önünde ise bir sandalyede oturduğu belli olan bir kadın figürü görülmektedir. Sağ üst köşede ise kıvılcık-bordo tonlarında bir üçgen alan yaratılmıştır. Bu alan, kadının saçını kesen makası tutan otoritenin ellerinin tuvale giriş yaptığı kısım olarak ayrılmıştır. Eller, makasının soğuk metaliyle neredeyse aynı tonda, soğuk gri bir renktir. Bu donukluğa karşın kadının sağ kolu ve yüzü kaynağı belirtilmemiş bir ışıkla aydınlatılmıştır. Arkada kalan sol eli ise gölgededir. Figürün giydirildiği siyah önlüğün etek kısımlarında kullanılan kıvılcıklar ile hem bir transparanlık elde edilmiş hem de köşede yaratılan üçgenle bir renk dengesi sağlanmıştır.

Figürün jest ve mimiklerinden, Resim 2'dekinden farklı bir duygusal dışavurum okunmaktadır. Resim 2'deki kız çocuğunun kabullenmiş tasvirine karşın bu resimde de figürde bir direniş, bir direnç gözükmektedir. Kadının başı, makastan yani cezadan kaçmak ister şekilde sola doğru eğilmiştir. Korku ile açılmış gözleri ile otoriteden ters tarafa bakmaktadır. Sağ eli ise kendisine, beden bütünlüğüne, saçlarına uzanan otoritenin ellerinden birini iter pozisyonundadır. Bu ifade ve davranışların hepsi kadının içinde bulunduğu duruma karşı çıkmak, kendini kurtarmak için bir çaba içinde olduğunu göstermektedir. Ancak yüzlerce yıldır süregelen öğreti ve kabuller kadının sahip olduğunu bedeninin erkeğe göre, erkek egemen otoriteye göre daha az fiziksel güce sahip olduğu

kurgusu üzerinden şekillenmektedir (Kayalı, 2013, s. 15). Figürün resimde saçlarının bir kısmı çoktan kesilmiş olarak betimlenmesinden de anlaşılmaktadır ki karşısındaki kuvvet maddi ve manevi olarak kadından güçlü bir konumdadır ve karşı koymaları sonuçsuzdur.

Resim 4: Neş'e Erdok, Disiplin ve Ceza, tüyb, 200x135 cm, 1987, Çiğdem-Ahmet Can Arslanbek Koleksiyonu (Erten, 2017, C. II. s. 370) (© Neş'e Erdok)

1987 tarihli Resim 4'te ilk örneğe göre daha farklı bir renk paleti tercih edilmiştir. Resim 1, 2 ve 3'te görülen dışavurumcu sarı-kırmızılarının yerini bu örnekte duygusallığın ve dinginliğin rengi olan açık mavi tonları almıştır. Eğri formlu bir çizgi ile perspektif yaratılmış, bunun sonucu olarak da bir mekân ortaya çıkmıştır. Resmin kompozisyonu sandalyede oturan bir kadın, saçlara uzanan ve makas tutan eller ile tavana asılmış izlenimi veren bir aynadan oluşmaktadır. Bir bedene sahip olmayan, görevi cezayı uygulamak olan ellerin sayısı bu resimde üçe çıkmaktadır. Bu tercih izleyiciye yapılan cezalandırmanın arkasında birden fazla kişinin olduğunu, belki bir grubun belki de toplumun tamamının figürün kişilik hakları ve bedeni üzerine söz söylediğini hissettirmektedir.

Resmin merkezine yerleştirilen kadın figürünün vücut dili, uygulanan cezayı çaresizce kabullenişini göstermektedir. Bacaklarını açmış halde oturmakta, ellerini bacaklarının arasında kavuşturmuştur ve omuzları çökmüş haldedir. Kadının yüzü bir ölüyü andırıcasına beyazlaştırılmış, dudakları ise mavi-mor bir renk ile belirginleştirilmiştir. Saçı kesilerek cezalandırılan bu kadın, en azından kadının ruhunun bir parçası, kendisinden koparılan özelliklerle bir nevi öldürülmektedir. Beden bütünlüğü hakkında bile söz sahibi olamayan, bu konuda dahi bir seçim hakkı tanınmayan kadın figürünün, saçlarıyla beraber yaşamının geri kalanı hakkındaki haklarından vazgeçme riskiyle karşı karşıya olduğu görülmektedir (Akt. Kayalı, 2013, s. 25). Cezalandırma sırasında aynaya bakan ya da zorla baktırılan figürün yüz ifadesinde acı çektiği, üzüldüğü anlaşılmaktadır. Teklifsizce yapılan bu müdahale karşısında çaresizce oturan kadının gözündeki bakış ve süzülen yaşlar ise resmin duygusal dışavurumunun zirve noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim 5: Neş'e Erdok, Disiplin ve Ceza, tüy, 130x100 cm, 1993, Özel Koleksiyon (Erten, 2017, C. II. s. 417) (© Neş'e Erdok)

1993 tarihli Resim 5, kompozisyon, renk paleti, eylem ve duygu yükü açısından serinin en farklı örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Fonda kahverenginin açık ve koyu olarak iki tonunun keskin bir ayrımla kullanılması, resimde bir mekân algısı oluşturmuştur. Bu mekân içerisinde sandalyede oturduğu anlaşılan bir kadın, resmin sağ üst tarafından tuvale giren bir el görülmektedir. Kadın figürünün arkasında başı ve tek bir eli gözükten duvarda bir siluet/gölge yer almaktadır. Resimde yer alan kadının bütün saçları kesilmiş yani cezalandırma işlemi bitmiştir. Kadının kucasına dökülmüş olan kesilmiş saçları ile bu durum belirtilmiştir. Sağ elinde ise artık hiçbir işine yaramayacak olan bir tarak bulunmaktadır. Sol eli ise avcu açık ve izleyiciye dönük olarak çaresiz bir hareket ile bacağına üzerine konumlandırılmıştır.

Diğer örneklerden farklı olarak bu resimde, kadına beyaz önlük giydirilmiştir. Masumiyetin, saflığın sembolü olan beyaz rengin tercih edilmesi, cezalandırılan kişinin aslında masum olduğuna bir vurgu olarak algılanmaktadır. Dikkat çeken bir diğer unsur ise duvardaki siluet/gölgedir. Ana figürün çaresizliğine, kabullenmişliğine, gözlerinde taşıdığı hüzne karşın, gölge figür daha dirençli betimlenmiştir. Ana figürün güçsüzlüğüyle beraber erkek egemen doktrinleri içselleştirdiği ve erkek egemenliğiyle güç rekabetine girmeyen bir tavra büründüğü görülmektedir (Molinier & Welzer-Lang, 2015, s. 210). Gölge olarak betimlenmiş figürün yüz ifadesi daha sert ve kararlı olarak görülmektedir. Resme sağ taraftan giren otoritenin eline karşı, başında kalan bir tutam saçını savunmak için kaldırdığı sol eli ile direniş göstermektedir. Resim 1'de gördüğümüz figür ve aynadaki yansımasının farklı olması gibi, bu siluetin de ana figürün gölgesi ya da iç sesinin görsel dışavurumu olarak konumlandırılmış olması muhtemeldir.

Resim 6: Neş'e Erdok, Disiplin ve Ceza, tüy, 120x100 cm, 1994, Büyükkuşoğlu Koleksiyonu (Erten, 2017, C. II. s. 427) (© Neş'e Erdok)

1994 tarihli Resim 6 serinin son örneğidir. Gri-beyaz ve mavi bir fon önünde, tuvali ortalamış bir figür, figürün saçından bir tutamı tutan bir el ve saçı kesen bir makas görülmektedir. Herhangi bir kapalı mekân belirtisi görülmemektedir. Serinin önceki resimlerinden farklı olan kadın figürün bedeninin tamamı resmedilmemiştir. İzleyici kadını tam karşıdan görmektedir, bu tercih figürle empati kurmayı kolaylaştırmaktadır. Soğuk turuncularla siyahlığı kırılmış önlüğün boyun kısmına mavi küçük bir önlük daha yerleştirilmiştir.

Figür, başına neler geldiğini görmek ister şekilde kafasını hafifçe yatırmıştır. Aynı amaçla gözleri de yukarı doğru bakmaktadır. Yukarı doğru bakan bu gözlerde korku ve endişe okunmaktadır. Dudakları ise hafifçe aralanmıştır ve endişeyle alt dudaklarını ısırılmaktadır. Sanki bir şeyler söylemek istemekte ancak konuşamamaktadır. Kadın konuşamamaktadır çünkü onun yerine konuşacak, çıkarlarını gözetecek bir babası ya da kocası vardır; egemen kabul kadının kendisini ifade etmek için söze ihtiyaç duymadığı yönündedir (Kayalı, 2013, s. 16). Hem resmin hem de figürün en dikkat çeken noktası ise kadının elleridir. Yukarıya, otoriteye doğru uzanan elleri, bedenine yapılan bu izinsiz müdahaleyi durdurmak ister gibidir. Ancak ellerin boyun-çene hizasında tasvir edilmiş olmaları gücünün bu cezayı durdurmaya, otoritenin yaptırımına engel olacak gücü olmadığını göstermektedir.

Neş'e Erdok, serinin tamamında biçimsel olarak yansıtmacı kurama uygun resimler üretmiştir. Bununla birlikte, resimlerin duygusal ve duyusal dışavurumcu tavırlı oldukları da göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ

Disiplin ve Ceza serisinde otorite tarafından saçları kesilerek disipline edilmeye çalışılan, cezalandırılan kadınlar görülmektedir. Bu yöntem; binlerce yıldır süregelen, mitolojilerden, tek tanrılı dinlerden beslenen ataerkil toplumsal cinsiyet kalıpları sonucunda kadının uzun saçlı olması gerektiği, kısa saçın kadının değerini düşürdüğü algısının bir yansımasıdır. Esasen gerek kadınlar gerekse erkekler için hangi fiziksel veya davranışsal özelliklerin "normal" olarak kabul edileceği ya da "doğal" olarak görüleceği şeklindeki

normlar, toplumda süregelen toplumsal cinsiyet kalıp ve ilişkileri aracılığıyla belirlenir. Bu normları belirleyen ise çoğunlukla erkek egemen söylemler ve toplumlardır. Bu bakış açısı sonucunda kadının, kadınlığının en önemli temsillerinden biri olan uzun saçlarının kesilmesi kadınlığına yapılacak en başta gelen saldırılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin, konumuz bağlamında ise kadının, beden bütünlüğüne iradesi ve kabulü dışında yapılan bütün müdahaleler, kişinin özlük haklarına birer saldırıdır. Bu seride ise bu saldırı, suçlarının ne olduğu ya da suçları olup olmadığı dahi bilinmeyen kadınların, kendilerinden güçlü otorite tarafından saçları kesilmesi olarak yansıtılmıştır.

Sanatçı, kadına toplumda biçilen rollere, kadınlık beklentilerine, kadınlar için karar verilmiş güzellik ve toplumsal cinsiyet kalıplarına olan aşinalığını, cezalandırma yöntemini saç kesme olarak seçmesiyle göstermektedir. Çünkü saç kadının güzellik örtüsüdür aynı zamanda ise en büyük cezasıdır. Erkeklerin üzerine en çok söz söylediği beden parçalarından biridir. Kadının üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan herkes, öncelikle bedeni üzerinde bir otorite kurarak başlamaktadır. Kendi bedeni üzerine dahi söylemde bulunmasına izin verilmeyen kadının, hayatının ve hayatın geri kalanı üzerine fikir üretmesi böylelikle engellenmiş olur.

Bu sebeplerle ki Erdok'un Disiplin ve Ceza serisinde cezalandırılan kişi/kişiler görülmemektedir. Çünkü önemli olan cezayı uygulayan bireyler değil, kadının saçının kesilmesinin bir ceza olduğuna karar vermiş, kadını saçı olmadan değersizleştiren toplumsal kalıplardır. Süreç içerisinde neredeyse gereklilik haline gelen bu kalıplar karşısında ise kadınlar kendilerini dahi savunamayacak kadar güçsüzleştirilmişlerdir. Resimlerde bireysel olarak gösterdikleri ya da göstermeye çalıştıkları dirençler ne yazık ki karşılık bulamamış ve hepsinde ceza tamamlanmıştır.

Erdok, Disiplin ve Ceza isimli bu serisinde kadınların toplumsal düzen adı verilen kalıplar içerisinde bedenlerine, kişisel alan ve haklarına yapılan izinsiz müdahaleler ile müdahaleler sonucu kadınların duygularını izleyiciye aktarmak istemiş ve izleyicisini duygusal olarak sarsan bir seri üretmiştir.

SUMMARY

This study aims which particular method painter Neş'e Erdok used haircut metaphor to explain how women are treated on the ground of their bodies, shapes, "feminine" features and etc. and wanted to reflect the authority's disciplining and punishment of women. She called this painting series "Discipline and Punishment" and it is understood that social patterns, thoughts, appropriate and inappropriate behaviors must be determined for the formation of both discipline and punishment. These patterns sometimes occur in parallel with the life of the society in the process, however sometimes it is determined by various authorities.

Erdok has chosen many themes in her works that stem from her sensitivity to social problems. She painted ordinary people, street vendors, ferry passengers, beggars, women, children, and the oppressed lower class. The theme of the interference to the bodily integrity by intervening in the hair and the castration of the personality as a result of this has emerged as a result of the artist's preference to reflect this society with all its nakedness on the canvas.

Hair has been seen as a symbol of both power and beauty since ancient times. The origins of seeing long hair as an important element of beauty and ornament date back to ancient times. There are verses in the *Old and New Testaments* about women's hair being long

or in what situations it should be cut or covered. It is understood that the punishment of women by cutting their hair against their will and the use of this situation as an element of humiliation has mythological and religious roots. With the 20th century, this method of punishment re-emerged for a while.

The artist started to produce the first examples of the series in 1985. The examples he produced until the 1990s are more similar to each other in terms of both composition and use of color palette. This situation is a result of the artist's choice to use colors rationally. The women depicted in the paintings are dressed in black by the artist as if they mourn their cut hair, their interfered personal rights, and their "feminineness" taken from them. The most striking common feature of all the paintings in the series is that the person who cuts the hair, that is, the figure who does the punishment/discipline, does not show a physical presence in the painting, but only the hand or hands. It is important that these hands, which represent authority and power, are not given to a physical body and do not need a physical description.

The artist shows her familiarity with the roles assigned to women in society, the expectations of femininity, the beauty and gender stereotypes decided for women, by choosing hair cutting as a type of punishment method. Anyone who tries to dominate a woman starts by establishing authority over her body. The woman, who is not allowed to speak even about her own body, is thus prevented from generating ideas about her life and the rest of her life. In the face of "womanly" stereotypes, which have become almost a necessity in the process, women have become so weak that they cannot even defend themselves. Unfortunately, the resistance they showed or tried to show individually in the paintings did not find a response and the punishment was completed in all of them.

In this series called Discipline and Punishment, Erdok wanted to convey the feelings of women to the audience as a result of unauthorized interventions on women's bodies, personal space and rights within the patterns called social order, and produced a series that shook the audience emotionally.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı bulunmamaktadır.
Mali Destek:	Çalışma için mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Aktansoy, H. (2006). LSD dergi Neş'e Erdok söyleşisi. <http://www.lebriz.com/pages/artist.aspx?artistID=395§ion=555&lang=TR&periodID=&pageNo=0&exhID=0&bhcp=1>.
- Beevor, A. (2009, 06 Mayıs). An ugly carnival. *The Guardian (International edition)*. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2009/jun/05/women-victims-d-day-landings-second-world-war>.
- Berksoy, F. (1998). *20. yüzyıl Batı ve Türk resminde toplumsal gerçekçilik*. İstanbul: Bakışlar Matbaacılık.
- Ceza. (t.y.). www.tdk.gov.tr. www.tdk.gov.tr/_ndex.php?opt_on=com_gts&arama=gts&gu_d=TDK.GTS.5ce255f472d1f1.28683359. Erişim tarihi: 20.05.2019.
- Disiplin. (t.y.). www.tdk.gov.tr. www.tdk.gov.tr/_ndex.php?opt_on=com_gts&kel_me=DİSİPLİN. Erişim tarihi: 20.05.2019.
- Elkatip, D. (1993, 21 Nisan). Hüzün her zamanki yerinde. *Milliyet*, s. 16. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1993/04/21>.
- Erten, O. (2017). *Zaman kuşu Neş'e Erdok'un yaşamı ve sanatı I (Cilt 1)*. İstanbul: Bozlu Sanat ve Yayıncılık.
- Erten, O. (2017). *Zaman kuşu Neş'e Erdok'un yaşamı ve sanatı II (Cilt 2)*. İstanbul: Bozlu Sanat ve Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (2015). Kurtulmuş ama özgürleşmiş mi? *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar* içinde (s.91-91). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kayalı, D. Ş. (2013). *Kadın bedeni ve özgürleşme*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Molinier, P. & Welzer-Lang, D. (2015). Kadınlık, erkeklik, erkeksilik. Helena Hırata, vd. (Ed.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* (G. Acar-Savran, Çev.) içinde (209-214). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Öztürk, N. (2008). Antropolojik ve sosyolojik açıdan saçlar ve inançlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(25), 7-28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184304>. Erişim tarihi: 04.04.2019.
- Tansuğ, S. (2012). *Çağdaş Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, A. (2011). *1950 sonrası Türk resim sanatında sosyal yansımalar bağlamında Neş'e Erdok* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması 2020 Yılı Çalışmaları

Dr. Ramazan Gündüz

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

ramazangunduz@selcuk.edu.tr

Öz

Bu çalışma Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması kapsamında 2020 yılında çalışmalar yapılan alanların ve bu alanlarda ele geçen arkeolojik eserlerin bir ön değerlendirmesi niteliğindedir. 2020 yılı çalışmalarının öncelikli amacı bölgenin Prehistorik Dönemdeki durumunun anlaşılmasına katkı sağlamaktır. İlk aşamada bölgedeki yerleşmelerin tanımlanması, arkeolojik envanterinin çıkarılması ve güncel durumlarının tespit edilmesi planlanmıştır. Çalışmalardan elde edilen sonuçlar bölgenin Prehistorik Dönemleri hakkında yeni bilgiler edinmemize olanak sağlamıştır. Bu güne kadar Suğla Gölü çevresinde Neolitik ve/veya Kalkolitik Dönemde yalnız Suberde ve Gökhöyük Bağları Höyükte yerleşim olduğu biliniyorken 2020 yılı çalışmaları sonunda bölgede 6 yeni yerleşimde daha Geç Neolitik ve/veya Kalkolitik Dönem kültür kalıntıları tespit edilmiştir. Söz konusu yerleşmelerin en erken MÖ 7. binin sonu ve/veya 6.binyılın başına tarihlenebileceği öngörülmüştür. Bu yerleşmelerde tespit edilen buluntuların ortak özellikler göstermesinden bölge içerisinde homojen bir kültürün var olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Prehistorya, Neolitik, Kalkolitik, Beyşehir-Suğla Havzası, Seydişehir.

The Prehistoric Surface Survey of Sugla Lake Vicinity Studies in 2020

Abstract

This study is a preliminary assessment of the areas in Sugla Lake Vicinity and the archaeological artifacts found in these areas in 2020 within the scope of the Prehistoric Period Survey of the Sugla Lake Vicinity. The primary purpose of the 2020 studies is to contribute to understanding the situation of the region in the Prehistoric Period. In the first stage, defining the settlements in the region, making an archaeological inventory and determining their current status were among our initial plans. The results have enabled us to obtain new information about Prehistoric Period of the vicinity. While it was already known earlier that there were only settlements in Suberde and Gökhöyük Bağları Höyüğü in the Neolithic and/or Chalcolithic Period around Sugla Lake until recently, 6 new settlements of the Late Neolithic and/or Chalcolithic Period were identified in the region through the 2020 studies. It is predicted that these settlements may be dated to the end of the 7th millennium BC and/or the beginning of the 6th millennium BC. Since the findings show common features in these settlements, it is understood that there was a homogeneous culture in the region.

Keywords: Prehistory, Neolithic, Chalcolithic, Beyşehir-Suğla Basin, Seydişehir.

GİRİŞ

Suğla Gölü havzası Konya il sınırları içerisinde, merkeze yaklaşık 100 km uzaklıktadır. Havza Beyşehir-Suğla oluşu olarak bilinen doğal çöküntü koridorunun doğu kısmını oluşturmaktadır. Batıda Beyşehir Gölü doğuda Suğla Gölü ve Çarşamba Vadisinin girişiyle sınırlanan havza güneydoğu kuzeybatı yönünde yaklaşık 150 km uzunluğa ve güney kuzey yönünde 50 km genişliğe sahiptir (Şekil 1). Coğrafi olarak Orta Toros Dağları'nın kuzeybatı bölümünde yer alan havzayı, batısından ve güney batısından Küpe Dağı, Kızıl Dağ ve Gidengelmez Dağları Kütlesi ile kuzeyden Alacadağ Kütlesi sınırlamaktadır (Şekil 2). Bu alanda Suğla Gölünün çekilmesiyle Orta Toros Dağları'nın kuzeybatı-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde geniş içbükey bir yay görünümünde ova oluşmuştur. Bu ova sınırları içerisinde günümüzde en batıda Seydişehir'den başlayarak Yalıhüyük ve Ahırlı ilçeleri yer almaktadır (Şekil 1).

Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2020 yılında başlamıştır. Üç yıl devam etmesi planlanan yüzey Araştırması kapsamında yaklaşık 150 km uzunluğa sahip Beyşehir-Suğla havzasının tamamının taranması hedeflenmektedir. Araştırmalar öncelikli olarak Suğla Gölü çevresinde daha sonra Çarşamba Vadisi ve Beyşehir Gölü çevresinde devam ettirilecektir. Bu çalışmalar ile Suğla Gölü havzasının Prehistorik Dönemdeki durumunun anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu araştırmalar ile Beyşehir-Suğla havzasının, Orta Anadolu ve/veya Güneydoğu Anadolu'da ortaya çıkan ya da gelişen kültürlerin Batı Anadolu'ya geçişte üstlenmiş olabileceği olası rol nedir sorusuna cevap aranacaktır. Cevaplanmayı bekleyen bir başka soru ise havzaya yaklaşık 80 km uzaklıkta, Neolitik Dönemin en gelişmiş yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'ün havza içindeki yerleşmeler ile nasıl bir etkileşim içinde olduğudur. Bu ilk çalışma sezonunda hedefimiz Suğla Gölünün kuzeyindeki sahanın taranması, bu saha içindeki olası yerleşmelerin tespiti ve/veya tanımlanması, ele geçen arkeolojik buluntuların bilimsel çalışmalarının yapılarak tanım ve tasniflerinin yapılmasıdır. Bunların yanında hali hazırda bilinen yerleşmelerin güncel durumlarının belgelenerek dijital ortama aktarılması da yapılacaktır. Bu maksatla yapılan çalışmalarda aşağıda verilen bulgulara ulaşılmış, tespitler yapılmıştır.

Seydişehir ilçesinde yapılan araştırmalar

Seydişehir Höyük II

Seydişehir Höyük II, Seydişehir İlçe Merkezinde, Seydişehir organize sanayinin arkasında konumlanmaktadır (Şekil 3). Höyük 1996 yılı çalışmalarında Hasan Bahar tarafından tespit edilmiştir. Bu dönem çalışmalarında höyüğün II. bin yıldan Klasik Dönemlere kadar yerleşim gördüğü bildirilmiştir (Bahar, 1999a, s. 1). Ancak burada en çok göze çarpan buluntular Demir Çağına tarihlenen krem astar üzerine kahverengi boya ile yapılmış konsantrik dairelerin olduğu geometrik bezemeli kap parçalarıdır (Bahar, 1999a, s. 3). 2020 çalışmalarında höyüğün etrafında bulunan arazilerden başlanarak, höyük en üst noktasına kadar incelenmiş olup höyüğün çevresinde ve höyük yüzeyinde yapılan çalışmada Demir Çağı ve Roma Dönemine tarihlenebilen seramikler tespit edilmiştir. Bu parçalar arasında krem astar üzerine kahverengi boya ile bezenmiş, meander motifli, olasılıkla bir boyunlu çömlek veya kraterin omuzdan boyun kısmına geçiş parçası dikkat çekicidir (Şekil 3a). Parça kalın cidarlı, kaba formlu olup hamuru ince kumlu, kireç, mika ve taşçık katkılıdır. Parça üzerindeki meander motif süslemenin benzerleri Konya/Alaaddin Tepesi Höyükte de ele geçmiştir (Bahar, 1999b, s. 55, 58 Lev. VI, X) Boğazköy kazılarında

açığa çıkarılan bazı kaplar üzerinde Orta Demir Çağı'na tarihlenen meander motifli örnekler bulunmaktadır (Bossert, 2000; Tafel 105, 113). Benzer boya bezemeli örneklerden yola çıkarak bu parçanın Orta Demir Çağı veya Geç Demir Çağı'na tarihlenmesi uygun olacaktır.

Suberde Höyük

2020 yılı yüzey araştırması kapsamında incelenen Suberde Höyük, Seydişehir İlçesinin yaklaşık 11 km güneydoğusunda, Suğla Gölü'nün kuzeybatı kıyısında yer alan Gölyüzü (eski adı Suberde) köyünün girişinde yer almaktadır. İlk kez Beyşehir-Suğla Gölleri Yüzey Araştırması kapsamında 1963 yılında Ralph Solecki tarafından tespit edilen höyükte (Solecki, 1965, s. 133) Jacques Bordaz başkanlığında 1964-65 yıllarında kazılar yapılmıştır (Bordaz, 1973, s. 283). İki sezon devam eden kazılarda Prehistorik Dönemlere tarihlenen 3 kültür tabakası tespit edilmiştir. Bunlardan en üst tabaka geç dönem mezarları ile bozulmuştur. Sonraki iki katman Prehistorik Döneme tarihlenir (Bordaz, 1969, s. 44 - 46). Yerleşmenin mimari yapı geleneği tam olarak açığa çıkarılamamakla birlikte, kısmen sağlam korunmuş kerpiç duvarları olan bir birine bitişik düzende yapılmış bazı yapı kalıntılarında dörtgen veya kare planlı bir mimari yapı geleneğinin olduğu anlaşılmaktadır (Bordaz, 1969, s. 44-46, 63). Çalışmalarda çanak-çömlek buluntuların açığa çıkarıldığı bilinmekle birlikte buluntular hakkında kazı raporlarında ayrıntılı bilgiye yer verilmemiştir. Elde edilen bilgilere göre III. tabakanın üst kısımlarında 8 adet; karışık buluntu veren I. tabakadan ise 12 adet Neolitik Döneme tarihlenebilecek pişmiş toprak kap parçaları tespit edilmiştir (Bordaz, 1969, s. 51). Serap Özdöl tarafından 2006 yılında tamamlanan doktora tezi kapsamında Suberde seramik buluntuları Çatalhöyük ve Er Baba'nın da yer aldığı Neolitik Dönem yerleşmelerinin seramikleri ile ayrıntılı olarak çalışılmıştır (Özdöl, 2006). 2020 yılı araştırmaları kapsamında inceleme yaptığımız Suberde Höyük'ün büyük bir kısmı ağaçlandırılmış ve mezarlık olarak kullanıldığı görülmüştür. Höyüğün üzerindeki bu tahribattan Suberde Höyük'te Prehistorik Dönem yerleşmesine dair bir iz görülmemektedir. Suberde de tarafımızca yapılan yüzey araştırmalarında herhangi bir pişmiş toprak çanak-çömlek parçasına ve/veya obsidiyen'e rastlanmamıştır. Höyüğün oturduğu alan dışında olasılıkla Neolitik Döneme tarihlenebilecek bir taş balta ele geçmiştir (Şekil 4).

Eski Köytepe Höyük

Eski Köytepe Höyük Seydişehir İlçesi, Kesecik Mahallesi sınırları içerisinde Suberde Höyük'e çok yakın bir mesafede yer almaktadır. Höyük 1963 yılında Ralph Solecki tarafından Beyşehir-Suğla Gölleri Yüzey Araştırması kapsamında tespit edilmiştir (Solecki, 1965, s. 141). Solecki çalışma yapılan alanların listesi içinde yeni tespit edilen yerleşme olarak yer verdiği Eski Köytepe yerleşmesinin hangi döneme tarihlendiği veya ele geçen buluntularla ilgili hiçbir bilgi verilmemektedir. Solecki ve/veya Bordaz'ın daha sonra yaptığı çalışmalarında da höyük ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 2020 yılı yüzey araştırması bünyesinde tarafımızca ayrıntılı çalışılan höyükte önemli bulgular tespit edilmiştir. Suberde Höyük'e çok yakın bir mesafede konumlanan Eski Köytepe Höyük Suğla Gölü su toplama alanına yaklaşık 2 km mesafede bulunmaktadır. Eski Köytepe Höyük'ün eteklerinin kısmen tarım arazisi olarak kullanıldığı görülmüştür. Höyüğün üst kısımlarının tamamını, yer yer yaklaşık 1-1.5 m uzunluğundaki yabancı bitkilerle kaplamıştır (Şekil 5). Bu bitki yoğunluğundan dolayı höyüğün bu kısımları istenilen düzeyde araştırılamamıştır. Ancak höyüğün güneybatı kesiminde, defineciler tarafından açılan kaçak kazı alanında bir havan eli ve pişmiş toprak kap parçaları tespit edilmiştir (Şekil 6). Form ve yüzey özellikleri dikkate alınarak yapılan ön değerlendirmede pişmiş toprak parçaların Geç Neolitik / Erken

Kalkolitik Döneme tarihlenebilecekleri anlaşılmıştır. Ele geçen parçaların tamamı el yapımıdır. Bunların ince kumlu kil hamurlarında gözle görülebilecek büyüklükte kireç, mika, taşcık gibi inorganik katkı yanında kaba organik katkının varlığı da görülmüştür. Burada değerlendirilen 5 parçanın 3'ü basit dik yükselen ağızlı, bir tanesi içe kapanan ağızlı, bir tanesi de dışa çekik ağızlıdır. Bunlardan kırmızımsı kahverengi bir örnek dışında kalanların tamamı koyu yüzlü örneklerden oluşmaktadır. Burada ele geçen havan eli (Şekil 6) küçük boyutlu olmasıyla diğer yerleşmeler ele geçen örneklerden farklıdır. Bu örnek bilinen havan elleri dışında olasılıkla daha ayrıntılı ve/veya özenli ezilecek nesnelere için kullanılmış olabilir. Genel ile Ele geçen pişmiş toprak kap parçalarından bir değerlendirme yapıldığında höyüğün en erken Seramikli Neolitik Dönemde iskan görmüş olduğu düşünülmektedir.

Kesecik Höyük

Höyük adından da anlaşılacağı gibi, Seydişehir İlçesi, Kesecik Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. 2020 yılı çalışmalarında Kesecik Höyük'ün tamamının ağaçlandırıldığı ve büyük bir kısmının mezarlık alanı olarak kullanılmış olduğu görülmüştür. Höyük üzerinde yapılan incelemelerde çok sayıda pişmiş toprak kap parçası tespit edilmiştir. Parçalar arasında Kalkolitik ve Tunç Çağı birkaç örnekle temsil edilirken (Şekil 7) buluntuların büyük çoğunluğu Demir Çağından Roma Dönemine kadar uzanan geniş bir aralığı yansıtmaktadır. Burada ele geçen Kalkolitik Döneme tarihlenen üç parça kaba el yapımı olup kahverengi ve kırmızı yüzeylidir. İnce kum katkılı kil içinde kireç, küçük taşcık ve mika da bulunmaktadır. Tunç Çağına tarihlenen örnekler ise daha çok kırmızımsı açık kahverengi astarlı olup mika, taşcık ve kireç katkılıdır. Demir Çağı örnekleri genelde koyu yüzlü (gri, siyah), çark yapımı kaba mallardan (coarse ware) oluşmaktadır. Kil katkıları incelendiğinde kilin özensiz hazırlandığı içeriğindeki iri taşcık, kireç, mika ve bitkisel katkılardan anlaşılmaktadır. Kesecik Höyükte tespit edilen örnekler, yakın çevresindeki yerleşmelerden Seydişehir Höyük II, Göktürk Höyük, Gökhöyük Bağları Höyük, Gemili (Bağra) Höyük ve Ortakaraviran Höyükler'den bilinmektedir (Bahar, 1999b). Bu kapsamda değerlendirildiğinde Kesecik Höyükte tespit edilen Demir Çağı seramiklerinin Suğla Gölü Çevresindeki yerleşmelerde görülen tipik Demir Çağı seramiklerin özelliklerini yansıttığı anlaşılmaktadır.

Göktürk Höyük

Göktürk Höyük, Seydişehir İlçesi, Kesecik Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Höyük 2020 yılı Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması çalışmalarında tespit edilmiştir. Kesecik Höyük'e çok yakın bir mesafede yer almaktadır. Höyük, batı kısmında güney kuzey yönlü açılan sulama kanalları ile ağır tahribata uğramıştır. Bu tahribat alanında ve höyüğün sağlam kalan kısmında çok sayıda çömlek parçası tespit edilmiştir (Şekil 8). Bu parçalar arasında Prehistorik Döneme tarihlenebilecek (Geç Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı) örnekler yanında Demir Çağı ve sonrasına tarihlenen örneklerde bulunmaktadır. Erken örneklerin tamamı elde üretilmiş olup kil hamur katkısı içinde belirgin mika, taşcık ve kireç bulunmaktadır. Yoğun olmamakla birlikte bitkisel katkıda söz konusudur. Ele geçen parçaların çoğunluğunun özensiz, günlük kullanıma uygun kaba mallardan oluşması, yerleşmenin kapladığı alanın küçük ve yüksekliğinin ova düzleminden yalnız 1.5 metre kadar olması burasının küçük boyutlu bir yerleşme olabileceğini akla getirmektedir. Yerleşmede ele geçen parçalar arasında dikkat çekici erken örneklerden biri de Geç Neolitik, Erken kalkolitik Dönemde yaygın kullanımı bilinen

(Chesepot) süzgeç kap (Şekil 9) parçasıdır (Salque, vd. 2013, s. 522–525; Takaoğlu, 2006, s. 44). Bir başka dikkat çekici örnek ise kaideden karın seviyesine kadar kısmen sağlam olan ve karın kısmında akıtacak bulunan yayık kap parçasıdır (Gündüz, 2020a şekil 8-8a). Bu kap formunun Kalkolitik Döneme tarihlenen benzer örnekleri Yarıkkaya (Schoop 1998, s. 28) ve Çamlı Bel Tarlası (Schoop, 2017, s. 1-19) yerleşmelerinden bilinmektedir. Schoop, bu kapların Prehistorik Dönemlerde tereyağı elde etmek için yayık yayma kabı (yayık kap) olduklarını bildirmektedir (Schoop, 1998; Schoop, 2017). Göktürk Höyükte tespit edilen yayık ve süzgeç kap parçasının evcilleştirilen hayvanlardan Kalkolitik dönemde ikincil ürün olarak karkas et dışında süt ve süt ürünleri (tereyağı, peynir vb.) elde edilmeye başladığını işaret etmesi açısından önemlidir. Bunun yanında Benjamin S. Arbuckle'nin "Caprine Exploitation At Erbaba Höyük: A Pottery Neolithic Village In Central Anatolia" başlıklı makalesi Beyşehir-Seydişehir civarında Koyun ve Keçi yetiştiriciliğinin Neolitik Döneme kadar uzandığını göstermektedir (Arbuckle, 2008, 345 – 366). Alanda ele geçen Kalkolitik ve Tunç Çağına tarihlenebilecek örneklerin ise daha nitelikli mallardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunlar koyu kırmızı astarlı, parlak açkılı olmaları ile dikkat çekmektedir. Kırmızı yüzü parçalar arasında küçük formlu çanaklar bulunmaktadır. Bunların dışında kalan bazı parçalardan bu dönemde daha büyük formlu, kalın cidarlı çömleklerin de var olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür kaplar Gökhöyük Bağları Höyük Kalkolitik ve Tunç Çağı malları ile benzerdir. Göktürk Höyük'te tespit edilen Tunç Çağına tarihlenen çanak parçaları Mellaart'ın Çarşamba, Seydişehir, Beyşehir bölgesi için karakteristik olarak belirttiği (Red burnished bowls) kırmızı açkılı mallara benzemektedir (Mellaart, 1963, s. 214). Ele geçen Demir Çağı seramikleri içerisinde günlük kullanıma uygun kaba pişirme kapları yanında büyük depolama kap parçaları da bulunmaktadır. Bunların tamamı mika, taşcık ve kireç katkılıdır. Erken ve/veya Orta Demir Çağı kaba malları yanında bir adet Geç Demir Çağı için karakteristik olan kahverengi boya bezemeli boyunlu çömlek parçası (Şekil 9) yerleşmede iskânın Demir Çağı sonuna kadar devam etmiş olabileceğini düşündürmektedir (Bahar, 1999b, s. 55, 58 Lev. I - XXX). Söz konusu pişmiş toprak parçalar üzerinden bir ön değerlendirme yapıldığında, Göktürk Höyük'te olasılıkla Geç Neolitik, Erken Kalkolitik Döneme bir topluluğun yaşadığı, yerleşmedeki iskanın en son Demir Çağında sona erdiği düşünülmektedir.

Süzeklik Höyük

Süzeklik Höyük Seydişehir İlçesi, Kesecik Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Gökhöyük merkezde bulunan Gökhöyük, Suberde ve Göktürk Höyük'e yaklaşık 2-3 km mesafede bulunmaktadır. Suğla Gölünün sularının çekilmesiyle oluşan düzlükte yükselen höyüğün tamamı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Sürekli tarım faaliyetlerine maruz kalan höyüğün yüzeyinde nitelikli bir esere rastlanmamıştır. Tespit edilen eserler arasında Geç Demir Çağından Roma Çağına kadar farklı dönemlere ait amorf çanak-çömlek parçaları bulunmaktadır. Bunlar dışında Demir Çağı özellikleri yansıtan küçük bir (amorf) pişmiş toprak yayık parçası, höyükteki Demir Çağı iskanını desteklemesi açısından önemlidir. Ayrıca bu parça bölgede yayık kap parçaları tespit edilen Gökhöyük Bağları Höyük (Gündüz, 2020c), yanı sıra bu çalışmada yer verilen Gemili ve Ortakaraviran Küçük Höyük ile olası ilişkiler hakkında fikir vermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Gemili (Bağra) Höyük

Höyük Seydişehir İlçesi, Kumluca Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Solecki tarafından 1963 yılı çalışmalarında ziyaret edilmiştir (Solecki, 1965, s. 141). Solecki birçok yerleşmede olduğu gibi bura ile ilgili de ayrıntılı bilgi vermezken çalışmalar kapsamında incelediği yerleşmelerin listesinde Gemili Bağra Höyük'te bulunmaktadır (Solecki, 1965, s. 141) 2020 yılı araştırmaları kapsamında tarafımızdan Gemili (Bağra) Höyük yüzeyinde ayrıntılı incelemeler yapılmıştır. Yaklaşık olarak Suğla Gölüne 1 km, Gökhöyük Bağları Höyük'e 3 km mesafede olan yerleşme Seydişehir – Bozkır karayolunun güney batısında yer almaktadır (Şekil 10). Yapılan çalışmalarda çok sayıda pişmiş toprak eser ile birlikte bir adet Bronz Sikke bulunmuştur. Sikke'nin üzeri yoğun patena ile kaplı olduğundan dönemi anlaşılamamıştır. Buluntular arasında Geç Neolitik ve/veya Erken Kalkolitik Döneme tarihlenebilecek bir figürün dikkat çekicidir. Kalkolitik Döneme tarihlenebilecek bir kaç kap parçası yanı sıra yoğun olarak Tunç Çağı seramik parçaları (Bahar ve Koçak 2004, Çizim 24 - 26) ve Tunç Çağında yoğun kullanımı bilinen hilal, disk ve köşeli ağırlıklar tespit edilmiştir (Şekil 11). Bunların dışında yerleşmede Demir Çağına tarihlenebilecek pişmiş toprak eserler de tespit edilmiştir (Şekil 11). Burada ele geçen parçalar, dışa doğru açılarak yükselen formlu, kalınlaştırılmış dudaklı, geniş ağızlı, kalın cidarlı, kil bünyesinde büyük boyutlu taşcık, mika, kireç ve bitkisel katkı barındıran kaba çanak parçalarıdır. Erken veya Orta Demir Çağına tarihlenen bu çanakların benzerleri Gökhöyük Bağları Höyük'ten (Gündüz, 2019, s. 204 - 222) Ortakaraviran Büyük Höyükten de bilinmektedir. Bölge için karakteristik bir form olan bu kaba çanaklar çark yapımı olup genelde gri ve/veya siyahın farklı tonlarında koyu yüzlü, kaplardır. Demir Çağı seramik parçaları içerisinde dikkat çeken bir adet pişmiş toprak yayık parçası (Şekil 12), Orta Anadolu'da tespit edilen Demir Çağına tarihlenebilecek ilk yatay yayık parçası olma özelliğini taşımaktadır. Bu döneme kadar bilinen yatay yayık kap örnekleri Kalkolitik Dönem (Gündüz, 2020c, s. 329; Şekil 11) ve Tunç Çağı ile sınırlıyken (Cultraro, 2013, s. 157-189; Morris, 2013, s. 70-79; Morris, 2014, s. 205-222; Takaoğlu, 2006, s. 23-44), Demir Çağı örnekleri ise bilinmemekteydi. Koyu yüzlü, kaba formlu bu parçanın iç kısmında yayıklarda bulunan eklentiler hem Gökhöyük Bağları Höyükte (Gündüz, 2020, s. 333) hem de aşağıda verilen Ortakaraviran Küçük Höyükte ele geçen örneklerde de görülmektedir. Bu eklentilerin Suğla Gölü çevresindeki yerleşmelerde ele geçen Demir Çağı yayıkları için karakteristik bir özellik olduğu anlaşılmıştır. Gemili (Bağra) Höyükte tespit edilen bu parça ışığında Orta Anadolu'nun Güneyinde, Suğla Gölü çevresinde Demir Çağında yatay yayık kabın kullanılmış olduğu söylenebilir. Ayrıca ileride bu parçalar üzerinde yapılacak ayrıntılı analiz çalışmaları yayık kapların bölgede bir atölyeden mi yayıldığı yoksa her yerleşmenin kendi yayık kabını mı ürettiği gibi soruların cevaplanmasına katkı sağlayacaktır. Yukarıda verilen ve bölge için karakteristik özellik taşıyan kaba formlu çanak parçaları, boya bezemeli Demir Çağı seramikleri ile diğer yerleşmelerde de ele geçen yayık parçaları Demir Çağında bölgede ortak kültürel ve/veya ticari ilişkilerle desteklenen homojen bir kültürün var olduğunu düşündürmektedir. Höyüğün geç dönemleri hakkında bilgi veren Helenistik ve Roma Dönemi çanak çömlek parçaları da bulunmuştur. Genel bir değerlendirme yapıldığında Gemili (Bağra) Höyük sakinlerinin yaklaşık olarak Geç Neolitik Dönemde burada var oldukları ve höyüğün Roma Dönemine kadar yerleşim görmüş olduğu tahmin edilmektedir.

Gökhöyük Bağları Höyük (Kanal Höyük)

Gökhöyük Bağları Höyük Seydişehir ilçe merkeze yaklaşık 8-10 km. mesafede, Suğla Gölü'nün doğusunda, Gökhöyük Mahallesi, Bağlar mevkinde yer almaktadır (Şekil 13).

Höyük mahallenin ortasından geçen Seydişehir – Bozkır kara yolunun yaklaşık 1.5-2 km. kadar kuzey doğusunda Kuran köyüne ulaşımı sağlayan köprüye yaklaşık olarak 400 metre mesafededir (Gündüz, 2019, s. 207). Gökhöyük Bağları Höyük'ü ilk 1950'li yıllarda bölgede yaptığı yüzey araştırmalarıyla keşfeden James Mellaart'tır. Mellaart tarafından ilk keşfedildiğinde yerleşme, olasılıkla höyüğün doğu ucunda bulunan toprak kanaldan dolayı, Kanal Höyük olarak adlandırılmıştır (Mellaart, 1954, s. 181,183; Mellaart, 1961, s. 161). 1963 yılında bölgede çalışmalar yapan Ralph Solecki yayınlanan çalışma raporunda Gökhöyük Bağları Höyük hakkında ayrıntılı bilgi vermemekle birlikte Çalışma kapsamı içinde inceleme yapılan yerleri verdiği listede burayı (Hüyük Bağları, Üzümlü veya Kanal Höyük olarak) adlandırmıştır (Solecki, 1965, s. 141). Ian Todd' bölgede yaptığı araştırmalarını yayınladığı 1980 tarihli çalışmasında Kanal Höyük hakkında bilgi vermektedir (Todd, 1980, s. 132). 2002 yılında höyüğün doğu kısmında bulunan eski toprak kanalın yerine DSİ yeni bir beton kanal inşası başlatmış ve bu kanal inşası sırasında arkeolojik eserler ortaya çıkınca çalışmalar durdurulmuştur. Höyük'ün I. derece sit alanı olarak tescillenmesi sırasında maalesef bölgede yapılan çalışmalarla ilgili kaynaklar taranmadığı için Mellaart'ın Kanal Höyük olarak adlandırdığı daha sonra Solecki (Hüyük Bağları, Üzümlü veya Kanal Höyük olarak) ve Todd'un incelemelerde bulunduğu Kanal Höyük müze uzmanınca Gökhöyük Bağları Höyük olarak adlandırılmıştır. Bundan dolayı daha önce Kanal Höyük olarak literatürde yer alan yerleşme şuan Gök Höyük bağları Höyük adını taşımaktadır. 2002-2005 yılları arasında höyükte Konya Müze Müdürlüğüne kurtarma kazıları yapılmıştır. Kazı raporlarından anlaşıldığı kadarıyla höyükte en erken Neolitik Döneme tarihlenen arkeolojik eserler tespit edilmiştir. Neolitik Dönem'in de burada 4 kültür katı ile temsil edildiği kazı raporlarından anlaşılmaktadır. Bunlardan dördüncüsü en erken evre iken birincisi en üstteki geç evredir. Yerleşmede açığa çıkarılan mimari yapıların, ocak/fırın platform sıvalı duvar ve taban gibi, iç dizayn özellikleri Çatalhöyük ile birbirine çok benzemektedir. Ancak Gökhöyük Bağları Höyükte mimari yapı elamanı olarak kerpiç yanında taş kullanılması Çatalhöyük yerleşmesinden farklıdır. Kurtarma kazıları sırasında yüzlerce arkeolojik eser çıkarılmıştır. Çıkarılan eserler uzun yıllar Konya Arkeoloji Müzesinin müzelerinde muhafaza edilmektedir. Yapılan kazılarda açığa çıkan buluntulardan yerleşmenin Prehistorik Dönem seramik üretim gelenekleri de anlaşılmaktadır. Neolitik Dönem çanak-çömlek buluntular içerisinde kahverengi, devetüyü örneklerin yanı sıra koyu yüzlü, açık izli, mineral içerikli, basit dik yükselen, içe doğru daralan ağızlı çömlek parçalarının varlığı görülmüştür. Geç Neolitik, Erken Kalkolitik tabakalarda ise çok sayıda S profilli, kısa boyunlu, dışa çekik ağızlı kırmızı astarlı örneklerin varlığı görülmüştür. 2020 yılı yüzey araştırmaları kapsamında Gökhöyük Bağları Höyük'te arkeolojik çalışmalar tekrar başlamıştır. Araştırma kapsamında yüzeyden toplanan eserler kazılarda daha önce açığa çıkan buluntular referans alınarak değerlendirilmiştir. 2020 yılı çalışmalarında ele geçen pişmiş toprak örneklerde kazılardan elde edilen verilerle örtüşmektedir (Şekil 14). Genel olarak değerlendirildiğinde Gökhöyük Bağları Höyüğü Erken Dönem seramiklerinin siyahtan griye ve kırmızımsı kahverengiden devetüyüne değişen renklere astarlı oldukları anlaşılmıştır. Gökhöyük erken dönem seramikleri Çatalhöyük VIII-VI tabakalar ve Erbaba III. tabaka, ile benzer özellikler yansıtmaktadır. Ayrıca Mellaart Çukurkent seramiklerini değerlendirirken Gökhöyük (Kanal höyük) seramiklerinin Alan Höyük, Çukurkent yerleşmeleri ile benzerliklerini belirtmiştir (Mellaart, 1954, s. 181). Gökhöyük Bağları Höyük'te açığa çıkarılan Geç Neolitik Erken Kalkolitiğe tarihlenebilecek kaplar, aşağıda ayrıntılı bilgilerinin verdiğimiz 2020 yılı yüzey araştırmalarında tespit edilen Balıklava/Karayaka Yerleşmesi ve

Akkise/Yahyalı yerleşmesinde tespit edilen kırmızımsı yüzlü 'S' profilli kaplar ile benzemektedir. Gökhöyük kırmızı astarlı Geç Neolitik/Erken Kalkolitik Kapları üzerinde bulunan silitize kulpların benzerleri hem Balıklava/Karayaka yerleşmesinde hem Yahyalı yerleşmesinde, olasılıkla aynı döneme tarihlenebilecek, kaplar üzerinde de görülmektedir.

Ortakaraviran (Büyük) Höyük II

Höyük Seydişehir İlçesi'nin güneydoğusunda, Aşağıkaraviran Köyü'nün hemen yanında; Seydişehir-Bozkır karayolunun yaklaşık 2 km batısında yer almaktadır (Şekil 15). Suğla Gölünün kıyısında bulunan höyük ilk kez Mellaart tarafından keşfedilmiş daha sonra Ralph Solecki ve Hasan Bahar tarafından da incelenmiştir (Mellaart, 1954, s. 192; Mellaart, 1958, s. 141-142; 1963, s. 209; Solecki, 1965, s. 141; Bahar ve Koçak 2004, s.51, Tablo N). Mellaart höyükte yaptığı incelemelerde ETÇ seramikleri tespit etmiştir. Bahar yaptığı incelemelerde Kalkolitik ve Tunç Çağı seramikleri bulmuştur. Tarafımızdan 2020 yılı çalışmaları kapsamında höyüğün yüzeyinde yapılan incelemelerde tespit edilen çanak-çömlek parçaları arasında Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenebilecek örnekler belirlenmiştir (Şekil 16). Bunların tamamı çark üretimi kaplardır. Höyükte bulunan Tunç Çağı çanakların benzeri bölgede çeşitli yerleşmelerden bilinmektedir (Bahar ve Koçak 2004, Çizim 24 - 26) En yoğun buluntu gurubunu oluşturan Demir Çağı malları Gökhöyük Bağları Höyük ve yukarıda örnekleri de verilen Gemili (Bağra) Höyük kaba çanaklara benzer parçalar ile temsil edilir. Bunlar bölgenin karakteristik Demir Çağı kap form özelliklerini yansıtır (Bahar, 1999b). Demir Çağına tarihlenen örneklerin özensiz hazırlanmış kil hamuru içinde seyrek görülen bitkisel katkıya dışında yoğun kum, taşcık, kireç ve mika gibi inorganik katkı da mevcuttur. Helenistik ve Roma Dönemi seramikleri ise daha özenli yapılmışlardır. Açık formlu çanakların bazılarının ağız kısımlarında bant bezeme bulunmaktadır (Şekil 16). Bunlarda Demir Çağı örneklerde görülen iri katkılar görülmez. Ancak kil yataklarının değişmediği kap yüzeyinde kireç ve mika katkının görülebilmemesinden tahmin edilmektedir. Höyüğün en üst kısmında taş temelli geç dönem mimari kalıntısı (olasılıkla bir sarnıç ?) görülmüştür. Ortakaraviran Höyük II seramik buluntularının Gökhöyük Bağları Höyük seramikleri yanında bu çalışmada değerlendirilen yerleşmelerle de benzer özellikler yansıttığı anlaşılmıştır.

Ortakaraviran (Küçük) Höyük I

Yerleşme Seydişehir İlçesi'nin güneydoğusunda, Aşağı Karaviran Köyü'nün hemen yanında, Seydişehir-Bozkır karayolunun güneybatısında yer almaktadır. Höyük ilk kez Mellaart tarafından keşfedilmiş daha sonra Ralph Solecki ve Hasan Bahar tarafından da incelenmiştir (Mellaart, 1963, s. 209; Solecki, 1965, s. 141; Bahar ve Koçak 2004, s. 51; Tablo N). Mellaart höyükte ETÇ II seramikleri tespit etmiştir. 2020 çalışmalarında höyüğün yüzeyini kaplayan yabani bitkilerden saha istenilen düzeyde taranamamıştır (Şekil 17). Bunlara rağmen yapılan incelemelerde Demir Çağı ve Helenistik Döneme tarihlenen pişmiş toprak parçalar tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Demir Çağına tarihlenen koyu yüzlü kaba formlu yayık kap parçasıdır (Şekil 18). Kaba formlu kabın kil hamurunda iri taşcık, kum, kireç ve mika gibi inorganik katkılar bulunmaktadır. Bu parçanın içi kısmında da Gökhöyük Bağları Höyük (Gündüz, 2020c, s. 333; Şekil 13,14, 17) ve yukarıda bahsi geçen Gemili (Bağra) Höyük Demir Çağı örneklerinde olduğu gibi eklentiler bulunmaktadır. Yayık kap parçaları bölgede daha önce yalnız Gökhöyük Bağları Höyük'ten örnekler ile biliniyorken Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırma Projesi ile bu bölgede farklı yerleşmelerde de tespit edilmişlerdir. Demir Çağına tarihlenen ikinci parça ise ağız

kenarından tutamak kulplu, tumağında ip deliği bulunan parçadır (Şekil 18). Bir çanağa ait olduğu anlaşılan bu parça bej / krem astarlı olup üzerinde iç içe daire spiral motifleri bulunmaktadır. Bu tür boyalı kap parçaları Hasan Bahar tarafından yapılan çalışmalarda da tespit edilmiştir (Bahar, 1999a, s. 2-6; Bahar-Koçak 2004, s. 29). Seydişehir Höyük II'de ele geçen bu örnekler daha çok Orta Demir Çağı ve/veya Geç Demir Çağına tarihlenmektedir. Bunun dışında Gökhöyük Bağları Höyük Demir Çağı seramik parçaları arasında da benzer boya bezemeli örnekler tespit edilmiştir. Benzerlerinden yola çıkarak bu bezemeli kap parçasının da Orta Demir Çağı ve/veya Geç Demir Çağına tarihlenmesi uygun olacaktır.

Ahırlı İlçesinde Yapılan Araştırmalar

Akkise/Yahyalı Höyük

Akkise/Yahyalı Höyük, Ahırlı ilçesi, Akkise Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Suğla Gölüne yakın bir mesafede konumlanan yerleşme Suğla Gölünün güney doğu kesiminde yüksek bir yamaçta kurulmuştur (Gündüz, 2020b, s. 245). Yerleşmenin kurulu bulunduğu alanda çok sayıda pişmiş toprak çanak çömlek parçası, obsidiyen, çakmaktaşıdan alet ve yonga parçaları ile birlikte havan eli ve öğütme taşları tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten kaçak kazıcılar tarafından yerleşim yerinde açılan bir çukurda taş temelli bir mimari yapı parçası açığa çıkarılmıştır (Gündüz, 2020b, Figür 2-6). Yahyalı Höyük'te yüzeyde tespit edilen çanak-çömlek parçaları arasında çoğunlukla kırmızımsı, kırmızımsı kahverengi, devetüyü veya kahverenginin farklı tonları yanında siyah ve/veya gri renkte koyu yüzlü açık mallarda bulunmaktadır. Kaplar kendi içinde, içe kapanan ağızlı, basit dik yükselen ağızlılar ve dışa çekik ağızlılar olarak farklı gruplara ayrılmıştır (Şekil 20). Akkise/Yahyalı'da ele geçen Koyu yüzlü açık izli, içe kapanan ağızlı benzer çömlekler (Şekil 21) Yahyalı höyüğe çok yakın mesafede yer alan, Gökhöyük Bağları Höyük ve Çatalhöyük'ten (Özdöl, 2006, Levha 27-40) bilinmektedir. Beyşehir Gölü kıyısında yer alan Er Baba (Özdöl, 2006, Çizim 147-148), Çukurkent, Alan ve Yılan Höyük'te de benzer özelliklere sahip örnekler tespit edilmiştir (Mellaart, 1954, s. 181). Yahyalı'da çoğunluğu oluşturan kırmızı açık kapların benzerleri de yine Gökhöyük Bağları Höyüğün Geç Neolitik, Erken Kalkolitik seramikleri arasında görülmektedir. Ayrıca hem Akkise/Yahyalı Höyük'te hem de Gökhöyük Bağları Höyük'te bazı kırmızı yüzlü kapların üzerinde bulunan tutamak kulpların küçülerek sivilize bir hal aldığı görülmektedir. Burada incelenen seramik parçalarının tamamının yüzeyden toplandığı düşünüldüğünde bu parçaların tam olarak tarihlenmesi şuan mümkün değildir. Ancak höyükte ele geçen pişmiş toprak seramik parçaların Geç Neolitik/Erken Kalkolitik Döneme tarihlenen benzer örneklerinden yola çıkarak Yahyalı Höyükte Geç Neolitik ve/ya Erken Kalkolitik Dönemde yerleşik bir kültürün var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Balıklava/Karayaka Höyük

Yerleşme, Ahırlı ilçesine bağlı Balıklava Mahallesi sınırları içerisinde Karayaka mevkinde yer almaktadır. Alan Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırma çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. Alanın detaylı incelemesinde yüzeyde Prehistorik Döneme tarihlendirilebilecek pişmiş toprak kap parçaları ile birlikte obsidiyen, çakmaktaşı alet ve yonga parçaları, havan ali, ezgi taşı, çeşitli süs eşyaları tespit edilmiştir. Ele geçen seramik kap parçaları içerisinde yoğunluğu kırmızı astarlı açık izli mallar oluşturmaktadır. Bunların dışında kalanlar ise gri ve kahverenginin farklı tonlarında mat yüzeyli kaplardır. Tespit edilen parçaların kendi içinde yapılan ilk değerlendirmeye göre kaplar, basit dik yükselen ağızlılar ve S formlular olarak iki farklı form grubuna ayrılmıştır (Şekil 22). Burada

incelenen örneklerden basit dik yükselen ağızlı örneklerin Akkise Yahyalı ve Gökhöyük Bağları Höyük'te ele geçen kırmızı yüzlü kaplara benzer olduğu anlaşılmıştır. Yukarıda da değinilen, Gökhöyük Bağları Höyük ve Akkise/Yahyalı Höyükte (Şekil 20) kırmızı yüzlü bazı kaplar üzerinde bulunan kupların boyutlarının küçülerek stilize bir hal alma geleneği Balıklava/Karayaka Höyükte de görülmektedir (Şekil 22). Bordaz, bölgedeki Seramikli Neolitik Dönem yerleşmesi Erbaba Höyük'te yaptığı kazılarda I. tabakaya ait kırmızı astarlı "S" kıvrımlı seramiklerin form ve yüzey özelliği açısından Hacılar Geç Neolitik (Erken Kalkolitik) IX-VI tabaka kaplarına benzetmiştir (Bordaz – Bordaz, 1982, s. 88). Gözle yapılan ilk incelemelerinde Balıklava/Karaya Mevkinde tespit edilen pişmiş toprak kapların bir kısmının Suğla Gölü havzasında bulunan Gökhöyük Bağları Höyük, Akkise/Yahyalı Höyük ile benzer özellikler yansıttıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu yerleşmelerde ele geçen bu tip kapların hepsinin yaklaşık olarak Geç Neolitik ve/veya Erken Kalkolitik Döneme tarihlenmektedir. Olasılıkla Balıklava/Karayaka Höyükte ele geçen kırmızı astarlı S formlu parçalar da diğer yerleşmeler gibi Geç Neolitik ve/veya Erken Kalkolitik Döneme tarihlenmektedir.

Yalılıhöyük İlçesi Araştırmaları

2020 yılı yüzey araştırmaları kapsamında Yalılıhöyük ilçe merkezinde ve Saray Mahallesi de araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Prehistorik Döneme tarihlenebilecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak Suğla Gölünün güney kıyısında Yalılıhöyük İlçe merkezinde bulunan Yalılıhöyük Höyük'teki incelemelerde Helenistik dönemden geç Roma dönemine kadar tarihlenecek seramikler tespit edilmiştir. Bunların dışında höyükte Prehistorik Döneme tarihlenecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Höyüğün kapladığı alan ve konumu düşünüldüğünde daha erken dönemlere ait verilere ulaşamaması, höyüğünün tarım arazisi olarak kullanılmasından kaynaklı tahribattan olmuş olmalıdır.

SONUÇ

Suğla Gölü Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması 2020 yılı çalışma programı doğrultusunda; Konya İli, Seydişehir, Ahırlı ve Yalılıhöyük ilçelerinde incelemeler yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında tespit edilen arkeolojik eserler ve yeni yerleşmeler Suğla Gölü çevresinin Prehistorik Dönemde yoğun yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur. 2020 yılı yüzey araştırmalarından önce bölgede Prehistorik Döneme tarihlenen yerleşim yeri Suberde ve Gökhöyük Bağları Höyük ile sınırlıydı. Ancak yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen eserler bölgede bulunan höyüklerin büyük bir kısmının Prehistorik Dönemde iskan edildiğini göstermiştir. Bu höyüklerden Kesecik Höyük, Göktürk Höyük, Eski Köy Tepe Höyük, Gemili (Bağra) Höyük, Akkise/Yahyalı Höyük ve Balıklava/Karayaka Höyükte tespit edilen Neolitik ve/veya Kalkolitik Dönem buluntuları hem kil içeriği hem form ve yüzey özellikleri açısından benzer özellikler yansıtmaktadır. Gökhöyük Bağları Höyük, Akkise/Yahyalı Höyük gibi yerleşmelerde görülen içe kapanan ağızlı koyu yüzlü, açkı izli malların Beyşehir Gölü kıyısında Erbaba, Alan, Yılan, Çukurkent Höyük'te ve Konya Ovasında/Çatalhöyük'te de bulunmuş olması bölgeler arası da bir ilişki olabileceğini düşündürmektedir. Balıklava/Karaya Mevkinde tespit edilen kırmızı açkılı S formlu malların Akkise/Yahyalı Höyük, Gökhöyük Bağları Höyük 'te de ele geçmesi bu kapların yayım alanları hakkında bilgi vermektedir. Suğla Gölü çevresinde Prehistorik Dönem buluntularında görülen bu benzerlikler dışında Demir Çağı buluntuları arasında da hem yapısal hem form hem de yüzey özellikleri açısından benzerlik bulunmaktadır Bu

yerleşmelerde Demir Çağı seramikleri ile birlikte ele geçen yayık parçaları kültürel ve ekonomik anlamda da ortak özelliklerin olabileceğini akla getirmektedir. Günümüzde Seydişehir ve Beyşehir çevresinde yerel halkın geçim kaynakları arasında olan küçükbaş hayvancılığın Demir Çağda da ekonomik bir değeri olduğu anlaşılmaktadır. Arbuckle'nin bölge ilgili yaptığı zooarkeolojik çalışmalar Beyşehir-Seydişehir Gölü Havzasında Koyun ve Keçi yetiştiriciliğinin Neolitik Döneme kadar uzandığını göstermektedir. Seydişehir/Göktürk Höyük'te ele geçen ve benzerlerinin Kalkolitik Döneme tarihlendiği pişmiş toprak yayık kap parçası ise bu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Suğla Gölü çevresinde farklı çalışma alanlarında tespit ettiğimiz, aynı döneme tarihlenen, benzer özelliklere sahip arkeolojik eserler bu yerleşmeler arasında ortak bir kültürün var olduğunu göstermiştir. Daha önce yaptığımız çalışmalarda da üzerinde durduğumuz Suğla havzası içerisinde mikro düzeyde homojen bir kültürün var olabileceği düşüncesi 2020 bulguları ile daha sağlam temellere oturmuştur.

Sonuç olarak yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular Suğla Gölü çevresinin Neolitik Dönemden itibaren önemli bir yerleşim bölgesi olduğunu ortaya koymuştur. Demir Çağı ve Helenistik- Roma Dönemi buluntuları ise bölgedeki iskan sürecinin MÖ 1. binin sonuna kadar devam ettiğini göstermektedir.

SUMMARY

In this study, titled the Prehistoric Period Survey of the Suğla Lake Vicinity in 2020, a preliminary evaluation of the studies carried out in the region is given. The primary aim of the 2020 studies is to contribute to the understanding of the situation of the region in the Prehistoric Period. For this purpose, in the first stage, it was planned to define the settlements in the region, to make an archaeological inventory and to document and record their current status. The survey in line with this program was carried out in the districts of Seydişehir, Konya Province, Gökhüyük, Gölyüzü (Suberde) Kuran, Kumluca, Aşağıkaraören, Ortakaraören and the areas of Akkise, Balıklava and Saray District of Ahırılı overlooking Suğla Lake. Research carried out during the season has shown that the surroundings of Suğla Lake were subject to intense settlement in the Prehistoric Period as it is today. While very few settlements such as Suberde and Gökhüyük Bağları Höyük, which were dated to the Prehistoric Period, were known in the region until this study, the artifacts found in the survey showed that almost all of the mounds in the region were inhabited in the Prehistoric Period. The newly discovered Balıklava / Karaya location between Suğla Lake and Çarşamba Valley entrance shows that the Prehistoric people settled not only around Suğla Lake, but also around Çarşamba Valley, which enables the excess water of Suğla Lake to be transported to Çumra. However, the existence of a line starting from the direction of Beyşehir in the west, continuing from the shore of Suğla Lake and extending over the Çarşamba Valley to the Konya-Karaman Plain became more evident. With the addition of the settlements, we focused on the possibility of these settlements along this route being built on a line that was used as a transition route from west to east or from east to west. In the following years, starting from the settlements around Beyşehir Lake, extensive excavations to be carried out in settlements such as Gökhüyük Bağları Höyük Bağra Höyük Akkise/Yahyalı Höyük around Suğla Lake, and Balıklava/Karayaka Höyük located at the entrance of Çarşamba Valley have the potential to provide important information about the Neolithic process of the corridor called Beyşehir Suğla and/or the initial stages of this period. Due to the similarity of Neolithic Period findings found in the settlements such as Suberde,

Eski Köy Tepe Höyük, Gökhöyük Bağları Höyük, Bağra Höyük Akkise/Yahyalı Höyük, which were established around the lake at a very close distance from each other, it is estimated that there were micro-level commercial and/or cultural relations between the settlements. With the comprehensive examination of these settlements around Suğla Lake, the Neolithic process and lifestyles of the region, which we think the transition corridor between the southeast and west of Anatolia, will become more understandable.

In addition to the scientific data given above, significant information was obtained about the current status of the mounds. It has been observed that illicit excavations have reached serious and dangerous dimensions in almost all of the examined mounds, destroying the remains. Gökhöyük Bağları Höyük, Bağra Höyük and Yahyalı Höyük, which will shed light on the Prehistoric Period especially around Lake Suğla, are among the mounds that have been mostly destroyed by illegal diggers. In addition to natural factors, it is seen that this destruction by human beings causes a significant loss of data. In order to prevent these destructions and to protect our cultural heritage of thousands of years, intense archaeological studies should be carried out in the region as soon as possible and possible data loss should be prevented.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur.
<i>Mali Destek:</i>	Bu çalışma Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 20401138 numaralı “Seydişehir İlçesi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırma” projesi kapsamında hazırlanmıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participant.
<i>Financial Support:</i>	This study was prepared within the scope of “Seydişehir District Prehistoric Period Survey” project numbered 20401138 supported by the Scientific Research Projects Coordination Office of Selçuk University.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

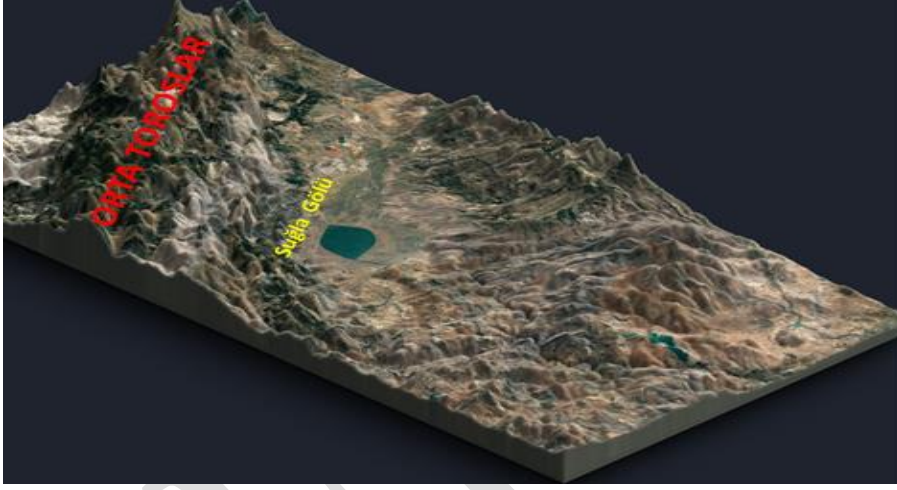
KAYNAKÇA

- Arbuckle, S. B. (2008). Caprine Exploitation at Erbaba Höyük: A Pottery Neolithic Village in Central Anatolia. *Archaeozoology of the Near East VIII*, 345 – 366.
- Bahar, H. (1999a). The Konya Region in the Iron Age and its relations with Cilicia. *Anatolian Iron Ages 4. Proceedings of the fourth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Mersin, 19-23 May 1997. Anatolian Studies*, Vol. 49, 1-10.
- Bahar, H. (1999b). *Demir Çağı'nda Konya ve çevresi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yay.
- Bahar, H. & Koçak, Ö. (2004). *Eskiçağ Konya araştırmaları 2*. Konya: Kömen Yay.
- Bordaz, J. (1969). The Suberde excavations, Southwestern Turkey, an interim report. *Türk Arkeoloji Dergisi* 17-2, 43-71.
- Bordaz, J. (1973). Current Research in the Neolithic of South Central Turkey: Suberde, Erbaba and their chronological implications. *American Journal of Archaeology*, Vol. 77, No. 3, pp. 282-288.
- Bordaz, J.&Bordaz, L. A. (1982). Erbaba. The 1977 and 1978 Seasons in perspective. *Türk Arkeoloji Dergisi* 26, 85-93.
- Bossert, E. M. (2000). *Die Keramik Phrygischer Zeit von Boğazköy: Fundeaus den Grabungskampagnen 1906, 1907, 1911, 1912, 1931-1939 und 1952-1960*. Main am Rhein: Von Zabern.
- Cultraro, M. (2013). Barrel-Shaped vessels in context: A Long-Range model of dairy production in eastern and central Mediterranean during the late fourth and early third millennia BC., *Origini* Xxxv, 157-189.
- Gündüz, R. (2019). Gökhöyük Bağları Höyük'ünden Erken Demir Çağı seramiği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 42, 204-222. doi: [10.17498/kdeniz](https://doi.org/10.17498/kdeniz)
- Gündüz, R. (2020a). Seydişehir çevresinde tespit edilen yeni yerleşimler. *Amisos*, 5/9, 362-385.
- Gündüz, R. (2020b) Akkise/Yahyalı Höyük: Suğla Gölü kenarında yeni bir prehistorik yerleşim", *Arkhaia Anatolika* 3, 244-253. DOI: [10.32949/Arkhaia.2020.22](https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2020.22).
- Gündüz, R. (2020c) Yayık: Gökhöyük Bağları Höyüğünde süt ve süt ürünleri üretimine dair bir ön değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 325-344.
- Mellaart, J. (1954). Preliminary Report on a survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey. *Anatolian Studies*, Vol. 4, 175-240.
- Mellaart, J. (1961). Early Cultures of the South Anatolian Plateau. *Anatolian Studies*, Vol. 11, 159-184.
- Mellaart, J. (1963). Early Cultures of the South Anatolian Plateau, II: The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain'. *Anatolian Studies*, Vol. 13, 199-236.
- Morris, S. P. (2013). From Clay to Milk in Mediterranean Prehistory: Tracking a Special Vessel. (Ed.) G. E. Areshia, *Celebrating 40 Years of Discovery*, 70-79.
- Morris, S. P. (2014). Dairy Queen: Churns and milk products in the Aegean Bronze Age. *Opuscula*, 7, 205-222.
- Özdöl, S. (2006). Anadolu'da Erken Dönem çanak çömlek kültürleri ve Çatal Höyük örneği. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

- Salque, M., Bogucki, P. I., Pyzel, J., Sobkowiak-Tabaka, I., Grygiel, R., Szmyt, M., Evershed, R. P. (2013). Earliest evidence for cheese making in the sixth millennium BC in northern Europe. *Nature*, 493(7433), 522–525. doi: [10.1038/nature11698](https://doi.org/10.1038/nature11698)
- Schoop, U.-D. (1998). Anadolu’da Kalkolitik Çağda süt ürünleri üretimi. Bir deneme. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 87, 26-32.
- Schoop, U.-D. (2017). Innovation versus beharrung: was macht den unterschied des Hethitischen Reichs im Anatolien des 2. Jahrtausends v. Chr.? (Ed.) A. Schachner. *Technologie und innovation im Anatolischen Chalkolithikum. internationaler workshop zu ehren von Jürgen Seeher*. 1-19. Istanbul: Ege Yay.
- Solecki, R. (1965). An Archeological Reconnaissance in the Beyşehir-Suğla Area of South Western Turkey. *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII-1, 129-148.
- Takaoğlu, T. (2006). Patterns of dairying in coastal Northwestern Anatolia. (Ed.) T. Takaoğlu. *Ethnoarchaeological investigations in Rural Anatolia*, 3, 23-44. İstanbul: Ege Yay.
- Todd, I. (1980). *The Prehistory of Central Anatolia I: The Neolithic Period*. Göteborg: Paul Åströms.

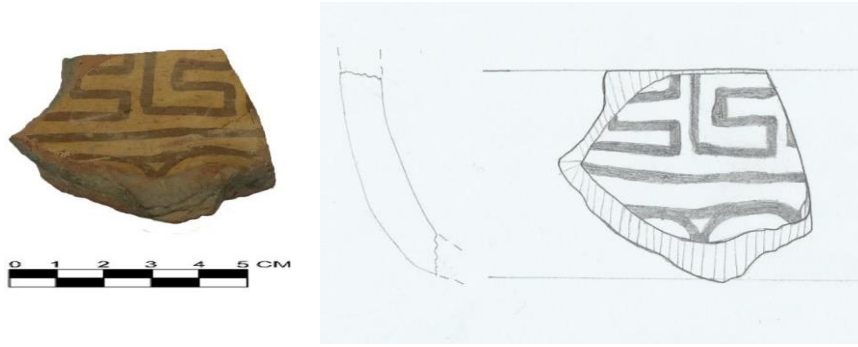
Şekil 1: Beyşehir Suğla Havzası İçerisinde Kalan Alan.

Şekil 2: Suğla Gölü ve Çevresinin Genel Fiziki Durumu.

Şekil 3: Seydişehir Höyük II, Havadan Genel Görünüm.

Şekil 3a: Seydişehir II Höyükte Elegeçen Meander Motifli Seramik.

Şekil 4: 2020 Suberde Höyük Çalışmalarında Ele Geçen Taş Balta.

Şekil 5: Eski Köytepe Höyük Havadan Genel ve Detay Görünüm.

Şekil 6: Eski Köytepe Höyük (Seramik ve Havan Eli) Buluntuları.

Şekil 7: 2020Yılı Çalışmaları Kesecik Höyük Seramik Buluntuları.

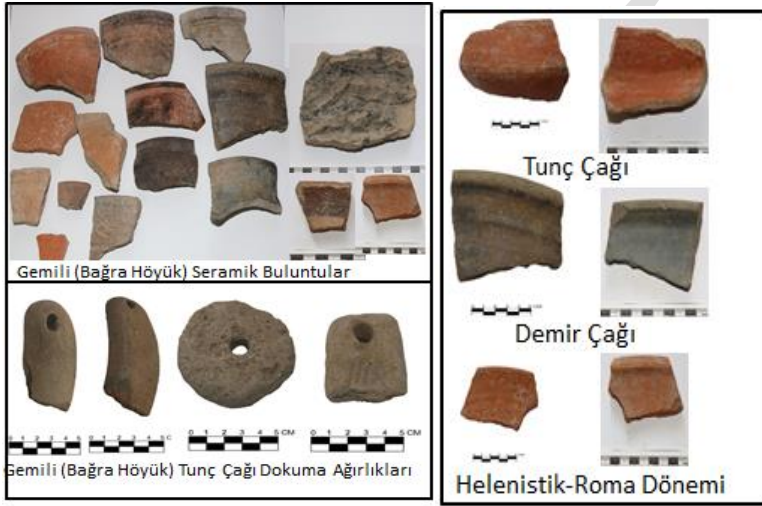
Şekil 8: 2020Yılı Çalışmaları Göktürk Höyük Seramik Buluntuları.

Şekil 9: 2020Yılı Çalışmaları Göktürk Höyük Seramik Buluntuları.

Şekil 10: Gemili (Bağra) Hüyük Havadan Genel Görünüm

Şekil 11: Gemili (Bağra) Hüyük Buluntuları.

Şekil 12: Gemili (Bağra) Hüyük Yatay Yayık Kap parçası.

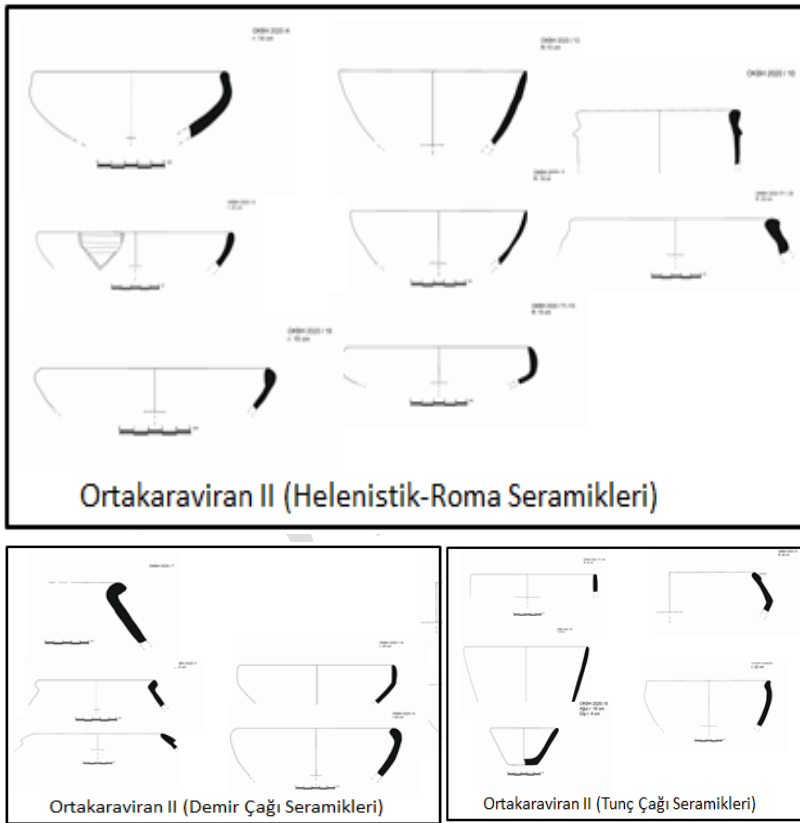
Şekil 13: Gökhöyük Bağları Höyük (Kanal Höyük) Havadan Görünüm.

Şekil 14: Gökhöyük Bağları Höyük (Kanal Höyük) Buluntuları.

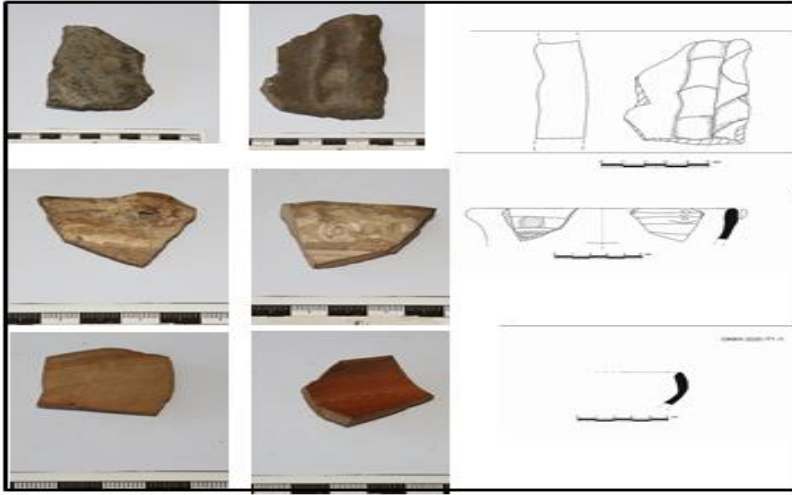
Şekil 15: Ortakaraviran (Büyük) Höyük II Genel Görünüm.

Şekil16: Ortakaraviran (Büyük)Höyük II Kap Formları.

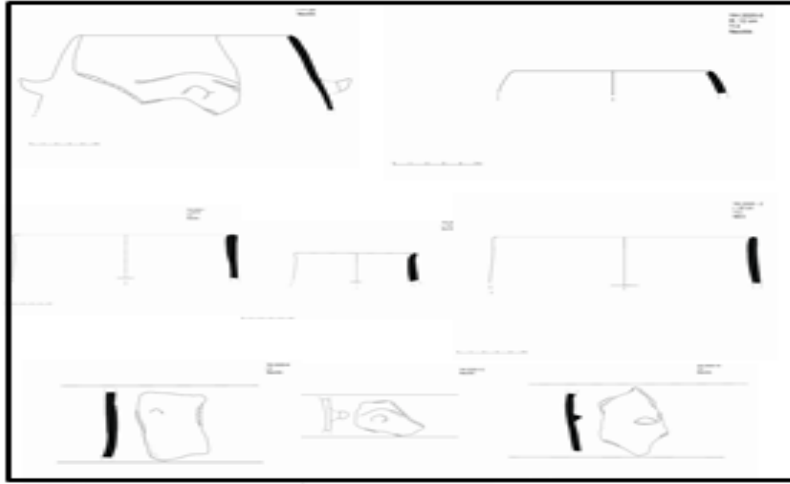
Şekil 17: Ortakaraviran (Küçük) Höyük I Genel Görünüm.

Şekil 18: Ortakaraviran (Küçük) Höyük I Seramik Buluntular.

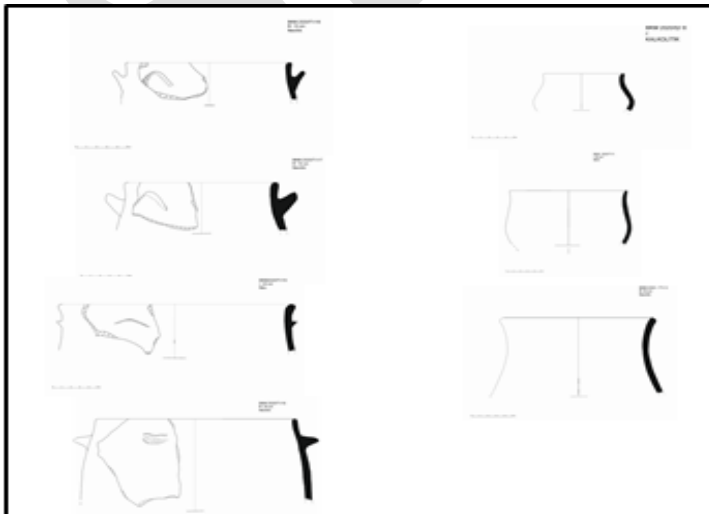
Şekil 19: Akkise/Yahyalı Höyük Seramik Buluntular.

Şekil 20: Akkise/Yahyalı Höyük Kap Formları.

Şekil 21: Koyu Yüzlü, İçe Kapanan Ağızlı Kap Örnekleri.

Şekil 22: Balıklava/Karayaka Höyük Kap Formları.

Risk Toplumunda Proaktif Yaşam Sanatı, Siyasal Mobilizasyon ve Söylem İnşası: MSA National'ın Helal Gıda Aktivizmi

Doç. Dr. Bayram Sevinç
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
bsevinc@ktu.edu.tr

Öz

Çağdaş dünyada küreselleşme ve iletişim teknolojileri ile birlikte yükselen farkındalık düzeyi, tüketicinin piyasa koşulları üzerindeki gücünü arttırmıştır. Buna bağlı olarak çağdaş endüstriyel üretim, son dönemlerde güvence sağlayamadığı için eleştirilmektedir. Çağdaş dünya nüfusu eğitim, göç ve turizm gibi geniş çaplı etkisi olan faktörler tarafından mobilize edilmektedir. Bu bağlamda farklı din mensuplarının biraradalığı ve dinî taleplerin seküler sistem tarafından tercüme edilmesi sorunu öne çıkmıştır. Bu çalışmada demografik hareketlilik ve bilinçli tüketici formunun ortaya koyduğu helal talebi ve bu taleplere dayanan aktivist tutumların piyasayı şekillendirme gücü tartışılmaktadır. İlgili literatürün verileri dokümantasyon yöntemiyle irdelenmiştir. Böylece MSA National'ın helal gıda söylemi, Goffman'ın söylem analiz yaklaşımına dayanılarak çözümlenmiştir. Bir temsil paradigmasına dayanan derneğin ana söylemi, kampüsteki Müslüman öğrencilerin rahat etmesi için Müslüman-dostu kampüs talebine dayanmaktadır. Sonuç olarak söz konusu makro faktörlerin kimlik ve piyasa üzerinde etkin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla yemek kültürünün dijital aktivizmde önemli bir yer kapladığı anlaşılmaktadır. Gündelik yaşam siyasasında yer alan söz konusu aktivist tutum, özellikle azınlık konumunda bulunan Müslüman özneler tarafından sergilenmektedir. Esasen o her toplumsal örüntüde gözlenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Helal endüstrisi, aktivizm, MÖD Ulusal, Müslüman-dostu kampüs, gıda sertifikasyonu.

Proactive Art of Living in the Risk Society, Political Mobilization and Discourse Construction: Halal Food Activism of MSA National

Abstract

Correspondingly, contemporary industrial production has been recently criticized for not being able to provide assurance. The contemporary world population is mobilized by factors with wide-ranging impacts, such as education, migration, and tourism. In this context, the problem of the coexistence of members of different religions and the translation of religious demands by the secular system has come to the fore. In this study, halal demand revealed by demographic mobility, and conscious consumption, and the power of activist attitudes based on these demands to shape the market are discussed. The data of the relevant literature were examined by the documentation method. Thus, MSA National's halal food discourse was analyzed based on Goffman's discourse analysis approach. The

main discourse of the association, which is based on a paradigm of representation, is based on the demand for a Muslim-friendly campus for the comfort of Muslim students on campus. As a result, it has been determined that these macro factors are effective on identity and market. Therefore, it is understood that food culture occupies an important place in digital activism. The activist attitude in the politics of daily life is exhibited especially by Muslim subjects who are in a minority position. Essentially, it can be observed in every social pattern.

Keywords: Halal industry, activism, MSA National, Muslim-friendly campus, food certification.

SEEHEAD

GİRİŞ

Gündelik hayatın ritminin tüketim toplumu (Baudrillard, 2004, s. 25, 33, 38, 50, 81), risk toplumu (Beck, 2011, s. 8, 17, 28, 58, 66) ve düşünümsellik (Giddens, 1990, s. 16, 36-39, 45, 63, 109) üzerinden okunduğu günümüz dünyasında yemek kültürü, çağdaş endüstrinin biçimlendirdiği ürünlere dair beklenti ve talepleri ifade eden bir kod sistemidir. Tüketim materyallerinin tedariki, üretimi, saklanma koşulları, sevk ve tüketime sunum aşamalarına dair taleplerin dinî alandaki ifadesi, helal (İslam'da et tüketimi kıstasları için bkz. Kaya, 2007, s. 21-25; Şimşek, 2013, s. 27-28) ve koşer gibi kavramlarla çerçevelenmektedir. Esasen helal gıda talebi, "temel bir insan hakkı ve ihtiyacı" olarak tanımlanan sağlıklı beslenmenin "inanç özgürlüğü" ile ilişkili olarak varlık bulması, konu özelinde kurum, kural ve belgelendirme gibi taleplerin kaynağıdır (Şimşek, 2013, s. 20; bkz. Uyanık, 2020, s. 666). Endüstriyel alanda belirsizlikle mücadele ve arzulanana gıdaya yönelik kıstasların uygulanması, gittikçe zorlaşırken kurumsallaşan denetim mekanizmalarının verdiği güvene dayanan helal logosu gibi bazı pratikler de söz konusudur. Yemek endüstrisi, bireylerin nesnel ölçütlere dayanan sağlıklı gıda arayışını karşılama vaadi taşır (Riaz ve Chaudry, 2004, s. 1-2; 2019, s. 1). Helal gıda gibi konseptler, uygun materyallerle, makbul koşul ve niteliklerde üretilmiş gıdanın dinî değer ve normlarla kesiştiği yerde sağlık, güven ve belirlilik gibi kavramların etkili olduğu bir formla varlık bulur. Bu tür bir güven inşasının en yalın ve kolay yolu, helal logosu ile şüphe ve belirsizlikleri gidermektir. Bu logoyu alan firmaların dinî hassasiyete sahip olma şartı olmadığı için logonun varlığının mutlak anlamda güven inşa ettiği ifade edilemez (Riaz ve Chaudry, 2004, s. 82-85). Geniş bir alanı kapsayan helal endüstrisinin (örnek bir endüstrinin kapsamı için bkz. Jusoh, Kamarulzaman ve Zakaria, 2016, s. 43) gıda sertifikasyonu, kuralları, standartları, simgeleri ve kurumlarının oluşması gibi önemli boyutları vardır; ancak bu çalışmada konu farklı bir boyutta ele alındığı için ayrıntılarına girilmeyecektir.

Sertifikasyonda kurum, ilke ve uygulama gibi alanlarda farklı öneriler söz konusudur (bkz. Belen, Gündüzöz ve Erol, 2018, s. 145). Osmanlı döneminde bir gıdanın tüketilmesinde sakınca olmadığını belirten "tahirdir" (temizdir) damgasının kullanımı, ilk sertifikasyon olarak yorumlanmaktadır (Akdemir ve Selçuk, 2017, s. 128; Batu, 2012, s. 52). Günümüzde Türkiye'de GİMDES ve HEDES gibi kuruluşların sertifikasyonu söz konusudur (ayrıntı için bkz. s.130; Uyanık, 2020, s. 668-671; ayrıca farklı ülkelerde helal sertifikası veren bazı kurum ve kuruluşların listesi için bkz. Erdal vd., 2014, s.1352). Öte yandan kurallarının nihai metin, yorum ve merciinin bulunmamasından kaynaklanan değişkenlik söz konusudur (bkz. Riaz ve Chaudry, 2004, s. 22-23). Malezya'da ilgili standartların oluşması komitelerin konsensüsüne dayanır. İlk olması, bu standartların uluslararasılaşmasına imkân verir (Jusoh, Kamarulzaman ve Zakaria, 2016, s.38; bkz. Uyanık, 2020, s. 668). Daha farklı ve çatı bir organizasyon modeli için İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) ve faaliyetleri özelinde gözlemlenebilir (Şimşek, 2013, s. 24; diğer kurumlar ve faaliyetleri için bkz. s. 30-32). Türkiye Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) tarafından yüklenen denetleme görevi de konu özelinde önem taşımaktadır (s. 26). Tüketim sistematığı açısından bakıldığında helal logosu başta olmak üzere, simgesel bir düzen talebi ve inşası söz konusu olmakla birlikte bu konudaki güven sorunu, sahte logolar dolayısıyla dinî inancının yasakladığı bir gıdayı tüketme sonucunda günah işleme riskini barındırmaktadır (Mohani vd., 2011, s. 125). Böylece etik ve yasal olmayan uygulamaların bildirilmesini ifade eden (whistle blowing gibi) tartışmalar yapılmıştır. Öte yandan sahte logo ve sahte sertifikasyon

ilanı meselesinin haksız rekabet ile ilişkisi, hukuksal bir boyut olarak önem taşır (Topçuoğlu ve Özkul, 2014, s. 22). Bu konuda kurumsallaşma açısından öne çıkan oluşumlar bağlamında 2002 yılında Jakarta merkezli Dünya Helal Konseyi kurulmuş ve 60'a yakın ülkeden üyelikler yapılmıştır. Aynı şekilde Malezya merkezli Dünya Helal Vakfı da benzer bir standardizasyon, sertifikasyon ve akreditasyon arayışındadır (Akdemir ve Selçuk, 2017, s. 130).

Akışkan dünyada dinî grupların çeşitliliğinin ve mobilizasyonunun artışıyla birlikte tüketim taleplerinde baskın olan müşteri profili farklılaşarak üreticiler için bir baskı unsuru olmuştur; dinî grupların taleplerini dikkate alan ürünlerde son dönemlerde tüketim-din ilişkisi öne çıkmıştır. Sözelimi bütün Müslümanlar için geçerli helal kategorisi, uygun ürünler üreten firmaların tüketicilerinin bir kategori olarak birleşmesini de netice vermiştir (Haque vd., 2015, s. 134, 144). Aynı inancı paylaşmayan firmaların Müslüman tüketiciler için ürün üretmesi tartışıldığı gibi "sağlık, güvenlik, kalite, çevre ve hayvanlara karşı etik muamele" vb. faktörler dolayısıyla gayrimüslimlerin helal ürünlere yönelmesi de tartışılmaktadır (s. 145). Tüketicilerin yerli üreticiden aldığı ürünlerde helal sertifika arayışında olmayan güven mekanizmasından anlaşıldığı gibi, helal gıda tartışması, yerelliğin ötesinde olup (Akdemir ve Selçuk, 2017) demografik mobilizasyonlarda ve seyahatlerde başat ölçütlerdendir (s. 128). Nisan 2018'de Dünya Helal Konferansı'nın ve uluslararası fuarların düzenlenmesinin işaret ettiği gibi, ortaya çıkan ekonomik olgu ve tartışma konusu küreseldir. Türkiye'den bu gelişmelere 2017 konferansı gibi aktif katkılar yapılmıştır (bkz. <http://www.worldhalalcouncil.com>, erişim: 30.02.2019).

Bir yaşam tarzı haline gelen helal anlayışından bahsedilen (Belen, Gündüzöz ve Erol, 2018, s. 155-156) Malezya'da, helal endüstrisinin 1970'lerde kurumsallaşmaya başlamasında uluslararası öğrenci kapasitesinin ve çokkültürlü bir ülke olmasının etkisi öne çıkmaktadır (Mohani vd., 2011, s. 129). Endonezya'da farklı nüfus kategorilerine ve tercihlere yönelik online helal alışveriş siteleri (tokopedia, shopee gibi) son yıllarda yükselişe geçmiştir. Araştırmacılar helal endüstrisi açısından belirli site ve sektörleri; güven, kolaylık, bilgi ve ürünlerin kalitesi gibi faktörler bağlamında ve onlara bağlı olarak ürün ve karar mekanizması ilişkisini ele almıştır (Rohmah ve Ady Fataron, 2019, s. 1-18; Amalia, 2019, s. 19-24). Helal paradigması olarak da tanımlanan bu alışveriş formu, farkındalık okumasına dayanır. Mesele aktivizmle ilişkili olarak değerlendirildiği gibi dinî bağlılık üzerinden gündelik hayatın ritmini düzenleyen kuralların işleyişi düzleminde de tartışılmaktadır (Amalia, 2019, s. 20-21). Küreselleşmenin tüketim kalıplarını dramatik bir şekilde dönüştürdüğü bir dünyada kimlik ifadeleri ve temsilleri de aynı kaderi paylaşmıştır (Kale, 2004, s. 92). Aralarındaki paradoksal ilişkinin de etkisiyle (Herrington, 2012, s. 145-165) dinin küreselleşmeye karşı refleksini değerlendiren eserlerin teolojik etik, dinamizm ve aktivizm vurgusu (Stackhouse, 2000, s.9, 17-19, 39), olgunun değerlendirilmesindeki başat eğilimi ifade eder. Helal gıda tüketimi bireysel tercihin ötesinde savunuyu ve değerlendirmelerin online sunumuyla birlikte aktivist bir boyut ortaya koymaktadır (Kamarulzaman vd., 2015, s. 1-12).

Teknoloji, tedarik sisteminin karmaşık yapısı, piyasa aktörlerinin çeşitliliği, denetim mekanizmalarının yetersizliği, gıda katkı maddeleri ve işleme endüstrisindeki karmaşık ve yoğun sistem gibi faktörler, sağlıklı ve temiz gıda arayışında farklı dinî grupların mensuplarının özgül kodlara yönelmesini netice vermiştir (Başaran-Alagöz ve Demirel, 2014, s. 455-456). Demografik çeşitliliğin yaşam tarzını biçimlendirmesine örnek olarak

Amerika'da helal sertifikalandırmasının 1960'lı yıllarda netlik arayışı bağlamında başlamış olması gösterilebilir (Baran, Batman ve Yıldız, 2017, s. 489). ABD merkezli helal gıda aktivizmi, Avrupa'da ve diğer birçok yerde olduğu gibi, uluslararası eğitim hareketliliği çerçevesinde ve yeni sosyal hareketlerin dinamizmiyle ortaya çıkan bir desen taşımaktadır. 2000'li yıllarla birlikte helal gıda bağlamındaki aktivizm belirgin bir şekilde varlık bulmuş ve kurumsal yapıların bünyesinde somut pratiklerle ilerlemiştir. Söz konusu kimlik ve kültür odaklı yeni toplumsal hareket modeli bağlamında başlayan ABD öğrenci aktivizmini söylem analizi çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmada Müslüman Öğrenciler Derneği'nin helal gıdaya yönelik söylemi, online sunumlarından elde edilen veriler üzerinden değerlendirilmektedir. Böylece tüketici kararları, performatif tavsiyeler ve din arasındaki ilişkinin şekillenmesinde aktivizmin önemine odaklanan bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden söylem analizine ve Erving Goffman'ın (1986, s. 21-123) ilgili yaklaşımına dayanmaktadır.

Kimlik, Yemek Kültürü ve Yaşam Tarzı İnşaları

Rutin ve pratiklerle ilişkili varoluş formu, belirli seçimlere dayanan öğelerin düzenli tekrarını ve somut (yemek gibi) ve paylaşılan unsurları içerir (Ichijo ve Ranta, 2018, s. 19). Yemek kültürü yalnızca farklı dinlerin oluşturduğu demografide dış kategori inşa etmez; kadimden beri iç grup ayrışmalarının inşasında da etkindir. Yahudiler içinde bir grup olan Ferisiler, "bütün dünyayı bir manastır haline getiren" dindarlık anlayışları dolayısıyla "[m]abet personelinin temizlik ve yemek kurallarını gündelik hayatlarına taşıdılar ve bütün inananlar rahipliği yaşadı" (Zitelmann, 2003, s. 127). Koşerin (ç. kaşrut) yanı sıra tahor gibi başka kavramların da bulunduğu Musevilikte koşer yasaları, çoğunlukla hayvansal gıdalara dair normları içerir; nihayetinde bütün yasaklar insanın kendi "canını kirletmemesi" üzerine inşa edilir (Kurt, 2010, s. 107). Hatta "bu konuda farklı bir yorum[a göre], koşerin Yahudilerin hayatta kalmasının güvencesi [...], asimilasyona karşı kesin bir siperdir" (s.114). Kutsanmış bir varoluş formunun savunusunu mümkün kılan genel nihai yorum, koşerin İsrailoğullarının seçilmişliği ve Tanrı'yla yapılan ahitle ilişkili olduğu yönündedir (s. 118; ayrıca bkz. Batu, 2012, s. 52). Biz ve onlar kategorilerine dayanan yemek, bir tat paylaşımı olduğu gibi kimlik ve müzakereye dayanan yapısıyla kültürel inşayı ve topluluğun birliktelik düşüncesini de kapsar (Ichijo ve Ranta, 2018, s. 22-23). Son dönemlerde yemeğin siyasayla ilişkisi gastrodiplomasi kavramıyla karşılanmaktadır (s. 25).

Dinler, yeme içme öğelerinin nasıl tedarik edileceğini, tüketileceğini, nelerin yasak olup nelerin olmadığını, kimlerle nasıl tüketim pratiklerinin olabileceğini, zaman tanımlarına göre tüketim pratiklerini vb. belirleyen öğretiyi sahiptir (Beşirli, 2012, s. 55, 105, 120, 162-163; Beardsworth ve Keil, 2011, s. 90). Dini grupların yemeğe dair tahayyülü, onun gündelik yaşam pratiklerinde tezahürü ve telaffuzu, kendilerine dair tanımlamalarının izleklerini taşır. Çağdaş dünyada kültürel ve kimliksel meselelerin bir yaşam tarzı oluşturmadaki işlev ve konumu öne çıkmış ve kimin tanımladığı yeme-içme pratiğinin ölçüt olması gerektiğini tartışmaya götüren önemli kültür meseleleri söz konusu olmuştur (Ichijo ve Ranta, 2018, s. 31). Bu durumun işaret ettiği küresel dünyanın mobil demografisini dikkate alan ve belirsizlik ve muğlaklık üzerinden okunan akışkanlıkta (Bauman, 2017, s. 11-15, 26-27, 32-37) dünyanın kültürel biçimleniş ve dinî kimlik kategorilerinin oluşumu, yemek kültürü üzerinden nasıl tartışılabileceği problematiğini ortaya koymaktadır. Din referanslı tüketim kalıpları, günümüzde piyasanın dikkatini helal gıda sektörüne çekmiştir (Öztürk ve Nart, 2016, s. 220). Araştırmalar helal kıstaslar ve tüketim pratiklerinde artış

olduğunu göstermiştir (s. 227). 21. yüzyılın küresel dolaşmaları çerçevesinde bakıldığında, artık bir piyasa olgusuyla karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır (Torlak, 2012, s. 2). Bu ticari yaklaşım, aynı zamanda dinî motifleri kullanarak duygusal çekicileri etkin kılan reklamlara da yansımıştır (Çallı, 2012, s. 47). Öte yanan ticari yaklaşım ve diğer bazı faktörlerin, helal logosunun güven konusunda yeterli görülmemesine neden olduğu söylenebilir (bkz. Kurtoğlu ve Çiçek, 2013, s. 201).

Aktivist taleplerin yükselen sesi, “inancı ve modernliği bir arada” yaşayan yeni genç Müslüman tanımını söz konusu eder; bu nesil, bir yandan terör olaylarının biçimlendirdiği bir sosyal dokuda yaşamaya mecbur iken öte yandan özgüven, tutku ve gururla kendi Müslüman kimliklerini yaşamayı ve dolayısıyla kendi modernliklerini inşa etmeyi amaçlamaktadır (Janmohamed, 2018, s. 13, 23-27). Helal kategorisinin İslam’da seçim özgürlüğünü, yani bireyin serbest bırakıldığı davranışlar setini ifade etmesi (Kahraman, 2012, s. 461-462), yeni neslin seçim ve bireysellik niteliklerinin vurgusudur. Yeni orta sınıfın tutumu ve tüketicinin gücü bir araya geldiğinde helal kulübü, helal tüketim gibi yeni segmentasyonlar güç kazanır (Janmohamed, 2018, s. 47). Yeni tutumun ana stratejisi dinî kısıtları helalleştirmeyi içermektedir; örneğin “kutlamaları ‘helalleştirmek için buldukları yol, alkolsüz kokteyl ve şarap”tır (s. 65). Böylece helal ürün tasarımları ve markaları ortaya çıkmış ve popülerleşmiştir. Dahası bu tür pratikler aynı zamanda sınırların muğlaklaşması tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda erdemli tüketim arayışının imkânı olan helal statüsünün karmaşık bir konu olduğu ve kurallar, kararlar vb. boyutlarda sınırların net olmadığı da gözlemlenmektedir. Üretim koşullarının yetmediği helal lojistik tanımının ifade ettiği taşıma koşulları ve tüketim ortamı gibi birçok mesele, tartışılmaya devam etmektedir (s. 68-75; bkz. Abdul Hamid vd., 2014, s. 195-197).

Söz konusu yaşam tarzı inşasına kurallara odaklanan helal kategorisinin yanı sıra değerlere odaklanan tayyib kategorisi de eklenir; böylece sözelimi bir hayvanın sadece dinî kurallara uygun kesilmesinin değil, barınma ve kesimden sonra depolanmasına, taşıma ve sevk durumundan tüketimine kadar geçen bütün süreçlerin sağlıklı ve temiz olmasını içeren yeni bir kategori benimsenir (Janmohamed, 2018, s. 80, 83). Kur’an literatüründe faydalı (aynı zamanda temiz ve leziz) gıda tayyib, zararlı gıda habis olarak (Mü’min, 40/64; Mâide, 5/1, 3; Bakara, 2/168, 172; İsrâ, 17/70; Nûr, 24/26; Enfâl, 8/26; Mü’minûn, 23/51; En’âm, 6/121) tanımlanır. Geleneksel yorum, helalin gıdanın fiziksel yapısını temiz onun teminini ifade ettiği yönündedir (Kaya, 2007, s. 9-10). Gündelik dilde “[g]eleneksel anlamda gıda tüketimi bağlamında ‘Helal’ olgusu ebeveynlerin ‘Helal’ yollardan nafaka teminine referans yapmaktadır. Oysa bugün Helal Gıda denildiğinde ebeveynin nafaka temininden ziyade, gıda ürünlerinin içeriği, hazırlanma yöntemleri, depolanması, dağıtımı, sunumu vb. gibi çok çeşitli süreçleri içine alan bir kavram gelmektedir” (Efe ve Özay, 2013, s. 157). Gıda açısından bakıldığında özellikle et gibi ürünlere dair kısıtlamaların yalnızca Müslüman tüketicilere hitap etmediği, temizlik ve güven gibi kavramlar dolayısıyla farklı din mensupları veya inanmayanlar için de bir tercih (kıstas) işlevi gördüğü anlaşılmaktadır (Syukur ve Nimsai, 2018, s. 2, 5). Ürünlerine dair helal sertifikası alan firmalar, hijyen ve güven üzerinden bir marka değeri inşa ettikleri gibi müşterilerin bu etikete yönelik inancı da bütünleyici bir unsurdur; pazara girmek isteyen firmanın dinî hassasiyetin dışında ekonomik güdülerle helal etiketi alabilme ihtimali, tüketicilerin ihtiyatlı davranması ile neticelenmektedir (Bayındır ve Akdoğan, 2018, s. 419).

Küresel girişimler bağlamında helal yemek mekânlarını bir araya getiren uygulamalar (2004'te açılan zabihah.com gibi), dünya çapında ulaşılabilirliği inşa eder. Bu tür uygulamalar (Hâlâl Food Spotter, Singapore Hâlâl Eating Guide, HâlâlSpot vb.), kafe ve restoranlara dair bilgi verdiği gibi aynı zamanda topluluk oluşturan bir boyut da taşımaktadır (Janmohamad, 2018, s. 89-90). Tüketim pratikleri ve kültürü üzerinden dayanışma ve biz duygusu inşası, günümüzde özellikle internet ve seyahat teknolojisinin etkisini yaşamaktadır (bir anlamda e-ümme inşası) (s. 105). Bir gruba veya halka ait olarak tanımlanan gıdalar; sosyal, siyasal ve coğrafi olarak ayrılmış demografinin birlik ve bütünlük içinde bir araya gelmesini mümkün kılmaktadır (DeSoucey, 2016, s. 70). Kaz ciğeri yemenin Fransızlığın performatif göstergesi olarak tanımlandığı gıda rejimi ve pratiğinde, bir sınır inşası olduğu için bir öteki inşası da vardır. Politik açıdan "helal vakası çoklu gastropolitik anlam katmanları" dolayısıyla önem arz etmektedir. "Helal kaz ciğeri, ulusal süpermarketler ve Carrefour gibi zincir mağazalarda her zaman mevcuttur." Fransız medyası, son yıllarda yukarı doğru hareketlilik içerisinde olan Müslümanlar arasında helal kaz ciğeri tüketiminin artışı haber vermektedir (s. 105) Almanların deyimiyle 'insan, ne yerse odur': "'Mann ist, was er ißt'" (Ferguson, 2004, s. 1). Esasen "biz aynı zamanda nasıl, nerede, ne zaman ve niçin yediğimiziz" (s. 15). Nasıl ki birlikte yemek, insanı sosyalleştiren bir pratik ise mutfak (aşçılık) da "kültürel inşaya" işaret eder. Her ikisinin de bireysel-toplumsal, özel-kamusal gibi uygulamaları bulunan kültürel kod temelli öğeler olduğu dile getirilebilir (s. 2-3).

Gündelik Hayat Pratikleri ve Helal Logosu

Günümüzde helal kıstasına dayanan ürün ve yemek arayışı, makro ve mikro birçok faktöre dayanmaktadır; akışkan demografi ve küreselleşme süreci başat makro faktörlerdir. Bu, bir yandan birey ve grupların kendi doktrinlerine dayanan taleplerini temsil ettiği gibi aynı zamanda bu tüketici segmentini ve küresel piyasada yer edinmeyi hedefleyen firmaların uyarlanmalarını da ifade etmektedir (Khan ve Azam, 2016, s. 20). "Müslüman tüketicilerin artan farkındalığı" ikinci önemli faktördür (s. 21). Hareketlilik, muğlak tüketim sistemine doğru taşıdığı için ürünlerin güven kavramı bağlamında netleştirilmesi talebinin ortaya çıkmasına neden olmuştur; tüketicinin gücünün artması, söz konusu farkındalığın piyasada etkili olmasını sağlamıştır. Öte yandan 21. yüzyıla akseden ve yeni ortaya çıkan değişim ve dönüşümler, kadınların iş gücüne katılması ve modernleşme süreci gibi faktörlerin etkisiyle gıda tüketim pratikleri farklılaşmıştır. Paket yemek servisleri, hazırlanışında talep edilen kriterler, güven ve hijyen gibi öğeler üzerinden tartışılmakta ve nihayetinde total bir güvenlik konsepti olarak helal kıstası öne çıkmaktadır (s. 22). Böylece göç, küreselleşme, iş ve eğitim için hareketlilik ve iltica gibi uluslararası faktörlerin yanı sıra kentlileşme, iş hayatına dâhil olma, hızlı yaşam temposu ve zamanının çoğunu ev dışında geçirme gibi mezo ve mikro faktörler yeni talep biçimini doğurmuştur. Bu durumu fark eden piyasa aktörleri kayıtsız kalmamıştır.

Küreselleşme, Göç ve Yemek-Kimlik İlişkisi

Temizlik, doktrine uygunlukla olur; ritüel temizlik tasviri nedeniyle her yıkanan veya temizlenen gıda dinî doktrinler tarafından temiz olarak kabul edilmemektedir (Sülün-Ergül, 2013, s. 833). Normlarda benzeşme mensuplarına çapraz tüketim kalıplarına başvuru imkânı verdiği için, Musevî ve Müslümanların domuz eti yememesi onlara mutfaklarından karşılıklı yararlanma imkânı verir (s. 834). Göç; beğeni ve zorunluluklar düzleminde belirli gıda arayışı ve tüketim arzusu dolayısıyla yakın veya benzer normlara sahip dinî doktrinler

arasında geçişleri mümkün kılmakta, akışkan demografi yeni gıda rejimlerinin ortaya çıkmasını netice vermektedir. Başat güncel meselelerden biri “‘köklerinden’ edilmiş insanların -göçmenlerin, sığınmacıların, sürgünlerin: hareket halinde olan ve kalıcı bir ikametgâhları bulunmayan insanların- sayısının her geçen gün katlanarak ve önüne geçilemez şekilde artmasıdır” (Bauman, 2017, s. 19). Gastrodinî alışkanlıklar, kültürlerarası etkileşimin arttığı ve endüstriyel imkanların çeşitlendiği günümüzde daha önemli hale geldiği gibi bu tür “dinî bazlı tanımlanmış gıda kalıplarının” fazla statik olmadığı da dile getirilmektedir (Kamarulzaman vd., 2015, s.2); çünkü dinî normların yorumlarında değişkenlik ve çeşitlilik söz konusudur (Regenstein, Chaudry ve Regenstein, 2003, s. 111, 116).

Dinî diasporaların dijital araçlarla kendi kimliklerini sürdürme talebi, aynı zamanda yemek kültürünün ve pratiklerinin devamlılığı üzerinden bir gayret doğurmuştur. İnternet bu anlamda “daha demokratik bir dinî kılavuz formu” olarak dinî ve manevi öneri ve kalıplar için işlev görmektedir (Kamarulzaman vd., 2015, s. 2). Sosyal medya siteleri; bireye üniversite kampüsünde helal gıda veya uygun yemeği nerede bulabileceği bilgisini, bu tür yemekleri bulabileceği ve seyahat edebileceği yerlerin neresi olduğunu, seçeneklerin kısıtlı olduğu yerlerde ne tür tavizler (fiyat, hizmet kalitesi gibi) verilerek helal gıdaya ulaşıldığını, hangi helal yemek iddiasının kendi dinî grubunun üyeleri tarafından onaylandığını yani otantikliğinin belirlendiği bilgisini, standartların korunup korunmadığına dair şüphelerin giderilmesine yarayacak referans ve bilgi setine ulaşma yolunun bilgisini sunmaktadır. Böylece din-piyasa bağının inşası ve market dinamiklerinin oluşmasında etkili olan tartışma ve bilgilendirme (yazılı, görsel) kaynağı olarak internetin güncel değeri yükselmiştir. “Yer, kalite, otantiklik” konusunda güvenilir bir bilgi kaynağına ihtiyaç duyulan akışkan modern dünyada hız ve etkililik açısından sosyal medya ve sanal alemin önemi artmaktadır (s. 6-7).

Göç çağında, küresel göçebelikten ve ev hissi arayışından (Bardhi, Eckhardt ve Arnould, 2012, s. 25) bahsedilen bir dönemde, dinî diaspora veya azınlıkların kendi kültürel kod ve kimliklerini korumada yeni yol ve ağlar arayışında olduğu gözlemlenmektedir. Küreselleşme, teknoloji ve ekonomi gibi yapıların dönüşümüne neden olduğu gibi yemek kültürü, çevre gibi öğelerin değişmesine de neden olmuştur; bu durum, aynı zamanda yeni risklerin ortaya çıkmasının da kaynaklarından (Kubota, Konob ve Chibac, 2017, s. 365). Gençlerin helal gıdaya yönelik tutumlarına dair bazı araştırmalar, onların helal ürün ve sertifikasyona karşı olumlu tutuma sahip olduklarını tespit etmiştir (Abdul Khalek, 2014, s. 32). Azınlık durumunda helal gıda arayışında; otantiklik, güven ve tat gibi faktörlerin etkisi olduğu gibi (Ahmad, 2008, s. 664) Müslümanlar arasında bilinç ve pratik düzeyinde küresel bir farkındalığın sosyal etkileşimler üzerinden inşa olduğu bir dönemde bu öğelerin işlevsel ve sembolik değerlerini ilgilendiren bir pazarlama tartışması da söz konusudur (Wilson ve Grant, 2013, s. 19). Esasen ‘seküler bir toplumda helal ve koşer gibi dinî gıda kodlarının etkin olmasının nedeni nedir?’ sorusuna yemek endüstrisi ve piyasa kavramı üzerinden cevap verildiği gibi (Regenstein, Chaudry ve Regenstein, 2003, s. 112) dindarlık olgusunun ötesinde yemek kültürünün belirleyiciliğinin de dinî normların gölgesinde kalan bir yapı olduğu birçok araştırmanın bulgularındandır. Müslümanların helal konusundaki tutumu, endüstrisinin geleceğini belirleyecektir; bu durum, aynı zamanda helal sertifikasyonu ve logo kullanımına yönelik artan pratiğin de kaynağıdır (Abdul Khalek, 2014, s. 27-28). Müslüman tüketiciler için helal gıda dinî normlarla ilişkili bir tercih iken gayrimüslimler için sağlık gerekçesiyle tercih sebebidir. Esasen helal endüstrisi, gayrimüslimlerin bu gıdalara

olumlu tutumları dolayısıyla farklı bir piyasa dilimine sahiptir (bkz. Mathew vd., 2014, s. 268).

Eğitim, Turizm ve Beslenme Rejimi

Göç, mültecilik, turizm ve eğitim gibi faktörler dolayısıyla ortaya çıkan demografik çeşitlilik, sağlık, tat ve hijyen gibi öğelerin yanı sıra dinî normlara dayanan bir gıda talebi üretmiştir (Kamarulzaman vd., 2015, s. 2, 5). Küresel hareketlilik, kent ortamı ve çok etniklikle farklılıktaki artış aynı zamanda özgün taleplerin yükselişi anlamına gelir. Sözgelimi İslam'la ilişkisi 1877'li yıllarda başlayan Japonya'da 2000'li yıllara gelindiğinde helal gıdaya yönelik kurumsal düzenlemelerin bulunmadığı ve 21. yüzyılda özellikle uluslararası öğrencilerin yoğun olduğu Tokyo gibi şehirlerde helal gıda talebinin yükseldiği anlaşılmaktadır (Yusof ve Shutto, 2014, s. 256). 2000 yılının hemen öncesinde uluslararası öğrencilerin kafeteryalarında başlattığı helal menüsü, aynı zamanda 2012'lerde belirginleşmeye başlayan helal sertifikasyonunun gelişimiyle örtüşen bir seyre sahiptir. Öte yandan 20-40 yaş arasındaki Müslümanların Japonya'da ikamet etmeleri, bu taleplerin yükselişinin bir diğer kaynağıdır (s. 256). 2010 yılına gelindiğinde Japonya'da bu pazar payına yönelik bir eğilim söz konusu olur; firmaların küresel piyasaya yönelik büyüme arzuları, onlar için büyük bir niş pazar olan helal endüstrisine yönelmenin motivasyon kaynaklarından biridir (s. 257). Eğitim, küresel dolaşımın sağlanmasında turizm gibi etkili bir alan olmaya başlamıştır; özellikle Müslüman nüfusun çoğunlukta olmadığı ülkelerde helal gıda hizmet ve talepleri, bu tür hareketliliğin yoğun olduğu kentlerde başlamıştır. Turistik eğilimlerde birkaç kategoride değerlendirilebilecek Müslüman tüketicilerin bir kısmı için helal hizmet formu, destinasyon tercihinde başatır (bkz. Battour ve İsmail, 2014, s. 1-4).

Artış hızı diğer gruplara göre yüksek olduğu belirtilen Müslümanların (Desilver ve Masci, 2017; Lipka, 2017) üç yüz milyonu, azınlık gruplar olarak farklı ülkelerde yaşamakta ve kendi kıstaslarına dayanan talepleri dile getirmektedir (Stencel vd., 2009, s. 1). Helal endüstrisinin küresel oluşumunun önemli kaynaklarından biri olan bu azınlık taleplerinin tanınma politikası ve tüketici gücü düzeyindeki çoğulcu yapı inşası, Müslüman çoğunluğun olduğu toplumlarda da yeni ölçütlerin ortaya çıkması anlamını taşımaktadır. Bu taleplere yönelik firmaların hassas tutumu, yeni teknolojiyle birlikte akıllı cihazlar için bazı uygulamaların (örn. HalalTrip, Muslim Pro) geliştirilmesi söz konusu olduğu gibi spesifik acentelerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Tüketici taleplerinin egemenliği, tercih sistematiğine yönelik bilgilendirme ağları yoluyla inşa edilmiştir; böylece her gün biraz daha detaylanmış bir konsept oluşmuştur (Eşitti, 2018, s. 58). Bu durum, müşteri profiliyle ilişkilendirildiğinde 2000 yılında 25 milyon olan Müslüman turist sayısının 2014 yılında 116 milyona ulaşması ve benzer koşullarda sürekli artacağına yönelik tahminler, küresel bir helal turizm piyasasının çağdaş koşullarda büyüyen bir sektör oluşuna işaret olarak okunabilir (Pamukçu, 2017, s. 66).

Risk Toplumu, Dijital Aktivizm ve Helal Talebi

Sanayileşme, gündelik yaşamı kolaylaştırıp refahı arttırdığı gibi özgül riskler de üretmiştir; buna dayanan refleksif modernite, gelenek karşıtlığından kendi içindeki karşıtlığa yönelen bir düşünme biçimini ortaya koymuştur. 19. yy'da dünyanın büyüünün bozulması tartışılırken 20. yy'da bilim ve teknolojinin büyüünün bozulması tartışılmaktadır (Beck, 2011, s. 7-29). Kıtık toplumundan refah toplumuna geçişte gündelik yaşamı biçimlendiren öğeler, özelde gıda, yemek, risk ve güvenlik kavramları üzerinden

tartışılmaktadır. Risk üretimi, teknolojinin riske etkisi ve küresel riskler gibi birçok tema, ontolojik güvenliği biçimlendiren sorgulamaların başında gelmektedir (s. 45). Risklerin yorumu, kapitalist ekonomi, siyaset ve sınıfsal konumlarla ilişkili olarak yapılmaktadır. Son tahlilde “Antarktika’daki penguenlerin etinde bile aşırı düzeyde DDT bulunduğu” (s. 35) belirtilen bir yaşam tarzında risk, siyasaların temel temalarından biridir. Dolayısıyla artık “Nasıl yaşamak istiyoruz?” sorusu başat bir sorudur (s. 36). Bugün çoğulculuk tartışmaları, özellikle II. Cihan Harbi’nden sonra başlayan yeni çağ hareketleri gibi oluşumlarla birlikte postmodern söylemlerin sekülerleşme tezine yönelik eleştirilerinin eşlik ettiği yeni paradigma arayışları ve nihayetinde küreselleşmenin sonuçlarıyla birlikte ortaya çıkan dinî canlanma ve dinsel bireycilik olgularının etkisini vurgulamaktadır (Günerigök, 2018, s. 194). Gıda ve yemek özelinde bakıldığında kozmopolit nüfus hareketliliği, alternatif yaşam tarzlarına dair öneri ve talepler anlamına gelir. Dinsel bireycilik formları gibi radikalleşmenin de söz konusu olduğu alternatiflerin rekabetinde çoğulculuk, görelî yaşam biçimlerinin doğruluk iddialarıyla biçimlendirici etkiler ortaya koymaktadır (s. 196-198).

Toplumsal yapı dönüşmüştür; “Sınıflı toplumun itici gücü şöyle özetlenebilir: Açım! Öte yandan, risk toplumunun harekete geçirdiği devinim ise şöyle ifade edilir: Korkuyorum!” (Beck, 2011, s. 71). Günümüzde ortaya çıkan bu “endişe ortaklığı” (s. 71), dinî grupların koşer ve helal arasında olduğu gibi güvenlik ihtiyaçlarını en yakın formlardan temin etmesi vb. neticeler verdiği gibi temiz ve sağlıklı olduğu gerekçesiyle bir ateistin helal gıdaya yönelmesine de neden olmaktadır. Bu bağlamda kıtlıkla mücadelenin yerini korkuların, endişelerin ve risklerin yönetiminin aldığı günümüzde iletişim teknolojilerinin etkisi, dijital aktivizmin doğmasına neden olmuştur. Talep ve şikayetlerin dile getirildiği, dijital örgütlenmelerin ve aktivist eylemlerin yürütülebildiği mecra, aynı zamanda bir muhalefet formu olarak günümüz demokrasilerinin de bileşenidir (bkz. Kırık ve Özcan, 2014, s. 62-65). Yeni teknoloji, Müslümanların varoluş biçimlerinin çevrimiçi İslam, siber-İslamî çevre, iMüslüman (iMuslim) gibi birçok yeni kavramın eşliğinde anlaşılmaya çalışılan değişim hikâyesini doğurur (bkz. Bunt, 2009, s. 1-2). Yeni bilgi ve model kaynağı olmanın ötesinde, sanal uzam, yeni gruplaşma ve geleneksel sınırların ötesine geçme imkânı barındırdığı için önem taşır. İletişim, etkileşim ve varoluş formlarının dönüştüğü çağdaş koşullarda özellikle genç Müslüman özne dijital aktivist tutumlarla kültür ve kimlik inşa ve gösterimi sergilediği gibi aynı zamanda çoğulcu yapıya yönelik taleplerin akışkanlığını da mobilize etmektedir. Ağ ve benlik arasında kurulan (s. 8-9) bağda birey ve grupların gıda talepleri, onların yaşam tarzı inşasının önemli bir bileşenidir (s. 123-125).

Helal endüstrisi, günümüz sivil toplumunun temel öğelerinden biri olduğu gibi Müslüman aktivizminin de merkezi temalarındandır (Fischer, 2016, s. 106). Helal aktivizm, ağ sosyalliği üzerinden kanaat, tutum ve gruplaşmaların şekillenmesine kaynaklık etmektedir. Böylece söylem ve eylem düzeyinde yaygınlaşan yeni bir repertuar söz konusudur. Helal gıda, firmaların devletle ilişkisi üzerinden biçimlenirken aktivistlerin sivil toplum üzerinden performanslarını ortaya koymasını sağlamaktadır. Tüketici, belli ürünlere dair arayışını ortaya koyarken aynı zamanda tüketim karşıtı (bazı ürün ve markalara yönelik) tepkilerini de sergilemektedir. Gündelik davranışlarda içkin olan siyasaların varoluşunu temsil eden bu durum, kısmen de olsa piyasanın kurumsal yapısını değiştirmeye gücünü taşır (s. 108). Sözelimi boykot, bu tür bir siyasaların temel enstrümanlarından biridir; onun şekillenmesi ve ortaya konması medya yönelimli bir karakter taşıdığı gibi eylem talebi içeren bir yapısı da vardır (s. 109). Son tahlilde 1999 yılında Malezya’da helal konusundaki değerlendirmeler için kurulan ve Dünya Helal Forumu vb. organizasyonların düzenleyicisi

olan KasehDia gibi kurumsallaşmalar söz konusu olduğu gibi bloglar, siteler üzerinden kişisel deneyim ve görüşlerin paylaşılmasını ifade eden aktivist tutumlar da söz konusudur. Bir diğer ifadeyle bir yandan helal kanun talebi içeren kurumsal çabalar öte yandan yaşam deneyimlerinin aktivist bir güdüyle paylaşılması edimi sergilenmektedir.

Müslüman Öğrenciler Derneği'nin Helal Gıda Söylem ve Aktivizmi

Helal aktivizmi, geleneksel Müslüman aktivistlerin İslami kurumlara yönelik bozulma eleştirisini de barındıran politik duruşu üzerine bina edilir; "helali kontrol etmeyi dini alanın ahlaklaştırılması meselesi olarak" gören bu yaklaşım, gıda güvenliği ve kalitesi için taleplerde bulunur: Ayrıntılı bir betimleme ve şeffaflık siyasasına dayanan bir kontrol prosedürü gibi (Bergeaud-Blackler, 2016, s. 120-121). Helal aktivizmi, Avrupa'da doğan veya okuyan neslin tutumu olduğu için onların kültürel sermayesinin yüksek olduğu ve eleştirel tutumlarının söz konusu prosedürlere yansıyan bir güç taşıdığı gözlemlenmektedir (s. 122). Meselenin 1979 İran Devrimi'yle birlikte helal olmayan et ihracının yasaklanması gibi politik kökeni ve 1980'lerde ortaya çıkan helal piyasa koşullarında şekillenen aktivist söylemler üzerinden şekillenmesi dikkat çekicidir (s. 106). Hükümetler için ekonomi-din karışımı olan bu fenomen, bireyler için yaşam tarzının etkilendiği daha karışık bir meseledir. Avrupa'ya benzer şekilde ABD'de de helal aktivizmi özellikle genç ve eğitimli bireylerin yoğun katılımıyla biçimlenen bir sosyal hareket alanıdır. Helal aktivizminin önemli bir bileşeni olan webde bilgi paylaşımı, özellikle küçük ve kırsal alanlarda az bulunan helal ürün mekânlarının tanıtımını içerir. Özellikle öğrencilerin büyük şehirlerde dahi helal ürün mekânları bulamama yönündeki şikayetleri son on yılda gelişen sektörün neden bu düzeyde büyüdüğünü de izah etmektedir (Kamarulzaman vd., 2015, s. 5; bkz. Uyanık, 2020, s. 667-668). ABD'de piyasa dinamiklerini etkileyen en önemli örgütlenmelerden biri MSA National'dır; bu nedenle helal gıdaya yönelik taleplerini dile getirirken sergiledikleri ana söylem, bu çalışmada analiz konusu edilmiştir.

Birleşik Devletler ve Kanada Müslüman Öğrenciler Derneği (MÖD Ulusal)

The Muslim Students Association of the United States and Canada (MSA National) Ocak 1963'te ABD ve Kanada için örgütlenen, başka örgütlenmelere model önerisinde bulunan ve kâr amacı gütmeyen bir öğrenci derneğidir. Hikâyesi Illinois Üniversitesi'nde başlayan dernek, süreç içerisinde birçok farklı kökenden gelen Müslüman öğrenciyi buluşturan bir ağ işlevi görmüştür. Her ne kadar Müslüman öğrencilerin örgütlenmesine yönelik bir kısıtlama taşısa da aşk, bilgi, doğruluk, sabır, tolerans, ılımlılık, tevazu, minnettarlık, bağışlama, samimiyet gibi kavramlara dayanan rehber ilkelerine bakıldığında günümüz dünyasının eğitimli bireylerine yönelik genel değer sistematiğini tercih ettiği anlaşılmaktadır (www.msanational.org/about). Uluslararası öğrencilere hizmet ile başlayan ve ülke çapında kurum halinde yerleşik bir örgütlenmeye yönelik yapıyı dikkat çekmektedir. İlk hizmet verdiği öğrenciler genelde II. Cihan Harbi'nden sonra ABD'ye gelen ve kendi ülkesinde ciddi düzeyde çatışma, karışıklık vs. bulunan öğrencilerdi; onlar için ev sahibi ülke, aynı zamanda umutların bağlandığı bir zemindi. Öte yandan önceleri dış göçle gelen öğrenciler için bir örgütlenme iken günümüzde aynı zamanda kurumsallık üzerinden okunmaktadır; dahası mezuniyet sonrasındaki örgütlenme talep ve etkinlikleri dolayısıyla günümüzde derneğin Müslüman Amerikalılar için birleştirici bir güç olduğu dahi dile getirilmektedir. Ayrıca erken bir tarihte kurulması ile birlikte liderlik, örgütlenme ve yönelim gibi boyutlarda kaynak ve model olan MSA, aynı zamanda günümüzde öne çıkan birçok (ISNA gibi) yapının da referanslarından, biçimlendiricilerindedir. Dernek, İslam

Farkındalık Haftası (her bahar döneminde yapılmaktadır) ve Önyargı Değil Gurur gibi etkinlik ve girişimlerle İslam için kamusal işlevi olan çabalar ortaya koyduğu gibi bireylere kimlik ve bilinç kazandırmayı amaçlayan eğitimler de (COMPASS gibi etkinliklerle) vermektedir (Husain, 2013).

Dernek, kendi kuruluş temellerini şöyle ifade eder: “MSA National, bugünün öğrencilerini yarının toplumunun vatandaşları olmaları için ağ oluşturmayı, eğitmeyi ve güçlendirmeyi kolaylaştırmaya çalışan, kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur” (www.msanational.org). Derneğin bu amaçları doğrultusunda etkinlik ve programlar düzenlediği ve Kuzey Amerika öğrencilerinin iletişim ağını oluşturmaya yönelik araçlar ve kaynaklar geliştirdiği belirtilir; tanıtım, “Size yardım etmeye hazırız” şeklindeki aktivist öneri ile bitirilir. Dernek, günümüzün öğrencilerine ve geleceğin mezunlarına hizmet etmeyi misyon edindiğini belirtmekte ve aktivist yaklaşımını profesyonel olarak desteklenmiş alt birimler kuran bir örgütlenme doğrultusunda ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kuzey Amerika içinde Müslüman öğrencilerin dinî, manevî, sosyal, sivil ve ekonomik refahına yönelik bir yelpazede işlev görmeyi misyon edindiği dile getirilir. Bu geniş aktivizm talep ve hedefi, aynı zamanda derneğin Müslüman öğrencilerin kendi kolej ve üniversitelerinde yerel MSA bölümleri kurmasına yönelik yaklaşımla da gerçekleştirilmeye çalışılır. Vizyonları ise güvenli bir alan tanımına dayanır; bu, Müslüman öğrencilerin “Tanrı ve Topluluklarıyla daha yakın ilişki kurabilecekleri” güvenli bir alandır. “Allah rızası için kurulması” gerektiği dile getirilen MSA’nın ne anlama geldiği sorusuna şu şekilde cevap verilir: “Bir Müslüman Öğrenciler Derneği, hizmet ve aktivizm yoluyla Müslüman toplumu güçlendirmeye hem Müslümanları hem de diğer inançlardan insanları İslam dini hakkında eğitmeye ve kampüste öğrenciler için daha iyi bir ortam sağlamaya adanmış bir organizasyondur” (MSA, 2008). Derneğin Müslüman öğrenciler için destek sistemli bir desen taşımasının yanı sıra “MSA, İslami mükemmellik kavramlarına dayanan proaktif bir organizasyondur” (MSA, 2008) ifadesinde belirtilen aktivist tutum sergilemesi, onu farklılaştırmaktadır. Kuruluşundaki mantığın yani 1963 yılında ilham veren ifadenin Âl-i İmran sûresi 103. ayet olduğu dile getirilir: “Hep birlikte Allah’ın ipine sınımsız sarılın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın” (ilk kısmı derneğin broşüründeki logosunda Arapça orijinal haliyle yazılıdır).

Dernek, kampüsteki örgütlenme modelini aile metaforu ile karşılamaktadır (Husain, 2013). Aile metaforunun yanı sıra kılavuz metinlerde kardeşlik (ki burada brotherhood/sisterhood şeklinde iki cinsiyeti de kapsayan betimleme vardır) tanımlaması da kullanılır. Müslüman kavramı şemsiye bir kavram olarak ve her inananın dâhil olmasını mümkün kılan bir kapsayıcılık talebi üzerinden dile getirilmektedir. Derneğin bölümleri için nihai misyon nedir? sorusuna verilen cevap ise “tam bir yaşam biçimi olarak İslam’ı temsil” etmeye odaklanmakta ve kampüste Müslüman öğrencilerin farkındalıklarını ve dindarlık düzeyini arttırmaya yönelik çabalar için bir desen betimlemektedir. Bu misyonu gerçekleştirmenin aktörleri de aktivist nitelik üzerinden tanımlanır: “Bu amaçla, İslami kimliklerinin bilincinde olan, iyi eğitilmiş ve hem Kuzey Amerika’da hem de dünya çapında İslam’a ve Müslümanlara hizmet etmeye kendini adanmış güçlü ve çeşitli bir öğrenci ağı oluşturmayı hedefliyoruz” (MSA, 2008). Derneğin; bölümü (chapter) olarak kurulmak isteyenlere tavsiyesi, üniversitenin yasal kulüplerinin mevzuatına uygun bir formda (dini ve kültürel olarak tanınacak) organizasyon kurup kaydolup onun getirdiği yasal mecrada hizmet sunmalarıdır (MSA, 2008).

MSA National'ın Ana Söylemi ve Helal Gıda Aktivizmi

Müslüman öğrencilere hizmet ve bağış düzleminde hitap eden MSA National'ın helal aktivizm bağlamında hazırladığı broşürlerden biri Müslüman Konaklama Görev Gücü Serisi adını taşıyan grubun işlevi üzerinden paylaşılmaktadır. Helal gıda için hazırlanan broşürü "Kampüste helal gıdaya nasıl erişilir?" başlığıyla hazırlayıp web sayfasına koyan dernek, nihai çıktı olarak "Müslüman dostu kampüsler" (Muslim-friendly campuses) oluşturmayı hedeflemektedir; bir diğer ifadeyle kampüslerin Müslüman öğrenciler için daha tercih edilebilir ve iyi yerler haline gelmesi için çaba sarf ettiklerini belirtirler. Bu tanımlama, çeşitliliğin kapsanmasına yönelik bir talebi yani Müslüman öğrencinin de ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamı dile getirir (MSA, Halal food guide, t.y., s. 1). Derneğin helal aktivizm bağlamında ana söylemi, "Öğrenciler ve idareciler, bir öğrencinin hayatının dua etmekten öğrenmeye ve yemek yemeye kadar birçok yönünü kolaylaştıran programları desteklemek için el ele çalışır" ifadesinde dile getirilen sıralamada görüldüğü gibi, dua, yemek ve eğitim gibi temel faktörler üzerinden bir yan yanalık yani bir bütün olarak yaşam tarzı üzerinden inşa edilmektedir.

Derneğin örgütlenmesinde yer verdiği Dava Görev Gücü ve ona yönelik görev tanımı (İslamî Farkındalık Haftası/Ayı gibi etkinlikler) ve kampüsün hem Müslüman öğrenci dayanışması ve bilinçlenmesi hem de başkalarını İslam'a davet için bir ortam olarak betimlemesi, yaşam tarzına dayanan aktivizmini temsil etmektedir. Bu tutum, şimdide odaklandığı gibi gelecek için de bir temsil paradigması taşır. İslam'ın nasıl algılandığına dair kaygılı tutum, Dava Masası şeklinde bir etkinlikte kampüste çiçek dağıtma gibi pratiklerle desteklenmiş bir anlatım da önerir (MSA, 2008, s. 6-9). Hepsinin ötesinde her dernek üyesi için geçerli bir görev tanımlanır: Sınıf arkadaşlarına ve hocalarına karşı İslam'ı temsil etme. Bu temsilde evrensel meselelere yönelik aktivist etkinlikler de (insan hakları organizasyonlarını destekleme gibi) önerilir. Bu tutum aynı zamanda kampüste dikkat çekilmesi gereken meselelerde aktif olmayı talep eder: "Proaktif olmak, reaktif olmaktan daha iyidir" ifadesi bunu formüle eder (s. 9). Son tahlilde sosyal ve kültürel etkinlikler kadar dinî etkinlikler de önerildiği için hayatın genelinde bir aktivist tutum inşasının olduğu gözlemlenmektedir; bu, bir anlamda temsil paradigmasıdır. Bu temsil paradigmasının ilkeleri İslam Farkındalık Haftası/Ayı olarak düzenlenen bahar dönemi kampüs etkinliğinin amacına yönelik ifadelerde ortaya konmaktadır: "Bu hafta veya ay boyunca, MSA tarafından İslam farkındalığını (bilincini) teşvik etmek, yanlış anlamaları gidermek, daha geniş kampüs topluluğuna ulaşmak ve daha az aktif Müslümanları bir MSA etkinliğine katılmaya teşvik etmek için etkinlikler düzenlenmektedir" (s. 10).

Helal paradigması, "en masum görünen yoğurt gibi bir ürününün" bile helal ölçütünün dışında birçok unsur taşıma olasılığını dikkate alan bir söylem inşa eder. Bu bağlamda alkol ve domuz eti gibi genel öge tanımlarının yetersizliğine dayanan bu inşa, aynı zamanda kampüs yaşamında Ramazan ayında sahur imkânı gibi pratik düzleminde de talepler içerir. Dahası, helal gıda salonları ve kafeteryalarının yanı sıra (süreklilik arayışının sonucu olarak) her zaman helal gıdaya ulaşma imkânı veren yemek salonu talebi (mekânsal tahsis) de söz konusudur. Bu taleplerini beş kriter üzerinden kampüs değerlendirmesi rehberine dönüştüren dernek, ona yönelik aktivist mücadele için dört temel aşama belirler: (1) Değerlendirme, (2) sunum, (3) uygulama, (4) uzun vadeli sağkalım (MSA, Halal food guide, s. 2). Böylece bir mücadele sürekliliği içinde mevcut durumun değerlendirildiği ve taleplerin verili arza dayanarak şekillendiği bir sistematikte inşa edilen söylemin yanı sıra

kampüs memurlarıyla pazarlık ve lobi yapma gibi çabalara da yön verecek olan bir rehber hazırlanmıştır. Bu rehber, aynı zamanda bir sosyal hareket düzleminde örgütlenme ve söylem dolaşımı sağlamanın tecrübelerine dayanan gelişimini de temsil etmektedir.

Rehberde göre, değerlendirme aşamasında müzakere, kurum içinde (kampüs içi) yapıldığı gibi etrafta da helal gıda (ve yemek) ulaşımı için yapılmaktadır. Argümantasyon eşit ve adil ulaşım üzerinden kaynak değerlendirmesini ve Müslüman öğrencilerin bu konudaki konum ve taleplerini dile getirir. Buradaki mücadelenin önemli unsurlarından biri gıda arzındaki kısıtlı imkânlar iken ikincisi bu arz yetersizliğinin getirdiği yüksek fiyatlardır. Bu nedenle aktivizmin yöneldiği alan, aynı zamanda öğrencilerin imkânlarına dayanır. Söylem, Müslüman öğrenciler için gereksiz bir külfet olup olmadığını yani dinî aidiyetlerinden dolayı dezavantajlı bir konumda bulunup bulunmadıklarını değerlendirir. Helal mutfak talebi aynı zamanda helal etiketi, dondurulmuş helal gıdaya ulaşabilme gibi öğeleri kapsamaktadır. Bu talepler, söylem inşasında vejetaryen ve koşer imkânlarının da değerlendirildiği bir görelilik üzerinden müzakereye taşınır. Özünde söylem, özel beslenme rejimine yönelik taleplerde adil ve eşit muamele arayışını kapsamaktadır; satışlarla ilgili kısıtlamalar da değerlendirme aşamasında kapsama alınmaktadır (MSA, Halal food guide, s. 23). Değerlendirme aşamasının arz üzerinden yapılan bu analizinin yanı sıra ikinci önemli boyutu Müslüman nüfus ve talepleridir; bu boyut, aynı zamanda aktivizmin öğrencinin şahsi veya grup düzeyindeki taleplerini aşan niteliğidir. Bu temsil, dernek rehberinin ilgili Müslüman nüfus tanımında kullandığı “öğrenciler, öğretim üyeleri, yöneticiler, doktorlar, çalışanlar vb.” sıralamasında dile getirilir; hatta ilgili sınıfta yemekleri tercih edecek Musevî öğrencileri de kapsar (s. 4).

Sunum aşamasında öğrencilerin temsili (liderlik) odaktadır ki burada öğrenci talepleri ve ana argümantasyon da “kampüs yemekhaneleri öğrencinin yaşamını kolaylaştırmak için vardır” anlayışına dayanır; burada yemek ve sosyalleşme ihtiyacı, kampüs dışına çıkma mecburiyeti olmadan yani kolaylıkla karşılanabilmelidir (MSA, Halal food guide, s. 6). Kampüs dışı, bir yandan zaman ve zorluk anlamına gelirken öte yandan daha çok parayla daha az yemeğe ulaşma anlamına gelen bir dezavantajı temsil eder; bu dezavantajı inşa eden, dernek rehberinin tanımıyla, “kampüsün ayrıcalıklarına ve kolaylıklarına” ulaşmadaki eşitsizliktir. Burada yıllarca yemek yiyecek öğrencinin dezavantajlı konumu ve başka beslenme rejimlerine (vejetaryen ve koşer gibi) verilen izinlere kıyasla hak tartışması söz konusudur. Ayrıca diğer kampüslerde bulunan helal gıda imkanları da bir dezavantaj öğesi olarak söylemde yerini alır. Sunumda bütün bu öğeler üzerinden bir müzakere önerilir. Yıllarca süren bir yaşam alanında gıda rejimine yönelik bir talep hareketlendiğinde uygulama kısmı da benzer şekilde ayrıntılandırılma gereği ortaya koyar; ürünlerin hazırlanması, tedarik sistemi, pişirilme biçimleri, sunum sistemi vb. Söz gelimi bir etin helal kesim, helal hayvan vb. nitelikler üzerinden değerlendirilmesinin yanı sıra taşınma ve saklanma koşullarında da domuz etinden uzak olması gereği söyleme taşınır (s. 7). Dahası, endüstri ürünlerinin karmaşık dünyasında içerik tartışması, çok daha ayrıntılı bir söylem öğesi yelpazesi sunmaktadır. Nihayetinde satıcı ve ürünlerin tanımlanması gibi öğeler de uygulama kısmının kolay olmadığını göstermektedir (Derneğin önerdiği tedarikçilerinden biri Al Safa Halal şirkettir. Şirketin ismi, çocuğuyla birlikte susuz ve gıdasız terk edilen ve su arayışında tepelerin [Safa ve Merve] arasında yedi kez dönen Hacer’in bir su kaynağına [zemzem] erişmesini anlatan hikâyeye referanslıdır. Günümüz dünyasındaki aktivist arayışlar için önemli bir temsil inşasıdır. (Bkz. <https://alsafahalal.com/our-story/>). Şeffaflık, aynı zamanda öğrencilerin de eğitimini (neyin helal olduğu, içeriklerin tanımı gibi)

gerektirir, bu amaçla programlar düzenlenmektedir. Dernek rehberinin kararlılık ve sabır gibi önerilerinin yanı sıra “haklarınızı talep edin” ve bunu aktif bir şekilde yapın anlamındaki önerileri, kampüs yaşamında aktivizmin genel çerçevesini çizmektedir. Rehber, 2000’li yıllarla başlayan oluşumlara örnekler verir ki esasen bu yıllar birçok farklı aidiyetin gıda rejimine yönelik taleplerini dile getirdiği dönemin başlangıcına işaret eder. Bu dönem, “zorunlu yemek planı” üzerinden yapılan tartışmalarda kendi taleplerine de yer verilmesi gereğini dile getiren bir öğrenci aktivizminin belirgin varlığını ivmeler (s. 8-11).

SONUÇ

Küreselleşme ve demografik hareketlilik, birey ve grupların kültürel bağajlarında taşıdığı değer ve normları (gündelik yaşam kodlarını) etkileşim düzlemine taşımıştır. Müslüman özne için mobilize nüfusun taleplerinin farklı ülkelerde tanınma siyasetleri bağlamında sergilenmesi, artan eğitim ve iletişim olanakları ve çoğulculuk argümantasyonları üzerinden ortaya çıkan bilinç düzeyini ve ona dayanan talepleri temsil eder. Özellikle genç Müslüman bireylerin dijital aktivizmle ve tanınma siyasetiyle sergilediği yaşam tarzı ve imkân talebi ile farklı coğrafyalarda dinî kodlara refere ettiği tüketim kalıplarını yaşatma arzusunda olan göç eden Müslümanların talepleri öne çıkmaktadır. Eğitim gibi farkındalık artırıcı ve toplumsal hareketliliğin kaynağı olan bir toplumsal kurum, aynı zamanda 2000’lerle birlikte gençlerin sosyal medyada organize olmaları ve dijital aktivist olarak neyin nerede yenilebileceğine dair önerilerin oluşturduğu bir hareket ortaya koymalarını netice vermiştir (kendi sanal alanlarının yanı sıra kurumsal sitelere de katılmaktadırlar; örn. eat-halal.com, Yelp.com, Dine-halal.com, Zabihah.com, Halalalalooza.com). Piyasada önemli bir alan oluşturmaya başlayan helal gıda aktivizmi; standartlar, kurallar ve kurumlarla tanımlanan bir endüstri oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla tüketim toplumu koşullarında tüketicinin gücünün küreselleşmenin getirdiği ulaşım ve iletişim imkânlarıyla bir araya gelmesiyle birlikte güçlenen bilinç, günümüzde yeni bir aktivizm ve yaşam tarzı siyaseti ortaya çıkarmıştır. Son tahlilde bu aktivist tutum, risk toplumunda güvenlik arayışı ve yaşam tarzı talebi olarak çağdaş koşullarda çoğulcu forma yönelik bir mobilizasyon üretmiştir. Dijital aktivizm, söylem inşasıyla MSA National gibi kıta çapında uluslararası öğrenci ağını kampüs örgütlenmeleri üzerinden oluşturmayı hedefleyen derneklerin de pratiği olur. Demografik mobilizasyonun önemli bir sonucu olan MSA National, üyelerini temsil paradigması üzerinden tanımlamış ve dijital aktivizme Müslüman-dostu kampüs ana söylemiyle dahil olmuştur.

SUMMARY

The contemporary economy is an organization in which industrial products displaced local production systems are strong actors in the free market. Globalization, communication technologies, and rising awareness level have increased the consumer’s power over the market conditions. In the contemporary world where the demands of conscious consumers are displayed, the activism in which group members act on their own doctrines has been demonstrating. Especially in the last decades, the demands for food regimes depended on different doctrines in campuses have attracted attention. Thus, factors that cause demographic mobilization such as education, migration, and tourism have required translation of religious demands by the secular system. In this study, halal demand revealed by demographic mobility and conscious consumption is discussed. Thereby the power of activist attitudes based on the demands to shape the market is discussed. The data of the

relevant literature has been examined by the documentary method and the halal food discourse of MSA National has been analyzed using Goffman's discourse analysis approach. On the other hand, the basic elements of the discourse have been handled by the descriptive analysis technique.

As is known, religious discourses formulate the demands for the supply, production, storage conditions, and presentation of consumer materials. In the context of the practice of consumption, religious discourses defend that people's demands based on their religious doctrines be reflected in the politics of daily life. In this context, the industrial production system faces a new demand pressure in today's world. In a world, where industrial opportunities are increasing day by day, the fight against uncertainty and the application of criteria for the desired food has become an increasingly difficult issue. On the other hand, there are some practices based on the trust given by the institutionalized control mechanisms, where the halal logo is a descriptive example. Today, as the diversity and mobilization of religious groups are increased, producers must consider consumer demands more. Especially after the 2000s, new technology has changed the demand and organization system of consumers. With the effect of new technologies, especially the internet, consumers do not only demand, but they are also get organized in the virtual world. Moreover, it is stated that halal mentality has become a lifestyle in Malaysia, which is a pioneer in this issue. In Malaysia, where the halal industry began to institutionalize in the 1970s, there is also a high rate of international student admissions.

Food culture, among other things, builds the boundary between groups. Recently, the relationship of food to politics has been expressed with the concept of gastro diplomacy. In addition to this corporate diplomacy, there is also the activism of individuals and groups that can be defined as the new middle-class attitude. The new Muslim subjects want their identity and demands to be known. They are making requests with obvious discourses and do this in solidarity with others through technology, especially the Internet. When the attitude of the new middle-class and the power of the consumer come together, new segments such as halal clubs and halal consumption gain strength. Besides, the digital applications created by the influence of the Internet have created worldwide awareness and accessibility. Thus, the increasing awareness of Muslim consumers, globalization, mobilization of the population, new technology, and the power of consumption have been shaping the profile of digital activism. Likewise, individuals with different religious affiliations are activists with new technology in the area where they are settled. Many factors such as revenue growth, prosperity, competitive environment, market diversification, transportation and communication technology, and consumer awareness have contributed to lifestyle demands to generate digital activism. The activist attitude in question has produced a mobilization in the contemporary world for pluralism as a search for security and demand for lifestyle in the risk society. Variations in consumption practices and lifestyles are related to the discussions of pluralism in today's world. Because the proposition that is cosmopolitan ontology should be taken into account in risk society analyzes is also an emphasis on uncertainty and change. In the final analysis, it has been determined that the main discourse of MSA National, based on a paradigm of representation, is built on the demand for a Muslim-friendly campus. The target of the discourse is the campus as a living space where Muslim students can feel comfortable.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yoktur.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant.
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or Project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Abdul Hamid, A.B., Ab Talib, M.S. & Mohamad, N. (2014). Halal logistics: a marketing mix perspective. *Intellectual Discourse*, 22(2), 191-214.
- Abdul Khalek, A. (2014). Young consumers' attitude towards halal food outlets and JAKIM's halal certification in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (121), 26-34.
- Ahmed, A. (2008). Marketing of halal meat in the United Kingdom: supermarkets versus local shops. *British Food Journal*, 110(7), 655-670.
- Akdemir, N. & Selçuk, G.N. (2017). Otel işletmelerinin pazarlama stratejisi olarak helal gıda sertifikasına bakış açıları. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 127-145.
- Amalia, F. (2019). The role of religiosity on halal product purchasing decision case study: Wardah Cosmetics. *Journal of Digital Marketing and Halal Industry*, 1(1), 19-24.
- Baran, Z., Batman, O. & Yıldız, M.S. (2017). Gıda sektöründe tüketici beklentilerini karşılama helal gıda güvencesinin önemi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (52), 485-502.
- Bardhi, F., Eckhardt, G.M. & Arnould, E.J. (2012). Liquid relationship to possessions. *Journal of Consumer Research*, 39(3), 510-29.
- Başaran Alagöz, S. & Demirel, E. (2017). Helal gıda sertifikalı ürünlerin tüketici davranışları üzerine etkisi: Konya ili üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 451-472.
- Battour, M. & Ismail, M.N. (2016). Halal tourism: concepts, practices, challenges and future. *Tourism Management Perspectives*, (19), 150-154.
- Batu, A. (2012). Türkiye'de helal (mahzursuz) gıda ve helal belgelendirme sistemi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 7(1), 51-61.
- Baudrillard, J. (1998). *The consumer society: myths and structures*. London: Sage.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan modernite* (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bayındır, S. & Akdoğan, Ş. (2018). Helal ürün sertifikasına sahip gıda işletmelerinin performanslarına yönelik bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (68), 416-427.
- Beardsworth, A. & Keil, T. (2011). *Yemek sosyolojisi: Yemek ve toplum çalışmasına bir davet* (A. Dede, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru* (K. Özdoğan & B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Belen, F.Z., Gündüzöz, G. & Erol, A. (2018). Malezya örneğinde helal ürüne ortak bir disiplinler yaklaşım. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (5), 141-168.
- Bergeaud-Blackler, F. (2016). The halal certification market in Europe and the world: a first panorama. F. Bergeaud-Blackler, J. Lever & J. Fischer (Ed.), *Halal matters: Islam, politics and markets in global perspective* içinde (s. 105-126). London and New York: Routledge.

- Beşirli, H. (2012). *Yemek sosyolojisi: Yiyeceklere ve mutfağa sosyolojik bakış*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Bunt, G.R. (2009). *iMuslims: rewiring the house of Islam*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Çallı, İ.D. (2014). Etnik pazarlamada helal kavramının kullanımı- Almanya'da yayınlanan gıda reklamları üzerine bir inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 43-55.
- Desilver, D. & Masci, D. (2017). World's Muslim population more widespread than you might think. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/01/31/worlds-muslim-population-more-widespread-than-you-might-think/>, (Erişim tarihi: 16.02.2019).
- DeSoucey, M. (2016). *Contested tastes: foie gras and the politics of food*. New Jersey: Princeton University Press.
- Efe, A. & Özay, M. (2013). Helâl gıda olgusu ve uygulamasına sosyolojik bir yaklaşım: Malezya örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(31), 155-171.
- Erdal, B., Turhan, S., Aydın, P. & Sipahioğlu, C. (2014). Helal gıda sertifikası ve dış satımdaki rolü. V. Ceyhan, E. Hazneci, K. Hazneci & K. Yıldırım (Ed.). *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi 3-5 Eylül 2014, Samsun*, Cilt III içinde (s. 1351-1355). Samsun: Erol Ofset.
- Eşitti, B. (2018). Bir netnografya bakışı ile helal turizm deneyimi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(1), 54-67.
- Ferguson, P.P. (2004). *Accounting for taste: the triumph of french cuisine*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Fischer, J. (2016). Halal activism: networking between Islam, the state and market. *Asian Journal of Social Science*, (44), 104-131.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of modernity*. Oxford: Polity Press.
- Goffman, E. (1986). *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Günerigök, M. (2018). *Risk toplumu ve din: Yeni bir sosyolojiye doğru*. Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları.
- Haque, A., Sarwar, A., Farzana, Y., Tarofder, A. K. & Hossain, M. A. (2015). Non-Muslim consumers' perception toward purchasing halal food products in Malaysia. *Journal of Islamic Marketing*, 6(1), 133-147.
- Herrington, L. M. (2013). Globalization and religion in historical perspective: a paradoxical relationship. *Religions*, 4, 145-165. doi:10.3390/rel4010145
- Husain, A. (2013). MSA National: For 50 years, 'students' has been its middle name. 01/02/2013, Updated Mar 04, 2013, https://www.huffpost.com/entry/msa-national-for-50-years_b_1940707 (Erişim tarihi: 1 Ekim 2020).
- Ichijo, A. & Ranta, R. (2018). *Yemek ve ulusal kimlik: Gündelik yaşamdan küresel siyasete* (E. Ataseven, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Janmohamed, S. (2018). *M Nesli: Yeni müslüman gençlik* (E. Kızılelma, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Jusoh, A., Kamarulzaman, L. & Zakaria, Z. (2016). The Implementation of halal cosmetic standard in Malaysia: a brief overview. S.K. Ab. Manan, F. Abd Rahman & M. Sahri (Ed.). *Contemporary Issues and Development in the Global Halal Industry: Selected Papers from the International Halal Conference 2014* içinde (s. 37-46). Singapore: Springer Singapore.
- Kahraman, A. (2012). Gıda ürünlerinde helâl ve haramı belirleme yöntemi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 453-478.
- Kale, S. H. (2004). Spirituality, religion, and globalization. *Journal of Macromarketing*, 24(2), 92-107. doi: [10.1177/0276146704269296](https://doi.org/10.1177/0276146704269296)
- Kamarulzaman, Y., Veeck, A., Mumuni, A.G., Luqmani, M. & Quraeshi, Z.A. (2015). Religion, markets, and digital media: seeking halal food in the U.S. *Journal of Macromarketing*, 36(4), 1-12. doi: [10.1177/0276146715622243](https://doi.org/10.1177/0276146715622243)
- Kaya, R. (2007). Kur'ân, Tevrat ve İnciller bağlamında helâl ve haram gıdalar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 9-29.
- Khan, A. & Azam, M.K. (2016). Factors influencing halal products purchase intention in India: preliminary investigation. *The IUP Journal of Marketing Management*, 15(1), 20-35.
- Kırık, A.M. & Özcan, A. (2014). Bir dijital aktivizm örneği: Akıllı ağ çeteleri (smart mobs). *Online Academic Journal of Information Technology*, 5(14), 61-78.
- Kubota, S., Konob, H. & Chibac, T. (2017). Possibility of exporting halal-certificated food in Hokkaido, Japan: acceptance by Malaysian consumers. *International Food and Agribusiness Management Review*, 20(3), 365-378.
- Kurt, A.O. (2010). Yahudilik'te koşer ve koşer ekonomisi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 103-149.
- Kurtoğlu, R. & Çiçek, B. (2013). Tüketicilerin helal ürünler hakkındaki algılama, tutum ve beklentilerini tespit etmeye yönelik bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 181-205.
- Lipka, M. (2017). Muslims and Islam: key findings in the U.S. and around the World. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/09/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world/>, (Erişim tarihi: 16.02.2019).
- Mathew, V.N., Raudah Binti Amir Abdullah, A.M. & Nurazizah Binti Mohamad Ismail, S. (2014). Acceptance on halal food among non-muslim consumers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (121), 262-271.
- Mohani, A., Hashanah, I., Haslina, H. & Mastura, Y.M. (2011). Willingness to whistle blow among Muslim consumers. *Chinese Business Review*, 10(2), 125-130.
- MSA National (2008). Chapter starter guide. <https://static1.squarespace.com/static/5ddd910fd8c8a7384d075285/t/5e83df5f9a166a1f62f34967/1585700703952/MSA+Guidebook.pdf> (Erişim tarihi: 1 Ekim 2020).

- MSA National (t.y.). Halal food guide. <https://static1.squarespace.com/static/5ddd910fddc8a7384d075285/t/5e83dfa80393196c47b9b8ed/1585700777251/Halal-Food-Guide.pdf> (Erişim tarihi: 1 Ekim 2020).
- Öztürk, A. & Nart, S. (2016). Tüketicilerin helal tüketim davranışlarının belirleyicileri: planlı davranış teorisi çerçevesinde bir araştırma. *International Congress on Islamic Economics and Finance, 21-23 Ekim, Sakarya/Türkiye, ICISEF 2015 Proceedings: Islamic Economics*, Vol. I, (s. 219-228) içinde. (Ed. M. Asutay vd.), Sakarya: Beşiz Yayınları.
- Pamukçu, H. (2017). *Konaklama işletmelerinde helâl turizm standardizasyonu önerisi*. (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Regenstein, J.M., Chaudry, M.M. & Regenstein, C.E. (2003). The kosher and halal food laws. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 2(3), 111-127.
- Riaz, M.N. & Chaudry, M.M. (2004). *Halal food production*. Florida: CRC Press.
- Riaz, M.N. & Chaudry, M.M. (2019). Introduction. M.N. Riaz, & M.M. Chaudry (Ed.), *Handbook of halal food production* içinde (s. 1-5). Florida: CRC Press.
- Rohmah, H. & Fataron, Z. A. (2019). Effect analysis of trust, ease, information quality, halal product on online purchase decision of 2016-2018 batch students of Islamic economics study program in UIN Walisongo at Shopee marketplace. *Journal of Digital Marketing and Halal Industry*, 1(1), 1-18.
- Stackhouse, M. L. (2000). General introduction. M. L. Stackhouse & P.J. Paris (Ed.), *God and globalization: religion and the powers of the common life* içinde (s. 1-52). Harrisburg: Trinity Press International.
- Stencel, S., Useem, A., Miller, T. & Tisdal, S. (2009). Mapping the global Muslim population: a report on the size and distribution of the world's Muslim population. <http://www.npdata.be/Data/Godsdiens/PEW/Pew-Muslimpopulation-2009.pdf>, (Erişim tarihi: 16.02.2019).
- Sülün-Ergül, H. (2013). Religious industry in halal food consumption (distribution of knowledge). *The Journal of Academic Social Science*, 6(2), 831-841.
- Syukur, M. & Nimsai, S. (2018). Factors influencing the purchase intention of halal packaged food in Thailand. *International Journal of Supply Chain Management*, 7(4), 1-6.
- Şimşek, M. (2013). Helal belgelendirme ve SMIIC standardı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (22), 19-44.
- Topçuoğlu, M. & Özkul, B. (2014). Rekabet hukuku özellikle haksız rekabet açısından helal gıda sertifikası. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-26.
- Torlak, Ö. (2012). İslam ülkeleri arasında helal ürün pazarlama potansiyeli, problemleri ve çözüm önerileri. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-9.
- Uyanık, M.Z. (2020). Helal gıda sertifikalarının fıkıh ve mevzuat açısından problemleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (35), 665-678.
- Wilson, J.A.J. & Grant, J. (2013). Islamic marketing- A challenger to the classical marketing canon?. *Journal of Islamic Marketing*, 4(1), 7-21.

Yusof, S. Md & Shutto, N. (2014). The development of halal food market in Japan: an exploratory study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (121), 253-261.

Zitelmann, A. (2003). *Dünya dinleri* (N. Ermiş, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

SEEFAD

Yeni Yoksulluk ve Hükümlülük: Dışlanma Halinin Çoklu Görünümleri ve Toplumsal İçermenin İmkanları Üzerine

Doç. Dr. Elife Kart

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

elifekart@hotmail.com

Öz

Yeni yoksulluk olgusu, dışlanmanın çok boyutlu ve her boyutta kendini yeniden üreten içeriği ile giderek derin bir biçim alan, kalıcı ve süreklilik gösteren bir nitelik kazanmaktadır. Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma, birbiriyle iç içe geçmiş bir süreçsel durumun ifadesi olarak, birbirlerini etkileyen ve tamamlayan olgulardır. Bu çalışmada yeni yoksulluk olgusu; yoksulluğun, yoksunluğun ve dışlanmanın yapısal kaynaklarını ve unsurlarını da öne çıkaran sosyal dışlanma yaklaşımıyla ilişkisel bir bağlamda tartışılmaktadır. Sosyal dışlanma yaklaşımı bağlamında, bireyi suça yönelten, suçu ve sapkın eylemi besleyen toplumsal ve sosyo-ekonomik yapısal unsurlara dikkat çekilmektedir. Yaşanan sosyo-ekonomik sürecin bir sonucu olarak gittikçe yoğunlaşan, derinleşen, yaygınlaşan ve kalıcı bir nitelik kazanan yoksulluk, yoksullar açısından; dışlanma, damgalanma ve marjinalleşme gibi sonuçlar üretmektedir. Sözü edilen sonuçları yaşantılarında deneyimleyen kesimlerden biri de hükümlülerdir. Bu nedenle bu çalışmada, yoksulluğun yeni durumu ile dışlanma, damgalanma ve marjinalleşme süreci arasındaki bağlantılar hükümlülük ekseninde ilişkilendirilerek çözümlenmektedir. Dezavantajlı olmanın çoklu, derinleşmiş ve yoğunlaşmış hali olarak hükümlülük; yoksulluk ve dışlanma olgularının beslendiği yapısal zemini, bu zeminle etkileşiminden dolayı suçla bağlantılı hale gelen bireylerin ve grupların özgül konumunu ve bu konumun, yoksulluk ve dışlanma sürecini yeniden üreten yapısal bir unsura nasıl dönüştüğünü kavramaya imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, söz konusu hükümlülük olgusu, Türkiye’de yoksulluğun aldığı yeni niteliklerle giderek belirginleşmeye başlayan, yeni yoksullar ile potansiyel sınıf-altı arasındaki bağlantıya dikkat çekmemize de imkân vermektedir. Hükümlülük; yoksulluk, dışlanma ve damgalanma olgularının birbirleriyle olan karşılıklı ilişkisi içinde birçok unsuru barındıran, çok yönlü dışlanma ve yoksunlukları yeniden üreten bir unsur olarak belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni yoksulluk, sosyal dışlanma, hükümlülük, damgalanma, dezavantajlılık.

New Poverty and Conviction: On Multiple Cases of Exclusion and Possibilities of Social Inclusion

Abstract

The phenomenon of new poverty becomes persistent and continuous with social exclusion which has a multidimensional and reproducing content in all cases. New poverty

and social exclusion are interactive and mutually complementary notions as an expression of interwoven procedural situation. In this study, new poverty is discussed in a relational context with the social exclusion approach which emphasizes the structural sources and components of poverty and deprivation. The social and socio-economic structural elements that lead the individual to crime and feed crime and deviant action in the context of social exclusion are underlined. As a consequence of socio-economic process, poverty has become intensive, deepened, prevalent and permanent and brings forth exclusion, stigma, and marginalization for the poor. One of the groups who experience those outcomes is the convict. Hence, the relations between new poverty and the process of exclusion, stigmatization and marginalization are analyzed within the context of conviction. Conviction as a multiple and rigid concentrated form of disadvantageousness allows us to understand the structural ground on which multidimensional intertwined deprivations and exclusions are developed, the specific position of individuals/groups being restructured by connecting to crime due to their interaction with this ground, and how this position is transformed into an element that includes the process of poverty and exclusion. In addition to this, the aforementioned cases of conviction make it possible to draw our attention to the link between the 'new poor' beginning to be increasingly obvious with new dimensions that poverty in Turkey has taken and 'potential underclass.' Conviction appears as a factor that reproduces multi-faceted exclusion and deprivation in the mutual relationship between the phenomena of "poverty," "exclusion" and "stigmatization."

Keywords: New poverty, social exclusion, conviction, stigmatization, disadvantageousness.

GİRİŞ

Yeni yoksulluk olgusu, yoksunluk ve dışlanmanın birçok biçimiyle 'çok katmanlı' şekilde tezahür etmektedir. Söz konusu bu görünüm, neoliberal sosyo-ekonomik sistemin yarattığı dönüşüm ve buna bağlı olarak ortaya çıkan; istihdamın esnek, geçici, güvencesiz ve kurlsız çalışma rejiminden bağımsız değildir. Bu dönüşüm süreci toplumdaki bütün toplumsal kesimleri farklı biçimlerde etkilerken, özellikle vasıfsızlık ya da yetersiz vasıf gibi niteliklerinden dolayı toplumsal ve ekonomik ilişkilerde dezavantajlı konumda yer alan birey ve gruplar, süreçten daha fazla etkilenmektedir. Sözü edilen sürecin bu gruplar açısından yarattığı bazı olumsuz sonuçlar; kalıcı işsizlik veya uzun ve tekrarlanan işsizlik deneyimi, düzensiz ve yetersiz gelir düzeyi, gelirden yoksunluk gibi sorunlar ve bu sorunlara bağlı olarak ortaya çıkan etkilerdir. Ayrıca, dezavantajlı konumda yer alan gruplar, kendi içinde homojen bir bütün oluşturmamaktadır, bu nedenle ortak bazı özellikler göstermekle beraber tek bir kategori içerisinde tanımlanamamaktadır. Ancak, toplumda yer alan birçok farklı sosyo-ekonomik gruba göre, başta çoklu yoksunluklar ve çok boyutlu dışlanma olmak üzere birçok sorun yaşayan, çoklu dezavantajlara sahip bireyleri ve grupları, 'yeni yoksulluk' kategorisi noktasında ortak bir zeminde ele almak mümkündür. Fakat bu 'ortak zeminin' ortaya çıkma ve gelişim sürecinin, ele alınan grubun kendine özgü dinamiklerine göre bazı farklılıkları da içerebileceği kabul edilmelidir. Bununla birlikte konunun; yoksulluğun ve çok yönlü dışlanmaların, yapısal nedenlerini ve kaynaklarını oluşturan unsurları tartışmaya ve sorunsalı çok yönlü bir bakış açısıyla ve ilişkisel olarak değerlendirmeye imkân veren sosyal dışlanma yaklaşımı bağlamında ele alınması, konuyla ilgili genellenebilir bilgiye ulaşmaya olanak sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle; dışlanma ve yoksulluk yaşayan birbirinden farklı gruplar bu durumu farklı süreçlerle deneyimlemektedir. Sosyal dışlanma yaklaşımı; yoksulluğun, yoksunluğun ve dışlanmanın kaynaklarını eleştirel ve bütüncül bir yaklaşımla ele almaya ve grupsal ayrışmalara neden olan, dolayısıyla da toplumsal bütünleşmenin önündeki engelleri, bireylerin ya da grupların içinde yer aldığı sosyal yapının belirgin unsurlarıyla tartışmaya olanak sağlamaktadır.

Yoksulluğun beliren bazı yeni tezahürlerini tartışmak amacıyla bu çalışmada; bireyleri ve grupları, marjinalleşmenin ve illegalleşmenin sınırına getiren (çalışmada ele alınan grubun kendine özgü dinamiklerinin yarattığı sonuçlar anlamında) içsel ve (yapısal unsurların yarattığı sonuçlar anlamında) dışsal nedenler tartışılmaktadır. Bunun için öncelikle; yeni yoksulluk ve dışlanma literatürü içerisinde, yoksulluğun ve dışlanmanın sosyo-ekonomik kaynakları ile yapısal unsurlarına değinilmektedir. İlerleyen bölümde, sosyal dışlanma yaklaşımı bağlamında, analizin odağına hükümlü bireyler alınarak, çok boyutlu sorunlar içeren yoksunluk ve dışlanmanın, sabit bir durumdan ziyade birbiriyle bağlantılı bir süreç olarak nasıl işlediği tartışılmaktadır. Hükümlülerin yaşadığı yoksulluk ve yoksunluklarını sorgulamak ve suça yönelten, 'sapma' olarak kabul edilen eylemleri ortaya çıkaran ve besleyen toplumsal ve sosyo-ekonomik faktörlerin nedenlerini anlamaya çalışmak, çok katmanlı yoksunlukların ve dışlanmaların kalıcı hale getirdiği yoksulluğun yeni türden bazı sonuçlarını çözümleyebilmeyi sağlayacaktır. Yaşamlarında kalıcı, yoğun ve katı biçimde yoksulluğu sürekli deneyimleyen hükümlüleri ele almak, yoksulluğun günümüzde bazı gruplar açısından nasıl kalıcı hale geldiğini anlamak açısından açıklayıcı olacaktır. Hükümlülük, çok yönlü yoksunlukların ve dışlanmaların en katı, sert ve benzersiz yoğunlaşması olarak değerlendirilebilir. Hükümlülerin niteliklerinin, sosyo-ekonomik

durumlarının, sosyal ilişkilerinin ve çalışma yaşamı içerisinde var olma biçimlerinin sorgulanması, suça ve yasal olmayan eylemlere dönük eğilimlere zemin oluşturan yapısal unsurlara dikkati çekmek ve çok yönlü yoksunlukların beslediği bir zeminde bireyin, suçla nasıl bağlantılı hale geldiğinin analizini yapmak için önemli bazı bilgilere ulaşmayı mümkün kıldığı öngörülmektedir. Bu çalışmada hükümlülük; yoksulluk ve dışlanma olgularının, birbirleriyle karmaşık etkileşim sürecinde birbirlerini yeniden ürettiği, farklı toplumsal ve sosyo-ekonomik unsurların tezahürü olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, yoksulluk, dışlanma ve damgalanma olgularının birbirlerini karşılıklı üreten ilişkisi içinde, dışlanmayı süreklileştiren ve yoksulluğu kronik bir boyuta taşıyan yapısal unsurların hükümlülük özelindeki etkileri çözümlenmekte ve genel bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Son bölümde ise, dışlanmanın bütün boyutları ile kırılgan, kaygan ve belirsiz hale gelmiş bir toplumsal zeminde var olmaya çalışan yoksul ve hükümlü bireylerin, (ailesi ve yakın çevresi de dahil) toplumsal ve ekonomik ilişkilerini yeniden düzenleyebilme/düzeltebilme ihtimali irdelenmektedir. İstihdam ilişkilerine dahil olma veya olamamanın yarattığı sonuçlar ile iş piyasasından dışlanma sorunsalına vurgu yapılarak düşük eğitim, yetersiz vasıf/vasıfsızlık, düşük gelir, işsizlik, uzun ve tekrarlanan işsizlik ve gelirden yoksunluk hali ile herhangi bir nedenden ve özellikten kaynaklı damgalanmanın da eklendiği nitelikleriyle, dezavantajlı bir konumda yer alan yoksul hükümlü bireylerin, yeniden toplumsal içerme imkânları tartışılmaktadır.

Yeni Yoksulluk: Dışlanmanın Çoklu Halleri

Daha çok neoliberal politikalar ve buna bağlı olarak gelişen serbest pazar anlayışıyla şekillenen mevcut sosyo-ekonomik sistem; dünya genelinde eşitsizliğin giderek derinleşmesi, işsizliğin yaygınlaşması, yaşam ve çalışma koşullarının güvencesizlik ve kuralsızlık zemininde giderek istikrarsızlaşması biçiminde tezahür etmektedir (Bauman, 1999; Castel, 2003; Harvey, 2005). Sosyo-ekonomik sistemin küresel finansal krizleri ve yapısal çelişkilerini aşma çabalarının, ulusal ve yerel ekonomilerin karakterini de dönüştürücü etkileri içermesiyle, artan uzun ve tekrarlanan işsizlik ile gelir dağılımındaki derinleşen eşitsizlikler giderek daha belirgin hale gelmiştir. Serbest piyasa rasyonalitesinin normlarıyla işleyen sosyo-ekonomik sistemin, istihdamı istikrarsız, belirsiz ve öngörülemez kılan pratikteki uygulamalarına bağlı olarak işgücü, sermayenin/işverenin kâr ve verimlilik ekseninde belirlenen politikaları karşısında daha savunmasız ve bağımlı bir konuma itilmiştir. Esneklik, güvencesizlik ilkelerinin hâkim olduğu bu çalışma zemininde, işgücünü kendi içerisinde hiyerarşik düzlemde mekânsal ve zamansal bağlamda parçalayan ve bireyselleştiren stratejiler, işgücü üzerinde uygulanan yeni kontrol ve denetim biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek nitelik/vasıf gerektirmeyen işlerde güvencesizliğin daha fazla arttığı (Lambert & Waxman, 2005, s. 111) günümüz sosyo-ekonomik sisteminde, ekonomik kaynaklardan, hizmetlerden ve tam istihdam olanaklarından mahrum kalan dezavantajlıların, enformel iş piyasasına içerme koşulu ancak geçici/gündelik ve güvencesiz işçi olarak varlık gösterebilmeleriyle mümkün olabilmektedir. Yetersiz ya da düşük ücretli, esnek süreli, geçici, istikrarsız, iş ve gelir güvencesi sağlamayan çalışma koşulları gıda, sağlık, eğitim ve barınma gibi temel ihtiyaçların dahi nitelikli bir şekilde karşılanmasına imkân vermemektedir (Kart, 2015a, 2015b, 2016). Parçalı bir istihdam piyasası, yapısal işsizliğin artması, güvencesiz ve düşük ücretli çalışma, en düşük ve en yüksek hane halkı geliri arasındaki uçurumun artması şeklinde beliren sorunlar, yalnızca ekonominin durgunlaştığı ya da düşüşe geçtiği ülkelerin ve kentlerin değil, aynı zamanda güçlü ekonomileriyle tanımlanan kentlerin de bir karakteri haline gelmiştir (Percy-Smith, 2000, s.

5). Güvencesizliğin yol açtığı kriz (Toksöz, 1999, s. 5) bir istihdam krizidir ve daha çok dezavantajlı grupların marjinalleşmesine ve güvencesizliğine neden olmaktadır. Bundan dolayı, iş piyasasından dışlanmak (iş kaybı/işsizlik), sadece gelirden mahrum kalmakla sınırlı olarak tanımlanamaz. Kalıcı işsizlik olgusu, dışlanmanın toplumsal ilişkilerin her boyutuna taşınmasıyla çok yönlü yoksunluklara zemin yaratan yapısal bir unsura dönüşmektedir. Korunaksız bir statüde, geçici/gündelik işçi olarak ve yetersiz, düşük ücretle iş piyasasına eklenmek, toplumsal bütünleşmeyi mümkün kılacak ya da dışlanma tehdidini ortadan kaldıracak, dışlanmayı her boyutta telafi edebilecek, yoksulluğu azaltacak imkânları içermemektedir. Bu sorunların giderek derinleşmesi, neoliberal politikalar aracılığıyla sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal güvenlik gibi alanlarda, kamu harcamalarının giderek sınırlanması/kısıtlanması ile iş piyasasının dışında kalan kesimlerin yaşam koşullarını görece olarak iyileştirme şeklindeki uygulamaların azaltılmasıyla bağlantılıdır. Sosyo-ekonomik sistemin bu yönlü dönüşümü; ekonomik, kültürel sermaye birikim olanaklarından yoksun, düşük eğitim, vasıfsızlık/yetersiz vasıf, işsizlik durumları ile herhangi bir nedenden dolayı damgalanmaya maruz kalmış dezavantajlı kesimlerin, sermayenin kâr ve verimlilik politikaları karşısında daha savunmasız bir konuma itilmelerine neden olmaktadır. Damgalamanın eklenildiği bu dezavantajlı konumun, çok boyutlu dışlanmayla belirginleşerek yeni yoksulluğun önemli bir unsurunu oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal dışlanmanın boyutlarından birisi olan ekonomik boyut, uzun süreli işsizlik, geçici ve standart dışı işlerin artması, işsiz haneler, gelir yoksulluğu ile bağlantılıdır. Sosyal boyut, geleneksel yapılarının çözülmesi, evsizlik, hoşnutsuz veya umutsuz gençlik, suç gibi unsurlara tekabül etmektedir. Politik boyut, güçsüzlük, politik haklardan mahrumiyet, düşük siyasal ve toplumsal katılım ve sosyal istikrarsızlık ya da düzensizlik bağlamıyla belirmektedir. Sosyal dışlanmanın bölgesel/mahalle boyutu çevresel yıkım, konut stokunun azalması, yerel hizmetlerin geri çekilmesi ve destek ağlarının çöküşünü içermektedir. Mekânsal boyut, kırılğan grupların yoğunlaşması ve marjinalleşmesiyle ilgilidir. Sosyal dışlanmanın diğer boyutlarını ise, zihinsel ve fiziksel sağlığın kötüleşmesi, özgüven ve özsaygının kaybı, eğitime dair başarısızlıklar ve düşük nitelikler/vasıflar bağlamında bireysel boyut ile yaşlı, engelli, etnik azınlıklar gibi belli bazı gruplarda yoğunlaşan dışlanmalar oluşturmaktadır (Percy-Smith, 2000, s. 9). Dışlanmanın bu çok yönlü tezahürleri, karşılıklı ilişki içinde birbirini besleyerek yeniden üretmektedir (Atkinson, 2000; Bhalla & Lapeyre, 1997; Byrne, 2005; Percy-Smith, 2000; Silver, 2007; Yılmaz, 2008). Bu açıdan sosyal dışlanma yaklaşımı, dezavantajların çoğunlukla ekonomik ve sosyal bileşenlerini içeren, toplumsal bütünleşmenin birçok boyutunun ortadan kalktığı, sosyal tecrit ya da yalıtılmanın yapısal unsurlarını vurgulamaktadır (Silver, 2007, s. 2). Bu içeriği ile sosyal dışlanma yaklaşımı, “yoksulluk ve dezavantajlılık tartışmalarına yeni bir ivme kazandırmaktadır” (Room, 1999, s. 166). Yoksulluktan sosyal dışlanmaya doğru gerçekleşen bu kuramsal dönüşüm, mevcut sorunların, azalan toplumsal katılım, artan insan hakları ihlalleri, enformel ağların genişlemesi, aile bağlarının zayıflaması, iş piyasasına erişememe ya da sınırlı erişim ile bağlantısının açık bir şekilde vurgulanmasıyla daha fazla belirginleşmektedir ve sorunların sadece maddi refahın eksikliğine indirgenerek çözümlenemeyeceği düşüncesi daha açık hale gelmektedir (Bhalla & Lapeyre, 2004, s. 96-97). Sabit bir durumdan ziyade çoğunlukla bir sürece vurgu yapan sosyal dışlanma yaklaşımı (Percy-Smith, 2000, s. 6; Tosi, 1996, s. 87-88), yoksulluk olgusu çalışmalarında analizin odağını bireyden toplumsal sisteme kaydırarak, sadece dışlanana değil, dışlayıcı

SEFAD, 2021; (46): 259-288

mekanizmalara da daha geniş bir açıdan bakmanın imkânlarını yaratır (Percy-Smith, 2000, s. 6). Bu yaklaşım; politikaların, programların, kurumların ve aktörlerin etkilerinin de dahil edildiği, bireylerin ve grupların marjinalleşmesine yol açan unsurlara ve süreçlere dikkatin yöneltmesine katkıda bulunmaktadır. Sosyal dışlanma yaklaşımının, yoksulluğun nedenlerini ve kaynaklarını açıklamada getirdiği diğer bir önemli katkı; yoksulluk ve dışlanmanın sorumluluğunu bireye yükleyen, bireysel niteliklere ve kültürel unsurlara vurgu yapan yaklaşımlara eleştirel bir perspektiften bakarak, yoksulluktan ve yoksunluklardan sorumlu kurum, mekanizma ve eşitsiz sosyal ilişkilere yönelmenin gereğini önemle vurgulamasıdır (Reutter vd., 2006, s. 2). Sosyal dışlanma yaklaşımının bu içeriği dikkatin, formel/yasal istihdamla hiçbir bağı olmayan nüfusun bir bölümüne, potansiyel sınıf-altına (Buck, 1996, s. 280-281) yönelmesine neden olmaktadır. Potansiyel sınıf-altı, sosyal bütünleşme rejimlerinin dönüşen eğilimlerini, aile dahil, istihdama yönelik artan istikrarsızlığın çeşitli bileşenlerini ve sosyal yardımların azalan etkisiyle tüm kentlerde nüfusun büyük çoğunluğunun hayat koşullarından kronik bir dışlanmaya yol açan ötekileştirmenin ağır biçimlerini ortaya çıkarmamızı sağlamaktadır (Mingione, 1996b, s. 380). Bu konuda vurgulanması gereken bir diğer önemli katkı, Loic Wacquant ve William Julius Wilson'un, sınıf-altı kavramına getirdikleri yapısal vurgudur. Bu yaklaşım, analizin odağını, bireylerin içinde yer aldığı sosyal yapının belirgin özelliklerinin nasıl ortaya çıktığına, geliştiğine, yoksullukla ve aşağılanma duygularıyla mücadele etme konusunda hangi yöntemlerin geliştirildiğine doğru kaydırmaktadır (Wacquant & Wilson, 1989, s. 9). Başka bir açıdan sınıf-altını ekonomik, toplumsal ve mekânsal bağlamda çok boyutlu ve daha geniş sosyo-ekonomik içerikli sorunlarla bağlantılı hale getiren bu bakış açısı (Bhalla ve Lapeyre, 2004, s. 105), yoksulluk olgusunun nedenlerini ve kaynaklarını açıklamada, yapısal unsurların önemini öne çıkaran sosyal dışlanma yaklaşımı ile de bu bağlamda örtüşmektedir. Bu türden bir yaklaşım, bireysel nitelikler, davranışlar ve kültürel engellere odaklanmak yerine, uzun süreli işsizliği ve kalıcı yoksulluğu deneyimemiş, eğitimden ve yetenekten yoksun, suç eylemlerine bir biçimde dahil olmuş ve sosyal yardıma bağımlı (işsiz insanlar, etnik azınlıklar ve düşük gelirli aileler gibi) bireylere/gruplara ve iç içe geçmiş bu sorunların yapısal unsurlarına yoğunlaşmaya (Wilson, 1987, s. 139-140) olanak tanımaktadır.

Günümüzde yoksulluk sorunsalını konu alan çok sayıda çalışma, olgunun bölgesel ve mekânsal bağlamda yoğunlaştığını, toplumsal dışlanmanın süreklilik arz ettiğini ve bunun daha çok metropollerde görünür hale geldiğini ortaya koymaktadır. Büyük bir çoğunluğu işsiz, işinden ayrılmış ya da iş gücünün hiç parçası olamamış yetişkin bireyleri ve yoksul mahalleleri yeni kentsel yoksullukla ilişkilendiren Wilson'a göre (1999, s. 480), formel istihdam ilişkilerine dahil olamayan toplumun büyük bir kesimi, ücretsiz ev işinden enformel ya da yasadışı ekonomilere kadar değişkenlik gösteren enformel iş türlerinde varlık göstermektedir (Wilson, 1999, s. 481). Uzun süreli işsizlik, çok boyutlu yoksunlukların aynı hanede ve mahallede toplanması, bireylerin ilişkilendiği sosyal ağların/bağların zayıflaması ve çözülmesi, sokakta yaşayan yoksul insanların çoğalması, bu zorlukları ve yalıtılmışlığı kontrol edecek ya da onaracak kamu yardımı ve geleneksel sosyal yardımların yetersizliği şeklinde beliren sorunlar, değişen ölçülerde tüm gelişmiş toplumlarda gözlemlenebilmektedir (Wacquant, 1996, s. 234). Bu sorunları anlamak, ancak birden çok unsurun birbiri ile iç içe geçen ve kesişen ilişkisini çözümlenmeye imkân tanıyan bir yaklaşımla mümkün olabilmektedir. Enzo Mingione'nin belirttiği üzere tek yönlü, indirgemeci bir yaklaşım, sosyal marjinalleşmeye ilişkin belirgin eğilimlerin ve sosyal dışlanmaya yol açan dinamik unsurların ve koşullar zincirinin görmezden gelinmesine

neden olur (1996a, s. 11). Bu anlamda sosyal dışlanma yaklaşımının, yoksulluğun dönüşen nitelikleri ile yoksulluğun ve dışlanmanın yeniden üretilmesine kaynaklık eden fiili durumlar arasındaki bağlantıları çok yönlü açıklamamızı sağladığını söylemek mümkündür.

Çok yönlü, derinleşmiş ve kalıcı bir görünüm arz eden yeni yoksulluk olgusu, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan unsurlardan ve mekanizmalardan giderek uzaklaşan, toplumsal içermeden daha fazla dışlanmayı ve damgalamayı görünür kılan nitelikleriyle dikkat çekmektedir (Buğra & Keyder, 2003; Kart, 2015a; Kaygalak, 2001; Yılmaz, 2008). “Toplumun büyük bir kesimi açısından yeni kent içi marjinalleştirme ve dışlama süreçlerini gündeme getiren bu yoksulluk biçimini” (Kaygalak, 2001, s. 127) belirgin kılan temel eğilimler; enformel ilişki ağlarının dayanışmacı ve korumacı ilişkileri içeren niteliğinin çözülmesi, özellikle barınma ve istihdam alanlarında enformelliğin yaygınlığı ile toplumsal içermeyi sağlayan unsurların bu işlevi gerçekleştirebilecek olanaklardan giderek uzaklaşması ve işgücünün en dezavantajlı konumunda yer alan bireylerin ve grupların sınıfsal yapının dışında kalması şeklinde belirginleşmektedir. Yeni yoksulluk olgusunun ortaya çıkan bu görünümü, yapılan bazı alan çalışmalarının sonuçlarından da gözlenebilmektedir (Erder, 1995, 2013; Kart, 2015a; Kaygalak, 2001; Yılmaz, 2008). Yeni yoksulluk olgusu, “toplumsal bütünleşme ihtimalini büyük çapta ortadan kaldıran koşulların bir ürünü” (Buğra & Keyder, 2003, s. 23) olarak değerlendirilmektedir. Çeşitli ilişki ağlarıyla formel sektörde iş olanağına erişebilen yoksulların (Kaygalak, 2001, s. 137), formel istihdama içirme olanaklarının giderek kısıtlı hale geldiği ve diğer taraftan enformel iş piyasasının olanaklarının da herkesi kapsayacak yeterlikte olmadığı günümüzde (Buğra & Keyder, 2003, s. 23; Kaygalak, 2001, s. 132-133), iş piyasasına enformel iş gücü olarak eklenebilmenin koşullarının dahi giderek azaldığı ve farklı türden güçlükleri içerdiği bir durum söz konusudur (Kart, 2015a, 2016). Kronik işsizlikle ve çok katmanlı dışlanmayla karşı karşıya kalan ve içinde bulunduğu yoksullukla başa çıkabilmek için de hiçbir umut taşımayan yeni yoksullara (Işık & Pınarcıoğlu, 2001, s. 73), mevcut sosyo-ekonomik sistemde duyulan gereksinimin giderek azaldığı açıktır (Castel, 2003, s. 59; Işık & Pınarcıoğlu, 2001, s. 70-71). İhtiyaç fazlası olarak görülen bu işgücüyle ne yapılacağını bilinmemesi, söz konusu nüfusların, çoğunlukla “işe yaramaz sınıf-altı” (Tosi, 1996, s. 87-88) ya da “sınıf dışı” (Bauman, 1999, s. 97-98) şeklinde tanımlanarak sınıfsal yapının dışında bir konuma yerleştirilmelerine neden olmaktadır. Bu açıdan, yeni yoksulluk olarak tanımlanan olgu, özellikle ekonomik ilişkiler bakımından sosyo-ekonomik sistemle bütünleşmesi giderek güçleşen, “kenarda kalan” bir tabakaya işaret etmektedir (Buğra & Keyder, 2003, s. 21).

Kuşkusuz yoksulluğun bu yeni durumu, neoliberalizmin, sosyo-ekonomik sistemi ve istihdam yapısını sermaye lehine dönüştüren bağlamı belirlemektedir (Buğra & Keyder, 2003; Kart, 2015a; Kaygalak, 2001; Yılmaz, 2008). Geçmişten farklı bu yeni türdeki yoksulluğun, çok sayıda çalışmada derinleşen sosyo-ekonomik eşitsizlikler, istihdama ve ekonomik kaynaklara sınırlı erişim veya erişememe, sosyal ve politik katılımda düşüş ile yurttaşlık bilinci de dahil yitirilen aidiyet bağları, aynı hanede ve mekânlarda (mahalle ve bölge) yoğunlaşan çoklu yoksulluk ve çok boyutlu dışlanma süreciyle bağlantılı açıklandığı görülmektedir (Bhalla & Lapeyre, 2004; Castel, 2000; Harvey, 2005; Mingione, 1996a; Silver, 2007; Wacquant, 2011; Wilson, 1987). Vurgunun, büyük ölçüde dışlanmanın sosyo-ekonomik yapısal unsurlarına ve dolaylı etkilerine yapılması, ekonomik mal ve hizmetlere, kaynaklara ve gelire erişim anlamında istihdamın, aynı zamanda toplumsal içermenin en belirleyici

unsurlarından biri olduğunu gösterir (Sapancalı, 2005, s. 74-76). Sosyal boyutta meşruiyeti sağlayan, medeni haklar şeklinde siyasi boyutları da kapsayan ve bireyler ile devlet arasındaki ilişkiyi belirleyen yurttaşlığın, sosyo-ekonomik haklara ve kaynaklara erişimini mümkün kılan istihdam (Bhalla & Lapeyre, 2004, s. 19), içerdiği bu olanaklarla iktisadi anlamın ötesinde, çalışanın toplumsal ve ekonomik yurttaşlığa kabulünü vurgular (Gorz, 2001, s. 92). Bu bağlamıyla istihdamın, bünyesinde bulundurduğu olanaklarla, bireylerin ve grupların toplumsal ve ekonomik ilişkilere katılımı teşvik edici, dezavantajlı grupların itilmişlik, dışlanmışlık ve incinmişlik duygularını iyileştirici, ekonomik ve sosyal anlamda kırılabilirliği azaltıcı etkileriyle birlikte daha derin anlamlara karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Düzensiz, geçici işlerde düşük ücretlerle ve sosyal güvencelerden yoksun bir şekilde enformel iş olanaklarına dahi sınırlı erişimi olan dezavantajlı bireylerin ve grupların, çalışmasına rağmen temel ihtiyaçlarını nitelikli bir biçimde karşılayacak görece yeterli gelire erişememe durumu, kentlerde yoksulluk çeken insanların artışına, içinde çok fazla çocuğun da olduğu yeni bir yoksul topluluğun oluşmasına ve yoksulluğun mekânsal ve bölgesel yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Mingione, 1996a, s. 29). Yoksulluğun derinleşmesi ve yoğunlaşması; dışlanmanın, toplumsal sistemin ilişkisel bütün katmanlarında hatta, yaşamın kendisinde yoğunlaştığını göstermektedir. Yoksulluğun ve dışlanmanın kalıcı nitelikler alması, toplumsal tabakalaşmanın en dezavantajlı konumunda yer alan bireyleri ve grupları, mevcut hukuki, yasal olan yapının sınırlarının dışına itebilmekte ya da onları marjinalleşmeyle ve illegaliteyle ilişkili hale getirebilmektedir. Yapısal unsurlar ile failin yapıyla kurduğu etkileşimin ve ilişkinin bir sonucu olarak beliren bu konum (hükümlü olmak gibi), kuşkusuz itibarsızlaştırıcı etki yaratan niteliklerle tanımlanmakta ve bu döngüsel bağlamda damgalanma kaçınılmaz hale gelmektedir. Damga/damgalanma toplumsal ilişkilerin farklı bağlamlarında gerçekleşen etkileşimlerin akışı içinde “bir ilişki türü” olarak belirir ve toplumsal etkileşimin farklı bağlamları içinde her zaman itibarsızlaştırıcı etki yaratan niteliklere ya da sıfatlara işaret eder (Goffman, 2014, s. 32). Bu içeriğiyle damganın, dezavantajlı bireyler açısından, mevcut koşulları daha kaygan, kırılabilir ve riskli kılarak, dışlanma süreçlerini yeniden ürettiğini ön görmek mümkündür. Toplumsal kimliğin, daha çok damga üzerinden konumlandırılması ve tanımlanır hale gelmesi, dışlanma süreçlerinin en katı ve inatçı biçimlerini vurgular. Damganın niteliği, failerin toplumsal etkileşim süreçleri içindeki konumlanışları, pratikleri ve bunların toplumsal karşılıklarının dışlanmayı çok yönlü besleyen ilişkiselliği, yoksulluğun kalıcı, derin ve umutsuz bir nitelik almasının koşullarını üretmektedir. Çok boyutlu yoksunluklara eklenen damga/damgalanma, yeni yoksulluğun dışlayan, ayrıştıran, ötekileştiren ve marjinalleştiren içeriğini açığa çıkaran ve yeniden üreten bir toplumsal dışlanma unsuru olarak belirmektedir.

Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı

Yoksulluğun, çoğunlukla dışlanma ve damgalanma olguları ile beliren bazı yeni niteliklerini çözümlenmeyi amaçlayan bu çalışmada, hükümlülük; yoksulluk ve dışlanmanın çoklu tezahürleri ve aynı zamanda bir sosyal dışlanma unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada hükümlülük; toplumsal ve ekonomik ilişkilerin en kaygan, belirsiz zemininde duran, yoksulluğun ağır, kalıcı ve umutsuz etkilerini yaşamının her boyutuna taşıyan ve damganın da eklenildiği mevcut sorunlarıyla yeniden dışlanma riskiyle karşı karşıya kalan ve bu nedenle toplumla bütünleşme ihtimali giderek zorlaşan bireylerin varlığına işaret etmektedir. Çoklu dezavantajların yoğunlaşmış bir biçimi olarak hükümlülük; dezavantajlı bireyler arasında mahrumiyet, mağduriyet ve dışlanma deneyimini yoğunluk

ve şiddet ekseninde farklılaştırmaktadır. Bu bize, dışlanmanın sabit bir durum olmaktan ziyade, çok yönlü ve karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu açıdan hükümlülük, yoksulluğun ve dışlanmanın yoğunlaşmış hali olarak, yeni yoksulluk durumunun, sadece gelir gibi iktisadi tanımlara sıkıştırılan anlamlarının ötesinde, giderek çok boyutlu yoksunluklarla beliren niteliklerini açıklamaya imkân vermektedir. Diğer bir açıdan hükümlülük, yoksulluk ve dışlanma olgularının beslediği bir zeminin içerdiği farklı türden sorunlara ve toplumsal konumlanışlara dikkati yöneltmeye katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra damganın, dışlanmanın bir unsuru olarak eklenildiği çok katmanlı yoksunlukları yeniden üreten ve üretecek potansiyelini açığa çıkarmaya bir olanak yaratmaktadır.

Bu bağlamda, hükümlüler/mahkumlar (işlediği bir suçtan ötürü cezası kesinleşmiş ve hüküm giymiş bireyler) özelinde yapılan değerlendirmeler için Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde 2014-2016 yılları arasında, 2560 kişi ile gerçekleştirilmiş, yapılandırılmış çoktan seçmeli sorulardan oluşan anket çalışmasına; yaş, cinsiyet, eğitim, suç türü gibi ayrımlar yapılmadan ulaşılan hükümlü bireylerin katılımının sağlandığı, TÜBİTAK tarafından desteklenen 114K569'nolu projenin bulgularından faydalanılmıştır. Türkiye'de hükümlüler bağlamında yapılmış ve ulaşılan hükümlü sayısı bakımından kapsamlı çalışmalardan biri olarak değerlendirilebilecek söz konusu araştırmanın bulgularından yola çıkılarak bu makalede, yeni yoksulluk olgusunun, beliren kimi niteliklerini tartışmayı mümkün kılacak bazı ipuçlarına ulaşmaya çalışılmıştır. Çoklu yoksunluklar, dışlanma ve damgalanma şeklinde tezahür eden yoksulluğun yeni durumu, daha çok ilgili literatür çerçevesinde ve söz konusu araştırmanın mevcut bulgularından yararlanılarak tartışılmakta, bulgular yeni yoksulluk olgusu bağlamında yeniden yorumlamaya tabi tutularak bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır. Makalede, ilgili literatür çerçevesinde kuramsal tartışma yürütülürken, konuyla ilgili farklı ülke bağlamlarında yapılan bazı alan çalışmalarının sonuçları da değerlendirme sürecine dahil edilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, yoksulluğun yeni görünümünü anlama ve anlamlandırma çabasını içerdiği kadar, dışlanma ve damgalanma olgularına, çoklu dezavantajlara sahip bireyler ve gruplar açısından yaklaşmayı ve aynı zamanda birtakım öngörülerde bulunarak, toplumsal içermenin imkanları üzerine tartışmayı da hedeflemektedir. Belirtilen bu hususlar, hükümlülerin nitelikleri, sosyo-ekonomik durumları, sosyal ilişkileri, suç işleme nedenleri, iş ve çalışma yaşamlarına ilişkin bulguları temel alınarak, yoksulluk ve toplumsal dışlanma olguları ve ilgili literatür ile bağlantılı bir şekilde yeniden sınıflandırılarak; 'toplumsal dışlanma ve içerme unsuru olarak ilişki ağı/ağları', 'iş piyasasından dışlanma ve iş piyasasına eklenme süreçleri' ve 'sosyal dışlanma unsuru olarak damga' şeklinde, belirlenen temalar bağlamında çözümlenmeye çalışılmaktadır.

TOPLUMSAL DIŞLANMA VE İÇERME UNSURU OLARAK İLİŞKİ AĞI/AĞLARI

Söz konusu araştırmanın bulgularından elde edilen bilgilere genel hatlarıyla bakıldığında; aşağıdan da görüleceği üzere, hükümlülerin nitelikleri ve sosyo-ekonomik durumları bakımından düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip oldukları gözlenebilmektedir. Hükümlülerin %93,4'ünün erkek (Tablo 1); %44,9'unun bekâr olduğu (Tablo 2) ve yaş dağılımları arasında genç suçluluğunun daha fazla oranlarda belirdiği görülmektedir (Tablo 3). Öğrenim durumlarına bakıldığında; hükümlülerin genel anlamda düşük eğitim düzeyine sahip oldukları bilgisine ulaşılmaktadır (Tablo4).

Tablo 1. Cinsiyet

Yüzde	%
Erkek	93.4
Kadın	6.6

Tablo 2. Medeni durum

Yüzde	%
Evli	43.9
Boşanmış	11.2
Bekâr	44.9

Tablo 3. Yaş Dağılımı

Yüzde	%
25 yaş ve altı	30,1
26-30 yaş	19,2
31-35 yaş	14,7
36-40 yaş	13,2
41 yaş ve üzeri	22,8

Tablo 4. Öğrenim Düzeyi

Yüzde	%
Okur-yazar değil	1,5
İlkokul mezunu	29,7
Ortaokul mezunu	29,8
Lise mezunu	27,9
Lisans mezunu	10,1
Lisansüstü mezunu	1

Hükümlülerin, hüküm giymeden önceki gelir ile mevcut gelir (araştırmanın gerçekleştiği zaman dilimi içerisinde) durumları arasında bir karşılaştırma yapıldığında (Tablo 5) ise, gelir durumlarında anlamlı bir farkın bulunmadığı dikkat çekmektedir. Gelir durumlarına ilişkin bu bulgu, aşağıda daha ayrıntılı yapılan analizlerden de görüleceği üzere, hükümlülerin içinde bulunduğu yoksulluk durumuna ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.

Tablo 5. Hüküm Giymeden Önceki Gelir ve Şimdiki Gelir Durumu

	Hüküm giymeden önceki gelir durumu (%)	Şimdiki gelir durumu (%)
0-900 TL	28,5	30,5
901-1500 TL	36,6	40
1501+	34,9	29,5

Söz konusu araştırma sonuçlarına göre, suç türleri (Tablo 6), daha önce suç işleyenlerin işledikleri suç türlerinin dağılımı (Tablo 7) ve suça yönelten nedenleri (Tablo 8) gösteren bulgular incelendiğinde; genelleyici bir ifadeyle, madde bağımlılığıyla ilgili suçların, suç türleri arasında temel bir sorun olarak ve suç tekrarını etkileyen bir unsur olarak belirdiğini söylemek mümkündür. Suç geçmişiyle bağlantılı bilgilerden, madde bağımlılığının yanı sıra; yaralama ve hırsızlık gibi diğer suçların varlığı da dikkat çekmektedir. Hükümlüleri suça yönelten nedenlere ilişkin bulgular ise, aşağıda yapılan

çözümlemelerden de anlaşılacağı üzere, yoksulluk olgusunun 'yeni' durumuna işaret eden önemli belirtiler içermektedir.

Tablo 6. Suç Türleri

	n	%
Adam öldürme	54	2.3
Adam öldürmeye teşebbüs	74	3.1
Yaralama	370	15.5
Hırsızlık	273	11.5
Yağma (Gasp)	120	5.0
Madde bağımlılığıyla ilgili suçlar	1109	46.5
Dolandırıcılık	86	3.6
Sahtecilik	133	5.6
Cinsel suçlar	67	2.8
Diğer	416	17.5

Tablo 7. Daha Önce Suç İşleyenlerin İşledikleri Suç Türleri

	n	%
Adam öldürme	32	3.6
Adam öldürmeye teşebbüs	62	6.9
Yaralama	341	6.9
Hırsızlık	210	23.4
Yağma (Gasp)	67	7.5
Madde bağımlılığıyla ilgili suçlar	288	32.1
Dolandırıcılık	25	1.0
Sahtecilik	69	7.7
Cinsel suçlar	23	2.6
Diğer	167	18.6

Tablo 8. Suça Yönelten Nedenler

	n	%
Maddi sıkıntılar	516	22.0
Şiddet, dayak, istismar	67	2.9
Namus davası	64	2.7
Madde bağımlılığı	387	16.5
Aile, arkadaş çevresi	983	41.9
Diğer	635	27.1

Hükümlülere ilişkin bu genel örüntüye bakıldığında; hükümlü bireylerin düşük eğitim, vasıfsızlık/yetersiz vasıf ve yetersiz/düşük gelire sahip oldukları görülür. Hükümlülerin nitelikleri ve sosyo-ekonomik durumları, suç tekrarı ve suça yönelme nedenleri (aile ve arkadaş çevresi, maddi sıkıntılar ve madde bağımlılığı) birbiriyle ilişkili olarak değerlendirildiğinde; bulguların, hükümlü bireylerin ve enformel ilişki ağı/ağlarını oluşturan aile ve arkadaş çevresinin, çok yönlü dışlanma süreçlerini deneyimlediklerini ve bu ilişki zemininin yoksulluk ve dışlanma süreçlerini yeniden üretecek bir potansiyele işaret ettiğine ilişkin önemli işaretler barındırdığını söylemek mümkündür. Suç nedenleri arasında

aile ve arkadaş çevresinin işaret edilmesi ve hükümlülerin genel demografik nitelikleri bakımından dikkat çeken genç suçluluğu (özellikle 25 yaş ve altı) ve gelir düzeyleri, bu durumun birer göstergesidir. Bunun yanı sıra genç suçluluğu; hükümlülerin aile ve arkadaş çevresinin, sahip oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal imkânlar ve sağladıkları/sağlayabildikleri dayanışma örüntülerinin niteliği hakkında da önemli bilgiler içermektedir.

Hükümlülerin sosyo-ekonomik nitelikleri, aşağıda daha detaylı bir şekilde yer verilen istihdam durumlarını ve beklentilerini içeren bilgiler ile hükümlülük durumunun (damganın) etkileri ilişkisel bir şekilde değerlendirildiğinde; dışlanmanın çok boyutlu, yoksulluğun derin ve kalıcı bir niteliğe dönüştüğünü söylemek mümkün olabilmektedir. Bu sorunsallar ve hükümlülerin bağlantılı oldukları ilişki ağı/ağların niteliği ve kapsamı, yeni yoksulluk olgusunun beliren bazı emarelerinin varlığını genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Hükümlü bireylerin, daha çok aile ve arkadaş ilişkilerinden oluşan enformel ilişki ağı/ağları; yoksulluğun hanede yoğunlaştığına, giderek süreklileşerek kronik, “yerleşikleşmiş” (Erder, 1995, s. 118) bir hal aldığına dair önemli ipuçları taşımaktadır. Genç suçluluğu (özellikle 25 yaş ve altı), düşük eğitim, vasıfsızlık/yetersiz vasıf ve madde bağımlılığı konusunda ulaşılan bilgileri, çok yönlü yoksunlukların süreklilik arz ettiğini gösteren belirtiler olarak görmek mümkündür. Bulgular aracılığıyla ulaşılan, dâhil olunan ilişki ağı/ağlarının niteliği, kapsamı ve içerdiği olanaklara ilişkin bilgiler; hükümlülerin ailesi de dâhil, aşağıda belirtilen, içinde işlev gördüğü alana bağlı olarak, üç türünden söz edilen sermaye türlerini biriktirme olanaklarından yoksun olduklarını ortaya koymaktadır. Bourdieu'nün belirttiği gibi, bağlantı içerisinde bulunan ağın/ağların sahip olduğu sermayenin getirileri ve potansiyel kaynakları bireyler açısından önem taşır ve sosyal sermayenin hacmi, ilişki içinde olduğu bireylerin sahip oldukları ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayenin hacmine bağlıdır. Bu sermaye türleri birbirini dönüştüren ve besleyen niteliklere sahiptir (Bourdieu, 1986, s. 243-250). Hükümlülerin yaşamında, enformel ilişki ağı/ağları iş, gelir ve ekonomik, sosyal kaynaklara ve hizmetlere erişim ile duygusal destek sağlama ve yitirilen değer duygusunu onarma konusunda, ürettikleri dayanışma ilişkisi bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu bilginin, dayanışma örüntülerinin, çok yönlü yoksunluk, dışlanma ve damgalanma olguları bağlamında yeniden biçimlenen görünüşleri ve hükümlülerin formel kurumlara erişememe ya da sınırlı yararlanma durumları ile birlikte akılda tutulmasında yarar vardır. Dikkat çekilen bu hususları söz konusu araştırmanın sonuçlarından da açık bir biçimde görmek mümkündür: Mesleğe (Tablo 9) ve öğrenim durumuna (Tablo 10) göre mevcut işini bulma yöntemlerine bakıldığında; hükümlünün enformel ilişki ağını/ağlarını oluşturan aile ve arkadaş çevresinin belirleyici işlevi dikkat çekmektedir.

Tablo 9. Mesleğe Göre Mevcut İşini Bulma Yöntemi

Meslek		Şu an çalıştığınız işi nasıl buldunuz?					Toplam
		Ailenin yardımıyla	Arkadaş çevresiyle	İŞKUR yardımıyla	İş ilanıyla	Denetimli serbestlik hizmeti aracılığıyla	
Serbest meslek	N	164	182	11	37	5	399
	%	41.1	45.6	2.8	9.3	1.3	
Kendi işinin sahibi	N	188	56	5	9	1	259
	%	72.6	21.6	1.9	3.5	0.4	
Özel sektör	N	150	262	8	64	3	487
	%	30.8	53.8	1.6	13.1	0.6	
İşçi	N	131	187	8	43	3	372
	%	35.2	50.3	2.2	11.6	0.8	
Ev kadını	N	3	0	0	1	1	5
	%	60.0	0.0	0.0	20.0	20.0	
Emekli	N	4	13	1	2	0	20
	%	20.0	65.0	5.0	10.0	0.0	
Devlet memuru	N	1	0	2	0	0	3
	%	33.3	0.0	66.7	0.0	0.0	
Öğrenci	N	9	20	3	9	0	41
	%	22.0	48.8	7.3	22.0	0.0	
İşsiz	N	20	27	5	7	12	71
	%	28.2	38.0	7.0	9.9	16.9	
Toplam	N	670	747	43	172	25	1657
	%	40.4	45.1	2.6	10.4	1.5	

Ki-kare = 348.84 p = 0.000

Tablo 10. Öğrenim Durumuna Göre Mevcut İşini Bulma Yöntemi

Öğrenim durumu		Şu an çalıştığınız işi nasıl buldunuz?					Toplam
		Ailenin yardımıyla	Arkadaş çevresiyle	İŞKUR yardımıyla	İş ilanıyla	Denetimli serbestlik hizmeti aracılığıyla	
İlkokul	N	209	230	8	31	11	489
	%	42.7	47.0	1.6	6.3	2.2	
Orta okul	N	223	225	18	44	6	516
	%	43.2	43.6	3.5	8.5	1.2	
Lise	N	170	189	9	70	3	441
	%	38.5	42.9	2.0	15.9	0.7	
Üniversite	N	42	74	5	29	2	152
	%	27.6	48.7	3.3	19.1	1.3	
Lisansüstü	N	5	7	0	0	0	12
	%	41.7	58.3	0.0	0.0	0.0	

Okur yazar değil	N	11	4	1	2	2	20
	%	55.0	20.0	5.0	10.0	10.0	
Toplam	N	660	729	41	176	24	1630
	%	40.5	44.7	2.5	10.8	1.5	

Ki-kare = 66.30 p = 0.000

Hükümlülerin dayanışma ilişkilerine ve ağlarına ilişkin bilgiyi de içeren bu bulgular, denetimli serbestlik süresince alınan herhangi bir özel ya da kurumsal desteğe (Tablo 11) hükümlülerin, %12,8'inin evet ve %87,2'sinin hayır şeklinde verdikleri yanıtlarla da örtüşmektedir. Denetimli serbestlik süresince alınan özel ya da kurumsal destekler (Tablo 12); benzer şekilde, aile, arkadaş veya akrabalarından alınan sevgi, saygı gibi duygusal desteğin ve aile ile sosyal çevreden alınan ekonomik yardım şeklinde özel maddi desteğin, hükümlülerin dahil oldukları enformel ilişki ağı/ağlarından sağlandığı dikkat çekmektedir. Denetimli serbestlik müdürlüğünden alınan rehberlik hizmeti gibi bilgisel destek ve kaymakamlık, belediye vb. kurum ve kuruluşlar aracılığıyla sağlanan ekonomik yardım şeklindeki kurumsal maddi destek ise, hükümlülerin formel/kurumsal kaynaklara sınırlı erişim imkânlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 11. Denetimli Serbestlik Süresince Alınan Özel ya da Kurumsal Destek Oranları

Yüzde	%
Evet	12.8
Hayır	87.2

Tablo 12. Denetimli Serbestlik Süresince Alınan Özel ya da Kurumsal Destekler

	N	%
Kurumsal maddi destek (Kaymakamlık, belediye vb. kurum ve kuruluşlardan alınan ekonomik yardım)	37	13.2
Özel maddi destek (Aile ve sosyal çevreden alınan ekonomik yardım)	79	28.0
Bilgisel destek (denetimli serbestlik müdürlüğünden alınan rehberlik hizmeti)	93	33.0
Duygusal destek (Aile, arkadaş veya akrabalarından alınan sevgi, saygı desteği)	148	52.5
Diğer	25	8.9

Hükümlülerin ilişki ağının/ağlarının niteliği, kapsamı ve işlevleri, sermaye türleri açısından ele alındığında; ilişki ağının/ağlarının, yoksulluğun derinleşmesini engelleyecek ve toplumsal dışlanma tehdidini azaltacak olanaklardan yoksun niteliği görülür. Aile ilişkilerine ve enformel ilişki formlarına dayanan telafi edici yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin niteliği, kapsamı ve sürekliliği, hükümlülerin sosyo-ekonomik nitelikleri, suç işleme nedenleri ve işledikleri suçun türüne ait bilgilerinin bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesiyle açıklanabilmektedir. Karşılıklı güven, sorumluluk ve dayanışma ilişkilerinde sürekliliğin sağlanması ancak, ilişkileri tutarlı ve istikrarlı kılacak toplumsal ve ekonomik koşulların varlığına bağlıdır. Dezavantajlı bireyler ile gruplar açısından dayanışma ve yardımlaşma ilişkilerinin giderek istikrarsız ve güven vermekten yoksun bir niteliğe doğru dönüştüğü bir eğilim söz konusudur. Bu eğilim, nedenleriyle birlikte aşağıda yer alan konuya ilişkin bazı farklı ülke bağlamıyla yapılan çalışmalardan da gözlemlenebilmektedir. Sosyo-ekonomik sistemin dönüşümüyle bağlantılı olarak

dayanışmaya, korumaya ve özveriye dayalı toplumsal bağlar çözülmekte, özellikle derin ve kalıcı nitelikler alan yoksulluğu yaşayan kesimler açısından, bu ilişkilerin niteliği, daha katı ve sert güç ilişkilerine doğru evirilmektedir (Buğra & Keyder, 2003, s. 27-28; Erder, 1995, s. 112). Mingione'nin (1996a, s. 13) de bahsettiği gibi, ekonomik yoksulluğun sert, sürekli ve durdurulamaz bir sosyal dışlanmaya dönüştüğü, istihdama ilişkin dönüşümlerin kırılmalığın yeni biçimlerini sürekli hale getirdiği koşullarda akrabalık ilişkileri ve topluluk/grup dayanışması; toplumsal ilişkilerin belirsizliği, heterojenliği ve sabit olmayışından dolayı zayıflamaktadır. Benzer şekilde, Wacquant ve Wilson (1989, s. 22-24) da, yoksulluğun mekânsal olarak yoğunlaştığı bölgelerde, yoksul bireylerin sadece çok sınırlı sosyal bağlar oluşturabildiklerine ve daha az sosyal değerler içeren bağlar kurma eğiliminde olduklarına işaret etmektedir. Bu eğilim, hükümlülük deneyimi yaşayan bireyleri ele alan söz konusu çalışmanın sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir (Demez vd., 2017). Dışlanmanın çok boyutlu halleri; toplumsal normlara ve değerlere karşı kayıtsızlıkla başlayan ve giderek suç, sapma eylemi gibi damgalama niteliği de olan daha geniş sosyal sorunlarla ilişkilenebilir kadar uzanan sonuçları da kaçınılmaz hale getirmektedir (Demez vd., 2017; Timurturk vd., 2017). Daha önce de belirtildiği gibi damga, sosyal etkileşimin önemli bir unsurudur ve itibarsızlaştırıcı etkiler yaratan nitelikler içerir. Şüphesiz hükümlülüğün suç, sapma davranışı, suç eylemleri ve suça eğilim gibi damgalayıcı veya itibarsızlaştırıcı bir içerikle yaygın bir biçimde kullanımı, dışlanmaya söylemsel bir boyut da eklemektedir. Formel/kurumsal olanaklara erişimden yoksun ya da erişimi çok sınırlı olan hükümlülerin, enformel ilişki ağları içerisinde erişebildiği ve duygusal destek dahil, iş ve gelir konularında dayanışma ilişkileri sağlayabildikleri en temel unsur aile ve arkadaş çevresidir. Hükümlülük etiketi, dezavantajlı bireylerin ve grupların mevcut ilişki ağını da içerecek olumsuz etkileri barındırdığı gibi aynı zamanda bireyin dahil olduğu mevcut ağdan/ağından dışlanmasının koşullarını da üretmektedir. Mahkûmiyet durumunun toplumsal ilişkilere zarar verici etkisinin hükümlüler tarafından %60,5 evet ve %39,5 hayır şeklinde belirtilmiş olmasını (Tablo 13), bu durumun somut bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu husus, mahkûmiyet durumunun toplumsal ilişkilere zarar verdiğini ifade edenlerin medeni durum dağılımlarını gösteren bulgularla da (Tablo 14) bir paralellik teşkil etmektedir.

Tablo 13. Mahkûmiyet Durumunun Toplumsal İlişkilere Zarar Verici Etkisi

Yüzde	%
Evet	60.5
Hayır	39.5

Tablo 14. Mahkûmiyet Durumunun Toplumsal İlişkilere Zarar Verdiğini Söyleyenlerin Medeni Durum Dağılımı

Medeni durum	Mahkûmiyet durumu toplumsal ilişkilerinize zarar verdi mi?				Toplam	Ki-kare / p
	Hayır		Evet			
	N	%	N	%		
Evli	619	64.3	343	35.7	962	2235
Bekar	540	54.9	443	45.1	983	0.000
Boşanmış	168	66.4	85	33.6	253	
Toplam	1327	60.4	871	39.6	2198	

Hükümlüye ait yukarıda yer alan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, hükümlülüğün neden olduğu itibarsızlaşmanın sarsıcı etkileri, hükümlünün kendisiyle beraber aile ve sosyal ilişkilerini de kapsamaktadır. Bu anlamda hükümlülük durumunun, yeni yoksulluğun dışlayıcı ve damgalayıcı içeriğini açığa çıkaran bir unsur olarak belirlediğini söylemek mümkündür. Kuşkusuz bu bize, damganın niteliği ve etkileşim süreçlerindeki toplumsal karşılıklarının, eklemlediği mevcut güç koşullarla, çok yönlü dışlanma ve marjinalleşmeyi artırarak, hükümlü bireylerin içinde buldukları yoksulluğu *sürekli, katı, ağır* ve *umutsuz* bir niteliğe dönüştürdüğünün/dönüştüreceğinin emarelerini de göstermektedir.

İŞ PİYASASINDAN DIŞLANMA VE İŞ PİYASASINA EKLEMLENME SÜREÇLERİ

Hükümlülerin iş ve çalışma yaşamı içerisindeki konumlanışlarına ilişkin bulgular, iş piyasasından dışlanma ya da iş piyasasına eklemelenememe konusunda önemli emareler içermektedir. Aşağıda yer alan genel örüntünün sunmuş olduğu sorunlar, iş gücü piyasasında talep edilen işgücü niteliği bakımından, damganın dışlayıcı özelliğini, dolayısıyla bir dışlanma unsuru olduğunu vurgulamaktadır (Tablo 16). Bu unsur, işin/işlerin kaybına neden olabildiği (Tablo 15) gibi, özellikle işe/işlere erişim ve çalışma koşulları üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Aşağıda dikkat çekileceği üzere, hükümlülerin özellikle toplumsal etkileşim ortamında hükümlü kimliğini gizlemeye (Tablo 19) çalışmaları da bu durumun somut bir göstergesidir.

Tablo 15. Mahkûmiyet Durumunun İşin Kaybedilmesi Üzerindeki Etkisi

Yüzde	%
Evet	52,8
Hayır	48,2

Tablo 16. İş Bulmada Karşılaşılan Zorluklar

	n	%
Mahkûmiyet durumundan dolayı iş alımında isteksiz davrandılar	567	58.3
Mahkûmiyet durumundan dolayı çalışma hayatından uzun süre ayrı kaldığım için zorluk yaşadım	218	22.4
Bana yardım edecek kişiler (aile, arkadaş, tanıdık vb.) bulunmadığı için iş bulmada zorluk yaşadım	187	7.3
Denetimli serbestliğin getirdiği yükümlülüklerin yoğunluğundan dolayı (eğitim programları, yoğun gözetim, imza zorunluluğu, kamu hizmeti vb.) iş bulmada zorluk yaşadım	505	19.7
İş deneyimi ve bireysel beceri yetersizliği	62	2.4

Hükümlülerin, yukarıda vurgulanan eğitim ve gelir durumları, suça yönelme nedenleri arasında beliren maddi sıkıntılar ile beklentilerine ve yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgular, iş piyasasına eklemelenme biçimleri hakkında da genel bir fikir ortaya koymaktadır. Hükümlülerin beklentilerini gösteren bulgulardan (Tablo 17); geçici, gündelik ve güvencesiz çalışma koşulları kadar, işsizliğin de en temel sorunlardan biri olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Söz konusu araştırmanın sonuçlarında, hükümlülerin iş piyasasına erişim beklentileri, tüm yaş ve öğrenin kategorilerinde yaklaşık oranlarda belirmiştir. Burada önemli bir hususun altını çizmek faydalı olacaktır: İş istencine yapılan vurgu; aynı zamanda işsizliği ya da iş piyasasından dışlanmayı, dolayısıyla ekonomik dışlanma ve dolaylı

etkilerini ima eder. Hükümlülerin beklentilerini, çok boyutlu dışlanmanın ve yoksunlukların birer göstergesi olarak değerlendirmek pekâlâ mümkündür. Hükümlülerin yoksulluk, çok yönlü yoksunluk ve dışlanma durumları, kendilerini geliştirmek istedikleri alanlara ilişkin ortaya çıkan bulgulardan da (Tablo 18) benzer şekilde gözlenebilmektedir.

Tablo 17. Hükümlülerin Denetimli Serbestlik Hizmetlerinden Beklentileri

	N	%
İş bulma	1105	48.2
Mesleki kurs	503	21.9
Ev bulma	163	7.1
Sağlık hizmetleri	402	17.5
Psikolojik destek	1085	47.3

Tablo 18. Kendilerini Geliştirmek İstedikleri Alanlar

	N	%
İş yaşamında	1536	71.0
Sanatta	301	13.9
Aile ilişkilerimde	943	43.6
Arkadaşlık ilişkilerimde	509	23.5
Spor da	681	31.5
Diğer	177	8.2

Hükümlülerin beklentileri ve kendilerini geliştirmek istedikleri alanların iş ve çalışma yaşamını, aile ve arkadaşlık ilişkilerini, sanat ve spor faaliyetlerini içeren çok boyutlu dışlanmayı ima etmesi, içinde bulunulan yoksunluğun çok katmanlı niteliğini vurgular. Hükümlülerin çok boyutlu yoksunluklarının birer tezahürü şeklinde beliren bulguların, daha çok istihdama erişim ve bu erişimi sağlayacak imkânlarla (mesleki beceri gibi) ve kişisel yetersizlikleri iyileştirmeye katkıda bulunacak hizmetlere ilişkin olduğunu belirtmekte yarar vardır. Diğer bir husus, hükümlülerin psikolojik destek ihtiyacı (profesyonel destek dahil), sağlık hizmetlerine erişim talebi ile sanat ve özellikle spor alanında gelişme ihtiyacına yönelik beklentileridir. Psikolojik destek ihtiyacını, kapanma süreci ve hükümlülük deneyimiyle bağlantılı giderek derinleşen yalnızlık, yabancılaşma hissetme, gündelik etkileşim ortamında diğer failerle etkileşime girmekte zorlanma, öz saygı ve güven duygularının yitimi gibi konularla bağlantılı düşünmekte yarar vardır. Çoklu yoksunluklar ile çok boyutlu dışlanma ve bu koşullara eklenen hükümlülük durumunun muhtemel sonuçları olarak beliren öz saygı ve güven duygularının yitimi, hükümlülerin iş bulma süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunların, hükümlülerin iş piyasasına erişimlerinin önünde engelleyici unsurlar oluşturduğu açıktır.

Burada hatırlatılmasında yarar görülen diğer bir konu, dezavantajlı grupların iş piyasasına eklenmelerinin ancak enformel ilişki ağı/ağlarının aracılığıyla mümkün olabilmesidir. Fakat enformel sektörde düzensiz/kuralsız, belirsiz, geçici, zor ve ağır işlerde, düşük/yetersiz ücretli ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde iş piyasasına eklenmek, kültürel ve sosyal ilişkilerin yeniden üretimini ve temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak görel olarak yeterli gelire erişebilmeyi mümkün kılan/kılacak olanaklara erişmek anlamına gelmemektedir. İş piyasası içerisinde giderek artan bu eğilimin, istihdam ilişkilerini giderek nasıl istikrarsız, belirsiz ve geçici kıldığını gerçekleştiren bazı alan çalışmaları da ortaya koymaktadır (Kart, 2015a, 2015b, 2016). Dezavantajlı olan kesimlerin,

enformel iş piyasasına dahil olabilmeleri, istihdam koşullarının aracısı ve uygulayıcısı konumunda yer alan aktörlerin enformel ilişkiler ağına, sıklıkla gündelikçi ya da geçici işçi konumunda eklenmeyle; güvencesiz, belirsiz ve riskli çalışma koşullarını deneyimlemekle mümkün olmaktadır. Bu ağlar, sıklıkla yerel unsurların kültürel ve bölgesel benzerliklerin, etnisite, kültürel, dilsel yakınlık ve hemşerilik gibi yakınlıkların beslediği bireylerden/gruplardan oluşmaktadır. İşçinin bireysel nitelikleri, işteki performansı, mesleki deneyimi ve çalışma ekibine uyumu şeklinde işçiyi tanımlayan bilgiler, bu ağın içinde elde edilmekte ve aracı aktörlerin rasyonel faydası temelinde bu bilgiler kullanılmaktadır. Tanıdık kategorisinin içerisinde akraba, hemşeri, geçmişte birlikte çalışmayı deneyimlemiş olanlar ve ilişki ağı içerisinde tavsiye edilenler dâhil edilmektedir. Çoğunlukla akraba, tanıdık ve hemşerilerden oluşan bu ağlar aracılığıyla enformel iş piyasasına erişebilen dezavantajlılar için enformel ilişki ağları yoluyla iş birliği geliştirmek, zorunlu bir stratejiye dönüşmektedir. Ancak, enformel iş piyasasıyla ve kayıt dışı emek süreciyle kurulan her ilişki dinamiği, farklı sektörlerde ve iş türlerinde yer alan aracı aktörleri stratejik öneme sahip bir konuma yerleştirmekte ve çalışma ilişkisine eklenen her yeni ilişkiler ağı ile sektörde enformel istihdam koşulları yaygınlaşmaktadır (Kart, 2016). Buradan hareketle, hükümlülerin sorunlarına ve beklentilerine ilişkin bilgilere bakıldığında; vurgunun, en temel sorun olan ekonomik dışlanmaya ve dolaylı etkilerine (eğitim, sağlık, spor ve sanata dair hizmetlere erişememe gibi) yapıldığı açıkça gözlenebilmektedir. İşsizlik, özellikle uzun süreli ve tekrarlanan işsizlik, iş piyasasına eklenmeyi mümkün kılacak yetenek, beceri ve beceri kazandıracak gerekli araçlardan yoksun kalmaya da neden olmaktadır. Hükümlüler açısından önemli bir sorunsal olarak beliren iş piyasasından dışlanmak (işsizlik, iş kaybı), aynı zamanda sosyo-ekonomik statü unsuru olarak eğitimin ve eğitim hizmetlerinin sağlayacağı ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye birikimine imkân veren ve tanıyacak olanaklarından yoksunluğu da ifade etmektedir. Bu türden bir yoksunluk, iş piyasasının nitelikli, düzenli ve süreklilik taşıyan işlerine erişim konusunda her zaman engel oluşturacaktır. Eğitimin bilgi, beceri ve yetenek kazandıran ve geliştiren olanaklarına erişememek, hükümlü bireylerin ekonomik kaynaklara, hizmetlere ve görel olarak yeterli gelire erişimine imkân verecek olanaklardan mahrum olmalarını, dolayısıyla kimliklerini/benliklerini ve toplumsal konumlanışlarını yeniden inşa edebileceği bir zemin bulmalarını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. İşsizlik sorunsalı, bütün yaş kategorilerini etkisi altına almıştır. Ancak hükümlülere ilişkin bilgilerde, genç yaş grubunda işsizlik, düşük eğitim ve suç oranlarının yüksek oranlarda belirmesi ve suç nedeni olarak en başta aile ve arkadaş çevresinin işaret edilmesi, yoksulluğun ve dışlanmanın süreklileşerek kalıcı hale geldiğini göstermektedir. Kuşkusuz bu bulgular, suç eğilimi, sapma davranışı ile suç eylemlerinin beslenme kaynaklarını da vurgulamaktadır. Her boyutta birbiriyle bağlantılı hale gelen dışlanma, suç tekrarının nedenlerini de oluşturmaktadır. Bir boyuttaki unsurun yarattığı yoksunluğun diğer boyuttaki unsuru tetikleyerek yeniden ürettiği ve giderek halkalar halinde birbirini besleyerek genişleyen bu iç içe geçmiş çoklu yoksunluklar çemberini kırmak; iş, istihdam güvencesi ile görel olarak yeterli bir gelir düzeyine erişimin yaratacağı olanaklarla ve istihdam olanaklarının yaratacağı dolaylı etkileri ile mümkün olabilecektir. İş piyasasına ve nitelikli işlere erişimin, hükümlülerin bireysel yetkinlikleri, nitelikleri ve edindikleri deneyimleri ile benlik sunumlarını, toplumsal açıdan kabul görecektir şekilde yeniden inşa etmelerine katkısının olacağı açıktır. Gelir, ekonomik ve sosyal hizmetlere erişimin; siyasal, mekânsal ve kültürel boyutlarda yaşanan dışlanmaların sarsıcı etkilerini de hafifleteceği beklenebilir bir durumdur. Daha önemlisi, hükümlü bireylerin iş

piyasasında kendilerine önemli katkılar sunabilecek yeni ilişki ağlarına eklenme konusunda ihtimal dahilindeki fırsatları artacaktır. Bu imkân, hükümlü bireyleri suçla yönelten, suç unsurlarına dahil eden aktif ilişki içinde bulunduğu ilişki ağının dışına çıkma olanaklarının yaratılmasını sağlayacaktır. Diğer bir açıdan hükümlülerin, yurttaşlık bilinci ve toplumsal aidiyet duygusu temelinde ilişkilerini yeniden kurgulamalarına imkân tanınacaktır. Bunun suç eylemine yönelme ve suç tekrarının önüne geçmeye katkısının olacağı açıktır. Çünkü iş piyasasının etkileşim ortamı içerisinde edinebileceği bilgi, beceri ve deneyimlerin sağlayacağı avantajlardan yoksun kalmak, damganın idaresini ve olumlu/istenilen benlik sunumlarının inşasını mümkün kılacak koşulları da ortadan kaldırmaktadır.

İstihdam ilişkilerine dahil olmanın önemi ve içerdiği işlevler, konuya ilişkin bazı farklı ülke bağlamlarında yapılan alan çalışmalarında da benzer vurgularla ortaya konulmaktadır. Yapılan çalışmalarda dezavantajlı gruplar içerisinde dâhil edilen hükümlülerin, diğer dezavantajlı gruplara göre, işe girme ve işi sürdürme bağlamında, daha düşük bir potansiyele sahip oldukları gözlenmiştir. Hükümlülerin, toplumla yeniden bütünleşmesini sağlamaya dönük geliştirilecek programlarda istihdam, barınma, madde bağımlılığı, alkol tedavisi ve sosyal ağları da içeren konulara dikkat çekilmektedir. Hükümlüleri istihdam piyasasına hazırlayacak niteliklerin ve becerilerin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Kapatma/tutukluluk sürecinden önce bir iş edinen ya da iş edinme öncesi mesleki eğitime katılan hükümlülerin, kapanma sürecinden sonra, daha nitelikli iş fırsatlarına eriştikleri ve herhangi bir eğitim sürecine dahil olmayanlara göre işe erişme ihtimallerinin daha yüksek olduğu gözlenmektedir. İş öncesi eğitimlerin önemi, hükümlüler tarafından da vurgulanmaktadır (Graffam, Shinkfield & Hardcastle, 2008; Shivy vd., 2007; Visher, Debus & Yahner, 2008). Örnek çalışmalardan da görüleceği üzere, konuya ilişkin tartışmalar çoğunlukla, dışlanmanın bir yapısal unsuru olan işsizlik sorunsalına ve iş piyasasına içermenin yaratacağı olanakların, toplumsal bütünleşme açısından önemine yoğunlaşmaktadır. Hükümlülerin sosyo-ekonomik nitelikleri, sorunları ve beklentilerine ilişkin bilgiler; işsizliğin, yoksulluğun ve çok boyutlu dışlanmanın yapısal bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Gündelik, geçici/kısa süreli çalışma şeklinde iş piyasasına yoksul hükümlü bireyler olarak eklenmenin de dışlanma tehdidini ortadan kaldıracak düzenli işe/işlere, görece yeterli gelir ya da tam istihdam olanaklarına erişmek anlamına gelmediği çok açıktır. İşsizlik ve iş piyasasına eklenmenin bu bağlamı, hükümlü bireylerin sosyal güvenlik kapsamına girmediklerini ve sosyal güvencelerden yoksun olduklarını söyleyebilmemize de imkân sağlamaktadır.

SOSYAL DIŞLANMA UNSURU OLARAK DAMGA/DAMGALANMA

Hükümlülere ilişkin elde edilen bilgilerden, ekonomik ve toplumsal boyutlarda yaşanan sorunlara eklenen hükümlülük durumunun, evlilik ve ebeveyn ilişkisi dahil, aile ve sosyal ilişkiler üzerinde bozucu etkiler yarattığı/yaratacağı öngörülebilmektedir. Hükümlüler açısından dışlanmanın, çok yönlü tezahür ettiği, hükümlülerin (denetimli serbestlik hizmetinden faydalanan zaman diliminde) karşılaştıkları güçlüklerden de anlaşılabilir (Tablo 19). Hükümlülerin dile getirdikleri bu sorunlar; hükümlülerin içinde buldukları çoklu yoksunluklar hakkında ve çok katmanlı dışlanmanın nedenleri ve olası sonuçları üzerinde önemli fikirler vermektedir.

Tablo 19. Denetimli Serbestlik Hizmetinden Faydalanılan Zaman Diliminde Karşılaşılan Güçlükler

	n	%
Yalnızlaştığımı düşünüyorum	442	21.1
Dışlandığımı düşünüyorum	369	17.6
Sosyal yaşama uyum sorunu yaşadım	451	21.5
Fırsatlara erişim konusunda eşit haklara sahip olmadığımı düşünüyorum	536	25.6
İş bulamama	583	27.9
Kalacak yer (barınma) sorunu yaşadım	185	8.8
Herkes suçlu gözüyle bakıyordu	498	23.8
Psikolojik sorunlar yaşadım	734	35.1
İnsanlarla iletişim kurmakta zorlandım	286	13.7
Yeni arkadaşlıklar kurmada güçlük yaşadım	302	14.4
Aile ilişkilerim bozuldu	613	29.3
Evliliğimde problemler yaşadım	381	18.2
Ev kiralamada sorunlar yaşadım	247	11.8
Önceden benimle görüşen kişilerin bazıları artık eskisi gibi görüşmüyorlar	469	22.4
Çoğu zaman mahkumiyetimi saklamak zorundakalıyorum	1043	49.8
Kendime güven sorunu yaşıyorum	275	13.1
Sağlıkla ilgili problemler yaşıyorum	351	16.8
Sosyal güvenceyle ilgili sorunlar yaşıyorum	359	17.2

Hükümlülere ilişkin öne çıkan diğer bir sorunsal, hükümlü bireylerin suçluluk ve utanma duygularının ağırlığı ile kırılanlaşmış benliklerini, damganın itibardan düşüren etkilerine karşı korumaya çalışmaktır. Damganın idaresi meselesi, hükümlü bireylerin, damgasını gizlemek şeklinde geliştirdiği stratejisinde somutlaşmaktadır. Bu strateji ile işsizlik sorunsalını birlikte ele almak gerekir. Aynı zamanda bu strateji, hükümlülerin iş piyasasında kalma süresini uzatmaya çalıştıklarını da gösterir. İşte kalabilme süresini uzatma koşulu, ancak hükümlülük konumunun dışına çıkabilmeyi başarabilmekle mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan bu strateji, hükümlüler açısından, toplumsal etkileşim dinamiği içerisinde gerçekleşen her karşılaşmanın aslında risk, belirsizlik ve kaygı içerdiğini açıklar. Ayrıca dışlanmanın söylemsel boyutunu da vurgulayan bir unsur olarak damganın; bireyi kaygılı, kırılan ve güçsüz bir konuma ittiğini gösterir. Nitekim, hükümlülerin psikolojik destek ihtiyacını ortaya koyan bilgilerden de bu durum tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda hükümlülük durumunun, yeni yoksulluğun dışlayıcı ve damgalayıcı içeriğini açığa çıkaran ve yeniden üreten bir unsur olarak belirdiğini ileri sürmek mümkündür.

Kuşkusuz, kapanmayla birlikte toplumsal ilişkilerinde kopuşlar yaşamış hükümlülerin, toplumsal etkileşim süreçleri içinde benliklerini yeniden inşa etmeleri beklenen bir durumdur. Hükümlü benliğin yeniden inşası, gündelik hayatın etkileşim ortamında farklı toplumsal bağlamlarda benliğin nasıl perfore edildiği ve etkileşimin benliği nasıl yeniden oluşturduğuna (Goffman, 2009) bağlı olarak şekillenir. Her etkileşim alanı bir toplasmalar alanıdır. Etkileşim tarzlarımız karşılaşmaları oluşturur ve gündelik hayatın etkileşim ortamında her karşılaşma benliği yeniden kurmaktadır (Goffman, 2018). Hükümlünün, dâhil olmaya çalıştığı toplumsal etkileşim ortamında benliğini bir performans

gibi nasıl gerçekleştirdiği kadar, bu performansın, karşılaşmalara girdiği diğerleri tarafından nasıl algılandığı ve yorumlandığı da benliğin inşasında etkilidir. Dışlanma; damgaya ilişkin geliştirilen, kültürel kodlar ve değerler sisteminden de beslenen söylemlerin içeriğiyle ve aktarılma biçimleriyle yakından ilişkilidir. Bu bize, damganın, sabit bir niteliğinin olmadığını ve toplumsal ilişkilerin ve etkileşimlerin içinde dönüşebildiğini gösterir (Goffman, 2014). Benzer şekilde Becker'in (2013) öteki olarak tanımladığı "harici" (outsiders) ve Goffman'ın (2014) "damga" olarak kavramsallaştırdığı durum, itibarsızlaş(tırıl)mış benliğin etkileşim pratiklerinde işler halde bulunan ve her an karşılaştıkları bir risktir. Becker'in (2013, s. 25) de belirttiği gibi, beklenen kuralı/kuralları ihlal eden bir "sapkın" ya da "öteki" olan "harici"; toplumun çoğunluğuna hâkim olan normların ihlalcisi olmak konusunda güvenilmeyecek biridir. Bir kişinin "ne kadar 'harici' olduğu da duruma bağlı olarak farklılaşabilir." İş piyasasının toplumsal etkileşim bağlamı içinde bu farklılaşmalar, taktik ve stratejileri de içeren performansın niteliğine, damgasını kapatmak/gizlemek şeklinde yaratılan izlenime ve iş piyasasının farklı konumlarında yer alan aktörler tarafından izlenimin algılanma ve yorumlanma biçimlerine bağlı olarak şekillenir ve gerçekleşen her karşılaşmada benlik yeniden inşa edilir. Hükümlülerin istihdam durumları, beklentileri, iş bulmada ve iş yaşamında karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin bilgileri, toplumsal etkileşim ortamında gerçekleşen karşılaşmaların ve benliğin idaresinin, konunun önemli bir diğer boyutunu oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Benliği temsil ve mobilize eden ilişki ağı/ağlarının niteliği ve damgaya ilişkin geliştirilen söylemler kadar, benliğin kendisi hakkındaki izlenimi idare etme biçimleri de, iş piyasasına eklemelenmeyi, işte kalabilme süresini uzatma veya süreçten dışlanmayı etkilemektedir. Dezavantajlı bireylerin ve grupların maruz kaldıkları benzer içerikli sorunları, esnek, güvencesiz ve geçici çalışma rejimi ile borçlan(dırıl)manın ilişkisini ele alan ve aşırı borçluluk durumlarının neden olduğu damgalama olgusuna odaklanan diğer bir örnek çalışmanın (Kart, 2015b) sonuçları da göstermektedir. Geçici, düzensiz ve korunaksız bir statüde çalışmak ve işsizlik tehdidi, iş piyasasında dezavantajlı konumda yer alanlar açısından borçlanmayı yaşamı sürdürülebilir kılmamanın bir stratejisi haline getirmektedir. Yoksul bireylerin/grupların borçlar karşısında, borcu borçla kapatmak şeklinde geliştirdikleri strateji, işçinin geri ödeme imkânını ortadan kaldıran ve idare edilmesi neredeyse mümkün olmayan borç miktarlarına ulaşılmasına yol açmaktadır. İşçinin eklemelenmesi/eklemelenmeye çalıştığı enformel ilişki ağı/ağlarının etkileşim ortamı, işçinin/işçilerin borçluluk durumlarını bir biçimde görünür kılmaktadır. İş piyasasının farklı konumlarında yer alan aracı aktörlerin ilişki ağına eklemelenmeye çalışan dezavantajlıların aşırı borçluluk durumları, iş sürecinde işveren açısından istediği çalışma koşullarını dayatma noktasında yönetsel bir stratejiye dönüşebilmektedir. İşçinin borçlanma nedeni/nedenleri, işin rasyonalitesine uygun davranma/davranmama, duygusal, bilişsel ve bedensel dışavurumları; işçinin işte kalma süresini belirleyebilmekte hatta eriştiği işi/işleri kaybetmesine dahi neden olabilmektedir. Örneğin, işçinin aşırı borçluluk durumundan dolayı, "dolandırıcı", "sahtekâr" şeklinde damgalayıcı söylemlerle konumlandırılması, eklemelenmeye çalıştığı iş piyasasından dahi dışlanmasına neden olabilmektedir. İşverenlerin beklentileriyle uyumlu, işin gerektirdiği kabul gören davranış örüntülerini sergilemek yönünde bir strateji geliştirmek, iş piyasasında geçici/gündelik işçi konumunda varlık göstermesine imkân verebilmektedir. İş sürecinde, "çalışma ekibine uyum sağlamak", "sakin ve hızlı çalışmak", "çalışma zamanı, ücret gibi çalışma koşullarına itiraz etmemek", şeklinde tezahür eden benlik sunumları; iyi bir performansın belirleyici unsurları olarak işlev

görmektedir. “Moral bozukluğu”, “içine kapanma”, “genelde sınırlı olma”, “kendini ezik hissetme”, “kaygı”, “gerginlik”, “bıkkınlık” ve “tedirginlik hali”, “iş ekibinden uzaklaşma/kaçma”, “sık sık iş ekibini değiştirme”, “aldırmaz, sınırlı, dikkatsiz ve dalgın olma halleri”, “bazı durumlarda kent değiştirme”, “kendini işe verememe” şeklinde tezahür eden duygusal, bilişsel ve davranışsal dışavurumlar, işin verimliliğini olumsuz etkileyen unsurlar olarak görülmektedir. Benzer sonuçları, yoksulları, dışlanmanın bütün boyutlarıyla marjinalleşmenin ve illegalleşmenin sınırına getiren süreci yoksulluk, işsizlik ve borçlanma olgularının birbirlerini karşılıklı üreten ilişkisi içinde ele alan diğer bir alan çalışması da (Kart, 2015a) ortaya koymaktadır. İşgücü piyasasına içerme koşulu ancak geçici/gündelik işçi konumunda varlık gösterebilmeye mümkün olan çalışan yoksullukların, aşırı borçluluk durumları yoksulları, giderek işveren, taşeronun, dayı başının ve çavuş olarak tanımlanan iş sağlayıcı kişi ve kuruluşların insafına terk etmektedir. Enformel sosyal ağları içerisinde borçlu olarak etiketlenmek, yoksulu, kendini güvende hissettiği sosyal ağlarının içerisinde bile değersizliğe, yalnızlığa ve dışlanmışlığa maruz bırakmaktadır. Çalıştığı halde yoksulluğu giderek derinleşen yoksullar, “yetersiz, eksik ve düzensiz ödenen ücrete”, “uzun çalışma saatlerine” ve “güvencesiz” çalışma koşullarına koşulsuz uymak zorunda kalmaktadırlar.

Benzer şekilde hükümlülük etiketi (damga), hükümlülerin toplumsal sistemle yeniden ilişkilene ve kimliklerini/benliklerini yeniden inşa etme olanaklarını kısıtlamakta ya da ortadan kaldırmaktadır. Bu anlamda bulgular; hükümlülük etiketinin bir dışlanma unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşın benliğin idaresinin, farklı toplumsal bağlamlarda dahil olunan her etkileşimde yeniden oluşan daha parçalı ve homojen olmayan unsurlara işaret ettiği akılda tutulmalıdır. O halde kimliğin/benliğin yeniden inşasının; bireylerin yatkınlıkları, nitelikleri, deneyimleri, toplumsal değerlerle ilişkilene süreçleri, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye türlerini biriktirebilme olanakları, günü kurtarmaya dönük stratejileri ve gelecek tahayyüllerine bağlı olarak farklılaşabileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla dışlanmanın bir unsuru olarak damgayı, sabit bir durumdan ziyade bir süreç olarak değerlendirmek; hükümlünün istihdam olanaklarına erişme ve toplumsal etkileşim süreçlerine dahil olma biçimlerine bağlı olarak benliğinin yeniden kurulacağını söylemeyi olanaklı kılmaktadır.

SONUÇ

Yukarıda yer alan hükümlülere ilişkin bilgiler; hükümlünün yanı sıra aile ve arkadaş çevresinden oluşan ilişki ağı/ağlarının çok boyutlu yoksunluk ve dışlanma süreçlerine maruz kaldıklarını söyleyebilmemize imkân tanımaktadır. Hükümlülerin, sosyo-ekonomik niteliklerini, suça yönelme nedenlerini, karşı karşıya kaldıkları sorunları ve beklentilerini içeren bilgilerden, yoksulluğun kalıcı, derin ve umutsuz niteliklere doğru dönüştüğünü gözlemek mümkündür. Kentin yeni yoksulları genç yaş grubu hükümlülerin sorunları, yoksulluğun kronik bir hale dönüşen belirtileridir. İşsizlik, enformel sektördeki iş olanaklarına dahi sınırlı erişim ya da erişememe, sosyal, ekonomik ve kültürel sermaye birikiminden yoksunluk, düşük gelir düzeyi ya da gelirden yoksunluk, düşük eğitim düzeyi ve bu sosyo-ekonomik koşullara hükümlülüğün (damganın) eklenildiği bir durum, dışlanmanın bütün boyutlarda tezahür ettiğini göstermektedir. Bu tezahürlerin, potansiyel sınıf-altı varlığına ilişkin emareleri daha fazla belirgin hale getireceğini öngörmek mümkündür. Yeni yoksulluk durumunun dışlanma, damgalanma, ötekileştirme ve mekânsal ayrışma ve yoğunlaşma biçimindeki belirtilerinin, eğitim, sağlık hizmetlerine

erişememe, kentsel kolektif tüketim ilişkilerine ve kamusal hizmetlere eklenememe gibi dolaylı etkileriyle birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Konunun dikkate alınması gereken bir diğer boyutu, toplumsal içermeyi olanaklı kılacak sosyal politika ve programların içerikleridir. Yurttaşlık hakları ekseninde geliştirilecek yaklaşımlar önem arz etmektedir. Yoksulluk ve dışlanma olguları yapısal nedenleri ve kaynakları bakımından dünya genelinde benzer sorunları görünür kılmaktadır fakat bu sorunların, ulusal sosyo-ekonomik ve sosyo-politik bağlama göre farklılıklar içerdiğini ve içerebileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu bakımdan ulusal ölçekte sosyo-ekonomik politikalar ve yurttaşlık hakları temelinde gerçekleştirilecek sosyal yardım politikaları özel bir öneme sahiptir. Yoksulluğun dışlayıcı etkilerinin, bu politikaların içeriğine ve politikaların pratikte uygulanma biçimlerine bağlı olarak derinleşebileceğini ya da azalabileceğini söylemek mümkündür. Bireyleri suça yönelten, suçu, toplumsal değer ve normlardan sapma eylemini besleyen sosyo-ekonomik ve toplumsal zeminin, her ülkenin hatta kentlerin sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamına göre farklılık gösterebileceğini öngörmek, ceza yöntemlerini ve uygulamalarını kamu yararına daha işlevsel hale getirecektir. Suçu önlemeye yönelik geliştirilecek politikalarda, suçun beslenme kaynaklarını ve yapısal unsurlarını dikkate almak, toplumsal içirme açısından daha etkili sonuçlar üretecektir.

Yukarıda daha ayrıntılı yer verilen açıklamalardan da görüleceği üzere, genç yaş grubu hükümlülerin sorunları ve beklentileri, iş piyasasına içermeye yönelik uygulamaların önemini vurgulamaktadır. İş piyasasına eklenmek her zaman erişilen işin/işlerin nitelikli, düzenli ve sürekli olduğu anlamına gelmemektedir. Bu açıdan, toplumsal içermenin imkânları ile nitelikli ve sürekli iş/işlere erişim olanakları arasındaki bağlantı iyi kurgulanmalıdır. Nitelikli ve sürekli iş/işlere erişimin sağlayacağı olanakların, ekonomik ve toplumsal ilişkilere içermenin imkânlarını yaratacağı, öngörülebilir bir sonuçtur. Konunun dikkate alınması gereken bir değer önemli boyutu, kentin yeni yoksulları için formel/kurumsal desteğin giderek ortadan kalkması ya da yetersizliğidir. Enformel ağın/ağların dayanışma, güven ve özveri içeren ilişkilerin varlığını sürdürebilecek olanaklardan giderek uzaklaşması, formel/kurumsal desteklerin önemini daha da belirgin hale getirmektedir.

Konuya ilişkin bir diğer husus, suç davranışı, eğilimi ve eyleminin neden olduğu damgalanmadır. Damganın dışlayıcı bir unsur olarak mevcut çoklu sorunlara eklenmesi, suça yönelme ve suç tekrarı açısından her zaman bir risk oluşturmaktadır. Bu açıdan, yeni cezalandırma yaklaşımına uygun, gerekli görülen ve uygulanan cezalandırma yöntemlerinin ve toplumsal bütünleşmeye yönelik kurumsal hizmetlerin, damgalı bir benliğin, kopma yaşadığı toplumsal ilişkilerinde aidiyet ve değer duygusunu yeniden inşa edebileceği, dışlanmışlık duygusu ile başa çıkabileceği imkânları sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir. Suç türleri arasında madde bağımlılığının en yüksek oranda belirmesi ve tahmin edileceği üzere meselenin tıbbi boyutu, önleyici, tedavi edici ve destekleyici hizmetlerin önemini ortaya koymaktadır. Altının çizilmesi gereken diğer bir mesele, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine erişim ve erişimi mümkün kılacak olanakların önemiyle ilgilidir. Yurttaşlık hakları temelinde sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerinin tanımlanması ve uygulanması konularında merkezi ve yerel kurumsal düzeyde geliştirilecek profesyonel iş birliğinin, daha etkili politikaların uygulanmasında katkıyı artıracığı açıktır. Sivil toplum kuruluşlarının da dahil olabileceği kurumlar arası profesyonel

iş birliğinin tutarlı bir şekilde sürekliliği; mesleki kurslar, danışmanlık ve eğitim alanlarını da içermelidir. Eğitim programlarının kamu yararı, vatandaşlık hakları ve sosyal hakların önemini vurgulayan içeriği, çok boyutlu dışlanma süreçlerini azaltmada yaratacağı etkiler bakımından dikkate alınması önemli bir diğer konudur.

SUMMARY

The phenomenon of new poverty appears as 'multidimensional' with many forms of exclusion and deprivation and is becoming more persistent. In this study, new poverty is discussed in a relational context with the social exclusion approach which emphasizes the structural sources and components of poverty, deprivation, and exclusion. New poverty and social exclusion are interactive and mutually complementary notions as an expression of interwoven procedural situation. Causes of poverty, deprivation and social exclusion are addressed in a critical and holistic approach by means of social exclusion concept and obstacles behind social integration are discussed with definite elements of social structure in which individuals and groups are involved. In this study which aims to analyze some new characteristics of poverty which becomes apparent mostly through exclusion and stigmatization, conviction is considered both as a multiple manifestation of poverty and exclusion and an element of social exclusion. Conviction in this study indicates individuals who stand on a slippery and unclear base; carry heavy, permanent, and desperate impacts of poverty on every aspect of their lives; are faced with the risk of ever exclusion adding to the existing problems of stigma and therefore don't have the chance to be socially integrated. Conviction as a concentrated form of multiple disadvantageousness differentiate experiences of victimization and exclusion on intensity and violence basis, which signifies that social exclusion is a multi-faced complicated process. In this way, conviction as a deepened form of poverty and exclusion enables us to explain its features apparent with multi-dimensional deprivations beyond definitions in such economic terms as income. On the other hand, conviction draws the attention to various problems and social positions arising from poverty and exclusion. Besides that, it allows us to reveal the potentials of stigma as an element of exclusion and which could reproduce multi-dimensional deprivations. Within this context, findings of a TÜBİTAK supported project numbered 114K569 are used. For evaluations based on convicts/inmates (convicted individuals whose punishment is definite as a result of a crime she/he committed); 2560 convicts without any criteria based on age, gender, education and type of crime participate to a structured survey with multiple choice questions in Antalya Probation Office between the years of 2014 and 2016. This study can be considered as one of the comprehensive studies in terms of the number of convicts involved. According to the findings of that research, some aspects of new poverty are discussed. New faces of poverty which appears as multiple deprivations, exclusion and stigmatization are discussed through relevant literature and present findings of the study which are evaluated on the context of new poverty. Some field studies in different countries relevant to the topic are involved in assessment process as a theoretical discussion is carried out within the context of relevant literature. This study which is an attempt to understand new faces of poverty therefore aims to approach such concepts as exclusion and stigma in regard to individuals and groups with multiple disadvantages; discuss the possibilities of social integration by making some predictions, as well. Aforementioned subjects are analyzed within these themes as "network(s) of relation as an element of social exclusion and

inclusion”, “processes of exclusion and inclusion in labor market”, “stigma as an element of social exclusion”.

Considering the findings of the study, it is observed that convicts have low income and low education level. Among the convicts, %93,4 is male; %44,9 is single and young convicts are the majority. A comparison based on their income level before and after conviction is made and a significant difference is not found. This finding about their income levels points to important hints regarding the situation of poverty they are in. Crimes related to drug addiction are fundamental problems among types of crime and they also have an impact on repetition of a crime. Besides drug addiction, injury and robbery are striking, as well. Findings about the reasons behind committing a crime have important signs of new faces of poverty. When convicts’ traits, socioeconomic situations, crime repetition and reasons for committing a crime are evaluated in an interrelated way, it is possible to say that convicts’ network of family and friends who are also their informal web of relations experience exclusion and that base of relationship have the potential to reproduce poverty and exclusion. The indicators of that situation are youth crime (particularly the age of 25 and below), income levels and the fact that family and friends are being referred among the reasons of committing a crime. Youth crime has also signified the characteristics of economic, cultural, and social opportunities convicts’ family and friends have and solidarity patterns they could provide for. Informal networks of relations including convicts’ family and friends in particular reveal that poverty is concentrated on the household and becoming persistent and chronic. It is possible to consider findings regarding youth crime (especially when it is at the age of 25 and under 25, low education levels, unqualification/under qualification and drug addiction as evidence of the fact that multiple deprivations appear persistent. Informal networks of relation in convicts’ lives take an important place for accessing job, income, economic and social resources, and facilities; providing emotional support and rehabilitating the sense of worth they have lost in terms of solidarity network they have produced. However, it is useful to analyze that finding together with the fact that solidarity patterns formed with multiple deprivations, exclusion and stigma and convicts’ not being able to reach formal institutions or benefit from them in a limited way. When the characteristics, scope and functions of convicts’ relationship networks are discussed in regards to forms of capital, it is observed that relationship networks lack in possibilities which decrease the risk of social exclusion or prevent concentrated poverty. The main element that can contribute to relations of solidarity in terms of income, job and emotional support is family and social circle of convicts who are devoid of any access to formal/informal opportunities or having limited access. Stigma of conviction not only contains negative impacts including disadvantaged individuals’ and groups’ existing web of relations but also reproduce the conditions that exclude them from their existing webs. Therefore, it is possible to say that the situation of being convicted reveals the exclusionary and stigmatizing characteristic of new poverty. Findings about convicts’ positions in working life emphasize that stigma is an element of exclusion in terms of the market demands towards their labor force qualifications. That element could cause job loss and have negative impacts on working conditions and accession to job in particular. Findings about convicts’ expectations show that one of the main problems is unemployment as well as temporary, daily, and precarious working conditions. On the outcomes of the study, convicts’ expectations for their access to labor market appear in approximate percentages with regards to all age and education levels. That convicts’ expectations and areas they

aspire to improve themselves imply multi-dimensional exclusion including working life, networks of family and social circle, art and sport activities reveal the multilayered aspect of poverty they are in. It can be anticipated from the findings about the convicts that the situation of being convicted could create or have created damaging impacts on family and social relations including marriage and parental relations adding to problems on economic and social levels. Stigma of conviction restrict or prevent their potentials to reengage to social system and recreate their identities/personalities. Findings in that sense emphasize that stigma of conviction is an element of social exclusion.

In conclusion, findings about the convicts indicate that both the convict and the convict's web of family and social circle are exposed to multidimensional deprivation and exclusion processes. It could be observed from the findings about convicts' socioeconomic characteristics, their reasons for committing a crime, their problems, and expectations that poverty turns into a permanent, deep, and desperate situation. Unemployment, restricted access or not having access to job opportunities, lack in social, economic and cultural capitals, low-income levels or deprivation of income, low education level in addition to the situation of conviction (stigmatization) reveal that exclusion appears in all aspects. It is possible to predict that these manifestations make the evidence in regard to the possibility of underclass more distinct. Such evidence of new poverty as exclusion, stigmatization, othering, spatial exclusion and concentration should be evaluated together with its indirect impacts such as not having access to education and health facilities; not being involved in civic collective consumption and public service. The other aspect of the topic that should be taken into consideration is the content of social policy and programs which make social integration possible. Considering the reasons behind crime and its structural elements in developing policies to prevent crime will produce more effective results in regard to social integration. It is a predictable outcome that the access to qualified and permanent jobs will create opportunities for integration in terms of economic and social relations.

Teşekkür

Yürütücülüğünü Gönül Demez'in yaptığı ve araştırmacısı olarak görev aldığım, Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde gerçekleştirilen ve TÜBİTAK tarafından desteklenen 114K569'nolu, "Yeniden Sosyalleşme ve Toplumsal Bütünleşme Süreçleri: Denetimli Serbestlik Altındaki Bireyler Örneği" başlıklı proje, yeniden sosyalleşme ve toplumsal bütünleşme bağlamında, "denetimli serbestlik uygulamasını" araştırma konusu yapmıştır ve projede, Türkiye'de denetimli serbestlik uygulama süreci ve dinamikleri ele alınmıştır. Gönül Demez, Elife Kart, Meral Timurturkan, Cihan Ertan, Selim Cankurtaran ve Salih Aktin'in destek ve katkılarıyla gerçekleştirilen araştırma, Ekim 2017'de Bağlam Yayıncılık tarafından, "Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme: Suç ve Dezavantajlılığın Sosyolojisi" başlığıyla basılmıştır. Bu makalede faydalanılan bulgular, söz konusu araştırmaya ve kitaba dayanmaktadır (Demez vd., 2017). Desteklerinden dolayı TÜBİTAK'a ve bu makale için burada isimleri anılan tüm katkı sunanlara, araştırma ve kitabın ortaya koyduğu bulgulardan bu makalede yararlanmama izin verdikleri için teşekkür ederim.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Kararı (Onay numarası: 67072230/16 24.04.2014)
Katılımcı Rızası:	Gönüllülük esas alınmıştır.
Mali Destek:	TÜBİTAK 3001 Başlangıç Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Research and Publication Ethics Committee (Approval number: 67072230/16 24.04.2014).
Informed Consent:	Voluntarily participation.
Financial Support:	TÜBİTAK Starting R&D Projects Funding Program
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Atkinson, R. (2000). Combating social exclusion in Europe: The new urban policy challenge. *Urban Studies*, 37(5-6), 1037-1055. <https://doi.org/10.1080%2F00420980050011226>.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*. (Ü. Öktem. Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Becker, H. S. (2013). *Hariciler (Outsiders): Bir sapkınlık sosyolojisi çalışması*. (L. Ünsaldı & Ş. Geniş. Çev.). İstanbul: Heretik Yayınları.
- Bhalla, A. & Lapeyre, F. (1997). Social exclusion: Towards an analytical and operational framework. *Development and Change*, 28(3), 413-433. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.00049>.
- Bhalla, A. S. & Lapeyre, F. (2004). *Poverty and exclusion in a global world*. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (s. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Buck, N. (1996). Social and economic change in contemporary Britain: The emergence of an urban underclass? E. Mingione (Ed.). *Urban poverty and the underclass: a Reader* içinde (s. 275-297). Oxford: Blackwell.
- Buğra, A. & Çağlar, K. (2003). *Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin değişen refah rejimi*. Ankara: UNDP.
- Byrne, D. (2005). *Social exclusion*. Maidenhead: Open University Press.
- Castel, R. (2000). The roads to disaffiliation: Insecure work and vulnerable relationships. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(3), 519-535. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00262>.
- Castel, R. (2003). *From manual workers to wage laborers: Transformation of the social question*. (R. Boyd. Çev.). London: New Brunswick.
- Demez, G., Kart, E., Timurturkan, M., Ertan, C., Cankurtaran, S. ve Aktin, S. (2017). *Denetimli serbestlikte yeniden sosyalleşme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erder, S. (1995). Yeni kentliler ve kentin yeni yoksulları. *Toplum ve Bilim*, (66), 106-121.
- Erder, S. (2013). *İstanbul'a bir kent kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (B. Cezar. Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve L. S. N. Ağırnaslı. Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2018). *Karşılaşmalar: Etkileşim sosyolojisinde iki çalışma*. (S. Çalıcı. Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız sefalet, kurtuluş çareleri*. (N. Tatal. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Graffam, J., Shinkfield, A. J. & Hardcastle, L. (2008). The perceived employability of ex-prisoners and offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52(6), 673-685. <https://doi.org/10.1177%2F0306624X07307783>.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: University Press.

- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. M. (2001). *Nöbetleşe yoksulluk: Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kart, E. (2015a). Yoksulluğun mekânlarında borçluluğun ve 'borçlu'nun üretilişi. A. Rıza Güngen & Ü. Akçay (Ed.). *Borçlan(dır)ma ve Türkiye'de borçluluk*. Praksis, (38), 155-179.
- Kart, E. (2015b). Other faces of being an 'indebted worker' in subcontracted employment relationships: Stigmatization, vulnerability and acquittal. *Eurasian Journal of Anthropology*, 6(2), 53-64. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/808164>.
- Kart, E. (2016). İstihdam ilişkilerinin taşeronlaşmış formları ve 'aracı' aktörleri: İnşaat sektöründe ustabaşılar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 225-25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223097>.
- Kaygalak, S. (2001). Yeni kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi örneği. *Praksis*, (2), 124-172.
- Lambert, S. & E. Waxman (2005). Organizational stratification: Distributing opportunities for work-life balance work and life integration, *Organizational, Cultural, and Individual Perspectives*, 103-126.
- Mingione, E. (1996a). Urban poverty in the advanced industrial World: Concepts, analysis and debates. E. Mingione (Ed.). *Urban poverty and the underclass a reader* içinde (s. 3-40). Oxford: Blackwell.
- Mingione, E. (1996b). Conclusion. E. Mingione (Ed.). *Urban poverty and the underclass: a reader* içinde (s. 370-384). Oxford: Blackwell.
- Percy-Smith, J. (2000). Introduction: the contours of social exclusion. J. Percy-Smith (Ed.). *Policy responses to social exclusion: Towards inclusion* içinde (s. 1-22). Buckingham: Open University Press.
- Reutter, L. I., Veenstra, G., Stewart, M. J., Raphael, D., Love, R., Makwarimba, E. & McMurray, S. (2006). Public attributions for poverty in Canada. *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 43(1), 1-22. <https://doi.org/10.1111/j.1755-618X.2006.tb00852.x>.
- Room, G. J. (1999). Social Exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare*, 8(3), 166-174. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00080>.
- Sapancalı, F. (2005). AB'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, 3, 51-106.
- Shivy, V. A., Wu, J. J., Moon, A. E., Mann, S. C., Holland, J. G., & Eacho, C. (2007). Ex-offenders reentering the workforce. *Journal of Counseling Psychology*, 54(4), 466. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.54.4.466>
- Silver, H. (2007). The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, (95).
- Timurturkan, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., Cankurtaran, S. & Aktin, S. (2017). 'Hükümlü' olmanın sosyal tezahürleri: Sosyal dışlanma, damga ve suç. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 138-157. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/346403>.
- Toksöz, G. (1999). *Gelişmiş ülkelerde işsizlik üzerine güncel tartışmalar*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

- Tosi, A. (1996). The excluded and the homeless: The social construction of the fight against poverty in Europe. *Urban Poverty and the Underclass: A Reader*. (Ed. Enzo Mingione), Blackwell: 83-104.
- Visher, C., Debus, S., & Yahner, J. (2008). *Employment after prison: a longitudinal study of releasees in three states*. Washington, DC: Urban Institute.
- Wacquant, L. J. & Wilson W. J. (1989). The cost of racial and class exclusion in the inner city. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 501(1), 8-25.
- Wacquant, L. J. (1996). Red belt, black belt: Racial division, class inequality and the state in the French urban periphery and the American ghetto. E. Mingione (Ed.). *Urban poverty and the Underclass: a reader* içinde (s. 234-274). Oxford: Blackwell.
- Wacquant, L. J. (2011). *Kent paryaları: İlleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi*. (M. Doğan. Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy*. Chicago: University of Chicago.
- Wilson, W. J. (1999). When work disappears: New implications for race and urban poverty in the global economy. *Ethnic and Racial Studies*, 22(3), 479-499. <https://doi.org/10.1080/014198799329396>
- Yılmaz, B. (2008). Türkiye’de sınıf-altı: Nöbetleşe yoksulluktan müebbet yoksulluğa. *Toplum ve Bilim*, (113), 127-145.

Kentin İncinebilirleri: Türkiye’de Üniversiteli Kadın Öğrencilerin Suç Korkuları Üzerine Bir Araştırma

Doç. Dr. Esra Banu Sipahi
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
dr.esrasipahi@hotmail.com

Öz

Suç korkusu, yalnızca bireysel ve psikolojik bir duygu olmayıp, aynı zamanda toplumsal bir sorun alanıdır. Artan suç oranları ile birlikte günümüzün kalabalıklaşan kentlerinde yaşayanlar arasında risk algısı ve suç korkusu yaygınlaşmaktadır. Suç korkusu, özellikle dezavantajlı toplumsal kesimleri daha fazla etkilemektedir. Bu kesim içinde yer alan üniversiteli kadın öğrenciler gerek fiziksel olarak daha incinebilir olmaları, gerekse de toplumsal cinsiyet algısı nedeniyle, kendilerini suça karşı daha ‘savunmasız’ hissetmektedirler. Çoğunlukla ailelerinden uzakta yaşayan üniversiteli kadın öğrencilerin baş etmek durumunda oldukları ekonomik güçlükler, duygusal ve fiziksel açıdan savunmasız olmaları, yaşam deneyimlerinin sınırlı olması gibi nedenlerle kimi zaman tehlikeyi algılayamamaları, onları suç mağduriyetine ve suç korkusuna açık hale getirmektedir. Bu çalışma, Türkiye kentlerinde yaşayan üniversiteli kadın öğrencilerin suç korkularına odaklanmaktadır. Çalışmada Türkiye’de öğrenim görmekte olan üniversiteli kadın öğrencilerin suç korku düzeyleri, kapsamlı bir tarama araştırmasından elde edilen bulgular ışığında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suç korkusu, risk algısı, üniversiteli kadın öğrenciler, kentsel alan, incinebilirlik.

The Vulnerable of the City: A Survey of Research on Fear of Crime among University Female Students in Turkey

Abstract

Fear of crime is not just a personal and psychological feeling but also an area of social problem. Along with the increasing crime rate, risk perception and fear of crime is getting more and more common in today’s crowded cities. Fear of crime especially affects the disadvantaged groups of society. University female students who are one of these groups, feel more ‘vulnerable’ against crime not only because they are physically more open to physical injuries but also because of the social gender norms. Economic problems of university female students who live far from their families and also they being vulnerable emotionally, physically and them having less life experience, hinders them to understand the danger and makes the more vulnerable to fear of crime and crime victimization. This study focuses on the on the fear of crime among university female students living in Turkish cities. In the study, university female students’ fear of crime levels are analyzed in consideration of a comprehensive survey results.

Keywords: Fear of crime, risk perception, female university students, urban area, vulnerability.

GİRİŞ

Günümüz kentleri, hızlı bir büyüme eğilimi göstermekte ve özellikle büyük ve çok büyük ölçekli kentlerde hızlı bir nüfus artışına tanıklık edilmektedir. Ne var ki, kentleşme sürecinde olan bu nüfus büyük oranda yoksulluk ve işsizlik gibi sorunlarla yüz yüze kalmaktadır. Yine bu süreçte belirginleşen kentsel eşitsizlikler, toplumsal kesimler arasındaki mesafenin artmasına, toplumda artan oranda bir ayrışmaya, güvenlik sorunlarına ve risk algısına neden olmaktadır. Özellikle, kentlerde suç oranlarındaki artış, suç mahallelerinin ortaya çıkması, madde kullanımının yaygınlaşması gibi toplumsal ve mekânsal sorunlar, kent sakinlerinin güvenlik algılarını olumsuz etkilemektedir. Yine metruk binalar, kentsel çöküntü alanlarının varlığı, medyada çıkan haberler ya da güvenlik endüstrisi tarafından pompalanan 'tedbir almalısınız' yönündeki iletiler, kent sakinlerinin risk algılarını artırmaktadır. Günümüz kentlerinde art(ırıl)makta olan bu güvensizlik ve risk algısı, beraberinde suç korkusunu da getirmekte, sözü edilen korkuyu kadınlar, yaşlılar, engelliler gibi incinebilirlik düzeyi yüksek kesimler daha fazla hissetmektedirler. Bu nedenle risk algısı ve suç korkusunun belirlenmesine yönelik çalışmalarda, incinebilirlik önemli bir özellik olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın çıkış noktasını ise içinde bulunduğumuz çağın beraberinde getirdiği Beck'in (2011) de 'korkuyorum' sloganı ile dikkat çektiği risk toplumunda, kentlerde yaşayan ve incinebilirlik düzeyleri en yüksek kesimlerden biri kabul edilen kadınlar oluşturmuştur. Burada kullanılan 'incinebilirlik' ifadesi 'suça karşı savunmasız olma' durumunu anlatmaktadır Kentin dezavantajlı kesimleri içinde en incinebilir olanların da çoğunlukla ailelerinden uzak yaşam mücadelesi veren, çeşitli (ekonomik, psikolojik ve toplumsal vb.) güçlüklerle baş etmek durumunda kalan üniversiteli kadın öğrenciler olduğundan hareket edilmiştir.

Bununla birlikte, öğrencilerin yüzyüze oldukları sorunların önemli bir yönünü de güvelik problemleri oluşturmaktadır. Yaşam deneyimlerinin az olması, onların kimi zaman tehlikeleri fark edememelerine ya da farklı durumlarda aşırı tepki vermelerine yol açmaktadır. Bir suçun mağduru ya da tanığı olmasalar da farklı nedenlerden kaynaklı olarak suçtan korkmakta ve bu korku nedeni ile gündelik yaşamları etkilenmektedir. Bu çalışmada 'genç bir nüfusa sahip olan ve üniversitelerinde yerli ve yabancı çok sayıda kadın öğrencinin okuduğu Türkiye'de acaba üniversiteli kadın öğrencilerin öğrenim gördükleri yerle ilgili güvenlik algıları ve suç korkuları ne düzeydedir?' sorusundan yola çıkılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, Türkiye'nin farklı kentlerinde öğrenim görmekte olan üniversiteli kadın öğrencilerin kentsel güvensizlik algıları ve suç korku düzeylerinin belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen kapsamlı bir tarama araştırmasından elde edilen veriler analiz edilmektedir.

Suç Korkusuna İlişkin Cinsiyet Odaklı Kuramsal Perspektifler ve İncinebilirlik

Toplumsal bir sorun olan suç korkusu; "tehlike beklentisinden kaynaklanan endişe duygusu" (Warr, 2000, s. 452) ya da "bir suçun mağduru olma korkusu" olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş anlamda bir tanım ise Kul (2012, s. 29-30) tarafından yapılmıştır. Buna göre suç korkusu; "bireysel ve toplumsal süreçleri kapsayan, güvensizlik duygusunun yapısıdır". İlgili yazında suç korkusu ölçeği ile tanınan Ferraro'ya göre (1995, s. 23) ise suç korkusu; "bir kişinin suçla ilişkilendirdiği suça ve sembollere yönelik olarak geliştirdiği korku ve endişe içerikli duygusal bir tepkidir".

Ferraro’nun (1995) tanımından da anlaşılacağı üzere, suç korkusu bir algı olmaktan çok bir duygudur. Bu nedenle suç korkusu ile risk algısı arasında bir ayrım yapan Ferraro; çalışmalarda suç korkusu ile risk algısı kavramlarının birbirinden ayrı kavramlar olarak ele alınmadığına, bu durumun da sağlıklı saptamalar yapmaya engel oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre algılanan risk düşünsel bir süreci içerirken, korku psikolojik deneyimdir.

Birey, suça maruz kalma riskinin yüksek olduğunu düşünse dahi suç korkusu hissetmeyebilir. Bu nedenle yazında suç korkusunun algısal, duygusal ve davranışsal olarak kategorize edildiği (Franklin, Franklin & Fearn, 2008, s. 205) görülmektedir. Ancak konu ile ilgili çalışmalarda genellikle bu boyutların, diğer bir anlatımla suç korkusu ve risk algısı kavramları arasındaki ince ayrımın göz ardı edildiği görülmektedir. Bu nedenle araştırmalarda genellikle bireylerin risk algısı ölçülse de suç korkusunun ölçüldüğü dile getirilmektedir. Sözü edilen ayrımlar göz önünde bulundurulmakla birlikte bu çalışmada da risk algısı kavramı yer yer suç korkusu ile karşılanmıştır. Bunun nedeni, algı ölçmeye yönelik gerçekleştirilen tarama çalışmalarında belirtilen psikolojik ya da fizyolojik tepkilerin ölçülmesinden çok mevcut durumla ilgili genel bir değerlendirme yapmaya olanak sağlayacak istatistiksel verilerin ortaya konulmasının amaçlanmasıdır.

Suç korkusuna ilişkin yazın incelendiğinde, konuyu bireysel ve toplumsal bağlamda ele alan yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bireysel yaklaşımlar konuyu daha çok psikolojik açıdan değerlendirmekte ve kişinin daha önce suç mağduriyeti yaşamış olması ya da suça maruz kalma risk algısının yüksek olması gibi faktörler ekseninde analiz etmektedirler. Buna karşın, toplumsal perspektiften suç korkusunu ele alan yaklaşımlar, konuyu bireylerin içinde yaşamakta oldukları çevresel ve sosyo-kültürel koşullar bağlamında ele almaktadırlar. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu yaklaşımlara kısaca yer verilmekle birlikte, incinebilirlik perspektifi temel alındığından, bu yaklaşım üzerinde ağırlıklı olarak durulmaktadır.

i. Birey Düzeyi: Birey düzeyinde suç korkusu ele alınırken, kişinin daha önce herhangi bir suça maruz kalıp kalmadığı (victimization) ya da suça maruz kalma konusundaki savunmasızlığı (vulnerability) temel alınmaktadır.

Mağduriyet perspektifine (victimization) göre; daha önce bir suça maruz kalmış olma durumu kişide belirgin bir suç korkusuna yol açmaktadır. Bu noktada korku-mağduriyet ilişkisi doğrudan olmasa dahi algısal olarak gündeme gelmektedir (Winkel, 1998, s. 474-476). Bireylerin suça maruz kaldıkları suçun türü, onların suç korkusunun oluşmasında etkili olmaktadır. Örneğin, daha önce bir suçun ‘doğrudan mağduru’ (direct victimization) olmuş bir kişi, soyulmak ya da fiziksel saldırıya uğramaktan, suça maruz kalmamış kişilere oranla daha fazla korkmaktadır (Rountree, 1998). Benzer biçimde korkunun derecesi de suçun niteliğine göre değişkenlik göstermektedir. Diğer bir anlatımla, kişinin cüzdanının çalınması ile tecavüze uğraması ya da kesici bir aletle yaralanması gibi farklı deneyimler, suç korkusu üzerinde de farklı derecede etki yapmaktadır (Çardak, 2012, s. 32).

Öte yandan, yaş, cinsiyet, ırk, sosyoekonomik statü gibi demografik değişkenlerin hissedilen korku üzerinde belirgin bir etkisi bulunmaktadır (Skogan & Maxfield, 1981; Thompson, 1988; Ferraro, 1996; Chockalingam & Srinivasan, 2009; Lee & Hilinski Rosick, 2012). Mağduriyet perspektifi açısından altı çizilmesi gereken nokta, kadınların düşük mağduriyet oranlarına karşın daha yüksek bir oranda suç korkusu yaşıyor olmalarıdır.

Kadınlar, aile içi şiddet ve cinsel saldırı suçları dışında diğer suçlara daha az maruz kalmalarına karşın, daha fazla suç korkusu yaşamaktadırlar (Fisher & Sloan, 2003; Fox, Nobles & Piquero, 2009; Ünal-Reşitoğlu, 2017a, s. 38).

Kadınların daha az suça maruz kalmalarına karşın daha yüksek düzeyde suç korkusu yaşıyor olmaları durumu, onların fiziksel yetersizliklerinden dolayı savunmasız hissetmeleri ile ilişkilendirilen incinebilirlik perspektifi (vulnerability) ile açıklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre incinebilirlik, saldırıya ya da tehlikeye karşı açık, korunaksız ya da savunmasız olma durumudur. Bu bağlamda, kişinin hissettiği korkunun kaynağı, onun suçlara karşı koyamayacak ve direnemeyecek kadar kırılğan ve zayıf olması, bu nedenle de kendini pek çok suçun potansiyel mağduru olarak görmesidir (Stanko, 1992; Chadee & Ditton, 2003; Sutton & Farrall, 2005).

İncinebilirliği 'fiziksel' ve 'sosyal' olmak üzere iki boyutta inceleyen Skogan ve Maxfield (1981, s. 69-78), fiziksel incinebilirliği herhangi bir suç eylemine karşı koyacak fiziksel gücün yetersizliği olarak betimlemektedirler. Bu bağlamda, kadınların fiziksel olarak daha küçük ve göreceli olarak fiziksel güçlerinin daha az olması kendilerini daha incinebilir hissetmelerine neden olmaktadır (Ünal-Reşitoğlu, 2017a, s. 40). Diğer taraftan kadınlar, çoğunlukla toplumdaki konumları ve sosyo-ekonomik statüleri ile ilişkili olan sosyal incinebilirlikle de yüzyüzedirler. (Skogan ve Maxfield, 1981, s. 69-78). Kadınların meslek, eğitim, gelir durumu gibi konulardaki dezavantajlı konumları düşünüldüğünde sosyal incinebilirliklerinin de yüksek olması beklenen bir durumdur. Ünal-Reşitoğlu'na (2017a, s. 41) göre kadınların fiziksel ve sosyal incinebilirlikleri, onların toplumdaki ikincil statülerinin pekiştirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Gerçekten de özellikle cinsel saldırıya uğrama konusunda dikkatli olmaları, olay sırasında ve sonrasında yaşanması olası durumlarla baş etmelerinin güçlüğü gibi söylemler karşısında kadınlar, yaşam pratiklerinde sürekli olarak bu tedirginliği yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Yine bu durum onların güçlü bir sosyal kontrol altında tutulmalarına ve bireysel özgürlüklerinin zarar görmesine neden olmaktadır.

Ferraro (1995) da incinebilirlik persepektifi açısından cinsiyetin en önemli suç korkusu belirleyicilerinden biri olduğunun altını çizmektedir. Nitekim konuyu cinsiyet değişkeni üzerinden ele alan çalışmalarda kadınların erkeklere göre daha düşük bir oranda suça maruz kalmalarına karşın risk algılarının her zaman erkeklerinkinden daha yüksek olduğu yönünde yaygın bir kanı bulunmaktadır (Skogan & Maxfield, 1981; Warr, 1984; La Grange & Ferraro, 1989; Ferraro, 1996; Reid & Konrad, 2004; Snedker, 2015). Bunun bir paradoks olduğuna ilişkin değerlendirmelere karşın, kadınların aile içi şiddet, taciz ve tecavüz gibi suçlara sıklıkla maruz kalıyor olmaları, onların korkularını haklı çıkarmaktadır (Grabosky, 1995, s. 2; Fisher & Sloan, 2003; Ferguson & Mindel, 2007, s. 324; Fox, Nobles & Piquero, 2009). Bu noktada kadınların suç korkusunu daha fazla hissetmelerinde; maruz kaldıkları suç türleri belirleyici olmaktadır. Ayrıca kadınların erkeklere göre suçtan daha fazla etkilenmeleri ve suç mağduriyetini daha ciddi bir sorun olarak algılamaları da kadınların erkeklere kıyasla daha fazla korku hissetmelerine neden olmaktadır (Çardak, 2012, s. 32; Leon, Buter & Aizourua, 2020, s. 3-4).

Özellikle cinsel saldırıya uğramak, kadınların en fazla maruz kalmaktan korktukları suçtur. Bu korku, onların diğer suçlar karşısındaki mağduriyetlerini gölgelemekle birlikte (shadow of sexual assault), diğer suç türlerine karşı olan tepkilerini de artırmaktadır (Warr, 1984; Ferraro, 1995; 1996). Başka bir ifade ile kadınların başka suç türlerine ilişkin korkuları tecavüze uğrama korkusunun uzantısıdır (Kul, 2012, s. 31) ve birçok kadın için tecavüze ya

da cinsel saldırıya uğrama korkusu, öldürülme korkusuyla aynı derecede korkutucudur (Warr, 1985, s. 241). Bu korkuyu yaşayan kadınlar, suça karşı bireysel ve/veya toplumsal olarak yeterli önlem alınmadığını düşünme eğiliminde de olduklarından, suçtan daha fazla mağdur olacaklarına, mağduriyetin de sonuçlarının kendileri açısından daha ciddi sorunlara yol açacağına ilişkin bir endişe taşımaktadırlar (Uludağ & Dolu, 2013, s. 22-23).

Konuyu feminist perspektiften ele alanlar da suç korkusunu toplumsal cinsiyet algısının bir sonucu olarak yorumlamakta ve ataerkil toplumlarda incinebilirliğin kadına öğretildiğini ve kadınların daha kırılgan hale getirildiğini ileri sürmektedirler. Bu yaklaşımlar, boyun eğme, karşı koymama, yabancılardan korkma, gece ya da gündüz vakti yalnız dışarı çıkmama gibi davranış kalıpları aracılığıyla, sosyalleşme sürecinde adeta kadının yalıtıldığını ve kendilerini muhtaç hissetmelerine neden olduğunu dile getirmektedirler (Baumer, 1978; Jennett, 1998; Kelly 1996; Callanan & Teasdale, 2009; Gardner, 1989; Sipahi, 2020, s. 17). Diğer bir anlatımla, kadınlara sürekli olarak savunmasız oldukları hatırlatılmakta, temkinli olmaları ve kendilerini korumaları gerektiği yönünde mesajlar verilmekte ve korunabilmeleri için de yine bir erkeğe ihtiyaçlarının olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle büyüme çağındaki kız çocuklarının narin ve güzel görüntüsü bozulmasın diye fiziksel olarak güçlenmelerini sağlayacak bazı (dövüş sporları gibi) fiziksel aktivitelerden de uzak tutulmalarının da onların incinebilirliklerini aşmaları noktasındaki fırsatlardan alıkonuldukları yönünde görüşler bulunmaktadır (Ünal-Reşitoğlu, 2017a, s. 42-52).

Tüm bu değerlendirmelere karşın, yazında cinsiyet, yaş, ırk ve sosyo-ekonomik düzey gibi değişkenlerle suç korkusu arasında doğrudan bir ilişki olduğu konusunu eleştiren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, cinsiyet, ırk, yaş gibi değişkenlerin suç korkusunu analiz etmede yetersiz kalabileceğinin, sosyal sermaye ve önceki suç deneyimi gibi başka değişkenlerin de hesaba katılması gerektiğinin altını çizmektedirler (Owen, 1995; Farrall, Bannister, Ditton & Gilchrist, 2000).

ii. Toplum Düzeyi: Toplum düzeyindeki perspektifler ilgili literatürde fiziksel bozulmaya odaklanan ve bu nedenle ekolojik yaklaşım olarak da bilinen toplumsal düzensizlik perspektifi (social disorganization) ve toplumsal algıya odaklanan toplumsal problem perspektifi (social problem) olarak iki kategoride ele alınmaktadır.

Toplumsal düzensizlik perspektifi (social disorganization), kentin heterojen yapısı, çöküntü bölgeleri ve sosyal hareketlilik, sanayileşme gibi değişkenlerin, doğrudan ya da dolaylı olarak suçluluk üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bunun anlamı, hızlı nüfus hareketliliği, yoksulluk, suç mahalleleri, karanlıklar, vandalizm, metruk binalar, grafitiler gibi toplumsal ve fiziksel düzensizliklerin söz konusu olduğu mekânların suç işleme potansiyeli olan kişiler için elverişli bir ortam oluşturmasıdır. Bu durum da orada yerleşik olan veya o bölgelere gelip giden insanlar üzerinde tehdit edici ve riskli bir atmosfer oluşturabilir (Skogan & Maxfield, 1981; Skogan, 1990; Ferraro & La Grange, 1992; Uludağ & Dolu, 2013, s. 27; Öztürk, 2015, s. 255).

Kent içindeki bu tür mekânların kadınlar açısından özellikle riskli alanlar olarak algılanması söz konusudur. Bunlara örnek olarak karanlık altgeçitler, تنها yerler, boş park alanları, kalabalık yerler (Colquhoun, 2004) sayılabilir. Kadınlar bu tür yerlere yalnız gitmemek, mümkünse hiç gitmemek, gitmek durumundalarsa giyimlerine dikkat etmek ya da yanlarında kendilerini korumaya yarayacak çakı, göz yaşartıcı sprey gibi silahlar taşımak

gibi bir biçimde suç korkularını yansıtan davranışlar geliştirmektedirler. Bu bağlamda bu tür fiziksel düzensizliklerin kadınların suç korkularını ve incinebilirlik algılarını etkilediği görülmektedir.

Toplumsal problem perspektifi (social problem) ise toplumda yaşayanların karşılaştığı suç haberlerinin sıklığı ve medyanın olayları aktarma biçimi ile olayları nasıl algıladıkları, yorumladıkları ve değerlendirdikleriyle ilgilidir (Chiricos, Eschholz & Gertz, 1997; Eschholz, 2002; Shirlow & Pain, 2003; Romer, Jamieson & Aday, 2003; Hollis, Downey, Carmen & Dobbs, 2017; García-Castro, Pérez-Sánchez 2018; Näsi, Tanskanen, Kivivuori, Haara & Reunanen, 2020, Leon et al., 2020). Medya üzerinden verilen şiddet/suç haberleri sadece sayılardaki artış yönüyle değil verilmiş şekliyle kadınların suç korkusunu artırıcı rol oynayabilmektedir. Haber programları yayınladıkları aile içi şiddet, cinayet, tecavüz, fuhuş, hırsızlık, gasp, terör, uyuşturucu, adam kaçırma vb. suçları içeren haberlerle toplumda, korku, endişe, ortamının oluşmasına neden olurlar. Sıklıkla genç kadınların haberlere konu olması ve servis edilen haberler aracılığı ile sokağa çıkan kadınlara, 'tehlikeydesiniz' mesajı verilmesi nedeniyle, kadınların suç korkuları ya da endişe düzeyleri artırılmaktadır (Kalaycı, 2015, s. 36-37).

Görüldüğü gibi suç korkusuna ilişkin toplumsal yaklaşımlar, bireysel deneyim ve algılardan çok toplumsal ya da kitlesel olarak algılanan, fiziksel, siyasal ve bilişsel faktörlerden oluşmaktadır. Suç korkusunun toplum düzeyindeki yaklaşımlarına ilişkin farklı teoriler bulunmakla birlikte, çalışmanın kapsamı gereği bu teorilere yer verilmemiştir. Ancak belirtilmelidir ki ister bireysel ister toplumsal düzeyde olsun toplumsal cinsiyet algısı suç korkusunu beslemektedir.

TARAMA ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye kentlerinde üniversite düzeyinde öğrenim görmekte olan kadın öğrencilerin suç korkularını ortaya koymaya yönelik olarak gerçekleştirilen ve Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nce desteklenen bir araştırma projesinin verileri incinebilirlik perspektifi üzerinden analiz edilmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çok boyutlu bir fenomen olarak suç korkusu ve ona eşlik eden güvensizlik hissi, yalnızca psikolojik bir duygu olarak ele alınmamakta, konunun toplumsal boyutları kriminolojiden, sosyolojiye değin farklı disiplinlerce de analiz edilmektedir. Türkiye'de suç korkusu üzerine yapılan araştırmalar oldukça kısıtlı olup, bu çalışmaların büyük bir bölümü de tek bir kent ya da üniversitenin öğrencileri ile sınırlandırılmış durumdadır.

Özellikle kentbilim çalışmaları açısından alanda önemli bir eksiklik olduğu düşüncesinden hareketle, gerçekleştirilen bu araştırmanın öznesini suç korkusunu en fazla yaşama olasılığı olan ve çalışmada kentin incinebilirleri olarak adlandırılan üniversiteli kadın öğrenciler oluşturmaktadır.

Çoğunlukla ailelerinden uzakta yaşamaları, yaşadıkları ekonomik güçlükler, yaşam deneyimlerinin sınırlı olması, fiziksel dezavantajları ve doğuştan itibaren kendilerine korkunun öğretilmesi gibi nedenlerle üniversiteli kadın öğrenciler incinebilirdirler. Bir bölümü toplumun diğer kesimlerinden daha az yalıtılmış ortamlarda yaşayan, daha sık gece vakti dışarıda bulunan, toplu taşıma araçlarını geç saatlerde kullanmak durumunda kalan

üniversiteli kadın öğrenciler, suç mağduriyeti, suç korkusu ve/veya tedirginlik yaşamaktadırlar. Yine öğrenim gördükleri (çeşitli güvenlik açıkları bulunan) üniversite yerleşkeleri, bazı kentlerde yerleşkelerin kentin dışında konumlanmaları ve/veya okula gittikleri güzergâhlarda günün erken ya da geç saatlerinde bulunmaları gibi durumlar da suç korkusu hissetmelerine neden olmaktadır. Bu noktadan hareketle, çalışmada Türkiye kentlerinde öğrenim gören üniversiteli kadın öğrencilerin suç korkuları ve risk algılarının belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen bir tarama çalışmasından elde edilen bulgular, incinebilirlik perspektifi üzerinden değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan ‘üniversiteli kadın öğrenciler’ bağlamında Türkiye’de yapılan çalışmaları şu şekilde sıralamak olanaklıdır: Öztürk’ün (2015) tarihinde Mersin’de yaşayan üniversiteli kadın öğrenciler üzerine yaptığı çalışma; Sipahi ve Örselli’nin (2016) Konya’da öğrenim görmekte olan kadın öğrencilere ilişkin çalışmaları; Sipahi ve Şengün’ün (2017) Bayburt’taki üniversiteli kadın öğrenciler üzerine yaptıkları çalışma. Bu araştırmaların tamamında söz konusu grupla ilgili genişliğine bir çalışma yapabilmek üzere nicel araştırma modellerinden yararlanıldığı görülmektedir. Çalışmalarda, araştırmacıların bir kenti ele alarak geniş bir örneklem grubu ile görüşmek suretiyle üniversiteli kadın öğrencilerin suç korku düzeylerini belirlemeye yönelindikleri görülmektedir. Bu çalışmada da diğer çalışmalarda tercih edilen veri toplama aracı (anket) tercih edilmiş olup, araştırmacının özgün yanı Türkiye evreninde gerçekleştirilmiş ilk tarama çalışması olmasıdır. Mersin’deki, Bayburt’taki ya da Konya’daki öğrencilerin korkuları benzer özellikler göstermekle birlikte daha kapsamlı, çeşitli bölgelerden, çok farklı toplumsal tabanlardan gelen ve geniş bir yelpazede yer alan öğrencilerin korku düzeylerinin ne olduğu, korkuya etki etmesi olası faktörlerin neler olduğu ve bulguların ne ölçüde mevcut çalışmalarla örtüştüğü ya da ayrıştığı da bu minvalde değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Veri Toplama Aracı, Evreni ve Örnekleme

Suç korkusuna ilişkin çalışmalarda derinlemesine mülakat tekniğine dayalı niteliksel sorgulama yöntemi ya da ankete dayalı niceliksel sorgulama yöntemi tercih edilmektedir. Bu yöntemlerin suç korkusunu belirleme konusunda sınırlılıkları olmakla birlikte, konuya olan ilginin artması olumludur. Ancak belirtilmelidir ki suç korkusunun gerek kavramsallaştırılması gerekse ölçümü sorunludur (Taylor & Hale, 1986, s. 166).

Suç korkusu çalışmalarında sıklıkla kullanılan ölçek, Purdue Üniversitesi’nden sosyoloji profesörü Kennet F. Ferraro’nun The Fear of Crime (1995, s. 35-38) adlı çalışmasında yer alan suç korkusu ölçeğidir. Bu ölçek, sekiz bölüm ve 65 sorudan oluşmaktadır. Bu bölümlerde katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, suça maruz kalma riski, korkunun derecelendirilmesi (onlu), mağduriyet yaşama durumu, yaşanan çevrenin özellikleri, mahallere yönelik güvenlik algısı, yakın çevre ve komşuluk ilişkilerinin belirlenmesi için sorular tasarlanmıştır. Yukarıda belirtilen Türkiye örneğindeki çalışmalarda da tarama için yararlanılan standartlaştırılmış soru formlarında Ferraro ölçeğinden (1995) yararlanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da aynı ölçekten yararlanılmış, buna ek olarak öğrencilerin kentsel yaşam deneyimlerinin belirlenmesine yönelik olarak; nerede yaşadıkları ve yaşadıkları yerleri neden tercih ettikleri, öğrenim görmek için neden (yaşadıkları) kenti tercih ettikleri gibi sorular eklenmiştir. Yaşam alanlarının güvenliği, üniversitenin/kentin tercih edilme nedeni gibi sorularla desteklenerek, yazarın gözlemleri ve öğrencilerle yapılan pilot çalışmalardaki dönütler doğrultusunda soru formu biçimlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda veri toplama aracı olarak niceliksel standartlaştırılmış soru formu tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma amacına ulaşmak için soru formunun hazırlanması, evrenin ve örneklemin belirlenmesi, anketin uygulanması ve verilerin analiz edilmesinde SPSS istatistiksel paket programından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular, çalışmanın temel çıkış noktası ve konuyla ilgili literatür taramasından elde edilen bulgu ve yorumların, Türkiye evreninde test edilmesini sağlamıştır.

Anket çalışmasının evrenini Türkiye’de üniversitelerde öğrenim görmekte olan kadın öğrenciler oluşturmaktadır. Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması’na (İBBS) göre Düzey 2’de yer alan 26 farklı bölgede yer alan iller kategorize edilmiş ve bu iller içinden en fazla üniversiteli kadın öğrencinin öğrenim görmekte olduğu kentler, YÖK’ün istatistikleri¹ taranmak suretiyle belirlenmiştir. Bu saptamanın ardından söz konusu üniversite kentleri² örneklem olarak belirlenmiş kentlerde yapılacak görüşme sayısı, illerdeki öğrenci sayılarına göre katmanlandırılarak belirlenmiştir. Belirlenen örneklem planı doğrultusunda tarama araştırması, 1 Aralık 2018 - 1 Ocak 2019 tarihleri arasında, örnekleme dâhil edilen kentlerde (toplam 78 ilçede), üniversite öğrenimi (önlisans, lisans, yüksek lisans, doktora) görmekte olan tesadüfi örneklem yöntemine göre belirlenmiş, 18 yaş ve üzeri 2002 katılımcı ile yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Necmettin Erbakan Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenen proje kapsamında gerçekleştirilen bu görüşmeler için özel bir anket firmasından³ hizmet alınmış, bu sayede Türkiye çapındaki görüşmeler belirlenen plan doğrultusunda yapılabilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Taylor & Hale (1986)’in de dikkati çektiği üzere, korku ölçümü sorunlu bir olgudur ve ölçülebilmesi için de uzun bireysel görüşmelere ihtiyaç vardır. Bu nedenle anket sorularına verilen cevaplar, katılımcıların algıları doğrultusunda olmaktadır. Bu çalışmada anket sorularına verilen cevapların algıyı yansıttığı ön kabulünden hareket edilmektedir. Bu nedenle Ferraro (1995) suç korkusu araştırılırken, duygu durumunun saptanmasından çok değer yargılarının ölçülmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Diğer taraftan korku, insanların tanımadıkları kişilere doğrudan yansıtacakları bir olgu değildir. Kimi bireyler korktuklarını gizleme eğilimi göstermektedirler (Pain, 2001, s. 905). Korku düzeyinin belirlenmesi için sorulan ‘suç mağduriyeti yaşamış olmak’ veya ‘suça karşı tedbir almak’ gibi sorulara deneklerin doğrudan düşündükleri cevapları değil, kendilerince ‘ideal’ olan cevabı verme eğiliminde oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle cinsel taciz ya da tecavüze uğramış olmak gibi -toplumsal olarak da kişiyi baskı altında hissettiren- konularda öğrencilerin hiç tanımadıkları bir kişiye ‘gerçek’ cevapları verme olasılığı azalmaktadır ve bu durum, araştırma bulgularının yorumlanması noktasında göz önünde bulundurulması gereken önemli sınırlılıklardır. Ayrıca, sosyal bilimlerde yapılan çalışmaların genel sınırlılıkları bu araştırma için de geçerli olup, elde edilen verilerin güvenilirliği nicel veri toplama tekniğinin özellikleriyle sınırlıdır.

¹ Üniversitelerin öğrenci sayıları <https://istatistik.yok.gov.tr/>’den elde edilmiştir.

² Kentler (İBBS Düzey 2 bölgelerine göre sırası ile) ve görüşülen katılımcı sayısı: İstanbul (644), Edirne (36), Çanakkale (40), İzmir (140), Denizli (48), Kütahya (44), Bursa (60), Kocaeli (60), Ankara (268), Konya (106), Antalya (54), Adana (42), Kahramanmaraş (26), Kırıkkale (24), Kayseri (52), Karabük (34), Kastamonu (22), Samsun (46), Trabzon (52), Erzurum (58), Kars (20), Malatya (34), Van (20), Gaziantep (46), Şanlı Urfa (16) ve Mardin (8)’dir.

³ Firma Adı: İstatistik Atölyesi

Araştırma Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde gerçekleştirilen tarama araştırmasının verilerinden hareketle, Türkiye kentlerinde öğrenim görmekte olan üniversiteli kadın öğrencilerin suç korkuları ve güvensizlik algıları, incinebilirlik perspektifi bağlamında analiz edilmektedir.

Demografik özellikler

Örneklem grubunun ağırlıklı bölümü lisans öğrencilerinden oluşmakta olup (%85,2) önlisans öğrencilerinin oranı %13,3, lisansüstü öğrencilerin oranı ise %1,5’tir. Katılımcıların yaş aralığı 18-24 yaşır. Öğrencilerin %98’i bekâr olup, %88,8’i de herhangi bir işte çalışmamaktadır. Sadece %2,2’lik bir oranda öğrenci tam zamanlı işte çalıştıklarını belirtmiş olup, katılımcıların yaklaşık %1’lik (0,9) oranı ise yarı zamanlı olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Kentsel yaşam deneyimi

Kentli olmak, kentle bütünleşmiş olmak ve kente özgü davranış kalıplarını içselleştirmek anlamına gelmektedir. Kentlilik, daha çok yaşam süresi ile ilişkilendirilse de kentli olmanın koşulu, yalnızca kentte uzun süre yaşamak değildir. Ancak ‘oralı’ olmak, ait olmak, güvende hissetmek gibi duygu ya da algıların biçimlenmesi sürecinde kentte kalış süresi temel belirleyicilerden biridir. Diğer bir anlatımla, kentte kalış süresi öğrencilerin öğrenim gördükleri kente adapte olmaları ve o kente dair güvenlik algılarını da biçimlendirmektedir. Bu nedenle, bu çalışma için örneklem grubunun ne kadar süredir öğrenim gördükleri kentte yaşadıkları önemli bir veridir.

Kentte yaşama süresine ilişkin olarak sorulan soruya örneklem grubunun %63’ü ‘5 yıldan az’ cevabını vermişlerdir. Bu oran da öğrencilerin önemli bir bölümünün yaşadıkları kente uyum sağlama aşamasında olduklarını göstermektedir. Örneklem grubunun %12’lik bir kısmı ise 20 yıldan fazla bir süredir öğrenim gördükleri kentte yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneklem grubunun yirmili yaşlardaki bireylerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda, bu öğrencilerin hayatlarının tamamını o kentte yaşadıkları görülmektedir.

Kentsel yaşama ilişkin deneyimlerinin analiz edilmesinde önemli bir veriyi, öğrencilerin mekânsal anlamda kentlileşmelerinin ve kente uyum sağlamalarının ilk evresini oluşturan yaşam alanları yani kaldıkları yerler oluşturmaktadır. Yaşam alanları, öğrencilerin en özel ve en çok zamanlarını geçirdikleri yerler olduğundan, onların güvenlik durumlarının ve güven algılarının analiz edilmesi noktasında önemli bir veri sunmaktadır. Bu nedenle örneklem grubuna öğrenim gördükleri kentte nerede kaldıkları sorulmuştur.

Tablo 1. Yaşanılan Yer

Yaşanılan Yer	Sayı	%
Yurtta	929	46,4
Ailesiyle	653	32,6
Arkadaşlarıyla birlikte evde	206	10,3
Apart dairede	87	4,3
Yalnız evde	76	3,8
Diğer	41	2,1
Belirtmekten kaçınan	10	0,5
Toplam	2002	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin önemli bir oranı (%46,4) yurttan kalmaktadırlar. Örneklem grubunun yaklaşık üçte birinin (%32,6) ailesinin yanında yaşadığı görülmektedir. Bu oranlara bakıldığında, Türkiye’de üniversiteli kadın öğrencilerin suç açısından göreceli ‘güvenli’ olarak nitelendirilebilecek güvenli yurtlarda veya kendilerini güvende hissettikleri aileleri ile yaşadıkları görülmektedir. Arkadaşlarıyla birlikte evde kalanların oranı %10 iken, yalnız evde kalanların oranı sadece %3,8’dir. Bu veriler, Konya örneğinde 2016 yılında yapılan bir çalışmanın (Sipahi & Örselli, 2016) bulgularıyla da örtüşmektedir. Görüldüğü gibi, Türkiye’de üniversiteli kadın öğrencilerin önemli bir oranı güvenlik açısından daha az riskli alanlarda ve güvenli ortamlarda öğrenim hayatlarını sürdürmektedirler.

Tablo 2. Yaşanılan Yerin Tercih Edilme Nedeni

Yaşanılan Yerin Tercih Edilme Nedeni	Sayı	Cevaplar İçindeki %	Katılımcılar İçindeki %
Okula yakın olması	445	18,5	22,2
Maddi gücümün buraya yetmesi	398	16,5	19,8
Güvenli olması	362	15,0	18,1
Devlet yurdu olması	279	11,6	13,9
Konforlu/kullanışlı olması	255	10,6	12,7
Merkezi konumda bulunması	205	8,5	10,2
Her türlü ihtiyacımı yaşadığım yerde karşılama imkânının olması	171	7,1	8,5
Bulunduğu mahallenin temiz, düzenli ve bakımlı olması	133	5,5	6,6
Güzelliği	65	2,7	3,2
Akrabalarımın bu civarda oturması	26	1,1	1,2
Tanıdıklarımın bu civarda oturması	26	1,1	1,2
Evin aileme ait olması	15	0,6	0,7
Kendim gibi öğrenci olan kardeşimin benden önce burada kalıyor olması. Ona katıldım.	12	0,5	0,5
Komşuluk ilişkilerinin iyi olması	7	0,3	0,3
Diğer	12	0,5	0,5
Toplam	2411	100,0	119,6

Not: Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebilmişlerdir.

Katılımcıların kent yaşamına ilişkin deneyimleri analiz edilirken, hangi ölçütün yaşam yeri seçimlerinde belirleyici olduğu konusunun da önemli bir veri olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, katılımcılara ‘Kaldığınız yeri neden tercih ettiniz?’ sorusu yöneltilmiş olup, kendilerine birden fazla cevap verme olanağı sağlanmıştır. Kalınan yer tercihi ile ilgili olarak 15 farklı nedenin belirtildiği soruya 2411 farklı cevap verilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi, cevapların önemli bir oranını (%18,5) ‘kaldığım yerin okula yakın olması’ yanıtı oluşturmuştur. Öğrencilerin yer seçiminde beklenildiği üzere okula yakınlık öncelikli tercih nedenidir. Diğer taraftan, maddi gücü orada kalmaya elverdiği için (%16,5) yaşadığı yeri tercih ettiğini belirtenlerin oranı da cevaplar içinde ikinci sıradadır. On beş yer seçme nedeni içinde üçüncü sırayı da güvenlik oluşturmaktadır. 362 üniversiteli kadın öğrenci kaldığı yeri tercih etme nedeninin güvenlik olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü gibi yaşadığı yerin güvenli olması üniversiteli kadın öğrenciler açısından kalacak yer seçiminde önemli bir tercih sebebidir.

Üniversiteli kadın öğrencilerin kent yaşamına ilişkin deneyimlerinin analiz edilmesinde hiç kuşkusuz içinde yaşadıkları kenti neden tercih ettikleri sorusu da belirleyicidir. Üniversite tercihi yapılırken, öğrenciler ve aileleri eğitim kalitesi ve olanaklarının dışında başka faktörleri de göz önünde bulundururlar. Öğrenim süresi boyunca edinilen izlenimler, kurulan ilişkiler, iş, evlilik gibi bağların kurulması, öğrenim görülen kentte ‘kalıcı’ olma olasılığını da bünyesinde barındırmaktadır. Kentin tercih edilme nedenleri değişkenlik göstermekle birlikte, kentin güvenli olmasının da önemli tercih nedenlerinden biri olduğu ifade edilebilir. Bu noktadan hareketle öğrencilere yaşamak ve okumak için neden öğrenim gördükleri kenti tercih ettikleri sorulmuş ve birden fazla tercih nedeni olabileceği göz önünde bulundurulurken, kendilerine çoklu cevap verme olanağı tanınmıştır.

Tablo 3. Yaşanılan Kenti Tercih Neden(ler)i

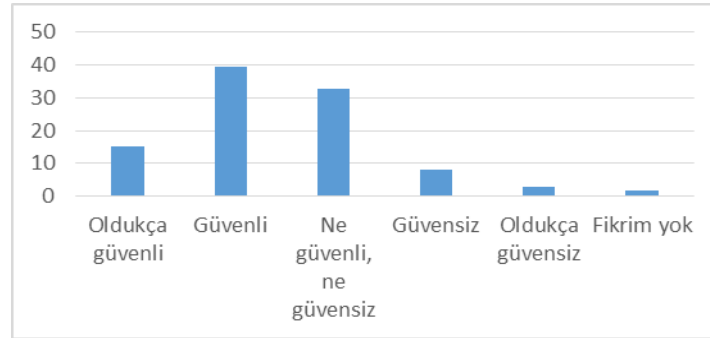
Yaşanılan Kenti Tercih Neden(ler)i	Sayı	Cevaplar İçindeki %	Katılımcılar İçindeki %
Kentteki üniversitenin eğitiminin iyi olması	757	24,0	37,8
Puanının kentteki bölümü kazanmaya yetmesi	626	20,0	31,3
Ailesinin kentte yaşaması	526	16,8	26,3
Kentin güzel olması	280	9,0	14,0
Sosyal olanakların fazla olması	273	8,7	13,6
Ailesi ile yaşadığı yere yakın bir kent olması	246	7,8	12,3
Ailesinin yaşadığı kentte okumasını istemesi	140	4,5	7,0
Güvenli bir kent olması	116	3,7	5,8
Akrabalarının yaşadığı kentte olması	100	3,2	5,0
Ucuz bir öğrenci kenti olması	55	1,7	2,7
Diğer	18	0,6	0,9
Toplam	3137	100,0	156,7

Not: Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebilmişlerdir.

Tablo 3’te görüldüğü gibi, öğrenciler 3137 farklı cevap vermişlerdir. Cevaplar, katılımcılar içindeki yüzde üzerinden ele alındığında; öncelikli tercih nedenlerinin kentteki üniversitelerin eğitiminin iyi olması (%37,8) ve puanının o kentteki bölümü kazanmaya yetmesi (%31,3) olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların yaklaşık dörtte birlik bir oranı (%26,3) ailesinin o kentte yaşıyor olması nedeniyle okuduğu üniversiteyi tercih ettiğini dile getirmiştir. Türkiye gibi ataerkil toplum yapısının büyük ölçüde sürdürüldüğü toplumlarda özellikle kadınların yaşadıkları kentten farklı bir kente gönderme eğilimi olan ailelerin sayısının fazla olduğu varsayımı göz önünde bulundurulduğunda bu oranın pek de yüksek olmadığı çıkarımında bulunmak olanaklıdır. Buna karşın, kenti güvenli olduğu için tercih ettiklerini belirtenlerin oranı ise yalnızca %5,8’dir.

Yaşanılan yerin güvenliğine ilişkin algı

Kişinin öncelikle yaşadığı yer, gündelik hayatta en fazla zamanını geçirdiği yerdir. Kişi, yaşadığı yerde kendini güvende hisseder, zor zamanlarda oraya sığınır. Bu durum öğrenciler için de aynıdır. Zorluklarla baş etme, sıkıntılardan kaçış adacağı olarak yaşam alanı güvenliği kuşkusuz kent güvenliği çalışmalarında en öncelikli konudur. Bilindiği gibi, kent güvenliği bireyin ve hanenin güvenliğiyle başlar. Bu nedenle katılımcılara ‘Yaşadığınız yerde (yalnızken) kendinizi güvende hisseder misiniz?’ sorusu yöneltilmiştir.

Grafik 1. Yaşanılan Yerde (Yalnızken) Kendini Güvende Hissetme Durumu

Grafikte 1’de görüldüğü gibi, beşli Likert ölçeğiyle formüle edilen soruya katılımcıların %39,6’sı *güvenli*, %15’i de yaşadıkları *oldukça güvenli* cevabını vermişlerdir. Esasen bu oranlar yüksek gibi görünse de, yaklaşık her üç öğrenciden birinin “*ne güvenli ne güvensiz*” cevabını vermesi ve güvenliği noktasında belirsizlik hissetmesi anlamına gelmektedir.

TÜİK’in (2020, s. 54) güncel Yaşam Memnuniyeti Araştırması’na göre kadınların kendi evinde yalnızken güvende hissetme durumları erkeklere göre daha düşük düzeydedir. Erkeklerin %27’si ‘çok güvenli’ cevabını verirken, kadınlarda bu oran %19,3’tür. Bu oran üniversiteli kadın öğrencilerin yanıtlarıyla örtüşmektedir. Ünal Reşitoğlu’nun (2017: 48) çalışmasına göre kadınların en fazla mağduriyet yaşadıkları yer evleri olduğundan kadınların erkeklere göre güvende hissetme oranlarının düşük olması da bu bağlamda beklenen bir bulgudur. Buna karşın, yaşadığı yeri yalnızken ‘güvenli’ olarak nitelendiren öğrencilerin oranı TÜİK verilerinin altında kalmıştır. Buna göre kadınlar %59 oranında ‘güvenli’ cevabını vermiştir. Diğer bir anlatımla üniversiteli kadın öğrencilerin yaşadıkları yerde yalnızken kendilerini güvende hissetme oranları tüm kadınların güvende hissetme oranlarından daha düşüktür.

Katılımcılara yaşadıkları yerde güvenliklerini sağlamak amacıyla herhangi bir tedbir alıp almadıkları da sorulmuştur. Bu soruya her üç katılımcıdan biri ‘tedbir alıyorum’ cevabını verirken, ‘tedbir almıyorum’ diyenlerin oranı da buna yakındır. Ancak belirgin bir oranda katılımcının (%28) fikir beyan etmemiş olması ilginç bir bulgudur. Öğrencilerin fikir beyan etmemeleri ve görüştükları kişilere bu tür bir bilgiyi vermekten kaçınmaları ise öngörülebilecek bir durumdur.

Katılımcıların yaşadıkları yerlerin içinde konumlandığı semt, mahalle ve komşuluk ilişkileri de güvenlik algılarını etkilemektedir. Sözelimi mahallenin temiz, düzenli görünmesi, mahalle sakinlerinin kavgadan, gürültüden, sataşmalardan uzak durması, iyi komşuluk ilişkileri, insanların birbirlerini az da olsa tanıyor olmaları, yardıma ihtiyacı olan bir kişiye yardım etmeleri gibi fiziksel ve davranışsal durumlar, güvenlik duygusu üzerinde olumlu etkilere neden olurlar. Bu durum, özellikle öğrenciler açısından önemlidir. Bir bölümü evinden, yurdundan ayrı bir yaşam sürerken, insanlara güvenmek, başı sıkıştığında tutulacak bir yardım eli bulabilmek, ‘sahipsiz’ olma duygusuna karşı (ki bu da toplumsal cinsiyet algısı bağlamında öğrenilen bir duygudur) korunup kollanacağı bir ortamda olmak gibi psikolojik durumlar, güçlü sosyal kontrolün ve dayanışma ağlarının olduğu bir toplumsal yapı, güvenlik duygusunu artırmaktadır. Bu nedenle, katılımcılara güven algısı odağında oturdukları mahalle ve komşuluk ilişkilerine dair sorular yöneltilmiştir.

Bu sorulardan ilki, yaşadıkları yerde komşularını tanıyıp tanımadıkları, tanıyorlarsa ne kadarını tanıdıkları ile ilgilidir. Soruya verilen cevaplarla üniversiteli kadın öğrencilerin yaşadıkları yerlerde komşularını tanımama, onlarla ilişki kurmama durumunun daha yaygın olduğu görülmüştür. Komşularının ‘tamamını tanıdığını’ belirten katılımcıların oranı yalnızca %7 olup, ‘çoğunlukla tanıdığını’ ifade edenlerin oranı %36,2’dir. ‘Sadece birkaçını’ tanıdığını belirtenler en yüksek oranda (%47,5) olup, ‘hiç tanımam’ diyenlerin oranı ise %9,3’tür. ‘Tanıdık ortamlar’ güvenlik duygusunu artıran, buna karşın risk algısını önemli ölçüde azaltan bir etkidir. Ancak, bu ortamlar, aynı zamanda güçlü sosyal kontrolü sağlamakta birlikte mahalle baskısını da artırmaktadır.

Görüldüğü gibi öğrenciler -görel olarak güvenli yerlerde yaşasalar da- tam anlamıyla kendilerini güvende hissetmemekte ve güvenliklerini sağlamak amacıyla tedbir önlemlerine başvurumaktadırlar. Bununla birlikte incinebilirlik duygularını azaltma ve hiç değilse psikolojik destek hissetme noktasında komşularını tanımanın önemine binaen yöneltilen soruya en azından birkaç kişiyi tanıma biçiminde verilen cevap, onların yaşadıkları yere ilişkin güvenlik algısı üzerinde olumlu etki yapma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

Kent güvenliğine ilişkin algı

Suç korkularının analiz edilmesi için üniversiteli kadın öğrencilerin kent güvenliğine ilişkin algılarının ölçülmesi önemlidir. Çünkü suç korkusunun en yoğun hissedildiği yer olan kentsel alanın güvenliğine ilişkin olumlu algı, korkunun düzeyini azaltma potansiyeline de sahiptir. Bu gerçeklikten hareketle, çalışmanın bu bölümünde üniversiteli kadın öğrencilerin kentsel güvenliğe ilişkin algıları ölçülmektedir.

Konuyla ilgili yazın incelendiğinde, kendini gece ve/veya gündüz vakti güvende hissetmeye yönelik algının ölçülmesine ilişkin bir soruya, gerçekleştirilen araştırmaların büyük bir bölümünde yer verildiği görülmektedir (Ferraro, 1995; Hale, 1996; Le Roux, 2003; Fisher & Sloan, 2003; Badenbaugh; 2003; Meyer & Post, 2006; Gökulu, 2011; Uludağ & Dolu, 2013; Kul, 2013; Sipahi ve Örselli, 2016; Sipahi ve Şengün, 2017). Bunun nedeni yaşanan çevrenin, güvenlik algısını biçimlendirici özelliğidir. Öte yandan, kent içi hareketlilik gündelik yaşam pratikleri açısından önemlidir ve kentsel güvenlik algısı bağlamında da önemli bir belirleyicidir. Bu nedenle katılımcıların ‘yaşadıkları kenti gündüz vakti dışarı çıkmak için ne kadar güvenli bulduklarına’ yönelik olarak yöneltilen soruya öğrencilerin büyük bir bölümü (%61,9) ‘güvenli’ cevabını vermiştir. Katılımcıların önemli bir oranı (%28,7) da öğrenim gördükleri kenti ‘ne güvenli ne de güvensiz’ olarak değerlendirmektedirler. Örneklem grubunun yalnızca %9,5’i kenti gündüz vakti dışarı çıkmak için ‘güvensiz’ olarak algılamaktadır. Bu veriler, kentin gündüz vakti öğrenciler açısından göreceli olarak güvenli olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Ancak yaşanan kentte gece vakti hissedilen güvenlik algısı belirgin biçimde azalmaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü (%36,8) kenti gece dışarı çıkmak için ‘güvensiz’ bulunduğunu dile getirmiştir. Ancak ‘ne güvenli ne güvensiz’ diyenlerin oranı (%40,5) da oldukça yüksektir. Bu da bize öğrencilerin aslında gece dışarı çıkma konusunda çekimser oldukları izlenimini vermektedir. Buna karşın, yaşadıkları kenti gece ‘güvenli’ bulanların oranı % 20,4 iken, ‘çok güvenli’ cevabını verenlerin oranı sadece %2,3’tür. Bu oranlar, beklenildiği gibi gece vakti gündüz vaktine göre katılımcıların kendilerini kentte güvende hissetmediklerini göstermektedir.

Katılımcıların kent güvenliğine ilişkin algılarını belirlemeye yönelik olarak yöneltilen diğer bir soru da 'Bu kentte bir yerden başka bir yere giderken tedirgin olur musunuz? Tedirgin oluyorsanız sizi en çok hangi yer/yerler tedirgin eder?' sorusudur. Bu soruda sekiz farklı kentsel alan belirtilmiş ve bir de alternatif bir yer belirtilme olasılığı dahilinde 'diğer' seçeneği eklenmiştir. Öğrencilere çoklu cevap verme tercihi sunulan bu soruya 3626 farklı yanıt verilmiştir.

Tablo 4. Yaşanılan Kentte Bir Yerden Başka Bir Yere Giderken Tedirgin Olma/Olmama Durumu veya Tedirgin Olunan Yerler

Tedirgin Olunan Yerler	Sayı*	Cevaplar İçindeki %	Katılımcılar İçindeki %
Tenha Yerler	1312	36,2	65,5
Karanlık	634	17,5	31,6
Etnik olarak benden farklı kişilerin yaşadığı yerler	356	9,8	17,7
Aşırı kalabalık	339	9,3	16,9
Sokak hayvanlarının yoğun olduğu yerler	308	8,5	15,8
Alt/üst geçitler	306	8,4	15,3
Toplu ulaşım araçları	236	6,5	11,7
Hiçbir yerde tedirgin olmam	126	3,5	6,3
Diğer	9	0,3	0,4
Toplam	3626	100,0	181,2

Not: Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebilmişlerdir.

Tabloda görüldüğü gibi kadın öğrencilerin yalnızca %6,3'ü 'hiçbir yerde tedirgin olmam' cevabını vermiştir. Bu da öğrencilerin çok yüksek bir oranda öğrenim gördükleri kentte güvensiz hissetmelerinin bir göstergesidir. Örneklem grubunun %65,5'i تنها yerlerde tedirgin olduğunu belirtmiştir. Yine, katılımcıların %31,6'sı karanlıkta, %17,7'si ise etnik olarak kendisinden farklı kişilerin yaşadığı yerlerde cevabını vermiştir. Bu oranda dikkat çeken bir diğer husus da Türkiye kentlerinde yapılan Sipahi'nin (2016) alan araştırmasındaki oranla örtüşüyor oluşudur. En az tedirgin olunan yer olarak, toplu ulaşım araçları (%11,7) belirtilmiştir.

Konuya ilişkin olarak, Gaziantep örneğinde kadınlarla görüşülerek yapılan bir çalışmanın (Sipahi & Özsoy, 2015) bulguları da bu oranları destekler niteliktedir. Anılan çalışmaya göre, kent içi hareketlilikleri sırasında kadınların güvensiz hissetmelerine özellikle karanlık (%47,5) ve تنها saatler (%46,9) neden olmaktadır. Bu nedenle de çalışma, kadınların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak yerel hizmetlere ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, aydınlatmaların artırılması, toplu ulaşım araçlarının kadınları gidecekleri yere en yakın mesafede bırakacak şekilde organize edilmesi ve acil durum butonlarının kentnin çeşitli yerlerine konumlandırılması gibi basit çözümlerle kadınların güvende hissetmeleri sağlanabilir (Sipahi & Özsoy, 2015, s. 225; Özsoy & Sipahi, 2016, s. 63).

Görüldüğü gibi kent içi ulaşım bir güvenlik sorunu olarak kadınların ortak problemlerinden biridir. Bu nedenle çalışmada üniversiteli kadın öğrencilerin kent güvenliği algısının değerlendirilmesinde ulaşım güvenliği üzerinde durulmuştur.

Öğrenciler genel olarak okula yakın yer seçmelerine karşın, kentler büyüdükçe okula yakın yer bulmak güçleşmektedir. Benzer biçimde ailelerinin yanında okuyanlar ya da

kentteki öğrenciye yönelik barınma olanaklarının kısıtlılığı gibi durumlar da ulaşım konusunda öğrencilerin sıkıntı yaşamasına zemin hazırlamaktadır. Gündelik yaşam pratiklerinde öğrenciler çeşitli aktiviteleri için de sıklıkla ulaşım süreci içinde yer almaktadırlar. Bu noktada ‘kent içi ulaşım acaba öğrenciler tarafından güvenli olarak algılanıyor mu?’ sorusu akla gelmektedir. Bu soruya öğrencilerin en sık kullandıkları ulaşım aracı olarak toplu ulaşım araçları bağlamında yanıt aranmıştır.

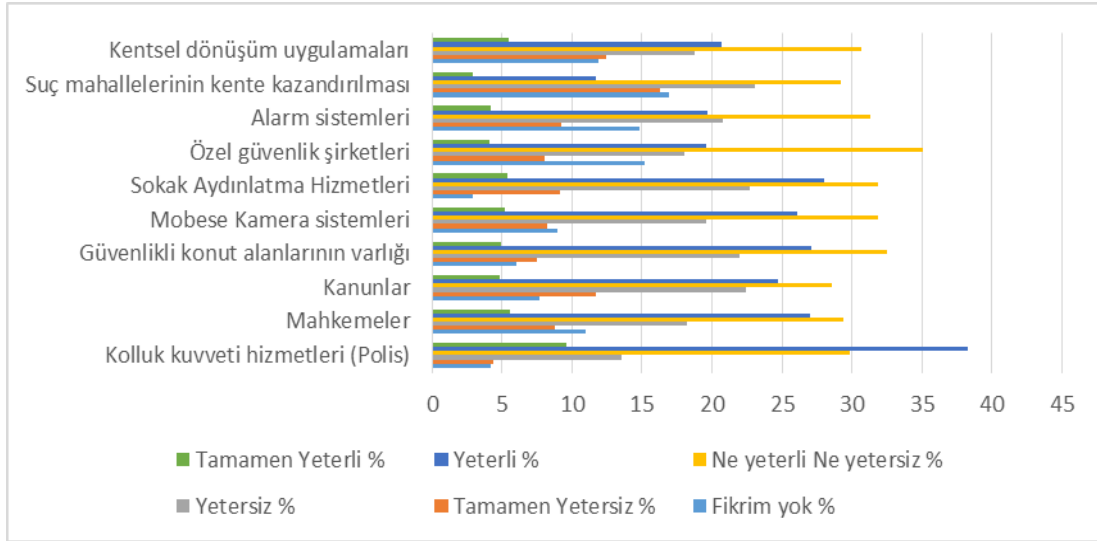
Öğrencilerin toplu taşımaya ilişkin güvenlik algılarını ölçmeye yönelik olarak yöneltilen sorulardan ilki; ‘gece/akşam saatlerinde toplu ulaşım araçlarını kullanırken tedirginlik yaşıyor musunuz?’ sorusudur. Bu soruya katılımcıların %45’i ‘bazen’, %31,5’i ise ‘evet’ cevabını vermiştir. Görüldüğü üzere her dört kadın öğrenciden üçü gece/akşam saatlerinde toplu ulaşım araçlarına binmeyi güvenli bulmamaktadırlar. Katılımcıların %5,3’ü ise gece/akşam saatlerinde toplu ulaşımı hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

Bilindiği gibi öğrencilerin en çok kullandığı ulaşım araçları otobüs, tramvay, metro, dolmuş, vapur gibi toplu taşıma araçlarıdır. Üniversiteli kadın öğrenciler, bu araçların kullanımı sırasında çeşitli sıkıntılar yaşamakta, zaman zaman tacize de uğramaktadırlar. Esasen toplu ulaşım araçlarında en fazla tacize uğrayan ve bu konuda en incinebilir olanlar da kadın öğrencilerdir. 2015 yılında yaşanan Özgecan Arslan’ın toplu ulaşım aracının şoförü tarafından cinsel saldırıya uğraması ve öldürülmesi olayı, tüm öğrencilerin bu konudaki güvensizlik algılarını belirgin bir biçimde etkilemiştir.

Geniş ve Köse-Akkirman’ın (2020, s. 26) 2016-2017’de Aydın örneğinde gerçekleştirdikleri alan araştırmasının bulguları da toplu ulaşımında kadın memnuniyetsizliğini gözler önüne sermektedir. Buna göre kadınların en fazla yakındıkları konular; dolmuş ve otobüslerin çok kalabalık olması, erkeklerin rahatsız edici sözleri ve davranışları ve şoförlerin kaba ve saygısız olmasıdır. Ayrıca kadınların önemli bir bölümü (her beş kadından biri) toplu ulaşım araçlarının güvenli olmadığını, cinsel istismar, taciz, fiziksel ya da sözlü şiddet gibi olaylara tanık olduklarını veya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Üniversiteli kadın öğrencilerin suç korkularını etkileyen belirleyicilerden biri de kentsel güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak kamu kurumlarının sundukları hizmetlere ilişkin algıdır. Üniversiteli kadın öğrencilerin suça karşı yeterli önlem alınmadığını düşünme eğiliminde olmalarını test etmeye yönelik olarak güvenlik hizmetlerinin yeterliliği sorgulanmıştır.

Kentsel güvenliğe yönelik algıyı biçimlendiren güvenlikle ilgili hizmetler bağlamında yapılandırılan soruda, kentsel dönüşüm hizmetlerinden kolluk güçlerinin faaliyetlerine değin 10 farklı faktör belirlenmiş ve örneklem grubuna öğrenim görmekte oldukları kentte sunulan güvenliğe ilişkin çeşitli hizmetlerin yeterliliğini değerlendirmeleri istenmiştir. Verilen cevaplar, beşli Likert ölçeği ile formüle edilmiştir.

Grafik 2. Kentsel Güvenlik Hizmetlerini Yeterli/Yetersiz Bulma Durumu

Grafik 2 incelendiğinde en belirgin bulgu, kolluk hizmetlerinin yeterli bulunmuş olmasıdır. Her iki katılımcıdan biri emniyet güçlerinin hizmetlerini yeterli bulduğunu dile getirmiştir. Bu bulgu, üniversiteli kadın öğrencilerin polise güven duyduğunun da göstergesidir.

Mekânsal düzenlemeler bağlamında konu ele alındığında tablo biraz daha değişmekte ve -yaşadıkları kente göre değişkenlik göstermekle birlikte- öğrencilerin %33,4'ünün sokak aydınlatmalarının yeterli olduğunu düşündüğü görülmektedir. Benzer bir oran da %32,6'sı mahkemelerin yeterliliği konusundaki görüşlerdir.

Öte yandan, suç mahallelerinin rehabilite edilerek kente kazandırılması konusunda öğrenciler arasında belirgin (%39,4) bir memnuniyetsizlik göze çarpmaktadır. Yine kanunların yeterli olmadığını (%34,1) düşünenlerin oranı da diğer hizmetlerle kıyaslandığında yüksek görünmektedir.

Yine, grafik incelendiğinde, on farklı hizmet/uygulama bağlamında en belirgin cevabın 'ne yeterli ne yetersiz' olduğu görülmektedir. Örneklem grubu içinde yaklaşık her üç katılımcıdan biri bu cevabı vermiştir. Özellikle, güvenlikli konut alanlarının varlığı, özel güvenlik şirketlerinin sağladığı güvenlik hizmetleri, kamera ve aydınlatma sistemlerinin yeterliliği konusunda 'ne yeterli ne yetersiz' cevabı verilmiştir.

Grafik 2 genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin belirgin biçimde ayrıştığı, güvenliğe ilişkin hizmetleri 'yeterli' bulanların, 'yetersiz' olarak değerlendirenlerin ve 'ne yeterli ne yetersiz' cevabını verenlerin yakın oranlarda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hizmetlerin yeterliliği konusundaki bir muğlaklığın var olduğu ve öğrencilerin suça karşı yeterli önlem alınmadığını düşünme eğiliminde oldukları ifade edilebilir.

Suç korkusunun analizi

Çalışmanın önceki bölümlerinde kentsel, fiziksel ve toplumsal çevrenin öğrencilerin incinebilirliği üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise, öğrencilerin doğrudan risk algılarının ve suç korku düzeylerinin belirlenmesine yönelik sorulara yer verilmektedir.

Bu sorulardan ilki katılımcıların hangi suçtan ne kadar korktuklarını değerlendirdikleri 'Aşağıda yazılı olan her bir suç olayından, ne kadar çekindiğinizi,

korktuğunuzu ya da kaygılandığınızı belirtiniz’ biçimindeki 5’li Likert ölçeğine göre formüle edilmiş sorudur. Mevcut suç korkusu araştırmalarında bu yöntemden sıklıkla yararlanılmaktadır. Kimi çalışmalarda tek bir suç üzerinden (örneğin kapkaç) 5’li (Ferraro, 1995; Kul, 2013) ya da 10’lu (Uludağ & Dolu, 2013) bir ölçek kurgulanmış, kimi çalışmalarda da -bu çalışmada yapıldığı gibi- tek tek suç türleri sıralanarak, bir suç korku düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Aytaç, Derdiman, Baştürk & Öngen-Bilir (2015) de Bursa kentinde gerçekleştirdikleri alan araştırmasında, suçları ‘mala karşı işlenen suçun mağduru olmak’, ‘şiddet suçu mağduru olmak’, ‘aracına zarar verilmesinden korkmak’ ve ‘yakınlarına zarar verilmesinden korkmak’ biçiminde sınıflandırarak, analiz etmişlerdir.

Tablo 5. Örneklem Grubunun Suç Korkusu Endeksi

Suçlar	Ortalama	Katılım Düzeyi
Cinsel saldırıya uğramak	4,47	89,4
Fiziksel saldırıya uğramak	4,27	85,4
Terör saldırısına uğramak	4,21	84,2
Silahlı saldırıya uğramak	4,18	83,6
Gaspa/kapkaçta uğramak	4,14	82,9
Kaçırılmak	4,12	82,4
Hırsızların eve/yaşadığı yere girmesi	4,09	81,8
Öldürülmek	3,95	79,0
Eve/yaşadığı yere zarar verilmesi	3,81	76,2
Sözlü saldırıya/sözlü tacize uğramak	3,78	75,6
Sahteciler tarafından dolandırılmak	3,74	74,8
Araba hırsızlığı	3,73	74,6
Tehdit/hakaret edilmek	3,67	73,4
Okulda çıkan bir olayda arada kalmak	3,31	66,2
Okulda herhangi bir eşyasının çalınması	3,30	66,0
Okulda bazı grup/öğrencilerin baskılarına maruz kalmak	3,12	62,5
Suç Korkusu Endeksi	3,86	77,3

Not: Tabloda yer alan suçlar, genel katılım düzeyine göre sıralanmıştır. Ölçekte ‘hiç korkmam’ cevabı için 1, ‘korkmam’ cevabı için 2, ‘biraz korkarım’cevabı için 3, ‘korkarım’ cevabı için 4 ve ‘çok korkarım’ cevabı için 5 puan değeri verilerek, ortalama değerler hesaplanmıştır.

Üniversiteli kadınların suç korku düzeylerinin belirlenmesine yönelik olarak oluşturulan ölçekle, gündelik hayatta karşılaşılma olasılıkları olan on altı farklı suç türü belirlenerek, bu suçlarla ilgili kaygı düzeyleri veya bu suçlardan ne kadar korktukları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ölçek yardımıyla bir suç korkusu endeksi belirlenmiştir. Endeks belirlenirken, üniversiteli kadın öğrencilerin ölçekte belirtilen suç türlerine ilişkin verdikleri cevapların, ortalama değerleri hesaplamaya dahil edilmiştir.

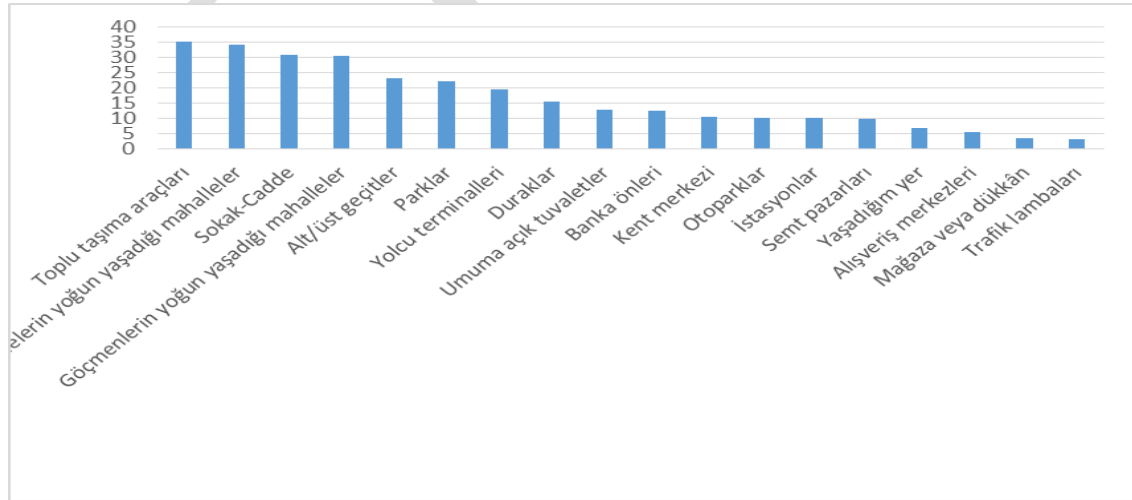
Verilen cevaplar doğrultusunda, öğrencilerin suç korkusu endeksi 3,86 ortalama puan olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç katılımcıların Tablo 5’te görülen suç türlerinden %77,3 oranında korktuklarını göstermektedir. Endeks dikkate alındığında, korku düzeyinin ‘korkarım’ cevabına (4 olarak kabul edildiğinde) yakın olduğu görülmektedir. Bu da bize üniversiteli kadın öğrenciler arasında yaygın bir suç korkusu bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 5'e göre, örneklem grubunun en fazla maruz kalmaktan korktuğu suç cinsel saldırıya uğramaktır. Bu suçu fiziksel saldırıya uğramak ve terör korkusu takip etmektedir. Bu sıralama Şengün ve Sipahi'nin (2017, s. 16) Bayburt örneğinde yapmış oldukları çalışmada da aynı sıralama ile tespit edilmiştir. Anılan çalışmada suç korkusu endeksi 3,84'tür. Kadınların korkulu rüyası olan cinsel saldırıya uğrama korkusunun başı çekmesi beklenen bir bulgudur. İkinci sıradaki fiziksel saldırı, cinsel saldırıya uğrama korkusuna eşlik eden ve ondan bağımsız düşünülemez bir suç olduğundan beklenen bir biçimde ikinci sırayı almıştır. Buna karşın suç korkusu çalışmalarında başı çeken öldürülme korkusunun sekizinci sırada olması dikkate değer bir bulgudur.

Ünal-Reşitoğlu (2017, s. 49) da Ankara örneğinde gerçekleştirdiği çalışmasında %70 oranında kadının cinsel saldırıya uğrama korkusu taşıdığı bulgulamıştır. Çalışmada kadınların en fazla (%90) hırsızlıktan korktuğu görülmüştür. Ancak hırsızlığın beraberinde tecavüze uğrama olasılığını getirdiğinin de korku düzeyi sorgulanırken göz ardı edilmemesi gerektiği çalışmada belirtilmiştir.

Suçta maruz kalma risk algısı, kentteki farklı mekânlara göre değişkenlik göstermektedir. Yani kentin her yeri riskli/risksiz değildir. Bu durum hemen her kent için geçerlidir. Kimi mahalleler, suç mahalleleri olarak anılmakta, ya da kimi yerler aşırı kalabalık olduğu için güvensizlik algısı oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle katılımcıların genel olarak riskli olarak algıladıkları yerlerin hangileri olduğunu belirlemeye yönelik olarak, 'Sizce suça maruz kalma riskiniz nerelerde fazladır?' sorusu yöneltilmiştir. Üniversiteli kadın öğrenciler bazı yerleri riskli olarak değerlendirmişler, hatta korktukları için hiç girmek istemeyecekleri mahalleler/yerler olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Bunun nedeni o bölgelerde suça maruz kalma risk algısının yüksek olmasıdır.

Grafik 3. Suça Maruz Kalma Risk Algısının Yüksek Olduğu Kentsel Alanlar

Not: Katılımcılar birden fazla seçeneği işaretleyebilmişlerdir.

On sekiz farklı kentsel mekân belirtilerek kurgulanan soruya verilen cevaplar doğrultusunda oluşturulan Grafik 3'e göre, öğrenciler tarafından en riskli bulunan kentsel mekânlar 705 kişi ile toplu taşıma araçları ve 685 kişi ile Romanların yoğun olarak yaşadığı mahaller olarak belirtilmiştir. Yine sokaklar ve caddeler (628 kişi) ile göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı mahalleler (609 kişi) öğrencilerin zaman zaman tedirginlik hissettikleri kentsel mekânlar olarak dile getirilmiştir.

Sokaklar, kentlerde en fazla kullanılan kamusal alanların başında gelmektedir. Bu nedenle sokakların güvenliğine ilişkin Grafik 3’te görülen olumsuz algı, esasen Türkiye kentlerine ilişkin risk algısının ulaştığı boyutları göstermesi açısından anlamlıdır. ‘Sokaksız bir kent’ten söz edilemeyeceği gerçeğinden hareketle, kent sakinlerinin kendilerini güvende hissetmeleri gereken sokakların, en güvensiz yerler olarak algılanıyor olması düşündürücüdür (Sipahi, 2016). Özellikle kadın öğrencilerin sıklıkla kullanmak durumunda oldukları sokaklar, caddeler ve toplu ulaşım araçlarının %66,1 oranında ‘güvenliksiz’ olarak algılanması söz konusudur. Sözü edilen yerlerin daha güvenli hale getirilmesi gerekliliği belirgindir. Bu noktada yerel yönetimlerin ve kolluk kuvvetlerinin gerekli tedbirleri ivedilikle almaları önemlidir.

Örneklem grubu tarafından en az riskli olarak değerlendirilen kentsel mekânlar ise trafik lambaları (60 kişi) ve mağaza/dükkanlardır (71 kişi). Trafik lambaları ve mağazalarda sıklıkla kameraların yerleştirilmiş olmasının bu mekânların daha az riskli algılanmasında etkisi olduğu düşünülmektedir.

Görüldüğü gibi, kentsel mekânların kullanımı sırasında yaşanan tedirginlik ve korku hissi, kent sakinlerinin gündelik yaşamlarını zora sokabilmekte, onları kısıtlayabilmekte hatta bazı durumlarda kendilerini kentten ve toplumdan yalıtılmalarına neden olabilmektedir. Özellikle incinebilirlikleri yüksek kadın öğrenciler için bu durumun hissedilir biçimde geçerli olduğu söylenebilir. Ancak, suç korkusunun ‘olumlu’ bir yanı, ‘tedbirli davranmak yoluyla suçtan korunma’yı sağlamasıdır. Bu nedenle, örneklem grubuna kentte güvenliğini sağlamak için tedbir alıp almadığını, alıyorsa suçtan korunma yöntemlerinin neler olduğunu öğrenmeye yönelik olarak; ‘Yaşadığınız kentte, maruz kalmaktan çekindiğiniz suça karşı ne tür tedbirler alıyorsunuz?’ sorusu sorulmuştur.

Tablo 6. Güvenliğini Sağlamak Tedbir Alıp Almadığı ve Suçtan Korunma Yöntemleri

Alınan Tedbirler	Sayı	Cevaplar İçindeki %	Katılımcılar İçindeki %
Çok tenha yerlere gitmem	832	32,9	41,6
Çantamı yanımdan ayırmam	441	17,4	22,0
Yanımda biber gazı taşıyorum	266	10,5	13,3
Gece dışarı çıkmam	249	9,9	12,4
Gece sokakta yürümem	173	6,8	8,6
Çok kalabalık yerlere gitmem	172	6,8	8,6
Yanımda kesici alet (çakı, bıçak vb.) taşıyorum	108	4,3	5,4
Savunma sporlarını öğrendim/öğreniyorum	94	3,7	4,7
Cep telefonuyla konuşarak yürümem	83	3,3	4,1
Mücevher takıp dışarı çıkmam	62	2,4	3,1
Arabamda sopa bulundururum	32	1,3	1,6
Diğer	19	0,7	0,9
Toplam	2531	100,0	126,3

Not: Katılımcılar birden fazla seçeneği işaretleyebilmişlerdir.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, öğrencilerin önemli bir oranının (%41,6) öğrenim gördükleri kentte tenha yerlere gitmekten kaçındıkları görülmektedir. Suça maruz kalma riski karşısında çoğunlukla önlem ama eğiliminde olan öğrencilerin önemli bir bölümü ‘sınırlayıcı önlem’ olarak ifade edilebilecek ‘gece dışarı çıkmam’ (%12,4) ve ‘çantamı

yanımdan ayırmam' (%22) cevapları oluşturmuştur. Görüldüğü gibi, suç korkusu ilk olarak kişilerin kendi hareket alanlarını sınırlandırmalarına neden olmakta, onları evlerinde ya da kendilerince daha güvenli buldukları alanlarla sınırlandırmaktadır. Azımsanmayacak bir oranda katılımcı da 'yanımda biber gazı taşıyorum' (%13,3) ya da 'yanımda kesici alet taşıyorum' (%5,4) cevabını vermiştir. Biber gazı ya da çakı taşımak suç aleti taşımak anlamına geldiğinden, öğrencilerin bu aletleri taşısalar da cevap vermekten kaçınmış olabilecekleri de ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır. Suç korkusu nedeniyle alınan önlemlerden kimilerinin kişileri suçtan korurken, kimilerinin de onları suça bulaşma durumunda bırakma olasılığı (adam yaralama vb.) taşınması göz ardı edilmemelidir. Diğer bir anlatımla, tedbir alma durumu ayrı bir sorunsaldır.

SONUÇ

Türkiye'de son zamanlarda medyada sıkça karşılaşılan kadına şiddet, gasp, tecavüz olayları/haberleri, kentlerde yaşanan yoksulluk ve yoksunluğun daha görünür hale gelmesi gibi durumlar, bir suçun tanığı ya da mağduru olmamış olsa dahi incinebilir kesimler için suç korkusunu artırma olasılığını bünyesinde barındırmaktadır. Bu kesimler içinde incinebilirlik düzeyleri en yüksek olanlardan biri de üniversiteli kadın öğrencilerdir. Esasen, diğer dezavantajlı toplumsal kesimlerde olduğu gibi üniversiteli kadın öğrenciler arasında da dezavantajların ya da savunmasızlık görünümlerinin homojen olmadığı ifade edilmelidir. Ekonomik olanaklar başta olmak üzere pekçok değişken sözü edilen incinebilirlik farklılaşmalarının belirleyicisidir.

Bununla birlikte Alkan'ın (2000) da işaret ettiği üzere erkek kamusal alanla, kadın da özel alanla ilişkilendirildiği için kentsel kamusal alanın deneyimlenmesi sürecinde de cinsiyet temelli eşitsizliklerin yeniden üretildiği görülmektedir. Kamusal alanda kadının görünürlüğünün önündeki en büyük engellerden biri olarak öne çıkan toplumsal cinsiyet, özellikle üniversiteli kadın öğrencilerin yaşamını güçleştiren bir sorunsal olarak belirmektedir. Üniversiteli olmanın verdiği özgürleşme ve sınırlamalardan kurtulma isteği ile eğitim süreçlerindeki gerekliliklerin, kadın öğrencileri daha fazla kamusal alana yönlendirmesi söz konusudur. Buna karşın yaşadıkları kentlerdeki güvenlik sorunları, toplum düzeyindeki tetikleyiciler (medya, toplumsal düzensizlik vb) ile desteklenen bir korku duygusu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Kuşku yok ki bu korkuyu destekleyen diğer bir faktör de kadın öğrencilere çocukluklarından itibaren korkunun öğretilmesidir. Ebeveynler kız çocuklarının başına bir şey gelmesinden (özellikle de cinsel saldırı) erkek çocuklarına göre daha fazla korktuklarından çocuklarına incinebilirlik duygusunu öğretmekte ve başlarına bir şey gelmemesi için kendilerini sakınmaları gerektiği sürekli hatırlatılmaktadır (Ünal-Reşitoğlu, 2017b: 149).

Öte yandan kimi yerlerde mahalle sakinlerince onaylanmayan yaşam tarzları ve öğrencilere önyargılarla yaklaşılması gibi durumlar da onların incinebilirlik düzeylerini de dezavantajlarını artırmaktadır. Kadınlar için geçerli olan ne zaman, nasıl, kiminle dışarı çıkacakları, hangi saatlerde kentin nerelerinde dolaşabilecekleri, nasıl giyinecekleri, ne zaman eve dönecekleri gibi ataerkil dayatmalar (Lordoğlu, 2016) kuşku yok ki öğrenciler için de geçerlidir.

Bu çalışmada, sözü edilen kesimlere yönelik Türkiye evreninde gerçekleştirilen bir tarama araştırmasından elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında

öğrencilerin yaşadıkları yerlerden kent içi ulaşımına, kentsel kamusal alanlara ilişkin risk algıları ve korkularının düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında, Türkiye kentlerinde öğrenim görmekte olan üniversiteli kadın öğrencilerin göreceli güvenli alanlarda yaşadıkları gözlemlenmiştir. Ancak öğrencilerin önemli bir bölümü yurtlarda kalmayı ekonomik gerekliliklerden dolayı tercih etmek durumunda kalmaktadırlar. Üniversite yerleşkelerinde yer alsalar dahi yurtların ya da yurda erişimin güvenlik açısından sorunlu olduğu çok sayıda kent bulunmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin belirli bir oranı yaşadıkları yerleri güvenli olarak değerlendirmekle birlikte, önemli bir kısmının da kendilerini güvende hissedip hissetmedikleri konusunda kararsız oldukları gözlemlenmiştir.

Öğrencilerin yaşadıkları yerde birkaç kişiyi de olsa tanıyor olmaları onların karşılaşacakları olası bir sorunda birilerine ulaşabilme ve destek isteme olasılıklarını güçlendirmektedir. Bu da öğrencilerin incinebilirlik duygularını ortadan kaldırmaya dahi hiç değilse azaltma potansiyeline sahiptir. Öte yandan, yaşadığı yerde tanıdık birilerinin olmaması, zor zamanlarda ona yardımcı olacak bir kişinin bulunmaması, öğrencilerin incinebilirlik duygularını, hatta onların istismar edilme olasılıklarını dahi artırabilir. Ne var ki üniversiteli kadın öğrencilerin, tanınırlığın beraberinde getirmesi olası mahalle baskısından uzak durmayı tercih etmeleri de söz konusu olabilir. Buna karşın mahalleli de onlarla gelip geçici oldukları, kabullenmedikleri bir yaşam tarzına sahip olmaları veya yanlış anlaşılmalardan çekinmeleri gibi farklı nedenlerle komşuluk ilişkileri geliştirmekten geri durabilmektedir.

Diğer bir konu da üniversite tercihi yapılırken kent güvenliğinin ne derecede dikkate alındığıdır. Aileler için kentin güvenli olması önemli iken öğrencilerin İstanbul, Ankara gibi metropollerini okumak için öncelikle tercih etmeleri söz konusudur. Köklü üniversitelerin bu kentlerde olması, kentlerin öğrenciler için sunduğu olanakların çeşitliliği güvenli olarak algılanmasalar da bu kentleri birer cazibe merkezi haline getirmektedir. Ne var ki, ailelerinden uzak, ekonomik sıkıntılar yaşayan, olası bir suçlu karşısında savunmasız olan bu kesimin incinebilirlik düzeyi yüksektir. Geç vakitlerde sokakta olmak durumunda olmaları, yaşamsal deneyimlerinin az olması gibi nedenler de suça maruz kalma risklerini de artırmaktadır. Bu nedenle de öğrencilerin gündüz değil ama gece vakti dışarı çıkmaktan çekindikleri, karanlık ve تنها yerlerde tedirgin oldukları bulgulanmıştır. Öğrenciler sıklıkla kullanmak durumunda kaldıkları toplu taşıma araçlarını, sokakları ve caddeleri, göçmenlerin ve romanların yoğun olarak yaşadığı mahalleri riskli olarak değerlendirmektedirler.

Bir suçun mağduru olma ya da suçla ilgili duyulan rivayetler gibi durumların suç korkusunu beslediği bilinmektedir. Buna karşın öğrencilerin daha önce bir mağduriyet yaşamış olmalarından bağımsız olarak belirgin bir suç korkusu hissettikleri görülmektedir. En fazla maruz kalmaktan korkulan suç da literatürle uyumlu olarak cinsel saldırıya uğrama korkusu olarak belirlenmiştir. Esasen gölge hipotezinde belirtildiği üzere üniversiteli kadın öğrencilerin fiziksel saldırıya uğrama, kaçınılma gibi diğer suçlara dair korkuları cinsel saldırıya uğrama korkusunun bir uzantısıdır ve diğer bir suç eylemi beraberinde cinsel taciz riskini de getirmektedir. Cinsel saldırıya uğrama durumunda uzun süre atlatılması güç psikolojik ve fiziksel travmalar yaşanmakta, buna bir de Türkiye gibi aterkil toplum yapısının hakim olduğu yerlerde kadın üzerinde oluşturulan psikolojik baskı eklenmektedir.

İncinebilirliği körükleyen konulardan biri de suça karşı bireysel ve/veya toplumsal olarak yeterli önlem alınmadığını düşünme eğilimidir. Güvenlik hizmetlerinin yeterliliği konusundaki değerlendirmelerinin konuya göre farklılaştığı görülmektedir. Öğrenciler arasında özellikle (son dönemlerde mahalle bekçiliği sisteminin de getirilmesinin de etkisi olabilir) kolluk güçlerinin yeterliliği noktasında olumlu bir algı bulunmaktadır. Buna karşın, katılımcılar suç mahallelerinin rehabilite edilerek kente kazandırılması ve kanunlar konusunda yetersizlikler olduğunu ifade etmişlerdir. Esasen kanun açıkları tüm toplumsal kesimlerin yakındığı bir konudur ve kamu kurumlarına olan güven algısındaki azalma da bunu beslemektedir.

Öğrencilerin güvenlik gerekçesi ile gündelik yaşamlarında korunmaya yönelik olarak birtakım önlemler aldığı görülmüştür. Bu tür tedbirler, suça maruz kalma riskini azalttığı için, suç korkusunu da azaltmaktadır. Bununla birlikte, suç korkusu nedeniyle alınan önlemlerden kimilerinin çeşitli olumsuzlukları bulunmaktadır. Suçtan korunurken suça karışma ya da yaşamını sınırlandırma bunlardan bazılarıdır. Öğrencilerin en çok aldıkları önlemler de çok tenha yerlere gitmemek, çok kalabalık yerlerde bulunmamak ve zorunlu olmadıkça gece dışarı çıkmamak gibi sakıncı tedbirlerdir. Oysa ideal olan kadının kentteki görünürlüğünün artması ve zaman mekân kısıtlılığı olmaksızın gündelik yaşamlarının güvenli biçimde devam ettirilebilir olmasıdır.

Çalışma bulgularından yola çıkılarak, Türkiye'nin bazı kentlerinde gerçekleştirilen diğer çalışmaların bulgularıyla da örtüşen bir biçimde üniversiteli kadın öğrencilerin belirgin bir suç korkusu yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Üniversiteli kadın öğrencilerin korku düzeylerinin ölçüldüğü diğer çalışmalarla kıyaslandığında Türkiye evreninde de durumun değişmediği, kent ve bölge fark etmeksizin tüm öğrencilerin benzer kaygıları taşıdıkları ve benzer önlemler aldıkları gözlemlenmiştir. Korkunun oransal olarak azalıp azalmadığı ya da alınan tedbirlerin niteliğinde bir değişim olup olmadığına ilişkin gelecekteki çalışmalar için de bir kıyas olanağı sağlayacak olan bu çalışmanın, araştırmacıların yanı sıra karar alıcılar için de somut veriler sunması beklenmektedir.

Bitirirken, Türkiye'de kadın öğrencilerin huzurunu ve kentsel yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen, birbirlerine, komşularına, topluma ve kurumlara güven düzeylerini belirgin biçimde aşındıran bir suç korkusunun var olduğu ve bu korku ile mücadelenin öncelikli bir konu olması gerektiğinin altı çizilmelidir. Öğrencilerin bu korkuyu aşabilmeleri ise kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ortamın tesis edilmesine bağlıdır. Bu noktada yerel yöneticilerden, politikacılara, üniversite yöneticilerinden kent sakinlerine kadar herkese önemli görevler düşmektedir. Öğrencilerin korkularının azaltılması ve kamusal alandaki görünürlüğünün artırılması, onların yaşadıkları kentle uyumlarının ve kendilerini güvende hissetmelerinin sağlanmasına bağlıdır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için toplumsal olarak desteklenen kadın öğrencilerin her açıdan güçlendirilmiş olduğu, beklentilerinin dikkate alındığı bir yaşam alanının oluşturulması gerekmektedir. Bu ise kadınların kent yaşamına katılım olanaklarının artırılması ile isteklerini rahatça ve özgürce dile getirebilmeleri ile sağlanabilir. Özellikle kentin her yerinde kadın öğrencilerin görünürlüğünün artması tüm incinebilir gruplar açısından da korkuyu azaltıcı ve güven duygusunu artırıcı bir etki yaratma potansiyeline sahiptir.

SUMMARY

As one of the important social problems of today, the fear of crime has a pronounced effect, especially in the urban area. The increasing population of cities and the increase in crime rates are causing risk perception and fear of crime widespread among city dwellers. Disadvantaged social segments, especially those who are vulnerable in many ways, feel the fear of crime more. One of these segments, university female students feel more ‘vulnerable’ to crime due to their physical vulnerability and gender perception. University female students’, who mostly live away from their families, economic, emotional and physical problems increase their likelihood of both exposure to crime and fear of crime. One of the important problems of university students is security. The lack of life experience also leads them to sometimes not to notice the dangers or lose their temper in different situations and develop unexpected behaviors.

In Turkey, which is home to a large number of domestic and foreign female students, determining the level of security perceptions of the city where the students live has been the main goal of this study. In this context, a survey study was carried out to determine the risk perceptions and fear of crime levels of female students in the city where they studied. The scale used in the survey study was created with Ferraro scale, which is often used in fear of crime research. In addition, taking into account Turkey’s urban social characteristics and pilot applications, the final form of the survey form has been achieved.

The universe of survey study is made up of female students studying at universities in Turkey. According to the Turkey Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS), the provinces in 26 different regions in Level 2 were categorized and the cities where the most female university students were studying were determined by scanning the statistics of Council of Higher Education (YÖK). After this determination, the university cities in question were determined as samples. The number of interviews to be held in the cities was determined by layering according to the number of students in the provinces. In line with the sample plan designed, the survey study was carried out between 1 December 2018 and 1 January 2019 by face-to-face interviews with 2002 participants aged 18 and over, determined by the random sampling method that is undergoing university education (associate degree, undergraduate, master’s, doctorate) in the cities included in the sampling (in 78 districts in total).

The findings from the survey study were interpreted by creating a systematic content in the text. After briefly citing the demographic characteristics of the sample group, the findings obtained from the questions asked for the determination of the urban life experiences of the students were analyzed. In this section; where the participants are living, why they preferred the place where they are living and why they preferred the city in which they are living are asked. Then, the security perceptions of the female students about the safety of the place and the city in which they live were determined. For this purpose, the sample group was asked questions such as urban mobility, risk perception of urban spaces, and lack of adequate security services. Ferraro’s fear of crime scale was then used to determine the fear of crime index. Urban areas with a high risk of exposure to crime, which is the determinant of the fears of female students, and what measures have been taken to protect against crime have also been questioned.

It is possible to summarize the findings as follows: University schoolgirls studying in Turkish cities often live in safe areas. The main reasons for choosing where they live are the proximity to school, economic accessibility and security. However, even if they are located in university campuses, there are many cities where access to dormitories or dormitories is problematic in terms of security. Therefore, while a certain proportion of students consider their places of residence to be safe, it has been observed that a significant number of students are also uncertain about whether they feel safe.

On the other hand, the rate of preference of a city while choosing a university, on the fact that it is a safe city, is low. Major cities with established universities are not perceived as "safe" due to the variety of opportunities they offer, but they are a magnet for students.

Female students with high levels of vulnerability to be on the streets late at night increase their risk of being exposed to crime. Therefore, it was found that the students were afraid to go out at night, not during the day, and were agitated in dark and secluded places. Students consider public transport, streets and avenues, where immigrants and Romans live heavily, as risky.

It is known that situations such as being a victim of a crime or rumors about crime feed the fear of crime. However, it is seen that the students feel a distinct fear of crime regardless of whether they have experienced victimization before or not. The crime most feared exposure was identified as fear of sexual assault. The fears of female students about crimes such as physical assault, abduction and extortion are an extension of the fear of being sexually assaulted. In case of sexual assault, psychological and physical traumas that are difficult to overcome for a long time after experienced, and psychological pressure on women is added to places where patriarchal society is dominant, such as Turkey.

It is seen that the evaluation of female students on the adequacy of security services differs according to the subject. There is a positive perception among students, especially in terms of the adequacy of law enforcements. However, the participants stated that there were inadequacies in the rehabilitating of crime neighborhoods and bringing them into the city and the law.

Another question about the vulnerability of students is what the individual measures are taken to deal with this perception. Female students stated that they have taken some measures to protect themselves in their daily lives. These measures also reduce the fear of crime, as they reduce the risk of exposure to crime. However, some of the measures taken due to fear of crime have negative impacts such as limiting a person's life. These include restrictive measures such as not going to secluded or overcrowded places and not going out at night unless absolutely necessary.

Based on the study findings, it was concluded that female students at universities in Turkey experienced a significant fear of crime. Compared to former studies in which the fear levels of university female students were measured, it was observed that the situation did not change in the Turkish universe, and that all students, regardless of city and region, had similar concerns and took similar measures.

The ability of students to overcome this fear depends on providing an environment where they feel safe. At this point, important duties fall on everyone from public officials to residents. Reducing students' fears and increasing their visibility in the public sphere

depends on ensuring that they adapt to the city they live in and feel safe. For this purpose, it is necessary to establish a city where socially, economically, administratively supported female students are empowered in all respects, their complaints and expectations are taken into account and women’s visibility is increased.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Araştırmanın veri toplama süreci 2020 yılından önce gerçekleştirildiği için Etik Kurul Raporundan muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı rızası alınmıştır.
Mali Destek:	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından Bilimsel Araştırma Projesi olarak desteklenmiştir.
Telif Hakları:	Çalışmada kişi/kurumlar arası hiçbir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Since the data for the research were gathered before 2020, it is exempt from Ethics Committee Approval
Informed Consent:	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
Financial Support:	The study was supported by Necmettin Erbakan University Scientific Research Coordinator as a Scientific Research Project.
Conflict of Interest:	No conflicts of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. (2000). "Özel alan-kamusal alan" ayrımının feminist: eleştirisi çerçevesinde kentsel mekân. *Kültür ve İletişim*, 3(1) Kış, 71-95.
- Aytaç, S., Derdiman, R., Baştürk, Ş. & Öngen-Bilir, B. (2015). Kent güvenliği ve suç korkusu: Bursa örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi* 3(3), 259-267.
- Badenbough, C. (2003). *Measuring fear of crime on campus: a study of an urban university*. (Unpublished Master's Thesis). Erişim adresi: https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_theses/537/
- Baumer, T. L. (1978). Research on fear of crime in the United States. *Victimology*, 3, 254-264.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu* (K. Özdoğan, & B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Callanan, V. & Teasdale, B. (2009). An exploration of gender differences in measurement of fear of crime. *Feminist Criminology*, 4(4), 359-376. Erişim adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1557085109345462>
- Chadee D. & Ditton J. (2003). Are older people most afraid of crime? Revisiting Ferraro and LaGrange in Trinidad. *The British Journals of Criminology*. 43(2), 417-433. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23638861>.
- Cheryl, C. (2001). *Urban elderly women and fear of crime: A sociological analysis* (Unpublished Master's Thesis). University of Manitoba, Canada.
- Chiricos, T., Eschholz, S., & Gertz, M. (1997). Crime, news and fear of crime: toward an identification of audience effects. *Social Problems*, 44(3), 342-357. doi.org/10.2307/3097181.
- Chockalingam K. V. & Srinivasan M. (2009). Fear of crime victimization: A study of university students in India and Japan. *International Review of Victimology*, 16, 89-117. doi.org/10.1177/026975800901600105.
- Colquhoun I. (2004). *Design out crime*. Oxford. UK: Architectural Press.
- Çardak, B. (2012). Kadınların suç korkuları üzerine nitel bir çalışma. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 1(1), 23-45. doi.org/10.1007/s11211-008-0069-9.
- Eschholz S. (2002). Racial composition of television offenders and viewers fear of crime. *Critical Criminology*, 11 (1), 41-60. doi.org/10.1023/A:1021178201580.
- Farrall, S., Bannister, J., Ditton, J. & Gilchrist, E. (2000). Social psychology and the fear of crime: Re-examining a speculative model. *British Journal of Criminology*, 40(3), 399-413. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23638939>.
- Farrall, S., J. Jackson & Gray, E. (2007), Theorising the fear of crime: the cultural and social significance of feelings of insecurity, *the Social Science Research Network*. Erişim adresi: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1012393.
- Ferguson, K. M. & Mindel, C. H. (2007). Modeling fear of crime in dallas neighborhoods: a test of social capital theory. *Crime & Delinquency*, 53(2), 322-349. doi.org/10.1177/0011128705285039.
- Ferraro K. F. (1995). *Fear of crime: interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York Press.
- Ferraro, K. F. (1996). Women's fear of victimization: shadow of sexual assault? *Social Forces*, 75(2), 667-690. doi.org/10.2307/2580418.

- Ferraro, K. F. & La Grange, R.L. (1992). Are older people most afraid of crime? Reconsidering age differences in fear of victimization. *Journal of Gerontology*, 47(5), 233-244. doi.org/10.1093/geronj/47.5.S233.
- Fisher, B. S. & Sloan, J. J. (2003). Unraveling the fear of victimization among college women: Is the “shadow of sexual assault hypothesis” supported? *Justice Quarterly*, 20(3), 633–655. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/07418820300095641>.
- Fox, K., Nobles, M. & Piquero, A. R. (2009). Gender, crime victimization and fear of crime. *Security Journal*. 22 (1), 24–39. doi.org/10.1057/sj.2008.13.
- Franklin, T.W., Franklin, C.A. & Fearn (2008) A multilevel analysis of the vulnerability, disorder, and social integration models of fear of crime. *Social Justice Research*, 21, 204–227. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11211-008-0069-9>.
- García-Castro, J. & Pérez-Sánchez, R. (2018) Fear of crime and cultivation effect: Social and psychological predictors. *Universitas Psychologica*, 17(3), 1-14. doi.org/10.11144/Javeriana.upsy17-3.fcce
- Gardner, C.B. (1989). Analyzing gender in public places: rethinking goffman’s vision of everyday life. *The American Sociologist*, 20(1), 42-5. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/27698448>.
- Geniş, Ş. & Köse-Akkirman, D. (2020). Eşitsizlik mekânları olarak mahalleler ve kadınların kent hakkı. *Amme İdaresi Dergisi*, 53 (1) Mart, 1-35. Erişim adresi: <https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/Dergiler>.
- Gökulu, G. (2011). *Perceived Risk of Victimization and Fear of Crime: A Case Study of Metu Students* (Unpublished Dissertation). Ankara: METU. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=snxFy_IDdWVQ2RVgs2w5eQ&no=MpKCQk0r9yQcMaFUqKXujg.
- Grabosky, P. N. (1995). Fear of crime and fear reduction strategies. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, (44): 1-6. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/10345329.1995.12036675>
- Hollis, M. E., Downey, S., Del Carmen, A., & Dobbs, R. R. (2017). The relationship between media portrayals and crime: Perceptions of fear of crime among citizens. *Crime Prevention and Community Safety*, 19(1), 46–60. doi.org/10.1057/s41300-017-0015-6.
- Jennett, C. (1998). Qualitative review. *Fear of Crime*,1, s. 29-62. Erişim adresi: <http://www.criminologyresearchcouncil.gov.au/reports/1998-foc1.pdf>.
- Kalaycı, A. R. (2015). Gündelik yaşam, medya ve suç. A. Solak ve Ö. Solak (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi açısından suç ve suç korkusu* içinde, (33-36). Ankara: HEGEM Vakfı Yayını.
- Kelly, L. (1996). It’s everywhere: Sexual violence as a continuum. Stevi Jackson ve Sue Scott (Ed.), *Feminism & Sexuality: A Reader* içinde (191-206), Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kul, M. (2013). *Suçtan daha büyük suç korkusu*. İstanbul: Yeniyüzyıl.
- La Grange, R. L. & Ferraro, K. F. (1989). Assessing age and gender differences in perceived risk and fear of crime. *Criminology*, (27), 697-720. Erişim adresi: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/crim27&div=41&id=&page=>

- Le Roux, N. A. (2003). *A study on the impact of crime on students' social mobility*. (Unpublished Master's Thesis). University of Zululand, South Africa.
- Lee D. R. & Hilinski-Rosick C. M. (2012). The role of lifestyle and personal characteristics on fear of victimization among university students. *American Journal of Criminal Justice*, 37, 647-668. doi.org/10.1007/s12103-011-9136-0.
- Leon, C. M., Buter, L. F. & Aizourua, E. (2020). Correlates of fear of victimization among college students in Spain: gender differences and similarities. *Journal of Interpersonal Violence*, 1(29). doi.org/10.1177/0886260520914560.
- Lewis, D. A., & Salem, G. (1986). *Fear of crime: Incivility and the production of a social problem*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Lordoğlu, C. (2016). Kent coğrafiyasında kadınların güvenlik endişeleri. *Modus Operandi: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(4), 151-176.
- Meyer, E., & Post, L. A. (2006). Alone at night: A feminist ecological model of community violence. *Feminist Criminology*, 1, 207-227. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/1557085106289919>.
- Näsi, M., Tanskanen, M, Kivivuori, J., Haara, P. & Reunanen, E. (2020). Crime news consumption and fear of violence: the role of traditional media, social media, and alternative information sources. *Crime & Delinquency*, 1(27), doi.org/10.1177/0011128720922539.
- Owen, J. M. (1995). Women-talk and men-talk: defining and resisting victim status. *British Journal of Criminology*, 246-268.
- Özsoy, B. & Sipahi, E.B. (2016). Türkiye'de kadın dostu olma iddiasında bir kent: Gaziantep. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 25 (3), 35-68.
- Öztürk, M. (2015). Medya ve suç korkusu arasındaki ilişki. *International Journal of Social Science*, 36(2), 251-264. doi.org/10.9761/JASSS2894.
- Pain, R. (2001). Gender, race, age and fear in the city. *Urban Studies*, 38 (5-6), 899-913. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/43100429>.
- Reid L. W. & Konrad M. (2004). The gender gap in fear: assessing the interactive effects of gender and perceived risk on fear of crime. *Sociological Spectrum*, 24(4), 399-425. doi.org/10.1080/02732170490431331.
- Romer, D., Jamieson, K. H., & Aday, S. (2003). Television news and the cultivation of fear of crime. *Journal of Communication*, 53(1), 88-104, doi.org/10.1111/j.1460-2466.2003.tb03007.x
- Rountree, W.P. (1998). A reexamination of the crime-fear linkage. *Journal of Research in Crime & Delinquency*, (35), 341-372. Erişim adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022427898035003005>
- Shirlow, P. & Pain, R. (2003). The geographies and politics of fear. *Capital & Class*, 27(2), 15-26. doi.org/10.1177/030981680308000103.
- Sipahi, E. B. & Örselli E. (2016). Kentin inci(nebilir)leri: Konya'da üniversiteli kadın öğrencilerin suç korkuları üzerine bir araştırma. Y. Şahin, O. Aslantürk, V. Armağan (Ed.). 4. *Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorular ve Politikalar Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 125-144). İstanbul.

- Sipahi, E. B. & Şengün, H. (2017). Üniversiteli kadın öğrencilerin suç korkularının “mağduriyet” perspektifinden analizi: Bayburt örneğinde bir araştırma. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 57-80.
- Sipahi, E. B. (2016). *Suç korkusu türkiye kentlerinde bir alan araştırması*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sipahi, E. B. (2017). Türkiye’de kent sakinlerinin gündelik yaşamlarındaki suça maruz kalma risk algıları üzerine bir araştırma. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 283-304. Erişim adresi: http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/turkiyede-kent-sakinlerinin-gundelik-yasamlarindaki-suca-maruz-kalma-risk-algilari-uzerine-bir-arastirma_363.
- Sipahi, E.B. & B. Özsoy (2015). *Kadın dostu kent imgesi: sorunları ve beklentileri bağlamında Gaziantep’li kadınlar üzerine bir araştırma*. Ankara: Aktaş Yayıncılık.
- Sipahi, E.B. (2020). Kentin inci(nebilir)lerinin perspektifinden güvenlik algısı. *Harpastum*, 1, 17-22.
- Skogan, W. G. (1990). *Disorder and decline*. New York, NY: The Free Press.
- Skogan, W., & Maxfield, M. (1981). *Coping with crime*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Stanko E. A. (1992). The case of fearful women: gender, personal safety and fear of crime. *Women and Criminal Justice*, 4 (1), 117-135. Erişim adresi: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/wwcj4&div=8&id=&page=>
- Sutton R. M. & Farral S. (2005). Gender, socially desirable responding and the fear of crime: are women really more anxious about crime? *British Journal of Criminology*, 45(2), 212-224. doi.org/10.1093/bjc/azh084.
- Taylor, H. B. & Hale M. (1986). Testing alternative models of fear of crime. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 77(1), 151-189. Erişim adresi: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6511&context=jclc>
- Thompson, C. Y. (1988). Fear of crime: Interactions with age across three explanatory models. *Dissertation Abstracts International*, 48(12), 3879-A. Erişim adresi: https://digitalcommons.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5604&context=gradschool_disstheses.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). *2020 yaşam memnuniyeti araştırması*, No: 4609, Ankara. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209>.
- Uludağ, Ş. & Dolu, O. (2013). *Türkiye’de suç korkusu*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Ünal-Reşitoğlu, H. (2017a). Kadınlar, mağdurluk ve suç korkusu. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 37-56.
- Ünal-Reşitoğlu, H. (2017b). Diğerleri için duyulan suç korkusu. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, Ağustos, 145-160. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/348230>.
- Warr, M. (1984). Fear of victimization: Why are women and the elderly more afraid? *Social Science Quarterly*, 65, 681-702. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/fear-victimization-why-are-women-elderly-more/docview/1291572783/se-2>.

- Warr, M. (1985). Fear of rape among urban women. *Social Problems*, 32(3), 238-250. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/800684>.
- Warr, M. (2000). Fear of crime in the United States: avenues for research and policy. *Crimina Justice*, 4(4), 451,489.
- Winkel, F. W. (1998). Fear of crime and criminal victimization. *British Journal Criminal*, 38(3), 473-484. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23638701>.

SEEHEAD

Egemen Söylemin Bir Aracı Olarak Edebiyat Jules Verne'in Olağanüstü Yolculuklar Anlatısı

Arş. Gör. Dr. Gülmelek Doğanay
Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü
melekalev@ktu.edu.tr

Öz

Fransız yazar Jules Verne (1828-1905)'in edebi üretimi, yaşadığı dönemin toplumsal özelliklerini yansıttığı için edebiyat sosyolojisi alanında önemli bir araştırma nesnesi olarak yer almaktadır. Edebi metnin dış dünya ile olan ilişkisine odaklanan edebiyat sosyolojisi edebiyatı toplumsal bir kurum, bir olgu olarak kabul eder. Verne'i ünlü bir yazar yapan, Avrupalı (özellikle Fransız) çocukların ve ebeveynlerinin bilinmeyen yerler ve doğa hakkında bilgi edinebilmesini sağlamak amacı ile kaleme alınan ve bu nedenle çocuk edebiyatı kapsamına giren *Olağanüstü Yolculuklar* serisi 19. yüzyıl Avrupası'nın toplumsal yapısı hakkında önemli bilgiler aktarmakta, döneme şahitlik etmektedir. Bu bağlamda söz konusu serinin sosyolojik yorumu, hem onun yazıldığı dönemin iktisadi, siyasal, kültürel vb. toplumsal kurumlarını hem de toplumsal olanın edebiyata olan etkisini anlamayı sağlar. Bu çalışmada Verne'in *Olağanüstü Yolculuklar* serisinden yola çıkılarak edebiyatın, üretildiği dönemin siyasal söylemine/ideolojisine/temsil üretimine nasıl eklemlendiği ve onu yeniden ürettiği sorunsallaştırılacaktır. Başka bir ifadeyle edebiyatın egemen ideolojinin yeniden üreticisi olarak siyasal söylem alanı yaratabildiği iddia edilecektir. Çalışmada *Olağanüstü Yolculuklar* serisi üzerine yapılmış yabancı literatürdeki akademik araştırmalardan yola çıkılarak Verne'in metinlerinde kullandığı ideolojik temsiller ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, *Olağanüstü Yolculuklar* serisinin 19. yüzyılın bilimsel, sömürgeci ve şarkiyatçı söylemini yeniden ürettiği ve Avrupalı erkeği özne olarak kurarken, bilinmeyen coğrafyaları (Avrupalı olmayan toplumları) medenileştirilmesi gereken ötekiler olarak inşa ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat sosyolojisi, siyaset sosyolojisi, sömürgeci söylem, şarkiyatçı söylem, Jules Verne.

Literature as an Instrument of Dominant Discourse The *Extraordinary Journeys* Narrative of Jules Verne

Abstract

The literary production of Jules Verne (1828-1905/ the French author) is an important research object in the field of sociology of literature because it reflects the social characteristics of the period in which he lived. Sociology of literature, which focuses on the relationship of the literary text with the external world, accepts literature as a social institution and a social phenomenon. The *Extraordinary Journeys* series, which made Verne a

famous author, was written to enable European (especially French) children and their parents to learn about unknown places and nature. The Series convey important information about the social structure of 19th-century Europe and are witnessing the period. In this context, the sociological interpretation of the Series makes it possible to understand both the economic, political, cultural institutions and the influence of the social on literature. In this study, starting from Verne's *Extraordinary Journeys* series, it will be problematized how literature was articulated to the production and reproduction of the political discourse/ideology/representations of the period in which it was produced. In other words, it will be claimed that literature can create a political discourse space by reproducing the dominant ideology. In this study, the ideological representations used by Verne in his *Extraordinary Journeys* series were tried to be revealed by looking at the academic studies in foreign literature on the Series. It is concluded that the *Extraordinary Journeys* series reproduce the scientific, colonial, and orientalist discourse of the 19th-century and construct the unknown geographies (non-European societies) as others that need to be civilized while establishing the European man as a subject.

Keywords: Sociology of literature, political sociology, colonialist discourse, orientalist discourse, Jules Verne.

SEEHARD

GİRİŞ

Jules Verne (1828-1905) hukuk eğitimi almaya gittiği Paris'te edebiyata ilgi duymaya başlar ve Parisli edebiyat çevresi edinir. Şiir, kısa öyküler ve piyeslerle başladığı yazarlığa bilimsel didaktik macera hikâyeleri ile devam eder (Evans, 1992, s. 281; Kıran, 2005). Böylece döneminin hem bilimsel roman türünün hem de modernlik efsanelerinin yaratıcısı olarak edebiyat alanında yerini alır (Dehs, 2009, s. 19). Verne'in eserleri birçok dile çevrilir; 65 roman, 20 öykü ve 30 tiyatro metni bulunur; özellikle 62 kitaptan oluşan *Olağanüstü Yolculuklar* (1863-1905) serisi ile meşhur olur ve bilimkurgu edebiyat türünün doğmasına öncülük eden bir yazar olarak kabul edilir (Alcocer, 2008, s. 1; Dupuy, 2013, s. 131; Dehs, 2009, s. 22). Edebiyat eleştirmenleri arasında Verne'in bilimkurgu türünün babası olup olmadığına dair önemli bir tartışma vardır. Bu çalışmanın, onun edebi anlamda hangi türe öncü olduğuna dair bir söylem üretmek amacıyla olmadığını belirtmek gerekir. Yine de söz konusu tartışmaya ilişkin kısaca bilgi vermek yerinde olabilir. Bazı edebiyat eleştirmenlerine göre, Verne'in bilimkurgunun babası olduğu iddiası yanlıştır, çünkü o döneminin bilimsel, coğrafi ve tarihsel gelişmelerini aktarır sadece, herhangi bir gelecek ve yeni bir bilim kurgusu yoktur. Zaten bilineni kullanır. Hâlbuki bir Amerikan türü olan bilimkurgu fütüristiktir, geleceğe dair öngörülerde bulunur, gerçekleşmesi mümkün olan ya da olmayan hayali dünyanın içine gerçekliği yerleştirir. Verne 19. yüzyılın bilimsel ve pozitivist söylemini kullanır, manipüle eder (Unwin, 2005a, s. 6; 2005b, s. 7). Arthur B. Evans (1992, s. 279) -Timothy Unwin'in de kabul ettiği gibi- Verne'in eserlerinin, melez bir formun doğmasına ön ayak olduğunu iddia eder. Bu melez form bilimkurgudur, ancak Verne'in eserlerinin bilimkurgu olduğunda ısrarcı davranmaz; ona göre daha çok bilimsel romanlardır. Bununla birlikte, Fransız Devrimi'nden 1962 yılına kadar Fransa'da birçok bilimkurgu romanı yazılmıştır. Başka bir ifadeyle Verne'den önce de bilimkurgu romanı mevcuttur, ancak bir gelenek oluşturamadıkları için, onlardan pek bahsedilmez (Angenot, 2014, s. 18). Volker Dehs (2009, s. 387-388)'e göre de Verne'in eserleri bilimkurgu türü içerisine sıkıştırılmaz, çünkü çok daha geniş anlamlar içerir. Lionel Dupuy (2013, s. 131) ise, *Olağanüstü Yolculuklar* serisinin coğrafi roman olarak adlandırılması gerektiğini savunur. Çünkü seri, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki keşifler, seyahatler ve buluşlar tarafından geliştirilen coğrafi bilginin aktarıldığı anlatıları içerir. Bununla birlikte, Verne'in eserlerinin çocuk edebiyatından ziyade yetişkinlere hitap eden roman türleri kapsamında ele alınması gerektiğini kabul edenler de bulunur (Kıran, 2005, s. 20).

Verne'in ve eserlerinin hem edebi hem de akademik anlamda çalışılıyor olmasının en önemli nedeni modern zamanlara ilişkin orijinal ve kuvvetli tanıklıklar aktarabilmesidir (Evans, 1992, s. 293). Özellikle *Olağanüstü Yolculuklar* serisi 19. yüzyılın ikinci yarısındaki keşifler, seyahatler ve buluşlar tarafından geliştirilen coğrafi bilginin aktarıldığı anlatıları içerir (Dupuy, 2013, s. 131), yeni bir söylem (modernlik) yaratımına eşlik eder (Kıran, 2005, s. 20). Ayrıca Verne modern zamanlara içkin olan bilimsel söylemin edebiyat aracılığıyla üretimine katılır. Öyleyse Verne'in ortaya koyduğu eserlerin arkasında toplumsal ve siyasal bir bağlamın olduğu kabul edilmelidir. Bu çalışmada Verne'in *Olağanüstü Yolculuklar* serisi üzerine yapılmış olan akademik çalışmalardan faydalanılarak edebi metinlerin dönemin siyasal söylemine/ideolojisine/temsil üretimine nasıl eklemlendiği ve onu yeniden ürettiği sorunsallaştırılacaktır. Bu anlamıyla estetik ve biçim yönünden edebiyat eserinin incelemesinden çok edebi üretimin arkasındaki toplumsallık ortaya konacak ve edebiyat sosyolojisinin önemi tekrar edilecektir. Başka bir ifadeyle, sanatın iktidara karşı bir meydan okuma mı yoksa iktidarın ideolojik aygıtı mı olduğu tartışmasından hareketle, bu sefer

egemen ideolojinin yeniden üreticisi olarak siyasal söylem alanı yaratabildiği iddia edilecektir. Edebiyat bazen iktidara eleştirel yaklaşır, bazen ise onun egemenliğini pekiştirir ve hegemonikleşmesini sağlar. Her halükarda edebiyat siyasal bir söylem inşa eder. Bu söylemin inşası Verne'in eserlerinde çok net bir şekilde görülebilmektedir.

Sanatı toplumsal bir olgu olarak gören Berna Moran, sanatın dört unsuru içerdiğini söyler: “*Sanatçı, eser, okur ve bunların içinde bulunduğu dış dünya (toplum)*” (Moran, 2008, s. 9-10). Sanat kuramları da bu dört unsurdan birine yönelir genelde. Edebi metnin dış dünya ile olan ilişkisine odaklanan edebiyat sosyolojisi ise, edebiyatı toplumsal bir kurum, bir olgu olarak kabul eder. Edebiyat sosyoloji alanında yer alan çeşitli yaklaşımların bu toplumsal kurumu farklı toplumsal ilişkiler bağlamında analiz ettikleri görülür. Bu anlamıyla edebiyat toplumun aynası, toplumsal temsillerin üreticisi, egemen ideolojinin aygıtı, yazarda toplumun uyandırdığı duygunun dışavurumudur. Öyleyse bir edebi metin, yazıldığı döneme özgü toplumsal olguların ortaya konabilmesi için bir belge gibi ele alınabilir ya da edebi metnin tamamen anlaşılabilmesi için döneminin iktisadi, siyasal, ideolojik ve toplumsal koşullarının analiz edilmesi gerekebilir. Başka bir ifadeyle yazar, eser ve okur toplumsal koşullar tarafından belirlenir (Moran, 2008, s. 78, 83). Kurmacadan meydana gelen edebiyat bir döneme tanıklık eder, bir dünya görüşü oluşturur ve önerir: Hem toplumsal olanı yansıtır hem de onu biçimlendirir (Alver, 2006, s. 109-111).

Edebiyatın toplumsal bir kurum olarak kabulü, onun edebiyat pratiklerine ilişkin toplumsal düzeni tesis eden normlar bütünü olarak tanımlanmasını gerektirir. Bu tanım Althusserci edebiyat eleştirmenlerinin edebi metnin toplumsal temsiller/ideoloji içerdiği dolayısıyla ideolojik bir aygıt olduğunu iddia etmelerini (Sapiro, 2019, s. 40) anlamlı kılar. Marksist kuram çerçevesinde bakılacak olursa edebiyat egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eder; ideolojiktir. Althusser bu kabulü daha ileriye taşır ve geliştirir. Ona göre, edebiyat toplumdaki hâkim ideolojiyi işler, dönüştürür ve yeni bir ürün ortaya koyar. Bu nedenle edebiyat Marksist kuramcılarının ileri sürdüğü gibi toplumsal gerçekliğin basitçe bir yansıması değildir, bir üretimdir. Ürettiği şey de dönüştürülmüş ideolojidir (Moran, 2008, s. 44, 66).

Olağanüstü Yolculuklar serisi, her şeyden önce toplumsal, bilimsel, siyasal, iktisadi ve kültürel anlamda dünyanın 19. yüzyılda geçirmiş olduğu dönüşümü günümüze aktaran bir arşiv niteliğindedir (Unwin, 2005a, s. 5; Smyth, 2000, s. 3). Verne, bu eseri aracılığıyla 19. yüzyılın burjuva sınıfının yeni iktidarının bilimsel ve teknik silahlarını ölümsüzleştirir (Kıran, 2005, s. 20). Bir yandan yolculuk ve teknoloji temaları dönemin teknolojik ve bilimsel ilerlemeleri doğrultusunda kullanılırken, öte taraftan sömürgeciliğin değiştirdiği jeopolitik haritaların da eserlerinde yer aldığı görülür (Unwin, 2005a, s. 5). 19. yüzyıla hâkim olan pozitivizmin etkisi ile Verne'in eserlerini ansiklopedik bilgilerle doldurur ve dünyanın keşfedilmeyi bekleyen genel geçer yasalarla dolu olduğuna inanır (Dehs, 2009, s. 167-168). Bu türden bilgilerin aktarılmasının nedenlerinden biri elbette serinin editörü Pierre-Jules Hetzel (1814-1886)'in tamamen pedagojik kaygılarla yayın yapma amacı gütmesidir. Böylece kurgusal bir yolculuk anlatısı ile çocuklar/gençler, anavatanlarına uzakta kalan yerler, sömürgeler hakkında bilgi edinebilecektir (Unwin, 2005a, s. 5; Vierne, 1989, s. 12). Serinin alt başlığı “Bilinen ve Bilinmeyen Dünyalara Yolculuk”tur. Bu başlık, modern bilimin bilinmeyen keşfi için araçsallaştırıldığını gösterir (Dupuy, 2011, s. 225-226; Smyth, 2000, s. 1). Dolayısıyla *Olağanüstü Yolculuklar* serisi Batı'nın doğaya ve bilinmeyen yerlere ilişkin ürettiği mitleri içerir ve doğa ile bilinmeyen yerlerin bilinir kılınarak tahakküm altına

alınması gerektiği modernist iddiasını tekrarlar. 19. yüzyıla egemen olan güçlerin değerlerini, ideolojik temsillerini, sömürgeci ve şarkiyatçı söylemlerini eserlerine taşır ve yeniden üretimine katılır.

Verne ölümü ile birlikte yitirmeye başladığı popülerliğini 1960-1970'lerde akademik anlamda tekrar kazanır. Eserleri hakkında hem eleştirel edebiyat hem de bilimkurgu alanında akademik metinler yazılır (Evans, 1992, s. 280). Batı'da Verne'in eserleri üzerine yapılan oldukça fazla akademik çalışma mevcuttur. Türkiye'de hakkında edebiyat ve kültür dergilerinde bolca inceleme yazısı bulunan Verne'in eserlerinin sosyal bilimlerin ilgili alanlarında yeterince analize tabii tutulmadığı görülmektedir. Bu ilgisizliğin nereden kaynaklandığının sorunsallaştırılması dahi bize edebiyat sosyolojisi bağlamında önemli veriler sunacaktır. Bu çalışma, onun eserleri ve eserlerinin toplumsal olanla ilişkisinin analizinin önemini vurgulamaktadır.

Çalışma üç başlıktan meydana gelmektedir. İlk başlıkta Verne'in eserleri üzerine Türkiye'de yapılan akademik çalışmaların sayıca az olmasının edebiyat sosyolojisi alanında Türkçe literatürde önemli bir boşluk yarattığını vurgulamak amacıyla *Olağanüstü Yolculuklar* serisinin Türkiye'de yayınlanma sürecinden ve üzerinde yapılan bilimsel çalışmalardan bahsedilecektir. İkinci başlık yazarın edebiyat ve bilim dünyası içerisinde yer alan insanlarla olan temasının edebi metinlerinin ideolojik kaynaklarını nasıl oluşturduğuna ve bilimsellik söyleminin Verne'in eserleri üzerindeki ağırlığına ayrılacaktır. Son başlıkta ise, bilgi nesnesi olarak kurulan bilinmeyen yerlerin Avrupa'nın ötekisi olarak nasıl inşa edildiğine ve bu yerlerin şarkiyatçı temsillerle nasıl yeniden üretildiklerine değinilecektir.

Türkiye'de Olağanüstü Yolculuklar

Olağanüstü Yolculuklar serisi, editörü ve sahipliğini Hetzel'in yaptığı *le Magasined'Education et de Récréation* bünyesinde tefrikalar halinde Fransa'da basılır. Daha sonra *Collection Hetzel* çatısı altında yayınlanır (Verona, 2004, s. 141). Seri ilk kitabı ile popüler olur ve pek çok yabancı dile çevrilir. Türkiye'de Verne'in eserlerinin çevirilerinin diğer Batılı ülkelerle hemen hemen aynı dönemde ve eserlerin Fransa'da yayınlanmasının neredeyse hemen ardından yapılmaya başlandığı görülür. 19. yüzyıl sonunda Osmanlı coğrafyasında hem Verne çevirileri yapılır, hem de hakkında Türkçe eleştirel yazılar yazılır (Andı, 1998, s. 69-71). Verne'in romanlarının ilk Osmanlıca çevirileri tıpkı Fransa'da olduğu gibi başta *Servet-i Fünun* olmak üzere çeşitli dergilerde tefrikalar halinde yayınlanır (Haser, t.y., s. 40). *Olağanüstü Yolculuklar* serisinden ilk Osmanlıcaya çevrilen kitap *Seksen Günde Devr-i Âlem*'dir (Bayramoğlu, 2009, s. 9). Çevirmenliğini Ohannes Gokasyan'ın yaptığı *Kaptan Hatras'ın Sergüzeşti* (1877) Türkçeye çevrilen ikinci kitaptır, ancak parça parça basılan kitabın tercümesi tamamlanamaz. Yine benzer şekilde *Küre-i Arzdan Kamere Seyahat* tercümesi de yarım kalır. *Kaptan Hatras'ın Sergüzeşti*'nin ikinci roman tercümesi ise 1885 yılında Ermenice basılır. Çevirmeni Karabet Y. Panosyan'dır. 1886 yılında *Merkez-i Arza Seyahat* Mehmed Emin Bey tarafından çevrilir. Birkaç sene sonra Ahmet İhsan [Tokgöz]'ün Verne'in eserlerini tercüme ettiği görülür (Andı, 1998, s. 68-69). Ahmet İhsan ile başlayan seri halindeki çeviriler, Verne'in Türk okurlarına kazandırılmasının ilk dalgasını oluşturur. Ahmet İhsan (1868-1942) 1885-1902 yılları arasında Verne'in on dört kitabını Osmanlıcaya tercüme eder (Bayramoğlu, 2009, s. 10-14).

Osmanlı döneminin son çevirisi *İnatçı Kahraman Ağa*'dır. Roman 1915 yılında Mahmud Kenan çevirisi ile basılır (Andı, 1998, s. 79). *İnatçı Kahraman Ağa*, Verne'in 1930'da Kemalettin Şükrü tarafından ilk Türkçe çevirisi yapılan eseridir de (Haser, t.y., s. 41; SEFAD, 2021; (46): 319-336

Bayramoğlu, 2009, s. 12). Verne'in hayatının anlatıldığı Türkçe ilk biyografik çalışma ise, Faik Sabri tarafından yazılan ve 1932 yılında basılan *Jules Verne: Hayatı Eserleri* isimli kitaptr (Bayramoğlu, 2009, s. 12). Tefrikalar halinde değil de kitap şeklinde basılan ilk Verne çevirisi ise, 1927 tarihli Osmanlıca yayınlanan *Aya Seyahat*'tir. Cumhuriyetle birlikte Verne çevirileri, *Dünya Keşif Seyahatleri* haricinde, kitap olarak yayınlanır (Haser, t.y., s. 43).

En kapsamlı Verne çevirilerini, İnkılap Kitabevi (İnkılap ve Aka) tarafından 1942'de yayınlanmaya başlayan *Jules Verne Eserleri Külliyyatı* serisi içerir. Bu serinin çevirileri Ferid Namık Hansoy tarafından yapılır. İnkılap Kitabevi altmış yıl sürecek bir tekel oluşturur ve Verne çevirilerini yapan tek kitabevi olma özelliği sergiler (Bayramoğlu, 2009, s. 13). Günümüzdeki en kapsamlı seri ise İthaki Yayınları tarafından yayınlanan *Jules Verne Kitaplığı* dizisidir. 2001'de ilk kitabı basılan bu dizi 46 ciltten oluşur. Alfa Yayınevi de *Olağanüstü Yolculuklar* serisinin kapsamlı çevirilerini yapmaktadır (Bayramoğlu, 2009, s. 13; Haser, t.y., s. 44).

Türkiye'de Verne'in eserleri hakkında edebiyat ve kültür dergilerinde yayınlara rastlamak mümkündür. Ali Emre (2019) tarafından yazılan *Jules Verne'in Osmanlısı: İnatçı Keraban* isimli kitabı da yine akademik olmayan bir edebiyat incelemesi olarak literatürde yer alır. Edebiyat dergileri ve gazetelerin kitap eklerindeki edebiyat incelemeleri dışında Türkçe literatürde Verne ve eserleri üzerine yazılmış pek fazla akademik çalışma bulunmamaktadır. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Tez Merkezi'nde kayıtlı biri doktora dördü yüksek lisans olmak üzere toplamda beş tez bulunmaktadır. Söz konusu tezler eğitim-öğretim, mütercim tercümanlık, Fransız dili ve edebiyatı alanlarında yazılmıştır ve Verne'in eserlerinin Türkçe öğretim programı içerisindeki işlevi, çevirilerin incelenmesi, çocuk eğitimine katkısı ve fantastik tür incelemesi konularını içermektedir. Bunların yanında Verne tercümeleri bibliyografyasını içeren makaleler de bulunmaktadır. M. Fatih Andı (1998)'nin *Türk Edebiyatında Jules Verne Tercümeleri* bu türden akademik çalışmalara örnek gösterilebilir. Mahmut H. Akın (2006)'ın *Jules Verne'in Yirminci Yüzyılda Paris Adlı Romanından Bir Dönemin Bilim Algısını Okumak* isimli makalesi de Jules Verne ve eserleri üzerine yazılan ve nadir olarak rastlanan Türkçe akademik çalışmalardandır. Öte taraftan *İnatçı Keraban* üzerine biri Fransızca diğeri Türkçe olmak üzere Türkiyeli araştırmacılar tarafından yazılmış iki makale (Arzu Etensel İldem (2005)'in *Kéran le tétu, roman d'aventures et/ou roman orientaliste?*, Nezahat Özcan (2008)'in *Jules Verne'den bir Osmanlı Hicvi: İnatçı Keraban* isimli makaleleri) bulunmaktadır. Erişilebilir literatüre bakıldığında Türkiye'de çeviribilimi kapsamında önemli çalışmaların varlığı ile birlikte, edebiyat sosyolojisi alanında Verne'in eserlerinin analizine pek rastlanmamaktadır.

Türkiye'de birçok çevirisi yapılan ve edebiyat dergilerinin bu kadar ilgi gösterdiği Verne'in eserlerinin akademik bir çalışmayla analiz edilmiyor oluşu bu alanda önemli bir boşluğun olduğunu ortaya koymaktadır. Verne'in eserlerinin yazıldığı dönemin toplumsal, iktisadi, siyasal ve ideolojik temsillerini barındırdığı varsayımından hareketle Avrupalı bir yazarın edebi üretim aracılığıyla Avrupalı olmayan toplumlar hakkındaki bilgi üretimine nasıl katıldığının sosyolojik yorumunun, bu toplumlarda yaşayan sosyal bilimciler tarafından yapılması önem arz etmektedir.

Yazarın Toplumsal Çevresi: Edebi Metinlerinin İdeolojik Kaynakları

Olağanüstü Yolculuklar serisinin yazımı yoğun bilimsel bilgi birikimi ile gerçekleştirilir. Verne coğrafya, fizik, jeoloji, astronomi, tarih alanlarına özgü bilgiyi Ulusal Kütüphanede yapmış olduğu araştırmalar, bilimsel gazete ve dergiler ile bilim insanları arasından edindiği

yakın dostları sayesinde öğrenir ve eserlerinde bu bilgileri kusursuz bir şekilde işler (Evans, 1992, s. 282). Verne'in coğrafi bilgisi daha çok otuz yıldan fazla bir süre üyesi olduğu *La Société de Géographie de Paris*'nin yayınladığı bültenlere dayanır. Coğrafyacı ve kâşif olan Jacques ve ünlü bir gök bilimci ve fizikçi olan François Arago kardeşler ile olan yakın ilişkisi sayesinde Verne, başka bilim insanları ile de tanışır ve onlardan edindiği bilgiler romanlarını yazmada oldukça faydalı olur (Dupuy, 2011, s. 226-229). Verne'in kuzeni, matematikçi Henri Gachet ve "Nadar" rumuzu ile tanınan Félix-Gaspard Tournachon'un da Verne üzerindeki etkileri oldukça önemlidir (Evans, 1992, s. 282). Nadar, 1860'lı yılların ortasında Verne'in bilimsel bir çevreyle tanışmasını sağlar. Nadar Verne'in eserlerinde bazen kendi rumuzu bazen de Ardan ismi ile yer bulur (Dehs, 2009, s. 141-144). Verne'in kardeşi Paul da deniz ve denizcilğe ilişkin mühendislik bilgileri ile onu yönlendirir (Vierne, 1989, s. 23-24). Jules Verne eserlerinde, tanıştığı bilim insanlarının isimlerinin yanında diğer kurgu kahramanlarının isimlerinden esinlenerek ya da komedi unsuru olarak gündelik veya bilimsel dilde kullanılan bir sembolden yola çıkarak kahramanlarını adlandırır. Örneğin Ardan Nadar'a, Pierdeux πr^2 'ye, Fogg gerçek bir Amerikalı gezgine, Nemo hiç kimseye gönderme yapar (Dehs, 2009, s. 172). Öte taraftan bu kahramanların ideolojileri, davranışları ve konuşma biçimleri de 19. yüzyıl davranış ve konuşma biçimlerini, inanışlarını yansıtır (Kıran, 2005, s. 22).

Verne, eğer hakkında pek bilgisi olmayan bir bölge hakkında roman yazacaksa, yeni yayınlanmış seyahat yazılarından faydalanır (Dupuy, 2011, s. 226). 1850'lerin sonu ve 1860'ların başında Afrika'ya giden kâşifler Fransa'da oldukça popülerdir ve Verne bu kâşiflerin seyahat yazılarından etkilenecek ilk eserlerini yazar (Evans, 1992, s. 283-284). Öte taraftan, Verne'in etkisinde kaldığı yazarlar da vardır. Örneğin 19. yüzyılın başında Fransa'da yayınlanan ve çocuklara ebeveynlerine ve Tanrıya itaat etmeyi dayatan robinsonadlar¹ Verne üzerinde oldukça etkili olmuştur. Verne'i gerçekten etkileyen en önemli isim ise, Victor Hugo'dur. Sanatsal anlamda Victor Hugo Verne'in rol modeli olur (Dehs, 2009, s. 33-34, 45). Özetle bilim insanı, seyyah ve sanatçılardan oluşan toplumsal çevresinin Verne'in edebi üretiminde oldukça etkili olduğu görülür. Bu toplumsal çevreye egemen olan ideolojik temsillerin de eserlerinde yer alması olağan karşılanabilir. Yazarın yaşadığı döneme ilişkin olan toplumsal ve siyasal olayların dahi onun edebi üretimine yön verdiğini söylemek mümkündür. Keza eserleri kronolojik bir şekilde incelendiğinde kullanılan temsillerin dönüştüğü tespit edilebilir.

Verne'in yazım hayatını iki döneme ayırmak yerinde olur: 1862-1886 yılları arasında Hetzel ile yaptığı işbirliği sonucu ortaya çıkan, en meşhur eserlerini verdiği ve optimist bir bakış açısıyla bilimsel gelişmeleri övdüğü dönem ve 1886-1905 yılları arasında yazarın pesimist bir bakış açısıyla ele aldığı, çevreci, bilimin kötü taraflarına vurgu yaptığı ve toplumsal konulara değindiği eserler dönemi. Bu dönemde Batı'nın bilimsel üstünlüğü vurgusu yerini bilimin Batılı tarafından kötüye kullanılması temasına bırakır. Bu, Verne'in eserlerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Maceracı-bilim insanı kahramanları bilimi kişisel ve siyasal çıkarları için kullanırlar. Bilimin kötü amaçlara hizmet ettiği temasının arkasında Kırım ve Fransız-Rus Savaşları'nın patlak vermesi yatmaktadır (Evans, 1992, s. 285; Unwin 2005a, s. 9-10). 1905-1919 yılları arasında da bir üçüncü dönem olduğu varsayılabilir. Bu son

¹Johachim Heinrich Campe'nin *Genç Robinson (Robinson der Jüngere)*'unu takip eden çeşitlemeler: Mme Mallès de Beaulieu'nün *On İki Yaşındaki Robinson (Le Robinson de douze ans-1816)*, Catherine de Woillez'in *Emma ya da Dişi Robinson (Emma, ou Le Robinson de demoiselles-1835)*, Ernest Fouinet'nin *Buzullardaki Robinson (Robinsondesglaces-1835)*, Mirval'in *Çöldeki Robinson (Le Robinsondesablesdu désert-1837)* ve özellikle Wyss'in *İsviçreli Robinson (1812)*'u.

dönem Verne'in ölümünden sonra oğlu Michel'in eserlerini tamamlayarak yayınladığı dönemdir (Evans, 1992, s. 289). 1886'dan itibaren tamamen bilimin kötü taraflarının vurgulandığı bir döneme girse de Verne aslında bu tarihten evvel de bilimi olumsuzlayan birkaç eser ortaya çıkarır. Bu nedenle 1875'e kadar bilimin mutlaklığını kabul ettiği eserler verdiği varsayılabilir. 1875-1886 yılları arasındaki eserlerindeki bu çelişkili durum (hem bilimsel gelişmeden duyulan heyecan hem de olumsuzlama) geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir (Dehs, 2009, s. 168).

Verne'in özellikle ilk dönem eserlerinde modernist ideolojinin, bilimsel ve teknik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve burjuva toplumuna içkin olan ilerleme fikrinin açıkça görünür olduğu bir gerçektir. Bilim, Verne'in kurgusuna gerçeklik kazandırdığı müddetçe araçsaldır (Vierne, 1989, s. 81-82). Verne bilimin ilerlemesi gerektiğine inanır ve bu ilerleme özgür düşünce ve eleştiri ile sağlanacaktır (Angenot, 2014, s. 29). İlerleme fikri, 19. yüzyıl Avrupa emperyalizminde merkezi bir role sahiptir ve Verne de anlatılarında ilerleme ile emperyalizm arasındaki ilişkinin yeniden üretimine katılır (Paudyal, 2013, s. 90). Böylece modern sanayi toplumunun gerçek bilimsel keşifleri kadar, kurgu dünyası aracılığıyla da bilgi kurulur (Unwin, 2005b, s. 13). Bilimin bu son derece yüceltilişi Batılı bilim insanı ve yazarın doğaya olan bakışını da dönüşüme uğratar. Verne'in eserlerinde dünya insanın elinden kaçamayan bir nesnedir ve doğa insana tabiidir, ona boyun eğmiştir. Böylece dünyayı bilinir kılınabilen kapalı bir yer haline getirmeye çalışır. Ona göre, dünyanın var olabilmesi insanın varlığına bağlıdır (Barthes, 1957, s. 75-76). Verne, öyleyse, burjuva toplumuna içkin olan modernlik anlatısından beslenir, dünyaya pozitivist bir bakış açısı ile bakar (Smyth, 2000, s. 3).

Verne'in Aydınlanma projesinin Romantığı olduğu söylenebilir. Romantiklerin doğa yüceltmelerini bilim ve teknoloji yüceltmelerinin aldığı çağda, Verne, Aydınlanma projesini anlatılaştırır: Doğanın efendisi insandır. Verne anlatılarında doğanın mitolojikliği yerine bilimi önceler. Bilim estetik bir öge olarak kullanılır ve bu bilimin yüceltilmesi ile sonuçlanır (Paudyal, 2013, s. 92). Başka bir ifadeyle Verne, bilimsel anlatıları, Romantiklerin mite yaptıkları vurguda olduğu gibi mitselleştirir (Vierne, 1989, s. 83); bilimselliği yücelten bir mitos yaratır. Batılı yazar, diğer alanlarda olduğu gibi Batı'nın bilimsel üstünlüğünü kalıp yargılar üzerinden kurduğu zıtlıklardan yola çıkarak meşrulaştırır. Mitos ve logos zıtlığına dayanan bu meşrulaştırma söyleminde, Avrupalı olmayan toplumlar/öteki coğrafyalar, mitosunu yani batıl inancı, karanlığı, cahilliği, kurbanları, doğanın esiri olan insanı, despotluğu, tarihsel geriliği, mekânsal uzaklığı imlerken; Batı logosu yani bilgiyi, akılcılığı, aydınlığı, doğaya hâkim olan insanı, özgürlükçü bir toplumu işaret eder. Aslında logosu temsil ettiğini dayatan Batı, kendi mitosunu bu şekilde yaratır (Kontny, 2011, s. 128-133).

Michel Foucault'ya göre, Verne'in metinlerinde bilimsel söylem metne dışsaldır; dışarıdan ödünç alınır. Bilimsel bilgiyi uygulayan ve aktaran bilim insanı başkahraman ise, maceranın kahramanından ziyade aracıdır: Bilimsel söylemin metnin içine girmesini sağlayan bir aracı (aktaran Unwin 2005b, s. 191-197). Verne sık sık eserlerinde başkalarından ödünç aldığı detaylı ansiklopedik bilgileri kullanır. Amacı bilinmeyen yerler hakkında Fransız okuyucununun bilgi sahibi olmasıdır (Alcocer, 2008, s. 3). Batılı (özellikle Fransız) çocukların ve yetişkinlerin eğitilmesi amacı ile yazılan *Olağanüstü Yolculuklar* serisinde anlatıcı olayın geçtiği mekân ve kişiler hakkında oldukça detaylı bilgiler verir: Dağların yüksekliği, tüm küçük nehirlerin isimleri, madenlerin nerede bulunduğu, hatta yerel halka özgü deyişleri bilir. Üstelik anlatıcı Fransız okuyucununun yaşadığı anakara ile anlatıda

kurgulanan yerler arasındaki farkları da çok iyi bilir ve sürekli bu farkları vurgular: Ev/evden uzakta, medeni/medeniyetten uzakta, bilen/madun, biz/onlar (Verona, 2004, s. 141-142).

Görüldüğü üzere 19. yüzyılın bilimsel(lik) söylemi Verne'in eserlerine oldukça egemendir. Bunda Verne'in bilim insanlarından oluşan bir sosyal çevreye sahip olmasının yanında, onun yaşadığı dönemde akla diğer tüm inançlardan daha üstün bir yer verilmesinin ve ilerleme fikrinin oldukça büyük etkisi bulunmaktadır. Bilimsel bilginin kurgu malzemesi olarak kullanılması, Verne'in çeşitli söyleşilerinde ifade ettiği gibi, eserlerinin gerçekmiş gibi algılanmasına yarıyor olabilir. Ancak sadece bu kadar basit bir işlevi yerine getirdiği iddia edilemez. Bilimsel bilginin edebi kurgunun içine yerleştirilmesi bir o kadar da ideolojik ve siyasaldır: Bilgi üretiminin gerçekleştiği yer ile bu bilginin nesnesi konumundaki öteki yer arasındaki mesafenin belirlenmesine yarar. Böylece coğrafyalar/medeniyetler arasında bir hiyerarşi, eşitsiz bir güç ilişkisi yaratılabilir. Pozitivist bir yaklaşımla edebiyatın içine bilimi yerleştiren Verne, doğanın ve öteki coğrafyaların tahakküm altına alınabileceği söylemini pekiştirir ve Avrupalı toplumları özne olarak kurar. Coğrafya bu anlamıyla onun kurgularının önemli bir unsuru haline gelir. Bilinmeyen coğrafyaları, başkalarından ödünç aldığı anlatılarla kendi edebi kurgusunun içine yerleştirir. Bu yerleştirme oldukça ideolojik temsillerle yapılır. Öyleyse gerçek olduğu iddia edilen tüm bu kurgu coğrafyaları hayali olarak üretilirler, hem edebi kurgunun yazarı Verne hem de onun ödünç aldığı bilginin üreticileri olan dönemin bilim insanları tarafından. Tüm bu bilimsel ve edebi yaratı her ne kadar bilimsellik iddiasında olsa da nesnel değildir. Nesnel olmadığı için de aslında gerçek değildir; ancak gerçekmiş gibi dayatılır.

Batılının Bilme Arzusu: Bilinmeyen Coğrafyaların Şarkiyatçı Temsilleri

Verne, Avrupa dışında yer alan coğrafyaları mekân olarak seçer eserlerinde; ancak bu yerlere daha önce pek seyahat etmemiştir. İlk yurtdışı gezisini 1859'da İngiltere ve İskoçya'ya yapar. İlerleyen tarihlerde Almaya, Danimarka, Norveç, Birleşik Devletler (New York ile Niagara Şelaleleri), Fransa kıyıları, Güney İspanya, Cezayir, İsveç, Hollanda, İtalya, Baltık Denizi ve İrlanda'yı ziyaret eder ve bu yerler *Olağanüstü Yolculuklar* serinin bazı kitaplarında edebi mekân olarak yer alır (Evans, 1992, s. 287; Harpold, 2005, s. 18-19). Bu anlamda Verne döneminin Fransız yazarlarından ayrılır. Onlar metinlerinin mekânını Fransa ve çevresi ile sınırlı tutarken Verne, tüm dünyayı (özellikle sömürgeleri) mekân olarak kullanır (Unwin, 2005b, s. 12). Pozitivizmin doğayı bilinir kılma çabasında olduğu gibi, bilinmeyen coğrafyaları bilme arzusu, yazarı Avrupa dışındaki coğrafyaları edebi metinlerinin kurgu mekânı olarak seçmeye iter. Bilinmeyen yerler, aslında bilimi yücelten Batılı yazarın bilgi nesnesidir. Bu bilgi nesnesine Verne şarkiyatçılık penceresinden bakar.

14. yüzyılda ortaya çıkan ve 18.-19. yüzyıllarda bilimsellik iddiasında olan şarkiyatçılık kabaca kültürel ve siyasal anlamda kendisini daha üstün gören Batı'nın, Doğu olarak tanımladığı şey hakkında konuşmasıdır (Kontny, 2011, s. 121). Said (1997)'e göre, Batı'nın Doğu üzerindeki ekonomik ve kültürel hegemonyası şarkiyatçılık sayesinde gerçekleşir. Şarkiyatçılık esas itibari ile Batı'nın Doğu'yu bilinir kılma, hakkında bilgi üretme arzusudur. Medeni olmama/medeni olma karşıtlığı üzerinden Doğu'yu bilinir kılma, Batı'nın kendini tanımlayabilmesini sağlar. Bu anlamda şarkiyatçılık basitçe bir mit olarak tanımlanamaz, ondan çok daha kuvvetlidir; çünkü Batı'nın Doğu üzerindeki otoritesinin meşruluğunun, hegemonyanın oluşmasını sağlar. Bilimden faydalanarak şarkiyatçılık, yabancı yerler hakkında ürettiği söylem ile "hayali coğrafyalar" inşa eder. Bu inşa, bilinen ile

bilinmeyen (egzotik) yerler arasındaki mesafenin oluşmasını sağlar (Jackson, 1989, s. 150). Batı ile Doğu ya da Avrupalı ile Avrupalı olmayan arasındaki bu karşıtlık önceden de vardır; ancak sömürgecilik ile daha görünür olur. Çünkü sömürgecilik Avrupalı ile Avrupalı olmayan arasındaki etkileşimin genişlemesini sağlar (Loomba, 1998, s. 58).

Bazı edebi metinlerin, sömürgeciliğin meşrulaştırılmasında önemli bir işlevi olan söz konusu şarkiyatçı söylemin üretimine katıldıkları görülür. Çünkü edebi metinler de tıpkı piyasa ve eğitim sistemlerinde olduğu gibi toplumsal kurumların bir parçası olarak işlev görür. Söz konusu metinler, sömürgecinin hem metropolde hem de sömürgelerde kültürel otorite sahibi olmasını sağlar (Loomba, 1998, s. 70). Daha önce Doğu'ya seyahat etmemiş yazarlar ile bu deneyimi yaşamış ve gerçek Doğu ile karşılaşmış olan seyyahlar önceden beri aktarılan gelen basmakalıp söylemleri kendi metinlerinde yeniden üretirken, mevcut ötekinin varlığını, dolayısıyla Batı'nın lehine olan tahakküm ilişkisinin devamını sağlarlar. Bu anlamda Said (1997, s. 18)'in ifadesiyle Batı, kendi bilinçaltının ürünü olan hayali bir Doğu yaratır; Doğu, Doğululaştırılır. Batı'nın Doğu hakkında üretmiş olduğu tüm metinler bu anlamda ideolojik temsiller içerir. Öyleyse Batı ile Doğu arasında iktisadi ve siyasi tahakküm ilişkisinin (sömürgecilik) yanında, Doğu hakkında bilgi üreten ve bilimsellik iddiasında olan şarkiyatçı metinlerin kurduğu iktidar ilişkisi de söz konusudur (Parla, 2018, s. 11).

Verne, eserlerinde kronotoplar (uzam-mekân ilişkisi) arasındaki geçişleri kullanır: Gerçek olandan hayali olana (olağanüstü coğrafyaya) geçilir (Dupuy, 2013, s. 132; Winandy&Winandy, 1969, s. 105). Başka bir ifadeyle, anlatıda yolculuk medeniyetten barbarlığa doğrudur (Verona, 2004, s. 143). Böyle bir kurgu yazara, bilinmeyen yeri mitler, semboller ve egzotik unsurlarla bezeyebilme imkânı sağlar. Verne buradan herhangi bir yere ve şimdiki zamandan geçmiş zamana olan hareketi ele aldığı *Olağanüstü Yolculuklar* serisinde bu anlamda egzotikleştirilen, idealleştirilen, fantazileştirilen ve stereotipleştirilen coğrafyalar üzerine yazar. Egzotiklik, coğrafi anlamda olağanüstü olarak kurgulanan yerlerin ana karaya olan mesafesini pekiştiren bir öğe olarak yer alır Verne'in eserlerinde. Uzak yerler egzotikleştirilir (Dupuy, 2013, s. 132-138) ya da mistikleştirilir. Verne'in *Dünyanın Merkezine Yolculuk* anlatısında Professor Lidenbrock'un yeğeni Axel, yaptıkları yolculukta hem gerçeği hem de hayalini bulabildiği için heyecanlıdır. Yeryüzünün merkezine doğru yol alırken yaptıkları jeolojik çalışmalar gerçekliğin çekiciliği olarak belirirken, diğer taraftan gizemli yolculuğun mistik yönü ise hayalin/rüyanın çekiciliği olarak ortaya çıkar. Ötekinin mistik varlığı (Saknussem) bir kriptogramın işin içine girmesi ile belirir (Kriptogram, mistik bir varlığın yolculuğa katılacağına habercisidir). Öyleyse Verne'in kurgu dünyası hayal ile gerçeğin bir alaşımı, "alacakaranlık bir alan" olarak belirir (Winandy&Winandy, 1969, s. 98-100).

Verne'in yolculuk anlatısı uzamsal ve zamansal anlamda döngüsel; hareketi barındırır; macera, keşif, kaçış ve özgürlüktür. Kahraman, bilinmeyen bir yer için bilinen dünyasından ayrılır ve tekrar oraya geri döner (Winandy&Winandy, 1969, s. 98-99). Bu basitçe bir macera anlatısı değildir; maceranın bitişi mitselleştirilir (Barthes, 1957, s. 75). Çünkü varoluşsal olarak insan bir yere kök salmayı arzu eder. İnsanın kendini ait hissettiği yer tarafından kuşatılmaya ihtiyacı vardır. O nedenle Verne'in yolculuk anlatısı daha çok geri dönüş anlatısıdır. Verne'in anlatılarında eğer Fransa'dan bahsediliyorsa, Fransa (ve diğer Avrupalı ülkeler) ya bir çıkış yeridir ya da varış noktası. Dolayısıyla *Olağanüstü Yolculuklar* serisinde geçen yerler genellikle Avrupa'nın sınırında ya da çevresinde yer alan,

maceracıların ve kâşiflerin seyahat ettikleri yerlerdir (Dupuy, 2013, s. 137). Geri dönüş önemlidir, çünkü eğer kahraman geri dönüp keşiflerini anlatmaz ise seyahat tamamlanmamış olur. Yine de *Olağanüstü Yolculuklar* serisinde azda olsa geri dönemeyen, ya da geri dönse de aklını yitiren kahramanlar bulunur (Angenot, 2014, s. 22). Edebi metinlerde ya da sömürge anlatılarında, özellikle yabancı yerler ve insanlar tarafından cezbedilenler için sınırları geçmek (bu aynı zamanda kendi ve öteki arasındaki sınırı geçmek/yerlileşmek/ilkelleşmek olabilir) tehlikeli bir iş olarak aktarılır. Yerlileşmek aklını yitirmek anlamına gelir. Sömürge toprakları Avrupalı erkeği deliye döndürür (Lomba, 1998, s. 136).

Verne'in yolculuk anlatısı, okuyucunun bilinmeyen yerlerin doğasından kaynaklanan gizemli varlığına ve orada yaşayan yerli halklara doğru yola çıkmasını sağlar. Bilinmeyen gizemlidir, bu nedenle yazarı ve okuyucuyu kendisine doğru çeker (Alcocer, 2008, s. 2-4). Yabancı yerler aracılığıyla Verne, bilinen ve bilinmeyen, medeni ve medeni olmayan arasındaki çatışmayı inşa eder. Anlatılarını yazdığı yer (Fransa/burası/ev) ile anlatısının coğrafyası olarak seçtiği yer (yabancı yerler, Doğu, Transilvanya/orası/dışarı) arasındaki kültürel ve coğrafi mesafeyi kullanır (Verona, 2004, s. 138). Bilinmeyen yerlere yolculuk eden kahramanların amacı ise, buraları keşfetmek ve bilinen dünyanın sınırlarını genişletmektir (Dupuy, 2013, s. 137). Bu anlamda, Batılı kahraman ne kadar hareket halindeyse, bilinmeyen yerlerin insanları o kadar durağandır, sabit bir noktası vardır (Angenot, 2014, s. 19). Kahraman yola çıkar, bilinmeyen yerlerdeki engellerle mücadele eder, genelde zaferle geri döner, zayıf olan ise cezalandırılır (Winandy&Winandy, 1969, s. 99).

Sadece eserlerdeki kahramanlar değil, bu kahramanların arzuları, bilgisi, parası, kutsal/ruhani/tinsel olan da onlarla birlikte hareket halindedir. Verne'in anlatılarında hareketi engelleyen her türlü varlık ve olay olumsuzlanır. *Seksen Günde Devr-i Âlem* anlatısında polis memuru Fix'in Phleas Fogg'u durdurmaya çalışmasında ve *İnatçı Keraban* anlatısında Jön Türklerin koydukları vergi ile boğazın geçilmesini engellemeye çalışmalarında olduğu gibi. Hareket vurgusu hızın yüceltilmesi içindir. Çünkü hız, zamandan kâr edilmesini sağlar. Bu da yine modernizmin bir yüceltmesidir. Hızın temsili de Verne'in eserlerinde gemi ve tren gibi ulaşım araçları ile yapılır (Angenot, 2014, s. 19-23). Öte taraftan, Verne buharlı makine ile çalışan ve Batılı teknolojinin üstünlüğünü gösteren bu ulaşım araçlarını bilinmeyen yerlerin (Afrika'nın, Hindistan'ın, Amerika'nın), tüm bitki ve hayvanların bulunduğu faunanın içine sokar (Guillaume, 2014, s. 100). Böylece bilinmeyen yerlerin saf doğası Batılı akıl sayesinde bozulur ve bundan sonra medenileştirilmeye açık hale gelir.

19. yüzyıl coğrafi romanı sömürgecilikten etkilenir ve insanın (erkeğin) kendi çabası ve girişimleriyle çoğu zaman düşmanca davranan doğayı dönüştürebileceği, ona adapte olabileceği söylemini kurgular (Dupuy, 2013, s. 132). Doğanın dönüştürülebilmesi iddiası, barbar toplumların medenileştirilebilir olduğu fikrini dayatır. Verne'in eserlerinde de sömürgelerin Batılı kahraman tarafından ehlileştirildiği ve modernleştirildiği anlatılır. Batılı, sömürge insanını gelenekselliğin tahakkümünden kurtaran, onu medenileştirir. Avrupa'nın yayılma ve sömürgecilik politikaları ile yakından ilişkili anlatıların ürettiği *Olağanüstü Yolculuklar* serisinde Verne kahramanlarının hangi uluslara ait olduklarına oldukça fazla vurgu yapar. Ulusların hem yükselişi hem de azınlıkların nasıl baskılandığını anlatılandırır (Unwin, 2005a, s. 6). Batılı ırkları/ulusları yüceltir. Asıl yücelttiği ise, Batılı erkektir. Batılı erkeği özne olarak kurabilmesi, sömürge insanının öteki olarak inşasına

bağlıdır (Paudyal, 2013, s. 91). Başka bir ifadeyle, Verne'in *Olağanüstü Yolculuklar* serisi, üstün Batı medeniyeti ile aşağı vahşi toplumları (Amerikan, Afrikalı veya Asyalı) bir araya getiren temsili yolculuk anlatısıdır (Guillaume, 2014, s. 99). *Jangada* eserinde Verne'in, Amazon bölgesinde yaşayan yerlilere ilişkin 1800'lü yıllarda Avrupalılar tarafından oluşturulmuş söylemi yeniden ürettiği görülür (Alcocer, 2008, s. 1). Birçok eserinde olduğu gibi *Üç Rus ve Üç İngiliz'in Güney Afrika Serüvenleri*'nde Verne teknik ve bilim anlamında ilerlemiş Batılı medeniyet ile arkaik ve vahşi Güney Afrika arasında bir zıtlık kurgular. Anlatıda yerli halkın hayvansılaştırıldığı görülür. Afrikalı yerlilerin av hayvanı olarak görülmesi, 19. yüzyılın ırk teorilerinden kaynaklanır. Batılı ilerleme fikrine göre, toplumların ilerlemesi geri kalmış halkların yok olmasına bağlıdır. İlerlemenin yasası budur. Kızılderiler, Tazmanyalılar, Kuzey Amerika yerlileri ve belki de sömürgeleştirilmiş Araplar ilerleme uğruna yok olacaktır (Guillaume, 2014, s. 92-94). Üstelik *Dünyanın Merkezine Yolculuk* anlatısında Kuzey Kutbu, *Dünyadan Aya* anlatısında ay, *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* anlatısında denizaltı keşfedilirken, Batılı erkeğin bilimsel ve teknolojik anlamda ilerlemiş olduğuna vurgu yapılır. Bilimsel ve teknik üstünlüğe sahip olan Batılı erkek, sömürgeleştirilmiş/yerli ötekine gözlerini dikerek bakar. Öteki bu anlatılarda barbarlar ve vahşiler olarak kurulurken, Batılı erkek medeniyetin ve ilerlemenin failidir (Paudyal, 2013, s. 92).

Şarkiyatçı metinlerde Avrupalı olmayan toplumlar Avrupa'nın kültürel rakibi olarak konumlandırılır. Bu anlamıyla bu toplumlar Avrupa'nın kendinde içkin olan ötekidir (Said, 1997, s. 13-14). Öteki usdışı, barbar, uyuşuk, şehvetli, tembel, statik, kadınsı, tarih dışı, gizemli ve fantastik ise; Avrupalı özne akılcı, ilerlemeci, medeni, erkeksi, tarihe yön veren, cinsellik anlamında ahlaki değerleri olan ve çalışkandır (Loomba, 1998, s. 47; Turner, 2001, s. 64; Pratt, 1992, s. 64; Spivak, 2009, s. 64-67). Doğu, negatif anlamlarla yüklü bir öteki olarak kurulur ve medeni dünyanın (Batı) tam sınırına yerleştirilir (Turner, 2001, s. 67). Örneğin *Karpatlar Şatosu* isimli eserinde Verne, 19. yüzyılın romanlara konu edinilen meşhur bir coğrafyayı kendisine sahne olarak seçer: Transilvanya ve Romanya. Tuna nehri, o dönemde Gotik edebiyatın önemli manzaralarındandır ve Batılı tahayyülde "vahşi Doğu" ile ilişkili olarak karanlık ve ürkütücü bir görünüme sahiptir. Aslında bu anlatının amacı bir "öteki Avrupa" yaratmaktır. Verne, bu eserinde hem Doğu'nun egzotik dekorunu hem de Batı'nın kurguladığı Gotik dekoru kullanır (Verona, 2004, s. 135-138).

Verne'in eserlerindeki öteki, ilerlemeyi hiçbir zaman tam anlamıyla anlayamaz ve ona karşı her zaman faydası olmayan bir direnç gösterir; ilerleme fikrinden hem korkar hem de merak eder (Paudyal, 2013, s. 91). Tıpkı *İnatçı Keraban* isimli romanının başkahramanı Keraban Ağa'da olduğu gibi. Keraban Ağa Osmanlı modernleşmesine karşı direnen ve gelenekselliği temsil eden bir kahramandır. Diğer taraftan, Verne anlatılarında tarihsel olarak geçmişte konumlandığı öteki coğrafyaları, kültürleri ya da bilinmeyen yerleri ilkel, vahşi, düşmanca, ama aynı zamanda çekici ve heyecanlı yerler olarak aktarır (Paudyal, 2013, s. 98). Çünkü şarkiyatçı metinlerde kadın cinselliği ile yüklenmiş olan öteki coğrafyalar (Doğu) bir taraftan bereketli, baştan çıkarıcı ve doğurgan; diğer taraftan uysal bir bakireden ziyade ehlileştirilmesi gereken vahşi bir kadındır (Schick, 2000, s. 100). Sonsuz cinsel lezzetin, ihtişamın ve sefahatin olduğu öteki coğrafyalar kadınsılaştırılır ve kadınsılaştırma onların medeniyetsizliğinin kaynağı olarak sunulur. Bu söylem onun Batılı tarafından sömürülebilmesini ve tahakküm altına alınabilmesini meşrulaştırır (Kontny, 2011, s. 135). Verne'in anlatılarında bilimi aktif bir şekilde pratik eden erkek kahramanları da keşifler

yaparken, maceradan maceraya koşarken bilinmeyen yerleri fethetmeyi, egemenliği altına almayı arzular (Winandy&Winandy, 1969, s. 98).

Öyleyse Verne'in, bilinen dünyadan bilinmeyen coğrafyalara doğru olan yolculuk anlatısı medeni dünya ile barbar yerler arasındaki mesafenin inşasına katılır. Avrupalı olan ile olmayan toplumlar arasındaki bu ayrımın şarkiyatçı temsiller yoluyla edebi metinlerde yer alışı Avrupalının diğer toplumlar üzerindeki ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal hâkimiyetini pekiştirir. Bilinmeyen coğrafyalara doğru olan yolculuk aslında bir kendini arayış, bir kaçıştır. Batılı bilinçaltında bastırıldığı arzularının tatmini için oraya gider. Bilinmeyen coğrafyalar, Batılının kendi vatanında yaşayamadığı ve bastırıldığı duygularını özgürce yaşayabildiği, bu nedenle deliye dönme tehlikesi ile karşı karşıya kalabildiği tehlikeli yerlerdir. Söz konusu kurgu macera unsuru olarak da kullanılır. Olağanüstü yolculuğa çıkan Batılı kahraman ise, mutlaka geri dönmelidir ki bilinmezlikten kurtulabilsin ve özgürlüğüne kavuşabilsin. Batılı kahramanın özgürleşmesini, bilinmeyen coğrafyaların özgürleştirilmesi takip eder. Verne'in eserlerinde özgürleştirme tıpkı şarkiyatçı bilgide olduğu gibi bilinmeyen coğrafyaların medenileştirilmesi olarak belirir. Önce bu coğrafyalar Batılının bilme arzusu nedeniyle keşfedilir, bilinir kılınır, başka bir ifadeyle bilinen dünyanın sınırları genişletilir ya da sonsuz bilinmezlikteki dünya bilinir kılınarak küçültülür; sonra bu coğrafyalardaki toplumsal yaşam Batılı ahlakla yeniden düzenlenerek medenileştirilir. Babarlık böylece ilerleme fikrinin dayattığı gibi ortadan kaldırılır ve medeni olanın sonsuz ve evrensel hâkimiyeti vücut bulur. Şarkiyatçı bilginin ödünç alındığı edebi metinlerde Batı ve Doğu arasındaki kültürel farkın vurgulandığı ve yeniden üretildiği görülür. Bu anlatılarda Batı, Doğu hakkında bilgi üretme iktidarına sahipken, Doğu onun bilgi nesnesi konumundadır. Bu gücünden dolayı Batılı Doğu'yu istediği gibi hayal eder ve kurgusunu gerçekmiş gibi sunar. Şarkiyatçı temsiller edebi metinlerde yeniden üretilirken Batı'nın Doğu'daki ekonomik, siyasal ve kültürel varlığı, yani sömürgecilik meşrulaştırılır. Bu anlamda edebiyatın ideolojik bir aygıt olarak işlev gördüğü iddia edilebilir.

SONUÇ

Edebiyat sosyolojisi, bir edebi metnin toplumsal dünya ile olan ilişkisine odaklanır. Bu bağlamda, edebiyatın toplumsal bir kurum gibi işlediğini ve yazıldığı dönemin ideolojik temsillerini barındırabileceğini kabul eder. Verne'in özellikle *Olağanüstü Yolculuklar* serisi içerisinde yer alan kitaplarına ve seri üzerine yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında, edebiyatın siyasal bir söylem alanı oluşturabildiği ve okuyucularına ideolojik temsiller aracılığıyla belli stereotipler dayatabildiği iddia edilebilir. Avrupalı (özellikle Fransız) çocukların ve ebeveynlerinin bilinmeyen yerler ve doğa hakkında bilgi edinebilmesini sağlamak amacı ile kaleme alınan ve bu nedenle çocuk edebiyatı kapsamına giren *Olağanüstü Yolculuklar* serisi döneminin ideolojik temsillerini barındırır. Çocuk edebiyatı aracılığıyla, çocuklar adına konuşan yetişkinler, onların nasıl davranmaları gerektiğine dair olan öğretilerini onlara öğretmeye çabalarlar. Böylece çocuklar yetişkinlerin tahakkümü altına girer.

Çocuğu edilgen kılan *Olağanüstü Yolculuklar* serisi, beri taraftan 19. yüzyıla egemen olan bilimsel, sömürgeci, siyasal, iktisadi ve şarkiyatçı söylemi yeniden üretir. Bunu bilinmeyen coğrafyaları edebi kurgusunun mekânı olarak seçerek yapar. Böylece Avrupalı toplumların Avrupalı olmayan toplumlara üstünlüğünü meşrulaştırır. Bu üstünlük anlatısı Avrupalı öznenin, öteki coğrafyalara müdahale edebilmesini, onları tahakkümü altına alabilmesini sağlar. Öteki coğrafyalar Aydınlanmanın gerektirdiği ilerleme fikri

doğrultusunda medeni Avrupalı toplumlara ya asimile ya da tabii olacaktır. Sömürgeci söylemin ihtiyacına uygun bir şekilde inşa edilen bu anlatı aynı zamanda şarkiyatçılıktan beslenir. Çoğunlukla Avrupa dışındaki yerleri edebi mekân olarak seçen Verne, bu yerleri şarkiyatçı temsillerle aktarır. Bu olağanüstü yerler hayali olarak kurgulanır, egzotik ve mistik öğelerle bezenir.

Öyleyse Avrupa'nın hemen sınırında yer alan öteki coğrafyalar Verne'in eserlerinde hayali olanı temsil eder. Çünkü öteki coğrafyalar henüz bilinmez ve onu bilmemek hayali unsurlarla kolayca bezeyebilmeyi sağlar. Verne'in eserleri hayal ile gerçekliğin iç içe geçtiği kurgulardan oluşur. Öteki coğrafyalar ne kadar hayali ise Avrupa bir o kadar gerçektir. Özne konumundaki Avrupa bilinen coğrafyayı, dolayısıyla gerçekliği imler. Gerçeklik ise ancak bilimle sağlanır. Pozitivizmin ve ilerleme fikrinin savunusunu yapan Verne bilimi edebi kurgusunun içine koyarken kurgusuna gerçeklik katar. Üstelik Verne, bilim insanı-maceracı kahramanlarını bilinmeyen yerlere gönderir. Amacı bilinmeyen yerlerin bilinir kılınmasıdır. Öyleyse öteki coğrafyalar Avrupa'nın bilgi nesnesi olarak Verne'in eserlerinde yer bulur. *Olağanüstü Yolculuklar* serisinde bilimsellik söyleminin edebiyat aracılığıyla yeniden üretildiği söylenebilir. Hatta bilimsel anlatılar mitselleştirilir ve yazar kendi mitosunu yaratır.

Sonuç olarak, edebiyatın toplumsal dönüşümler hakkında bilgi verdiği ve ideolojik temsilleri barındırdığı kabul edilebilir. Öyleyse edebiyatın toplumun bir yansıması olduğunu söylemek mümkündür; ancak edebiyat toplum tarafından kolayca belirlenen bir toplumsal kurum değildir. Sanatsal bir üretim olan edebiyat, toplumsal olanı alır, işler ve onu başka bir şeye dönüştürür. Bu dönüşen şey yeni bir toplumsallık yaratır. Bu nedenle edebi metinlerin sosyolojik yorumu toplumsal olanı anlamlandırabilmek için işlevsel bir yere sahiptir. *Olağanüstü Yolculuklar* serisi yeni bir toplumsallık yaratır ve okuyucusunun döneme egemen olan dünya görüşü doğrultusunda dönüşmesini bekler.

SUMMARY

The literary production of Jules Verne (1828-1905/ the French author) is an important research object in the field of sociology of literature because it reflects the social characteristics of the period in which he lived. Sociology of literature, which focuses on the relationship of the literary text with the external world, accepts literature as a social institution and a social phenomenon. The *Extraordinary Journeys* series, which made Verne a famous author, was written to enable European (especially French) children and their parents to learn about unknown places and nature. The Series convey important information about the social structure of 19th-century Europe and are witnessing the period. In this context, the sociological interpretation of the Series makes it possible to understand both the economic, political, cultural institutions and the influence of the social on literature.

In this study, starting from Verne's *Extraordinary Journeys* series, it will be problematized how literature was articulated to the production and reproduction of the political discourse/ideology/representations of the period in which it was produced. In other words, it will be claimed that literature can create a political discourse space by reproducing the dominant ideology. The *Extraordinary Journeys* series include the myths of the Occident about nature and unknown places and repeat the modernist claim that nature and unknown places should be dominated by making known. Verne carries the values, ideological

representations, colonial and orientalist discourses of the powers that dominated the 19th-century into his books and participates in their reproduction.

There aren't many scientific studies about Verne's books in Turkey. But especially the sociological analysis of Verne's books by social scientists living in the non-European societies, which are depicted by the author with European eyes, can fill an important gap. This study aims to motivate Turkish researchers to analyse this kind of literary and artistic works from the sociological perspective.

In this study, the ideological representations used by Verne in his *Extraordinary Journeys* series were tried to be revealed by looking at the academic studies in foreign literature on the Series. It is concluded that the *Extraordinary Journeys* series reproduce the scientific, colonial, and orientalist discourse of the 19th-century and construct the unknown geographies (non-European societies) as others that need to be civilized while establishing the European man as a subject. The environment in which the author lives and the dominant ideologies of the period have an important influence on Verne's literary production. At a time when science was glorified, Verne transfers his positivist ideas to literature and uses literature as an instrument in spreading these ideas. Nature and unknown geographies are included as the object of knowledge in his literature. The aim is to produce scientific narratives about these places and to make them known. Thus, he glorifies scientific narratives in his texts. The scientific discourse is followed by colonial and orientalist discourse. The author fictionalizes these places as Europe's other. With this discourse, which is produced through literature and providing detailed information about the other, the subordination of unknown places to the European subject is legitimized. Ultimately, Verne's literature ensures that ideological discourses are embraced by readers and are constantly reproduced. The fact that his books written in the 19th-century have been still reading by the children of the world today ensures the continuity of the discourse. So the hierarchy/unequal power relationship between European and non-European societies or between man and nature is fixed.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Saha araştırmasına dayanmamaktadır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada telif konuları olacak görsel kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No images and photos used in the study.

SEEFAD

KAYNAKÇA

- Akın, M. H. (2006). Jules Verne'in Yirminci Yüzyılda Paris adlı romanından bir dönemin bilim algısını okumak. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 16, 183-190. Erişim adresi: <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/11684/Mahmut%20H.%20AKIN.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Alcocer, R. (2008). Along the banks of the Amazon: ethnicity and crosscultural imaging in Jules Verne's La Jangada. *Reconsidering Comparative Literary Studies*, 5(1), 1-17. Erişim adresi: <http://ejournals.library.vanderbilt.edu/index.php/ameriquets/article/view/112>.
- Alver, K. (2006). Edebiyat sosyolojisi ve hayat. *Sosyoloji Dergisi*, 15, 105-118. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/593328>.
- Andı, M. F. (1998). Türk edebiyatında Jules Verne tercümelere. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, 65-80. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/158013>.
- Angenot, M. (2014). Jules Verne: the last happy utopianist. P. Parrinder (Ed.), *Science fiction: A critical guide* içinde (s. 18-33). London and New York: Routledge.
- Barthes, R. (1957). *Mythologies*. Paris: Editions du Seuil.
- Bayramoğlu, N. (2009). Önsöz: Sizi Mösyö Verne'le Tanıştıralım. V. Dehs (Yaz.), *Jules Verne: Eleştirel bir biyografi* içinde (s. 9-16) (S. Altınçekiç, Çev.). İstanbul: İthaki Yay.
- Dehs, V. (2009). *Jules Verne: Eleştirel bir biyografi* (S. Altınçekiç, Çev.). İstanbul: İthaki Yay.
- Dupuy, L. (2011). Jules Verne et la géographie française de la deuxième moitié du XIXème siècle. *Annales de géographie*, 679, 225-245. Erişim adresi: <https://www.cairn.info/journal-Annales-de-geographie-2011-3-page-225.htm>.
- Dupuy, L. (2013). Jules Verne's extraordinary voyages, or the geographical novel of the 19th century. *Annales de géographie*, 690(2), 131-150. Erişim adresi: https://www.cairn-int.info/article-E_AG_690_0131--jules-verne-s-extraordinary-voyages.htm.
- Emre, A. (2019). *Jules Verne'in Osmanlısı: İnatçı Keraban*. İstanbul: Temmuz Yay.
- Etensel İldem, A. (2005). Kéran le tétu, roman d'aventures et/ou roman orientaliste?. *Caietele Echinoc*, 9, 131-138.
- Evans, A. B. (1992). Jules Verne. C. S. Brosman (Ed.), *Dictionary of literary biography: Nineteenth-century french fiction writers, 1860-1900* içinde (s. 275-297). Detroit: Gale.
- Guillaume, I. (2014). Aventures de trois Russes et de trois Anglais dans l'Afrique australe. Les enjeux de la chasse chez Jules Verne. *Romantism*, 165(3), 87-100. Erişim adresi: <https://www.cairn.info/revue-romantisme-2014-3-page-87.htm>.
- Harpold, T. (2005). Verne's Cartographies. *Science Fiction Studies: A Jules Verne Centenary*, 32(1), 18-42. Erişim adresi: <https://www.depauw.edu/sfs/backissues/95/harpold95-images.htm>.
- Haser, M. (t.y.). Bizim Jules Verne. *geoCED (Coğrafya Eğitimi Derneği Süreli Yayını)*, 4, 39-50. Erişim adresi: http://www.geoced.org/bizim-jules-verne/#_ftn1.
- Jackson, P. (1989). *Maps of meaning: An introduction to cultural geography*. London and New York: Routledge.
- Kıran, Z. (2005, 31 Mart). Ölümünün 100. yılında Jules Verne. *Cumhuriyet Kitap*, 78, 20-22.

- Kontny, O. (2011, Ağustos-Eylül-Ekim). Üçgenin tabanını yok sayan Pythagoras: oryantalizm ve ataerkillik üzerine. *Oryantalizm I, Doğu-Batı Dergisi*, 20(I), 121- 136.
- Loomba, A. (1998). *Colonialism/Postcolonializm*. London and New York: Routledge.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yay.
- Özcan, N. (2008). Jules Verne'den bir Osmanlı hicvi: İnatçı Keraban. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 59-67. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/16651>.
- Parla, J. (2018). *Efendilik, şarkiyatçılık, kölelik*. İstanbul: İletişim Yay.
- Paudyal, B. P. (2013). *Imperialism and the sublime in the science fictional works of Jules Verne* (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Hawai'i At Mānoa.
- Pratt, M. L. (1992). *Imperial eyes: Travel writing and transculturation*. London and New York: Routledge.
- Said, E. W. (1997). *L'Orientalisme: l'Orient créé par l'Occident*. Paris: Edition du Seuil.
- Sapiro, G. (2019, Aralık). *Edebiyat sosyolojisi* (E. C. Gürcan, Çev.). Ankara: DoğuBatı Yay.
- Schick, İ. C. (2000). *Batının cinsel kıyası: Başkalıkçı söylemde cinsellik ve mekânsallık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Smyth, E. J. (2000). Verne, SF, and modernity: An introduction. E. J. Smyth (Ed.), *Jules Verne: Narratives of Modernity* içinde (s. 1-10). Liverpool: Liverpool University Press.
- Spivak, G. C. (2009). *Les subalternes peuvent-elles parler?* (J. Vidal, Çev.). Paris: Editions Amsterdam.
- Turner, B. S. (2001). On the Concept of Axial Space: Orientalism and the Originary. *Journal of Social Archaeology*, 1(1), 62-74. doi: [10.1177/146960530100100105](https://doi.org/10.1177/146960530100100105).
- Unwin, T. (2005a). Jules Verne: Negotiating change in the nineteenth century. *Science Fiction Studies*, 32(1), 5-17. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/4241318?casa_token=ECO1ffpLiacAAAAA%3A9z5kTTjowUrY5iOvOjXqmhjH_vm0cny3mFaJuocBgjvLKqATyKLTIAGP2-20Lj4G21Ud8b3-kaAj2OK4ydT9IP6PCMIhsHUoMSn0ug4Z7gpQto15VAZ&seq=1#metadata_info_tab_contents.
- Unwin, T. (2005b). *Jules Verne: Journeys in writing*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Verona, R. M. (2004). Jules Verne in Transylvania. *The Comparatist*, 28, 135-150. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/44367224?casa_token=x9me_CIVnKEAAAAA%3ALTIFudbgZ1Zx_--Safu64rQjVfKZA8LyEOvTdml2cASPcwfq2fKJv9PtXi8Cob7jTq-piDExfG4OkG0OSxkRW9ogTUD7pxVfUxtytybckBnszuTEREk&seq=1#metadata_info_tab_contents.
- Vierne, S. (1989). *Jules Verne: Mythe et modernité*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Winandy, A. & Winandy, R. (1969). The twilightzone: Imagination and reality in Jules Verne's Strange Journeys. *Yale French Studies: The Child's Part*, 43, 97-110. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/2929639?casa_token=iwfhPBUjNQcAAAAA%3AAs4nlg5tfmduUvhp7WharDNIZVi8-JS--9mH3bTSTf5iw36m4K3cAMufzNITK1q-MAA4UbjvhDNMNzOqCIWbubxqRBRedHhMjx0UB8gwrFb1ddRW6BD8&seq=1#metadata_info_tab_contents.

COVID-19 Experience of Higher Education Students in Urban and Rural Areas*

Dr. Yahya Aydın

Ankara Yıldırım Beyazıt University,
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Sociology
aydin.yahya.tr@gmail.com

Dr. Mustafa Köse

Afyon Kocatepe University,
Faculty of Science and Literature
Department of Geography
mustafakose@aku.edu.tr

Abstract

According to official statistics, there are approximately eight million higher education students in Turkey. In other words, one-eighth of Turkey's population continues to higher education in Turkey. In this study, the digital divide in distance education in terms of the physical and social environment of higher education students is discussed. When the first COVID-19 cases were recorded in Turkey in the second week of March 2020, formal education was immediately stopped with distance education until finishing 2020-2021 education year and 2021-2022 higher education year started with partly (approximately %40) distance education. This paper focusses on undergraduate (BA) and postgraduate students (both MA and PhD) from Ankara Yıldırım Beyazıt University (AYBU) in Turkey to compare the function of living in the urban area or rural area during the COVID-19 pandemic. After finishing literature review and getting ethical approval for collecting original data, Phone and Skype interviews between June and September 2020 has done with thirty-four students. Then, the datasets analyzed with the NVivo program with regards to emerged main themes (e.g., location, urban and rural areas, and distance education). In this study, students living in the city center stated that they experienced more psychological, social and economic difficulties in order to overcome this pandemic. Students who live in rural or suburban areas and can access educational materials and facilities with secure internet access have been found to be more independent, safe and productive during the COVID-19 pandemic.

Keywords: COVID-19, home, urban-rural areas, higher education, distance education.

Yükseköğretim Öğrencilerinin Kentsel ve Kırsal Alanlarda COVID-19 Deneyimi**

Öz

Resmi istatistiklere göre Türkiye'de yaklaşık sekiz milyon yükseköğretim öğrencisi bulunmaktadır. Yani Türkiye nüfusunun sekizde biri yükseköğretime devam etmektedir. Bu

* This article is the expanded and revised abstract version of the paper presented orally at 70th Anniversary Virtual Conference with the title of "Location Matter: Experiencing COVID-19 Differently as Higher Education Student" organized by British Sociological Association between 13-15 April 2021 (Virtual).

** Bu makale, British Sociological Association tarafından 13-15 Nisan 2021 tarihleri arasında düzenlenen 70. Yıl Çevrimiçi Konferansı'nda "Location Matter: Experiencing COVID-19 Differently as Higher Education Student" başlığı ile sadece sözlü olarak sunulan özeti genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir (Çevrimiçi).

çalışmada, yükseköğretim öğrencilerinin fiziksel ve sosyal çevreleri açısından uzaktan eğitim sürecinde yaşanan dijital uçurum ele alınmaktadır. Türkiye'de ilk COVID-19 vakaları 2020 Mart ayının ikinci haftasında görüldüğünde, örgün eğitim derhal durdurulmuştur ve 2020-2021 eğitim öğretim yılı bitene kadar örgün eğitim uzaktan eğitimle devam etmiştir ve 2021-2022 yükseköğretim yılına kısmen (yaklaşık %40) uzaktan eğitimle başlanmıştır. Bu çalışma, COVID-19 salgını sırasında kentsel alanda veya kırsal alanda yaşama durumunu ve yaşanan mekânın etkisini karşılaştırmak için Türkiye'de Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nden (AYBÜ) lisans ve lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) öğrencilerine odaklanmaktadır. Literatür taraması tamamlandıktan sonra orijinal verilerin toplanması için öncelikle etik kurulu onayı alındı ve bu onaydan sonra Haziran ve Eylül 2020 tarihleri arasında otuz dört öğrenciyle Telefon ve Skype görüşmeleri yapılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan ana temalar (örneğin konum, kentsel ve kırsal alanlar, uzaktan eğitim) ışığında NVivo programı da kullanılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Şehir merkezinde yaşayan öğrenciler, bu salgının üstesinden gelmek için hem psikolojik hem de sosyal ve ekonomik olarak daha fazla zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan, kırsal alanda ya da şehir çeperlerinde yaşayan ve internet aracılığı ile eğitim materyalleri ve olanaklarına erişebilen öğrenciler pandemi boyunca daha bağımsız, güvenli ve üretken olduklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, ev, şehirsal-kırsal alanlar, yükseköğretim, uzaktan eğitim.

INTRODUCTION

Higher education is an important part of the development goals and the guarantee of the future for Turkey (HE reports, 2019). According to data obtained from the Council of Higher Education, there are about eight million undergraduate (BA) and postgraduate students (both MA and PhD) studying at Turkish higher education institutions. In the 2019–20 academic year, there were 7,857,030 students enrolled in universities providing open and formal education. However, there were only 83,103 enrolled students in universities providing distance education. Although enrolment numbers do not show a remarkable difference between male and female students, there is a tremendous difference in terms of geographical regions.

In world history, wars, terrorist incidents, natural disasters, diseases, and epidemics appear as events that fundamentally disrupt education (Kahraman, 2020). In order to prevent interruption of the education process in such crises, fast solutions can today be produced with the help of digital learning technologies (Kahraman, 2020; Nerse, 2020). The pandemic caused by the coronavirus (COVID-19) has caused the disruption of formal education worldwide. In order to prevent the spread of the corona virus and the sustainability of students' education, most countries have decided to switch to the distance education system (Telli and Altun, 2020). In late 2019, a new type of coronavirus was encountered in Wuhan, China. COVID-19, which started as a local health problem, has since become a global epidemic in only a short time due to increasing mobility of the populace and rapid contagion factors (Özer and Suna, 2020; WHO, 2020). This pandemic has caused great changes in people's daily lives. Some governments have taken measures such as curfews and national and international travel restrictions to reduce interpersonal interactions. The curfew restrictions applied in many countries have deeply affected many areas, especially business life and education (Balci and Çetin, 2020; Aydın and Köse, 2021). In order to mitigate the impact of the COVID-19 pandemic and slow the spread of the infection, some countries have seen it as necessary to close schools. Indeed, schools were closed in 194 countries in the second half of the 2019-2020 academic year after the new type of coronavirus (COVID-19) spread across the world and rapidly turned into a pandemic (Karip, 2020). This pandemic has impacted education on a global scale and in an unprecedented manner (Işık and Bahat, 2021). Given its devastating impact worldwide, responding to the educational needs of students is of paramount importance in such a times of crisis (OECD, 2020; Özer and Suna, 2020). Distance education gains importance in such situations through the provision of material online (Lembani et al., 2019).

Turkey also interrupted education in its schools with the appearance of the first cases of coronavirus in March 2020 (Karip, 2020). Distance education, an innovative education system, has been actively used by many countries during the pandemic when their education systems were disrupted or insufficient. After the interruption of formal education in schools, distance education with initiated and attempts were made to ensure the continuity of learning in Turkey. Distance education was enacted via synchronous and asynchronous methods according to the technological capacities of the country in question, teachers' ability to use technology, and students' access to digital technologies and internet connections (Aydın and Köse, 2021, Telli and Altun, 2020; Arık et al. 2021; Kutlu and Titrek, 2021). As stated by Lembani et al. (2019), access to education is an important determinant of the future success of the individual. In this context, it was only possible to meet the

education needs of students without gathering them into crowded classes, but with distance education during the pandemic period. On the other side, continuation of education via distance learning has not affected students equally due to the differences in the way it is provided (Özer et al., 2020). Several countries in the world have been caught unprepared for distance education and the opportunities and digital literacy differences between socio-economic groups have revealed the digital divide in distance education. In addition, students' socio-economic status and the physical environment students live in affect the extent to which they can benefit from distance education. The factors such as institutional and environmental barriers, digital and technological inequalities have affected the level of students benefiting from distance education (Azionya & Nhedzi, 2021). Also, COVID-19 pandemic exposed the digital divide between high- and low-income communities in globe. Although it is claimed that opportunities for digital education have increased on a global scale, it is possible to say that there are significant differences between rural and urban areas in this regard (Nerse, 2020). Individuals in urban areas with rich ICT access may have a remarkably different educational experience those within semi-urban, town and rural areas where ICT access is much more limited (Lembani et al. 2019). During the COVID-19 pandemic, some students have not had reliable access to the internet and thus educational resources. Consequently, university students have not participated or benefitted from distance education on equal terms and they have experienced of the digital divide in higher education.

Meaning of Home and Location

Researchers in different disciplines accept 'home' to be a multidimensional concept and emphasize the necessity of multidisciplinary research in defining it. In addition, different definitions have historically been offered by various disciplines such as sociology, anthropology, psychology, human geography, architecture, and philosophy to understand the meaning and function of the house (Saegert, 1985; Lawrence, 1987; Mallett, 2004). The word home is a difficult concept to define because it contains the understanding of a "space" or "place" as well as psychological resonance and social meaning (Saegert, 1985). Lawrence (1987) described the concept of 'home' as a dwelling unit that defines and limits the physical space where the household lives. On the other hand, Rakoff (1977) defines the house as the place used to express the feelings and thoughts of people, to perform cultural activities, and to provide physical shelter and protection. In addition, definitions of home reveal that the residential area and the concept of home are closely related to the psychology, economic situation, geography, and socio-cultural values of society. Accordingly, the concept of a house includes all family members living in that house as well as that of a pure architectural structure. In this context, the residential areas from the courtyard of the house to the garden, from the rooms to the terrace, are designed as a living space and this makes the space a complete home (social space).

The meanings people attribute to homes can of course vary to a certain extent from one culture to another (Rakoff, 1977). These life-prioritized spaces can basically be a simple tent in which poor people can get their heads, as well as residential complexes or palaces where all members and servants of wealthy families can live together. Although a relationship can be established between the form of these houses and the people's lifestyles, these relationships have become more complex in post-industrial revolution societies (Kuban, 1995). In general, before the industrial revolution, in societies where the majority of

the world population showed rural characteristics, socio-economic conditions did not change much and construction techniques were essentially similar, and in which houses were meant as places that respond to basic needs. In this sense, dwellings have been built functionally to meet all the needs of people living in rural areas. However, with the approach of the industrial revolution and the modern age, changes have occurred in the meaning and functions of homes. Housing units have begun to transform into commodities that are produced and marketed within certain economic and technological possibilities and constraints (Saegert, 1985). Nevertheless, the construction of houses in different shapes and sizes within the same society can be due to both the construction of the buildings and the building materials used. On the other hand, in societies dominated by socio-cultural elements, it can be seen that the functional programs of a standard house do not vary much from region to region (Kuban, 1995). This situation causes residents living in a certain space and using a given environment to add meaning to the dwellings built according to their culture and world views and morals (Rakoff, 1977). There is same situation for students, especially higher education students in the same context (Aydın and Köse, 2021).

Beyond the cultural predispositions related to the design and use of home and indoor spaces, it is also necessary to take into account groups of people with different demographic characteristics who share ideas and values with each other in daily life in society (Lawrence, 1987; Mallett, 2004). Because the age, gender, household income, working status, social class, local and social roles in daily life, domestic routines and religious practices, and technology usage levels of individuals living in houses may differ (Lawrence, 1987). All of this causes individuals to make sense of the home in different ways and to have different functions according to their perspectives. Many academic studies have revealed the existence of a strong relationship between household structure, age, gender, religious beliefs of individuals, and many socio-demographic variables, the design of the interior spaces, the meaning of the house, and the use of the dwelling (Lawrence, 1987; Mallett, 2004). For example, while elderly people in the same household prefer a more calm and relaxed home environment, children want indoor spaces that are suitable for playing games at certain times of the day. In addition, students may prefer physically and socially appropriate study environments at home. The importance of dwellings increases further in the winter months when people spend most of the day at home or when individuals are exposed to epidemics outside.

According to the records, humanity has suffered from severe epidemics of infectious diseases throughout history (DiMaio et. al., 2020). Some of these epidemics have caused a change in the course of history, both in demographic and economic terms (Larue, 2020). The bubonic plague epidemics (the Black Death) that continued during the Middle Ages resulted the deaths of more than half of the population of continental Europe (DiMaio et. al., 2020). It was the deadliest pandemic recorded in history. Epidemic diseases are not limited to specific geographical regions, but can spread from their point of origin to different regions, or even to the whole world. Epidemics that spread around the world are called pandemics (Açıkgöz and Günay, 2020; DiMaio et. al., 2020). In the 21st century, mankind's mobility is vastly greater than at any point in history. Therefore, the potential mobility of viruses that cause epidemic diseases has increased and the causal diseases have gained the opportunity to spread faster than ever before. An epidemic caused by a previously unknown new type of coronavirus (COVID-19) emerged in late 2019, and has since been declared a pandemic by the WHO (Açıkgöz and Günay, 2020; DiMaio et. al., 2020; Sirkeci and Yüceşahin, 2020). The

pandemic caused by the coronavirus (COVID-19) was detected in Wuhan, China at the earliest on December 19, 2019 and had spread to many countries, mainly continental Europe and North America, by April 2020 (Shereen, 2020).

The most accurate facts known about the current pandemic is that the corona virus spreads very quickly in places where social distance is limited. Respiratory systems commonly result in elderly people who are exposed to coronavirus and individuals with weak immune system or chronic diseases can collapse in a short time or individuals exposed to the virus may die (DiMaio et. al., 2020; Shereen et. al., 2020). Consequentially, the COVID-19 pandemic has posed a major health threat worldwide (Sirkeci and Yüceşahin, 2020). Countries struggling with the coronavirus epidemic want people to stay at home and not to go out unless they have to in order to reduce its rate of spread, prevent an epidemic taking hold, and saving lives (Tezer and Demirdağ, 2020). Some countries have even applied part-time or regional curfews (Sirkeci and Yüceşahin, 2020). Within the struggle against coronavirus in countries such as Turkey and the United Kingdom, the 'home stay' rhetoric has become a widespread slogan. In this process, the global pandemic caused significant disruption to the work plans of many people, but also ultimately forced family members to stay at home. In this context, the importance of the house where people live today has come to the fore. As a result, what the meaning and function of the house actually are and the requirement of meeting the daily needs of all family members (sociological, cultural, psychological, and environmental) have become open to discussion within different disciplines.

In this study, the meaning and functions of the house will be evaluated within the framework of cultural, demographic, economic, and psychological dimensions, and the requirement of meeting all the needs of the household will be discussed. 93% of the Turkish population lives in the cities and towns where they live in houses built for consumption culture. This study seeks answers to the following questions: During the epidemic period when staying at home is a legal requirement, to what extent do places of residence satisfy all higher education students? How do higher education students organize their daily lives and manage stress during this period of compulsory staying at home in urban and rural areas during the COVID-19 pandemic? The main purpose of the research is to reveal how the physical and ICT technology access characteristics of the house lived during the COVID-19 Pandemic period affect the online education process of higher education students. The responses to these questions will be discussed in line with the answers of the higher education students. Thus, by examining the COVID-19 experiences of students in urban and rural areas, the problems that occur in the distance education process and the deficiencies arising from the location are discussed.

The Case of Ankara Yildirim Beyazit University (AYBU), Ankara, Turkey

COVID-19 has affected universities and higher education students in different ways. To clarify our research questions, we choose Ankara Yildirim Beyazit University (AYBU) as a case because of its student profile and location. Moreover, accessibility and previous contact with different departments allow us to reach our participants easily, if we compare AYBU with other universities in Ankara. This situation allows us to save our time and choice participants purposively.

According to AYBU's official records¹, the university was established in 2010 in the capital of Turkey, Ankara. There were 18,926 undergraduate, 1,327 masters, and 3,597 PhD students at AYBU in November 2020 (AYBU, 2020). There are some departments (e.g., Politics, Psychology, and Engineering) in AYBU which teach English as part of their course, whilst other departments teach in Turkish. AYBU is an attractive university due its location and the quality of education it offers its students. Turkish students come from the various parts of the country to continue their education at AYBU. This has allowed us to access different participant demographics in a single location. In other words, we conducted our surveys with students who had lived in city centers and the countryside, have educated and non-educated families, or who have sufficient sources to survive in life or otherwise. This is a significant factor in determining the answers to this paper's research questions.

Methodology and Datasets

After finishing literature review about COVID-19 in terms of education, especially distance education and rural and urban areas differences in the same context, to evaluate arguments and research questions of this study, a case study area needed. In other words, this research based on the data provided from the case study of Ankara Yildirim Beyazit University's different level and departments of higher education students. Fieldwork commenced after ethical approval had been obtained for the study from the Ethics Committee of the Ankara Yildirim Beyazit University. Semi-structured phone and Skype interviews were conducted with 14 undergraduate, 10 MA, and 10 PhD students, a total of 34 higher education students, from the Ankara Yildirim Beyazit University between June 2020 and September 2020. Due to the pandemic, this approach to collecting data with semi-structured way helped us to overcome the obvious difficulties with meeting people face-to-face (Iacono, Symonds and Brown, 2016). It takes long time to collect our data as compared to other online data collection methods (e.g., online survey or online secondary data) which are becoming the most popular ways to collect original data during the current pandemic. However, this method also useful to us in terms of an in-depth exploration of our research questions (Bryman, 2008; Cresswell, 2009; Mason, 2003). The rights of the participants, the confidentiality of their personal information and the purpose of the study have clearly explained to each participant. Then, their approval gained for interview. Students participated in the research on a completely voluntary basis. These ethical rules were also followed before, during and after the field study. Additionally, the participants' personal information was anonymised, such as name, age, nationality, etc. Pseudonyms were used to anonymise the participants' names. For example, the first female undergraduate student interview is shown as U-P1-F, the fifth female master student interview is shown as MA-P5-F, and the seventh male PhD student illustrated as PhD-P7-M.

While the participants were found via the convenience sampling method, the participant selection was made in line with our purposes. In general, there was a participant profile between the ages of 19-45, with approximately equal numbers of men (19) and women (15) attending, participants from different parts of Turkey including both urban (19) and rural areas (15). In other words, the participants come from various different backgrounds, which is important in terms of the validity and reliability of the

¹<https://www.aybu.edu.tr/ogrenciisleri/contents/files/duyurular/KASIM%20AYI%20%C4%B0STAT%C4%B0ST%C4%B0KLER%C4%B0.pdf>

research (Bryman, 2008). Table 1 provides detailed information about the demographic profiles of the interview participants.

Table 1: Demographic Variables of the Interview Participants

Demographic Variables	Level	n	%
Age groups	19-24	16	46
	25-29	8	24
	30-34	7	21
	35-45	3	9
Gender	Female	15	44
	Male	19	56
Education	BA	14	40
	MA	10	30
	PhD	10	30
Marital Status	Single	26	76
	Married	8	24
Current Home Ownership Status	Renting	11	32
	Owning	3	9
	Living with family	20	59
Employment Status	Employed	15	44
	Unemployed	19	56
Location	Urban	19	56
	Suburban- Rural	15	44

Thereafter, following the completion of the field work, interviews that were recorded with a voice recorder were first transcribed and then categorised with sub-categories such as living in a city center, living in a suburban area or countryside, studying from home, working from home, future expectations, etc. Additionally, voice recorder as a data collection tool allows us to record each word and to prevent lose any detail in our fieldwork and then analysis period. Finally, the interview data were analysed with the NVivo analysis program. The SPSS statistical program was only used in this instance to form a descriptive analysis. These tools allowed the data to be analysed systematically and accurately without missing any important detail (Bryman, 2008). In light of existing literature, this research followed these steps and themes as a part of content analysis to examine the research questions.

At this point, another important aspect is validity and reliability of data in this research. Enough time, convenient questions, order of questions and used words in the questions highly effecting the reliability of qualitative researches (Cresswell, 2009; Mason, 2003). In fieldwork period, we spent about five months to collect our date. In other words, the date collected especially in summer period after lockdown and distance education

experienced. Additionally, based on ethical approval forms, the interview questions are written clearly without disturbing the participants. Lastly, this paper pay attention to validity of date as another significant aspect of methodology. As a most cited category in qualitative based studies that there are four types of validation, which are construct validity, content validity, internal validity, and external validity (Moskal et. al., 2002). Without detailly explain each type of validity in this section, it is better to mention briefly how this paper reach this level: a) the questions asked via general to specific and in online platform (as an example of construct validity), b) the questions mainly focused on participants experience about COVID-19 and more specifically distance education experience both in urban and rural areas (as an example of content validity), c) the participants learned their rights before starting interview (e.g., their right to withdraw, confidentiality of study), therefore helped with the gathering of valuable data from them (as an example of internal validity), and d) AYBU preferred due to its accessibility of different levels of higher education students without time and bureaucratic restrictions (as an example of external validity). These steps followed carefully to find out valuable data and analyse them following ethical rules which gained before starting the fieldwork.

Opportunities due to Location

Certainly, there are many and varied reasons that scholars should consider when answering the question of how we experience the COVID-19 pandemic differently, such as according to age, gender, race, occupation, or being unemployed. However, in a more inclusive way, all these differences or similarities occur in certain spaces. In other words, all these take place in urban or countryside areas. For this reason, the urban or rural places where people live are amongst the most important and common factors that affect how individuals have experienced – and indeed still are experiencing – the COVID-19 outbreak. The location-oriented analysis in this paper considers the impact of living area and experiencing the outbreak in terms of higher education students' perspectives. Firstly, this section focuses on the positive examples that depend on location.

Higher education students have experienced COVID-19 across the entirety of Turkey, whether in city centres or countryside areas. While existing studies are focused the Turkish education system and different areas (Nerse, 2020, Lembani et. al. 2019, Özer, Suna, Çelik and Aşkar, 2020) and tend to indicate that living in the countryside creates difficulties in terms of surviving one's education in a distance-related manner. Based on these location issues, in this paper the participants from different levels of higher education noted different aspects and their experiences with regard to living area. In this case, cultural differences are one of the most important distance-related factors, as one male PhD student noted:

The other day, for example, I went to a wedding, in my hometown (in the south of Turkey). No matter how much you want to follow the (pandemic) rules, the halay (Anatolian folk dance) is played. You know our culture... People got up, pulled the halay, did the dance and played the Çiftetelli (local dance). Not much attention was paid (to social distancing). I don't know... if it's about the level of education anymore, or the boredom thought of this lockdown (PhD-P3-M).

A female PhD student at AYBU who was working as a research assistant in another Turkish city said that:

[...] is a small city. There are not many cases here. Maybe if I lived in Istanbul, the epidemic might affect me differently. I definitely recommend that you consider this. But I noticed that it was easier to live in a small place and deal with the epidemic (PhD-P6-F).

The above two examples clearly showed that if one compares different-sized cities in Turkey, the small cities show certain similarities with regard to following pandemic rules and experiencing the same process. These kinds of examples are helpful to our understanding of how the local environment affects people's daily lives and routines during the pandemic. This is not only important with regard to daily activities and connections, as the same approach is being taken in terms of education. An undergraduate student, originally from the capital of Turkey but wanted to live in Ankara, explained his reasons for such, despite the pandemic:

I believe that I will achieve my personal development better in Ankara because I will be able to find the books I am looking for faster. There are more conferences in Ankara, more symposiums. New movies arrive in Ankara immediately, while they arrive in rural areas a month later (U-P11-M).

A master's student explained her experience through a comparative perspective:

The number of cases has increased 100% in most parts of Ankara right now (in September 2020). I had to go to Ankara at that time. I went for 2 days and came back. It was very dangerous for me. For all the months since March I haven't experienced any stress but I experienced it all there in only two days (MA-P9-F).

The second example in particular, was happen to a master's student who had stayed in Ankara for very short time to complete her master's course during the on-going COVID-19 pandemic. These were the most stressful days she claimed to have experienced since the start of the pandemic. Prior to the pandemic, Ankara was the one of the most attractive cities in Turkey as a location to continue one's higher education and socialise and develop oneself both in and out of university. However, with the pandemic, due to its dense population and busy daily life the city became dangerous to higher education-level students (and, of course, many other groups). Accessing the education is not an issue (Nerse, 2020) for students living in countryside areas, or indeed for students living in the city centre. Lastly, one participant doing a master's course had been living in Ankara during the first days of the COVID-19 pandemic then moved to his hometown centre, and lastly moved to his village. Based on these different experiences, he compared these three places:

I can say that the house we are in in the village now [best] meets our needs because it is far from the city, away from the people... It is in a natural environment... It is a psychological comfort because it means that the precautions we need to take are fewer because we are far from most people (MA-P8-M).

Living in the countryside is generally noted as an opportunity in terms of organising one's daily life, minimising the effects of the pandemic and pandemic rules, and continuing one's (distance) education. In the Turkish context, countryside areas have become more functional in terms of dealing with the pandemic during 2020.

Difficulties due to Location

In contrast to the above examples, there are instances where location does not necessarily play a positive role in daily life and in social interactions. According to Saunders

(1990 and 2016), location is not the key issue in people's choice of and tenure status-based belonging in England. In other words, location does not play a role in the associated decisions and experience of a specific place; rather, this depends on the living area, people (in this case higher education students), and different stated views (both positive and negative).

Table 2: Students who want to live in another city/place

Education Level	Strongly Disagree	Disagree	Undecided	Agree	Strongly Agree	Total
BA	21.5% (3)	14% (2)	43% (6)	0% (0)	21.5(3)	100% (14)
MA	20% (2)	0% (0)	20% (2)	40% (4)	20% (2)	100% (10)
PhD	20% (2)	20% (2)	30% (3)	30% (3)	0% (0)	100% (10)
Total	20.5% (7)	12% (4)	32% (11)	20.5% (7)	15% (5)	100% (34)

Table 2 gives a summary of the interviews, which shows how higher education students consider their existing living area in a negative or confused manner. MA- and PhD-level students in particular seem to be making plans to live other cities than their home city. Additionally, at all levels amongst these students, the distribution of those choosing 'disagree' or 'strongly disagree' is around 20%. While this statistic gives us an overview of the general viewpoint of living area, it might be better to look in more detail and to exact the reasons as to why higher education level students want to move other Turkish cities. To illustrate, an undergraduate student who has a good relationship with his family nevertheless stated that:

Yes, [...] (a city located in South of Turkey) is a touristic paradise that everyone wants to come to, but your heaven becomes your hell after a while. If you go into the same water for a month, two months, if you see the same things for a month, two months, after a while, one wants to go crazy (U, P1, M).

The population density is one of the most significant issues within a pandemic environment. Based on this density, people are trying to find alternative ways to overcome the current difficult times. As the examples below show, due to the pandemic, students have begun comparing their home cities with Ankara. For example, an undergraduate student compared his hometown and Ankara in terms of organising his daily life during the lockdown.

If I were in Ankara, I would not go out except for vital things. I would try to meet my needs in different ways, (online). But after coming here (hometown) I feel like I am back to my old life (before pandemic) (U-P11-M).

As Nerse (2020) pointed out, rural and urban places are different in terms of experiencing and feeling about COVID-19. In contrast to this study, which depends on personal experience, each place might be represent different feelings and experiences in practice. In other words, it is difficult to generalise a place meaning and function purely due to its location as the various examples above have illustrated. Another undergraduate student living in a small city centre compared it with Ankara:

The rate of spread of this disease is highest in big cities, but when I got here (a small city centre), there was exactly the environment I was looking for. You feel stressed in very crowded environments. That's good here. But as I said, we are in the centre of ... (a small city in the middle of Turkey). The neighbourhood we are in is not exactly in the heart of the city. It is a bit of a walk. But despite that, we don't get involved in too many crowds when we go out to take care of our home's needs. I get really nervous when I think of the means of public transportation in Ankara. For example, I don't know how those facilities will be used when we get back to normal. So, I think it will be very stressful even if it is not infected (U-P13-F).

Finally, one more undergraduate student living in a metropolitan city in Turkey said that “My freedom is very restricted here (*in the city centre*). It (*his hometown village*) is a wide area where there are highlands, grass, insects... It is a nice place... It would be better if we were there as a family...” (U-K9-M). These different examples were given by students living in different parts of Turkey and in different-sized cities; they are clearly experiencing COVID-19 differently. Furthermore, they are explaining the difficulties with their living area. These are the basic things (e.g., living with family or alone, freedom, daily routine) in daily life and stated earlier than the issues about formal (both online and offline) education. It is vital to be aware of living area and local environment with regard to both their positive and negative aspects at the same time. Additionally, while focussing on education mainly discussed technical issues (e.g., internet access and available personal study room or a computer in the home) (Özer, et. al., 2020), it is necessary to consider the local environment and its impact on students' psychology and motivation as well.

Home as a School with Regard to Location

The meaning of home emerged as another key factor in terms of its influence on the experience of the pandemic in Turkey. While the meaning of home has changed over time (Saegart, 1985; Saunders, 1990; Ronald, 2008), it has become more complex as a concept within post-industrial societies (Kuban, 1995; Mallett, 2004). Based on this general view, this study clearly confirms that the meaning of home has changed considerably with the COVID-19 pandemic for all levels of higher education students.

Table-3: Has the meaning of home changed with the COVID-19 pandemic

Education Level	Strongly Disagree	Disagree	Undecided	Agree	Strongly Agree	Total
BA	0% (0)	0% (0)	7% (1)	64% (9)	29% (4)	100% (14)
MA	10% (1)	10% (1)	10% (1)	40% (4)	30% (3)	100% (10)
PhD	10% (1)	0% (0)	40% (4)	20% (2)	30% (3)	100% (10)
Total	6% (2)	3% (1)	18% (6)	44% (15)	29% (10)	100% (34)

Schools have been closed but online education has continued with the type of education style changing from formal to distance learning. In this unprecedented pandemic situation, adapting to current education system from home emerged as one of the common issues. For instance, according to a last year undergraduate student living in a countryside area:

When online lessons started, we had to work hard, we had a lot of homework. Therefore, I was spending about 10 hours of the day writing my project on the computer or doing my homework due to the necessity given by the lessons. The past month and a half passed in this way. Apart from that, I was going out for breakfast, dinner and mostly in the garden. I was talking on the phone with friends in the garden, especially with my friends in Ankara. At least I had an autonomous area where I could go out and was not subjected to major restrictions since I was in the garden and in a village environment (U-P7-M).

Individuals had considerable difficulties to manage their routines when the lockdown has been announced in Turkey. Students had to cope with the distance educational situation from their home due to the on-going COVID-19 pandemic. They have been had to reorganize their lives around educational activities, and attendance and learning processes. Both the home environment and physical situation of home and local area has affected students' views and experience of distance education during lockdown. Another view was expressed by a master's student in explaining his new responsibilities with regard to his education:

I continued my university studies at home in city centre (hometown). During this period, I had to go out more. Because when we compare it with Ankara, I only had to meet my own needs and some of the needs of the house in Ankara. In (hometown), on the other hand, I have a responsibility to meet the needs of my family as well as my own ... Of course, I can say that this affected my studying more negatively (MA-P8-M).

The types of houses and living alone or with the family highly affecting the connection with home (Mallet, 2004). Similarly, in this study, it was found that living with their families in their hometowns give the student's new responsibilities and caused time management problems in particular. It is not always easy to manage and adopt to this new way of life, to which a master's student, living in her hometown, highlighted the difficulties that she had lived with due to COVID-19.

I was in the thesis process at that time in Ankara, I was at the end of my course and focussed on my thesis. I was studying at home (in her hometown), but Ankara is metropolitan... Sometimes I went to the school library when I couldn't work at home. And that was more comfortable for me. In other words, while I was planning to complete the thesis in Ankara, I suddenly completed it in (hometown). It was painful and troubling for me. I can say that coming home suddenly, establishing order, adapting... Or not being able to benefit from library facilities... Having problems with the Internet, and so on (MA-P9-F).

The reorganisation of daily life and adaptation to new situations have been among the more significant issues for the higher education students with the COVID-19 pandemic. According to results of the interviews, appropriate physical environments and available facilities (e.g., private study room, internet connection, library access) in their home have an impact on students' concentration and productivity. While it is an opportunity for the students, living and continuing their educational lives in another city away from their family, to have to suddenly spend time with their families instead, this new and unexpected life negatively affected their studies. Additionally, 78% of higher education students expect that there will be changes in the traditional education system soon and ICT

will see much greater use in education. Therefore, distance learning and home-studying practices will be experienced by many more students.

CONCLUSION

In many sectors, people have been negatively affected by the COVID-19 pandemic. One of the most COVID-19-affected sectors is education. In the vast majority of countries, schools have been closed by government directives in order to prevent the spread of coronavirus, and students have thus not been to school in most countries for some considerable time. Digital-based distance education systems have been initiated by government directive to mitigate the impact of the pandemic when educational institutions were compulsorily interrupted. While this pandemic affects different parts of daily life, education, and especially higher education, is one of the most important areas which is separately and interactively related with other parts of daily life. In other words, the changes, difficulties, and opportunities of COVID-19 with regard to higher education are being experienced at the same time across, essentially, the entire world. Distance learning has not affected students equally due to institutional and environmental barriers, digital and technological inequalities (Azionya & Nhedzi, 2021). In addition to the positive side of distance education for individuals who can access online learning materials students were caught unprepared for distance education in low-income communities and the issues caused digital divide for higher education students. Students who did not have sufficient IT infrastructure have had difficulties accessing educational material when they switched from formal to distance education (Nerse, 2020; Özer & Suna, 2020; Telli & Altun, 2021). This is the main discussion and finding in existing literature about impact of COVID-19 pandemic on education life. Moreover, students living in urban, suburban, and rural areas have experienced the distance education process differently.

Ankara Yildirim Beyazıt University, as an inclusive case from Turkey, has represented different impacts of the coronavirus pandemic, in practice, simultaneously. Personal situation (e.g., age, gender, marital status) affect higher education students in terms of how they personally experience the pandemic. However, living in the countryside, the suburban area or in the city centre is one of the key factors that greatly affect students' experiences of distance education (Nerse, 2020). In this way, existing studies highlighted about living in a rural area is equal to living difficulties with regards to accessing internet, social and cultural activities as well. However, living in a city centre was mostly noted as being negative by all levels of students in terms of organizing their daily lives during the pandemic. They felt more stressed, and life more problematic, living in city centres due to their crowded population and busy lifestyles. Before the pandemic, urban areas were centres for social, cultural, and education-based activities. Nonetheless, the densely populated urban areas where the virus spreads more rapidly due to population density and movement may become dangerous and effectively non-functional areas during the pandemic. By contrast, if the problem of internet connections and other education-related infrastructure can be solved, suburban and rural areas may become the ideal places to continue a life of education with less stress. Students living in rural areas remarked that they lived a more stress-free and independent life, while individuals living in the city stated that they felt under pressure due to the pandemic. Also, the majority of higher education students indicated that the meaning of home has changed for them as they spend more time at 'home' under compulsory curfew. However, depending on their home environment (e.g., physical

structure or how many people are living in the same home), higher education students experienced the pandemic in different ways to each other.

To conclude, this current study shows that there are various conditions that lead to students' differing experiences during the COVID-19 pandemic. The accessibility of distance education materials and the living location are the most significant factors for all levels of higher education students in Turkey. In this context, more studies should be carried out in the future in the attempt to increase quality of education based on the experiences of the students and to ensure that all students benefit from equal opportunities. In this case, comparison of different urban and rural areas could be another empirical study to focus on same topic deeply and with different perspectives. In addition, minimizing the differences between rural and urban areas in terms of ICT tools and platforms will reflect positively on education.

Article Information

EthicsCommitteeApproval: The study received Ethical Approval from Ankara Yildirim Beyazit University with the approval number of 84892257-604.01.02-E.14661 and the date of 30.04.2020.

InformedConsent: The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.

Financial Support: No financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Açıkgöz, Ö. & Günay, A. (2020). The Early Impact of the Covid-19 Pandemic on the Global and Turkish Economy, *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50, 520-526.
- Arık, S., Karakaya, F., Çimen, O. & Yılmaz, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim hakkında ortaöğretim öğrencilerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(2), 631-659.
- Aydın, Y., & Köse, M. (2021). Covid-19 ve Çevrimiçi Eğitim: Yükseköğretim Öğrencileri Açısından Evin Anlamı ve İşlevi, *TYB Akademi*, 33, 60-78.
- Aziona, C. M. & Nhedzi, A. (2021). The Digital Divide and Higher Education Challenge with Emergency Online Learning: Analysis of Tweets in the Wake of the COVID-19 Lockdown. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 22 (4), 164-182.
- Balcı, Y. & Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Bahar (Covid-19 Özel EK.)* 40-58.
- Bryman, A. (2008). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press, 3. Eds.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: Sage Publications, 3. Eds.
- DiMaio, D., Enquist, W., D., & Terence S. (2020). Introduction: A New Coronavirus Emerges, This Time Causing a Pandemic, *Annual Review of Virology* 7: iii-v.
- Iacono, V.L., Symonds, P. & Bron, D.H.K. (2016). Skypes as a Toll for Qualitative Research Interviews, *Sociological Research Online*, 21(2), 103-117.
- İşık, M. & Bahat, İ. (2021). COVID 19: Eğitimde Yeni Arayışlar. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 82-89.
- Kahraman, M. E. (2020). COVID-19 Salgınının Uygulamalı Derslere Etkisi ve Bu Derslerin Uzaktan Eğitimle Yürütülmesi: Temel Tasarım. Dersi Örneği, *Medeniyet Sanat – İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1): 44-56, <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.741737>
- Karip, E. (2020). Covid 19 Okulların kapatılması ve sonrası. <https://tedmem.org/vurus/covid-19-okullarin-kapatilmasi-ve-sonrasi> (Accessed: 26.09.2021).
- Kuban, D. (1995). Türk 'Hayat'lı Evi, İstanbul, Mısırlı Matbaacılık A.Ş.
- Kutlu, B. & Titrek, O. (2021). Opinions of graduate students about distance education in the period of Covid-19 pandemic. *International Journal of Curriculum and Instruction* 13(1), 13(1), Special Issue (2021) 743-755.
- Larue B. (2020). Labour Issues and COVID-19, *Canadian Journal of Agriculture Economics* 68(2), 231-237.
- Lawrence, R. J. (1987). What Makes A House A Home? *Environment and Behavior*, Sage Publications, 19(2), 154-168.
- Lembani, R., Gunter, A., Breines, M. & Dalu, M.T.B. (2020). The same course, different access: the digital divide between urban and rural distance education students in South Africa, *Journal of Geography in Higher Education*, (44)1, 70-84, DOI: [10.1080/03098265.2019.1694876](https://doi.org/10.1080/03098265.2019.1694876)
- Mallett, S. (2004). Understanding home: A critical review of the literature, *The Sociological Review*, 52 (1), 62-89.

- Mason, J. (2. ed. 2003). *Qualitative Researching*. London: Sage Publications.
- Moskal, B., Leydens, J. & Pavelich, M. (2002). Validity, reliability and the assessment of engineering education. *Journal of Engineering Education*, 91 (3): 351-354.
- Nerse, S. (2020). Dijital Eğitimde Eşitsizlikler Kırsal-Kentsel Ayrımlar ve Sosyoekonomik Farklılaşmalar, *The Journal of Humanity and Society* 10(4), 413-444.
- OECD (2020). *A framework to guide an education response to the COVID-19 pandemic of 2020*. Paris: OECD Publishing.
- Özer, M. & Suna, E. H. (2020). "Covid-19 Salgını ve Eğitim". *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*. Eds. Şeker, Muzaffer, Özer, Ali and Korkut, Cem. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA). 171-192.
- Özer, M.; Suna, E. H.; Çelik, Z. & Aşkar, P. (2020). Covid-19 Salgını Dolayısıyla Okulların Kapanmasının Eğitimde Eşitsizlikler Üzerine Etkisi. *The Journal of Humanity and Society*, 10(4), 217-246.
- Rakoff, R. (1977). *Ideology in everyday life: The meaning of the house*, *Politics and Society* 7, 85-104.
- Ronald, R. (2008). *The ideology of home ownership: Homeowner societies and the role of housing*. New York: Palgrave Macmillan.
- Saegert, S. (1985). The Role of Housing In The Experience Of Dwelling. *Home Environments: Human Behaviour and Environment*, 8. Eds. Altman, Irwin and Werner, Carol M.. New York: Plenum Press: 287-309.
- Saunders, P. (1990). *A Nation of Home Owners*. London: Unwin Hyman.
- Saunders, P. (2016). *Restoring a Nation of Home Owners*. London: Civitas.
- Shereen, M., A., Khan, S., Kazmi, A., Bashir, N., & Siddique, R. (2020). COVID- 19 infection: Origin, transmission, and characteristics of human coronaviruses, *Journal of Advanced Research*, 24, 91-98.
- Sirkeci İ., & Yüceşahin, M., M. (2020). Coronavirus and Migration: Analysis of Human Mobility and the Spread of COVID-19, *Migration Letters*, 17(2), 379-398.
- Telli, S. G. & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Telli, S. G. & Altun, D. (2021). Coronavirus (Covid-19) Pandemisi Döneminde Çevrimiçi Öğrenme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 90-107.
- Yüksek Öğretim Kurulu. "Üniversite İzleme ve Değerlendirme Genel Raporu 2019" <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/universite-izleme-ve-degerlendirme-genel-raporu-2019.pdf> (Accessed: 01.06.2020).

Fizik Ders Kitaplarında Yer Alan Resimlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından İncelenmesi

Doç. Dr. Zeynep Başkan Takaoğlu
Gümüşhane Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi
Fizik Mühendisliği Bölümü
zeynepbaskan@hotmail.com

Öz

Eğitim bireylerin en temel ihtiyaçlarından biridir. Ancak eğitim öğretim içerisinde bazen cinsiyet ayrımcılığı gibi istenmeyen davranışlar ders kitapları veya diğer kaynaklar vasıtasıyla öğretilmektedir. Bu araştırmanın amacı; fizik ders kitaplarında yer alan kadın-erkek resimlerinin toplumsal cinsiyet rollerini açısından incelenmesidir. Fizik ders kitapları; kadın-erkek resimlerine yer verilme durumları, kadın ve erkeklerin mensubu olduğu meslekler, bunların birlikte gösterildiği kişiler, mekânlar ve eylemler açısından değerlendirilmiştir. İncelenen kitaplar 2018-2019 eğitim öğretim yılında Gümüşhane ilinde 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda okutulan fizik ders kitaplarıdır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada verilerin toplanması sürecinde doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi tekniği ile veriler analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre; Fizik ders kitaplarında erkek resimlerine görsellerde daha fazla yer verildiği, erkek resimlerinin daha çok profesyonel mesleklerde ve sanatkarlar olarak temsil edildiği, sıklıkla yalnız veya meslek elemanları ile gösterildiği, dış mekânlarda ve daha çok kamusal aktörler olarak resmedildikleri belirlenmiştir. Kadın resimleri ise hem görseller açısından ders kitaplarında daha az yer almış, hem de daha çok ev içerisinde olan, toplum tarafından kadına yüklenen görevlerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda; Fizik ders kitaplarında erkekler lehine bir durum sergilendiği ve cinsiyet rollerini açısından temsiliyetin eşitsiz bir şekilde gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca geleneksel cinsiyet rollerinin ders kitaplarında örtük müfredatlar yoluyla sergilendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fizik ders kitapları, cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, örtük müfredat, toplumsal cinsiyet eşitliği.

An Analysis of the Pictures in Physics Textbooks in Terms of Gender Roles

Abstract

Education is one of the fundamental needs of individuals. However, sometimes undesirable attitudes such as gender discrimination can be taught through textbooks or other resources in educational activities. This study aimed to explore the images in textbooks in terms of gender roles. Physics textbooks were analyzed considering the use of images of men and women, the professions they belong to, and the people, places, and actions in which they are shown together. Physics textbooks used in the 9th, 10th, 11th, and 12th

grades in Gümüşhane in the 2018-2019 academic year were examined. In this research, conducted in a qualitative research design, the document analysis technique was used for the data collection. The data were analyzed with the content analysis technique. The results showed that the images in physics textbooks include more male images, and the male gender is more often represented in professional professions and artists, and men are often depicted alone or as public actors, with professional staff, and outdoors. Female figures, on the other hand, are shown less in the textbooks, and they have taken on the duties assigned to women by the society, which are mostly inside the house. Based on this, the results reveal that Physics textbooks show a favorable position for men and that the representation of gender roles is applied unequally. Moreover, it is also observed that traditional gender roles are displayed in textbooks through hidden curricula.

Keywords: Physics textbooks, gender, gender roles, hidden curriculum, gender equality.

SEEHARD

GİRİŞ

Toplumlar, din, dil, ırk, vb. gibi farklılıklar üzerinden bireylere, gruplara yönelik ayrımcılık ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımcılıklar içerisinde en az dikkat çekenler, şüphesiz cinsiyet algısı üzerine yapılan yönlendirmelerdir. Bilindiği üzere geçmişten günümüze toplumlar kadın ve erkek işleri ayrılmış, kadın ve erkeklerin statüleri bu rollere göre belirlenmiştir. Bu bağlamda kadınlar çoğunlukla ev işleri ve çocuk bakımı gibi aile içi işlerle ilgilenmiş; erkekler ise meslek sahibi olmuş ve evin geçimini sağlamışlardır. Kadın ve erkeklerin toplumda üstlendiği bu görevler her iki cinsiyet arasındaki ayrımcılığın ilk örnekleri olmuştur (Demircioğlu, 2014; Millett, 2011). Bu konuda bazı araştırmaların yapılmasına ve tedbirlerin alınmasına rağmen henüz bu ayrımcılık tam olarak ortadan kalkmamış ve açık veya gizli mesajlar yoluyla toplumda bu değer yargılarının yerleşmesi amaçlanmıştır.

Bu mesajların verildiği kurumlardan biri de eğitim öğretim kurumlarıdır. Bu kurumlarda bazen öğretmenler tarafından, bazen programlar tarafından, bazen ise ders kitapları aracılığı ile toplumsal cinsiyet rollerine yönelik çeşitli bilgiler verilebilmektedir (Demircioğlu, 2017). Verilen bu bilgiler vasıtası ile hem ataerkil erkek egemen yapı korunmaya, hem de geleneksel eğitim anlayışı ile toplumsal cinsiyet rolleri öğretilmeye çalışılmaktadır. Oysa günümüzde kadın- erkek ayrımcılığının önlenmesine yönelik yapılan araştırmalar düşünüldüğünde bu gibi eksikliklerin bir an önce giderilmesi gerekmektedir. Mevcut eksiklikleri gidermenin ilk aşaması bu eksiklikleri tespit etmektir. Bu nedenle öncelikle alanda yaşanan sıkıntıların ortaya konulması gerekmektedir. Ders kitaplarında yer alan resimlerde kadın ve erkeklerin temsil edilme sıklığının araştırılması, örtük müfredatta öğretilen konulardan biri olan cinsiyet ayrımcılığını açığa çıkarabilir. Bu durum araştırılırken her iki cinsiyetin mensubu olduğu mesleklerin, gösterildiği mekânların ve kimlerle birlikte resmedildiklerinin belirlenmesi mevcut durumu daha kolay ortaya koyacaktır. Çünkü bu sayede ders kitaplarında kadın ve erkeklere yüklenen roller ortaya çıkacaktır.

Kadın veya erkek olma, biyolojik bir temelde tanımlanırken, kadınlık ve erkeklik, cinsiyetin toplumsal boyutu ile ilişkilidir (Behaviour, 1986; Dökmen, 2004; Vatandaş, 2007). Toplumsal cinsiyetin inşaa edilmesi sürecinde toplum, kadın ve erkeğe çeşitli işler, görevler yüklemekte ve roller vermektedir. Bu terimlerden ilki yani biyolojik açıdan cinsiyet kavramı kişilerin doğuştan gelen cinsiyetlerini (sex) ifade ederken, ikincisi ise toplumun bireylere yüklediği görevler sonucunda oluşan cinsiyeti (gender) ifade edilmektedir (Tezer Asan, 2010). Bu kavramların iki farklı anlam ifade edecek şekilde ayrımı ilk kez Oakley (1972) tarafından yapılmıştır.

Biyolojik cinsiyet terimi; hepimizin doğumdan itibaren kadın ya da erkek olarak dünyaya geldiğimizi ve yaşamımızın sonuna kadar bu biyolojik özelliğimizi sürdürdüğümüzü ifade edilmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet, kişi doğar doğmaz ve hatta doğmadan önce kendisine toplum tarafından yüklenen cinsiyet rolleri ile açığa çıkar. Kıyafet, oyuncak seçimleri... vb. gibi yollarla toplumsal cinsiyet rolleri bireylere öğretilir (Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Belirli bir süre sonra bireylere toplumlar tarafından çeşitli roller yüklenir ve onlardan bu rolleri yerine getirmeleri beklenir (Millett, 2011). Hatta bunlar bazen toplumdan topluma değişiklik gösterir ve bir toplumda kabul gören bir kadın davranışı başka bir toplumda erkeklere özgü olarak kabul edilerek hoş karşılanmayabilir. Bu durum,

toplumlar tarafından cinsiyet kavramlarının oluşturulmasının en önemli kanıtlarından biridir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirilmesinde iki temel kuram öne çıkmaktadır (Vatandaş, 2007). Bu kuramlardan ilkinde bireyin biyolojik cinsiyetinin önemine vurgu yapılırken, ikinci kuramda cinsiyet rollerinin sonradan öğrenildiği ifade edilmektedir. Biyolojik cinsiyetin önemine vurgu yapan yaklaşımda erkeklerin ve kadınların farklı biyolojik yapıda oldukları belirtilmektedir (Dökmen, 2004). Biyolojik yapının da etkisiyle bireyin önce kendini tanıması, kendini tanıdıktan sonra çevrede gerçekleşen olaylara dikkat etmesinin söz konusu olduğuna vurgu yapılır (Vatandaş, 2007). Kendi cinsiyet rolünü benimseyen birey bundan sonra hem biyolojik yapısının hem de çevrenin etkisiyle cinsiyet rolünü oluşturmuş olur. Toplumsal cinsiyet rollerinin sonradan öğrenildiği fikrini savunan kuramsal perspektifte; bilgiler kültürün cinsiyete uygun biçtiği değer rolleri olarak ifade edilir (Butler, 2012; Connell, 1998; Dökmen, 2004; Millett, 2011). Bu kuramı savunanlar biyolojik cinsiyetle toplumsal cinsiyet arasında analitik bir ayırım yapmakta ve ikisinin arasında yapısal veya nedensel herhangi bir ilişki olduğu fikrini kesinlikle reddetmektedirler (Beauvoir, 1986). Bunun yanında cinsiyet rolünün adından da aşılacağı üzere toplum tarafından bireylere yükler olarak tanımlarlar (Connell, 1998).

Eğitim- öğretim hakkı hem kadınlar hem de erkekler için vazgeçilmez haklar arasında yer almaktadır (Demirtaş, 2019). Ancak bu kadar büyük bir öneme sahip eğitim ve öğretimde de çoğu zaman cinsiyetler arasında açıktan veya örtük olarak çeşitli ayrımcılıklar görülebilmekte ve bu ayrımcılıklara yönelik bazı önlemlerin alınması gerektiği bilinmektedir. Kadın ve erkeklerin eğitim-öğretim yaşamlarında ortaya çıkan cinsiyet ayrımcılığına yönelik durumlar değerlendirildiğinde görülen sorunlardan biri, kadınların erkeklere oranla daha az örgün eğitim olanaklarından yararlanmalarındadır (Ecevit ve Katkınar, 2012). İkincisi ise eğitim öğretim süreci içerisinde oluşan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleridir. Bu durumda eğitim-öğretim alanında kadınlar daha geri planda tutulurken erkekler toplumda çok daha fazla ön planda yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasında ve sürdürülmesinde okullar önemli bir yere sahiptir (Kırbaşoğlu Kılıç ve Eyüp, 2011). Eğitim öğretimde öğretmenlerin doğruları, kabulleri, inançları, algılayışları öğrenciler açısından çok önem arz eder ve önceden oluşturulmuş cinsiyet rolleri öğrenciye aktarılır. Bunun yanında eğitim öğretim faaliyetleri yürütülürken öğretmenlerin yanında kullanılan eğitim materyalleri, müfredatlar ve ders kitapları da cinsiyet rollerine ilişkin açık veya örtülü çeşitli mesajlar içerebilmektedir. Öğretmenler özellikle örtük müfredat aracılığı ile öğrencilere toplumsal cinsiyet rollerine yönelik mesajlar iletmektedirler (Özdemir ve Balcı Karaboğa, 2019). Örtük müfredatlar yazılı müfredatlar değildirler. Örtük müfredatın içeriği çok farklı alanlardan oluşmaktadır. Örneğin; öğretmen ve yöneticilerin davranışları, yaklaşımları, inançları, değer yargıları, okul atmosferinin niteliği, değerleri, okul içi ortamın öğrencilere saladığı etkileşim örüntüsü, okul içi yazılı olmayan kuralları, rutinleri, disiplini, otoriteye itaat etme gibi kültürel tutumlar ve daha birçok kültürel etkenle örtük müfredat öğretilir (Tezcan, 2003). Öğrenciler ders içerisinde ve ders sonrasında tekrar amaçlı kullandıkları ders kitapları ile de çeşitli cinsiyet rollerine maruz kalmaktadırlar. Karşılaşılan durum ve davranışların ise belirli bir süre sonra toplum tarafından doğal bir davranış olarak algılanması beklenmektedir.

Ders kitapları açık veya örtük bir şekilde toplumun kültürel değerlerini geleceğe taşıyarak toplumda kabul görmüş davranış biçimlerini, tutumları, töreleri ve gelenekleri

gelecek kuşaklara aktarmada önemli bir rol üstlenmektedir (Esen ve Bağlı, 2002). Ders kitaplarında anlatılan konuların dilsel olduğu kadar görsel açıdan da desteklenmesi gerekmektedir. Kitaplarda yer alan çeşitli konuların anlaşılmasının ve okunmasının kolaylaştırılması amacıyla sık sık bunları açıklayıcı resimler, haritalar, grafikler, fotoğraflar, şemalar, tablolar, şekiller, diyagramlar vb. görseller kullanılmaktadır. Bu görseller, ilişkili olduğu metinlerin anlaşılmasında ve kavranmasında önemli roller üstlenirler. Görseller içerisinde en fazla kullanılanlar ise resimlerdir (Türkben, 2019). Kitaplarda yer alan resimler öğrencilerin anlama ve dil becerileri yanında, duyu ve hayal dünyası, hatta bilişsel gelişimlerini bile etkilemekte ve geliştirmektedir.

Görsellerin konu ile ilişkili ve öğrencinin seviyesine uygun olması verilen mesajların başarılı olmasını sağlar. Bunun yanında görsellerde dikkate alınması gereken önemli bir diğer unsur ise toplumsal cinsiyet rollerinin sunuş tarzıdır. Kitaplar hem içeriklerinde yer alan bilgilerde hem de mevcut görsellerde cinsiyet ayrımcılığına yönelik çeşitli mesajlar içermektedirler (Özkan, 2013). Farklı alanlardaki ders kitaplarındaki resimlere yönelik incelemelerde kadınların ders kitaplarında daha az temsil edildiği ve erkek ve kadınlar arasında meslek ayrımı yapıldığı belirlenmiştir (Balcı ve Sel, 2017; Esen ve Bağlı, 2002; Gümüşoğlu 2013b; Kırbasoğlu Kılıç ve Eyüp, 2011; Özdemir ve Balcı Karaboğa, 2019; Özkan, 2013; Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Özellikle bireysel kimlik ve toplumsal cinsiyet algısı ders kitaplarında bireylerin karakterlerini etkileyecek şekilde yerleştirilmektedir.

Bu konuda yürütülen farklı araştırmalarda ders kitaplarında sıklıkla cinsiyet ayrımcılığı yapıldığının tespit edilmesi bazı tedbirlerin alınması gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda ders kitapları hazırlanırken kılavuz niteliğinde olan ders kitapları ve eğitim araçları yönetmeliğine "Temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşım sunar" şeklinde bir ibare yerleştirilerek bu ayrımcılığın önüne geçilmek istenmiştir (MEB, 2012). Ancak son yıllarda yürütülen araştırmalarda bu amaca tam olarak ulaşılmadığı görülmektedir (Balcı ve Sel, 2017; Demircioğlu, 2014; Gümüşoğlu 2013a; Gümüşoğlu 2013b; Özdemir ve Karaboğa, 2019).

Ders kitaplarına toplumsal cinsiyet ayrımına yönelik araştırmalar daha çok ilköğretim kademesinde yürütülmüştür. Dahası yürütülen araştırmalarda genellikle Türkçe ders kitapları değerlendirilmiştir (Balcı ve Sel, 2017; Esen ve Bağlı, 2002; Çeçen, 2015; Güney, 2016; Kırbasoğlu Kılıç ve Eyüp, 2011; Kükreler ve Kıbrıs, 2017; Türkben 2019; Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Bunun yanında incelenen diğer ders kitapları da yine ortaokul düzeyindedir. Bunlar Matematik (Özdemir ve Balcı Karaboğa, 2019), İngilizce (Çubukçu ve Sivaslıgil, 2007a; Çubukçu ve Sivaslıgil, 2007b) ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (Yıldız, 2013) derslerine yönelik araştırmalardır. Mevcut araştırmalarda dikkati çeken ilk unsur ortaöğretim düzeyinde yalnızca bir araştırmaya rastlanması (Demircioğlu, 2017), ikincisi ise fen- fizik alanlarına yönelik hiçbir araştırmaya rastlanmamasıdır. Araştırmaların okul öncesinden başlayarak ilköğretimin son kademelerine kadar gelmesi ardından ortaöğretim düzeyinde bir kesintiye uğraması alanda oluşan önemli bir eksikliğin kanıtıdır. Oysa örtük mesajlar Türkçe, İngilizce, Matematik, Tarih gibi derslerde verilebileceği gibi fen ve fizik alanı ile ilgili dersler vasıtası ile de verilebilir. Bunun yanında ilköğretim düzeyinde toplumsal cinsiyet ayrımı bağlamında karşılaşılan sorunlar özellikle kimlik kazanımı aşamasında olan ortaöğretim öğrencilerini de etkileyebilir. Bu nedenle ilköğretim kademesinde yürütülen ders kitaplarında yer alan toplumsal cinsiyet rollerinin ortaöğretim düzeyinde de incelenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmada fizik ders kitaplarında kadın ve erkekleri temsil eden resimler toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesi açısından incelenmiştir. Bu ana amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir:

1. Fizik ders kitaplarında kadın ve erkek resimlerine ne kadar yer verilmiştir?
2. Fizik ders kitaplarında kadın ve erkek resimleri hangi mesleklerle temsil edilmiştir?
3. Fizik ders kitaplarında yer alan kadın- erkek resimleri kimlerle birlikte gösterilmiştir?
4. Fizik ders kitaplarında yer alan kadın- erkek resimleri hangi mekanlarda gösterilmiştir?
5. Fizik ders kitaplarında yer alan kadın ve erkek resimleri hangi eylemler içerisinde gösterilmiştir?

YÖNTEM

Bu araştırma; nitel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Bu tür araştırmalarda kelimeler, resimler vb. gibi sayısal olmayan veriler incelenmektedir (Johnson ve Christensen, 2014). Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde kullanılan tekniklerden birisi de doküman incelemesidir. Doküman incelemesinde var olan kayıtların incelenmesi esastır. Bu teknikle belirli bir amaca uygun olarak kaynakların bulunması, incelenmesi, çeşitli notların alınması ve son olarak değerlendirmesi yapılmaktadır (Ekiz, 2009). Doküman incelemesi genel tarama ve içerik çözümlemesi olarak iki gruba ayrılmaktadır (Karasar, 2007). İçerik çözümlemesi basılı veya görsel materyallerin belirli kategorilere ayrılıp değerlendirmesine dayanmaktadır. Mevcut araştırmada doküman analizi tekniklerinden/ yöntemlerinden biri olan içerik çözümlemesi kullanılmış, elde edilen veriler bu kapsamda analiz edilmiştir.

Ders kitapları her eğitim öğretim dönemi başlangıcında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından il milli eğitim müdürlüklerine gönderilir. Fizik dersi için gönderilen ders kitapları fen liseleri için Fizik ve diğer liseler için Fizik olmak üzere iki alanda basılır. Bu doğrultuda il genelinde fen liseleri hariç diğer tüm liselerde aynı kitap okutulur. Ancak meslek liselerinde ilerleyen sınıflarda Fizik dersi müfredatta yer almaz. Bu nedenle araştırmada 2018-2019 eğitim öğretim yılında Gümüşhane ilinde Anadolu liselerinde okutulan ortaöğretim fizik ders kitapları incelenmiştir. Bu doğrultuda aynı yıl, dört farklı sınıfta okutulan ders kitapları dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır. Araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı; Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla kabul edilen ve 2018-2019 eğitim- öğretim yılından itibaren ders kitabı olarak kabul edilen, Tutku yayıncılığa ait 9 ve 11. sınıf Fizik ders kitapları ile Berkay yayıncılığa ait 10. Sınıf ve Başak matbaacılığa ait 12. Sınıf fizik ders kitaplarında yer alan resimler incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın ilk aşamasında ilişkili literatür incelenerek cinsiyet rollerine yönelik oluşturulan kategoriler araştırılmıştır. Bu veriler değerlendirilerek mevcut araştırmada fizik ders kitaplarında cinsiyet rollerine ilişkin değerlendirilebilecek alanlar belirlenmiştir. Fizik ders kitaplarında; kadın ve erkek resimlerinin gösterimi, kadın- erkek resimlerinin birlikte gösterildiği kişiler ile bu resimlerin gösterildiği meslekler, mekânlar ve eylemler olmak üzere beş araştırma sorusu oluşturulmuştur. Oluşturulan soruların birbirini kapsamayacak

şekilde olmasına özen gösterilmiştir. Araştırmanın bir sonraki aşamasında ise her bir alt problem için resimler ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Nitel veri analizinde ilk aşama, asıl veri ile ilişkisiz verinin ayrıştırılmasıdır (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmada ders kitaplarında yer alan bilim insanları ve Atatürk ile ilişkili resimler analiz dışında tutulmuş ve bunlar değerlendirmeye alınmamıştır. Bunun yanında verilerin toplanmasında sadece ünite içerisinde ve ünite başlangıcında yer alan resimlerde bulunan kadın ve erkek resimleri dikkate alınmış, kapak, giriş, içindekiler, kitap tanıtımı, indeks gibi bölümlerde bulunan resimler değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Araştırma içerisinde sıklıkla benzer veya aynı şekilde yinelenen söylemler tekrar eden fikirlerdir (Auerbach ve Silverstein, 2003). Mevcut veride aynı fikirleri veren resimler tekrar eden fikirler olarak belirlenmiştir. Tekrar eden fikirlerin bir üst aşaması temalardır. Bu doğrultuda tekrar eden fikirler gruplandırılarak temalar elde edilmiştir. Auerbach ve Silverstein (2003), nitel veri analizi sürecinde elde edilen temaların daha soyut ve geniş fikirler altında düzenlenebileceğini ifade etmektedir. Bu en üst temaların birleştiği alan ise teorik yapıdır. Mevcut araştırma teorik yapıda kullanılacak aşamalar birinci alt problemde kadın ve erkeklerdir. İkinci alt problemde uluslararası meslek sınıflama sistemi (ISCO 08) (TÜİK, 2010), üçüncü alt problemde Özdemir (2018) ve Yaylı ve Kitiş Çınar (2015) tarafından ifade edilen kadın- erkek resimlerinin birlikte gösterildiği kişiler, dördüncü alt problemde Yaylı ve Kitiş Çınar (2015) tarafından belirtilen kadın- erkek resimlerinin gösterildiği mekânlar ve son alt problemde Özdemir ve Balcı Karaboğa (2019) tarafından ifade edilen kadın- erkek resimlerinin gösterildiği eylemlerdir. Yukarıda belirtilen araştırmalarda yer alan teorik yapılarla bulunmayan ancak araştırma içerisinde bulunan bazı alt başlıklar da veriye eklenmiştir.

Teorik yapı her bir alt problem için incelendiğinde kadın-erkek resimlerinin ders kitaplarında gösterimi 2, resimlerin temsil ettiği meslekler 7, resimlerin birlikte gösterildiği kişiler 6, resimlerin gösterildiği mekânlar 6 ve resimlerin gösterildiği eylemler 11 başlıkta incelenmiştir.

Araştırmada 9. Sınıf ders kitaplarında 61, 10. sınıfta 80, 11. Sınıfta 112 ve 12. Sınıfta 46 olmak üzere toplamda 299 resim incelemeye tabi tutulmuştur. Teorik yapı içerisinde yer alan kadın- erkek resimleri frekanslandırılıp yüzdelerle ifade edilerek tablolar oluşturulmuştur. Son olarak oluşturulan tablolardan yararlanılarak veriler yazıya dönüştürülmüştür.

Ders kitaplarında kadın ve erkek resimlerinin gruplandırılmasında kullanılan kategoriler ve bunlara ait açıklamalar Ek 1'de sunulmuştur.

BULGULAR

Bu kısımda fizik ders kitaplarına ait veriler; kadın ve erkek resimlerinin ders kitaplarında gösterimi, bu resimlerin hangi meslek mensubu olarak kurgulandığı, hangi kişilerle birlikte resmedildiği, kadın- erkek resimlerinin içinde yer aldığı mekânlar ve gerçekleştirdiği eylemlere ilişkin kategoriler beş alt başlıkta ele alınmıştır.

1. Alt problemle ilişkili bulgular

Tablo 1. de kadın ve erkek resimlerinin fizik ders kitaplarında temsiliyeti değerlendirilmiş ve bu resimler sınıflar dikkate alınarak frekanslandırılıp tablolaştırılarak sunulmuştur.

Tablo 1. Kadın ve Erkek Resimlerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Oranları

Sınıf		9		10		11		12		Toplam	
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kadın	18	30	29	36	21	19	12	26	80	27	
Erkek	43	70	51	64	91	81	34	74	219	73	

Tablo 1’de de görüldüğü gibi kitaplarda erkek resimleri (%73), kadın resimlerine (%27) oranla daha fazla yer almıştır. Erkek resimlerinin görülme oranları sınıflara göre en yüksekten en düşüğe doğru sıralandığında 11. sınıf (%81), 12. sınıf (%74), 9. sınıf (%70) ve 10. sınıf (%64) şeklindedir. Kadın resimleri için ise bu oran tam tersidir. Kadın resimlerinin ders kitabında görülme oranı en yüksekten en düşüğe doğru 10. sınıfta (%36), 9. sınıf (%30), 12. sınıf (%26) ve 11. sınıf (%19) şeklindedir.

2. Alt problemle ilişkili bulgular

Tablo 2.’de kadın ve erkek resimlerinin temsiliyeti meslek sınıfları dikkâte alınarak frekans ve yüzdelerle sunulmuştur.

Tablo 2. Resimlerin Temsil Ettiği Meslekler

Sınıf	9		10		11		12		Toplam			
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Cinsiyet	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Silahlı kuvvetlerle ilgili meslekler			1	1					1	2	1	0,3
Profesyonel meslek mensupları	18	28	5	8	12	15	5	6	43	38	4	3
Büro hizmetlerinde çalışanlar					1	1						1
Hizmet ve satış elemanı	1	2			1	1			1	1		2
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	3	6			7	9	1	1	5	4		15
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	3	6	5	8	5	6	5	6	1	1		10
Belirsiz	18	28	8	13	25	32	17	22	42	38	16	15
									15	34	7	16
									100	35	48	17

Tablo 2 değerlendirildiğinde erkek ve kadın resimlerinin büyük bir oranla profesyonel meslek mensupları olarak gösterildiği görülmektedir. Bu oran erkek resimleri için ortalama % 30 iken kadın resimleri için % 6’dır. Profesyonel meslek grubunu temsil eden resimler ders kitaplarında sporcu, öğretmen, bilim insanı, sanatçı, doktor, iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, astronot ve sağlık çalışanı olarak gösterilmiştir. Sınıflar kendi içerisinde değerlendirildiğinde ise aynı meslek grubu erkek resimlerinde en yüksek %38 oranla 11 ve 12. sınıfta, en düşük %15 oranla 10. sınıfta bulunmaktadır. Kadın resimlerinde ise profesyonel meslek grubu en yüksek %8 oranla 9 ve 12. sınıfta, en düşük %3 ile 11. sınıfta yer almıştır. Nitelik gerektirmeyen meslekler genel olarak hem kadın hem de erkek resimlerinde %3 oranında temsil edilmiştir. Bu meslek grubu ders kitaplarında öğrenci, ev hanımı, hasta ve izci meslekleri şeklinde resmedilmiştir. Aynı grup erkek resimlerinde tüm sınıflarda, kadın resimlerinde 9 ve 10. sınıfta yer almıştır. Kadın resimleri nitelik

gerektirmeyen mesleklerde 9. sınıfta %8 gibi yüksek bir oran ile bulunmaktadır. Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar genel olarak erkek resimlerinde %4, kadın resimlerinde %0,3 oranındadır. Bu kategorideki meslekler ders kitaplarında işçi, bahçıvan, balıkçı ve tamirci şeklindedir. Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar erkek resimlerinde 9, 10 ve 11. sınıflarda, kadın resimlerinde sadece 10. sınıfta temsil edilmiştir. Hizmet ve satış elemanları ders kitaplarında erkek resimlerinde %0,6, kadın resimlerinde %0,3 oranında yer almıştır. Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar kuaför ve aşçı şeklindedir. Erkek resimleri 9 ve 10. sınıfta birer kez bu meslek grubunda, kadın resimleri yalnızca 11. sınıfta bir kez bu kategoride gösterilmiştir. Silahlı kuvvetlerle ilgili meslekler kadın ve erkek resimlerinde birer kez yer almıştır. Bu grupta gösterilen meslekler asker ve savaşıdır. Erkek resimleri 10. Sınıfta, kadın resimleri ise 12. sınıfta silahlı kuvvetlerle ilgili mesleklerde temsil etmiştir. Büro hizmetlerinde çalışanlar sadece kadınlar tarafından 10. sınıfta bir kez resmedilmiş ve çağrı merkezi çalışanına yer verilmiştir. Son olarak belirsiz kategorisi erkek resimlerinde %35, kadın resimlerinde %17 oranındadır. Bu kategoride erkek resimleri en yüksek %38 oranla 11. sınıfta, kadın resimleri ise en yüksek %15 oran ile 11. sınıfta bulunmaktadır.

3. Alt problemle ilişkili bulgular

Tablo 3.'te tüm sınıf düzeylerinde kadın ve erkek resimlerinin birlikte gösterildiği kişilere ait veriler yer almaktadır.

Tablo 3. Resimlerin Birlikte Gösterildiği Kişiler

Sınıf	9		10		11		12		Toplam											
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K										
	f	%	F	%	f	%	F	%	f	%	F	%								
Yalnız	32	52	10	17	42	52	23	28	61	55	16	14	24	53	9	20	159	53	58	20
Çocuk	2	3	3	5			5	4	2	2				1	2	7	2	6	2	
Yetişkin	4	6			7	9	4	5	8	7	2	2	5	10	1	2	24	8	7	2
Aile	1	2	2	3													1	0,3	2	0,6
Kalabalık	3	5	3	5	2	3	2	3	7	6	1	1	2	4	1	2	14	5	7	2

Kadın ve erkek resimleri çoğunlukla yalnız gösterilmiştir. Erkek resimlerinin yalnız gösterilme oranı %53, kadın resimlerinin %20'dir. Sınıflar açısından erkek resimlerinin yalnız gösterilme oranı incelendiğinde, 9 ve 10. sınıfta %52, 11. sınıfta %55 ve 12. sınıfta %53 şeklindedir. Bu oran; kadın resimlerinde 9. sınıfta %17, 10. sınıfta %28, 11. sınıfta %14 ve 12. sınıfta %20'dir. Kadın ve erkek resimlerinin çocuklarla birlikte temsiliyeti değerlendirildiğinde kadın ve erkekler %2 oranı ile birbirine eşittir. Erkek resimleri, 9. sınıfta %3 ve 11. sınıfta %4 oranında, kadın resimleri 9. sınıfta %5, 11. sınıfta %2 ve 12. sınıfta %2 oranında çocuklarla birlikte gösterilmiştir. Kadın- erkek resimlerinin yetişkinlerle birlikte gösterilme durumuna bakıldığında, tüm sınıflarda erkek resimleri %8, kadın resimleri ise %2 oranındadır. 9. sınıfta hiçbir kadın resmi yetişkinlerle birlikte gösterilmemiştir. Diğer tüm sınıflarda kadın ve erkek resimleri yetişkinlerle birlikte olduğu görseller yer almıştır. Erkek resimleri; 9. sınıfta %6, 10 sınıfta %9, 11. sınıfta %7 ve 12. sınıfta %10, kadın resimleri; 10 sınıfta %5, 11. ve 12. sınıfta %2 oranında yetişkinlerle birlikte gösterilmiştir. Resimler aile ile birlikte sadece 9. sınıfta gösterilmiştir. Bu sınıfta erkek resimleri %2, kadın resimleri ise %3 oranında aile yanında yer almıştır. Kadın ve erkek resimlerinin her ikisi de tüm sınıflarda

kalabalık bir topluluk içerisinde yer almışlardır. Bu oran erkek resimleri için %5, kadın resimleri için %2'dir. Kadın resimleri kalabalık toplulukta en yüksek %5 oranı ile 9. sınıfta, erkek resimleri en yüksek %6 oranı ile 11. sınıfta temsil edilmiştir. Kalabalıkta en düşük kadın resimleri %1 oranı ile 11. sınıfta, erkek resimleri %3 oran ile 10. sınıfta gösterilmiştir. Son olarak meslek elemanları ile kadın- erkek resimlerin gösterildiği durumlar incelendiğinde sadece erkek resimlerin meslek elemanları ile gösterildiği belirlenmiştir. Bu oran tüm sınıflarda ortalama %5 iken, en düşük %2 oranı ile 9. sınıfta, en yüksek ise %9 oranı ile 11. sınıftadır.

4. Alt problemle ilişkili bulgular

Tablo 4.'te kadın ve erkek resimlerinin gösterildiği mekânlar sınıf düzeyleri dikkate alınarak frekans ve yüzdelik değerlerine göre sunulmuştur.

Tablo 4. Resimlerin Gösterildiği Mekânlar

Sınıf	9		10		11		12		Toplam											
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K								
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%								
Okul ve okul çevresi	4	6	3	5	3	4	3	4	3	3	1	1	4	9	1	2	14	5	8	3
Dış mekân	20	33	5	8	22	28	7	9	49	44	15	13	12	27	7	16	103	33	34	12
Kurum ve kuruluş	5	8	3	5	4	5	4	5	10	9	2	2	1	2	1	2	20	7	10	3
İşyeri	3	5	1	2	1	1	1	1	4	4			1	2			9	3	2	0,6
Ev			1	2	8	10	1	1	1	1			2	4	1	2	11	4	3	0,6
Belirsiz	11	18	5	8	13	16	13	16	24	20	3	3	14	30	2	4	62	21	23	8

Kadın ve erkek resimleri; okul ve çevresi, dış mekânlar, çeşitli kurum ve kuruluşlar, işyerleri, evler ve belirsiz mekânlarda gösterilmiştir. Okul ve çevresinde resmedilen kadın ve erkek resimlerinde erkekler %5, kadınlar ise %3 oranında yer almıştır. Erkek resimlerinin en yüksek okul ve çevresinde gösterildiği sınıf, %9 oran ile 12. sınıf iken, en düşük %3 oran ile 11. sınıftır. Kadın resimlerinin okul ve çevresine ait resimleri incelendiğinde, en yüksek %5 oran ile 9. sınıfta, en düşük %1 oran ile 11. sınıfta temsil edilmişlerdir. Dış mekânda yer alan resimler kadınlar ve erkekler için temsil oranı en fazla olan mekândır. Erkek resimleri dış mekânlarda %33, kadın resimleri %12 oranında resmedilmiştir. Dış mekânda erkek resimleri kendi içerisinde değerlendirildiğinde en yüksek %44 ile 11. sınıfta, en düşük %27 oran ile 12. sınıfta yer almışlardır. Kadın resimleri dış mekânda en yüksek %16 oran ile 12. sınıfta, en düşük %8 ile 9. sınıfta temsil edilmişlerdir. Tüm sınıflarda kurum ve kuruluşlarda hem kadın, hem de erkek resimleri kullanılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde yine erkek resimleri %7 oranı ile kadın resimlerinden daha fazla temsil edilmiştir. Erkek resimleri en yüksek %9 ile 11. Sınıfta, en düşük %2 ile 12. sınıfta yer almışlardır. Kadın resimleri ise %5 ile 9 ve 10. sınıfta temsil edilirken, %2 ile 11 ve 12. sınıflarda temsil edilmişlerdir. İşyeri içerisinde gösterilen resimlerde genellikle erkekler %3, kadınlar %0,6 oranındadır. İşyerlerinde yer alan resimlerde tüm sınıflarda erkekler temsil edilirken, kadınlar sadece 9 ve 10. sınıfta gösterilmiştir. Ev içerisinde gösterilen erkek resimlerinin oranı kadın resimlerinden daha fazladır. Erkekler, ev içerisinde %4, kadınlar %0,6 oranında resmedilmiştir. Sınıf bazında değerlendirme yapıldığında ev içerisindeki resimlerde erkekler

9. Sınıfta, kadınlar ise 11. sınıfta bulunmamaktadır. Ev içerisindeki resimlerde erkekler en yüksek %10 oran ile 10. sınıfta, kadınlar en yüksek %2 oranında 9 ve 12. sınıflarda gösterilmiştir. Bazı kadın- erkek resimlerinde ise buldukları mekânlar belirsizdir. Belirsiz kategorisinde yer alan erkek resimlerinin oranı tüm sınıflar değerlendirildiğinde %21, kadın resimlerinin oranı ise %8'dir. Erkek resimlerinin çoğunlukla 12. Sınıfta, kadın resimlerinin ise 9. sınıfta buldukları yerler belirsizdir. Aynı kategoride erkek resimleri en düşük %16 oranla 10. sınıfta, kadın resimleri ise %3 oranla 11. sınıf ders kitaplarında yer almıştır.

5. Alt problemle ilişkili bulgular

Tablo 5'te tüm sınıflara ait resimler incelenerek, kadın- erkek resimlerinin yaptığı eylemler frekans ve yüzdelik olarak sunulmuştur.

Tablo 5. Resimlerin Gösterildiği Eylemler

Sınıf	9		10		11		12		Toplam											
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K										
Cinsiyet	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%										
Okul ve öğrenmeye yönelik eylem	8	13	8	13	11	14	7	9	10	9	1	1	6	13	1	2	35	12	17	6
Oyun/Eğlence	1	2	2	3	1	1	2	3	4	4	4	4	2	4	3	7	8	3	11	4
Kültür/Sanat	1	2	1	2	2	3	1	1									3	1	2	0,6
Spor	16	25	4	6	11	14	2	3	44	39	6	5	13	28	1	2	84	28	13	4
Sosyal	1	2			1	1	3	3									4	1	1	0,3
Evdeki eylemler					3	4	1	1									3	1	1	0,3

Kadın ve erkek resimleri yapılan eylemlere göre incelendiğinde, tüm sınıflarda erkek resimleri en fazla sporla ilişkili alanlarda gösterilmiştir. Kadın resimleri ise en fazla eylemsiz olarak gösterilmiştir. Hem erkek hem de kadın resimleri okul ve öğrenmeye yönelik eylemlerde, oyun/eğlence eylemlerinde, spor ve eylemsiz kategorilerinde tüm sınıflarda yer almıştır. Okul ve öğrenmeye yönelik eylemler değerlendirildiğinde, erkek resimleri bu kategoride en yüksek %14 oranla 10. sınıfta temsil edilmiştir. Kadın resimleri ise aynı kategoride en yüksek %13 oran ile 9. sınıfta yer almıştır. Okul ve öğrenmeye yönelik eylemlerde erkek resimleri en düşük %9 oran ile 11. sınıfta, kadın resimleri ise %1 oran ile 11. sınıfta gösterilmiştir. Oyun/eğlenceye yönelik eylemlerde erkek resimleri %1 ile %4, kadın resimleri %3 ile %7 arasında temsil edilmiştir. Spor kategorisi erkek resimlerinin en fazla temsil edildiği kategoridir. Bu kategoride erkek resimleri en yüksek %39 oran ile 11. sınıfta, en düşük %14 oran ile 10. sınıfta yer almıştır. Aynı grupta kadın resimleri %6 ile %2 aralığında temsil edilmiştir. Eylemsiz olan resimler erkeklerde en yüksek %17 ile 10. sınıfta, en düşük ise %13 ile 12. sınıftadır. Kadın resimleri eylemsiz kategorisinde en yüksek %12 oranla 10. sınıfta en düşük ise %2 oran ile 9. sınıfta temsil edilmiştir. Kamuya ait eylemler tüm sınıflarda erkek resimlerinde %5, kadın resimlerinde ise %3 oranındadır. Kamuya ait eylemlerde erkek resimleri en yüksek %9 oran ile 12. sınıfta, kadın resimleri %12 oran ile 12. sınıfta gösterilmiştir. En düşük gösterim erkek ve kadın resimlerinde %1 ile 11. sınıftadır. Diğer kategorilerde ise hem erkek hem de kadın resimleri bazı sınıflarda temsil edilmiştir. Kültür sanatla ilgili eylemlere ait resimlerde erkek ve kadınlara 11. ve 12. sınıfta yer

verilmiştir. Sosyal eylemlerdeki resimlerde erkekler 9 ve 11. sınıfta, kadınlar 10. sınıfta temsil edilmiştir. Evdeki eylemlere yönelik resimlerde, sadece 10. sınıfta erkek ve kadınlar yer almıştır. Kişisel eylemler kategorisindeki resimlerde erkekler 9, 11 ve 12. sınıfta, kadınlar 10 ve 11. sınıflarda temsil edilmiştir. Ev işi veya evle ilgili iş ya da eylemlerdeki resimlerde erkekler 10 ve 11. sınıfta, kadınlar 9 ve 11. sınıflarda yer almıştır.

TARTIŞMA

İncelenen Fizik ders kitaplarında erkek resimlerine kadın resimlerinden çok daha fazla yer verilmiştir. Alanda yürütülen araştırmalar değerlendirildiğinde de farklı branşlardaki ders kitaplarında erkek resimlerinin kadınlara oranla daha fazla olduğu dikkat çekmektedir (Esen ve Bağlı, 2002; Demircioğlu, 2017; Kırbasoğlu Kılıç ve Eyüp, 2011; Özdemir ve Balcı Karaboğa, 2019; Regueiro, 2000; Tezer Asan, 2010; Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Buna karşın Mohamad Subakir ark. (2012), Malezya İngilizce ders kitaplarında eşit bir cinsiyet dağılımının olduğunu, Minesshima (2008), Japonya'da okutulan İngilizce ders kitaplarında kadın ve erkeklerin eşit bir şekilde resmedildiğini, benzer şekilde Çubukçu ve Sivaslıgil (2007a), Türkiye'de yer alan İngilizce 7. sınıf kitaplarında cinsiyetin eşit düzeyde temsil edildiğini ifade etmişlerdir. Bu araştırmalar incelendiğinde İngilizce ders kitaplarında eşit bir cinsiyet dağılımı dikkat çekmektedir. Bu durumun bir nedeni İngilizce kitaplarının daha çok batı ve modern yaşamla ilişkili olduğu için burada eşit bir temsiliyetin olmasından kaynaklanabilir. İngilizce ders kitapları dışında ülkemizde erkek resimlerin kitaplarda daha fazla olması toplum tarafından erkeklere yönelik beklentilerden ve erkekler lehine oluşturulan bir genel kanının etkisi ile erkeklerin daha çok kamusal alanda ön planda olmaları gerektiği algısının bir sonucu olabilir (Balcı ve Sel, 2017). Fizik ders kitaplarında yer alan resimler bu yönüyle cinsiyet ayrımcılığının ilk adımı olan erkeklerin ön planda yer almalarına yönelik bir izlenim sergilemiştir. Bu durum ise toplumsal cinsiyet normlarının daha da yerleşmesine katkı sağlamakta (Aratemur Çimen ve Bayhan, 2018) ve toplumsal cinsiyette geleneksel tutumların ders kitaplarında hala devam etmesine neden olmaktadır (Koyuncu Şahin ve Çoban, 2019). Bunun neticesinde ise kitaplarda daha sık erkek resminin görülmesi, erkeğin daha fazla önemsenerek algılanması sonucunu ortaya koymaktadır. Sonuçta her alanda olduğu gibi fizik ders kitaplarında da erkeklerin daha egemen olmasını karşımıza çıkarmıştır.

Toplumu oluşturan kadın ve erkekler varoluşlarında birbirlerine bağımlı olmalarına karşın toplumda yer alma biçimleri ve imkanları açısından farklı yerlere sahiptirler (Vatandaş, 2007). Bunun için çeşitli alanlarda işbölümü içinde çalışmalarını yürütmektedirler. Ancak işbölümü kamusal alanda değerlendirildiğinde ders kitaplarında ve ders kitapları aracılığıyla sunulan toplumsal yaşamın çeşitli kesimlerinde erkeklerin lehine bir durum karşımıza çıkmaktadır. Fizik ders kitaplarında resimlerin temsil ettiği meslekler değerlendirildiğinde belirli bir bilgi birikimi gerektiren, bilimsel ve sanatsal çalışmaları uygulayan profesyonel meslek mensuplarının daha çok erkekler tarafından temsil edildiği görülmektedir. Bunun yanında bakım, tamir ve üretim gibi aşamalarda çalışan ve sanatkâr olarak ifade edilen meslek gruplarında da erkeklerin daha fazla temsil edilmesi dikkat çekmektedir. Benzer olarak Gümüsoğlu (2013b), Özdemir (2018) ve Yıldız'ın (2013), ders kitaplarına ilişkin araştırmasında profesyonel meslek grupları ve sanatkârların erkekler tarafından yürütülen meslekler olarak gösterildiği görülmektedir. Yine yapılan bazı araştırmalarda ders kitaplarında erkeklerin meslek grupları daha geniş bir alanda çeşitlendirilerek sunulurken, kadınların nitelik gerektirmeyen işlerde yer aldığı ortaya

konulmuştur (Gümüšoğlu 2013a; Güney, 2016; Balcı ve Sel ,2017; Kırbasoğlu Kılıç ve Eyüp, 2011; Yıldız , 2013). Ayrıca Güney (2016) ve Tezer Asan (2010), tarafından da ders kitaplarında erkeklerin daha çok yönetici, müdür, kaymakam... vb. şeklinde resmedildikleri ortaya çıkmıştır. Konu ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde Minessima (2008), İngilizce ders kitaplarında kadın ve erkeklerin yakın oranlarda aynı meslekleri tercih ettiklerini ifade etmiştir. Regueiro (2000), ise kadınların müzik ders kitaplarında müzikle ilgili alanlarda daha az çalışırken gösterildiğini belirtmiştir. Sovič ve Hus (2015), Slovenya İngilizce kitaplarında erkeklerin çeşitli mesleklerde daha çok yer aldığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak yurt dışında da bazı ülkelerde okutulan ders kitaplarında mesleklerin temsilinde çoğunlukla erkekler lehine bir ayrımcılığın yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma da mevcut literatürle bu anlamda paralellik göstermektedir.

Ders kitaplarında erkek resimlerine daha fazla yer verilmesiyle birlikte aktarılan mesajlardan biri de bu mesleklerin erkeklere özgü olduğu ve erkekler tarafından yapılabileceği algısının oluşturulması olabilir (Özdemir ve Balcı Karaboğa, 2019). Bu sayede ders kitaplarında topluma örtülü mesajların verilmesi söz konusu olmuştur. Gümüšoğlu (2013a), 1928'den 2013'e kadar olan ders kitaplarını incelemiş ve ders kitaplarında başlangıçta cinsiyet eşitliği söz konusu iken gittikçe erkekler lehine bir durumun ortaya çıktığını belirtmiştir. Fizik ders kitaplarında için de geçerli olan bu durum erkeklerin toplumda daha etkin ve karar alıcı, kadınların ise edilgen ve pasif oldukları şeklinde bir algının oluşmasına katkı sağlayabilecektir. Bu durumun bir sonucu ise ev dışı işlerin ve ev dışından gelen maddi kaynağın sağlanacağı mesleklerin erkekler tarafından yapılması gerektiği algısının oluşmasına neden olmaktadır. Bu algının sonucu olarak ise kadınlar erkeklere oranla işgücüne katılmak istememekte ve herhangi bir alanda çalışmak yerine işsiz kalarak istihdama katılmamayı tercih edebilmektedir. Üstelik kadınların işgücüne katılımlarının yıllar içinde düştüğü görülmektedir. (TÜİK, 2018). Bu gibi görsellerin fizik ders kitaplarında fen alanı ile ilgili olarak özellikle meslek seçimi aşamasında olan ortaöğretim öğrencilerinin seçimlerini etkileyebileceği unutulmamalıdır. Bu resimler neticesinde erkek öğrenciler çok geniş bir perspektifte meslek seçimine yönelebilirken fen alanı ile ilgili kız çocuklarının seçecekleri meslekler hemşirelik ve öğretmenlik gibi kısıtlı alanlarda kalabilmektedir.

Resimlerin birlikte gösterildiği kişiler değerlendirildiğinde erkeklerin çoğunlukla yalnız, yetişkinlerle birlikte, kalabalıkta veya meslek elemanları içerisinde resmedildiği belirlenmiştir. Erkeklerin yalnız resmedilmeleri toplum içerisinde birey/özne konumunda oldukları imajını oluşturmaktadır (Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Bunun yanında, bu durum erkeklerin tek başına kendi kendilerine yetebilecekleri anlayışının da oluşmasına katkı sağlamaktadır (Tezer Asan, 2010). Ancak unutulmamalıdır ki; erkeklerin sıklıkla tek başına temsil edilmeleri onların güçlü, kimseye ihtiyaç duymayan, ailesine sahip çıkması gereken kişiler olması yönünde bir izlenim oluşturmanın da yolunu açabilir. Bu durum ise erkeklerin psikolojisini olumsuz etkileyerek daha içe kapanık ve yardımdan yoksun bir yaşam tarzına sürüklenmelerine neden olabilir (Koyuncu Şahin ve Çoban, 2019). Ayrıca erkeklerin meslek elemanları ile birlikte gösterilmesi yine bir önceki aşamada incelenen erkeklerin profesyonel mesleklere ve sanatkârlığa yönelik mesleklerde resmedilmeleri sonucunu desteklemektedir.

Kadınların ise erkeklere yakın olarak gösterildiği alanlar aile ve çocuklarla birlikte olan resimlerdir. Ders kitaplarında kadınların daha çok aile içinde ve çocuklarla birlikte

gösterilmesi aile içi rollerde asıl sorumluluğun kadınlarda olduğu izlenimini oluşturabilecektir (Gümüšoğlu, 2013a; Mohamad Subakir vd., 2012; Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Özellikle bireylerin yaş grupları söz konusu olduğunda resimlerde dikkate alınacak ilk resim ergen ya da çocuklar olacaktır. Bu da kadının ortamda ikincil bir resim olarak gösterildiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Esen ve Bağlı, 2002). Bu durum neticesinde ise fizik ders kitapları verdiği örtük mesajlarla kadınların edilgen ve pasif olması gerektiği vurgusunun oluşmasına neden olmaktadır.

Fizik ders kitaplarında resimlerin yer aldığı mekanlar değerlendirildiğinde erkek ve kadınların en fazla dış mekanda yer aldığı görülmektedir. Ancak erkeklerin dış mekanda temsil edilme oranı daha fazladır. Bazı araştırmalarda benzer sonuçlar elde edilmiştir (Esen ve Bağlı, 2002; Mohamad Subakir vd. 2012; Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014; Yıldız, 2013). Bunun yanında Kırbaoğlu Kılıç ve Eyüp (2011), kadınların dış mekanlarda bile alışveriş yapmak, arabayı temizlemek gibi ev ile ilgili işlere yönelik eylemlerde yer aldıklarını belirtmiştir. Erkeklerin dış mekanlarda daha fazla gösterilmeleri daha aktif ve bağımsız oldukları izleniminin oluşmasına yardımcı olabilir (Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Fizik ders kitaplarında kurum ve kuruluşlar ve işyerleri de dahil olmak üzere, erkek resimlerini tüm mekanlarda kadınlardan daha fazla gösterilmiştir. Benzer sonuç Esen ve Bağlı (2002), tarafından da elde edilmiştir. Araştırmada erkeklerin kamusal alanda daha fazla temsil edilmesi bir önceki alt problem olan erkeklerin kamusal alanla ilgili işlerde daha fazla yer almaları sonucunu desteklemektedir.

Fizik ders kitaplarında kadınların ev içerisinde erkeklerden daha az gösterilmesi dikkat çekicidir. Bu araştırma ile aksi yönde, bulgulara ulaşan kadınların dış ortamdan ziyade ev içerisinde resmedildiklerinin belirlendiği araştırmalar vardır (Kırbaoğlu Kılıç ve Eyüp, 2011; Özdemir ve Balcı Karaboğa, 2019; Yıldız, 2013). Yine Mohamad Subakir vd. (2012), ders kitaplarında mutfakta sadece kadın ve kızlara yer verildiğini erkeklerin ve erkek çocukların mutfakta hiç yer almadığını belirtmiştir. Oranın düşük olmasının bir sebebi ders kitaplarında kadınların temsil edilme durumunun düşük olması, bir başka nedeni ise ev içerisinde gösterilen erkeklerin daha fazla babalık rolünün ön plana çıkarılmasından kaynaklanabilir (Çeçen, 2015). Bu yönüyle mevcut çalışma diğer çalışmalardan farklılıklar göstermektedir.

Bu çözümlemenin başka bir açıklaması Vatandaş (2007), tarafından kamusal ve özel alan tabiri ile ifade edilmiştir. Kadınların kamusal alanlarda daha az yer almaları, daha az gösterilmeleri, daha içlerine kapanık ve toplumdan izole yaşamaları beraberinde toplumda daha az görünür olmalarını da getirmektedir. Bunun sonucunda ise toplumda çok fazla yer almayan kadınlar, ders kitaplarında da çok fazla gözükmemekte ve ataerkil sistem ders kitaplarında yer almaktadır.

İncelenen Fizik ders kitaplarında erkekler; okul ve öğrenmeye yönelik eylemler, spor, kişisel eylemler kamusal eylemler, eylemsiz durumlarında yüksek oranda gösterilmiştir. Bu bulgu başka araştırma sonuçları ile okula yönelik eylemlerde ve eylemsizlik kategorilerinde erkeklerin fazla temsil edilmesi açısından benzemektedir (Esen ve Bağlı, 2002; Mohamad Subakir vd. 2012; Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014). Farklı araştırmalarda da erkeklerin kamusal eylemlerde sıklıkla resmedildikleri ortaya çıkmaktadır (Gümüšoğlu 2013a, Gümüšoğlu 2018, Esen ve Bağlı, 2002; Özdemir ve Balcı Karaboğa, 2019; Yaylı ve Kitiş Çınar, 2014; Yıldız, 2013). Bu durum erkeklerin daha fazla çalışma hayatı içerisinde yer aldığı ve iş yaşamında daha aktif oldukları izlenimini oluşturmaktadır. Bununla birlikte mevcut araştırmalardan

farklı olarak erkeklerin ev ile ilgili eylemlerde kadınlardan daha fazla resmedilmeleri diğer araştırmalarla örtüşmemektedir (Kırbaçoğlu, Kılıç ve Eyüp, 2011; Özdemir ve Balci Karaboğa, 2019). Ayrıca bu araştırmada erkeklerin en fazla sportif faaliyetler içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Oysa Güney (2006) kadınların sportif faaliyetler içerisinde daha fazla temsil edildiğini ortaya koyarken, bu araştırma ile uyumlu olarak Saviç ve Hus (2015), erkeklerin İngilizce ders kitaplarında daha aktif ve spora yatkın olarak resmedildiği ifade etmiştir. Kadınlar ise sadece oyun/eğlenceye yönelik eylemler kategorisinde erkeklerden fazla temsil edilmiştir. Benzer olarak Saviç ve Hus (2015), kız çocukların daha çok oyuncaklarla oyun oynarken ders kitaplarında yer aldığını belirtmiştir. Bu durum onlara yüklenen cinsiyet rolleri ile paralellik göstermekte ve erkekler evin geçimini sağlayıcı ortamlara yönelik eylemler içerisinde, kadınlar ise daha önemsiz alanlarda gösterilmektedir (Tezer Asan, 2010).

SONUÇ

Bireylerin eğitim öğretim yaşantılarında öğrendikleri bilgiler onları hayata hazırlar ve gelecekteki yaşamlarına yön vermeye yardımcı olur. Bu nedenle eğitim öğretim yaşantısında öğrencilerin etkileşimde bulunduğu tüm kaynak, araç- gereç ve kişilerin önemi büyüktür. Bu etkenlerden biri de ders kitaplarıdır. Ders kitaplarının farklı değişkenler açısından incelenmesi geleceğe yön verecek bireylerin ne tür etkileşimler içerisinde olduklarını ortaya koymak açısından önemlidir. Bu nedenle fizik ders kitaplarının toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi bu değişkenlerden birini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; fizik ders kitapları genel olarak değerlendirildiğinde kitaplarda erkekler lehine bir cinsiyet ayrımcılığının olduğu aşikârdır. Kitaplarda cinsiyet rollerinin dağılımındaki dengesizlik, öğrencilere örtük müfredatın da yardımıyla doğal olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Ders kitapları yardımıyla öğrencilere, erkeklerin ev dışında yürütülecek işlerde ve evin geçiminde ön planda olmaları vurgulanmaktadır. Bunun sonucunda birçok meslek erkekler için özgü olarak gösterilmekte ve kadının daha çok edilgen ve pasif konumda olması amaçlanmaktadır. Bunun yanında evin geçimi, evdışı işlerin yapımı da erkekler için yüklenmektedir. Bu yönüyle fizik ders kitaplarının cinsiyet ayrımcılığını savunduğu ve toplumsal eşitliğe hizmet etmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırmada cinsiyet ayrımcılığı yalnızca ders kitapları boyutu ile incelenmiştir. Ancak cinsiyetlere verilen görevler ve bunların öğrencilere aktarımı yalnızca ders kitapları yardımıyla yapılmamaktadır. Ders kitapları dışında eğitim sisteminin diğer aktörleri olan öğretmen, okul, müdür, müfredat gibi mekanizmaların da ele alınması önemlidir. Bundan sonra yürütülecek araştırmalarda ise farklı alanlardaki ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından karşılaştırılarak incelenmesi önerilmektedir.

SUMMARY

Introduction

Although it is stated that men and women benefit from education and training equally at the beginning, men are in a more advantageous position compared to women due to gender discrimination in the process. The main reason for such discrimination is that the school implicitly maintains the existing order and aims to sustain the patriarchal structure (Sayan, 2007). In education and training activities, teachers, educational materials, curriculums, and textbooks can contain a variety of explicit or implicit messages regarding

gender roles. Teachers use the curriculum to shape the lesson and to determine the content. The part of the curriculum that students encounter is textbooks. Various visuals are often used in textbooks to better understand the curriculum. The most used aids in the visuals are the pictures (Türkben, 2019). In the selection of pictures, in addition to features such as relevance, suitability for the level of student, openness, and comprehensibility, another important factor that should be considered is gender roles. In this respect, textbooks can serve not only to help gender equality and struggle against gender discrimination but also to protect existing gender patterns (Demircioğlu, 2014).

Studies investigating the gender discrimination in textbooks have been mostly carried out at the primary and secondary education levels. Few studies have been encountered in the literature at the high school level (Demircioğlu, 2017), and no study exists in the science field. The fact that the related studies start from pre-school to the last stage of secondary education and then be interrupted at the high school level is an evidence of a significant deficiency in the field. However, it should not be forgotten that implicit messages can be presented in courses related to science as well as Turkish, English, Mathematics, and History. For this reason, this study aimed to investigate physics textbooks in terms of gender roles. In line with this main purpose, the sub-problems are listed as follows:

In what ratios are female and male figures included in physics textbooks?

What professions are male and female figures represented in physics textbooks?

With whom are the figures in the physics textbooks shown?

In which places are the figures in the physics textbooks shown?

In which actions are the male and female figures in the physics textbooks shown?

Method

The study is qualitative research, and physics textbooks have been analyzed using the content analysis technique. The universe of the research consists of the physics textbooks used in the academic year 2018-2019, and the sample includes the physics textbooks in one of the Anatolian high schools in Gümüşhane in the same year. The pictures of the scientists and Atatürk in the textbooks have been excluded from the data and not evaluated. Besides, only male and female figures in the pictures in the units and at the beginning of the unit have been taken into consideration in collecting the data, and the figures in sections such as cover, introduction, contents, book introduction, and index have not been evaluated. A total of 299 pictures, 61, 80, 112, and 46 of which are in 9th, 10th, 11th and 12th grade textbooks respectively have been examined.

The pictures that present the same ideas in the current data have been defined as repeating ideas. Repeating ideas have been grouped and themes have been obtained. Themes have been combined to reach the theoretical structure. The stages to be used in the theoretical structure in the study are women and men in the first sub-problem, the international occupational classification system (ISCO 08) (TÜİK, 2010) in the second sub-problem, the people who are displayed with the figures indicated by Yaylı and Kitiş Çınar (2015) and Özdemir (2018) in the third sub-problem, the places, stated by Kitiş Çınar (2015), in which the figures are demonstrated in the fourth sub-problem, and the actions used by Özdemir and Karaboğa (2019) in which the figures are demonstrated in the last sub-problem.

Results

The ratios of female and male figures in physics textbooks have been evaluated, and male figures (% 73) have been determined to be used much more widely in all books than female figures (% 27). Considering the evaluations according to the grade levels, male figures are found in the 11th grade the most (% 81) and in the 10th grade the least (% 64), and the female figures are found in the 10th grade the most (% 36) and in the 12th grade the least (% 26). The evaluation on the professions in physics textbooks has revealed that male (%30) and female (%6) figures are mostly shown as members of professional occupations. The artisans and those working in related occupations are among the jobs represented mostly by men (% 4). The ratios of men and women working in jobs that do not require any qualification is approximately equal. Those working in office services are represented only by women.

The examination on the individuals near the figures has demonstrated that male (% 53) and female figures (% 20) are mostly alone. Besides, compared to women, men are generally with an adult and in the crowd. While the ratios of being with the child are equal in both genders, women are seen more with the family. Only male figures are in the display of figures with other professional staff. The figures have been examined according to the places, and it has been seen that men (% 33) and women (% 12) are mostly outdoors. Apart from that, both sexes are seen in schools, institutions or organizations, workplaces, and homes. Finally, the actions male and female figures take part in have demonstrated that men are mostly in the sport-related areas in all grades (% 28) and women are mostly in the inactive category (% 7). Besides, men are frequently included in the category of school and learning actions and personal actions, public actions, and inactive categories. Women are found more in school and learning actions, games/entertainment, and sports categories.

Discussion

In the current study, male figures are dominant. From this aspect, an impression has been obtained that physics textbooks have an attitude towards showing men in the foreground through the implicit curriculum. This contributes to the further establishment of gender norms (Aratemur Çimen, Bayhan, 2018) and maintaining a traditional understanding of gender in textbooks (Koyuncu Şahin, 2019). When evaluated in terms of the professions, men are mostly represented as the members of professional occupations and artisans in physics textbooks. One of the messages of this demonstration may be towards forming the perception that these professions are unique to men and can be done by men (Özdemir, Karaboğa, 2019). Due to such pictures, male students who are at the stage of choosing a profession can go from a very wide perspective to choosing a profession, while the professions that girls will choose can remain in limited areas such as nursing and teaching. Besides, men are mostly displayed alone, together with adults, in the crowd, or with professional staff. The fact that men are shown alone creates the image that they are independent in society (Yaylı and Kitiş Çınar, 2014). Women are with the family and children in the pictures, which contributes to the impression that the main responsibility of a woman is a family role (Yaylı and Kitiş Çınar, 2014, Mohamad Subakir et al. 2012). Physics textbooks have been analyzed in terms of places, and the ratio of representation of men has been found to be higher in outdoors. The fact that men are shown more in these areas may create the impression that they are more active and independent (Yaylı & Kitiş Çınar, 2014). It is noteworthy that women are shown less in physics textbooks than men at home. One

reason for this is that the amount of women represented in textbooks is low, and another reason may be due to the highlight of more paternity roles of men at home (Çeçen, 2015).

In the analyzed physics textbooks, men are shown in school and learning actions, sports and personal actions, public actions, and inactive actions at a higher rate. This creates the impression that men are represented more in work-life and are more active in business life. Women are represented more than men only in the category of games/entertainment. This result is in line with the gender roles imposed on them, that is, men are displayed in actions aimed at providing a livelihood for the home, and women are shown in less important areas (Tezer Asan, 2010).

Conclusion

In conclusion, the general evaluation of physics textbooks revealed that there is obvious gender discrimination in favor of men in the books. The inequality in the distribution of gender roles in the books is naturally tried to be shown to students with the help of the hidden curriculum. Through the textbooks, it is emphasized that men are more prominent in earning the livelihood for the family and doing things outside the home. As a result, many professions are shown to be specific to men, and women are aimed to be more passive. In this respect, it is concluded that physics textbooks advocate gender discrimination and do not serve social equality.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Çalışma, Gümüşhane Üniversitesi'nin 08.07.2020 tarihli ve 2020/7 onay numaralı kararı ile Etik Onay almıştır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	The study received Ethical Approval from Gumushane University with the approval number of 2020/7 and the date of 08.07.2020
Informed Consent:	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Ek 1. Bulgularda kullanılan kategorilendirmeye yönelik açıklamalar

Alt problemler	Kategori	Açıklama
1. alt problem	Kadın	Resimde temsil edilen kadınlar
	Erkek	Resimlerde temsil edilen erkekler
2. alt problem	Silahlı kuvvetlerle ilgili meslekler	Silahlı kuvvetler tarafından yürütülen meslek alanları
	Profesyonel meslek mensupları	Mevcut bilgi birikimini sürekli arttırma çabası olan bilimsel ve sanatsal çalışmalarını uygulayan ve öğreten kişiler
	Büro hizmetlerinde çalışanlar	Parasal işlemleri, seyahatleri, bilgi ve randevu istekleri ile bunlarla ilişkili diğer alanları yürüten meslek elemanları
	Hizmet ve satış elemanları	Ev, otel, büro vs. yerlerde temizlik, bakım, seyahat, yiyecek içecek hazırlama, kişisel bakım, yangın ve kişisel güvenlik gibi hizmetleri sağlayan kişiler
	Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	Binaların inşası veya bakımlarında, ya da çeşitli metal yapıların inşası, makine ve donanımlarının yapılması, bakım ve tamirlerinde, el işleri, gıda maddeleri, tekstil, metal vs. malzemelerin üretilmesi ve işlenmesi alanında çalışan kişiler
	Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	El aletlerinin kullanımı ve yoğun fiziksel emek gerektiren işleri yürüten kişiler
3. alt problem	Yalnız	Resimlerin tek başına, yanında kimse olmadan gösterilmesi
	Çocuk	Yetişkin veya yetişkinlerle birlikte gösterilen resimler
	Aile	Resimlerin eş, çocuk, anne, baba veya kardeşin biri veya birkaçı ile gösterilmesi
	Kalabalık	Resimlerin özelliği olmayan belirsiz bir topluluk içerisinde gösterilmesi
	Meslek elemanları	Resimlerin aynı meslek mensupları ile birlikte gösterilmesi
4. alt problem	Okul ve okul çevresi	Resimlerin, okulun içi, okul bahçesi, sınıf veya koridorlarda gösterilmesi
	Dış mekân	Resimler cadde, sokak, park, hayvanat bahçesi, lokanta, kafeterya, sinema, tiyatro, deniz, piknik alanı, orman veya tarla gibi dış mekânlarda gösterilmesi
	Kurum ve kuruluş	Kadın- erkek resimlerinin postane, hastane, banka gibi kurumlarda, devlet dairelerinde ya da bu kurumlara ait makam odalarında gösterilmesi
	İşyeri	Usta çırak veya serbest meslek elemanlarının yer aldığı grup
	Ev	Resimler evin içi, evin bahçesi, balkonu veya kapısında gösterilmesi
	Belirsiz	Resimlerin hangi mekanda yer aldığına anlaşılamaması durumunda tercih edilen grup

5. alt problem	Okul ve öğrenmeye yönelik eylem	Sınıf içerisinde yapılan eylemler
	Oyun/Eğlence	Kadın- erkek resimlerinin oyun ya da eğlenceye yönelik eylemleri
	Kültür/Sanat	Sanata yönelik çalışmalar veya kültürel eylemler
	Spor	Kadın- erkek resimlerinin herhangi bir sporu yaparken gösterildiği eylemler
	Sosyal	Kadın- erkek resimlerinin sosyal yaşamlarına yönelik yaptıkları eylemler
	Evdeki eylemler	Kadın- erkek resimlerinin ev içerisinde buldukları zamanlarda yaptıkları eylemler
	Kişisel eylemler	Kadın- erkek resimlerinin günlük yaşamlarındaki rutin eylemleri ve öz bakım becerilerini yürüttükleri eylemler
	Eylemsiz	Kadın- erkek resimlerinin herhangi bir amacı olmayacak şekilde durması ve edilgen veya hareketsiz olması
	Kamuya ait eylemler	Kadın- erkek resimlerinin kamu veya iş yaşamı ile ilgili gösterildiği eylemler
	Ev işi/evle ilgili iş ya da eylemler	Kadın- erkek resimlerinin ev işi kapsamına giren eylemleri

KAYNAKÇA

- Aratemur Çimen, C. & Bayhan S. (2018). Değişen ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 36, 72- 102. <http://www.feministyaklasimlar.org/sayi-36-ekim-2018/degisen-ders-kitaplarinda-toplumsal-cinsiyet/> Erişim tarihi: 03.06.2021.
- Auerbach, C. F. & Silverstein, L. B. (2003). *An introduction to coding and analysis qualitative data*. New York and London: New York University Press.
- Balcı, E. & Sel, B. (2017). İlkokul Türkçe ders kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı ürünlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bir araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(3), 723-740. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/33038/305953>
- Beauvoir, S. D. (1986). *Kadın: ikinci cins, bağımsızlığa doğru*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Butler, J. (2012). *Cinsiyet belası* (B. Ertür, Çev.). (3. Bs.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çeçen, M. A. (2015). Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri. Duygu, U. ve Ahmet, B. (Ed.), *Akademik hayatının 25. yılında Türkçe eğitimi alanının ilk profesörü Murat Özbay'a Armağan* içinde (s.211-228). Ankara: Pegem. Çubukçu, H. & Sivashgil, P. (2007a). 7. Sınıf İngilizce ders kitaplarında cinsiyet kavramı. *Dil Dergisi*, 137, 7-17. <https://dSPACE.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/62525> Erişim tarihi: 20.06.2021
- Çubukçu, H. & Sivashgil, P. (2007b). İngilizce ders kitaplarında cinsiyetçilik. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(34), 25-33. https://www.academia.edu/2540561/%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE_DERS_K%C4%B0TAPLARINDA_C%C4%B0NS%C4%B0YET%C3%87%C4%B0L%C4%B0K Erişim tarihi: 21.06.2021.
- Demircioğlu, E. (2014). *10 ve 11. Sınıf tarih ders kitaplarında yer alan görseller ve metinlerde toplumsal cinsiyet temsiliyle ilgili tarih öğretmenlerinin görüşleri (Trabzon ili örneği)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Demircioğlu, E. (2017). Tarih öğretmen adayları gözüyle lise Tarih derslerinde toplumsal cinsiyet temsili: KTU Fatih Eğitim Fakültesi örneği, *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(30), 1513-1527. http://www.ijoes.com/Makaleler/434855186_13.%201513-1527%20ebru%20demircio%20c4%9flu.pdf Erişim tarihi: 21.06.2021.
- Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası antlaşmalar çerçevesinde engellilerin eğitim hakkı. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, (2), 39-59. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tihk/issue/48797/621058>
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ecevit, Y.& Katkiner N. (2012). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ekiz D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Esen, Y. & Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 143-154. doi: [10.1501/Egifak_0000000053](https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000053)

- Gümüşoğlu, F. (2013a). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet* (3. Bs.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gümüşoğlu, F. (2013b). 2003-2013 yılları arasında ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. M. Tuna (Ed.), *Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi-Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar* içinde (501-507) Cilt II, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Gümüşoğlu, F. (2018). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin 90 yıllık serüveni. *Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul.
- Güney, N. (2016). 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet incelemesi. *Turkish Studies*, 11(3), 229-248 doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9166>
- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: nicel, nitel ve karma yaklaşımlar* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi* (17. Bs). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kırbaşoğlu Kılıç, L. & Eyüp, B. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ortaya çıkan cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 129-148. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/odusobiad/issue/27567/290052>
- Koyuncu şahin M. & Çoban, A. (2019). Türkiye’de eğitim alanında toplumsal cinsiyet üzerine yapılmış çalışmalara toplu bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 588-599. doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185537238>
- Kükreer, M. & Kıbrıs, İ. (2017). Cedaw öncesi ve sonrası ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği faktörünün değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1369-1383. doi: [10.17240/aibuefd.2017.17.31178-338836](https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.31178-338836)
- MEB, (2012). Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.16593.doc>, Erişim tarihi 02.06.2020.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M., (1994). *Qualitative data analysis* (Second Edition). London: Sage Publications.
- Millett, K. (2011). *Cinsel politika*. (S. Selvi, Çev.). (3. Bs.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Mineshima, M. (2008). Gender representation in an EFL textbook. *Bulletin of Nigata Institute of Technology*, 13, 121-140. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/946a/ceb70ee2165ee332ae17749ce241ffe1d0d6.pdf> Erişim tarihi: 04.07.2020.
- Mohamad Subakir, M. Y., Bahiyah, A. H., Zarina, O., Kesumawati, A. B., Fuzirah, H., & Azmah, M. (2012). A visual analysis of a Malaysian English school textbook: gender matters. *Asian Social Science*, 8(12), 1 - 11. doi: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.12.140>
- Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. London: Temple Smith.
- Özdemir, E. (2018). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik: ortaokul Matematik ders kitapları üzerine bir içerik analizi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Özdemir, E. & Balcı Karaboğa, A. (2019). Ortaokul Matematik ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 760-781. doi: [10.17860/mersinefd.580405](https://doi.org/10.17860/mersinefd.580405)

- Özkan, R. (2013). İlköğretim ders kitaplarında kadın figürü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 617-631. doi : [10.9761/JASSS1567](https://doi.org/10.9761/JASSS1567)
- Regueiro, P. D. (2000). An analysis of gender in a Spanish music textbook. *Music Education Research*, 2(1), 57-73. doi: [10.1080/14613800050004431](https://doi.org/10.1080/14613800050004431)
- Sovič, A. & Hus, V. (2015). Gender stereotype analysis of the textbooks for young learners. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 186, 495-501. doi: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.080>
- Tezcan, M. (2003). Gizli müfredat eğitim sosyolojisi açısından bir kavram çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 0-0. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tebd/issue/26133/275259>
- Tezer Asan, H. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması, *Fe Dergi*, 2(2), 65-74. doi: https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000033
- TÜİK, (2010). Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması – ISCO 08(ISCO-08). Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSatirListeAction.do?surumId=210&seviye=1&detay=H&turId=41&turAdi=%209.%20Meslek%20S%C4%B1n%C4%B1flamalar%C4%B1> Erişim tarihi: 07.07.2020.
- TÜİK, (2018). Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 Erişim tarihi: 07.06.2020.
- Türkben, T. (2019). Türkçe ders kitaplarındaki metin resimlerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 650-672. doi: [10.17679/inuefd.547841](https://doi.org/10.17679/inuefd.547841)
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 35, 29-56. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9517/118909>
- Yaylı D. & Kitiş Çınar, E. (2014). Ortaokul Türkçe ders kitapları görsellerinde toplumsal cinsiyet. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 2075-2096. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6870>
- Yıldız, M. (2013). İlkokul ve ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitapları görsellerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 16(42), 143-165. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4479/61742>

Türkiye’de Kurum ve Kuruluşların Yaptıkları Sözlü Tarih Projelerinin Analizi

Doç. Dr. İlker Dere

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu

Eğitim Fakültesi

Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı

idere@erbakan.edu.tr

Zeynep Yasemin Akıncı

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri

Enstitüsü

Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

zyasee1@gmail.com

Öz

20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ciddi bir şekilde gelişim gösteren sözlü tarih, şehir, kurum, aile, göç, sivil toplum tarihi gibi yerel ve sosyal tarihi ilgilendiren konularda yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Yaşayan hafızaları kayıt altına alan bu çalışmaların artmasıyla özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada, Avustralya gibi ülkelerdeki çeşitli kurum ve kuruluşlar sözlü tarih projelerini desteklemeye başlamışlardır. Türkiye’de ise bu tür projeler, 1990’lı yıllardan itibaren görünürlük kazanmıştır. Literatür taramasında Türkiye’de kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmış olan sözlü tarih projelerini toplu olarak inceleyen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Alandaki eksiklikten yola çıkarak tasarlanan bu çalışmada Türkiye’deki kurum ve kuruluşların (belediye, üniversite, STK vb.) yapmış oldukları sözlü tarih projelerini incelemek ve değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır. Veri kaynakları (örneklem), kriter örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 81 sözlü tarih projesinden (1995-2021) oluşmaktadır. İlgili projeler, içerik analizi yöntemiyle projeyi yapan kurum ve kuruluşlar, yıllar, odaklandığı tarih alanı, katılımcı sayıları ve ortaya konulan ürünler temalarına göre değerlendirilmiştir. Araştırma sonunda ulaşılan sonuçlar, Türkiye’de kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmış sözlü tarih projelerinin hem nicelik hem de odaklandığı tarih alanının çeşitliliği bakımından yetersiz olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte projelerin çoğunu belediyelerin gerçekleştirdiği ve bu projelerden daha çok kitapların üretildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü tarih, proje, kurum ve kuruluşlar, yerel tarih, sosyal tarih.

Analysis of Oral History Projects Conducted by Institutions and Organizations in Turkey

Abstract

Oral history, which developed significantly since the second quarter of the 20th century, is used extensively in local and social history-related issues such as the history of cities, institutions, families, migration, and civil society. With the increase in oral history studies that record living memories, various institutions and organizations in countries such as the United States, the UK, Canada, and Australia have started to support oral history projects. In Turkey, such projects started to gain popularity in the 1990s. The literature

review yielded no study that collectively examines oral history projects conducted by Turkish institutions and organizations. Based on this gap in the relevant literature, this study aims to examine the oral history projects conducted by institutions and organizations (municipalities, universities, NGOs, etc.) in Turkey. The study employed the holistic multiple-case study, which is one of the qualitative research methods. Data sources (sample) include 81 oral history projects (1995-2021) determined by using the criterion sampling method. The projects included in the sample were evaluated by content analysis method, according to themes of the institutions or organizations that carried out the project, the years when the projects were conducted, their focus, their number of participants, and the products they offered. According to research findings, it was concluded that oral history projects conducted by the Turkish institutions and organizations were insufficient because there was a lack of quantity as well as the diversity of history fields on which these studies are based. In addition, it was found that municipalities conducted most of the projects and books were the main product of the projects.

Keywords: Oral history, project, institutions and organizations, local history, social history.

SEEHEAD

GİRİŞ

Sözlü tarih, görüşmeler yoluyla geçmiş hakkında bilgi edinmeyi, materyal toplamayı ve analiz etmeyi sağlayan pratik bir yöntemdir (Thompson & Bornat, 2017, s. 132). Bu yöntemde görüşmeler, tarihi olayların şahitleriyle yapılır (Kyvig & Marty, 2000, s. 70). Klasik tarih anlayışının aksine sözlü tarih, gölgede kalmış insan gruplarının deneyimlerini ve bakış açılarını da tarihsel kayıtlara dâhil etmiştir (Perks & Thomson, 1998, s. ix). Sözlü tarihin bu şekilde toplumun her kesimini yan yana getiriyor oluşu, geçmişin daha gerçekçi bir şekilde yeniden inşasını mümkün kılmaktadır (Thompson, 1999, s. 4). Aynı zamanda tarihin gizli kalmış kısımlarını öne çıkarması, alışılmadık delilleri incelemeye sunması ve farklı bakış açılarını beraberinde getirmesi (Stanford, 2013, s. 174), sözlü tarihin önemini daha da arttırmaktadır.

Sözlü tarih, her ne kadar yeni ortaya çıkmış bir tarih türü olarak görülse de insanlık tarihi kadar eskidir (Thompson, 1999, s. 19). İlk tarihçiler olarak bilinen Herodot ile Thukydides’in yanı sıra Orta Çağ’ın kronikleri ve tarihçileri de sözlü tanıklardan yararlanmışlardır. Rönesans dönemiyle matbaanın kullanımının artması ve bunun yazılı kaynakları çoğaltması, sözlü kaynakların belgeye dayalı araştırmaları desteklemesine engel olamamıştır. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde akademik tarihin (belgeye dayalı) ortaya çıkmasıyla akademik tarihçiler tarafından sözlü kaynakların kullanımı terk edilmiştir (Tosh, 2013, s. 191). Neredeyse bir asır sonra Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi dünyayı etkileyen büyük olayların yazılı kaynaklarda yeterince yer almadığı yönündeki şikâyetler, sözlü kaynakları yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Kaynak yetersizlikleriyle ilgili eleştirilerin sonucunda II. Dünya Savaşı ile birlikte sözlü kaynaklar tekrardan kullanılmaya başlanmıştır (Çaykent, 2016, s. 159).

Öte yandan 1960’lı yıllarda teyp ve ucuz kasetlerin piyasaya sürülmesi ve kullanılması, sözlü tarih için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişmeden sonra sözlü kaynakların kaydedilmesinde bu teyp ve kasetlerin kullanılması ve çeşitli fonlarla desteklenmesi, sözlü tarihin popülerleşmesini sağlamıştır (Thompson, 1999, s. 48). Bu dönemde yazılı belgeleri inceleyen klasik tarihi “üst ve orta sınıfın veya arkasında yazılı belge bırakan kişilerin tarihi” olarak tanımlayan sözlü tarih; ötekinin, alt ve güçsüz sınıfın tarihini, onların bakış açılarıyla tarihe tanıklık etmek için yaşam öykülerini kaydeden ve arşivleyen tarihin bir alt dalı olarak gelişmeye başlamıştır (Neyzi, 2011, s. 5). Bunların yanında Amerika, İngiltere ve sonraki yıllarda Avustralya’da açılan sözlü tarih dernekleri ve bu derneklerin yayınladığı Oral History Review (ABD), Oral History Journal (İngiltere) ve Oral History Australia Journal (Avustralya) gibi dergiler, sözlü tarihin gelişiminde önemli rol oynamışlardır (Dere, 2019a, s. 173).

Türkiye’de ise kökleri yüzyıllar öncesine dayanmasına ve 1980’li yıllardan itibaren sözlü verilere dayalı ürünler verilmesine rağmen modern manada sözlü tarihin tanınması, 1990’lı yıllarda başlamıştır (Avcı-Akçalı & Aslan, 2012, s. 675; Dere, 2019b, s. 83). 1993 yılında, sözlü tarihin öncülerinden Paul Thompson’ın ve bazı önemli tarihçilerin katıldığı Birinci Sözlü Tarih Proje Çalışması, Türkiye’de sözlü tarihçiliğin ilk önemli girişimi olmuştur. Ayrıca 2000 yılında Boğaziçi Üniversitesi’nde gerçekleştirilen ve çeşitli dillerde (Türkçe, İngilizce ve İspanyolca) sunumların yapıldığı XI. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı, ikinci önemli girişim olmuştur (Bilim ve Sanat Vakfı [BİSAV], 2006; International Oral History Association [IOHA], 2000; Tunçay, 1993). Bu gelişmelerden sonra özellikle

2000'li yıllardan sonra akademik çevrelerde önemli ölçüde kabul görmeye başlayan sözlü tarihin çeşitli disiplinlerde kullanımı yaygınlaşmıştır.

20. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra önemli bir gelişim gösteren sözlü tarihin ana bileşeni, yapılan görüşmelerdir. Soru-cevap şeklinde ilerleyen görüşme, gazeteciliğin temel yöntemi olan “röportaj”dan farklıdır. Her şeyden önce sözlü tarih görüşmeleri yapan araştırmacılar, derlediği bilgileri uzun soluklu bir araştırmaya kaynaklık etmesi için toplamaktadır (Öztürkmen, 2001, s. 116). Bu da yazılı ve somut belgelerin yanına yeni ve sözlü bir belge eklemek manasına gelmektedir (Tosh, 2013, s. 212). Ancak bu sözlü belgelerin tarihi bir özellik ve önem taşıyabilmesi için anlatıyı kanıtlayıcı ve destekleyici olması gerekmektedir. Bu destek için yazılı, sözlü veya görsel kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kanıtlar; fotoğraf, nesne veya eski bir arkadaş olabilmektedir (Doğan, 2015, s. 130).

Sözlü tarih görüşmelerinde kullanılan ses kayıt cihazları ya da kameralar, ortaya konulacak ürün ve kanıt çeşitliliğini belirlemektedir. Örneğin; kamera ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri sonucunda belgeseller oluşturulabileceği gibi, ses kayıtları da radyo programlarında kullanılabilir. Sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen sözlü ve görsel kanıtlar, oluşturulabilecek kent müzelerine katkıda bulunabilir. Ayrıca dökümü alınan ses kayıtları yazılı hale getirilerek kitaplar yayınlanabilmektedir. Sözlü tarih görüşmeleri sonucunda elde edilen ürünlerin arşivleri, yöreyi yansıtan tiyatro, sinema, senaryo gibi alanlarda da kullanılabilir (Danacıoğlu, 2001, s. 142).

Sözlü tarih ile araştırılan konudan ortaya çıkan kanıtlar, nesne olmaktan çıkar ve özne konumuna gelerek daha gerçek (bazen acı da olsa) ve zengin bir tarih oluşmasını sağlar (Thompson, 1999, s. 88). Sözlü tarih ile yapılan araştırmalar ve ortaya konulan ürünler, bir bakıma toplumsal tarihin ete kemiğe bürünmüş halidir (Tosh, 2013, s. 194). Toplumsal tarih, yerel tarihle yakından ilişkilidir. Bundan dolayı yerel tarih, aile tarihi ve kurum tarihi gibi giderek artan konulardaki tarih araştırmalarında sözlü tarihten yararlanılmaktadır (Küpüç, 2014, s. 26). Araştırma konusunun yerel unsurlar barındırması, doğal olarak o bölgedeki yerel kurum ve kuruluşların ilgisini çekmektedir. Bu amaçla özellikle yerel yönetimler ve topluluklar, kendi yakın çevrelerinin ve kurumlarının tarihini aydınlatmak amacıyla sözlü tarih çalışmalarını desteklemektedir. Sözlü tarih projeleriyle odaklanılan yerin kültür, örf, adet, gelenek ve görenekleri başta olmak üzere birçok niteliği araştırılarak yeni nesillere aktarılmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye’de kurum ve kuruluşların yürüttüğü ya da desteklediği sözlü tarih projelerine bakıldığında, ilk projelerin Tarih Vakfı ve Kadın Eserleri Kütüphanesi tarafından yapıldığı görülmektedir. 1994-1995 yılları arasında Kadın Eserleri Kütüphanesi tarafından gerçekleştirilen “Kadın Eserleri Kütüphanesi Kadın Sözlü Tarih Çalışmaları Pilot Projesi”, bu projelerin ilkidir. Proje, Türkiye’de kadın üzerine yapılabilecek sözlü tarih araştırmaları için yaklaşım ve yöntem belirlemek amacıyla farklı disiplinlerden araştırmacıları bir araya getirmiştir. Projede 1923 yılından önce doğmuş, çeşitli meslek dallarından 14 kadın ile görüşmeler yapılmasına rağmen derli toplu olarak yayınlanmamıştır. Ancak araştırma süreci, araştırmacılar için önemli bir deneyim olmuştur (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, t.y.; Öztürkmen, 2001, s. 118; Talay-Keşoğlu, 2018, s. 110). İkinci olarak Türkiye’de sözlü tarihin tanınması ve gelişmesinde önemli bir rol oynayan Tarih Vakfı’nın çeşitli projeleri bulunmaktadır. Vakfın ilk sözlü tarih çalışması olan ve 1998 yılında yürütülen “Cumhuriyet’in Anıları: Sözlü Tarih ve Belgesel Film Projesi”, Cumhuriyet’e tanıklık etmiş üç kuşağın anılarını derleyen 13 belgesel film

oluşmaktadır. Ayrıca Tarih Vakfı tarafından “Tarihe Bin Canlı Tanık Projesi”, “Akdeniz Sesleri: Akdeniz Kentlerinde Sözlü Tarih ve Kültürel Pratikler Projesi”, “Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika kökenli “Türk” Olmanın Dünü ve Bugünü” ile “Belleklerdeki Dersim 38” isimli farklı disiplinlerden konuları içeren sözlü tarih projeleri gerçekleştirilmiştir (Tarih Vakfı, t.y.). Bunların dışında yine Tarih Vakfı, “Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı”nu (26-27 Eylül 2003) gerçekleştirmiş ve 2006 yılında da kitap olarak yayınlamıştır (İlyasoğlu & Kayacan, 2006; Binici, 2014, s. 32). Bahsedilen öncü projeleri, sonraki yıllarda bu araştırmaya konu olan birçok proje izlemiştir. Sözlü tarih ile ilgili çalışmalar arttıkça belediye, üniversite, STK vb. bazı kurum ve kuruluşlar da tarihlerini kayıt altına alabilmek için sözlü tarih projeleri yapmaya veya desteklemeye başlamışlardır. Sözlü tarih projeleri ile “toplumların yaşayan hafızaları” kayıt altına alınmak istenmiştir. Kurum ve kuruluşlarca desteklenen projelerde yaşayan tarih, kayıt altına alınmış ve sözlü tarih projelerinin sonucunda çeşitli ürünler ortaya konulmuştur. Yapılan bu projeler, özellikle yerel tarih ve sosyal tarihin belli bir evresine ışık tutarak kültürel açıdan zengin kaynaklar ortaya çıkarmıştır.

Özellikle 2000’li yıllardan sonra artış gösteren, bölgesel amaçları ağır basan, kurum ya da kuruluşlar tarafından desteklenen sözlü tarih projeleri, bazı akademik araştırmalara konu olmuş ve çeşitli boyutlarıyla incelendiği görülmüştür. İlk örnekte Çakmak (2010), Prof. Dr. Saime Yüceer’in yürütücüsü olduğu ve Uludağ Üniversitesi’nin desteği ile 2002-2005 yılları arasında gerçekleştirilen “Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)” isimli sözlü tarih projesini incelemiştir. Yazar, incelemesini “Proje Çalışması”, “Proje Kapsamı”, “Görüşme Öncesi Çeşitli Saptamalar ve Hazırlıklar”, “Görüşmeler Sürecinde Yaşanan Deneyimler”, “Görüşme Sonrası Yapılanlar”, “Elde Edilen Verilere İlişkin Değerlendirme” ve “Sözlü Tarihçiliğe İlişkin Sorunlar ve Sonuç” başlıklarına ayırarak analiz etmiştir. İkinci örnekte Eraslan (2004), Tarih Vakfı’nın yürüttüğü ve Milliyet Gazetesi’nde yayınladığı, katılımcıların çocukluk anılarını anlattığı sözlü tarih çalışması olan “Tarihe 1000 Canlı Tanık Projesi”ni incelemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış 35 katılımcının çocukluk anıları, “Çocukluk” ve “Cumhuriyet ve Atatürk” kategorileri kapsamında döneme ait sosyolojik kodlar üzerinden incelenmiştir. Bir diğer örnekte Metin (2009), “Kültürel Kimliğin Korunmasında Sözlü Tarih Çalışmaları: Çankırı Örneği” adlı çalışmasında, Çankırı’da yapılmış ve yapılmakta olan sözlü tarih projeleri “bireysel, kurumsal ve grup” olmak üzere üç kategoriye ayırarak “amaç, içerik ve sonuç” bakımından incelemiştir. Böylece sözlü tarih çalışmalarının sonuçlarının Çankırı ilinin tarih, kültür ve kent kimliğine olan katkılarını değerlendirmiştir.

Literatür taraması yapıldığında, bazı kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmış olan sözlü tarih projelerini inceleyen üç çalışmaya rastlanmıştır. Ancak bu çalışmalar, tek bir proje veya şehir bazında incelemeleri içermektedir. Ayrıca Türkiye ölçeğinde belediye, üniversite, vakıf, STK vb. kurum ve kuruluşların yapmış oldukları sözlü tarih projelerini toplu olarak inceleyen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Literatürdeki bu eksiklikten yola çıkarak tasarlanan çalışmanın amacı, Türkiye’deki kurum ve kuruluşların (belediye, üniversite, STK vb.) yapmış oldukları sözlü tarih projelerini incelemek ve değerlendirmektir. Bu çalışma, Türkiye’deki sözlü tarih projelerinin genel tablosunu ortaya koyması açısından ilk olma özelliği göstermektedir. Çalışma sonuçları, Türkiye’de sözlü tarih projeleri konusundaki eksiklikleri ortaya koyarak ve gelinen noktayı değerlendirerek hem araştırmacılara hem de yeni projeler geliştirecek kişilere fikir verecektir. Bu kapsamda “Türkiye’de kurum ve kuruluşlar, sözlü tarih yöntemini kullanarak ne tür projeler

yapmışlardır?" sorusu, araştırmanın temel problemini oluşturmuştur. Araştırmanın temel problemine bağlı olarak aşağıdaki alt araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Türkiye'deki sözlü tarih projeleri, hangi kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmıştır?
2. Türkiye'de kurum ve kuruluşların yürüttükleri sözlü tarih projelerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Türkiye'de kurum ve kuruluşların yürüttükleri sözlü tarih projelerinin odaklandığı tarih alanına göre dağılımı nasıldır?
4. Türkiye'de kurum ve kuruluşların yürüttükleri sözlü tarih projelerinin katılımcı sayılarının projelere göre dağılımı nasıldır?
5. Türkiye'de kurum ve kuruluşların yürüttükleri sözlü tarih projelerinden hangi ürünler ortaya konulmuştur?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada durum çalışması yönteminin bir türü olan bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır. Bütüncül çoklu durum deseninde birden fazla kendi başına bütüncül algılanabilecek durumların her biri ayrı ayrı ele alınır ve birbirleriyle karşılaştırılır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 301). Bu desenin tercih edilmesinde araştırma konusunun ele alınış biçimi etkili olmuştur. Araştırmada Türkiye'deki kurum ve kuruluşlar (belediye, üniversite, STK vb.) tarafından yapılmış sözlü tarih projeleri ayrı bir araştırma konusu olabilecekken toplu bir biçimde ele alınmış, birbirleriyle karşılaştırılmış, analiz edilmiş ve detaylıca incelenmiştir.

Veri Kaynakları (Örnekleme)

Bu araştırmada 1995-2021 yılları arasında Türkiye'de kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen 81 proje incelenmiştir. Tespit edilen en eski proje, 1995 yılına aittir. Proje kaynakları belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden kriter örnekleme yöntemi (Patton, 2018, s. 235) kullanılmıştır. Bu kapsamda kurum ve kuruluşların yaptığı projelerin seçiminde çeşitli kriterler ve özellikler dikkate alınmıştır. Böylece aşağıdaki kriterlere ait yeterli bilgiye ulaşılan projeler, örnekleme dâhil edilmiştir:

- Projeyi hazırlayan veya destekleyen kurumların açık bir şekilde ifade edilmesi
- Projenin adının belli olması
- Projelerin başlama, devam ve bitiş aralıklarının belirgin olması
- Proje sonunda ortaya konan veya hedeflenen ürünlerin açıklanmış olması

Veri toplama sürecinde bu dört kriterden en az ikisini sağlamayan projeler kapsam dışı kalmıştır. Örneğin; bir belediye tarafından sözlü tarih projesi yapılacağına ilişkin bir haber yapılmasına rağmen projenin detaylarına dair hiçbir bilgi verilmediği ya da projeden vazgeçildiği tespit edilmiştir. Bunun dışında basılı kaynaklar da taranarak mevcut projeler araştırılmasına rağmen yine yeterli bilgi elde edilememiştir. Bu gerekçeyle bazı kurumlar, kuruluşlar ve iller, daha fazla proje yaptıkları ve ilgili projeler hakkında yeterli bilgiler sundukları için örneklemede daha geniş bir yer bulmuşlardır. Bu kapsamda incelemeye konu

olan proje dokümanları; kurum ve kuruluşlar (belediye, üniversite, STK gibi) tarafından yapılmış olan sözlü tarih projelerinin yazılı ve görsel kaynaklarıdır. Yazılı kaynaklar olarak; kurum ve kuruluşların sözlü tarih projelerinin detaylarını paylaşarak proje tanıtımını yaptıkları internet siteleri ve sözlü tarih projelerinin sonucunda ortaya koydukları ürünlerden; görsel kaynak olarak ise ilgili kurum ve kuruluşların sözlü tarih projelerinin sonucunda ortaya koydukları fotoğraf albümleri ve belgesellerden faydalanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Doküman analizinde araştırılacak konuyla ilgili belgelerden ve çeşitli materyallerden veriler toplanır ve çözümlenir (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 430-431). Veri toplama sürecinde Bilim ve Sanat Vakfı, Tarih Vakfı, belediyelerin kurumsal web siteleri, kurum ve kuruluşların hazırlayıp desteklediği kitap ve belgesellerden faydalanılmıştır. Bunun dışında tespit edilen ancak hakkında yeterli bilgi bulunamayan projelerle ilgili kurum ve kuruluşlara e-mail atılmasına veya telefonla aranmasına rağmen hiçbirinden olumlu geri bildirim alınamamıştır. Bu durum, hakkında yeterli bilgi bulunamayan bazı projelerin kapsam dışında kalmasına neden olmuştur.

Verilerin Analizi

Bu araştırmaya konu olan sözlü tarih proje dokümanları içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, detaylı bir analiz sonucunda verilerin içerisindeki kavram ve temaların ortaya çıkarılmasını sağlayan bir yöntemdir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 242). Bu kapsamda proje dokümanları; “projeyi hazırlayan/destekleyen kurum veya kuruluşlar”, “proje yılı”, “projenin odaklandığı tarih alanı”, “katılımcı sayısı” ve “projenin çıktısı (ürün)” açısından incelenerek kodlanmıştır. İlgili kodlar, belirlenen temalar altında görselleştirilerek okuyucu için anlamlı hale getirilmiştir. Ayrıca bulguları anlaşılır bir şekilde sunmak için frekans ve yüzde değerleri kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma sorularına göre yapılan analiz sonucunda ulaşılan bulgular, aşağıda sırayla sunulmuştur.

Projeleri Destekleyen Kurum ve Kuruluşların Sayılarına Göre Dağılımı

Birinci araştırma sorusu kapsamında Türkiye’de yapılan sözlü tarih projelerini destekleyen kurum veya kuruluşlar incelenmiştir. İlk olarak kurum ve kuruluşların projeleri destekleme durumunun (tekli ya da çoklu) dağılımı, Grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1. Kurum ve Kuruluşların Projeleri Destekleme Durumu

Sözlü tarih projelerini destekleyen kurumlar, “Tek Kurum veya Kuruluş” ve “Birden Çok Kurum veya Kuruluş” olarak ikiye ayrılmıştır. İncelenen projelerin 71’i (%88’i) tek kurum veya kuruluş tarafından desteklenmiştir. Buna karşın birden çok kurum veya kuruluş tarafından desteklenen 10 (%12) proje bulunmaktadır. Bu 10 projeden 4’ü, 3 kurum veya kuruluş, 6’sı 2 kurum veya kuruluş tarafından desteklenmiştir. Üç farklı kurum ortaklığında yapılan projeler şunlardır:

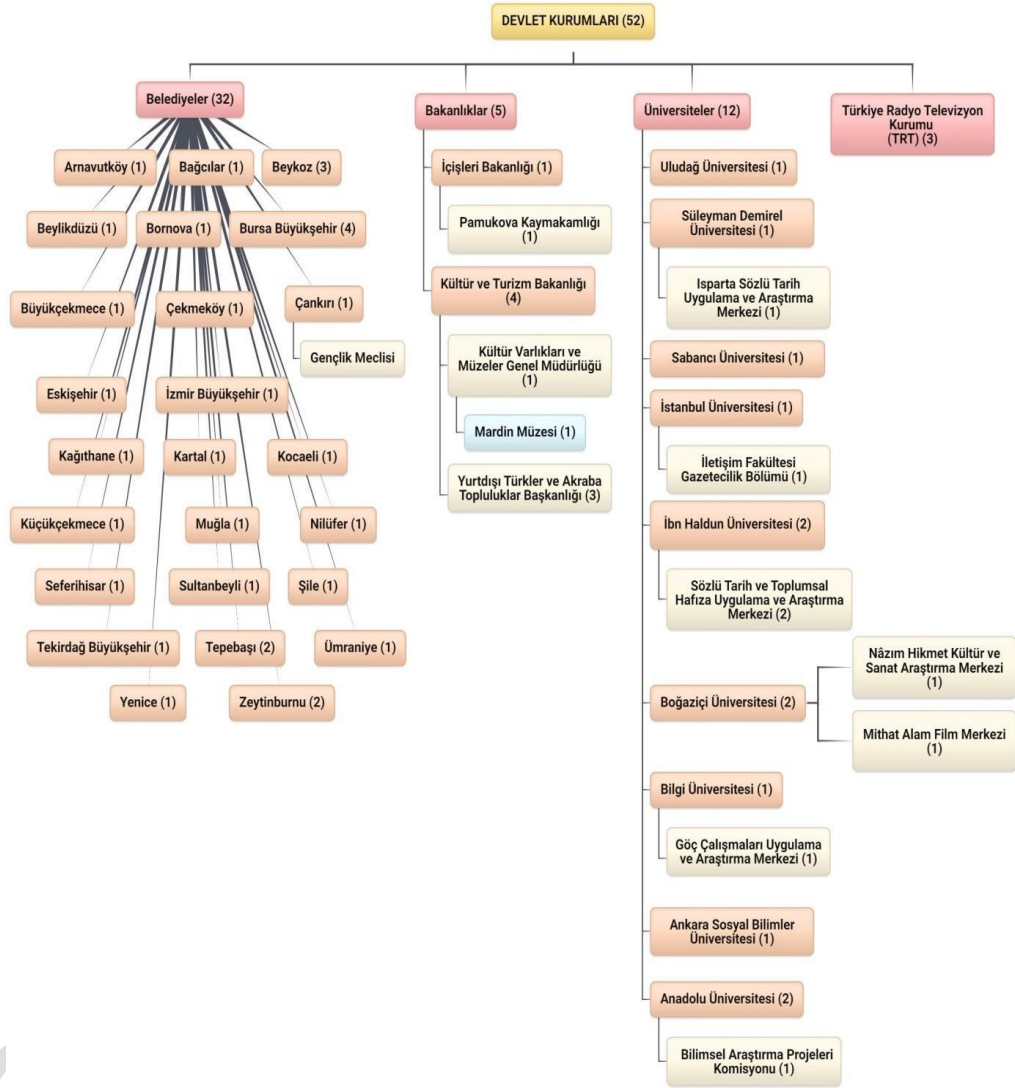
- Adalar Hafıza Mekânları
- Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması
- Yukarı Dicle Vadisi Somut Olmayan Kültürel Mirasını Koruma ve Farkındalık
- Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika Kökenli “Türk” Olmanın Dünü ve Bugünü

İkinci olarak sözlü tarih projesi yapan kurum ve kuruluşlar; “Devlet Kurumları”, “Sivil Toplum Kuruluşları” ve “Diğer Kurum veya Kuruluşlar” olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmış ve Şekil 1’de sunulmuştur:

Şekil 1. Türkiye’de Sözlü Tarih Projesi Yapan Kurum ve Kuruluşlar

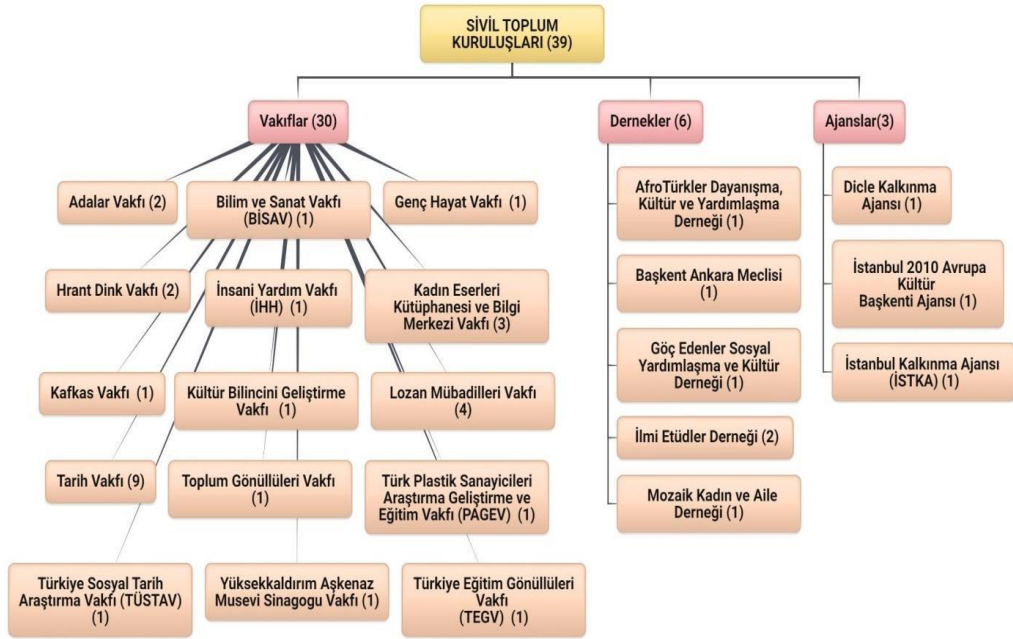
Sözlü tarih projelerini yapan Devlet Kurumları da kendi içinde Belediyeler, Bakanlıklar, Üniversiteler ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) olmak üzere 4 başlığa ayrılmıştır. Sözlü tarih projesi yapan devlet kurumlarının dağılımı, Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Sözlü Tarih Projesi Yapan Devlet Kurumları

Şekil 2 incelendiğinde, devlet kurumları içerisinde en çok sözlü tarih projeleri gerçekleştiren kurumun belediyeler (32) olduğu görülmektedir. Belediyelerin illere göre dağılımına bakıldığında ise İstanbul (16) başta olmak üzere Bursa (5), İzmir (3), Eskişehir (3), Kocaeli (1), Çankırı (1), Mersin (1), Muğla (1) ve Tekirdağ (1) gibi illerde projelerin yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Belediyeleri ise Üniversiteler (12), Bakanlıklar (5) ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (3) takip etmektedir.

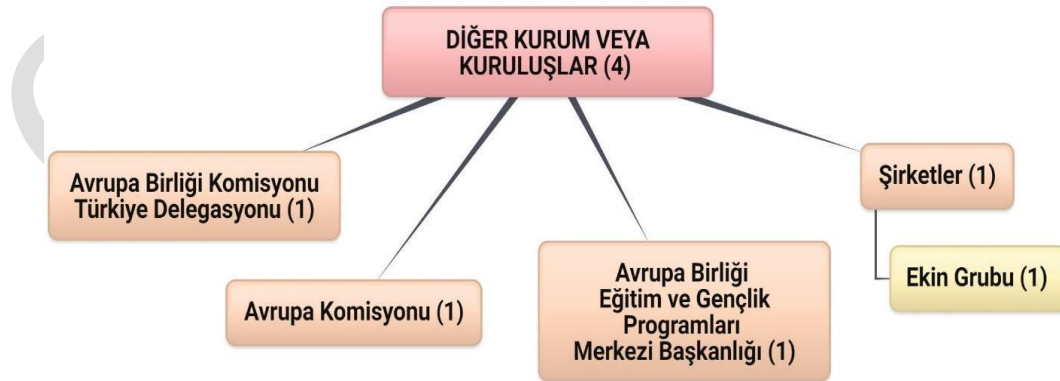
Sözlü tarih projelerini destekleyen kurum ve kuruluşların ikinci boyutunda “Sivil Toplum Kuruluşları” bulunmaktadır. Bu kuruluşlara ilişkin detaylar, Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3. Sözlü Tarih Projesi Yapan Sivil Toplum Kuruluşları

Şekil 3'te sivil toplum kuruluşlarının desteklediği 40 projede en büyük payın vakıflara (30) ait olduğu görülmektedir. Vakıflar içerisinde en çok proje gerçekleştiren kuruluş, Tarih Vakfı (9) olmuştur. Bunun yanı sıra Dernekler (6) ve Ajanslar (3) toplam 9 projeyi desteklemiştir.

Sözlü tarih projelerini destekleyen kurum ve kuruluşların üçüncü boyutunda "Diğer Kurum veya Kuruluşlar" yer almaktadır. İlgili kurum ya da kuruluşlara ilişkin detaylar, Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Sözlü Tarih Projesi Yapan Diğer Kurum veya Kuruluşlar

Şekil 4'te sunulduğu gibi "Diğer Kurum veya Kuruluşlar", toplam 4 projeye katkıda bulunmuştur. Diğer Kurum veya Kuruluşlar tarafından desteklenen projeler şunlardır:

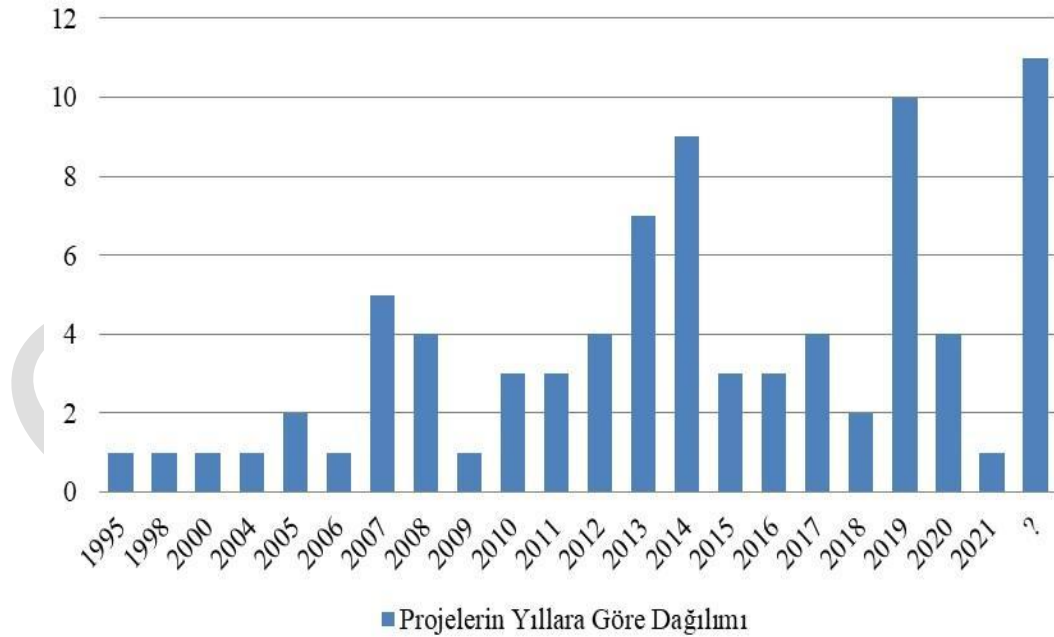
- Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika Kökenli "Türk" Olmanın Dünü ve Bugünü (Tarih Vakfı, Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Delegasyonu ve Afrotürkler Dayanışma, Kültür ve Yardımlaşma Derneği)

- Türkiye’de İnsan Hakları ve Sivil Toplum Gelişiminin Görsel Anlatımı Projesi (Tarih Vakfı ve Avrupa Komisyonu)
- Şehre Tanıklık Edenler-Erzincan Sözlü Tarih Çalışması (Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı)
- Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması (Tarih Vakfı, Anadolu Üniversitesi ve Ekin Grup)

Şekillerden (1-4.) çıkan bulgular, sözlü tarih projelerinde devlet kurumlarının (belediyeler aktif rolüyle) sivil toplum kuruluşlarına göre daha fazla paya sahip olduğunu göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarında ise vakıflar sözlü tarih projelerinin öncülüğünü üstlenmiştir. Diğer kurum veya kuruluşlar ise 4 proje desteklemiştir. Son olarak 10 proje birden çok kurum tarafından desteklendiği için incelenen 81 projenin 95 farklı kurum veya kuruluş tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir.

Sözlü Tarih Projelerinin Yıllara Göre Dağılımı

İkinci araştırma sorusunda sözlü tarih projelerinin yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Yıl bilgileri, projelerin internet sayfalarından ya da proje sonucunda ortaya konulan eserlerden edinilmiştir. Sözlü tarih projelerinin tamamlanma yılına ilişkin herhangi bir bilgi elde edilemeyen 11 proje, Grafik 2’de soru işaretiyle (?) gösterilmiştir.

Grafik 2. Sözlü Tarih Projelerin Yıllara Göre Dağılımı

1995-2021 yılları arasında yapıldığı tespit edilen sözlü tarih projelerinin ilki, 1995 yılında “Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı” tarafından yapılmış olan “Kadın Eserleri Kütüphanesi Kadın Sözlü Tarih Çalışmaları Pilot Projesi”dir. 1998 yılında Tarih Vakfı tarafından “Cumhuriyetin Anıları, Sözlü Tarih ve Belgesel Film Projesi” ise Türkiye’de yapılmış olan ikinci projedir. 2021 yılının ocak ayında tamamlanan Başkent Ankara Meclisi tarafından yapılan “Bir Zamanlar Ankara Sözlü Tarih Çalışması Projesi”, tespit edilen son projedir. Ayrıca sözlü tarih projelerinin en çok 2019 (10) ve 2014 (9)

yıllarında yapıldığı görülmektedir. Hangi tarihte yapıldığı bilinmeyen 11 proje (?) bulunmaktadır.

Sözlü Tarih Projelerinin Odaklandığı Tarih Alanına Göre Dağılımı

Üçüncü araştırma sorusunda, yürütülen sözlü tarih projelerinin odaklandığı tarih alanları incelenmiş ve Tablo 1’de sunulmuştur. Bir proje, aynı anda belirgin bir şekilde iki tarih alanını birden temsil ediyorsa frekanslara ayrı ayrı dâhil edilmiştir. Bu gerekçeyle toplam frekans, 86 olmuştur.

Tablo 1. Projelerin Odaklandığı Tarih Alanları

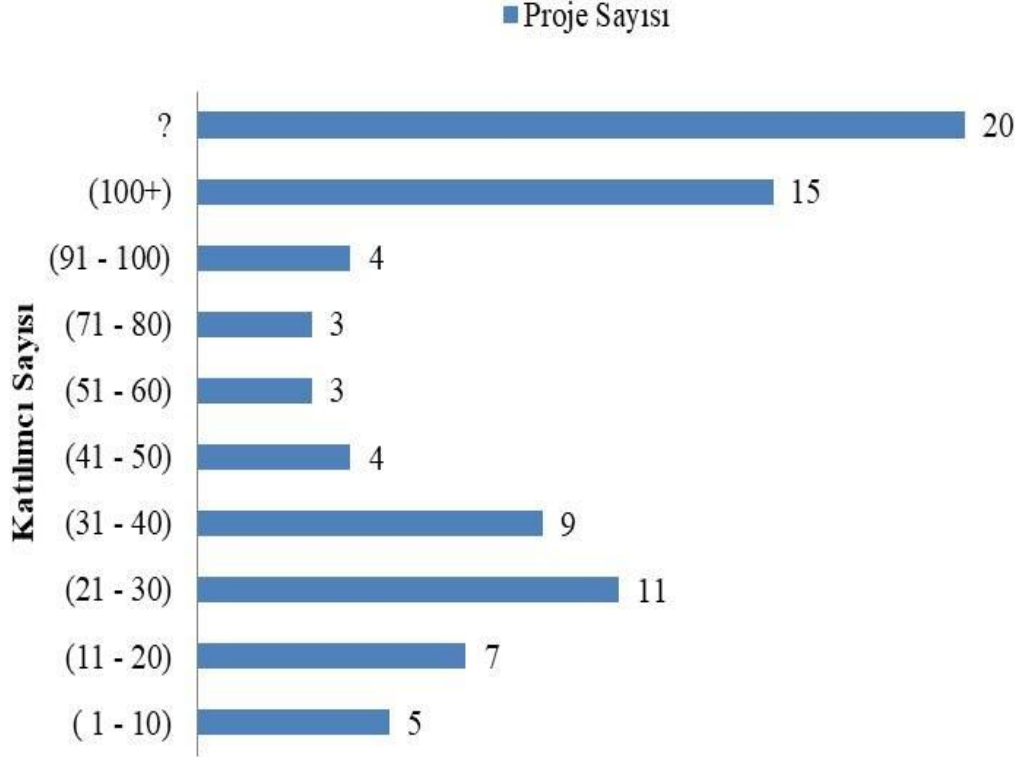
Tarih Alanı	F
Yerel Tarih	26
Sosyal (Toplumsal) Tarih	19
Göç Tarihi	10
Kurum Tarihi	6
Kadın Tarihi	3
Etnik Tarih	3
Basın Tarihi	2
Sivil Toplum Tarihi	2
Siyasi Tarih	2
Spor Tarihi	2
Yayıncılık Tarihi	2
İnsan Hakları Tarihi	1
Aile Tarihi	1
Dinler Tarihi	1
Edebiyat Tarihi	1
Sanayi Tarihi	1
Sendika Tarihi	1
Sinema Tarihi	1
Turizm Tarihi	1
Yaşam Tarihi	1
Toplam	86

Tablo 1’de görüldüğü üzere yapılan sözlü tarih projeleri, en çok yerel tarih (26) alanıyla ilgilidir. Yerel tarih projeleri içerisinde mahalle (2), kent (1) ve sokak (1) tarihi şeklinde özel olarak ifade edilen 4 proje bulunmaktadır. Yerel tarihten sonra projeler, en çok sosyal (toplumsal) tarih (19) ve göç tarihine (10) odaklanmıştır. Göç tarihi projeleri, kendi içerisinde mübadele (4), göç (2), sürgün (2), asimilasyon (1) ve mültecilik (1) gibi konulardan oluşmaktadır. Bunların dışında kurum tarihi, kadın tarihi, etnik tarih, basın tarihi, sivil toplum tarihi, siyasi tarih, spor tarihi ve yayıncılık tarihi gibi alanlardan ikişer projenin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Sözlü Tarih Projelerinin Katılımcı Sayılarına Göre Dağılımı

Dördüncü araştırma sorusunda sözlü tarih projelerinin katılımcı sayıları incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcı sayıları, 10’lu gruplara bölünmüş ve 100’den fazla katılımcıya sahip projeler “100+” olarak gösterilmiştir. Buna karşın katılımcı sayısı verilmeyen ya da tespit edilemeyen proje sayıları, soru işareti (?) sembolü ile sunulmuştur. Katılımcı sayıları ile ilgili bulgular grafik haline getirilirken, projelerin sonucunda ortaya çıkan ürünlerden biri olan

kitap serilerinde veya ciltlerinde ayrı ayrı yer alan katılımcı sayıları toplanmış ve tek veri olarak Grafik 3’e yansıtılmıştır.

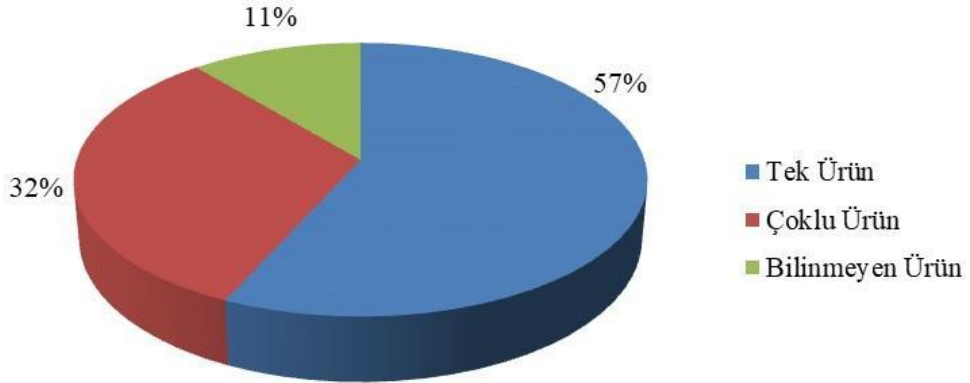

Grafik 3. Katılımcı Sayısına Göre Projelerin Dağılımı

Grafik 3 incelendiğinde, projelerin neredeyse 1/4’ünün (20) katılımcı sayısı tespit edilememiştir. Bu durum, yapılan projelerin tanıtılması ve elde edilen verilerin kamuoyuna sunulması açısından önemli bir eksikliği ortaya koymaktadır. Bunun yanında 100+ katılımcıya sahip 15 proje ve 1-10 arası katılımcının yer aldığı 5 proje bulunmaktadır.

Sözlü Tarih Projelerinde Ortaya Konulan Ürünler

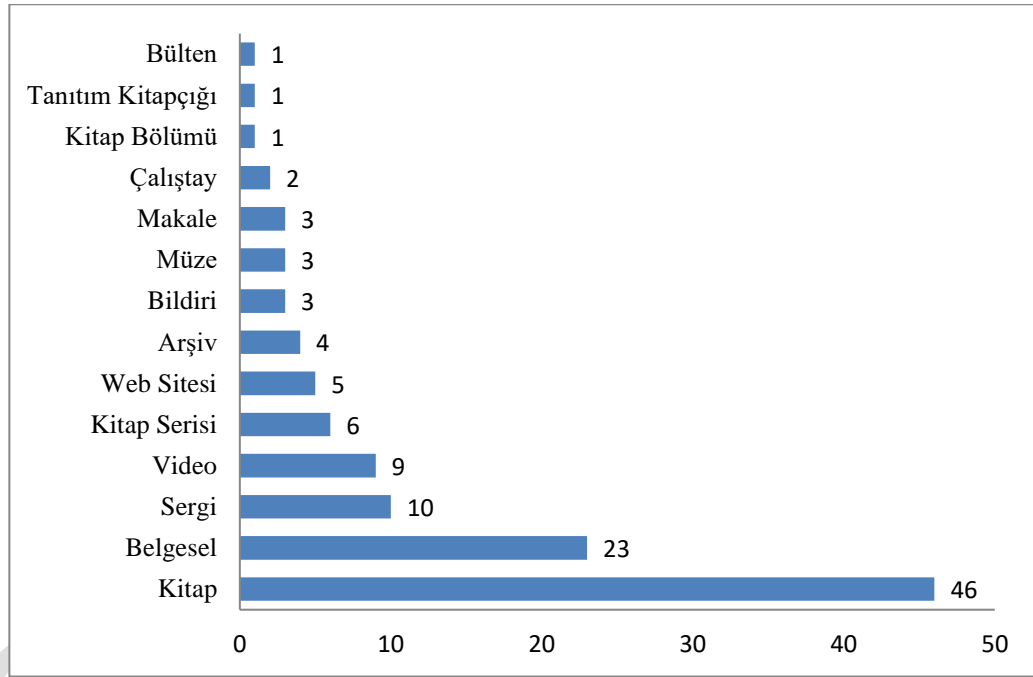
Son araştırma sorusunda sözlü tarih projelerinin sonucunda ortaya konulan veya ortaya konulması hedeflenen ürünler incelenmiştir. Öncelikle projeler, “Tek Ürün”, “Çoklu Ürün” ve ortaya konulması hedeflenen ürünler tespit edilememişse “Bilinmeyen Ürün” şeklinde üç başlığa ayrılmıştır.

Grafik 4. Proje Sonuçlarına Göre Ürün Çeşitliliği Dağılımı

Grafik 4'e bakıldığında, tek ürün (46) elde edilen projelerin grafiğin yarısından fazlasını (%57) oluşturduğu görülmektedir. Çoklu ürün elde edilen projeler (26), grafikte %32'lik paya; elde edilen ürünün bilinmediği projeler (9) ise %11'lik bir paya sahiptir.

Projelerdeki ürün çeşitliliği sınıflandırıldıktan sonra projelerde hangi ürünlerin ortaya konulduğu incelenmiştir. Grafik 5 hazırlanırken farklı isimlerde verilen benzer türde ürünler aynı başlık altında toplanmıştır. Bu kapsamda "biyografik belgesel, belgesel film, belgesel program, belgesel serisi, belgesel" şeklinde ifade edilen ürünler, "Belgesel" başlığı; "sanal müze, müze" şeklinde ifade edilen ürünler, "Müze" başlığı ve "CD, DVD, kısa film, video serisi, tanıtım filmi" şeklinde ifade edilen ürünler, "Video" başlığı altında birleştirilerek verilmiştir.

Grafik 5. Projelerde Elde Edilen Ürünlerin Dağılımı

Grafik 5 incelendiğinde sözlü tarih projelerinde en çok elde edilen ürünün kitap (46) olduğu görülmektedir. Kitaptan sonra en çok elde edilen ürün belgesel (23) olmuştur. Kitap ve belgeseli sırayla; sergi (10), video (9), kitap serisi (6), web sitesi (5), arşiv (4), makale (3), müze (3), bildiri (3), çalıştay (2), kitap bölümü (1), tanıtım kitapçığı (1) ve bülten (1) takip etmiştir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada Türkiye’de kurum ve kuruluşlar (belediye, üniversite, STK vb.) tarafından 1995-2021 yılları arasında yapılmış olan 81 sözlü tarih projesi incelenmiştir. İlki 1995 yılına ait olan proje sayısında 2010 yılından sonra artış yaşanmıştır. Buna rağmen geniş bir coğrafya ve kültüre sahip, 83 milyon 614 bin kişilik nüfus ve bu nüfusun %9,5 gibi bir oranının 65 yaş ve üzeri (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020) nüfusa karşılık geldiği düşünülürse, Türkiye’de kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmış sözlü tarih projelerinin nicelik açısından oldukça yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Yaşlı nüfus, toplumun canlı hafızaları ve olayların şahitleri oldukları için sözlü tarihin en önemli kaynaklarıdır. Bu kaynakların anlatılarının sözlü tarih görüşmeleriyle kaydedilmesi ve arşivlenmesi, tarihi

konulardaki tartışmalara güncel katkılar sunacaktır. Aynı zamanda tecrübeli insanlar, yaşadıkları bölgenin her bakımdan geçirdiği değişim ve sürekliliği gençlere ve çocuklara aktarma misyonuna sahiptir. Bu da kültürel mirasın aktararak yaşatılması ve sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere gibi ülkelerde müze, arşiv ve kütüphaneler başta olmak üzere birçok resmî ve sivil kuruluş tarafından sözlü tarih çalışmaları yürütülerek toplumun hafızası sürekli olarak kaydedilmektedir.

Nicelik açısından sözlü tarih çalışmalarının yeterli düzeyde olmayışı, Özer’in (2012) ifade ettiği gibi batılı ülkelere kıyasla sözlü tarihin Türkiye’de geç kalınmış bir çalışma alanı olmasıyla ilişkilendirilebilir. Dünyada 1960’lardan itibaren gelişen sözlü tarih, Türkiye’de ilk önemli ürünlerini 1990’lı yıllarda vermiştir. Bu eksiklik, sözlü tarih projelerine yeterli yatırımın yapılmamasından kaynaklanmaktadır (Çakmak, 2010, s. 745). Sözlü tarih projelerine çeşitli kurumlar tarafından mali destek sağlansa da bunların yeterli olmadığı açıktır. Bu noktada Batılı ülkelere olduğu gibi özel kurumların ve şirketlerin, sözlü tarih projelerine daha çok mali destekte bulunması, sözlü tarihin Türkiye’de gelişimini hızlandıracaktır.

Türkiye’de yapılmış olan sözlü tarih projeleri incelendiğinde bazı devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları haricinde sözlü tarih projelerine az sayıda rastlanmaktadır. Yapılmış olan proje sayısı da bu durumu gözler önüne sermektedir. Devlet kurumları tarafından 52 proje, sivil toplum kuruluşları tarafından 39 proje ve diğer kurum veya kuruluşlar tarafından 4 proje yapıldığı görülmektedir. Devlet kurumlarının sözlü tarih projelerini STK ve diğer kurumlardan daha çok desteklediği görülmektedir. Sözlü tarih projelerini devlet kurumları içerisinde en çok belediyeler (32) desteklemiştir. Bu belediyelerin illere göre dağılımına bakıldığında; İstanbul başta olmak üzere Bursa, İzmir, Eskişehir, Kocaeli, Çankırı, Mersin, Muğla ve Tekirdağ’dan oluştuğu saptanmıştır. 81 projeye ulaşılması ve bu projelerin de en çok belediyeler (32) tarafından desteklenmesi temel alınrsa; belediye başta olmak üzere kamu kurumları tarafından sözlü tarih projelerinin yeteri kadar desteklenmediği ortaya çıkmaktadır. 81 ili olan bir ülke için yalnızca 8 ilin belediyeleri tarafından sözlü tarih projeleri yapılması dikkat çekicidir.

Projelerin odaklandığı alanlar, sözlü tarihin konu zenginliği ve perspektif genişliğini değerlendirme açısından önemlidir. İncelenen sözlü tarih projelerinin daha çok yerel tarih (26) ve sosyal (toplumsal) tarih (19) alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Daha çok yerel tarih çalışmaları yürütülmesi, hem sözlü tarihin doğası, tarihi gelişimi ve nitelikleriyle hem de projeleri gerçekleştiren kurumların çoğunlukla belediyeler ve vakıflar olmasıyla açıklanabilir. İlgili kurumlar, yaptıkları projelerde yakın çevresini ve faaliyet alanının sözlü ya da yerel tarihini ele almayı tercih etmiştir. Yalnızca 2 siyasi tarih projesinin tespit edilmesi ise dikkat çekicidir. Bilindiği gibi, dünyada ve Türkiye’de tarihçilerin ve okulların öğretmeye odaklandığı genel tarih alanı, daha çok “önemli ve büyük isimleri” (hükümdarlar, komutanlar, din, bilim, sanat adamları gibi siyasi karakterleri) konu almaktadır (Oruç, 2019, s. 360). Yerel tarih, sosyal tarih ve günlük hayatın diğer bileşenleri, genel tarihin içerisinde çok az yer bulabilmektedir. Bunların dışında incelenen projelerin sözlü tarihin mevcut potansiyelini yeterli bir şekilde yansıtabilecek kadar konu çeşitliliğine sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu da Türkiye’de beklenen sayıda sözlü tarih projelerinin yapılmaması ve sözlü tarihin belirli kurumların gerçekleştirdiği projelerle sınırlı kalmasıyla açıklanabilir. Bu sorunu aşmak için tıpkı Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu

gibi bakanlıkların büyük çaplı projelerle sözlü hafızanın kaydedilmesine imkân tanınması gerekmektedir. Örneğin; ABD’de 1930’ların sonunda, Georgia’da ve diğer güney eyaletlerinde kırsal bölgelerdeki siyah ve fakir beyaz insanların hayatlarını araştırmak için Federal Yazarlar Projesi yürütülmüştür (Starr, 1977, s. 7). Bu büyük projede, Büyük Depresyon döneminde, şehirlerin, eyaletlerin ve bütün Amerika’nın kuş bakışı olarak coğrafi, tarihi ve sosyal portresi çıkarılmıştır. Projede Büyük Depresyon’dan dolayı işsiz kalan yazarlar yer alarak 1936-1938 yılları arasında 17 eyalette 2300 görüşme gerçekleştirmişlerdir (Hirsch, 1998, s. 217; Yetman, 2001). Bu veriler, günümüzde Amerikan tarihini ortaya koyan önemli bir arşiv olarak Kongre Kütüphanesi’nde hem fiziksel hem dijital olarak araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır. Ayrıca bu proje, 1960’lara kadar gazetelerde yok sayılan ve tarihçiler arasında hâkim olan köle anlayışını kökünden değiştirmiştir (Ritchie, 2015, s. 4). Bir bakıma Amerika’nın yakın tarihinin yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. Yine Amerika’nın Georgia eyaletinde bir lisede başlatılan The Foxfire Projesi, okul temelli sözlü tarih projelerinin öncüsü olarak 1966’dan beri sürdürülmektedir (Dere, 2019c, s. 517).

Amerika’nın dışında İngiltere’de sözlü tarihin en önemli isimlerinden biri olan Paul Thompson’ın “Edward Dönemi İnsanları: Britanya Toplumunun Yeniden Oluşumu [The Edwardians: the Remaking of British Society]” adlı projesini örnek göstermek mümkündür. Thompson’ın İngiltere’de 1872-1906 yılları arasında doğmuş 500 kişinin günlük yaşamlarına dair yaptığı görüşmeler, 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarında İngiltere toplumunun yaşadığı değişimleri göstermesi açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Bu yönüyle Thompson, bu projesini bir saha çalışmasının ötesinde dönemin toplumsal tarihini yeniden değerlendirmek için tasarlamıştır (Thompson, 1999, s. 76-77). Görüldüğü gibi her iki örnekte de “yeniden değerlendirme”ye vurgu yapılmaktadır. Türkiye’de de toplumsal hafızayı ve çeşitli dönemlerdeki tarihi olayları bu şekilde aydınlatacak ve yeni bakış açıları getirecek (yeniden değerlendirecek) büyük projeler yapılabilir. Bunun için en başta bakanlıkların bu tür projelere destek vermesi ya da doğrudan süreçte yer alması şarttır. Yoksa mevcut şartlarda resmi ve sivil kurum ve kuruluşların imkânları, yalnızca bu çalışmada yer verilen projelerle sınırlı kalmaya devam edecektir. Bunun için bakanlıklarda, üniversitelerde, büyük kütüphanelerde veya belediyelerde sözlü tarih araştırma ofislerinin açılması gerekmektedir. Hem Amerika hem de İngiltere’de sözlü tarihin gelişiminde bu tür ofisler ve araştırma merkezleri büyük rol oynamıştır (Dere, 2017). Bu merkezler, araştırmacılara sağladıkları fonlarla büyük projelerin yapılmasında öncü olmuşlardır. Bu bakımdan sözlü tarih projelerinin önündeki en büyük engel olarak sponsor desteklerinin yetersizliği gösterilebilir.

Öte yandan araştırma kapsamında incelenen sözlü tarih projelerinden en çok elde edilen ürün, kitap (46) olmuştur. Sözlü tarih projeleri sonucunda 46 (%57) projeden tek ürün, 26 (%32) projeden ise çoklu ürün elde edilmiştir. Bu bağlamda sözlü tarih projelerinden elde edilen verilerin mümkün olduğunca farklı ürünle sunulması, projelerin yaygınlaştırılmasına, tanınmasına, dolayısıyla gerçekleştirildiği bölgenin tanıtılmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle elde edilen verilerin dijital imkânlar kullanılarak (başta sosyal medya olmak üzere) paylaşılması, geniş kitlelere ulaşmak için önemli bir yöntem olacaktır. Ayrıca incelenen projelerin neredeyse 1/4’ünün (20) katılımcı sayısı tespit edilememiştir. Bu durum, yapılan projelerin tanıtılması ve elde edilen verilerin kamuoyuna sunulması açısından önemli bir eksikliği ortaya koymaktadır. Bunun yanında 100+ katılımcıya sahip 15 proje ve 1-10 arası katılımcının yer aldığı 5 proje bulunmaktadır. Bunun aksine projelerde katılımcı sayıları, demografik bilgileri ve proje için diğer önemli unsurlar açıklanmalıdır. Bu durum, aynı ya

da benzer konuda araştırma yapacak kişilere fikir vermesi ve onları yönlendirmesi açısından yararlı olabilir.

Son olarak araştırma kapsamında karşılaşılan en büyük problemin sözlü tarih projeleriyle ilgili yeterli bilgilere ulaşamamak olduğunu söylemek mümkündür. Bulgular bölümünde “?” işaretiyle gösterilen eksiklikler, projelerin detaylarının ilgili kurum ve kuruluşların sayfalarında yeterli şekilde yer almamasından ve bazı projelere haberlerden ulaşılmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca sözlü tarih projelerinden elde edilen veriler, dijital ortamda yeterince paylaşılmamıştır. Bunun aksine Amerika, Kanada, Avustralya ve Avrupa ülkelerinde yapılan sözlü tarih projelerinin ses (görüntü) kayıtlarına, görüşme dökümlerine ve eğitim dokümanlarına kadar bütün ayrıntılarına dijital ortamda yer verildiği görülmektedir. Bu konuda güncel olarak hem Amerikan Kongre Kütüphanesi hem de StoryCorps projesi örnek gösterilebilir. Kongre Kütüphanesi, sözlü tarih görüşmelerini ve dökümlerini dijital ortamlarda yayınlamaktadır. StoryCorps ise insanların hikâyelerini yüksek çözünürlüklü videolarla kaydederek dünyanın her yerine ulaştırmaktadır (Dere, 2019b). Ayrıca bazı sözlü tarih projelerinin kurum ve kuruluşların web sitelerinde farklı başlıklar altında yer aldığı görülmüştür. Aynı zamanda bazı projelerin türleri, içerikleri ve çıktıkları hakkında yeterince bilgi verilmemektedir. Bu sorunu aşmak için araştırma kapsamına alınamayacak kadar az veriye ulaşılan projeleri gerçekleştiren kurumlara e-mail atılmasına ya da telefonla aranmasına rağmen sonuç alınamamıştır. Sözlü tarih projelerindeki veri eksikliği ve yapılan projelerin yeterince görünür olmaması, kurum ve kuruluşların hazırlamış veya desteklemiş oldukları projelere yeteri kadar önem vermedikleri şeklinde yorumlanmıştır.

SONUÇ

Araştırma sonunda ulaşılan sonuçlar, Türkiye’de kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmış sözlü tarih projelerinin hem nicelik hem de odaklandığı tarih alanının çeşitliliği bakımından yetersiz olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte projelerin çoğunu belediyelerin gerçekleştirdiği ve bu projelerden daha çok kitapların üretildiği tespit edilmiştir. Projeleri destekleyen kurum ve kuruluşların dağılımına bakıldığında, yeterince ortaklık kurulmadığı ve projelerin genellikle tek kurum veya kuruluş tarafından desteklendiği görülmüştür. Aynı zamanda projeleri destekleyen devlet kurumları içerisinde en çok belediyelerin, sivil toplum kuruluşları içerisinde ise vakıfların öncü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yerel tarih ve sosyal (toplumsal) tarih alanlarına yoğunlaşan projeler, daha çok mali destek sağlayan kurum veya kuruluşun faaliyet alanı ve yakın çevresini konu edinmiştir. Bunların dışında projeleri araştırma sırasında karşılaşılan en büyük sorun, projelerin detaylarının dijital ortamlara aktarılmamış olmasıdır. Bu nedenle bazı projeler hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Bu deneyimler ile kurum ve kuruluşların hazırlamış veya desteklemiş oldukları projelere yeteri kadar önem vermedikleri sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen sonuçlar ışığında şu önerilerde bulunulabilir:

- Sözlü tarih projelerinde yeterince ortaklıkların kurulamadığı görülmüştür. Bu kopukluğu gidermek için sözlü tarih projelerinin kamu, sivil ve özel iş birlikleriyle yürütülmesi gerekmektedir. Bu amaçla özellikle bakanlıkların yanında diğer özel kuruluşların (şirketlerin) bu projeye fon sağlamaları için vergi indirimi ya da muafiyeti gibi seçeneklerin sunulması, projelerin artmasında rol oynayabilir.

- Sözlü tarih projelerini gerçekleştirenlerin projeler hakkında detayları mutlaka dijital platformlarda sunması, diğer araştırmacılara fikir verme ve ilham olma gibi önemli fonksiyonları gerçekleştirebilir.

- Sözlü tarih projeleriyle ilgili bilgilerin yeterince dijital ortamlarda yer almaması, bilgi eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Bunun için konunun uzmanlarının katılımıyla proje ekibine eğitim verilebilir. Böylece veri toplama ve analizi, saklama ve dijital ortamlarda yayma konularındaki sorunlar daha çabuk aşılabılır.

- Projelerden daha çok kitapların üretildiği görülmüştür. Belgesel veya videolara daha fazla ağırlık verilerek projelerin sonuçlarının daha fazla kişiye ulaşması sağlanabilir.

SUMMARY

Oral history, which developed significantly since the second quarter of the 20th century, is used extensively in local and social history-related issues such as the history of cities, institutions, families, migration, and civil society. With the increase in oral history studies that record living memories, various institutions and organizations in countries such as the United States, the UK, Canada, and Australia have started to support oral history projects (Dere, 2019c). In Turkey, such projects started to gain popularity in the 1990s (Avcı-Akçalı & Aslan, 2012, p. 675; Dere, 2019b). The literature review yielded no study that collectively examines oral history projects conducted by Turkish institutions and organizations. Based on this gap in the relevant literature, this study aims to examine the oral history projects conducted by institutions and organizations (municipalities, universities, NGOs, etc.) in Turkey.

The study employed the holistic multiple-case study, which is one of the qualitative research methods (Yıldırım & Şimşek, 2018, p. 301). Data sources (sample) include 81 oral history projects (1995-2021) determined by using the criterion sampling method (Patton, 2018, p. 235). Data collection was carried out based on the data from the Foundation of Science and Art (BİSAV), the Foundation of History (Tarih Vakfı), corporate websites of municipalities, and the books and documentaries prepared and supported by institutions and organizations. For the projects for which sufficient data could not be obtained, additional information was requested from the supporting institutions or organizations via e-mail. The projects for which sufficient data could still not be obtained were not included in the sample. The projects included in the sample were evaluated by content analysis method (Yıldırım & Şimşek, 2018, p. 242), according to themes such as the institutions or organizations that carried out the project, the years when the projects were conducted, their focus, their number of participants, and the products they offered.

According to research findings, it was concluded that oral history projects conducted by the Turkish institutions and organizations were insufficient because there was a lack of quantity as well as the diversity of history fields on which these studies are based. In addition, it was found that municipalities conducted most of the projects and books were the main product of the projects. Considering the institutions and organizations supporting the projects, it was observed that the number of partnerships was not enough and that a single institution or organization generally supported projects. In addition, it was determined that municipalities among the state institutions and foundations among the NGOs mainly supported the projects. In addition, the projects related to the fields of local history and

social history mostly focused on the field of activity of the institution or organization providing financial support and the immediate local context.

Considering the products of the oral history projects, books were the main products of the projects that produced only one type of product. On the other hand, the biggest problem encountered when researching the projects was that project details were not offered on digital platforms. For this reason, sufficient information could not be reached about some of the projects. Therefore, it was concluded that institutions and organizations did not attach enough importance to the projects they carried out or supported. Based on the findings obtained in the study, it can be recommended that oral history projects should be conducted with cooperation among organizations and institutions, that expert advice should be sought about offering project details on digital platforms, and that training should be provided for project teams. It is possible to say that these recommendations can make an important contribution to the spread and popularity of oral history projects.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Araştırma, derleme türünde olduğu için etik kurul gerektirmemektedir.
Katılımcı Rızası:	Sözlü tarih projeleri incelendiği için aydınlatılmış rıza beyanı gerekmemektedir.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Yazarlar veya kurumlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkı içeren materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	The research does not require an ethics committee as it is a review study.
Informed Consent:	Since oral history projects are reviewed, informed consent is not required.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	There is no copyrighted material in text.

KAYNAKÇA

- Avcı-Akçalı, A. & Aslan, E. (2012). Tarih öğretiminin iyileştirilmesi yolunda alternatif bir yöntem: Sözlü tarih. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 669-688.
- Bilim ve Sanat Vakfı [BİSAV]. (2006). *Sözlü tarih araştırmacıları için pratik el klavuzu*. İstanbul: Yazar.
- Binici, D. (2014). *Tarih dilde can buluyor: Çekmeköy*. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Çakmak, F. (2010). Sözel tarihçilikte saptamalar ve sorunlar: Bursa Örneği. M. Öz. (Ed.), *Cumhuriyet döneminde Türkiye’de tarihçilik ve tarih yayıncılığı sempozyumu (bildiriler)* içinde (s. 731-746). Ankara: TTK.
- Çaykent, Ö. (2016). Sözlü tarih. A. Şimşek. (Ed.), *Tarih için metodoloji* içinde (s. 163-175), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin izleri: Yanıbaşımızdaki tarih için bir kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dere, İ. (2017). *Sosyal bilgiler derslerinde bir öğrenme ve öğretme yöntemi olarak sözlü tarih* (Yayınlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Dere, İ. (2019a). Viewpoints of social studies teachers about oral history method. *Review of International Geographical Education Online*, 9(1), 171-192.
- Dere, İ. (2019b). Sözlü tarihin kaynakları: Bir bibliyografya çalışması. *Tarihyazını*, 1(1), 79-122.
- Dere, İ. (2019c). Sözlü tarihin eğitim uygulamalarına entegrasyonunda bir başarı öyküsü: The Foxfire projesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 12(2), 511-531.
- Doğan, Y. (2015). Okul dışı sosyal bilgiler öğretiminde sözlü tarih. A. Şimşek & S. Kaymakçı (Ed.), *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 113-141), Ankara: Pegem Akademi.
- Eraslan, L. (2004). Tarihe 1000 canlı tanık, tarihte 1000 canlı çocuk: (Bir sözlü tarih uygulamasından çıkarsamalar). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-25.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hirsch, K. (1998). Culture and disability: the role of oral history. R. Perks ve A. Thomson (Ed.) *The Oral History Reader*. New York: Routledge Press.
- International Oral History Association [IOHA]. (2000). *Crossroads of history: Experience, memory, orality, proceedings of XIth IOHA Conference*, Boğaziçi University Press, 15-19 Haziran, İstanbul.
- İlyasoğlu, A. & Kayacan, G. (Ed.). (2006). Kuşaklar, deneyimler, tanıklıklar: Türkiye’de sözlü tarih çalışmaları konferansı (26-27 Eylül 2003). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. (t.y.). *Sözlü tarih koleksiyonu*. <http://kadineserleri.org/sozlu-tarih-koleksiyonu/>. Erişim tarihi: 07.03.2021.
- Küpüç, E. (2014). *Sözlü tarih kavramı ve sözlü tarihin tarih öğretimindeki rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Kyvig, D. E. & Marty, M. A. (2000). *Yanıbaşımızdaki tarih* (N. Özsoy, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Metin, E. (2009). Kültürel kimliğin korunmasında sözlü tarih çalışmaları: Çankırı örneği. *Çankırı Araştırmaları*, 4(4), 77-83.
- Neyzi, L. (2011). *İstanbul'da hatırlamak ve unutmak: Birey, bellek ve aidiyet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Oruç, Ş. (2019). Tarih öğretiminde biyografiler. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenler için özel öğretim yöntemleri içinde* (s. 360-366). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Özer, E. (2012). *Sosyal bilgiler dersinde yerel ve sözlü tarih etkinliklerinin programlanması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Üniversitesi, Konya.
- Öztürkmen, A. (2001). Sözlü tarih: Yeni bir disiplinin cazibesi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 91, 115-21.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Perks, R. & Thomson, A. (Ed.). (1998). *The oral history reader*. London: Routledge.
- Ritchie, D. A. (2015). *Doing oral history* (3th Edition). New York: Oxford University Press.
- Stanford, M. (2013). *Tarihin incelenmesi için bir kılavuz* (C. Cemgil, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Starr, L. (1977). Oral history. *Encyclopedia of library and information science*, 20, 440-463.
- Talay Keşoğlu, B. (2018). Kadın sözlü tarih semineri üzerine. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 34-35, 102-110.
- Tarih Vakfı. (t.y.) *Tarih Vakfı'nda sözlü tarih*. <https://www.tarihvakfi.org.tr/proje/tarih-vakfi-nda-sozlu-tarih/41/tarih-vakfi-nda-sozlu-tarih/81>. Erişim tarihi: 22.03.2021.
- Thompson, P. & Bornat, J. (2017). *The voice of the past: Oral history*. Oxford University Press.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi* (Ş. Layikel, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosh, J. (2013). *Tarihin peşinde* (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tunçay, N. E. (1993). *Sözlü tarih atölyesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2020). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2020-37210&dil=1>. Erişim tarihi: 04.03.2021.
- Yetman, N. R. (2001). 'Born in Slavery': An introduction to the WPA slave narratives. *Library of Congress Information Bulletin*, 60(4).
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ /BOOK REVIEWS & CRITICISM

Yasa Koyucular ile Yorumcular*

Arş. Gör. İlhami Aydın
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
aydnilham@gmail.com

Öz

Modernite ve post-modernite dönemlerine yönelik geniş bir literatürden söz etmek mümkündür. Literatür, genel olarak toplumların deneyimlediği gerçekliklere ve sorun alanlarına yöneliktir. Aydınlanma, devrim tecrübesi, ulus-devlet, bireyselleşme, sömürgecilik gibi gerçeklik ve sorun alanları örnek gösterilebilir. Her örnek, küresel etkilere sahip olması hasebi ile akademik anlamda bitimsiz bir ilgiye mashar olmuştur. Bu ilginin öznelereinden biri de Bauman'dır. Yazar, modern ve post-modern dönemleri tarif eden tecrübeleri, somut bir nedene bağlayarak açıklama amacını gütmüştür. Özellikle ulus-devlet gibi küre genelinde başat bir gücün, nasıl ortaya çıktığını ve evrildiğini betimlemiştir. Bu bağlamda akıl ve bilimi esas alan cemaat olarak yasa koyucu erkin önce ulus-devleti bütün mekanizmaları inşa etmesi ve sonrasında bu mekanizma karşısında gücünden arındırılmasını, yani yorumlayıcı olmanın ötesinde işlevi olmayan cemaatin dönüşümü resmetmiştir. Esasında kitapta, modern ve post modern dönemlerde entelektüel sınıf ile devlet iktidarı arasındaki ilişkinin dünü ve bugününe dair farklılaşmayı konu edinmiştir. Çalışmayı değerli kılan taraf ise, ulus-devlet yapısından doğan olumsuz yönlerin, entelektüeller marifeti ile neden düzeltilemediği, bu arızı yönlerin yine söz konusu yapı tarafından neden ve nasıl yeniden yorumlandığıdır. Hemen her sorun alanına dair son derece girişken olan aydınların, modern devlet örgütlenmesi karşısında pasif duruşları merak konusudur. Çalışma, bu yönü ile niteliğini korumakta ve dolayısıyla ona karşı akademik ilgi canlı tutulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Modernite, post-modernite, ulus-devlet, iktidar, entelektüel sınıf.

Legislators and Interpreters

Abstract

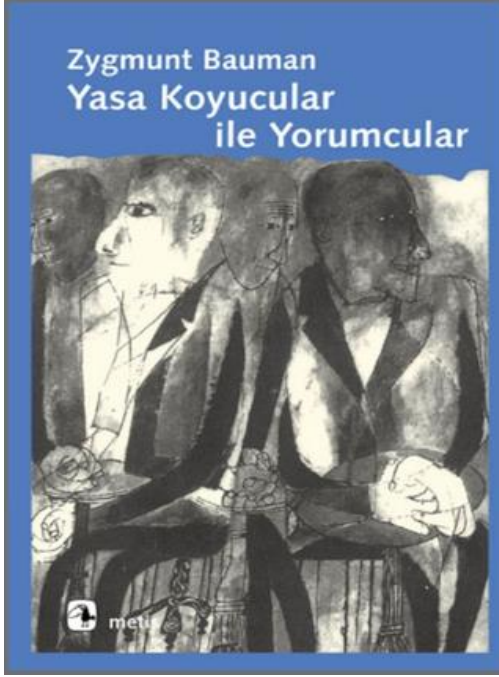
Discussion on the literature of modernity and post modernity periods are possible. The literature generally is intended to cover the realities and problem areas experienced by societies. For instance, enlightenment, revolutionary experience, nation-state, individualization, and colonialism can be discussed as a reality and problems like areas. Each example has attracted endless academic interest due to its global effects. One of the

* Bauman, Z. (1987). *Legislators and Interpreters: On Modernity, Post-modernity and Intellectuals*. Basil Blackwell: polity Press.

subjects of this interest is Bauman. The author aimed to explain the experiences describing the modern and post-modern periods by connecting them to a concrete reason. In particular, he described how a dominant power around the globe like the nation-state emerged and evolved. In this context, as a community based on reason and science, the legislator's first constructing all mechanisms of the nation-state, and then the removal of its power in the face of this mechanism, that is, the transformation of the community, which has no function beyond being an interpreter, has been illustrated. Basically, the book discusses the differentiation of the past and present relationship between the intellectual class and the state. The worthwhile side of the work is the comments on negative aspects of the nation-state, why should be corrected with the ingenuity of intellectuals, and the incidental aspects arise due to structure in question. It is curious that the intellectuals, who are extremely sociable in almost every problem area, are passive against the modern state organization. The study preserves its quality with this aspect and therefore academic interest in it should be kept alive.

Keywords: Modernity, post-modernity, nation-state, power, intellectual class.

SEEHARD

Bauman, Z. (2017). Yasa koyucular ile Yorumcular (Kemal Atakay Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. 238 s.

Modernite, aydınlanma mirası ile yaklaşık olarak 17. yüzyıldan bu yana küresel şekillenmeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Uzun sayılabilecek tarihsel bakiyeye sahip olmasıyla beraber halihazırda küresel mekanizmanın bu paradigma ruhu ile işlenmesi, modernitenin söylem ve eylem pratiğinde var olan naif, ayartıcı sermaye rezervlerinin sürekli yeniden üretilmesindedir. Modernite hem zamanı hem de mekanı "iyi" ile "kötü", "karanlık" ile "aydınlık", "uygar" ile "gerici" şeklinde kamplaştırarak kanıksanmasını sağlamıştır. Akıl ve rasyonel öncüllerin eşlik ettiği bilimsel devrimlerin peşi sıra birbirini izlemesi, kapitalist üretimin yaygınlaşması, ulus-devletlerle her ferdin

kendisini ait hissettiği bir mekanın-tarihin müjdelenmesi gibi söylemsel-deneyimsel yansımalar modernitenin paradigmatik kökleşmesini sağlamıştır. Uygur toplumun kılcallarında bu denli güçlü kökleşme sağlanırken öte yandan karanlık çağı aratmayacak sorunlar ve acılar modernitenin beşiğinde anlam bulmuştur. Onun aydınlanmacı, uygarlaştırıcı, ilerlemeci ruhu Orta Çağ sorunları, adeta modern bilince uyarlanmasına öncülük etmiştir. Akıl ve rasyonel dil, dönemin tüm yerleşik durumu yeniden şekillendirmesiyle beraberinde özgün, daha girift ve örtük sorunların meydana gelmesine yol açmıştır. Savaşlar, kapitalist sömürgecilik, soykırımlar ve faşizm gibi tarihsel kesitlerin, modernitenin tanımlayıcı birer temsilere olduğu söylenebilir. Bu temsiller her ne kadar acılar ve sorunlar yaratsa da esasında Batı'nın ve onun temellendiği modernitenin büyüsunü ve gizemini açık edecek, "gülen düşmanın" yüzünü faş edecek entelektüel bilinci de tetiklemiştir. Bu bilincin taşıyıcısı-sahibi yaşanmışlığın, ezilmişliğin, çevreye itilmişliğin, ıskartaya çıkartılmışlığın bizatihi kendisidir. Moderniteye yönelik eleştirel dili şekillendiren bu kavram grubu, akıllara Zygmunt Bauman'ı çağırıştır.

Bauman'ın moderniteye dair yaşanmışlıkları, ait olduğu dinsel grubun hafıza kaynakları ve entelektüel uğraşı modernitenin pek çok boyutta anlaşılmasını sağlamıştır. Ulus-devlet mitosuna dair "bahçıvan" vurgusu ve onun bir Yahudi olarak ardı arkası gelmeyen sürgün durumu ve Yahudi toplumuna karşı Nazi soykırımı ve Holocaust modernitenin aydınlanmacı ruhuna sirayetne dair imlemeleri (2016), modernitenin kalıba soktuğu ve belli bir amaca yönelik olarak şekillendirdiği bireylerin fazlalığı üzerinden modernleşmenin kaçınılmaz sonu olarak ıskartaya çıkartılanların dramı (2018, s. 17-18), modernleşmenin hem iflası hem de başarısı olarak "müphemlik"e vurgusu (2020) onun moderniteye dair tespitlerinden bazılarıdır. Modernite durumuna yönelik başka tespitler de söz konusudur.

Bunlardan bir tanesi de ilk basımı 1996, son ve dördüncü basımı 2017 yılında, Kemal Atakay tarafından Türkçe çevirisi yapılan Yasa koyucular ile Yorumcular (2017) kitabıdır. Eser toplam 12 bölümden ve 238 sayfadan oluşmaktadır. Bauman bu eserinde modernitenin

ilk oluşum evresinde Batı siyasal kültürüne, bu kültürün Batı dışındaki “geri kalmış” coğrafyalara karşı bariz ve aleni üstünlüğüne, kendi toplumsal kitlesini değiştiren-dönüştüren-bahçedeki “ayrık otlar”ın ayıklanmasına ve hatta aydınlanma hülyası içinde faşizme dair kabusları gördüren mekanizmanın ilk yerleşiklik kazandığı döneme ve kaynaklarına değinmiştir. Bu bağlamda Batı siyasal kültürün çıktısı olarak ulus-devletin inşasına, güçlenmesine, kurulu küresel düzeni yeniden üretmesine yönelik bir açılım sağlanmıştır.

Çalışma sonuç kısmıyla beraber toplam 12 bölümden oluşmaktadır. Kitaba dair bir inceleme yapıldığında iki temel vurgu öne çıkmaktadır. Birinci vurguda, birden yediye kadar olan bölümler aynı varsayımı desteklemek anlamında kaleme alınmıştır. İkinci vurgu ise başka ortak bir iddiayı/varsayımı kuvvetlendirmek için diğer bölümleri bir tema içine yerleştirilebilir. Temel olarak çalışmada Bauman, entelektüel sınıfın oluşum evresini aydınlanma çağına hasrederek, bu sınıfın sahip olduğu ayrıcalık ile modern(ite)nin özgül niteliği olarak kabul gören bilgi/iktidar ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışma boyunca Bauman, entelektüelin kim olduğu, kimlerin bu sınıfa dahil edileceğine yönelik bir ayırıştırma/saflaştırma yapmaktan kaçınmıştır. Bilgi-iktidar simbiyotik ilişkisinde modern çağ toplumunu düzenlenme, sürekli bir kontrol mekanizmasına hapsedme, algılarını onarma gibi amaca hizmet etmiştir. Diğer bir deyişle bilgi sermayesine sahip entelektüellerin, modern siyasal iktidarın yıkılmaz, sefeli görüntülerinden daha güçlü ve köklü yapısının oluşumuna öncülük etmesini ifade eder. Bu çıkarım çalışmanın birinci varsayımı iken ikinci varsayım, siyasal iktidar fragmanları (söylem) ile entelektüel cemaatin (söylem) zamanla geçirdikleri iç dönüşümlerden dolayı bir kopmanın varlığına gönderimde bulunmaktadır. Buna bağlı olarak post-modern(ite)nin ruhu olarak entelektüel deneyiminin yeniden şekillenmesine değinilmiştir. Ayrıca Bauman çalışmada modernite ve post-modernitenin mutalaşmış karşılaştırmalarına –ekonomik, sanat, siyaset, edebiyat içerik farklılıklarına- temas etmekten kaçınmıştır (2017, s. 9).

Birinci varsayım olarak ifade edilen ve modern ruhun ana görüntüsünü tanımlayan birden yediye kadar olan temalar, entelektüel praksisin “yasa koyucu”luk vasfı üzerinden betimlenmiştir. Buna karşın postmodern dönemde entelektüel praksis “yorumcu”luk kimliğine evrilmiştir. Post-modern entelektüel yapı, modern entelektüel yapının ortadan kaldırılması anlamında değerlendirilmemelidir. Aynı zaman içinde işleyen farklı entelektüel stratejiler bağlamında bu entelektüel yarılma anlaşılabilir. Bauman’ın bu kitaptaki esas amacı, entelektüel pratikle ilgili iki farklı eğilimin nasıl ortaya çıktığını betimlemektir. Bu yolla entelektüellerin “yasa koyucu” ile “yorumcu” rolleri arasında var olan dikey farklılaşmasının kodları çözümlenmektedir.

Yasa koyucu kimlik örüntülerinin anlaşılması için –birinci bölüm- Paul Radin’in ilkel toplumlarda var olan “düşünür-rahip” ile “dindışı kimse” arasındaki farklılaşmanın temel bileşenlerine değinmiştir. Bu farklılaşmayı somutlaştıran örüntüler bağlamında modern dönemde entelektüel ile halk tabakası arasındaki farklılaşmanın nedenlerine değinilmiştir. Burada düşünür sınıf, dindışı kimselerin belirsizlikten doğan korkularını ve geleceğe dair belirsizlikleri kullanarak bir üstünlük/seçkinlik devşirmiştir. Entelektüel sınıf da toplumun yararına, kimsenin katlanama(dığı)yacağı fedakarlıklara katlandığını, kendi yaşamını feda ettiğini dile getirilmiştir. Masumane bir ayartma ile Foucault’un ifade ettiği pastoral iktidar vurgusu ile bir otorite devşirilmiştir. Bilgi fenomeni üzerinde mutlak güç elde eden sınıfın, neden entelektüel gibi geniş bir seçkin sınıf bağlamında ifade edilmesi gerektiği–ikinci

bölüm-, felsefeciler kategorisinin neden kullanılmadığına değinilmiştir. Başta felsefeciler olmak üzere toplum seçkinlerinin –edebiyatçı, sanatçı, bilim adamı, siyasetçi- entelektüel sınıfta birleşmesinde, edinimin amaç ve önemi etkili olmuştur. Özellikle Fransa’da kurulu iktidar yapısının çatırdaması ve yeni bir iktidar örüntüsünün entelektüeller marifeti ile şekillendirilmesi, ortak amaca örnek gösterilmiştir. Bu bakir iktidar fragmanı bilgi destekli, mutlakiyetçi, orijinal, zaafı giderilmiş bir yapıya sahipti. Esasında aydınlanma araçları bu evrede iktidarı daha da muhkem zemine kavuşmasına, oturmasına yaramıştır.

İktidarın pastoral doğası –üçüncü bölüm- toplumsal uzamda belli meşrulaştırıcı gerekçelerle daha kuvvetlenmiştir. Sanayi dönemi ile beraber şehir ortamına artan göçle beraber kırsal alanda var olan bire bir gözetleme, denetleme, kontrol altında tutma, sosyalleşme mekanizması şehir ortamında vasfını kaybetmiştir. Kalabalıklaşan şehir hayatı içinde aylaklar, boş gezenler, vasıfsızlar, suç ve sapma gibi çeşitli arzi özellikleri olan insanları çekmiştir. Daha önce deneyimlenememiş yeni normalin sorunsuz olması ve hatta ayrık otları olarak imlenen bu düzen bozucularının bahçıvan devlet mitosu ile tek taraflı gözetim altına alınmasını ifade eder. Burada Bentham’ın panoptikon göz iktidar biçimi modern siyasal iktidarı betimleyen temel kavramlardan biridir. Siyasal iktidar Tanrı’sız kalan aylak tabakaya Tanrı olma, onlar üzerinde tek söz söyleme erki olduğunu kanıksama uğraşındadır. Aylak sınıf üzerinde söz söyleme erki –dördüncü bölüm- madem devletin tekelinde devlet bu “vahşi odakları” yeni bir düzene koymalıdır. Onları eski benliklerinden ayırmalı, yeni bir elbise içinde şekillendirmelidir. Bu terbiye edici uğraş, bahçıvanın bahçedeki pratiklerine paralel olarak ayrık otların sökülmesi, bahçenin bir düzene kavuşturulması, göze hoş gelecek ayrıntıların yaygınlaştırılmasını kapsamaktadır. Aydınlanma mirası ve entelektüel sınıf ile ustaca kurgulanan iktidar gücün halk üzerindeki otoritesi –beşinci bölüm- esas olarak halkı aydınlatmak ve onları bilinç düzeyinde kendi konumlarına yükseltmek gibi “aydın” bir amacı söz konusu değildir. Bu noktada halk, terbiye edilmesi, mutlak itaate bağlı ve devletin zincirleri ile bağlanması gereken yığınlar olarak telakki edilmiştir. Bu eksende halkın kitleleştirilmesi, yığına dönüştürülmesi, eğitim ve kültürel araçlarla –altıncı bölüm- mümkün olacaktır. Kültürün ekinle, ekmekle ilişkilendirilmesi esasında halkın bilinç durumunun yeniden kodlanmasını çağırıştır. Batı siyasal belleğinde tevarüs eden uygarlaştırma, medenileştirme, ilerleme tutuculuğu, sömürgecilik, Bauman’ın ifade ettiği “kültürel haçlı seferi” için olanak sağlamıştır.

İdeoloji ya da fikirler dünyasının kurulması başlığında entelektüeller ile siyasal iktidar sahipleri arasında var olan iş birliğinin yeniden yapılandırılmasını ihtiva eder. Aslında modern dönemde kabul gören entelektüel söylem, kabuk değiştirerek bilginin pozisyonunu yeniden tayin etmiştir. Bauman’ın ifade ettiği iç dönüşümler iki yapıyı da karşılıklı olarak yeniden temellendirmiştir. Fikir sermayedarlarına göre siyasal iktidarın bilgiyi kullanarak totaliter, tutucu muhtevaya evrilmesinden dolayı iktidara, yeni ve daha halkçı bir görüntü kazandırmayı amaç edinmişlerdir. Siyasal erk de bu “oyun bozan” ve beklenmeyen ayrışmadan dolayı entelektüel paydaşlara cephe almıştır. Bu noktada “iyi toplum”un mümkün hale getirilmesine yönelik asli beklenti boşa çıksa da sonrasında totaliter iktidar sarmalına karşı güçlü bir cepheleşme kendisini gösterir. Özellikle iktidar gücünün toplumsal kılcallara etki ettiği düşünüldüğü bir dönemde fikir üretimi, hem kendisi üzerinde düşünmeyi hem de otorite erkini terbiye etmeyi amaç edinmesi bakımından kayda değerdir. Bilgiyi siyasal iktidar (ulus-devlet) stratejileri için araçsallaştırmaktan ziyade “iyi toplum” için bilgiyi iktidara getirmenin mücadelesi verilmiştir. Bu noktada Marx’ın felsefecilere yönelik “felsefeciler şimdiye kadar yalnızca

dünyayı açıkladılar” ifadesi, entelektüel yeni hedeflerin ortaya çıktığı dönem ile ve bu sözün söylendiği dönem karşılaştırıldığında, Marx’ın bu hayranlık uyandıran beyanını boşa çıkarmaktadır (2017, s. 123). Modern dönemde aydın kitlesinin yasa koyuculuktan doğan meşru keyfiyeti ile garanti ettiği hareket alanı, çaresizlikten doğan söz konusu açıklama/yorumlama istencini kaçınılmaz kıldığı söylenebilir. Yani Marx’ın ifadesi doğru kabul edilirse, aydınların, dünyayı ve içinde kurumsallaşmış düzeni değiştirmeye dönük iradeden yoksun oluşları, yine aydınlar marifeti ile muhkem hale getirilmiş sisteme karşı bir sessizlik söz konusudur. Bauman’ın yasa koyucu formasyonunu bu şekilde yorumlamak mümkündür.

Her ne kadar entelektüeller zamanla geçirdikleri iç dönüşümlerle bir terbiye, arınma sürecine girdilerse de öncesinde ortaya koydukları düşünsel miras, Batı’yı ve dolayısıyla küreyi şekillendirmiştir. Şehir hayatından kültüre, dinden değer alanına, haz kültüründen akıl ve rasyonelliğin işleyişine kadar dönemi resmeden fragmanlar yine Batı entelektüel yorumcular tarafından betimlenmiştir. Bu betimlemeler içinde modernitenin üstünlüğü ve onun sonsuz-tamamlanmamış bir proje olduğu yönündedir. Aynı zamanda ona dair geliştirilen söylemler içeriden söylemlerdir. Zamanla bu içeriden söylemler yerini dışarıdakilere bırakmıştır. Dışarıdakiler, içeridekilerin yorumları ve deneyimledikleri gerçeklik arasındaki farka göre modern dönemi kesintiye uğratıp post-modern bir dönemi anlamlandırmışlardır. Bauman bu noktada post-modern dönemi resmeden ekonomi, siyaset, sanat, edebiyat, moda gibi farklı parametreler ekseninde yorumlamalara bağlı kalarak entelektüellerin bu koşullar altındaki pozisyonunu irdelemiştir. Entelektüel yasa koyucu otorite, yeni durum karşısında dizginleri elinden kaçırmış, etkisiz bir noktaya tekabül etmiştir. Söz gelimi, devletler entelektüellerden yeni, deneyimlenmemiş otorite şeklini talep etmemektedir (2017, s. 148-149). Otorite bu koşullar atında fazla bir gerekliliktir. Onun iktidarını pekiştirecek yeni kaynaklar kendiliğinden temin edilmektedir. Entelektüellerin marifeti le üretilmiş, tekelleştirdikleri kaynakları/yaşam koşulları belirleme misyonları ellerinden alınmıştır. Bauman’ın anlatımlarına bağlı kalındığında entelektüeller, kendi oluşturdukları koşulların kurbanı olarak sahip oldukları güçten el çektirilmişlerdir.

Modern dönemden post-modern döneme geçişte, eski geleneği tasvir eden hemen her gerçeklik yerinden edilmiş ve yeni ama daimi olmayan bir yapıya kavuşturulmuştur. Modern zamanın ruhunu tanımlayan fenomenlerden biri olan mutlakiyetçi tabular, yerini farklı çoğulcu, çeşitliliğe, göreceliliğe bırakmıştır. Entelektüel refleksler mutlakçı modern dönemi tekellerinde tutma, onu yeniden üretme yönündeki iradeleri aşınmış ve yeni durumda uzmanlıklarını icra edecekleri bir ortamdan mahrum olmuşlardır. Özellikle sanat alanındaki çok seslilik, hangisinin iyi ya da kötü olduğu yönündeki belirsizlik tüm post-modern durum için ifade edilebilir. Çoğulculuğun zamanın ruhunu tanımlaması açısından, entelektüel kimlik de bu ruha özgü kimliğini uyarlaması zorunluluk olmuştur. Artık farklılığın rağbet gördüğü ortamda, her entelektüel bağlı bulunduğu cemaat yapısı üzerinde söz söyleme edimini serdetmeli, kendi grubu ile öteki gruplar arasındaki ilişkinin boyutu üzerindeki etkisi yasa koyucu misyona uygun olması gerektiği vurgulanmıştır. Bauman kitabının sonuna –İki ulus, Bugünkü Durum: Baştan çıkarılanlar Üzerine ve İki ulus, Bugünkü Durum: Baştan bastırılanlar Üzerine - doğru post-modern koşullar içinde kültürel manzumenin durumunu, pek çok sosyoloğun ifade ettiği düzlemde, tekrar tekrar resmetmiştir. Bireylerin ürettikleri kültürel nesnelere yabancılaştıkları yönündeki tez, bir kez daha dillendirilse de esas olarak burada tezin entelektüel bilinci ne oranda örselediği, onu vasıfsız bıraktığı, her türlü çabayı boşa çıkardığı üzerinedir. Tek olarak entelektüeller

yorumcu olma özelliklerini kurumsallaştırmaya devam ederler. Ancak Bauman kültürel ayartmaların biçimlendirdiği post-modern gerçeklik, iki tür toplumsal gruba/ulusu yarattığı iddiası önemlidir: Baştan çıkarılanlar ve bastırılanlar. Baştan çıkarılanlar, tüketim kültürüne angaje olanları ifade eder. Bastırılanlar ise tüketim pratiklerine bağımlı olamayan post-modern zamanın yoksul ve talep etmekten yoksun, sessiz yığınlarını ifade eder. Yine entelektüeller için bu durum akademik uğraşları için yorumlamaktan öteye geçmeyen bir anlamı vardır.

Yasa Koyucular ile Yorumcular eseri başta olmak üzere Bauman, modern ve post-modern dönemleri genel olarak hepimizin aşına olduğu sorun alanları bağlamında vurgular. Ancak buradaki özgünlük, dönemler içinde entelektüel söylemin zorunlu dönüşümünü resmetmektir. Ve hatta modern ve sonraki dönemin gücü karşısında paratoner olacak entelektüel duvarın nasıl yıkıldığını ve yine dönemsel itkilerle nasıl yeniden bir kalıba sokulduğunu gösterir. Bu kalıp, ulus-devletin temel bir aktör olarak, akademik paydaşların akademik üretim motivasyonlarına dahi etki etme kudreti dolayımında görülebilir. Bir aktör olarak entelektüelin amaç-araç denkleminde işgal ettiği pozisyonda da kendini belirleme gücüne tamamen haiz olmadığı söylenebilir. Üretim, yasa koyucu amaçtan uzaklaşarak, akademik ünvanların elde edilmesine evrilmiştir (Bourdieu, 2021). Hal böyle iken nitelikten doğan yasa koyuculuk, niceliğe evrilmiş ve sonrasında teslimiyetçi bir yorumcu kimlik ortaya çıkmıştır. Bu günümüz akademik durumun bir görüntüsü olarak dillendirilmekte ve Bauman'ın çalışma başta olmak üzere bu konuya temas eden eserlerin güncelliğini her daim koruyacağı iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

Bauman, Z. (2016). *Modernite ve holokaust* (S. Sertabiboğlu, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Bauman, Z. (2018). *İskarta hayatlar: Modernite ve safraları* (O. Yener, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Bauman, Z. (2020). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bourdieu, P. (2021). *Homo academicus* (N. Ökten, A. N. Kocasu ve E. Gülbey, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SEFAD

KİTAP TANITIMI&ELEŞTİRİ /BOOK REVIEWS&CRITISICM

Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*

Yüksek Lisans Öğrencisi Alper Öztürk

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Felsefe Bölümü

Alperozturk2016@gmail.com

Öz

Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş* adlı eserinde siyasi kavramların tartışıldığı geleneksel kategorilerin (sağ ve sol) darlığı ve yetersizliği nedeniyle bugün siyaset felsefesi alanında yapılan önemli çalışmaları anlamamanın mümkün olmadığını öne sürer. Sözü geçen eserinde Kymlicka, her siyasi kuramın farklı bir nihai değere sahip olduğunu göz önünde bulundurarak siyaset felsefesini ahlaki bir zeminde tartışır. Düşünür bu eserde, sağ özgürlük ve sol eşitlik gibi zıt değerlerin yanı sıra sözleşmeye dayanan uzlaşma, ortak yarar, fayda, haklar, kimlik ya da androjini gibi farklı nihai değerlere sahip siyaset kuramlarını bir araya getirerek adaletin ulaşılmaz bir hedef olmaktan çıkarılmasına yönelik kapsamlı bir çalışma sunar.

Keywords: Çağdaş siyaset kuramları, adalet, eşitlik, ahlak, Kymlicka.

Contemporary Political Philosophy: An Introduction

Abstract

In *An Introduction to Contemporary Political Philosophy* Will Kymlicka puts forward the idea that understanding the significant studies made in the field of contemporary political philosophy is not possible with the traditional political categories (left-wing and right-wing) because they're too narrow and insufficient. Taking into consideration that each political theory appeals to the ultimate values, Kymlicka deals with political philosophy based on ethics in his aforementioned work. In addition to values like right-wing freedom and left-wing egalitarianism which are opposed to each other in principle, the philosopher offers a comprehensive study which aims to dismiss the idea that justice is inaccessible by gathering the theories, which appeal to different ultimate values, like contractual agreement, the common good, utility, rights, identity and androgyny.

Anahtar Kelimeler: Contemporary political theories, justice, equality, morality, Kymlicka.

* Kymlicka, W. (2002). *Contemporary political philosophy: An introduction*. New York: Oxford University Press Inc.

Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş-*, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 3. Baskı, 671 s.

Will Kymlicka'nın yazarı olduğu eser 671 sayfa ve 9 bölümden oluşur. Her bölüm alt bölümlere ayrılarak tartışmalar derinleştirilir. Eserde tanıtılan siyaset kuramları şunlardır: Faydacılık, liberal eşitlik, liberterlik, Marksizm, komüniteryanizm, yurttaşlık kuramı, çokkültürlülük ve feminizm. "Farklı değerlere sahip bu kuramlar arasındaki çatışma uzlaşmaz bir çatışma mıdır?" "Başarılı bir adalet kuramı bu uzlaşmazlıkları giderebilir mi?" Yazar bu soruları John Bordley Rawls, Ronald Myles Dworkin, Robert Nozick, Karl Marx, Michael Joseph Sandel, Charles Margrave Taylor, William Arthur Galston, Carol Gilligon, Michael Laban Walzer, Alasdair Chalmers McIntyre gibi düşünürlerin fikirlerine temasla argümantatif bir yol izleyerek karşılaştırmalı olarak tartışmıştır. Bu yönüyle eser bir giriş kitabı olmanın ötesindedir.

Birinci bölümde Kymlicka eserin amacı ve yöntemi üzerinde durur. Eserin amacı çağdaş tartışmalara damgasını vuran siyaset kuramlarını tanıtmaktır. Burada yazar farklı nihai değerlere (fayda, özgürlük, eşitlik, kimlik vb.) sahip siyaset kuramlarını tek bir değer çatısı altında toplamak mümkün müdür yoksa farklı nihai değerler arasında bir uzlaşma sağlanabilir mi sorularını tartışmaya açar. Kymlicka, başarılı bir siyaset kuramının farklı değerleri uzlaştırma yeteneğine sahip olması gerektiğini savunur.

İkinci bölümde faydacı ahlak anlayışına dayalı siyaset kuramı tartışılır. Burada karşımıza çıkan ilk problem faydanın nasıl tanımlanacağıdır. Yazar faydanın farklı tanımları üzerinde durur. Farklı fayda tanımlarında ortak olan şey faydanın maksimize edilmesidir. Burada yazar her insanın çıkarının eşit olduğunu birinin çıkarını artıran tercihin diğerinin çıkarını azaltması durumunda ne yapmak gerektiğini sorar. Faydacı kuram açısından toplam faydayı artıran eylemler tercih edilmelidir. Yazar toplam faydanın nasıl belirleneceğini ve ölçüleceğini sorarak azınlığın çoğunluğa feda edildiği bir toplumun adaleti sağlamadaki yeterliliğini tartışmaya açar.

Üçüncü bölümde çağdaş liberal siyaset kuramı daha çok Rawls ve Dworkin üzerinden tartışılır. Rawls adalet ilkelerini doğal yetenekler ve toplumsal koşulların etkilemediği bir başlangıç durumundan hareketle tesis eder. Rawls başlangıç durumunu fark ilkesine ulaşmak için geliştirmiştir. Fark ilkesi toplumsal kaynaklar üzerindeki eşitsizliğin dezavantajlıların beklentilerine karşılık verdiği sürece adil olduğunu söyler. "Ancak kişisel tercihleri sonucunda dezavantajlı hale gelen bir bireyin tercihlerinin bedelini başkalarına ödetmesi adil midir?" Kymlicka, Rawls'ın doğal eşitsizliklerin etkisini bireysel tercihlerin etkisinden daha çok önemseydiği eleştirisini yapar. Tercihlere daha duyarlı bir adalet teorisi gerekmektedir. Burada Dworkin'in adalet teorisi karşımıza çıkar. Dworkin, toplumsal kaynakların bir kısmının öncelikle dezavantajlı olanlar için ayrılmasını kalan kısmın ise açık

artırma yöntemiyle kişisel tercihlere uygun biçimde dağıtılmasını savunur. Kymlicka, kaynak ayrılrsa bile örneğin doğal olarak dezavantajlı olan bir birey için tam bir eşitliğin sağlanamayacağını, dezavantajlı olmanın kişinin amaçlarına göre değiştiğini, kişisel yeteneklerin kısmen doğuştan kısmen tercihlerden kaynaklandığını ileri sürerek eleştiriler yapar. Kymlicka, liberal eşitlik siyasetinin pratikte ırk, sınıf, cinsiyet vb. sorunları çözemediğini bunun için dezavantajlı hale gelen gruplara yönelik daha radikal politikalar geliştirilmesi gerektiğini savunur.

Kymlicka dördüncü bölümü, liberterlik tartışmasına ayırır. Düşünür, liberterliği Nozick'in yetkilenme kuramı üzerinden tartışmaya açar. Yetkilenme kuramı adil koşullarda elde ettiğimiz şeyleri serbestçe aktarabildiğimizi ifade eder. Bunun için mülkiyet üzerinde mutlak hak sahibi olmak gerekir. Nozick, mutlak mülkiyet hakkının meşruiyetini kişinin kendi üzerinde hak sahibi olmasıyla açıklar. Kişi kendi üzerine hak sahibi olduğu için yeteneklerine de sahiptir. O halde kişinin yetenekleriyle elde ettiği mülkiyet meşrudur. Nozick, kendi üzerinde hak sahibi olmayı Immanuel Kant'a referansla kişinin kendinde amaç olmasına dayandırır. Kymlicka, yetkilenme kuramına mülkiyetin aktarım zincirinde en başa giderek itiraz eder. Çünkü mülkiyet meşru yolla elde edilmemişse aktarım da geçersiz demektir. Nozick, mülkiyetin meşruiyeti konusunda John Locke'un izini takip eder ve kaynaklar üzerinde başkasının durumunu kötüleştirmede sınırsız mülk edinme hakkını savunur. Kymlicka, kişinin kendi üzerinde hak sahibi olmasının aynı zamanda kişinin kendi hayatı üzerinde kapsamlı bir denetime sahip olması anlamına geldiğini ifade eder. Bu durumda sınırsız mülk edinme hakkı, kişinin kendi hayatı üzerindeki bu denetimi başkasına vererek aslında o kişinin kendisinin köleleştirilmesine sebep olur. Kymlicka liberter kuramda, özgürlüğün niteliğini artırdığı gerekçesiyle sınırsız mülkiyete sahip olma hakkının savunulmasını, bir adalet kuramı açısından yetersiz bulur ve bu kuramı eleştirir.

Beşinci bölümün konusu ise Marksizm'dir. Bu kuramda adalet, kaynaklar üzerindeki eşitlik üzerinden tarif edilir. Kymlicka, Marksist adalet anlayışını iki akım üzerinden ele alır. İlk akımda komünizmin adalet gereksinimini aştığı görüşü yer alır. İkinci akımda ise mülkiyet ilişkilerindeki değişimin adalet kavrayışını da değiştireceği ifade edilir. Komünizmin adalet gereksinimini aşacağı görüşü hak öznesinin çatışan taraflardan biri olmasına dayanır. Çatışmanın aşılması üretim güçlerinin geliştirilmesine ve kaynakların bollatılmasına bağlıdır. Eserde yazar, kimi kaynakların doğuştan sınırlı olması nedeniyle bu idealin pratiğe aktarımına kuşkuyla yaklaşır. Burada "mülkiyet ilişkilerindeki değişim adaleti sağlamakta yeterli midir?" sorusunu sorabiliriz. Marksizm, sömürüyü kapitalistin üretim araçlarına sahip olması nedeniyle emekçinin yarattığı değerden daha fazla pay alması olarak tarif eder. Sömürü, işçinin ürettiğine yabancılaşmasını beraberinde getirir. Artı değeri ortadan kaldırmak yabancılaşmaya da son verir. Bu bağlamda üretim ilişkileri gereksinim üzerinden yeniden kurulur. Kymlicka sömürü, yabancılaşma ve gereksinim kavramlarının emekçi olmayanları ne kadar kapsadığını tartışmaya açar. Bu bağlamda o, Marksizm'in eşitlik savunusunun kuramsal düzeyde liberalizmden daha ileri olduğu düşüncesine eleştirel bir biçimde yaklaşır.

Kitabın altıncı bölümünün konusu ise komüniteryanizmdir. Türkçe çeviride "cemaatçilik" karşılığı tercih edilmiştir. Bu bölümde daha çok Sandel, Walzer, McIntyre, Taylor üzerinden tartışmalar yürütülür. Komüniteryan kuram temelde "tarih-dışı, kültür-dışı bir birey var mıdır?" sorusunu sorar. İnsan tarihsel bir varlık olduğu için bireysel iyi, bireyin ait olduğu cemaatten bağımsız olamaz. Bu bağlamda Sandel, benliğin toplumsal

amaçlarla oluştuğunu öne sürer. Benzer şekilde Taylor da benliğin insan amaçlarına önsel olduğu görüşünün öz-yıkıcı olduğu üzerinde durur. Dolayısıyla iyi hayat ancak toplum içinde toplumsal amaçlara içkin olabilir. O halde “iyi, hakka öncel midir?” diye sorabiliriz. Eserde komüniteryan kuramın liberal ve liberter kuramlarla karşılaştırması yapılır. Komüniteryan kuramın liberal kuramla uzlaşısı vicdan özgürlüğü ve milliyetçilik üzerinden tartışılır. Eserde Kymlicka bu uzlaşmayı ikna edici bulmaz. Çünkü “liberal bir değer olan vicdan özgürlüğünü özel alanda kabul etmeyen cemaatler, kamusal alanda neden kabul etmelidirler?” sorusunun bir cevabı yoktur. Ayrıca Kymlicka burada, farklı etno-kültürel azınlıkların veya dini-siyasi grupların tarihsel olarak ortaya çıkışına bakılmaksızın genişletilmiş bir millet kapsamı içerisinde ele alınmasının adil olup olmadığını tartışmaya açar.

Yedinci bölümde ele alınan konu, yurttaşlık kuramıdır. Bu bölümde W. Galston, J. Dryzek, T. H. Marshall gibi düşünürlerin görüşlerine yer verilir. Yurttaşlık kuramı, liberal bireycilik ile cemaat üyeliğinin bir telifini sağlama biçimi olarak da görülebilir. Yurttaşlık kuramı adalete ilişkin yurttaşı merkeze alan bir kuramdır. Adalet duygusundan yoksun bir yurttaşla adil bir toplum oluşturmak mümkün değildir. Bu bağlamda yurttaşlık erdemine sahip bireylerden oluşan bir toplum adil bir toplumdur. Bu durumda yurttaşlık erdemlerinin neler olduğu ve nasıl öğretilmesi gerektiği çözülmesi gereken bir problemdir. Eserde bu çözümler tartışılır. Yurttaşlık kuramı kamusal tartışmalara etkin katılımı gerektirir. Böylece kamusal akıl, adaletin tesis edilmesini mümkün kılar. Eserde kamusal tartışmalara katılımın yerini alabilecek farklı alanlar (aile, dinlence vb.) varken insanı, siyasal yaşamın en yüksek yaşam formu olduğuna ikna etmenin imkânı üzerine bir sorgulama yapılır.

Sözü geçen eserde sekizinci bölümde çokkültürlülük ele alınır. Bu bölümde D. Miller, Y. Tamir, J. Spinner gibi düşünürlerle temasla Kymlicka kendi konumunu “liberal kültürelci” konum olarak ifade etmektedir. Çokkültürlülük, azınlığa çoğunluğun baskısından korunmak için çeşitli haklar tanıyabilir. Ancak bu haklar başka bir grup üzerinde iktidara dönüştüğünde meşruiyetini kaybeder. Eserde çokkültürlülüğün gruplar arasındaki eşitliği sağladığı ve bireyin grup içindeki özgürlüğünü koruduğu sürece liberal ilkelerle tutarlı olduğu savunulur.

Dokuzuncu bölümün konusu ise feminizmdir. Bu bölümde A. Jaggar, MacKinnon, E. Gross, M. Wollstonecraft, C. Gilligan gibi düşünürlerin görüşlerine yer verilir. Feminist teoriler, kadın kimliğinin kamusal görünürlüğü ve kadınların kaynaklardan elde ettiği payın eşitsizliği üzerinden bir adalet anlayışı geliştirir. Bu bölümde, adaletin tesis edilmesine yönelik iki çözüm yöntemi önerilir. İlk yöntem cinsiyete duyarsız bir adalet teorisinden hareket eder. Çünkü toplumun değerli gördüğü şeylerin peşinden gitmek keyfi olarak kadınlar için zorlaştırılmıştır. Toplumsal konular erkeklerin ulaşabileceği şekilde tasarlanmıştır. Ancak “cinsiyete duyarsız bir toplum adaleti sağlamakta yeterli midir?” Yoksa tam tersine “adalet farklılıklara duyarlılığı gerektirir mi?” gibi sorular önümüzde durmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Kymlicka, ikinci yöntemi önerir. Eserde temel olarak, erkek egemen adalet kavramının yerine karşılıklı özene dayalı yeni bir ahlak anlayışı öneren feminist teorisinin adaleti ne ölçüde gerçekleştirebileceği tartışmaya açılır.

Özetle, söz konusu eserde yazar faydacı kuramı azınlığın çoğunluğa feda edildiği bir adalet anlayışı nedeniyle yetersiz bulur. Liberal kuram, koşullardaki eşitsizliği gidermeye çalışır; ancak pratikte sınıfsal sorunları çözemediği gibi azınlık sorunu, cinsiyet ya da

kimlikle ilgili eşitsizlikleri dışarıda bırakır. Liberter siyaset kuramı, toplumsal kaynaklardan eşit olarak yararlanma hakkının yerine kişinin kendine sahip olma hakkını koyar. Kendi kendine sahip olan kişi başkasının durumunu kötüleştirmediği sürece sınırsız mülk edinebilir. Sınırsız mülk edinme hakkı insanları birbirine bağımlı kılar ve insanların hayatları üzerindeki denetimi ortadan kaldırır. Bu durumun düzeltilmesi için Marksizm, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldıran bir adalet anlayışı geliştirir. Ancak, üretim araçlarının eşitsiz kullanımı bireysel tercihlerin sonucu olabilir. Üretim araçlarının toplumsallaştırılması adaletin tercihlere duyarlılığını görmezden gelir. İnsanın toplumsallığı göz önüne alındığında eşitsizliklerin düzeltilmesinin tek başına adaleti sağlamakta yeterli olmadığı görülür. Çünkü insanın iyi hayata ilişkin kavrayışı içinde bulunduğu toplumsal-siyasal rollere bağlıdır. Burada komüniteryan teori karşımıza çıkar. Bu teori adaleti, toplumsal cemaatlere içkin ilkeler üzerinden tanımlar. Cemaatler, ilke ve pratiklerini tartışmaya açmadığı, bireysel özerkliği gözetmediği sürece yetersiz bir adalet anlayışı sergilerler. Bireysel özerklik ve cemaat bağlılığı arasında arabulucu siyaset kuramı, yurttaşlık kuramıdır. Bu kuram, demokrasinin gelişmesi için gerekli erdemleri tanımlar ve adaletin kamusal tartışmalarla tesis edileceğini söyler. Kamusal alan, en yüksek iyinin gerçekleştiği alandır. Kamusal alan, özel alanın önüne geçtiğinde cinsiyet rolleri nedeniyle erkek avantajlı hale gelir. Burada feminizm cinsiyete duyarlı bir adalet teorisi önerir. Erkek egemen bir ahlak yerine özen ahlakını koyan feminist teori sorumluluğa duyarlı bir adalet anlayışı geliştirir. Ancak, özenin nasıl dağıtılacağı da bir adalet problemidir. Özen, ötekine ilişkin sorumluluğu bireysel özerkliği yok etmeden sağlamaya çalıştığı ölçüde erkek egemen adalet kuramlarının soyut ölçütlerine başvurur. Yazar, yurttaşlık erdemlerini ortak haklar üzerinden değil kültürel çoğulluk ya da farklılıklar üzerinden tanımlar. Böylece yurttaşlık tanımını farklı etno-kültürel azınlıkları, grupları ya da kimlikleri kapsayacak şekilde genişletir. Yazarın ortaya koyduğu adalet anlayışı toplumsal grupların birbiri üzerinde tahakküme izin vermediği gibi bireyi de grubun tahakkümüne karşı korur. Böylece adalet daha önce dışlanmış grupların kültürel haklarını içererek daha duyarlı hale gelir. Ancak yazar azınlık grupların hak taleplerinin toplumun dağılmasına yol açmadan nasıl karşılanacağı konusunda bir yol haritası sunmaz. Modernitenin tek tip bir toplum yarattığı göz önünde bulundurulursa eğer, Kymlica'nın eserinde bize farklılıkların bir arada yaşadığı adil bir toplum tesis etmenin mümkün olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.